

## OBSAH

<i>Petr Šída – Jan Prostředník</i> , <b>Pozdní paleolit a mezolit Českého ráje: perspektivy poznání regionu</b> – The Late Palaeolithic and Mesolithic in the Bohemian Paradise: Perspectives for a study of the region	443–460
<i>Miloslav Chytráček</i> , <b>Časně laténské sídliště v Chržíně (okr. Kladno) s napodobeninou červenofigurové keramiky a s doklady kovolitectví a zpracování jantaru</b> – The early La Tène settlement site in Chržín (Central Bohemia) with the imitation red-figure pottery and documentation of metal smelting and amber working	461–516
<i>Jan Novák</i> , <b>Antrakologická analýza vybraných objektů časně laténského sídliště v Chržíně</b> – Anthracological analysis of selected features from the early La Tène settlement of Chržín	517–522
<i>Martin Ježek</i> , <b>Jaroměřsko v raném středověku</b> – The Jaroměř region in the Early Middle Ages	523–570
<b>MATERIALIA</b>	
<i>Miroslav Malkovský</i> , <b>Tvary křemenců na Písečném vrchu u Bečova jako potenciální úkryty v době kamenné</b> – Quartzite formations on Písečný vrch near Bečov as potential Stone Age shelters	571–577
<i>Lubomír Šebela – Antonín Přichystal</i> , <b>Nález silicitové sekery z Veselíčka na Přerovsku</b> – Fund eines Feuersteinbeils aus Veselíčko (Region von Přerov, Mähren)	578–580
<b>DISKUSE</b>	
<i>Olga Soffer – James Adovasio</i> , <b>Textiles as well as ceramics in the Upper Paleolithic: Like it or not!</b> – Textil i keramika v mladém paleolitu: ať se to líbí, nebo ne!	581–591
<i>Jan Kypta</i> , <b>Domy a usedlosti zaniklé středověké vsi Bystřece (Úvahy o výpovědních schopnostech nálezových situací a způsobu prezentace dokumentace)</b>	592–624
<i>Ludvík Belcredi</i> , <b>K názorům Jana Kypty o knize „Bystřec“</b>	625–626
<b>AKTUALITY</b>	
<i>Petr Kostrhun</i> , <b>Konference „The history of archaeology and archaeological thought in the 20<sup>th</sup> century“</b>	627–629
<i>David Vich</i> , <b>Konference Detektory kovů v archeologii</b>	629–631
<i>Miloslav Chytráček – Ondřej Chvojka</i> , <b>17. setkání Archeologické pracovní skupiny východní Bavorsko/západní a jižní Čechy ve Freistadtu</b>	631–632

<i>Jarmila Metličková</i> , Vzpomínka na Marii Doubovou-Andrlovou	632–633
<i>Jan Klápště – Petr Sommer</i> , Tři významná jubilea české archeologie středověku	633–634
<i>M. Drašnarová – F. Ochrana</i> , Dodatky k osobním bibliografiím jubilantů: PhDr. Ladislav Hrdlička, doc. PhDr. Miroslav Richter, DrSc., doc. PhDr. Zdeněk Smetánka, CSc.	634–635
<i>Peter Budinský</i> , Výročí PhDr. Alexandry Rusó. Bibliografie PhDr. Alexandry Rusó	636–637
<i>Ondřej Chvojka</i> , Životní jubileum Jana Michálka. Výběrová bibliografie PhDr. Jana Michálka	637–646

## NOVÉ PUBLIKACE

<i>Petr Pokorný</i> , Maria Lityńska-Zajęc: Chwasty w uprawach roślinnych w pradziejach i wczesnym średniowieczu (Kraków 2005)	647–649
<i>Lubomír Košnar</i> , Egon Wamers: Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden (Regensburg 2005)	649–652
<i>kv</i> , M. V. Anikovič red.: Rannaja pora verchněgo paleolita Jevraziji: Oščejje i lokal'noje (Sankt-Petěrburg 2006)	653–654
<i>Jan Kypta</i> , Archäologie unter dem Straßenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern (Schwerin 2005)	654–656
<i>Martina Veselá</i> , Béatrice Cauuet: L'or des Celtes du Limousin (Limousin 2004)	656–658
<i>Jan Kypta</i> , Dějiny staveb 2006. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 31. 3. – 2. 4. 2006 (Plzeň 2006)	658–659
<i>Natalie Venclová</i> , H. Dobrzańska – V. Megaw – P. Poleska eds.: Celts on the margin. Studies in European cultural interaction, 7 <sup>th</sup> century BC – 1 <sup>st</sup> century AD. Dedicated to Zenon Woźniak (Kraków 2005)	659–660
<i>Ondřej Chvojka</i> , Jiří Fröhlich: Zlato na Prácheňsku. Kapitoly z historie těžby a zpracování zlata (Písek 2006)	660–661
<i>Karla Motyková</i> , Petr Holodňák: Labyrintem žateckého pravěku (Žatec 2006)	661
<i>jk</i> , Libor Jan: Václav II. a struktury panovnické moci (Brno 2006)	661–663
<i>Petr Pokorný</i> , Jan Jelínek: Střecha nad hlavou. Kořeny nejstarší architektury a bydlení (Brno 2006)	663–664
<i>mj</i> , Jan Klápště: Proměna českých zemí ve středověku (Praha 2005)	664–666
<i>Václav Moucha</i> , M. Lička – M. Lutovský: Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995 (Pragae 2006)	666–667
<i>Jan Jílek</i> , R. Sedláček – J. Sigl – S. Venc edd.: Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka (Hradec Králové – Pardubice 2006)	667–668
<i>Sl. Venc</i> , Romuald Schild ed.: The Killing Fields of Zwolen. A Middle Paleolithic Kill-Butchery-Site in Central Poland (Warsaw 2005)	668–670
<i>Jan Kypta</i> , Pavel Vařeka a kolektiv: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I (Plzeň 2006)	670–671
<i>Ondřej Wolf</i> , Zdeněk Vašíček: Archeologie, historie, minulost (Praha 2006)	671–672

## Pozdní paleolit a mezolit Českého ráje: perspektivy poznání regionu

The Late Palaeolithic and Mesolithic in the Bohemian Paradise:  
Perspectives for a study of the region

Petr Šída – Jan Prostředník

*V oblasti Českého ráje nebyly dlouhou dobu pozdně paleolitické a mezolitické nálezy známé. Největší situace a kolekce přitom byly zkoumány již před druhou světovou válkou, dlouho však zůstávaly nerozpoznány. Teprve důkladná revize nálezového fondu v posledních několika letech umožnila rozšířit počet lokalit na dnešních 19. Vedle revizí jsme přistoupili i k novým revizním výzkumům. Z Českého ráje pochází i jeden z mála uměleckých předmětů mezolitu v ČR. Zajímavým fenoménem je využívání metabazitů typu Pojizeří, ze kterých byly již v mezolitu připravovány sekery. Znalost této suroviny v mezolitu a její extrémně rychlé a široké rozšíření ukazují na kulturní kontakty mezi mezolitickou populací a prvními zemědělci.*

paleolit – mezolit – Český ráj – Čechy – metabazity – neolitizace

*For a long time, Late Palaeolithic and Mesolithic finds were not known in the region of the Bohemian Paradise (Český ráj). The largest sites and collections had already been explored prior to the Second World War, but these long remained unrecognised. It was not until a thorough review of finds in recent years that we have been able to expand the number of localities to today's 19. In addition, we have also proceeded with new excavations. The Bohemian Paradise has even yielded one of the few works of art of the Mesolithic found in the Czech Republic. An interesting phenomenon is the use of Jizera-type metabasites, which served for making axes as early as the Mesolithic. Familiarity with this raw material in the Mesolithic and its extremely quick and extensive dispersion indicate the existence of cultural contacts between the Mesolithic population and the first agriculturalists.*

Palaeolithic – Mesolithic – Bohemian Paradise – Bohemia – metabasites – neolitisation

### Úvod

Oblast Českého ráje i přes relativně intenzivní, sto let trvající výzkum patří stále k archeologicky málo poznaným regionům (Filip 1947; Prostředník – Vokolek 1998; Matoušek – Peša – Jenč 2005). O existenci mezolitického horizontu osídlení uvažoval již Jan Filip (Skutil 1952). Jeho názor však byl ve své době specialisty na paleolitické období (J. Prošek) odmítnut, takže po dalších padesát let nebyl mezolit z regionu znám. Největší kolekce industrie byly přitom získány již před druhou světovou válkou. Nebyly však s ohledem na soudobé metody terénního výzkumu stratifikovány, a byly datovány do eneolitu (Filip 1950). Novým impulsem pro výzkum mezolitického osídlení v zájmovém území se stalo kritické zhodnocení štipané industrie z tzv. eneolitických kamenářských dílen pod Kozákovem (Babí pec, Zemanova a Kudrnáčova pec: Šída 2004a). Na to navázal objev staroholocenního jezera, které se rozkládalo mezi Turnovem a Ktovou. Mezolitický sídelní horizont byl jednoznačně prokázán revizním výzkumem autorů v Babí peci (r. 2003 a 2006) a záchraným výzkum tzv. Kristovy jeskyně v roce 2005.

## Historie výzkumu

Počátky archeologického výzkumu jeskynních lokalit v oblasti Mužského jsou úzce spojeny s Josefem Ladislavem Pičem (1888) z tehdejšího Musea království Českého v Praze (dnes Národní muzeum), jenž mezi lety 1886 a 1888 provedl vykopávky v jeskyni Sklep na Chodové v Přihrazských skalách.

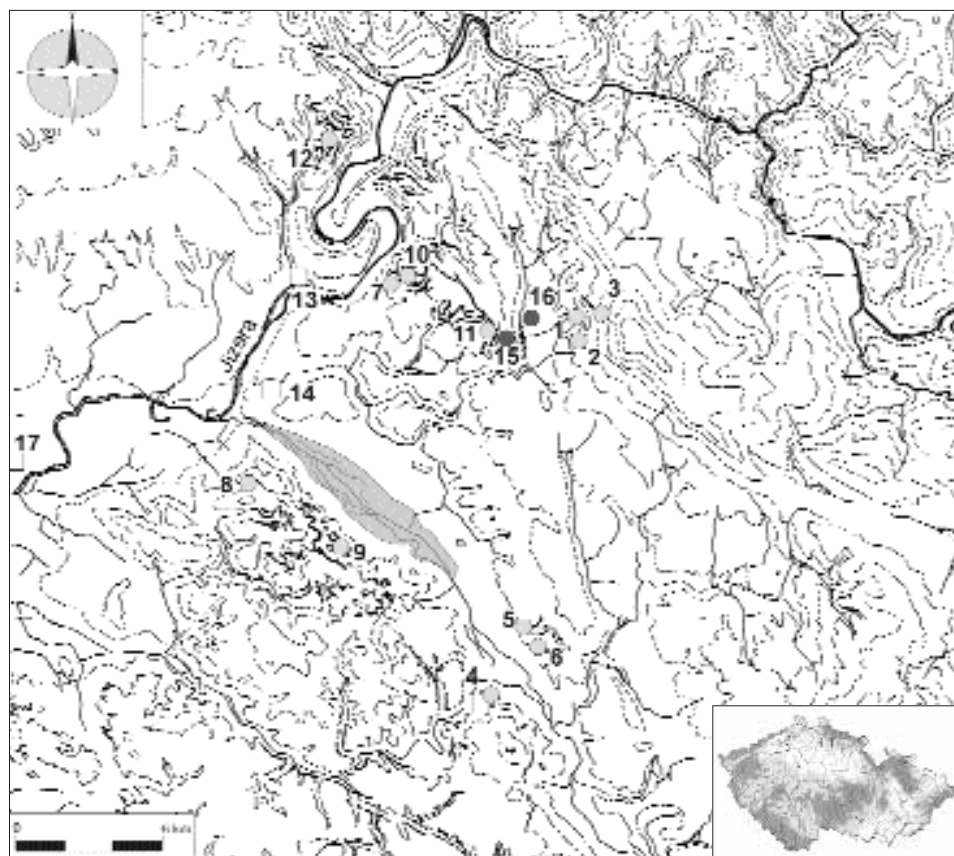
Intenzivní zájem o severní část Českého ráje započal až v prvním desetiletí 20. století, kdy z podnětu Josefa Vítězslava Šimáka vzniklo při turnovském muzeu tzv. archeologické družstvo (*Šimák 1909; 1910*). Jeho členové, mezi které patřili např. Karel Buchtela, Karel Prokop, student medicíny Jan Zeman nebo student filosofie František Bartoš, provedli v l. 1906–1909 řadu výkopů ve skalních dutinách na Turnovsku (Těhníková skála u Borku pod Troskami: *Vokolek 1999*, Ludmilina jeskyně), v oblasti maloskalské Drábovny (*Vokolek 1995*) a na úpatí Kozákova (např. Zemanova pec). Ve 20. letech pokračoval prof. Šimák ve výzkumu maloskalské Drábovny. V roce 1936 odkryl spolu s Václavem Vaníčkem na Kozákově v oblasti Proskálí skalní dutinu Babí pec. O rok později provedl výkop ing. Vaníček v Kudrnáčově peci pod kozákovskou Drábovnou. Nejrozsáhlejším výzkumem prof. Šimáka ve skalní oblasti Českého ráje se bezesporu staly vykopávky na Čertově ruce (k. ú. Karlovice) na Hruboskalsku v letech 1935 a 1936. Podnět k nim daly archeologické nálezy dr. J. Šourka a exministra Ladislava Nováka z roku 1934. Vlastní výzkum zahájil v roce 1935 sám J. V. Šimák, dokončil jej o rok později Rudolf Turek ze Státního archeologického ústavu Praha (*Turek 1935–1936; 1947; Filip 1947; Benešová – Kalferst – Prostředník 2001*).

Během druhé světové války provedl tehdy ještě amatérský zájemce o archeologii Lumír Jisl výkopy v dutině v Klokočských skalách, která byla po něm později pojmenována (*Jisl 1946; Fridrich 1982; Šída 2005*). V poválečných letech se do speleoarcheologie Českého ráje zapsali studenti semináře archeologie u prof. Filipa na UK Lumír Jisl a František Prošek. V lednu 1947 byli vysláni svým školitelem na cílený průzkum skalních dutin do oblasti Českého ráje. Jan Filip tehdy dokončoval monografii o Českém ráji a potřeboval ověřit některé své hypotézy (*Filip 1947*). Paradoxem je, že tato víceméně epizodní záležitost přinesla prozatím nejvíce informací o vývoji zájmu o skalní dutiny v Českém ráji, ale zároveň se stala na dlouhou dobu výzkumem posledním, a negativně tak ovlivnila rozvoj bádání mezolitu.

Změna nastala až v 90. letech minulého století s činností Petra Jenče, který se zaměřil na jihozáp. část Českého ráje (mikroregion Přihrazské vrchoviny). Důraz byl vůbec poprvé kladen na interdisciplinární přístup s podrobnou dokumentací veškerých archeologických a přírodovědných struktur (Mužský – j. Portál na Chodové: viz *Jenč 2003*); přesto nebyl mezolitický sídlištní horizont nalezen.

V roce 1994 byl zahájen dlouhodobě koncipovaný průzkum pseudokrasových skalních dutin, převisů, závrtů, a skalních plošin v severní oblasti Českého ráje, prováděný Muzeem Českého ráje v Turnově ve spolupráci s Muzeem východních Čech v Hradci Králové. K uskutečnění projektu jsme přistoupili především proto, že v posledních letech došlo a nadále dochází k opakovaným narušením skalních lokalit (*Prostředník – Bokolek 1998*). Za nejzávažnější počín lze pokládat prostorovou identifikaci skalních lokalit v rámci širšího okolí Čertovy ruky, které bylo provázáno drobnými revizními sondami (*Benešová – Kalferst – Prostředník 2001*). Pro jednotlivé známé lokality byly vytvořeny evidenční karty, které jsou zařazeny do Státního archeologického seznamu, vytvářeném tehdy SÚPP v Praze (nyní NPÚ). Vedle rekognoskace známých skalních lokalit byla v l. 1994–1997 provedena prospekce lokalit nových. V roce 1996 byla realizována menší sondáž v lokalitě označované v literatuře jako Štěpánovice – pod Hlavatou skálou (*Vokolek 1998*). Druhou lokalitou zkoumanou téhož roku bylo abri pod Těhníkovou skálou u Borku pod Troskami (k. ú. Hnanice pod Troskami: *Vokolek 1999*). Další sondy byly položeny v abri pod Majákem a pod Opozdicem (obě na k. ú. Karlovice). V l. 1995 a 1997 se uskutečnil záchranný výzkum v abri pod Pradědem (*Prostředník – Bokolek 1998*).

Prozatím poslední etapa archeologického výzkumu pseudokrasu v severní oblasti Českého ráje se datuje od roku 2003. V rámci společného projektu „Neolitické a eneolitické osídlení horního a středního Pojizeří“ provedl P. Šída kritické zhodnocení tzv. dílenského odpadu místních polodrahokamů z kozákovských kamenářských dílen, které byly původně spojovány s prospektorskými aktivitami nositelů KNP. Hlavním důvodem pro datování do eneolitu byly fragmenty keramiky nálevkovitých pohárů, které se v sedimentech nalézaly společně s dílenským odpadem. Při novém zpracování byly soubory vzhledem k zastoupení výrazných typů industrie předatovány do mezolitického období. Ke smíšení souborů keramiky se starší



Obr. 1. Pozdně paleolitické a mezolitické osídlení Českého ráje. Legenda: bílý čtverec – pozdní paleolit, světle šedý kruh – mezolit pod abri, tmavě šedý kruh – mezolit v otevřeném terénu, šedá plocha – přibližný rozsah Pelešánského jezera. 1 Babí pec, 2 Zemanova pec, 3 Kudrnáčova pec, 4 Hlavatá skála, 5 Ludmilina jeskyně, 6 Těhnikova skála, 7 Dvojitá brána u Rohlin, 8 Markův kout, 9 Praděd, 10 Pánvička, 11 Kristova jeskyně, 12 abri Fort Black, 13 Daliměřice – Na Vápeníku, 14 Turnov – Maškovy zahrady, 15 Bělá u Turnova – Klokočí, 16 Vesec pod Kozákovem, 17 Svijany – zámecká zahrada, lok. 18 a 19 mimo mapu.

Fig. 1. Late Palaeolithic and Mesolithic settlement of the Bohemian Paradise. Legend: white square – late Palaeolithic; light grey circle – Mesolithic under rock shelter; dark grey circle – Mesolithic on open terrain; grey surface – approximate extent of Pelešany lake. 1 Babí pec, 2 Zemanova pec, 3 Kudrnáčova pec, 4 Hlavatá skála, 5 Ludmilina jeskyně, 6 Těhnikova skála, 7 Dvojitá brána u Rohlin, 8 Markův kout, 9 Praděd, 10 Pánvička, 11 Kristova jeskyně, 12 Fort Black rock shelter, 13 Daliměřice – Na Vápeníku, 14 Turnov – Maškovy zahrady, 15 Bělá u Turnova – Klokočí, 16 Vesec pod Kozákovem, 17 Svijany – palace gardens, sites 18 and 19 not on map.

mezolitickou industrií došlo částečně již v pravěku (při výklizech přípovrchových vrstev), ale hlavně pak při výzkumech ve 30. letech 20. století. Přestože první revizní výzkum v Babí peci provedli již F. Prošek a L. Jisl v roce 1947, na základě zvolené metodiky se nepodařilo oddělit od sebe eneolitický a mezolitický horizont. Oddělení horizontů bylo prokázáno až při revizním výzkumu Babí pece v roce 2003 (Šída 2004b). Prozatím poslední etapu výzkumu skalních dutin představuje prospekce v oblasti Klokočských skal a záchranný výzkum v Kristově jeskyni, při němž byl opět prokázán výrazný mezolitický horizont.

## Lokality

V posledních dvou letech bylo na základě revize starého nálezového fondu a nových výzkumů identifikováno již 19 lokalit mezolitu a pozdního paleolitu (*obr. 1*). Podle současného stavu poznání je zřejmé, že toto období tvoří jeden z nejsilnějších horizontů osídlení Českého ráje. Mezolitické osídlení oblasti Českého ráje mělo daleko větší význam pro další vývoj osídlování krajiny, než se dříve předpokládalo. Zvláště nálezy intaktních situací dávají tušit obrovské bohatství nálezového fondu mezolitu, které se vyrovná Českolipsku či Českosaskému Švýcarsku (*Svoboda ed. 2003*). V tomto kontextu se jeví absence mezolitických nálezů v jižní části Českého ráje jako překvapivá.

### Abri s mezolitickými nálezy

1. Babí pec, k. ú. Loktuše – z rozsáhlého abri na svahu Kozákova pochází zatím největší mezolitická kolekce s drobnými eneolitickými příměsmi (*Filip 1947; Šída 2004b; v tisku a; Prostředník – Šída 2006*). Revizní výzkum provedený autory v letech 2003 a 2006 ověřil stratigrafii. Mimo jiné prokázal jasné odlišení svrchního cca 30 cm mocného horizontu středověku a keramického pravěku s občasnými nálezy příměsí mezolitické industrie od spodního až 50 cm mocného horizontu mezolitu bez intruzí. Tento fakt je důležitý hlavně pro hodnocení starých nálezových situací (*Šída – Prostředník v tisku*).
2. Zemanova pec, k. ú. Loktuše – převislá skála na úpatí Kozákova poblíž osady Podkabelí, z výzkumu na počátku 20. století se dochovala drobná kolekce mezolitické industrie a osteologických nálezů (*Filip 1947; Šída 2004b; v tisku a; Prostředník – Šída 2006*).
3. Kudrnáčova pec, k. ú. Vesec pod Kozákem – abri na svahu Kozákova poblíž Drábovny, z výzkumu před druhou světovou válkou pochází kolekce mezolitické industrie s drobnými eneolitickými příměsmi (*Filip 1947; Šída 2004b; v tisku a; Prostředník – Šída 2006*).
4. Hlavatá skála, k. ú. Hrubá Skála – v současnosti malý převis, který ale byl výrazně v průběhu holocénu zmenšen opadem. První nálezy pocházejí z poč. 20. století. Kamenná industrie patří mezolitu, část vykazuje dokonce pozdně paleolitickou tradici. Z lokality dále pocházejí nálezy keramiky KNP, bronzová šipka z mladší či pozdní doby bronzové a novověká keramika. V roce 2005 bylo z ohniště zkoumaného V. Vokolkem v jižní části skalního útvaru získáno první mezolitické datum z Českého ráje vůbec: 8. tisíciletí př. n. l. (*Šída – Prostředník 2006; Filip 1947; Šída 2004b; Vokolek 1998; Prostředník – Šída 2006*).
5. Ludmilina jeskyně, k. ú. Hnanice pod Troskami – dnes zatopené malé abri v Boreckých skalách, z výzkumu před druhou světovou válkou pochází drobná kolekce mezolitické industrie (*Filip 1947; Šída 2004b; Prostředník – Šída 2006*).
6. Abri pod Těhnikovou skálou k. ú. Hnanice pod Troskami – převislá skála zkoumaná před druhou světovou válkou poskytla podobnou kolekci jako blízká Ludmilina jeskyně (*Filip 1947; Vokolek 1999; Šída 2004b; Prostředník – Šída 2006*).
7. Dvojitá brána u Rohlin, k. ú. Bělá u Turnova, malá skalní brána nad osadou Rohliny. Při výzkumu v roce 1947 nalezl L. Jisl a F. Prošek drobnou kolekci mezolitické industrie (*Filip 1947; Šída 2004b; Prostředník – Šída 2006*).
8. Abri nad Markovým koutem, k. ú. Mašov – dnes zaniklé abri poskytlo menší soubor mezolitické štípané industrie (*Šída 2004b; Filip 1947; Prostředník – Šída 2006*).
9. Abri pod Pradědem, k. ú. Karlovice – bylo zkoumáno L. Jislem a F. Proškem v roce 1947, nově pak v 90. letech. Zachycen byl přes 1 m mocný mezolitický horizont s několika ohništi (*Filip 1947; Prostředník – Vokolek 1998; Prostředník – Šída 2006*).
10. Abri v oblasti Pánvička, k. ú. Bělá u Turnova – ojedinělý nález mezolitického jádra v písku vyhozeném z jednoho abri (*Filip 1947; Vencl 1978; Šída 2004b; Prostředník – Šída 2006*).
11. Kristova jeskyně, k. ú. Bělá u Turnova – v roce 2005 proveden záchranný výzkum. Nálezy z novověku, doby laténské, kultury lužické, několik fragmentů eneolitické keramiky. Byl objeven silný horizont mezolitu (na ploše 3 m<sup>2</sup> bylo zkoumáno 5 mezolitických ohnišť). Výzkum poskytl největší soubor antra-



kologickému materiálu a makrozbytků v Českém ráji vůbec. Objeveny byly také pozůstatky fauny (kostí, ulity) a pyl (*Prostředník – Šída 2006*).

12. Abri Fort Black, k. ú. Ondříkovice (*Matoušek – Jenč – Peša 2005*). Ojedinelý nález artefaktu při budování trampského kempu. Podle něj P. Jenč nazval abri Jeskyní ryby. Vzhledem k tomu, že artefakt nemá se zobrazením ryby nic společného, bude lépe nadále používat původní trampský název.

#### Lokality pod otevřeným nebem

13. Daliměřice, poloha „Na Vápeníku“ – kolekce pozdně paleolitické industrie z výrazné ostrožny nad řekou Jizerou (*Šída 2004a*).
14. Turnov – Maškovy zahrady – drobná kolekce pozdního paleolitu byla nalezena při výzkumu polykulturního naleziště (*Šída v tisku a*).
15. Bělá u Turnova, Klokočí – malá kolekce ze sběrů na výrazné ostrožně nedaleko hradu Rotštejn (mezolit či pozdní paleolit).
16. Vesec pod Kozákovem – nálezy mezolitické industrie v souvislosti s mladším objektem, patrně vývratem (*Hartman a kol. 2006*).
17. Svijany, Zámecká zahrada – drobná kolekce pozdně paleolitické industrie obsažená v rozsáhlých sběrech zahradníků ze zámecké zahrady (*Filip 1947*).
18. Bukvice – drobné mezolitické okrouhlé škrabadlo z jaspisu je uloženo mezi mladšími sběry v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.
19. Vlčí pole u Mladé Boleslavi – z neurčené polohy v katastru obce pochází dvojhrtotý mlát ze zelené břidlice, upravený na povrchu broušením a piketáží (*obr. 3*), typ Spitzhaue (*Vencl 2006* s lit.; NM 10079, délka 30,75 cm, šířka 6,5 cm a výška 3,3 cm; nejbližší analogie pochází z Niederlommalsch, Kr. Maizen: *Geupel 1985*, 38, Taf. 104).

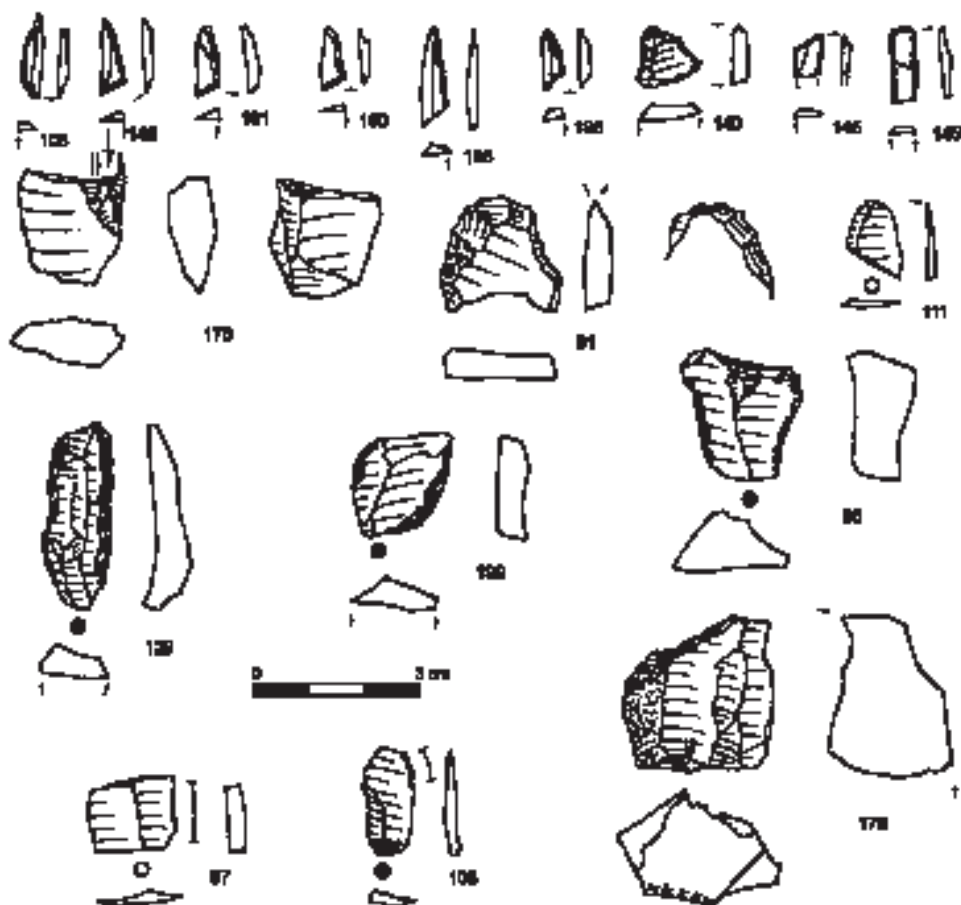
## Zhodnocení nálezů

### Pozdní paleolit

Pozdnímu paleolitu zatím můžeme s jistotou přiřadit tři kolekce (Daliměřice, Svijany a Turnov – Maškovy zahrady). Kulturně lze zařadit dvě lokality, a to ke kultuře Federmesser, kterou v této oblasti poprvé publikoval *J. Svoboda (2001)*.

Na Českolipsku je tato kultura doložena lokalitou Stvolínky II (*Svoboda 2001*), na Turnovsku pak lokalitami Daliměřice (hradiště u Dolánek: *Svoboda 2001*; *Šída 2004a*) a Turnov – Maškovy zahrady (*Šída v tisku a*). Ze Stvolínek pocházejí celkem 4 hroty typu Federmesser (jeden z nich je ze staré sbírky), z Daliměřic a Turnova známe po dvou hrotech, které jsou ale menší než hroty ze Stvolínek. V Turnově – Maškových zahradách byla získána málo početná kolekce, zčásti patinovaná, jako příměs v neolitických objektech. Severně od Maškových zahrad se nacházela poloha, která nejspíše sloužila jako místo tábořiště, bohužel však došlo z velké části k její likvidaci při stavbě křižovatky v 80. letech 20. století. V Daliměřicích pochází jeden artefakt z hrotu plochy ostrožny, druhý ze sondy 2/86 (poloha Vápeník v Dolánkách).

Vedle menších rozměrů hrotů upoutá v Dolánkách i nápadná drobnotvarost jader i ostatní industrie. Celek spadá do okruhu evropských azilských industrií (kam je řazena i kultura Federmesser) a v rámci ČR je srovnatelný i s moravským tišnovienem (*Svoboda et al. 2002*, 243). Zajímavá je poloha lokality na vysoké ostrožně nad soutokem Jizery a menšího potoka. Doklady využití podobných poloh nejsou v Českém ráji a okolí výjimečné. Pozdně paleolitické nálezy (kulturně nezařaditelné) pocházejí z hrotu ostrožny v Mladé Boleslavi

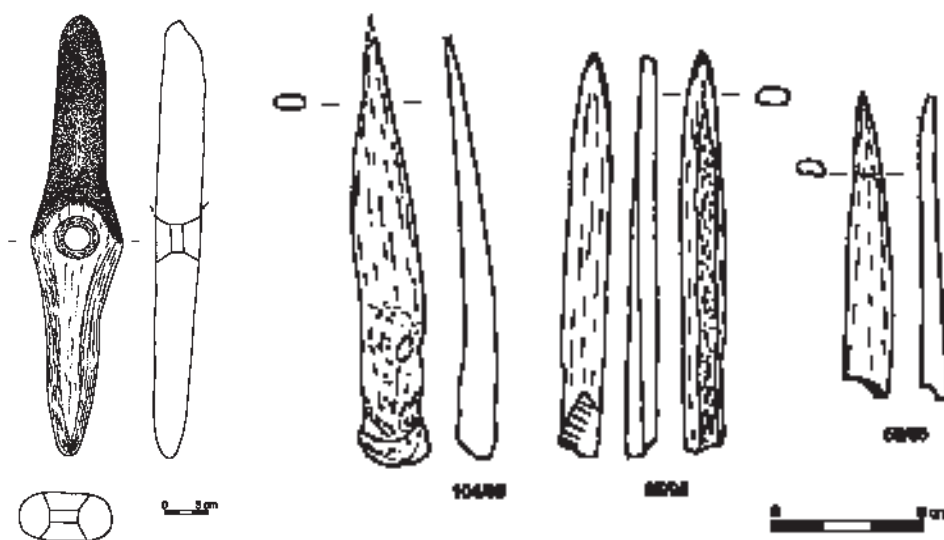


Obr. 2. Kristova jeskyně (k. ú. Bělá u Turnova, okr. Semily). Výběr mezolitické industrie. Legenda: první řada nahoře – trojúhelníky a obdélník, 176 – rydlo, 179 – jádro, ostatní retušované čepele a drasadla, čísla odpovídají nálezovým kontextům.

Fig. 2. Kristova jeskyně (Bělá u Turnova cadastral district). Selection of Mesolithic industry. Legend: first row top – triangles and rectangle, 176 – chisel, 179 – core, other retouched blades and scrapers, numbers correspond to context of find.

(nedaleko hradu: *Prostředník – Šída 2003*) a zatím nezařaditelná industrie (pozdní paleolit či mezolit) z obdobné situace v Klokočí. I kolekce ze Svijan byla nalezena na výrazné ostrožně nad řekou Jizerou, její kulturní zařazení ale není zatím možné (podle stupně patinace se jedná o pozdní paleolit). V tomto kontextu lze zmínit nálezy kamenných artefaktů na exponovaných ostrožnách, v některých případech ve středověku zastavěných hradech (Stárkov: *Tichý 1999*; Vizmburk: *Vencl 1987*; Vestřev: *Vencl 1971; 1978; 1981*). O přítomnosti pozdního paleolitu lze uvažovat i u Hlavaté skály, kde byl nalezen hrot s vrubem (v prostředí českého mezolitu se nenachází). Vzhledem ke stáří ohniště (starý mezolit; viz níže) ve svrchní části profilu je možné, že báze souvrství náleží již pozdnímu paleolitu.





Obr. 3. Vlčí Pole u Bousova.

Mlat typu Spitzhaue.

Fig. 3. Vlčí Pole, near Bousov.

Spitzhaue-type thresher.

Obr. 4. Abry pod Pradědem (k. ú. Karlovice). Kostěná šídla.

Fig. 4. Rock shelter below Praděd (Karlovice cad. distr.). Bone awls.

### Kamenná industrie mezolitu

Již při revizi industrie z Babí pece zaujala její drobnotvarost a přítomnost některých, pro eneolit neznámých typů (mikrolity, drobná okrouhlá škrabadla, zvláštní typy rydel, malá jádra – průměrná velikost jader v Babí peci je 2,6 cm při počtu 101 jedinců). Proto jsme na jaře roku 2003 přistoupili k reviznímu výzkumu Babí pece. Kulturní vrstva v jeskyni nebyla mocná (ca 60 cm), avšak bylo možné rozlišit základní trend: středověká keramika je nalézána při povrchu, pravěká do 30 cm a štípaná industrie především v horizontu pod 30 cm, pouze malá část se dostala i do horizontu keramického pravěku. Je tedy jasné, že většina industrie pochází ze spodního horizontu a polohou i typologicky náleží mezolitu. Mezolitické souvrství bylo patrně v povrchových partiích v eneolitu a později narušeno, takže se svrchní partie promísily (bioturbace, činnost člověka), žádné intruze jsme ale nezaznamenali v úrovni hlubší než 30 cm. V důsledku nešetrného výzkumu a promíšení souborů ve 30. letech a hlavně pod vlivem tehdejší představy neexistence mezolitu u nás se vžila teze o eneolitickém stáří industrie. V odlišném stáří využívání kozákovských surovin můžeme hledat vysvětlení pro minimální rozptyl této suroviny v eneolitu (Šída 2004b).

Stejně tak bylo mezolitické stáří potvrzeno i pro ostatní soubory „eneolitických dílen“ v oblasti Českého ráje a hlavně pro kolekci industrie z výzkumu abry pod Pradědem (Prostředník – Vokolek 1998). Zatím nejpočetnější soubor mezolitické industrie získaný moderním výzkumem (r. 2005) pochází z Kristovy jeskyně (502 artefaktů; viz tab. 1). V souborech získaných pomocí moderní metodiky můžeme nalézt všechny typicky mezolitické typy nástrojů (mikrolity, drobná okrouhlá škrabadla, mikrorydla; srov. Svoboda ed. 2003; především o mikrolity jsme ochuzeni ve starších kolekcích, protože jsou nacházeny pouze na sítech), a vytvoření typologické chronologie je jen otázkou času (obr. 2).

Typ	MTP	břidlice	jaspis	kameol	křemen	opáljaspis	porcelanit	křemenec	místní	%	křemenec SZ Čechy	pazourek	neurčeno	přepálený silicit	celkem	%
jádro									0		1				1	0,2
čepel			4			3			7	10,4	1	30		29	67	13,3
čepel z hrany jádra									0		1				1	0,2
ústěp	1		22		1	3		1	28	22,6	1	48	3	44	124	24,7
Amorfni zlomek		1	34	1	12	1	3	1	53	20,5		27	7	172	259	51,6
<b>debitáž</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>60</b>	<b>1</b>	<b>13</b>	<b>7</b>	<b>3</b>	<b>2</b>	<b>88</b>	<b>19,5</b>	<b>2</b>	<b>107</b>	<b>10</b>	<b>245</b>	<b>452</b>	<b>90</b>
trojúhelník									0		6		1	7	1,4	
trapéz									0				1	1	0,2	
obdélník									0				1	1	0,2	
škrabadlo			1						1	20	1		3	5	1	
rydlo kanelované									0				1	1	0,2	
čepel s laterální retuší									0		1			1	0,2	
ústěp s laterální retuší									0		1			1	0,2	
čepel s místní retuší									0		2			2	0,4	
<b>nástroje</b>			<b>1</b>						<b>1</b>	<b>5,3</b>	<b>11</b>		<b>7</b>	<b>19</b>	<b>3,8</b>	
termofrakt							30		30	100					30	6
otloukač	1								1	100					1	0,2
<b>ostatní</b>	<b>1</b>							<b>30</b>	<b>31</b>	<b>100</b>					<b>31</b>	<b>6,2</b>
<b>celkem</b>	<b>2</b>	<b>1</b>	<b>61</b>	<b>1</b>	<b>13</b>	<b>7</b>	<b>3</b>	<b>32</b>	<b>120</b>	<b>23,9</b>	<b>2</b>	<b>118</b>	<b>10</b>	<b>252</b>	<b>502</b>	<b>100</b>
	0,4	0,2	12,2	0,2	2,6	1,4	0,6	6,4	23,9		0,4	23,5	2	50,2	100	

Tab. 1. Bělá u Turnova – Kristova jeskyně (okr. Semily). Přehled typologického složení a zastoupení surovin mezolitické industrie z výzkumu v roce 2005.

### Kostěná industrie

Z abri pod Hlavatou skálou se dochoval retušer vyřezaný a vybroušený z parohu jelena (Šída – Pro středník 2006). Délka artefaktu je 19,1 cm, průměr 3,4 cm. Analogii můžeme nalézt např. v mezolitické vrstvě z abri Stará skála (Svoboda ed. 2003, 140), dále v abri Pod zubem ve vrstvě 4c a v lokalitě Sněhurka (k. ú. Kvítkov: Svoboda ed. 2003, 76, 218). Poměrně často jsou nalézána také šídla (3 v Abri pod Pradědem a 2 v Kristově jeskyni: obr. 4).

### Makrozbytky a osteologické nálezy

Mezolitické situace jsou v Českém ráji abnormálně bohaté na přítomnost uhlíků, makrozbytků a osteologického materiálu. Bohužel ani jedné kategorii doposud nebyla věnována systematická pozornost a u většiny starších výzkumů ani nebyl materiál sbírán; nové nálezy se zpracovávají. Zajímavá je častá přítomnost kostí, které se nedochovávají v mladších horizontech (změna chemismu sedimentů).

### Metabazity typu Pojizeří

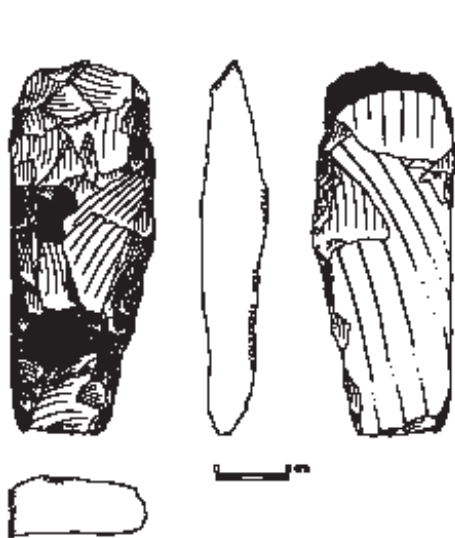
Zajímavostí regionu je využívání regionální suroviny metabazitů typu Pojizeří, které jsou známé hlavně jako surovina neolitické broušené industrie. V mezolitu z nich byla vyráběna část štípané industrie. Velký soubor byl nalezen hlavně v Babí peci, menší v abri pod Hlavatou skálou, v Dvojitě bráně u Rohlin, Ludmilině jeskyni, Kudrnáčově peci, okrajově se surovina nachází i v Kristově jeskyni. Surovina tedy byla předneolitickým obyvatelstvem poměrně hojně využívána. Bezesporu nejzajímavější artefakt pochází z Babí pece. Právě kvůli němu bylo na dlouhou dobu upuštěno od datování souborů do mezolitu. Při revizním výzkumu Babí pece v roce 1947 zkoumal F. Prošek spolu s L. Jislem malou část neporušené výplně v zadní partii jeskyně. V nálezové zprávě se dochoval popis stratigrafické situa-

ce (Jisl – Prošek 1947): „Pod 30 cm mocnou vrstvou zpřeházeného písku (pozůstatek výzkumu z roku 1936 – pozn. autorů) objevila se 10 cm mocná vrstva hlinitého hnědošedého písku se středověkými střepy. Pod ní následovalo až 60 cm světle žlutého písku s dřevěnými uhlíky a odštěpky z pazourku a kozákových polodrahokamů a přímo na skalnatém dně byl nalezen silně otlučený broušený klín z amfibolitu“. Artefakt ležel pod 60 cm mocnou kulturní vrstvou mezolitu, která (vzhledem k absenci mladší keramiky) nebyla porušena. Autory výzkumu vedl nález tohoto artefaktu k zařazení dílen do neolitu.

Podle současné revize víme, že v této hloubce se nacházejí pouze mezolitické artefakty, podívejme se tedy na „broušený klín“ podrobněji. Hned na úvod je třeba uvést, že artefakt není broušený. Dochovaly se na něm zbytky valounové kůry, které byly umně zakomponovány do ostří. Jedná se o štípanou sekeru (*Kembeil*) vyrobenou z valounu metabazitu typu Pojizeří (délka 15,30 cm, šířka 5,75 cm, výška 2,55 cm: obr. 5). Od neolitických polotovarů broušených seker se mírně liší provedením a hlavně má vytvořené skosení baze s patřičným otupením, které mělo usnadnit její zasazení do topůrka (tento znak na neolitických polotovarech nenacházíme, laterální hrana bývá celá opracovaná retuší do půlkulatého tvaru – kopytovité tvary). Zásadním rozdílem je vypracované ostré použitelné ostří, které na polotovarech nenalezneme. Preciznost provedení je blízká polotovarům z Jistebka (LnK), pro LnK ale nenajdeme žádný doklad využití valounů. Ty jsou hojně využívány v mladší kultuře vypíchané, provedení těchto polotovarů již ale ani zdaleka nedosahuje kvality popisovaného jedince. Druhý artefakt pochází z výzkumu z roku 1936 a je bohužel nestratifikovaný (obr. 6). Můžeme se ale domnívat, že i on souvisí spíše s mezolitickým osídlením abri než s eneolitickým. Artefakt je 19 cm dlouhý, 5,6 cm široký a 3,8 cm vysoký. Vyroben je opět z valounu metabazitu typu Pojizeří, který je v tomto případě upraven ještě jednodušeji než u první seker. Důslednou retuší je upravena vlastně pouze báze, kde je pomocí retuše a piketáže vytvořeno zúžení sloužící k zasazení artefaktu do topůrka. Ostří je v tomto případě vytvořeno jednoduchým lomem suroviny a nese stopy po používání. Tyto mezolitické sekery mají analogie v pazourkových sekerách známých jak z Čech (Kozí Hory: *Korený – Vencl 2002*), tak hlavně z oblastí severně od ČR (např. Duvensee: *Galiński 2002*, 188; Eldingen: *Breest – Hinsch 1993*, Tab. 37; Penna: *Geupel 1985*, Taf. 27; Jagsal: *Geupel 1987*, Taf. 41). Jeden nález pochází i z Moravy (Smolín: *Valoch 1992*).

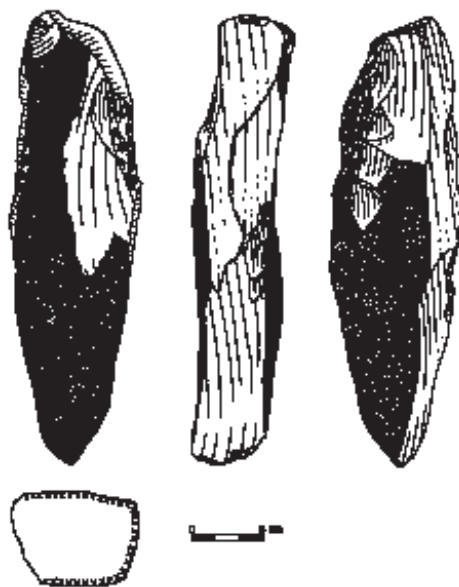
Co na první pohled mate, je použitá surovina, tak typická pro neolit. Zde můžeme hledat vysvětlení pro rychlé a hlavně velké rozšíření seker z Jizerských hor v neolitu. Surovina byla mezolitické populaci nejenom známá, ale byla i využívána, a to dokonce na výrobu seker. Odtud je pouze krůček k rychlému rozšíření s neolitem, jakmile nastala neolitická poptávka po sekerách; zákonitě se i rozšířila produkce. Otázku, zda se jedná o doklad kontaktu mezolitické a neolitické populace, či o doklad neolitizace mezolitických populací, ponechme otevřenou.

Nálezy artefaktů z metabazitů typu Pojizeří v prostředí mezolitických lokalit se neomezuji pouze na oblast Českého ráje, můžeme je nalézt např. na jižní Moravě (Přibice: *Šída v tisku b*) a zarážející je i vysoké množství fragmentů „neolitických“ broušených nástrojů v Hoříně (*Sklenář 2000*), kde není doložen jediný neolitický objekt. Zajímavé jsou také fragmenty broušeného předmětu z téže suroviny nalezené ve Švédově převisu (*Svoboda ed. 2003*, 284–5). Patrně nejinstruktivnější nález poskytla lokalita Abri Bettenroder Berg IX u Reihausenu. V inventáři mezolitického dětského hrobu (ve výbavě trojúhelníkové mikrolity spolu s trapézy) byl nalezen i fragment broušeného nástroje z břidlice (*Grote 1994*, Taf. 61: 12). Podobně z povrchové lokality Adelheidsdorf (Ldk. Celle) pocházejí dva sekeromlaty z „nazelenalé břidlice“ spolu s mezolitickou štípanou industrií (mikrolitické hroty a trojúhelníky; *Breest – Hinsch 1993*, 45–46, Taf. 16: 8, 17).



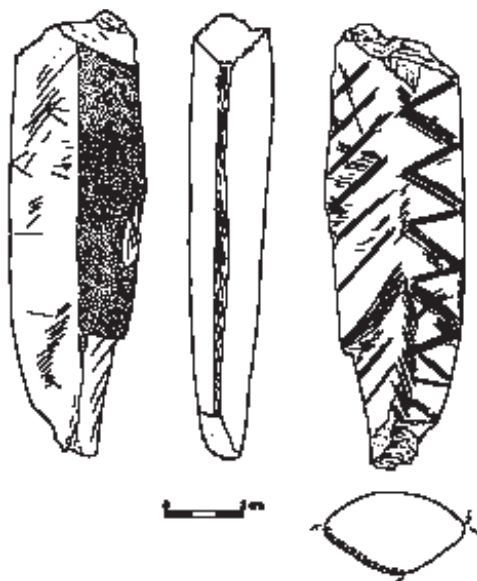
Obr. 5. Babí pec (k. ú. Loktuše). Sekera (*Kernbeil*) z výzkumu F. Proška a L. Jisla.

Fig. 5. Babí pec (Loktuše cad. distr.). Axe head (*Kernbeil*) from excavation by F. Prošek and L. Jisl.



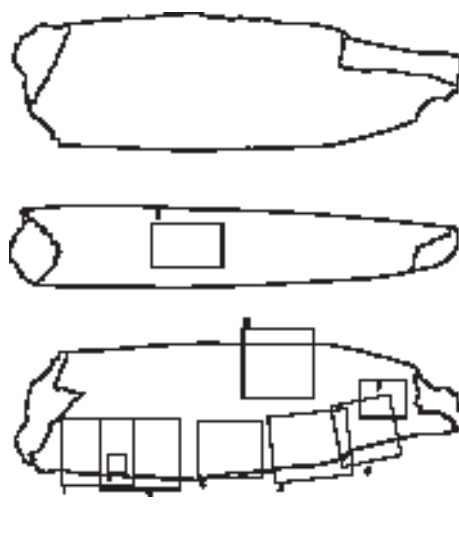
Obr. 6. Babí pec (k. ú. Loktuše). Sekera (*Kernbeil*) ze staršího výzkumu V. Vanička a J. V. Šimáka.

Fig. 6. Babí pec. Axe head (*Kernbeil*) from older excavation by V. Vaniček and J. V. Šimák.



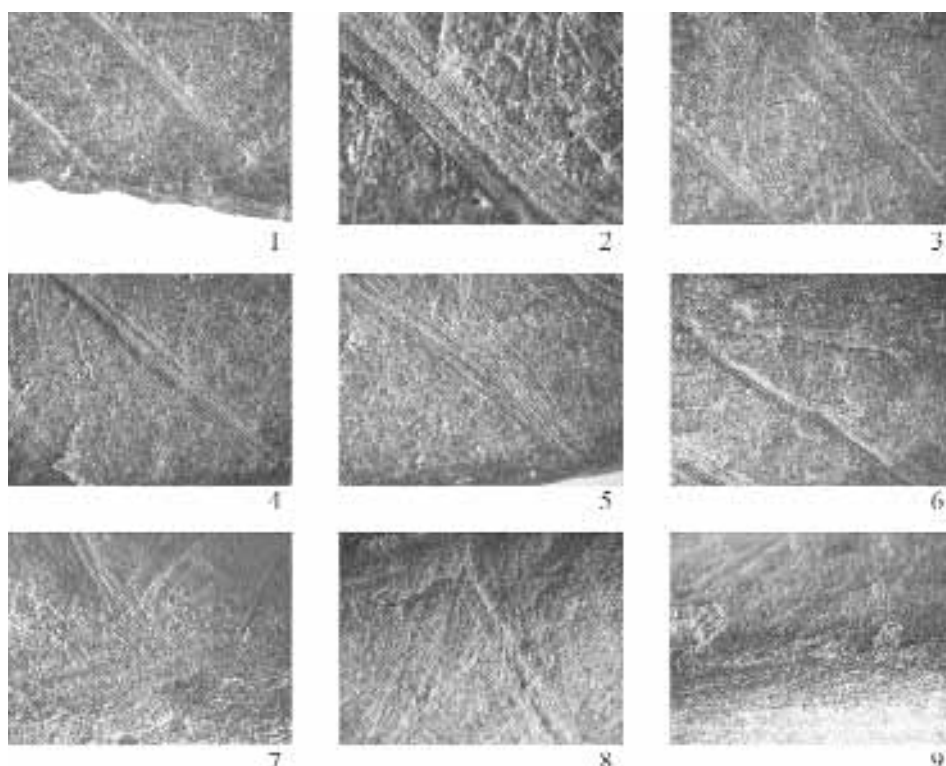
Obr. 7. Abri Fort Black (k. ú. Ondříkovice). Kamenný artefakt s rytinou.

Fig. 7. Fort Black rock shelter (Ondříkovice cad. distr.). Stone artefact with engraving.



Obr. 8. Abri Fort Black (k. ú. Ondříkovice). Rozložení mikrofotoografií na studovaném artefaktu.

Fig. 8. Fort Black rock shelter. Microphotographs of studied artefact.

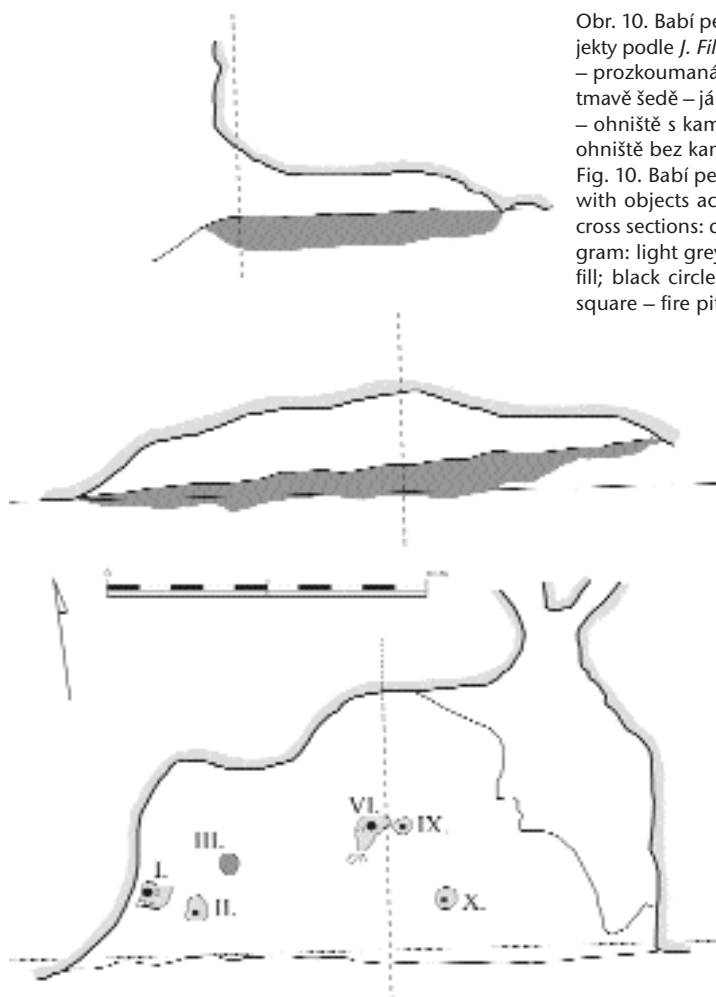


Obr. 9. Abri Fort Black (k. ú. Ondříkovice). Detailní mikrofotografie ryté výzdoby. Čísla odpovídají číslům na obr. 8.

Fig. 9. Fort Black rock shelter. Detailed microphotograph of engraved decoration. Numbers correspond to numbers for fig. 8.

### Umělecké předměty

Umělecké předměty v prostředí českého mezolitu nejsou časté. Kromě provrtaného oblázku z Tašovic (nepubl., k lokalitě *Prošek 1951*) známe pouze zlomek oblázku s rytinou z Putimi 3 (Vencl – Fröhlich 2001). O to zajímavější je předmět nalezený v abri Fort Black (obr. 7). Jedná se o artefakt vyrobený z valounu břidlice (patně místní provenience) dlouhý 17,2 cm, široký 5,3 cm a vysoký 3,2 cm (uložen v Okresním muzeu v České Lípě pod př. č. 34/02, za možnost jej studovat děkujeme V. Pešovi). Dorzální strana artefaktu je tvořena valounovou kúrou, která byla podle stop viditelných v mikroskopu přebroušena. Na ventrální straně byla silně zbrušena pouze levá polovina plochy, pravá byla ponechána ve valounové podobě. Terminální i bazální partie valounu byly již v pravěku odraženy. Pravá laterální strana artefaktu je přebroušena do ca 0,5 cm široké plošky. Levá laterální strana nese stopy několika úderů (sekundární?). Nejzajímavější je jistě rytá kresba na obou stranách artefaktu. Na dorzální straně rytin nalezneme více a jsou uspořádané. Na ventrální straně nalézáme pouze několik chaoticky umístěných rýh (kromě svazku 12 rýh v bazální partii). Na dorzální straně můžeme rozlišit dva hlavní systémy rýhování – na pravé straně jde o klikatku tvořenou vždy několika paralelními rýhami vedle sebe (o šíři 0,5 až 1 cm). Na levé straně jsou to pak svazky šikmých rýh orientovaných směrem k levé laterální a bazální partii. Odstupy zachovávají pravidelnost (svazky jsou vzdálené převážně 1 cm, výjimečně okolo 2 cm). Pouze místy jsou doplněny protiběžnými liniemi, které však oproti pravé straně netvoří náznak klikatky, ale vyplňují prostor. Poslední výrazný znak je tvo-



Obr. 10. Babí pec (k. ú. Loktuše). Plán jeskyně s objekty podle J. Filipa (1947). Řezy: tmavě šedé plochy – prozkoumaná výplň; plán: světle šedě – ohniště, tmavě šedě – jáma s popelovitou výplní, černý kruh – ohniště s kamenným vyložení, černý čtverec – ohniště bez kamenného vyložení.

Fig. 10. Babí pec (Loktuše cad. distr.). Map of cave with objects according to J. Filip (1947). Legend: cross sections: dark grey surfaces – studied fill. Diagram: light grey – fire pit; dark grey – pit with ash fill; black circle – fire pit with stone lining; black square – fire pit without stone lining.

řem skupinou šikmých blízko u sebe umístěných svazků rýh ve střední partii artefaktu (v bazální partii v místě největší tloušťky). Všechny rýhy byly vyryty jemným a ostrým nástrojem s obdivuhodnou jistotou (pod mikroskopem nejsou patrné oteřky žádného kovu, takže připadá v úvahu pouze kamenný štípaný artefakt). To, že rýhy jsou patinované (břidlice podléhá pomalému zvětvávání a nese velice slabou zvětvávací kůru) stejným způsobem jako okolní povrch, horniny svědčí pro velké stáří artefaktu a v každém případě vylučuje podvrh (obr. 8, 9).

Výklad zobrazení není jednoduchý. V každém případě musíme odmítnout názor o zobrazení ryby. V minulosti bylo z Čech publikováno několik artefaktů, které měly zobrazovat rybu (Neustupný 1948; Fridrich 1964 – ve srovnání s okolními regiony a počtem paleolitického umění u nás by se jednalo o absolutní maximum zobrazování ryb, které se všude v Evropě vyskytují spíše sporadicky). Kritiku však nese ani artefakt z Holedče, ani Kéblic. V obou případech se jedná spíše o ornament. Ani artefakt z Ondříkovic nese žádné znaky (snad kromě vágního tvaru podobného rybě), které by nás opravňovaly k takovéto interpretaci. Souhlasně s T. Plonkou (2003) je lépe hovořit o ornamentu.

Analogie k našemu předmětu můžeme hledat v prostředí Francie a Itálie (za významnou pomoc při hledání analogií děkujeme T. Plonkovi, který spolupracuje na podrobné publikaci artefaktu). Z italské lokality



Obr. 11. Kristova jeskyně (k. ú. Bělá u Turnova, okr. Semily). Pohled na ohniště 4 a 6.

Fig. 11. Kristova jeskyně (Bělá u Turnova cad. distr.). View of fire pits 4 and 6.



Obr. 12. Kristova jeskyně (k. ú. Bělá u Turnova, okr. Semily). Pohled na ohniště 5 se skořápkami lískových ořechů.

Fig. 12. Kristova jeskyně (Bělá u Turnova cad. distr.). View of fire pit 5 with hazelnut husks.



Grotta delle Mura pochází několik kamenných artefaktů s rytými linemi ve svazcích (*Calattini 1992*). Z vrstvy pochází radiokarbonové datum  $8240 \pm 120$  BP. Další analogie můžeme hledat v prostředí francouzského mezolitu (*Bazin et al. 1995*). Artefakty z břidlice se systémem rytých čar lze nalézt např. v lokalitách Le Clis, Guérande či Autry-le-Châtel. Artefakt z břidlice se systémem šikmých svazků rýh do klikatky pochází z lokality Chênambault, La Pommeraye.

### Nálezové situace

Při výzkumu abri pod Pradědem v roce 1995 bylo objeveno několik mezolitických ohnišť, plnicích centrální funkci, i s jamkami v jejich okolí, během druhé sezóny v roce 1997 pak bylo zkoumáno velké ohniště vyložené kameny umístěné na okraji obydlené plochy (ana-

logií mu jsou tzv. varná ohniště v převisech Šídelník III, Stará Skála, Pod zubem a Okrouhlik II: *Svoboda ed. 2003*, 94). V roce 1996 bylo úzkou sondou profáto souvrství starého mezolitu pod Hlavatou skálou. Ve svrchní části souvrství se nachází několik ohnišť. Pod horizontem ohnišť leží objekt vymezený na okrajích kúlovými jamkami, který pravděpodobně představuje zbytek po obydlí (přístřešek opřený o skálu, obdobný objekt je znám z lokality Heřmánky I: *Svoboda 2003*, 172–176). Zatím nejlépe prozkoumanou situací je superpozice několika složitě provedených ohnišť v Kristově jeskyni zkoumaných v roce 2005. Na ploše pouhých 3 m<sup>2</sup> se zde nachází 5 ohnišť datovaných do mezolitu. Kromě jednoho se jedná o složitě konstruovaná velká ohniště s kamenným vyložením (*obr. 11*). S vařením patrně souvisí i velké množství objevených kostí v jejich okolí. Jedno z ohnišť bylo doslova vyplněno zuhelnatělými skořápkami lískových oříšků (*obr. 12*).

Při revizi nálezové dokumentace, dochované v publikované podobě v práci *J. Filipa (1947, 24, 212)*, se překvapivě ukázalo, že původní plán ukazuje objekty a půdorys mezolitické stanice (*obr. 10*). Pravděpodobně se tak jedná o vůbec první zachycenou mezolitickou strukturu sídliště u nás (výzkum byl proveden v roce 1936). Mezolitu můžeme přiřadit 6 z celkových 11 struktur nalezených při výzkumu jeskyně (ostatní objekty náleží eneolitu a středověku). Dochovaly se k nim následující popisy (*Filip 1947, 212*):

1. objekt I – ohniště v hloubce 45–58 cm pod úrovní s opálenými pískovcovými kameny; 2. objekt II – ohniště v obdobné hloubce jako I; 3. objekt III – kotlovitá jamka v hloubce 65–100 cm, naplněná popelem a uhlíky; 4. objekt VI – ohniště v hloubce 100 cm s 3 opálenými pískovcovými kameny; 5. objekt IX – ohniště v hloubce 60 cm; 6. objekt X – ohniště v hloubce 80 cm. Zachyceny jsou tři výškové úrovně mezolitických ohnišť a jam. Objekty jsou seskupeny kolem dvou hlavních ohnišť vyložených kameny.

### Radiokarbonová data

Radiokarbonové datum bylo prozatím získáno pouze jediné, a to ze svrchní vrstvy ohnišť ze sondy 1/96 pod Hlavatou skálou (*Šída – Prostředník 2006*). Datování bylo provedeno v Radiocarbon Laboratory Institute of Physics – Silesian University of Technology, Gliwice (prof. Anna Pazdur). Vzorek z ohniště 1 (horizont C, na Z řezu vrstva 15, č. GdA-531) poskytl datum 8480 ± 50 BP. Po kalibraci tato hodnota dává interval 7600–7480 BC (s 95% pravděpodobností).

## Závěr

Archeologické výzkumy posledních let a revize starších výzkumů ukazují na nálezové bohatství mezolitického horizontu Českého ráje. Sama oblast je výjimečná vysokým zastoupením jak mezolitických, tak následných neolitických lokalit včetně nejstaršího neolitického horizontu. Výjimečná je ještě jiným fenoménem – přítomností metabazitů typu Pojizeří, které byly používány jak v mezolitu, tak masově v neolitu. Artefakty z pojizerského metabazitu jsou nalézány až v prostředí jihomoravských mezolitických lokalit, což svědčí o poměrně obecné znalosti suroviny.

Nálezy z Českého ráje ukazují nové možnosti při studiu přechodu mezolitu v neolit. Nástroje z metabazitů typu Pojizeří se vedle mezolitických lokalit v hojném počtu nacházejí již v nejstarším horizontu neolitického sídliště v Turnově – Maškových zahradách (fáze Ia, mladší horizont dvoufázového sídliště je radiokarbonově datován do intervalu 5470–5290 cal BC s 88.4% pravděpodobností, datum GdA-528), tedy prakticky ihned po

„objevení“ neolitu. Nově přichozí populaci by odhalit tuto surovinu v neznámém terénu jistě trvalo delší dobu. Její okamžité objevení v nejstarším neolitu a zároveň i její znalost v mezolitu ukazují na nějakou formu kontaktu či kontinuity mezi oběma obdobími. Možnost kontaktu podporují také radiokarbonová data pro závěr mezolitu (Českosaské Švýcarsko a Polomené hory: *Svoboda ed. 2003*, 82) a počátek neolitu (Turnov – Maškovy zahrady), která spadají do velmi krátkého časového úseku.

Pro kontaktní studium přechodu mezolitu a neolitu je oblast Českého ráje patrně vůbec nejvhodnějším regionem v Čechách. V Českosaském Švýcarsku, Polomených horách či v jižních Čechách chybějí doklady nejstaršího neolitického osídlení. V tradiční sídelní oblasti (středočeské Polabí, Kutnohorsko, Královéhradecko) jsou zase mezolitické situace značně destruovány. V Českém ráji jsou obě tyto nevýhody eliminovány a navíc máme v posledních deseti letech značné množství materiálu z moderních výzkumů a nová <sup>14</sup>C data. Z těchto důvodů je vhodné v započatých výzkumech pokračovat: neřeší pouze záchranu ohrožených památek, ale i důležité problémy českého pravěku.

*Článek vznikl v rámci výzkumného záměru KAR ZČU v Plzni Opomíjená archeologie, č. MŠM 49 777 51 314.*

### Prameny a literatura

- Bazin, P. – Gallais, J. Y. – Mormand, J. – Thévenin, A. 1995:* Schistes gravés sur le cours inférieur et moyen de la Loire. In: A. Thévenin ed., *Epipaléolithique et Mésolithique entre Seine et Rhin. Table ronde d'Ancerville. Annales Littéraires de l'Université de Besançon – Série Archéologie 41*, Paris, 107–117.
- Benešová, J. – Kalferst, J. – Prostředník, J. 2001:* Prostorová identifikace archeologických lokalit v oblasti „Hruboskalska“, okr. Semily – úsek „Čertova ruka“. In: *Pojizerský sborník 4/1999*, Praha, 55–77.
- Breest, K. – Hinsch, D. 1993:* Mittelsteinzeitliche Fundplätze im Landkreis Celle. *Veröffentlichungen der urgeschichtlichen Sammlungen des Landesmuseums zu Hannover*, Band 42. Oldenburg.
- Calattini, M. 1992:* Oggetti di arte mobiliare dallo strato mesolitico di Grotta delle Mura. In: *L'arte in Italia dal paleolitico all'età del bronzo. Atti XXVIII Riunione dell'Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria*, Firenze, 293–301.
- Filip J. 1947:* Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- *1950:* Neolitické prospekty na úpatí Kozákova, *Obzor prehistorický XIV*, 341–344.
- Fridrich, J. 1964:* Vyobrazení ryby v paleolitickém umění českých zemí, *Archeologické rozhledy 16*, 716–738, 741.
- *1982:* Středopaleolitické osídlení Čech. Praha.
- Galiński, T. 2002:* Społeczeństwa mezolityczne. Szceczin.
- Geupel, V. 1985:* Spätpaläolithikum und Mesolithikum im Süden der DDR. Katalog. Teil 1. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Dresden, Band 17. Berlin.
- *1987:* Spätpaläolithikum und Mesolithikum im Süden der DDR. Katalog. Teil 2. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Dresden, Band 19. Berlin.
- Grote, K. 1994:* Die Abris im südlichen Leinebergland bei Göttingen. Archäologische Befunde zum Leben unter Felsschutzdächern in urgeschichtlicher Zeit. Veröffentlichungen der urgeschichtlichen Sammlungen des Landesmuseums zu Hannover, Band 43. Oldenburg.
- Hartman, P. – Prostředník, J. – Šída, P. – Pokorný, P. 2006:* Záchraný výzkum objektu s mezolitickou štípanou industrií ve Vesci pod Kozákovem, *Archeologie ve středních Čechách 10*, 179–189.
- Jenč, P. 2003:* Soupis speleoarcheologických lokalit Českého ráje – terénní průzkum a evidence nálezů v letech 1992 – 2002. 1. část Správa CHKO Český ráj Turnov – interní dokument. Ms.
- Jisl, L. 1946:* Jeskynní sídliště lužického lidu u Rozumova, *Památky archeologické 42*, 149–152.
- Jisl, L. – Prošek, F. 1947:* Zpráva o sondovacích pracích v jeskyních na Turnovsku roku 1947 Ms. uložen v archivu ARÚ AV ČR Praha, č. j. 3421/47.

- Korený, R. – Vencl, S. 2002: Nové nálezy kamenných nástrojů z Příbramska, Podbrdsko IX, 153–157.
- Matoušek, V. – Jenč, P. – Peša, V. 2005: Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy. Praha.
- Neustupný, J. 1948: Le paléolithique et son art en Bohême, *Artibus Asiae* XI/3, 214–238.
- Płonka, T. 2003: *The Portable Art of Mesolithic Europe*. Wrocław.
- Prostředník, J. – Šída, P. 2003: Mladá Boleslav čp. 101 – stratigrafie sondy 21/93, *Archeologie ve středních Čechách* 7, 175–198.
- 2006: Mezolitické osídlení pseudokrasových skalních dutin v Českém ráji. Sborník z konference 50. let Českého ráje. Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 11, 83–106.
- Prostředník, J. – Vokolek, V. 1998: Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994–1997, Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 119–132.
- Prošek, F. 1951: Mesolitická chata v Tašovicích, *Archeologické rozhledy* 3, 12–15.
- Sklenář, K. 2000: Hořin III. Mesolithische und hallstatzeitliche Siedlung. *Fontes Archaeologici Pragenses* 24. Praha.
- Skutil, J. 1952: Přehled českého paleolitika a mesolitika. Sborník Národního muzea v Praze VI – A-Historický č. 1. Praha.
- Svoboda, J. 2001: Paleolit Českolipska a přilehlých území severních Čech, *Bezděz* 10, 11–37.
- Svoboda, J. et al. 2002: Paleolit Moravy a Slezska. *Dolnověstonické studie* 8. Brno.
- Svoboda, J. A. ed. 2003: Mezolit severních Čech. Komplexní výzkum skalních převisů na Českolipsku a Děčínku 1978–2003. *Dolnověstonické studie* 9. Brno.
- Šída, P. 2004a: Pozdně paleolitická industrie z hradiště u Dolánek, k. ú. Daliměřice (okr. Semily), *Archeologie ve středních Čechách* 8, 77–102.
- 2004b: Neolitická a eneolitická kamenná industrie v oblasti horního Pojizeří. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2003*, Praha, 377–408.
- 2005: Středopaleolitické nálezy z pískovcového abri Jislova jeskyně u Turnova, *Památky archeologické* 96, 5–30.
- v tisku a: Využívání kamenné suroviny v mladší a pozdní době kamenné. Dílenské areály v oblasti horního Pojizeří. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque*.
- v tisku b: Artefakt z metabazitu typu Pojizeří z Příbic, *Archeologie ve středních Čechách*.
- Šída, P. – Prostředník, J. 2006: Mezolit pod Hlavatou skálou v Českém ráji (k. ú. Hrubá Skála, okr. Semily). In: S. Vencl – J. Sigl – R. Sedláček edd., *Vita Archaeologica, Hradec Králové – Pardubice*, 207–228.
- v tisku: Revizní výzkum Babí pece v letech 2003 až 2006. In: Sborník z konference Pískovcový fenomén 2007.
- Šimák, J. V. 1909: *Soupis památek historických a uměleckých politického okresu Turnovského*. Praha.
- 1910: Praehistorický výzkum archeologického družstva musea Turnovského, konaný v okolí roku 1909, *Obzor praehistorický* I, 1–5.
- Tichý, R. 1999: Nález paleolitické čepel na místě středověkého hradu u Stárkova, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 57–58.
- Turek, R. 1935–1936: Mašov. „Čertova ruka“. Hlášení StAÚ v r. 1935. Ms. uložen v archivu ARÚ AV ČR Praha, č.j. 1410/35, 1416/35, 1424/35, 1438/35, 1466/35, 1467/35, 1490/35, 1513/35, 1521/36, 1523/36.
- 1947: Mašov (o. Turnov), Čertova ruka. Nálezové zprávy z výkopů 1935–1936, uložen v archivu ARÚ AV ČR Praha, č.j. 2131/47.
- Valoch, K. 1992: Příspěvek k otázkám mezolitu na Moravě, *Acta Musei Moraviae* LXXVII, 67–74.
- Vencl, S. 1971: Několik paleolitických lokalit z Čech, *Archeologické rozhledy* 23, 649–668.
- 1978: Stopy nejstarší lidské práce ve východních Čechách. *Hradec Králové*.
- 1981: Vestřev. In: *Výzkumy v Čechách 1976–77*, Praha, 453.
- 1987: Vízmburk. In: *Výzkumy v Čechách 1984–85*, Praha, 610.
- 2006: Hrubotvaré složky inventářů kultur mladého paleolitu až mezolitu v Čechách. In: S. Vencl – J. Sigl – R. Sedláček edd., *Vita archaeologica, Hradec Králové – Pardubice*, 359–363.
- Vencl, S. – Fröhlich, J. 2001: První doklad mezolitické výtvarné aktivity z Čech?, *Archeologické rozhledy* 53, 675–681.
- Vokolek, V. 1995: Skalní sídliště nad Záborkem, k. ú. Ondříkovice. In: *Pojizerský sborník* 2, Turnov, 13–36.
- 1998: Eneolitické nálezy u „Hlavaté skály“, k. ú. Hrubá skála. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Turnov – Hradec Králové*, 113–122.
- 2001: Výzkum abri pod Těhnikovou skálou v Borku pod Troskami. In: *Pojizerský sborník* 4/1999, Praha, 47–52.

## The Late Palaeolithic and Mesolithic in the Bohemian Paradise: Perspectives for a study of the region

Despite relatively intense, centuries-long research, the region of the Bohemian Paradise continues to be little known archaeologically. The largest collections of chipped industry, meanwhile, had already been found prior to the Second World War. In view of contemporary methods of field work, however, they were not stratified and were dated to Eneolithic (*Filip 1950*). A new impetus for the study of Mesolithic settlement in the studied territory was the critical evaluation of the chipped stone industry from the so-called “Copper Age stone workshops” below Kozákov hill (Babí pec, Zemanova pec, Kudrnáčova pec: *Šída 2004a*). This was followed by the discovery of an early Holocene lake that had covered the area between Turnov and Ktová. The Mesolithic settlement horizon was unambiguously shown by the authors’ excavation in Babí pec and by an excavation of Kristova jeskyně (Christ’s Cave). Over the last two years, a review of old finds and new excavations has already identified 19 localities belonging to the Mesolithic and late Palaeolithic (*fig. 1*).

Three assemblages can be placed with certainty into the late Palaeolithic (Daliměřice, Svijany and Turnov – Maškovy zahrady). Two localities can be culturally classified as part of the Federmesser culture, as first published in this area by *J. Svoboda (2001)*. These sites are Daliměřice (the hill fort near Dolánky) and Turnov – Maškovy zahrady. All finds from the so-called “Copper Age workshops” in the Bohemian Paradise have been proven to be from the Mesolithic; this is especially valid for the collection of chipped industry from the excavation of the rock shelter (“abri”) below Praděd. So far, the most numerous group of Mesolithic industry gained through modern research (2005) comes from Kristova jeskyně (502 artefacts; see *tab. 1*). The assemblage include all typically Mesolithic tools (microliths, small round scrapers, micro-chisels; the old collections are especially poor in microliths, since these are found only through the use of sieves). The rock shelter below Hlavatá skála preserved a retoucher carved and polished from deer antler (*Šída – Prostředník 2006*). Another relatively frequent find are awls (3 in the rock shelter below Praděd and 2 in Kristova jeskyně: *fig. 4*).

One interesting aspect of the region is the use of local raw materials such as Jizera-type metabasites, known primarily as a raw material used by the Neolithic polished stone industry. In the Mesolithic, they were used to produce some of the chipped stone industry. Without a doubt the most interesting artefact comes from Babí pec, long held to be Neolithic. It is a chipped stone axe head (*Kernbeil*) produced from Jizera-type metabasite pebbles (length 15.30 cm, width 5.75 cm, height 2.55 cm: *fig. 5*). It differs slightly from Neolithic semi-finished polished axe heads in its design; most importantly, it had been given a tapered base that was blunted in order to facilitate its mounting onto a haft. A fundamental difference is the worked sharp edge, something not found on semi-finished products. The precision of work is similar to the semi-finished products from Jistebsko (Linear Pottery Culture, LBK), but there is no documented use of pebbles for LBK. These were used in abundance in the late Stroked Pottery Culture, but the design of these semi-finished items no longer came close to attaining the quality of this item. Artefacts made of Jizera-type metabasites found at Mesolithic localities are not limited to the Bohemian Paradise region, but can also be found in southern Moravia (Přibice); surprisingly, a high number of fragments of “Neolithic” polished tools have been found in Hořín (*Sklenář 2000*), where not a single Neolithic site has been documented.

Works of art are not common in the Mesolithic in Bohemia, making the item found in the Fort Black rock shelter (*fig. 7*) all the more interesting. This artefact was produced from shale pebble (apparently of local provenance) 17.2 cm long, 5.3 cm wide and 3.2 cm high. The artefact’s dorsal side is made of pebble crust which, according to traces visible by microscope, was sharpened. On the ventral side, only the left half of the surface was strongly sharpened; the right half was left in cobble form. The terminal and basal parts of the pebble had already been broken off in prehistory. The right lateral side of the artefact is sharpened to a ca. 0.5 cm wide blade. The left lateral side bears traces of several (secondary?) impacts. Drawings are engraved on both sides. The dorsal side contains more, ordered, engravings. The ventral side contains only a few randomly placed grooves (except for the group of 12 grooves on the basal part). On the dorsal side, we can distinguish two

main systems of engraving – on the right side is a zigzag always made of several parallel grooves (at a width of 0.5 to 1 cm). On the left side are groups of slanted grooves oriented towards the left lateral and basal part. A distinctive mark is created by the group of slanted grooves placed closely together in the central part of the artefact (in the basal part at the site of greatest thickness). All grooves were engraved with admirable confidence using a fine, sharp instrument (a microscope analysis shows no metal shavings, so the only possible tool is a chipped stone artefact). The fact that the grooves contained the same patina (shale is subject to slow erosion and has a very weak erosion crust) as the surrounding surface rocks testifies to the artefact's great age and excludes the possibility of a forgery (figs. 8, 9).

The first clearly Mesolithic sites were discovered in the past fifteen years. The excavations at the rock shelter below Praděd in 1995 yielded several Mesolithic fire pits with nearby pits which fulfilled a central function. In the second season in 1997, research focused on the large stone-lined fire pit located on the edge of the inhabited area (analogous to the so-called cooking fire pits in the Šídelník III, Stará Skála, Pod zubem and Okrouhlík II overhangs: Svoboda ed. 2003, 94). In 1996 a narrow trench uncovered the late Mesolithic strata under Hlavatá skála. The upper parts of the strata contained several fire pits. Below the horizon of fire pits, there lies a site described along the edges by round pits which probably represent the remains of inhabitation (a shelter leaning against the rock; a similar site is known from Heřmánky I: Svoboda 2003, 172–176). So far the best studied situation is the superposition of several intricately designed fire places in Kristova jeskyně studied in 2005. Here, an area of only 3 m<sup>2</sup> contains 5 fire pits dated to the Mesolithic. All except one are large, intricately constructed fire pits with stone lining (fig. 11). Also related to cooking appears to be the large number of bones discovered nearby. One of the fire pits was literally filled with soot-covered hazelnut husks (fig. 12).

In reviewing the material from Babí pec, we also studied the find documentation, which had been preserved in published form in the work of J. Filip (1947, 24, 212). Surprisingly, it was shown that the original diagram indicates sites and ground plan belonging to a Mesolithic site (fig. 10). In all likelihood, this is therefore the first ever recorded Mesolithic settlement in the Czech Republic (the excavation took place in 1936). Six of the total 11 structures discovered during excavations of the cave can be assigned to the Mesolithic. The other sites are from the Eneolithic and Middle Ages.

Only one radiocarbon date has been obtained so far – from the upper layer of the fire pit from trench 1/96 under Hlavatá skála. The sample from fire pit 1 (horizon C, layer 15, no. GdA-531) gave a date of 8480 ± 50 BP. After adjustment, this value gives an interval of 7600-7480 BC (with 95% probability).

English by *Stephan Pohl*



## Časně laténské sídliště v Chržíně (okr. Kladno) s napodobeninou červenofigurové keramiky a s doklady kovolitectví a zpracování jantaru

The early La Tène settlement site in Chržín (Central Bohemia)  
with the imitation red-figure pottery and documentation  
of metal smelting and amber working

Miloslav Chytráček

*Příspěvek se věnuje archeologickým situacím z časně laténského sídliště v Chržíně, které poskytují doklady výjimečných výrobních aktivit i dálkových kontaktů s jižní a severní Evropou. Poznatky z tohoto rovinného sídliště jsou sledovány v širším kontextu kulturního vývoje Evropy v 6. a 5. stol. př. Kr. Z více pozoruhodných zahloubených objektů jsou publikovány dva nejvýznamnější – zahloubená chata a dílenský objekt. Datování radiokarbonovou metodou AMS doplňuje relativní chronologii; fyzikálně chemický rozbor strusek z objektů a kapek tavenin na tyglících potvrdily práce s taveninami železa a bronzu na sídlišti; analýzy četných úlomků jantaru potvrzují transport této suroviny od Baltského moře.*

Čechy – časná doba laténská – imitace – červenofigurový dekor – metalurgie – jantar – dálkové cesty – importy – attická keramika

*The paper focuses on discoveries from the early La Tène settlement in Chržín, Kladno distr., providing documentation of rare production activities and long-distance contact with southern and northern Europe. New findings from this Central Bohemian low-land settlement are examined in the broader context of the cultural development of Europe in the 6<sup>th</sup> and 5<sup>th</sup> centuries B.C. Remarkable finds are offered by several sunken features, with only the two most significant published here – a sunken hut and a workshop feature. Relative chronology is supplemented by AMS radiocarbon dating. Physical and chemical analyses – X-ray diffraction, determination of selected trace elements (FAAS), electron microanalysis (EDX) – of slag from the features, and of drops of metal on the furnaces, have confirmed that iron and bronze were worked at the settlement; analyses of numerous amber fragments have confirmed that this raw material was transported from the Baltic sea; and information on a rondel made from a child's skull was provided by an anthropological assessment.*

Bohemia – early La Tène period – imitations – red-figure decoration – metallurgy – amber – long-distance roads – imports – Attic ceramic

### 1. K poznání sídelního areálu doby železné v k. ú. Uhy a Chržín

#### 1.1. Přírodní prostředí lokality a postup záchranného výzkumu

Podle regionálně-geomorfologického členění Českého masivu se lokalita nachází ve vých. části podcelku Řípské tabule a spadá přímo na rozhraní okrsků Lešanské plošiny a Perucké tabule (*Balatka a kol.* 1987, 59, 71). Naleziště leží při vých. okraji klimaticky teplé oblasti charakterizované stupněm T2 (*Quitt* 1971, 13), který se vyznačuje dlouhým létem, teplým až mírně teplým jarem i podzimem a krátkou, mírně teplou a suchou zimou, s velmi krátkým trváním sněhové pokrývky. Z geologického hlediska spadá území do Vltavoberounské oblasti České křídové pánve. Navětralý skalní podklad (druhohorní mořské sedimenty

korycanského a bělohorského souvrství) reprezentovaný sytě okrovými jemnozrnnými křemitými pískovci byl pozorovatelný pouze ve stěnách a dnech 137 až 153 cm hlubokých zásobnicových jam (obj. 124–126, 142). Ostatní archeologické objekty i plochy se skrytou ornici skalního podloží nedosáhly. Pískovce byly v mladší fázi vývoje Velvarské kotliny překryty hrubými fluviálními štěrky s křemennými i horninovými valouny a hojnou příměsí horizontálně uložených opukových zlomků. Do štěrkopísků byly zahloubeny i spodní partie chat v západním úseku sondy 10 (obj. 163, 175, 185). Fluviální valouny vystupovaly v podloží i v jižní části sondy 11 a jihových. části sondy 12. Jiným genetickým typem kvartérních sedimentů byly jemné stejnozrné písky vyplňující výraznou terénní depresi v severových. části sondy 12, v sev. úseku sondy 11 a severozáp. partii sondy 10. Jednalo se o eolické písky vyváté ze starších říčních teras a zvětralých výchozů křídových pískovců, které se uložily v místě zvlhčeného podkladu (*Zavřel 2001*). Odlišná geologická situace se vytvořila ve vých. části zkoumané plochy v sondách 1–9. Na úpatí svahu výše položené mindelské fluviální terasy se ještě v pozdním pleistocénu a starším holocénu začaly hromadit zvětřalinou opuk a křemenných valounů, které zde vytvořily nejstarší kvartérní horizont a dosahovaly až do vých. části sondy 10. Povrch jílovitě zvětralých svahovin byl mírně zvlněný, členěný mělkými mrazovými mísami a drobnými erozními rýhami, které měly souhlasný směr se sklonem svahu a jejich výplň tvořily často tmavé hlíny s příměsí štěrku. Většinu terénních nerovností překrývaly rezavé písky přecházející ve štěrko-písky deluviálního původu. Maximální mocnost narezlých písků se štěrky nasedajících na jílovitě dezintegrované slínovce (opuky) činila ca 40 cm.

Půdní pokryv tvoří v lokalitě hnědé půdy se surovými půdami. Na všech zmíněných kvartérních substrátech se v prostoru zkoumané plochy vyvinula výrazná černohnědá půda (horizont A – max. mocnost 70 cm), která zpravidla nasedala na přechodný půdní horizont B (max. mocnost 20 cm) ležící na kvartérním matečném substrátu C. Tloušťka půdních horizontů A i B se měnila v závislosti na reliéfu a matečném substrátu. V místech s jemným pískem (sonda 1–9) se půda vyvinula víc než na štěrkovém podkladě, a povrch dnešního terénu byl místy nápadně zvlněný. Geologický vývoj v lokalitě uzavřela soliflukce a rohem vytvořená tmavě hnědá poloha prachovitě hlíny s příměsí drobného štěrku, která postupně překryla všechny archeologické objekty laténské stáří i povrch půdního horizontu A.

V trase plánované stavby silnice byly ještě před zahájením zemních prací aplikovány nedestruktivní metody archeologického výzkumu. Jednalo se především o letecké snímkování a povrchové sběry. Geofyzikální měření cesiovým protonovým magnetometrem realizované na poměrně velké ploše v prostoru budoucích sond 1–9 nepřineslo vzhledem k nebývalé tloušťce půdních horizontů očekávané výsledky. Ve vých. části zkoumané plochy byla geologická situace výrazně odlišná od vzdálenějších, na JZ položených úseků, kde mocnost tmavé ornice a podomičí dosahovala obvyklých 30–40 cm.

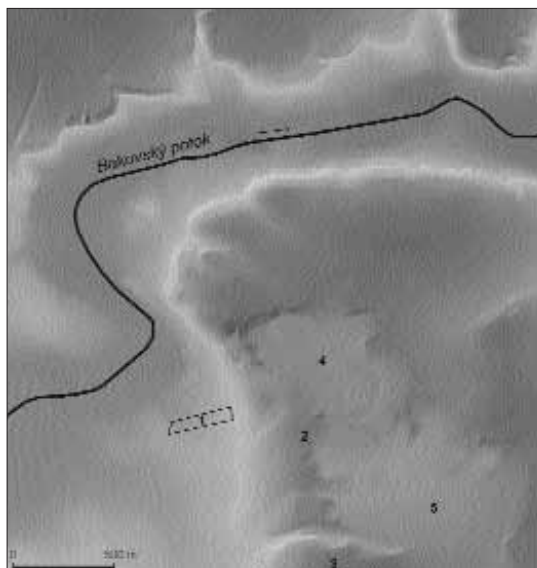
V podmínkách stavby silnice nebylo možné na tak velké ploše uskutečnit časově náročný archeologický výzkum zjištěných půdních horizontů zasahujících k povrchu dnešního terénu, nicméně zvolený postup záchranného výzkumu umožnil sledovat v maximální možné míře vertikálně stratigrafické souvislosti. Ve zkoumaném 50 m širokém pásu bylo zachováno a dokumentováno celkem 11 kontrolních bloků širokých 1–2 m, které umožnily číst stratigrafii půd od dnešního povrchu až k podloží z jílovitě zvětralých svahovin se štěrkem a písky. Při následném vzorkování půdních horizontů a konečném rozebírání kontrolních bloků se potvrdilo, že všechny časně laténské objekty byly zahloubeny až z povrchu černohnědé půdy charakterizované jako půdní horizont A. Vyhodnocení vertikální stratigrafie ukazuje velmi pravděpodobnou souvislost mezi časně laténským osídlením a následným utvářením splachového horizontu, který po zániku sídliště překryl celou lokalitu. Příčinu výrazné eroze lze hledat v masivním odlesnění okolní krajiny a především svahů i temene nedaleké vltavské terasy.

## 1.2. Stopy pohřebních aktivit na plošině vltavské terasy

Vyvýšená poloha mindelské fluviální terasy, v současnosti narušená četnými pískovkami (*obr. 1: 4, 5*), představovala zřejmě vhodné místo pro zakládání pohřebních areálů, které zde vznikaly pravděpodobně již v pozdní době bronzové. Leteckým průzkumem v roce 1993 se při okraji vltavské terasy v k. ú. Uhy podařilo objevit čtyři příkopová ohrazení kruhového až mírně oválného tvaru. Výsledky archeologického výzkumu z roku 1999 (*obr. 1: 2*) svědčí o kontinuitě sepulkrálních aktivit přinejmenším od konce pozdní doby bronzové do časně laténské (*Sofaer – Turek 2004*, 300, fig. 5.14). Uvnitř příkopového ohrazení B kru-

Obr. 1. K. ú. Chržín a Uhy, okr. Kladno. 1 – plocha záchranného výzkumu se zachyceným sídlištěm LT A (r. 2001), 2 – hroby z pozdní doby bronzové, časně doby železné a z období stupňů Ha C/D i LT A (výzkum 1999), 3 – hrob z období stupně Ha C (výzkum 1984), 4–5 – plochy narušené těžbou v pískovnách.

Fig. 1. Cadastral districts of Chržín and Uhy, Kladno district. 1 – area of rescue excavation with LT A settlement (2001), 2 – graves from the late Bronze Age, early Iron Age and Ha C/D and LT A (1999 excavation), 3 – grave from Ha C (1984 excavation), 4–5 – areas disturbed by sand mining.



hového půdorysu se podařilo prozkoumat žárový jamkový hrob LT A překrytý původně mohylou, který obsahoval spálené lidské kosti, sponu a bronzový náramek. Časně laténské sídliště v k. ú. Chržín (*obr. 1: 1*) bylo velmi pravděpodobně současné s tímto pohřbem a nacházelo se ve vzdálenosti 400 m záp. směrem. Žárový hrob bylanské kultury (*obr. 1: 3*) datovaný do stupně Ha C2 byl odkryt v k. ú. Uhy v roce 1984 na vltavské terase (*Jiráň – Moucha 1992, obr. 1; druhý, značně porušený kostrový hrob nebylo možné blíže datovat*). Vzhledem ke značnému narušení povrchu terasy pískovkami (*obr. 1: 4, 5*) můžeme v těchto místech pravděpodobně předpokládat několik rozlehlých, ale z větší části již zničených pohřebišť s dlouhodobou kontinuitou sepulkrálních aktivit. Spalování mrtvých se konalo v prostoru pohřebního areálu a mělo zřejmě podstatný vliv na odlesňování okolní krajiny.

### 1.3. Sídliště při okraji údolí Bakovského potoka

Letecké snímky prozrazují, že rovinné sídliště zkoumané v 40–50 m širokém a 350 m dlouhém úseku stavby silnice se rozprostíralo v zřejmě mnohem větší rozloze na mírně zvlněné planině přibližně trojúhelníkovitého tvaru. Areál na V vymezovaly svahy výše položené vltavské terasy, na S údolí Bakovského potoka, na J a JZ pravděpodobně až mělký terénní zářez bezejmenné vodoteče. Nejednalo se o rozlehlou souvislou zástavbu, ale spíše o skupiny více či méně uzavřených jednotek, které ovšem nemusely vždy existovat současně. Zástavba sestávala ze zahloubených obdélných chat, kruhových zásobních jam i povrchových dřevěných staveb, jejichž konkrétní půdorysy byly ovšem v podmínkách záchranného výzkumu velmi obtížně rozpoznatelné (*Chytráček 2001*).

Velké a často hluboko do podloží zasahující sídelní objekty vytvářely nápadné skupiny úzce související s vnitřní strukturou sídliště, kterou ale bez rozlišení jednotlivých povrchových objektů poznáváme jen ve velmi omezené míře (studium vývojových fází sídliště v rámci časového úseku stupňů Ha D/LT A – LT A bude předmětem jiné práce). Ve vých. části zkoumané plochy, především v sondách 2 a 3, se podařilo zachytit kumulaci hlubokých kúlových jam (obj. 2–4, 11, 23, 41, 42, 44–49, 51, 56), které porušovaly humózní horizont A i přechodný půdní horizont B a zahlubovaly se ještě 15–25 cm do kvartérního matečného substrátu C. Vyznačují se charakteristickým kruhovým až mírně oválným půdorysem o průměru 50–70 cm



Obr. 2. Chržín, okr. Kladno. Plán výzkumu s prozkoumanými zahloubenými objekty. Napodobenina červenofigurové keramiky nalezena v obj. 16, fragmenty surového jantaru odkryty v obj. 95, 120, 130, 160, 175, 185. Fig. 2. Chržín, Kladno district. Excavation map with studied sunken features. Imitation red-figure pottery found in feature 16, fragments of raw amber uncovered in features 95, 120, 130, 160, 175, 185.

a ojedinělé nálezy keramiky z jejich výplně pravděpodobně umožní většinu z nich datovat do časně doby laténské. Stopy po kúlových jamách dovolují předpokládat v tomto prostoru jednu nebo i několik poměrně rozlehlých povrchových staveb kúlové konstrukce, jejichž půdorysy zřejmě zasahovaly ještě dále jižním směrem mimo odkrytou plochu. Ojedinělé nálezy zuhelnatělého dřeva z výplně kúlových jam prozrazují zánik dřevěných staveb při požáru. V místě sondy 3 tvořila současnou úroveň povrchu max. 30 cm silná ornice, která nasedala na 48–50 cm mocný splachový horizont. Humózní horizont A zde dosahoval max. mocnosti 70 cm, přechodný půdní horizont B 20 cm a oba zmíněné půdní typy protínaly kúlové a zásobní jámy i chaty z časně doby laténské a zahlubovaly se ještě do kvartérního matečného substrátu C. Ve vých. části zkoumaného areálu v sondě 4 byly zachyceny dvě obdélné chaty (obj. 16, 21) o rozměrech 400 x 320 cm a 450 x 285 cm, které měly ploché dno s ojedinělými prohlubněmi a kúlovými jámami po nosné konstrukce stavby. Dvojice kúlových jam (obj. 15, 17) zachycena také jižně od chaty 16. V bezprostřední blízkosti chaty 16 na rozhraní sond 3/4 byly prozkoumány dvě vzájemně se porušující zásobní jámy (obj. 6, 215) kruhového až oválného půdorysu, které dosahovaly hloubky 160 a 120 cm, průměr ústí činil 160 a 210 cm. Jáma 6 měla zúžené hrdlo a rozšířenou spodní část, stěny válcovité jámy 215 byly téměř svislé. Izolované kúlové jámy s atypickou keramikou, mazanicí a zvířecími kostmi ve výplni zachyceny rovněž v sondách 5–9 (obj. 26, 64, 65, 85, 88, 89, 100, 106).

Ve vzdálenosti 45 m záp. směrem od zmíněné dvojice zásobních jam (obj. 6, 215) se v sondách 7–8 podařilo prozkoumat další nápadnou skupinu tří velkých zásobních jam (obj. 95, 96, 99) se zúženým hrdlem, hruškovitě rozšířenou dolní částí (max. prům. 182 cm, max. hloubka 208 cm) a plochým dnem. Jámy porušovaly horizont A, podobně jako blízké dvě menší zásobní jámy v sousední sondě 9. Pouze 80 cm byla hluboká jáma 104 se dvěma mlecími kameny na plochém dně, jáma 105 s velkými kusy mazanice u dna dosahovala hloubky 20 cm. Řadu jiných hlubších zásobních jam se podařilo odkrýt v ploše sondy 10. V její jižní části se opět vyskytovaly početnější kúlové jámy (obj. 127–141, 144, 146–150, 153, 156–158),

kteř zde naznačují existenci povrchových staveb kúlové konstrukce. Nejbližší nápadná trojice hlubokých zásobních jam s charakteristickým rozšířením směrem ke dnu (obj. 124–126, hl. 130–150 cm, prům. ústí 215–250 cm) byla objevena opět ve vzdálenosti ca 45 m záp. směrem od předchozí zmíněné skupiny zásobních objektů (obj. 104, 105, 95, 96, 99). Zásobní funkci lze přisoudit také jamám 120 (hl. 68 cm), 142 (hl. 146 cm) a pravděpodobně i mělkým zahloubeným objektům kruhového až mírně oválného půdorysu (obj. 129, 134, 137, 138, 150, 152). Objekt 160 souvisel s výrobními aktivitami na sídlišti a měl pravděpodobně nějakou spojitost s menším příkopem 130, který byl 80 cm široký a max. 90 cm hluboký (porušoval 60–70 cm mocný humózní horizont A). Dno žlabu bylo při sev. okraji sondy 10 jen mělce zahloubeno do matečního kvartérního substrátu C v délce 12,5 m, a tak jeho další průběh nemohl být v černohnědém půdním typu A dobře rozpoznán. Můžeme předpokládat jeho další pokračování jižním směrem v přímé linii. Nápadná je skutečnost, že za touto linií západním směrem se již nevyskytují kruhové zásobní jámy, ale jen zahloubené chaty a ojedinělé – nálezy špatně datované – kúlové jámy (166, 174, 176, 186, 192), prozrazující existenci nadzemních dřevěných konstrukcí. Otevřený malý příkop v areálu dvorce vymezoval zřejmě nějakou významnější plochu. Funkci dvou větších mělkých prohlubní kruhového a oválného půdorysu (obj. 179, 181) nelze určit. Všechny tři zahloubené chaty (obj. 163, 175, 185) odkryté při severozáp. okraji sondy 10 měly rovné dno a plochou lavici při jižní stěně. Jejich rozměry se lišily (310 x 300 cm; 470 x 380 cm; 440 x 310 cm). Zahloubení do kvartérního matečního substrátu C dosahovalo hloubky 60 cm, 90 cm a 60 cm. Na mírném návrší v jihozáp. části skryté plochy se v sondě 12 podařilo prozkoumat poslední šestou chatu (obj. 207) z časně laténské. Dosahovala rozměru 394 x 300 cm, měla také plochou lavici při jižní stěně a do matečního kvartérního substrátu se zahlubovala 93 cm. V blízkosti chaty zachyceny rovněž dvě mělké oválné zásobní jámy (obj. 206, 208) se šířkou ústí pohybuující se mezi 100 cm a 110 cm. V mírném svahu návrší odkryta ještě oválná jáma nepravidelného půdorysu (obj. 204) s časně laténskou keramikou a četnými kotlovitými prohlubněmi ve dně, kterou lze interpretovat jako těžební jámu – hliník. Pouze objekt 212 na jihozáp. konci zkoumané plochy patří jinému období – jedná se o eneolitický kostrový pohřeb ve skrčené poloze uložený v mělké hrobové jámě. Půdní horizonty A a B již nebyly na temeni návrší vytvořeny, jílovité podloží se stopami po hluboké orbě pokrývala jen 30 cm silná ornice a působila zde silná eroze.

Všechny chaty byly delší osou orientované ve směru V–Z, lavice podél jižní strany chyběly pouze u chat 16 a 21. V žádné ze šesti prozkoumaných polozemnic není doloženo ohniště, které by prozrazovalo dlouhodobější obývání těchto zahloubených objektů. Je velmi pravděpodobné, že obytnou funkci na sídlišti zastávaly mnohem hůře dochované a obtížně rozpoznatelné povrchové stavby, např. srubové. Zahloubené chaty bez doložených ohnišť vytvářely zřejmě určitá seskupení vzdálená od sebe 140 m (chaty 16, 21–163, 175, 185), 120 m (chaty 163, 175, 185–207) a sloužily pravděpodobně jako stavby hospodářské – skladovací, vyloučena ale není ani příležitostná smíšená funkce obytná a výrobní (např. domácí dílny k výrobě tkanin). Fragmenty jehlancových závaží k vertikálnímu tkalcovskému stavu pocházejí z chaty 185 i z velké zásobní jámy 96. Také početné keramické přesleny dokládají zpracovávání příze a patří k častým nálezům v zahloubených chatách (21, 175, 185) i v dalších objektech. Kostěná šídla objevená v chatách 163 a 185 prozrazují pravděpodobně výrobu obuvi nebo oděvů z kůží. Vedle těchto obvyklých výrobních činností běžně provozovaných v pozdně halštatských a časně laténských osadách se na sídlišti v Chrztíně rozvíjelo kovolitectví bronz a podle analýzy strusek tu snad také probíhalo i hutnění železa. Zvýšená potřeba dřevěného uhlí, jehož využití dokládají otisky na dně tavicích tyglíků (*obr. 16: 3*), zřejmě přispívala k postupnému odlesňování okolní krajiny. Z prosvětlení lesa či odlesnění krajiny a z následné eroze lze usuzovat i na rozsah a trvání železářské výroby (*Venclová 2001, 10*). V sídelní aglomeraci LT A pracovala také šperkařská dílna, která se zabývala rovněž zpracováním surového jantaru, jak ukazují četné amorf- ní úlomky ležící ve výplních různých sídlištních objektů (*obr. 2; 21*).

## 2. Popis zahloubených objektů 16, 160 a výčet nálezů

Neobvyklé nálezy, které prozrazují dálkové vazby k sev. a jižní Evropě nebo ukazují např. výjimečné výrobní aktivity, poskytla na sídlišti řada zahloubených objektů, z nichž nejvýznamnější dva jsou publikovány v této práci.

### Chata 16

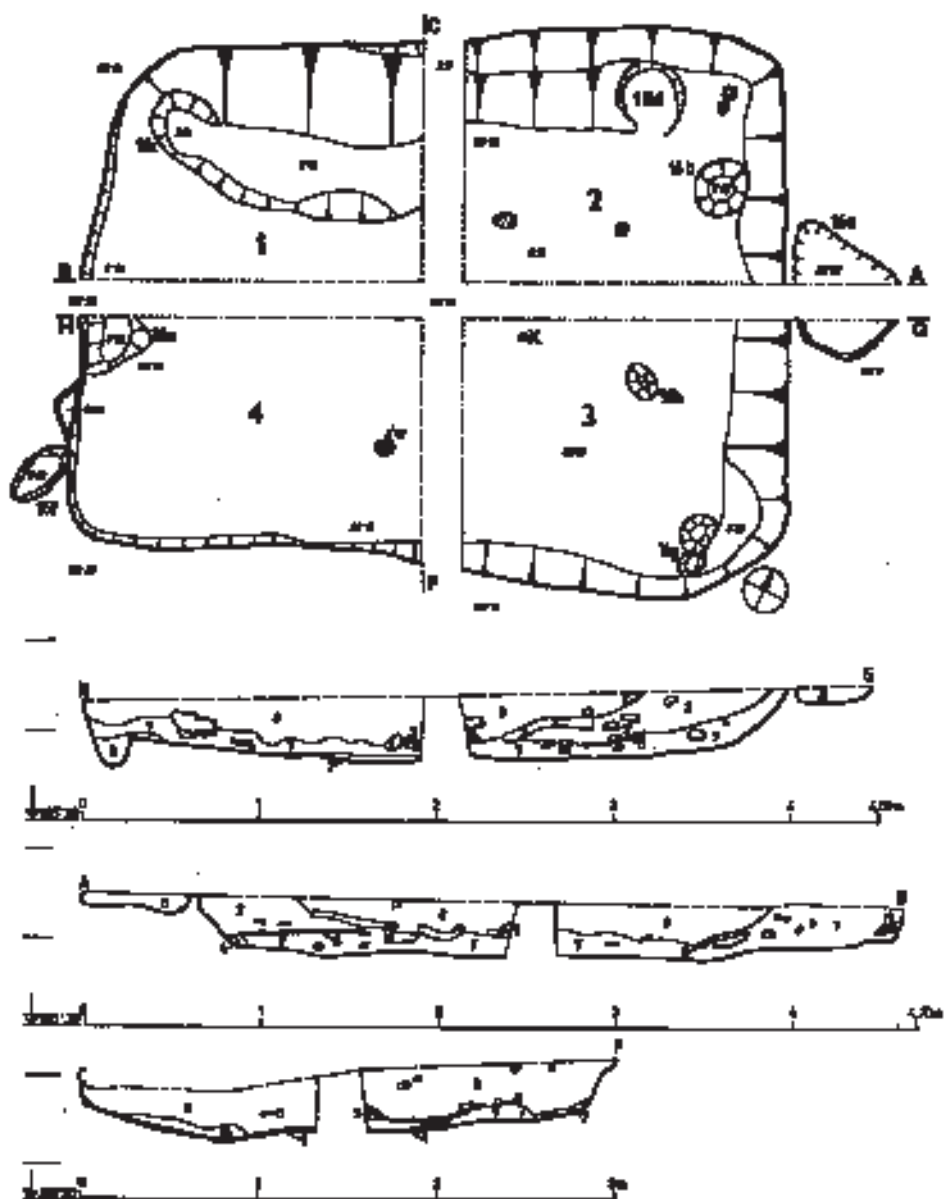
Zahloubená chata obdélného půdorysu 400 x 320 cm se zaoblenými nárožními a plochým dnem se zahlubovala z povrchu humózního horizontu A, porušovala přechodný půdní typ B. Na vnitřním i vnějším obvodu chaty bylo v plochém dně patrné několik kúlých jam, které souvisely s konstrukcí obydlí. Vchod lze předpokládat v severozáp. nároží chaty mezi sloupy ukotvenými v jamách 16e, 16c. Zuhelnatělé dřevo z výplně některých kúlých jam prozrazuje požár spojený se zánikem domu. Úpravu podlahy obydlí naznačovala tenká vrstva okrového jílu (*obr. 3: 1*). Dno téměř v celém rozsahu pokrývala 10–12 cm silná hnědá hlinitá vrstva s čočkami jílu (*obr. 3: 7*), která obsahovala největší množství zlomků keramických nádob a také mazanici, zvířecí kosti a zuhelnatělé dřevo. V sektoru 3 byl z této vrstvy u dna vyzdvižen bronzový drát stočený do neuzavřeného kroužku (*obr. 3: X; 6: 3*). Shodnou skladbu nálezů vykazovala i sytá černá hlinitá vrstva s uhlíky (*obr. 3: 2*) a šedočerná hlinitá vrstva (*obr. 3: 8*), která tvořila větší část zásypu chaty. V sektoru 1 byl z této vrstvy vyzdvižen amorfní zlomek drobného železného předmětu, drtidlo a také fragment z číše napodobující červenofigurovou techniku výzdoby (*obr. 17*). Lze předpokládat, že k zaplnění stavební jámy po zahloubené chatě došlo v poměrně krátkém časovém úseku po zániku obydlí.

### Dílenský objekt 160

Zahloubený obj. 160 se nacházel ve vzdálenosti 10 m od příkopu 130 (*obr. 2*). Nepravidelně kruhové a mírně rozevřené ústí o průměru 240–249 cm i náznak podhloubení sev. stěny objektu poněkud připomíná tvar zásobních jam, ovšem ploché dno s nápadně pravidelným obdélným půdorysem (162/180 x 126/112 cm) a téměř pravoúhlými nárožními obj. 160 od zásobních jam výrazně odlišuje. Objekt s obdélně utvářeným dnem porušoval humózní horizont A mocný 60–70 cm. Dolní obdélná část objektu měla svislou vých., sev. a záp. stěnu, ale jižní strana byla více šikmá a vykazovala stupňovitou úpravu. Původní prohlubeň pro zásobní jámu mohla být zřejmě přizpůsobena jinému účelu, její boky pak měly pravděpodobně vestavěny dřevěné svislé stěny a jižní strana se stupňovitě upravila pro vstup. Žlutohnědá písčitá vrstva (*obr. 9: 2*) vytvářející vždy klíny při ústí jámy prozrazuje zřejmě utěsnění dutin mezi dřevěnou stěnou a bokem vykopané stavební jámy. Podobně hlinitopísčité šedivá vrstva (*obr. 9: 6*) tvořící nápadný stupeň na šikmé jižní straně jámy pravděpodobně souvisí se schodovitou úpravou vstupu, který musel být také zpevněn dřevěnou konstrukcí. Jámu 160 lze interpretovat jako výrobní objekt související se specializovanou kovoliteckou a šperkařskou dílnou pracující v tomto prostoru. O její činnosti vypovídají především nálezy ze zásypu obj. 160. Vedle početné železářské strusky překvapuje množství zlomků tavicích tyglíků i fragmentů ztracených forem na odlévání kruhů různých velikostí. S výrobními aktivitami nepochybně souvisejí drobné bronzové předměty (*obr. 19: 2–6, 10*) včetně spony (*obr. 19: 1*) i četné amorfní úlomky surového jantaru (*obr. 21: 2, 3*), které jsou odpadem vzniklým při výrobě jantarových perel, příp. jiných šperků. V zásypu obj. 160 ležel také polotovar amuletu (*obr. 19: 17; 20*) se třemi vrtanými otvory, který byl zhotoven z lidské lebky (*Likovský 2001*); předmět snad vypovídá o někdejších kultovních praktikách v tomto prostoru. Dno jámy pokrývala 10 cm silná šedá hlinitopísčité a žlutohnědá písčité vrstvy. Zásyp tvořila především 70 cm mocná hnědočerná hlinitá vrstva s mazanicí, zuhelnatělým dřevem a rovnoměrně rozptýlenými artefakty. Charakter zásypu nasvědčuje jednorázovému zaplnění prohlubně, ke kterému došlo zřejmě brzy po zániku výrobního objektu.

S výrobním areálem pravděpodobně souvisel žlab 130 zachycený v délce 12,4 m při sev. okraji sondy 10, který měl zřejmě podobu otevřeného menšího příkopu a pokračoval dále na S mimo zkoumanou plochu. Z profilu při okraji sondy 10 vyplývá, že příkop široký 70–80 cm porušil 60–70 cm silný humózní horizont A podobně jako ostatní zahloubené objekty z časně laténské doby. Strusky a úlomky jantaru (*obr. 21: 1*) z výplně příkopu 130 dovolují uvažovat o současném zániku a následném zaplnění obj. 130 a 160.





Obr. 3. Chržín, okr. Kladno. Obj. 16. Popis vrstev: 1 – okrový jíł, 2 – sytē černá hlinitá s uhlíky, 3 – žlutohnědá písčítá, 4 – žlutý písek, 5 – sytē černá uhlíkatá, 6 – propálený bílý jíł, 7 – hnědá hlinitá s čočkami žlutého jílu, 8 – šedočerná hlinitá, 9 – šedá hlinitá s čočkami žlutého jílu, 10 – černá hlinitá.

Fig. 3. Chržín, Kladno district. Feature 16. Description of layers: 1 – ochre clay, 2 – rich black loamy soil with ash, 3 – yellow-brown sandy soil, 4 – yellow sand, 5 – rich black carbonaceous soil, 6 – burnt white clay, 7 – brown loamy soil with lenses of yellow clay, 8 – grey-black loamy soil, 9 – grey loamy soil with lenses of yellow clay, 10 – black loamy soil.

Nelze vyloučit, že 80 cm široký a pouze 90 cm hluboký příkop mohl symbolicky vymezovat nebo členit areál, ve kterém se část místní komunity zabývala hutnickým zpracováním železa, metalurgií barevných kovů a zhotovováním šperků. Uvedenou interpretaci podporuje především pozoruhodný náleзовý soubor z blízkého obj. 160 i nálezy strusek, bronzových drátů a surového jantaru z nedalekých chat 163, 175 a 185.

## 2.1. Keramika z objektů 16, 160, 6

Nálezy keramiky jsou vyhodnoceny jednotným popisným systémem vycházejícím z rekonstruovatelných tvarů nádob (*Sheppard 1957; Dreslerová 1995; Chytráček – Bernat 2000; Chytráček – Metlička 2004; Chytráček – Šmejda 2005*). Morfologie keramických nádob v numerickém kódu zahrnuje zvláště široké a vysoké tvary (*obr. 22*); výzdobné prvky doložené na halštatské a latéské keramice je možné rozdělit podle způsobu a techniky provedení do devíti základních skupin.

### Tvary nádob

Vertikální dělení umožňuje rozlišit na základě tektoniky nádob tři základní tvarové skupiny (**100** – průměr ústí nejširším místem nádoby; otevřené jednoduché tvary /110/; otevřené prohnuté tvary /120/; otevřené složené tvary, v linii stěny patrné zalomení /130/; **200** – průměr ústí menší než nejširší místo nádoby; uzavřené jednoduché tvary /210/; uzavřené složené tvary – lom je nejširším místem nádoby /230/; **300** – průměr ústí menší než nejširší místo nádoby; uzavřené prohnuté tvary – hrdo plynule přechází v tělo /320/, uzavřené složené tvary – hrdo je ostře nasazeno na tělo, v linii stěny patrné zalomení /330/). Horizontální dělení vychází z tradiční typologie a funkční interpretace nádob (**10 000** – **20 000**: výška nádoby je větší než průměr ústí; **30 000**: výška nádoby je menší než průměr ústí).

11 000 – Soudky, hrnce

11 210: Soudek. Uzavřený jednoduchý tvar. Stěny oble klenuté, plynule uzavřené; výzdoba 401 (11 212: obj. 16 – *obr. 7: 14; 8: 2*).

11 210/230: Fragmenty soudku/hrnce prozrazují uzavřený složený tvar. Mírný náznak prohnutí pod okrajem, náběh k zalomení v nejširším místě nádoby v horní 1/4 výšky naznačuje pravděpodobný přechod k situlovitým tvarům; výzdoba 916 (11 211/231 – 12 211/231: obj. 160 – *obr. 14: 10*).

11 320: Hrnce. Uzavřený prohnutý tvar. Prohnuté hrdo plynule přechází v tělo, výduť umístěna mezi 1/4 a 1/2 výšky nádoby.

Hrnce s nízkým válcovitým hrdlem; výzdoba 909 (11 322: obj. 160 – *obr. 14: 6*).

Hrnce s vysokým válcovitým nebo mírně kónickým hrdlem. Okraj často zesílený, někdy rovně seříznutý; výzdoba 915, 916, 917, 401 (11 323: obj. 16 – *obr. 7: 17; 160 – obr. 13: 2, 7, 8; 14: 21*).

11 330: Hrnce. Uzavřený tvar složený z více geometrických prvků, hrdo je ostře nasazeno na tělo nádoby. Linie stěny prozrazuje v partii podhrdlí zalomení vyskytující se vždy nad nejširším místem hrnce, max. výduť umístěna obvykle mezi 1/4 a 1/2 výšky nádoby.

Hrnce s nízkým válcovitým hrdlem; výzdoba 401, 403 (11 332: obj. 16 – *obr. 7: 18; obj. 160 – obr. 14: 13*).

Hrnce s vysokým válcovitým nebo mírně kónickým hrdlem. Okraj často zesílený, někdy rovně seříznutý; výzdoba 916, 401 (11 333: obj. 16 – *obr. 7: 19; 8: 1; obj. 160 – obr. 13: 10*).

12 000 – Situly

12 230: Situla. Uzavřený tvar složený z více geometrických prvků, nízké hrdo, linie stěny zalomená v nejširším místě nádoby, zpravidla v horní 1/4 její výšky. Spodní 3/4 nádoby zpravidla tvoří rovné stěny směřující od ostrého lomu ke dnu; výzdoba 410 (12 231: obj. 160 – *obr. 13: 3*).

21 000 – Zásobnice

21 210: Zásobnice. Uzavřený jednoduchý tvar. Velká nádoba sudovitěho tvaru se zesíleným okrajem; výzdoba 901 (21 212: obj. 16 – *obr. 7: 20*).

22 000 – Amforovitě zásobnice

22 230: Amforovitě zásobnice. Uzavřený tvar složený z více geometrických prvků, linie stěny zalomená v nejširším místě nádoby.

Vysoké kuželovité hrdo, ústí nádoby nálevkovitě rozevřené (22 231: obj. 160 – *obr. 14: 12*).

22 320: Amforovitě zásobnice. Uzavřený prohnutý tvar se širokým ústím.

Vysoké kuželovité hrdo s nálevkovitě rozevřeným ústím plynule přechází v tělo. Keramický tvar se vyznačuje plynulou esovitou profilací (22 321: obj. 16 – *obr. 7: 13*).

22 320/330: Amforovitě zásobnice. Kuželovité hrdo přechází téměř plynule v tělo, náznak zalomení stěny nad nejširším místem nádoby. Hrdlo přechází v trychtýřovitě rozevřené ústí (22 321/331: obj. 16 – *obr. 8: 10*).

Vysoké kuželovité hrdo s výrazně rozevřeným ústím a téměř vodorovně ven vyhnutým okrajem (22 327/337: obj. 160 – *obr. 14: 19*).

22 330: Amforovitě zásobnice. Uzavřený výrazně profilovaný složený tvar se širokým ústím, hrdo ostře nasazeno na tělo, zalomení stěny nad nejširším místem nádoby.

Kuželovité hrdo s trychtýřovitě rozevřeným ústím (22 331: obj. 160 – *obr. 13: 5*).

Vysoké hrdo a široce trychtýřovitě rozevřené ústí, okraj vyhnutý šikmo dolu (22 339: obj. 160 – *obr. 13: 9*).

23 000 – Amfory

23 330: Amfora. Uzavřený výrazně profilovaný složený tvar, hrdo ostře nasazeno na tělo, zalomení stěny nad nejširším místem nádoby; výzdoba 948 (23 331: obj. 160 – *obr. 13: 1*).

24 000 – Lahvovité tvary

24 230: Lahvovitá amfora. Uzavřený výrazně profilovaný složený tvar. Široké stlačené tělo, linie stěny je lomená v nejširším místě nádoby; výzdoba 954 (24 231: obj. 16 – *obr. 5: 14*).

- 24 320: Láhev. Uzavřený prohnutý složený tvar s vysokým úzkým hrdlem s nálevkovitě rozevřeným ústím. Plece plynule přecházejí v hrdlo nádoby; výzdoba 954 (24 327: obj. 16 – obr. 6: 1; obj. 160 – obr. 11: 6).
- 24 330: Lahvovitá amfora. Uzavřený výrazně profilovaný složený tvar. Vysoké kuželovité hrdlo s trychtýřovitě rozevřeným ústím je ostře nasazeno na téměř kulovité tělo. Linie stěny zalomená nad nejširším místem nádoby; výzdoba 103, 509, 534 (24 337: obj. 6 – obr. 22).
- 32 000 – Mísy
- 32 110: Jednoduchý otevřený tvar. Stěny rovné, široce trychtýřovitě rozevřené (32 111: obj. 16 – obr. 7: 22).
- 32 110/120: Jednoduchý otevřený tvar. Stěna mírně prohnutá, pod okrajem náznak esovité profilace (32 111/32 121: obj. 16 – obr. 7: 8).
- 32 120: Mísy s esovitou profilací. Otevřený prohnutý tvar. Ústí je nejširším místem nádoby. Stěna prohnutá, esovitá profilace okraje, mírně rozevřené ústí; výzdoba 621 (32 121: obj. 16 – obr. 7: 16).
- 32 130: Mísy s lomenou stěnou. Otevřený složený tvar. Stěna ostře zalomená, rozevřené ústí je nejširším místem nádoby (32 131: obj. 16 – obr. 5: 2). Přechodný tvar mezi mísou s esovitou profilací stěny a mísou s lomenou stěnou. Výrazně prohnuté hrdlo, rozevřené ústí je nejširším místem nádoby (32 134: obj. 160 – obr. 11: 12).
- 32 140: Mísy přechodného tvaru mezi skupinou 100 a 300. Výrazně prohnutý okraj vytváří hrdlo, ale rozevřené ústí je stále nejširším místem nádoby. Ven vyhnutý okraj bývá zaoblený, u mladších tvarů až kyjovitě zesílený a odsazený od těla; výzdoba 506, 510, 557, 939, 991 (32 141: obj. 16 – obr. 5: 1, 7; 6: 4, 5; obj. 160 – obr. 11: 1–3; 12: 10). Mísy s náznakem nízkého nepravého hrdla, které tvoří krátký, šikmo dovnitř seřiznutý, ven vykloněný okraj někdy i výrazně odsazený od těla; výzdoba 996 (32 142: obj. 16 – obr. 5: 12; 6: 8; obj. 160 – obr. 11: 4, 5). Mísy s náznakem nízkého mírně nálevkovitě rozevřeného hrdla, okraj zesílený a výrazně ven vykloněný (32 143: obj. 16 – obr. 5: 3).
- 32 210: Mísy se zataženým okrajem. Jednoduchý tvar, průměr ústí menší než nejširší místo nádoby. Slabě zatažený okraj, výzdoba 701, 711, 730 (32 211: obj. 16 – obr. 7: 3, 5; 8: 3, 4, 6, 7; obj. 160 – obr. 12: 12; 14: 5). Silně zatažený okraj, výzdoba 603, 622; 662, 702, 705, 711, 732, 741, 742 (32 212: obj. 16 – obr. 5: 6; 7: 1, 4, 6, 10, 11, 21; 8: 8; obj. 160 – obr. 12: 14, 15, 17, 19, 23; 13: 4, 6; 14: 1, 3, 4, 15, 20). Výrazně dovnitř vklopený okraj, výzdoba 621, 741, 742, 743 (32 213: obj. 16 – obr. 5: 5; 7: 9; 8: 5; obj. 160 – obr. 11: 15, 19; 12: 21).
- 32 330: Mísa s nízkým trychtýřovitě rozevřeným hrdlem ostře nasazeným na tělo; průměr ústí menší než nejširší místo nádoby (32 337: obj. 16 – obr. 5: 13).
- 33 000 – Koflíky
- 33 320: Koflíky s esovitou profilací. Válcovité až mírně trychtýřovitě rozevřené hrdlo, baňaté tělo, páskové ucho 974 (33 325: obj. 160 – obr. 12: 5).
- 34 000 – Poháry
- 13 330: Pohár na nožce. Fragment nožky z nádoby, která se vyznačovala výrazně profilovaným tvarem. Vyhnutá podstava nožky je mírně odsazená a její ostré nasazení na dno poháru vytváří zalomení linie stěny, výzdoba 506 (34 336: obj. 160 – obr. 11: 21).
- 37 000 – Poklice
- 37 120: Poklice s prohnutými stěnami v malých fragmentech, výzdoba 503, 510, 956, (37 122: obj. 160 – obr. 10: 2–3).

### Výzdobné prvky

Samostatná rytá výzdoba (100–150)

101–104: Širší ryté linie vytvářejí svislé nebo šikmé pásy na výduti lahvovitých amfor (103: obj. 6 – obr. 22).

105–114: Oběžný pás vymezený dvěma rytými liniemi vyplňuje na vnitřní straně mis drobná klikatka (105: obj. 16 – obr. 5: 10). Oběžný pás vymezený dvěma rytými liniemi vyplňuje skupiny krátkých svislých linií (106: obj. 16 – obr. 5: 10).

Kombinace ryté a kolkované výzdoby (171–199)

196–199: Ryté oběžné linie vytvářejí pravidelné kružidlem provedené soustředné kruhy, které na vnitřní straně mis vymezují oběžné pásy s kolkovaným dekorem /506, 510, 557/ (196: obj. 16 – obr. 5: 7).

Hrubá vtláčovaná výzdoba (400–499)

400–405: Oběžné linie z kruhových až oválných důlků (401: obj. 16 – obr. 7: 14; 8: 1, 2; obj. 160 – obr. 14: 13, 21; 403: obj. 16 – obr. 7: 18).

406–409: Oběžné linie ze svislých nehtovaných vrypů nebo důlků (406: obj. 160 – obr. 14: 16).

410–414: Oběžné linie ze šikmých kratších rýh (410: obj. 160 – obr. 13: 3).

Kolkovaná/kružítková výzdoba (500–599)

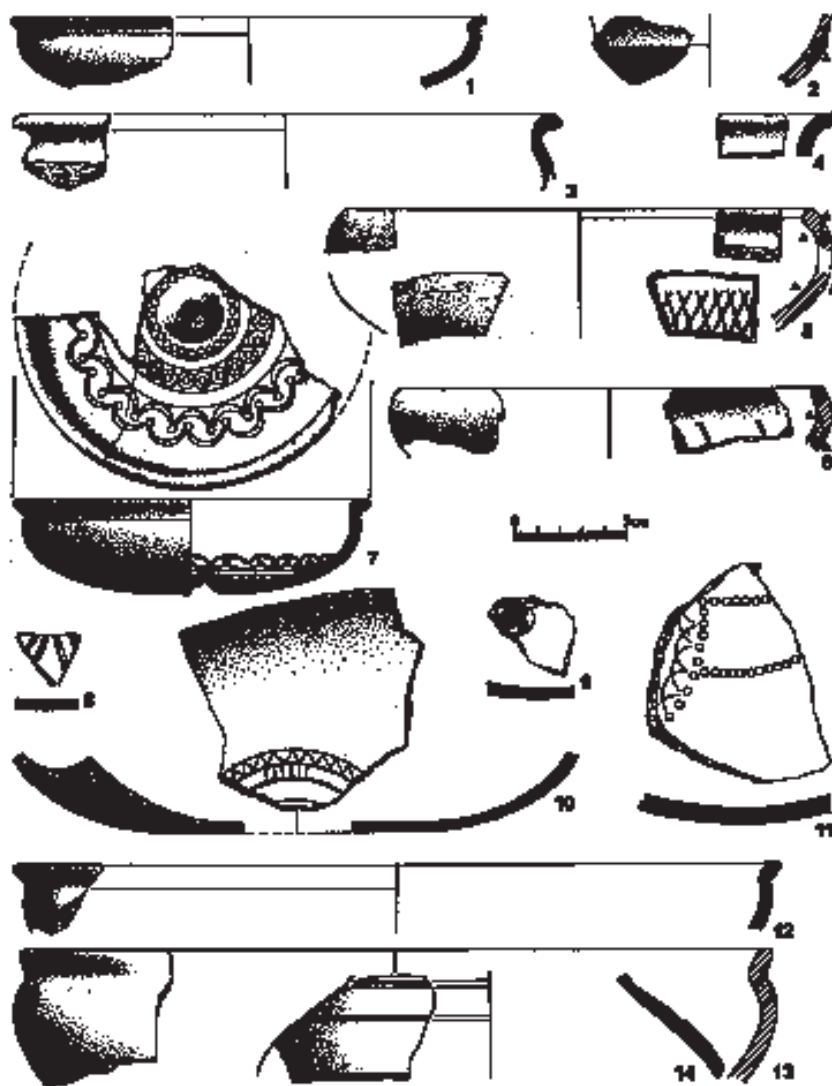
Kombinace kružnic nebo jejich částí s malými kroužky, provedenými buď rovněž kružítkem, nebo kolkem (srov. *Koutecký – Venclová 1979, 85*). Použití kružidla lze předpokládat u větších kroužků (510, 522) nebo u některých obloukových motivů (558).

501–510: Drobný kruhový kolek vytváří linii lemující vnější stranu obloukového kolku; dekor na vnitřní straně mis (503: obj. 160 – obr. 10: 3). Drobný kruhový kolek vytváří oběžnou linii na vnitřní straně mis vzácně i pohárů s nožkou; na mísách se objevuje také jed-

notlivě na rozhraní dvou obloukových kolků (506: obj. 16 – obr. 5: 7; 5: 11; obj. 160 – obr. 11: 21). Drobný kruhový kolek vytváří linie velkých oblouků na vnitřní straně mis (508: obj. 16 – obr. 5: 11). Dvojitá oběžná linie z drobných kruhových kolků na spodní části hrdla (509: obj. 6 – obr. 21). Velký kruhový kolek s menším soustředným kroužkem uvnitř vytváří oběžnou linii na vnitřní nebo i vnější straně nádoby; objevuje se také ve dvojicích na rozhraní dvou obloukových kolků (510: obj. 16 – obr. 5: 7; obj. 160 – obr. 10: 2, 3).

521–525: Velký kruhový kolek vyplněný drobnými kruhovými kolky, které tvoří motiv rozety (521: obj. 160 – obr. 10: 1). Velký kroužek vyplňuje čtyři malé soustředné kruhové kolky (522: obj. 16 – obr. 5: 9). Kruhový kolek s menším soustředným kroužkem a centrálním důlkem. Vnější obvod kruhového kolku je lemován třemi drobnými kruhovými kolky, které znázorňují trojúhelník (523: obj. 160 – obr. 10: 1). Drobné kruhové kolky vyplňují vnitřek obloukového kolku (524: obj. 160 – obr. 10: 1).

531–535: Podélné kolky. Hřebenový kolek vytváří svislé nebo šikmé souběžné linie, které zdobí výdud nádoby ve dvojicích nebo trojicích (534: obj. 6 – obr. 22).



Obr. 5. Chržín, okr. Kladno. Obj. 16. Výběr nálezů: keramika (1, 3, 4, 7–12, 14 – nádoby vyrobené na hrnčířském kruhu).

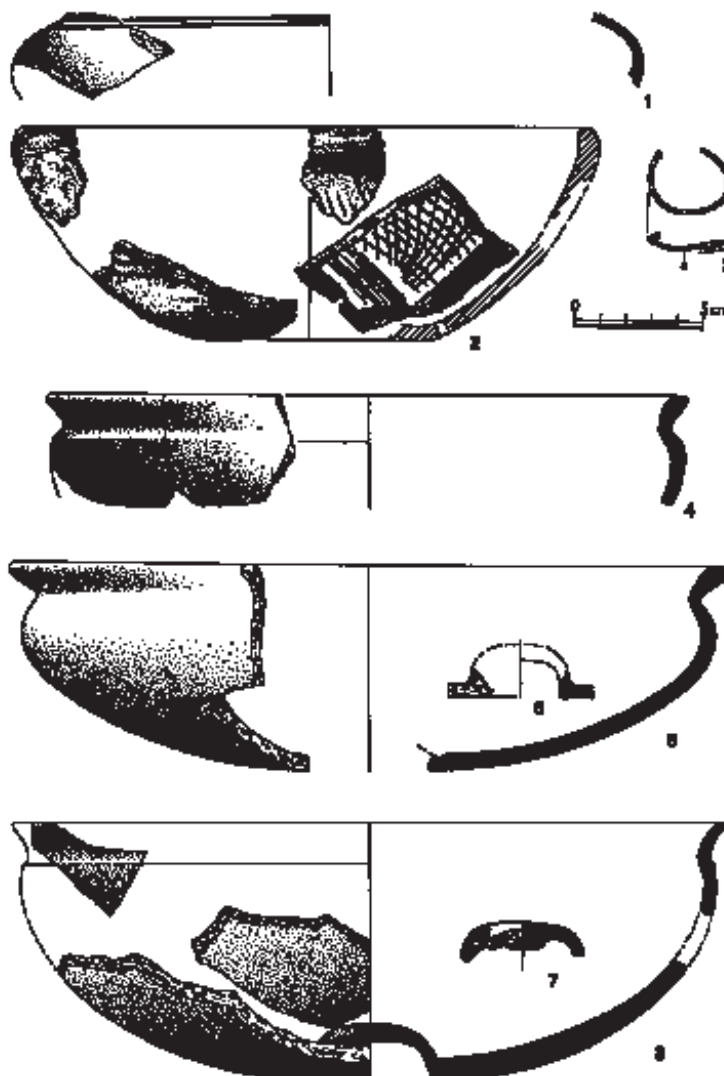
Fig. 5. Chržín, Kladno district. Feature 16. Selection of finds: pottery (1, 3, 4, 7–12, 14 – vessel produced on a potter's wheel).

556–560: Obloukový kolek. Dvojitý obloukový kolek vytváří oběžný pás, který tvoří linie zdvojených propojených oblouků na vnitřní straně mis nebo poklic (557: obj. 16 – obr. 5: 7; obj. 160 – obr. 10: 3). Jednoduchý obloukový motiv vytváří oběžný pás z navzájem se protínajících obloučků (558: obj. 16 – obr. 5: 11).

Výzdoba provedená tuhou (600–650)

601–610: Oběžný tuhovaný pás na vnitřní straně nádoby v kombinaci s šikmými tuhovanými pásy (603: obj. 16 – obr. 7: 1, 2). Rovnoběžné přímé tuhované pásy na fragmentech z vnitřní strany mis (607: obj. 160 – obr. 12: 2, 7, 11).

621–625: Oběžný tuhovaný pás na vnější (621: obj. 16 – obr. 7: 9, 16; obj. 160 – obr. 11: 19; 12: 17) nebo i vnitřní straně hrda nádoby (622: obj. 16 – obr. 7: 1).



Obr. 6. Chržín, okr. Kladno. Obj. 16. Výběr nálezů: 3 bronz, jinak keramika (1, 4–8 nádoby vyrobené na hrnčířském kruhu).

Fig. 6. Chržín, Kladno district. Feature 16. Selection of finds: 3 bronze, otherwise pottery (1, 4–8 vessel produced on a potter's wheel).

#### Kombinace tuhované a vleštované výzdoby (661–670)

661–665: Tuhované pásy v kombinaci s vleštovaným dekorem na vnitřní straně mis. Tuhované pásy nebo cípy hvězdic a nepravidelně tvořená hustá vleštovaná mřížka (662: obj. 16 – obr. 7: 1; obj. 160 – obr. 11: 8, 17) nebo slabé vleštované linie na malých fragmentech (663: obj. 16 – obr. 7: 2).

#### Vleštovaná výzdoba (700–799)

701–710: Oběžný vleštovaný pás na vnitřní straně mísy v kombinaci se šikmými vleštovanými pásy (702: obj. 16 – obr. 6: 2; obj. 160 – obr. 12: 14, 17). Oběžný vleštovaný pás na vnější straně okraje (705: obj. 160 – obr. 11: 15; 12: 19, 23). Vyleštěný horizontální pás nade dnem ve spodní části vnější stěny hrncovité nádoby (709: obj. 16 – obr. 8: 11).

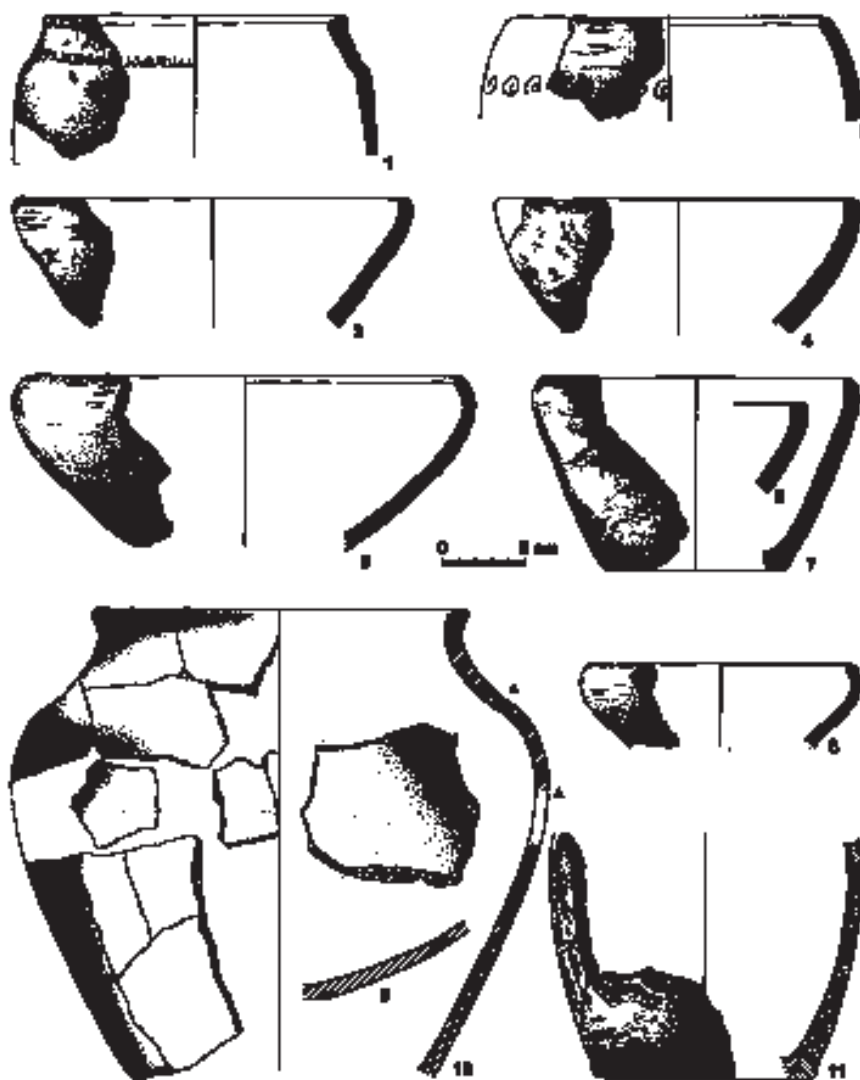


Obr. 7. Chržín, okr. Kladno. Obj. 16. Výběr nálezů: keramika (18 – příměs tuhy v keramické hmotě).  
Fig. 7. Chržín, Kladno district. Feature 16. Selection of finds: pottery (18 – presence of graphite in pottery clay).

711–720: Vleštované přímé linie na vnitřní straně mis. Svislé nebo šikmé linie na malých fragmentech (711: obj. 16 – obr. 5: 6; obj. 160 – obr. 12: 9, 12, 22). Přímé slabě vleštované linie v kombinaci s vleštovanými pásy (713: obj. 160 – obr. 11: 14). Hluboce vleštované linie tvořící mělké žlábký (714: obj. 16 – obr. 5: 8).

721–735: Hustě vleštovaná mřížka na vnitřní straně mis. Hustě nepravidelně vleštovaná mřížka vyplňuje trojúhelník lemovaný vleštovanými pásy (730: obj. 16 – obr. 6: 2; obj. 160 – obr. 12: 1, 3, 4, 6, 13, 18, 20). Hustě pravidelně vleštovaná mřížka (731: obj. 16 – obr. 8: 9; obj. 160 – obr. 11: 13) v kombinaci s oběžným vleštovaným pásem (732: obj. 160 – obr. 12: 19, 23).



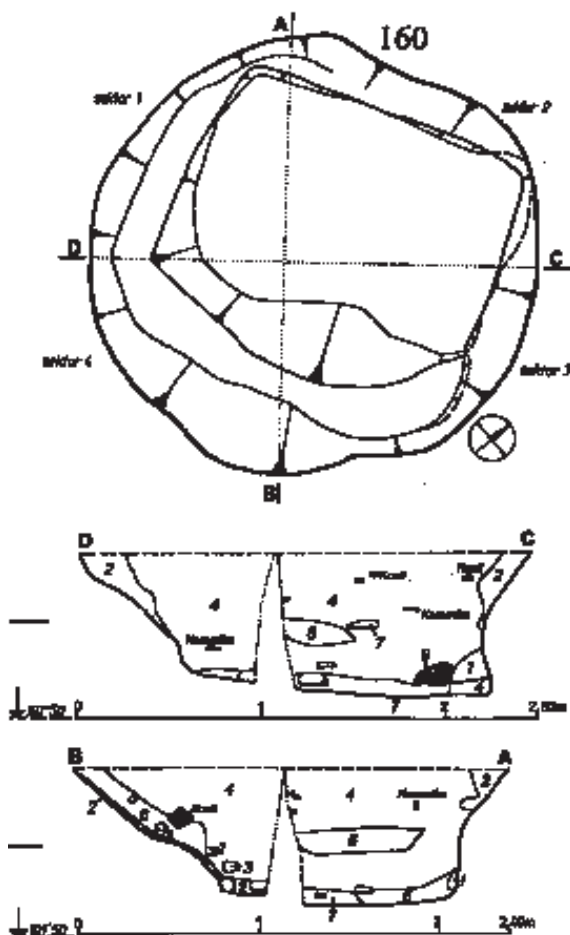


Obr. 8. Chržín, okr. Kladno. Obj. 16. Výběr nálezů: keramika (11 – příměs tuhy v keramické hmotě).  
 Fig. 8. Chržín, Kladno district. Feature 16. Selection of finds: pottery (11 – presence of graphite in pottery clay).

741–750: Řídce vleštovaná mřížka na vnitřní straně mis. Pravidelně řídkce vleštovaná mřížka v kombinaci s oběžným vleštovaným pásem (741: obj. 160 – obr. 11: 15). Nepravidelně řídkce vleštovaná mřížka v kombinaci s oběžným vleštovaným pásem (742: obj. 160 – obr. 11: 19). Pravidelně vleštovaná mřížka na vnitřní straně mis (743: obj. 16 – obr. 5: 5; obj. 160 – obr. 11: 18; 12: 24). Nepravidelně vleštovaná mřížka na malých fragmentech mis (744: obj. 160 – obr. 12: 8)

Malovaná výzdoba (800–890)

851–860: Malovaný dekor na vnitřní straně mis/číše. Na tmavě červenohnědě natřené centrální části dna číše ohraničuje malovaný oběžný pruh světle karminově červené barvy dekor obdélných vlevo běžících propojených meandrů, které jsou malovány stejně širokým, pravidelně lomeným pruhem karminově červené barvy shodného odstínu. Vnější červeně malovaná linie lemující meandr vytvářela kruh o průměru 14 cm. Vnitřní strana číše mimo malovaný dekor má tmavě hnědý leštěný povrch. Červenohnědá barva souvisle pokrývající centrální část číše nepatrně přesahuje i přes karminově červený oběžný pás lemující vnější okraj meandrů (851: obj. 16 –



Obr. 9. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Popis vrstev: 1 – okrová písčítá, 2 – žlutohnědá písčítá místy s hnědočernou hlinitou, 3 – bílá jílovitopísčítá, 4 – hnědočerná hlinitá s mazanicí, 5 – hnědočerná hlinitá se zrnky bílé jílovitopísčíté, 6 – šedá hlinitopísčítá, 7 – šedá hlinitopísčítá s úlomky pískovce.

Fig. 9. Chržín, Kladno district. Feature 160. Description of layers: 1 – ochre sandy soil, 2 – yellow-brown sandy soil with occasional brown-black loamy soil, 3 – white sandy clay, 4 – brown-black loamy soil with luting, 5 – brown-black loamy soil with grains of white sandy clay, 6 – grey loam, 7 – grey loam with fragments of sandstone.

obr. 17). Vnější strana číše má hlazený šedočerný leštěný povrch, který se nijak výrazně neliší od ostatní jemné keramiky nalezené na sídlišti (srov. úpravu povrchu jemné keramiky).

Plastická výzdoba (900–999)

900–920: Jednoduchá plastická páska nalepená na výdutí nebo v podhrdlí nádoby. Hladká nečleněná páska (901: obj. 16 – obr. 7: 20).

Oboustranně promačkávaná páska (909: obj. 160 – obr. 14: 6; 915: obj. 160 – obr. 13: 2; 916: obj. 16 – obr. 7: 17, 19; obj. 160 – obr. 13: 8, 10). Páska nepravidelně členěná drobnými vrypy (917: obj. 160 – obr. 13: 7).

931–935: Oběžná žebra tvořící okraj širších žlábků (932: obj. 160 – obr. 11: 20).

936–940: Oběžná žebra na výdutí nebo v podhrdlí nádob zhotovených na kruhu. Oblé širší žebro v podhrdlí (939: obj. 160 – obr. 11: 3).

946–950: Dutá žebra na výdutí vytlačena z vnitřní stěny nádoby. Šikmá široká žebra oddělená úzkými žlábků (948: obj. 160 – obr. 13: 1).

951–958: Oběžné žlábků. Výrazné úzké oběžné žlábků jsou na plecích nebo výdutí nádob zhotovených na kruhu uspořádané jednotlivě nebo ve dvojicích i trojicích (954: obj. 16 – obr. 5: 14; 6: 1). Široký oběžný žlábek je lemovaný kolkovaným dekorem /510/ (956: obj. 160 – obr. 10: 2).

971–980: Ucha. Páskové ucho nepřevyšuje nad okraj koflíku (974: obj. 160 – obr. 12: 5).

991–996: Prohnuté dno (omfalos). Plošně klenuté omfalos s centrálním důlkem na vnitřní straně bývá také lemován kolkovaným i rytým dekorem /196, 506, 510, 557/ (991: obj. 16 – obr. 5: 7; obj. 160 – obr. 11: 9). Plošně klenuté omfalos s centrálním výčnělkem na spodní straně dna (993: obj. 16 – obr. 6: 7; obj. 160 – obr. 11: 10). Plošně klenuté dno hladké bez výzdoby (995: obj. 160 – obr. 12: 16).

Vysoce vyklenuté omfalos hladké a bez výzdoby (996: obj. 16 – obr. 6: 6, 8).

997–1000: Ploché dno na podstavěm prstěnci. Kolmý, výrazně utvořený vyvýšený prstěnek podstavy dna (997: obj. 160 – obr. 11: 16).

Tab. 1. Chržín, okr. Kladno. Chronologicky významné znaky keramiky a zastoupení jednotlivých druhů nádob v obj. 16 a 160. A – jemná stolní keramika, B – hrubá užitková keramika; I – celkový počet keramických zlomků v objektu, II – celkový minimální počet rozlišených jedinců keramických nádob v objektu; 1 – kolkovaná výzdoba (500–599), 2 – vleštovaná výzdoba (800–890), 3 – tuhovaná výzdoba (600–650), 4 – malovaná výzdoba (700–799), 5 – rytá výzdoba (100–150), 6 – keramika točená, popř. pouzete dotáčená na kruhu, 7 – tuhová keramika, 8 – braubašské mísy (32 140, 32 330), 9 – mísy s lomenou stěnou (32 130), 10 – mísy se zataženým okrajem (32 210), 11 – mísy s esovitou profilací (32 120), 12 – poklice (37 120), 13 – poháry/vázy na nožce (34 336), 14 – lahve (24 320), 15 – lahve s esovitými amforami (24 330), 16 – amfory (23 330), 17 – amforovité zásobnice (22 000), 18 – zásobnice (21 210), 19 – hnce, soudky (11 000), 20 – sítky (12 230).

Tab. 1. Chržín, Kladno district. Chronologically significant signs of pottery and representation of individual types of vessels in features 16 and 160. A – fine table pottery, B – rough utilitarian pottery; I – total number of pottery fragments in the feature, II – total minimum number of individual ceramic vessels identified in the feature; 1 – stamped decoration (500–599), 2 – glazed decoration (700–799), 3 – graphite decoration (600–650), 4 – painted decoration (800–890), 5 – carved decoration (100–150), 6 – turned pottery or finished on a potter's wheel, 7 – graphite pottery, 8 – Braubach-type bowls (32 140, 32 330), 9 – bowls with pointed sides (32 130), 10 – bowls with inturned rim (32 210), 11 – bowls with S-shaped profile (32 120), 12 – lid (37 120), 13 – goblets/vases with leg (34 336), 14 – bottles (24 320), 15 – bottle-like amphora (24 330), 16 – amphora (23 330), 17 – amphora-like storage vessel (22 000), 18 – storage vessel (21 210), 19 – pots, barrels (11 000), 20 – sítula (12 230).

keramika	obj. 16			obj. 160		
	I.	II.		I.	II.	
	KK	KS	%	KK	KS	%
<b>A</b>	24	20	42,6	443	29	61,7
1	5	3	6,4	142	31,6	1
2	1,9	4	8,5	5	11,1	1
3	0	0	0	25	5,6	7
4	1	1	2,1	7	1,6	4
5	1	1	2,1	0	0	0
6	28	16	34	18	4	9
7	0	0	0	2	0,4	0
8	21	7	14,8	12	2,7	7
9	1	1	2,1	1	0,2	1
10	5	3	6,3	14	3,1	5
12	0	0	0	3	0,7	1
13	0	0	0	1	0,2	1
14	1	1	2,1	3	0,7	1
15	1	1	2,1	0	0	0
<b>B</b>	199	27	97,4	307	80,3	18
2	3	2	4,2	0	0	0
3	4	3	6,3	0	0	0
7	10	2	4,2	15	3,8	1
10	26	11	29,8	22	4,9	4
11	1	1	2,1	0	0	0
16	0	0	0	5	1,1	1
17	21	2	4,2	57	12,7	4
18	1	1	2,1	0	0	0
19	19	7	14,8	93	20,7	7
20	0	0	0	1	0,2	1

keramika

## Úprava povrchu nádob, charakter keramické hmoty

### Objekt 16

Ve výplni objektu nalezeno celkem 262 keramických zlomků, z toho 63 zl. jemné keramiky, 199 zl. hrubých užitkových nádob (viz tab. 1).

Úprava povrchu tenkostěnné jemné stolní keramiky se vyznačovala hlazením a leštěním, u mis/číši bylo leštění oboustranné (obr. 17). Misy 32 212 a 32 213 mají hlazený leštěný povrch často oboustranně souvisle tuhovaný (obr. 5: 6), tuhování vnější strany misy se někdy omezuje jen na širší oběžný pás pod okrajem (obr. 5: 5). Plošné tuhování vnějšího povrchu nádoby je doloženo u mis 32 131 (obr. 5: 2), ojediněle jsou v leštěném povrchu mis patrné velmi drobné zaleštěné hrudky tuhy (obr. 17; 5: 7, 10).

Hmotu tzv. jemné keramiky lze rozdělit do několika tříd. Keramická hmota nádob zhotovených na hrncířském kruhu prozrazuje použití jemné plavené hrncířské hlíny bez příměsí (obr. 17) makroskopického ostřiva (ojediněle se vyskytne malá příměs ostřiva do velikosti 0,5 mm: obr. 5: 7, 10). Nádob vyrobené bez použití hrncířského kruhu se vyznačovaly jemnou plavenou hrncířskou hlínou s málo četnou příměsí makroskopického ostřiva do velikosti 0,5 mm, ojediněle 1–2 mm (obr. 6: 2), doložena je také příměs slídy (obr. 5: 13).

Stěny silnostěnných užitkových nádob se zpravidla vyznačovaly nerovným a drsným povrchem (obr. 8: 3, 4). Vnější strana mohla být ale i uhlazovaná, oboustranné uhlazování nerovného povrchu stěn se vyskytovalo u mis (obr. 8: 9). Ojediněle je u mis doloženo leštění a tuhování vnitřního nebo i vnějšího povrchu (obr. 7: 2, 9–11), někdy jen oboustranné leštění bez použití tuhy (obr. 8: 5). Vzácně lze pozorovat zaleštěné hrudky tuhy do vnějšího i vnitřního povrchu mis (obr. 7: 16). Vnější stěny amforovitých zásobnic (obr. 8: 10; 7: 13) mohly být také leštěny, někdy je tuhováno hrdlo i horní část výdutě a leštěný oběžný pás lze rozeznat rovněž na vnitřní straně hrdla. U některých hrnců (obr. 7: 17, 18) nebo i zásobnic (obr. 7: 20) bývá vnější strana hrdla hlazena, povrch výdutě zůstává drsný. Ojediněle se vyskytl vyleštěný horizontální pás na vnější stěně ve spodní části těla nade dnem (obr. 8: 11), podstava dna měla také hlazený a leštěný povrch; náznak nesouvislého leštění pozorován i na vnitřní stěně nádoby.

Pro hrubou keramiku je v největší míře využita spíše písčité hmota s makroskopickým ostřivem ostrých úlomků tvrdších rozdrčených hornin. K třídě s hrubším keramickým těstem (ostřivo velikosti 2–8 mm) se váží především tvary hrnců (obr. 7: 19; 8: 1), soudků (obr. 8: 2) a zásobnic (obr. 7: 20). U mis (obr. 7: 5, 22) nebo amforovitých zásobnic (obr. 7: 13; 8: 10) se vyskytne i jemná plavená hlína s ojedinělou příměsí písčitých zrn velikosti 2–3 mm, častěji lze u mis pozorovat písčitou hmotu s četnou příměsí ostřiva velikosti 1–3 mm (obr. 7: 3, 4, 6, 8–11, 16; 8: 3), vzácněji až velikosti 7 mm (obr. 8: 4). Nápadná příměs slídy v kombinaci s písčítým ostřivem do velikosti 2 mm zjištěna jen u jedné misy (obr. 8: 5) a zl. stěny z nádoby neurčitého tvaru.

Přidání tuhy do keramické hmoty není také příliš časté, záměrná větší příměs menších hrudek a rozemleté tuhy se objevuje u dvou hrnců (obr. 7: 18; 8: 11) a jednoho silnostěnného fragmentu stěny z blíže neurčené nádoby.

### Objekt 160

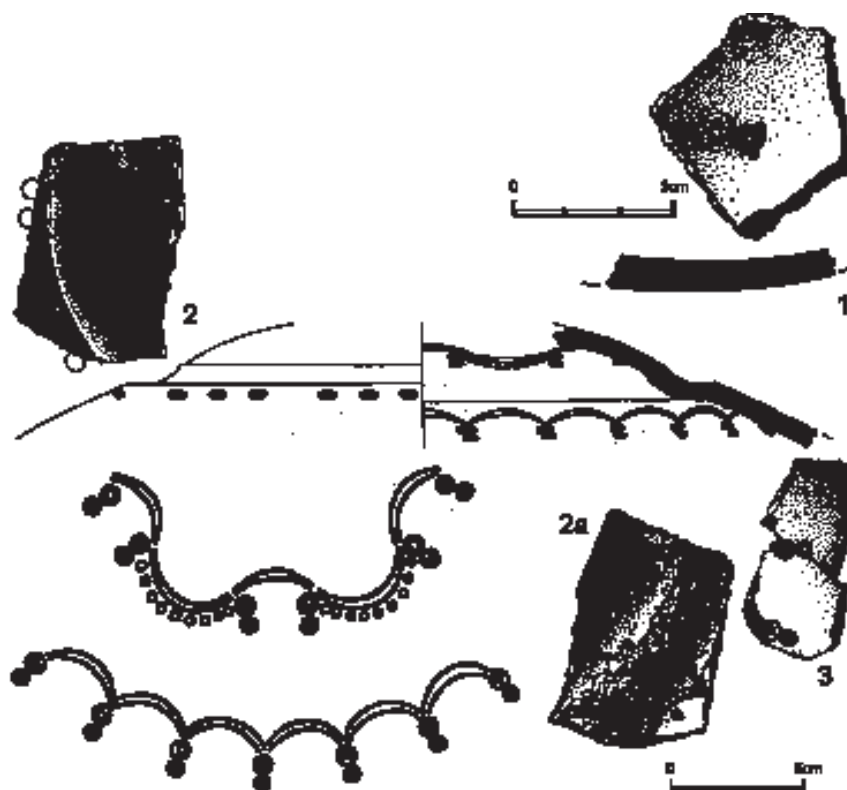
Ve výplni objektu nalezeno 449 keramických zlomků, z toho 142 zl. jemné keramiky, 307 zl. hrubých užitkových nádob (viz tab. 1).

Úprava povrchu jemné stolní keramiky se vyznačovala hlazením a leštěním. Nádob zhotovené na hrncířském kruhu měly vnitřní i vnější povrch leštěný, ale dno někdy leštěno nebylo (obr. 11: 16). Misy vyrobené bez použití hrncířského kruhu také prozrazovaly oboustranné leštění (32 134 – obr. 11: 12) a vyskytlo se i plošné tuhování omezené někdy jen na pás (621) pod okrajem (32 213 – obr. 11: 19; 32 212 – obr. 12: 17). Leštění vnějšího povrchu bylo v některých případech provedeno nesouvisle a méně pečlivě (obr. 11: 8, 14; 12: 3–4), někdy je nahradilo hlazení. Na vnějších i vnitřních stěnách mis 32 212 se rovněž objevil pouze leštěný pás pod okrajem (obr. 12: 19, 23), zatím co vnitřní stěna s vlešřovaným dekorem zůstala jen plošně hlazená. Nezdobené misy 32 212 se vyznačovaly také nerovným, nesouvisle leštěným povrchem (obr. 12: 15).

Keramická hmota nádob zhotovených na hrncířském kruhu prozrazuje použití jemné plavené hrncířské hlíny bez příměsí makroskopického ostřiva. Pouze v jednom případě (13 338 – obr. 11: 21) se vyskytla ojedinělá příměs ostřiva do velikosti 3 mm. Menší skupina nádob vyrobených bez použití hrncířského kruhu (obr. 11: 9) se také vyznačovala jemnou plavenou hlínou bez příměsí ostřiva (32 134 – obr. 11: 12) ale častěji se objevila keramika (32 212 – obr. 12: 15, 19; 32 213 – obr. 11: 19) s málo četnou příměsí drobných zrn hornin do velikosti 0,5 mm nebo 2 mm (obr. 11: 14; 12: 3–4, 11, 20), vzácně až do 3 mm (32 212 – obr. 12: 9, 23; 33 325 – obr. 12: 5). Pouze na jednom zl. neurčitelné tenkostěnné nádoby je doložena příměs slídy v jemné plavené hrncířské hlíně. Přidání tuhy do keramické hmoty stolní keramiky lze prokázat pouze na dvou zl. s hlazeným a leštěným povrchem. Fragm. dna a stěny z větší misy vykazoval značný obsah jemně mleté tuhy i příměs hrudek, naproti tomu zl. dna z blíže neurčené nádoby měl v keramickém těstě jen nízký počet zrn tuhy.

Stěny hrubých užitkových nádob měly sice často nerovný drsný povrch, vnější strana mohla být přihlazovaná (13 212 – obr. 13: 6); nesouvislé hlazení až leštění nerovného povrchu stěn se vyskytovalo zvláště u mis (13 212 – obr. 13: 4). Leštění lze doložit na vnější i vnitřní straně hrdla amforovitých zásobnic (22 331, 22 327/337, 22 231 – obr. 14: 12), ojediněle i na vnějších stěnách velkých mis, nápadné jsou např. vertikální nebo i horizontální stopy hlazení a leštění valounem (obr. 13: 5; 14: 2). Objevuje se také plošné tuhování vnější strany hrdla přesahující částečně přes okraj i na vnitřní část ústí nádoby (obr. 14: 19). Vedle hrdla byla pečlivě leštěna i horní část výdutě, ale stěny spodní partie nádoby (22 339 – obr. 13: 9) prozrazovaly spíše nerovnoměrné hlazení až leštění a malé dno mělo hrubý, drsný povrch. Leštění a tuhování vnějších stěn bylo běžné u amfor (23 331 – obr. 13: 1), nesouvislé leštění nebo hlazení vnějšího povrchu hrdla se vyskytuje rovněž u některých situl (12 231 – obr. 13: 3; 11 211/231–12 211/231 – obr. 14: 10). Také hrnce měly vnější stranu hrdla leštěnou (11 323 – obr. 13: 2, 7, 8) nebo jen hlazenou (11 322 – obr. 14: 6), ostatní povrch nádob zůstával hrubý, nerovný, příp. jen místy přihlazovaný.

Hrubá užitková keramika byla vyrobena převážně z písčitého keramického těsta s makroskopickým ostřivem úlomků tvrdších rozdrčených hornin. K třídě s hrubší keramickou hmotou (ostřivo velikosti 2–10 mm) se vážou především tvary hrnců (obr. 13: 2, 7, 8, 10; 14: 6, 16), situl (obr. 13: 3), méně již mis (obr. 13: 4) a amforovitých zásobnic (obr. 14: 12, 19). Misy (obr. 13: 6), amfory (obr. 13: 1) i amforovité zásobnice (obr. 13: 5, 9) se vyznačují spíše jemnou plavenou hlínou jen s ojedinělou příměsí písčitých zrn velikosti 2–4 mm.



Obr. 10. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: zlomky nádob vyrobených na hrnčířském kruhu.  
Fig. 10. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: fragments of vessels produced on a potter's wheel.

Příměs slídy v hrubém i jemném keramickém těstě doložena u dvou zlomků hmcovitých nádob, na fragm. mísy a u dvou zl. stěn z neurčitých keramických tvarů. Záměrné přidání četných hrudek tuhy velikosti až 2 mm bylo registrováno u velké sítěly s ostřivem tvrdých hornin do 5 mm (*obr. 14: 10*), hrudky tuhy velké až 3 mm zjištěny v hrubém keramickém těstě dvou zlomků hrcovité nádoby, tři fragmenty stěn neurčitých keramických tvarů měly v jemné hrnčířské hlíně značnou příměs mleté tuhy i hrudky do velikosti 3 mm.

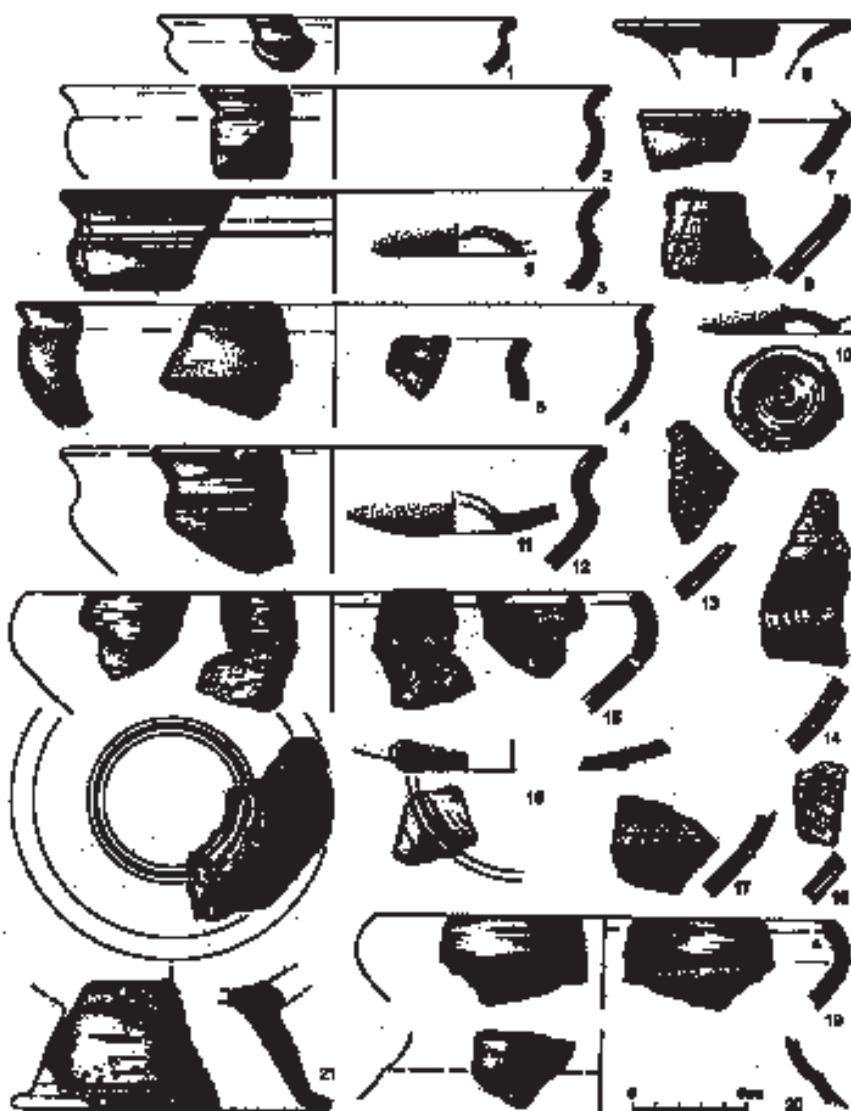
#### Objekt 6

Z výplně dalšího časně laténského objektu je v této práci publikována pouze jedna nádoba (24 337 – *obr. 21*) zdobená v dolní části hrdla dvojitou oběžnou linií z drobných kruhových kolků (509), výduf pokrývá dekor složený z rytých linií (103) a hřebenového kolků (534). Velká a poměrně silnostěnná nádoba s jemným dekorem na hrdle i výduti se řadí na rozhraní mezi hrubou užitkovou a jemnou keramikou. Vnější povrch je leštěný a souvisle tuhovaný, leštění a tuhování přechází i přes okraj na vnitřní stranu ústí nádoby. Pisčítá keramická hmota vykazuje příměs úlomků hornin až do velikosti 4 mm.

### 3. Časové a kulturní zařazení nálezů

#### 3.1. Keramika

Na základě zastoupení chronologicky významných znaků keramiky (*tab. 1*) lze většinu fragmentů nádob z obj. 16 a 160 datovat do stupně LT A, ve kterém nastupuje charakteristická časně laténská kolkovaná výzdoba, objevují se nádoby točené nebo dotáčené na hrnčířském kruhu a častější je i příměs tuhy v keramickém těstě.

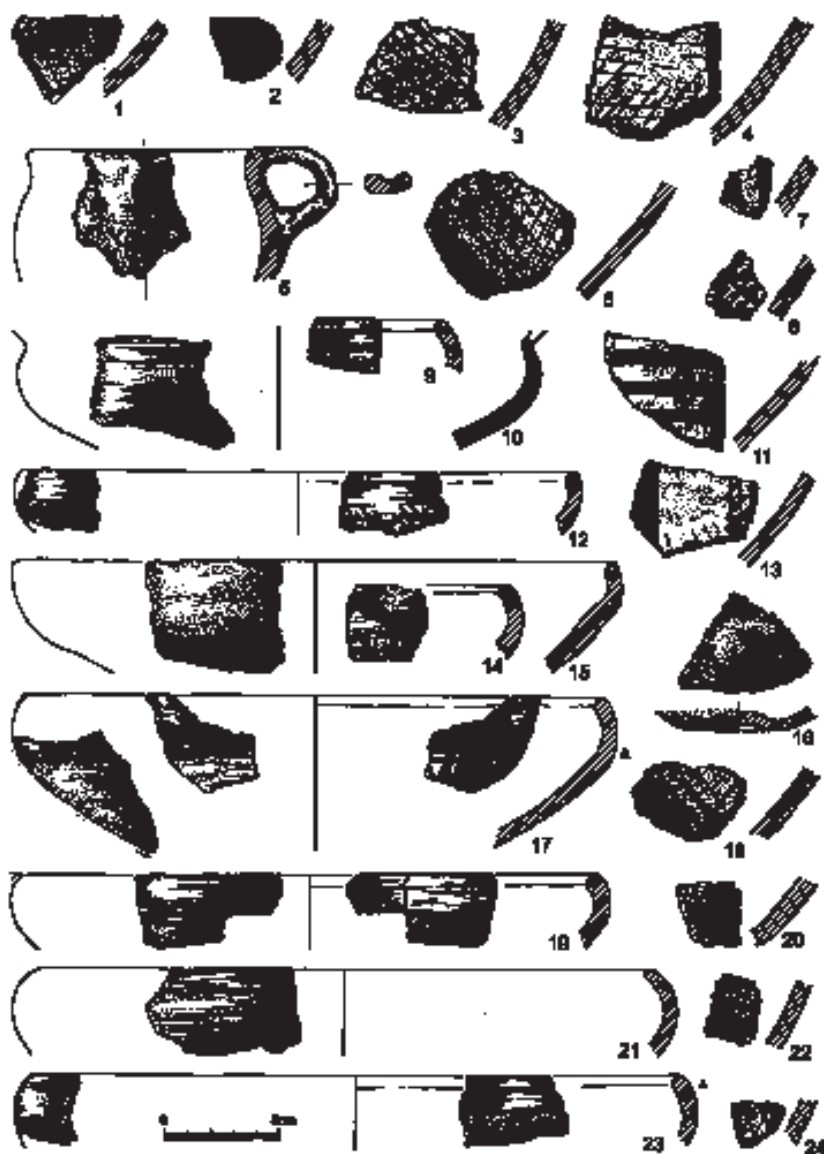


Obr. 11. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: keramika (1–7, 10, 11, 16, 21 – nádoby vyrobené na hrnčířském kruhu).

Fig. 11. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: pottery (1–7, 10, 11, 16, 21 – vessels produced on a potter's wheel).

Podíl zlomků jemné keramiky z celkového počtu všech fragmentů nalezených v obj. 16 a 160 představuje 24 % a 31,6 %, ale z celkového minimálního počtu rozlišených jedinců nádob je zde jemná stolní keramika zastoupena až 42,6 % a 61,7 % (tab. 1). Zlomky jemných nádob zhotovených na kruhu jsou v celkovém počtu keramických fragmentů zastoupeny 10,7 % v obj. 16 (34 % z celkového počtu keramických jedinců) a 4 % v obj. 160 (19,1 % z celkového počtu keramických jedinců). V jemné keramice je příměs tuhy doložena pouze v obj. 160, a to 0,4 % z celkového počtu keramických zlomků.





Obr. 12. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: keramika (10 – nádoba vyrobená na hrnčářském kruhu).  
 Fig. 12. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: pottery (10 – vessel produced on a potter's wheel).

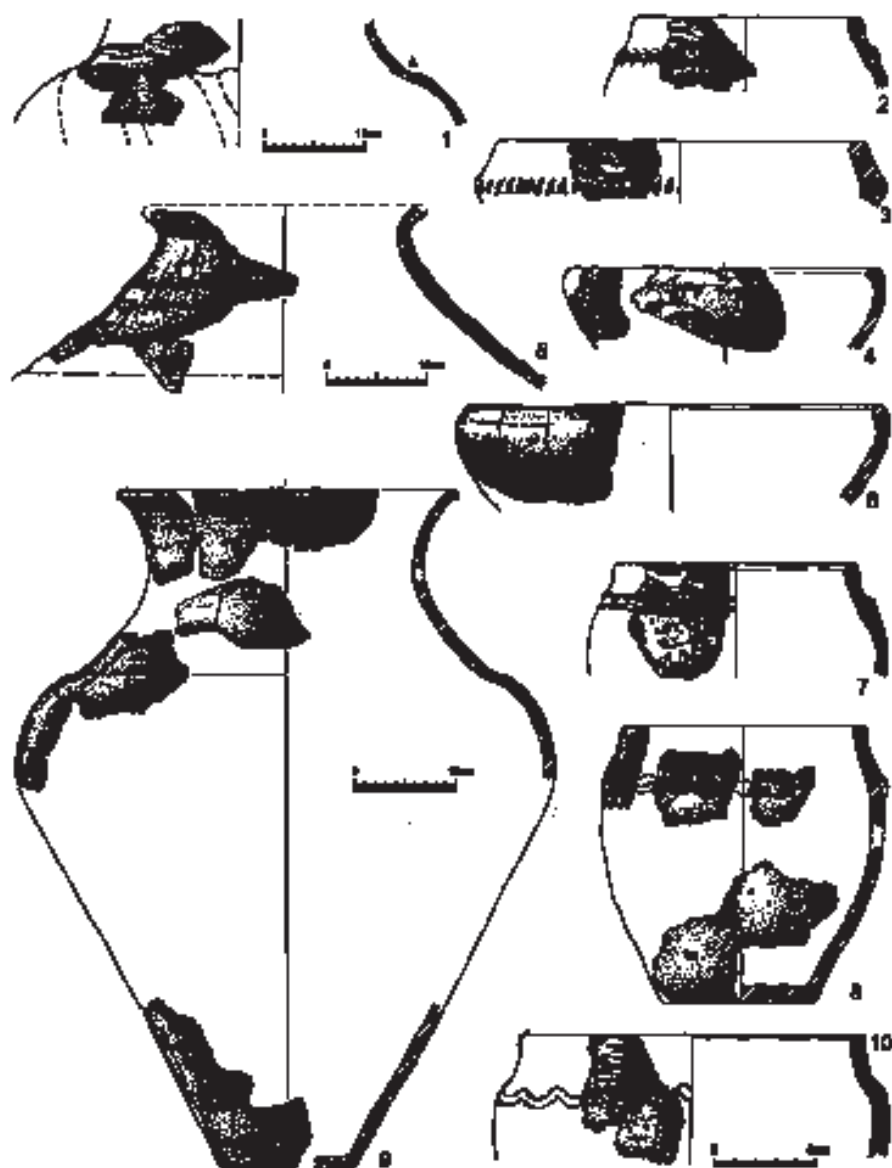
Kolkovaný/kružítkový dekor se vyskytuje převážně na jemné keramice zhotovené na kruhu, není ale příliš častý (v obj. 16 představují zlomky s kolkovanou výzdobou jen 1,9 % z celkového počtu všech nalezených střípků, v obj. 160 je to 1,1 %; *tab. 1*). Kolkované motivy pokrývaly především vnitřní stranu mis (obr. 5: 7, 9, 11; 10: 1), ojediněle zdobily i vnitřní stranu dna poháru na nožce (obr. 11: 21) nebo se vyskytly na hrdle lahvovité amfory z objektu 6 (obr. 22). Výzdoba kolkem byla vzácně zjištěna také na vnitř-

ni i vnější stěně poklice (*obr. 10: 2–3*). Linie z drobných kruhových kolků (503, 506, 509) i větší soustředný kruhový kolek (510) prozrazuje v časně laténském kolkovaném dekoru starší prvek, doložený v Čechách na bronzových falérách i keramice již ve fázi Ha D2/3, ještě dřívější předlohy existovaly na bronzových špercích nebo nádobách (*Chytráček – Metlička 2004, 77; Chytráček 1990, obr. 21: 12, 13*). Komplikovanější časně laténské oběžné motivy sestavené z kolkovaných otisků nebo kružidlem provedených oblouků (524, 557, 558) se objevují v kombinaci s malými kruhovými kolkami a rovněž patří k obvyklé náplni dekorací jemné keramiky LT A, vyráběné v produkčních centrech severozáp., střed. a již. Čech (*Schwappach 1974, Abb. 12: 2; Gosden 1987, fig. 6: 23; 7: 2; 10: 16; 12: 17, 19*). Kružidlem provedený jemně rytý obloukový motiv se v jihozáp. Čechách objevuje na luxusních bronzových výrobcích z počátku LT A, které také výzdobu keramických nádob nepochybně inspirovaly (*Kruta 1975, 26; Chytráček 1990, 114, 1999, 370, fig. 7: 1; 9; 12–14*). Předlohy časně laténských obloukových motivů jsou hledány i na pozdně halštatských opascích z bronzového plechu (*Linksfeiler 1978, 87; Kilian-Dirlmeier 1972, Taf. 15: 160; 38: 384*). Výzdoba časně laténských braubašských mis se soustřednými rytými kružnicemi (*obr. 5: 7*) napodobovala do jisté míry výtvarnou kompozici vnitřních stran některých číší s černým firnisem, které nesly rovněž dekor soustředných rytých kružnic, oběžných pásů z dotýkajících se obloučků. Vyráběly se v attických dílnách koncem 6. stol. př. Kr. (číše Agora 483, 484; *Böhr 1988, 178, Abb. 100, 101*). Přejímání italsko-řeckých výtvarných komponentů, např. rytých motivů z attických číší s černým firnisem nebo z attické červenofigurové keramiky 2. poloviny 5. stol., je dobře patrné na časně laténském kolkovaném dekoru braubašských mis v oblasti Dürrnbergu (*Stöllner 2002, 229, Abb. 103*). F. Schwappach (1973, 56; 1974, 344, Abb. 5: 2) upozornil v území Salcburska, Čech, Bavorska i Durynska na soustředěný výskyt jednoduchých lineárních obloukových motivů na kovech i keramice LT A, které zde reprezentují specificky východní verzi časně laténského dekoru. Právě oblast Salcburska mohla hrát ve zmíněném prostoru významnou roli při zprostředkování a kreativním využití nových geometrických i rostlinných motivů italsko-řeckého původu.

Hřebenový kolek (534) doložený na výduti lahovitě amfory (*obr. 22*) z časně laténského obj. 6 (*obr. 21*) je na našem území poměrně ojedinelý, určitou paralelu nabízí dekor hrdla amforovitě nádoby ze zahloubené chaty LT A2/B1 z Radčic-Vodňan, okr. Strakonice (*Michálek 2005, 51, obr. 11: 1*). Hřebenový kolek a podobné varianty otisků ve svislých nebo šikmých rýhách a kanelurách se hojně objevují na výduti nádob z některých regionů centrálních Alp (kultura Fritzens-Sanseno) v LT A i LT B (*Gleirscher – Nothdurfter – Schubert 2002, 99, Abb. 141, Taf. 74: 15; 85: 2; 86: 14; 87: 2; 88: 12; Lang 1992, 96, Abb. 10: 4; Irlinger 1995, 72, Abb. 9; Taf. 71: 744*). Shodný dekor lze rovněž registrovat na keramice z hrobů a sídlišť v Dürrnbergu, která je zde pokládána za import, ale také za místní produkt napodobující hrnčířské výrobky alpské oblasti (*Pauli 1978, 320; Brand 1995, 52, Taf. 57: 8; Zeller 1992, 289, Abb. 1: 2*). Převládá názor, který indicie prozrazující déle trvající kontakty dürrnbergského obyvatelstva s komunitami v alpském vnitrozemí vysvětluje příchodem jednotlivých osob nebo celých skupin.

Malovaná výzdoba je doložena pouze na jednom keramickém fragmentu z číše točené na hrnčířském kruhu (*obr. 17*), který ležel ve výplni chaty 16. Ornament hranatých vlevo běžících propojených meandrů malovaný karmínově červenou barvou (851) na vnitřní straně dna je vzácným dokladem napodobování některých prvků červenofigurového dekoru (shodnou, karmínově červenou barvu ovšem na řecké a etruské keramice nenalzáme). Oběžný pás vyplněný vlevo běžícím meandrem rámoval na vnitřní straně dna attických kylixů centrální výjev provedený v červenofigurové technice malby.

Podobné vlevo běžící meandry obkružují např. červenofigurovou malbu vnitřní strany dna attické číše typu B nalezené v časně laténské cisterně ohrazeného dvorce prozkoumaného nedaleko Weiler Osterholz v Bádensku-Württembersku. Oba ve fragmentech zde nalezené kylixy (celkem 24 zl. – průměr kruhu s meandry 13,5 cm se shoduje s průměrem oběžného pásu meandrů na číši z Chržína) pocházejí z dílny malíře Penthesilea v Athénách a malbu lze dobře datovat do let 460–450 př. Kr. (malíř Veii, malíř Splachnoptes; *Böhr*



Obr. 13. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: keramika.  
 Fig. 13. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: pottery.

2005, 221, Abb. 32–34; Krause 2004, 34, Abb. 44–46). Červenofigurovou technikou malované picí číše se pak lodní cestou dostaly do sev. Itálie a prostřednictvím etruské obchodní stanice v Pádské nížině dospěly přes Alpy do regionu s knížecím sídlem Ipf u Bopfingen. Sílící příliv importovaného zboží do zemí sev. od Alp souvisel koncem 6. a v 5. stol. př. Kr. spíše již s aktivitami Etrusků, jak naznačují i nové doklady, např. ve Weiler Osterholz nale-

zené četné kusy transportních vinných amfor (1,4 kg), které podle mineralogických a chemických analýz vznikly v italských dílnách; transport etruského vína do cílové stanice pak směřoval přes Alpy (*Krause – Böhr – Guggisberg 2005*, 198, Abb. 11). Obraz doplňuje nový nález zlomků ze dvou malých konvic nebo skyphoi z Ohrenbergu (5. stol. př. Kr.: *Böhr 2005*, 222, Abb. 38), které již měly být zhotoveny v Itálii a napodobují attickou keramiku. Další fragmenty červenofigurových kylixů z rovinných sídlišť (číše z Hochdorfu „Reps“ datovaná k roku 425 př. Kr. /malíř London E 777/ a číše z Weißenturm-Urmitz /malíř Veiii/ pocházejí rovněž z dílny malíře Penthesilea: *Böhr 2005*, 221, Abb. 37; *Rieckhoff – Biel 2001*, 92) i opevněných výšinných sídel (např. Ipř – zlomek červenofigurového kylixu datován k r. 500 př. Kr.; Marienberg u Würzburgu – importy attické černo- i červenofigurové keramiky spadají do let 530–480 př. Kr.: *Enderl 1995*, 54, Abb. 2: 2) nebo z knížecích hrobů (v Kleinaspergle nalezené červenofigurové číše malíře Amphitrita vyrobeny v Athénách k r. 450 př. Kr.: *Böhr 1988*, 176, Abb. 96–97; Taf. 27; *2005*, 222) prozrazují ve střeoevropském časně keltském dvorském prostředí vzrůstající oblibu attického luxusního nádobí, které bylo také napodobováno nejen na území Itálie, ale i v zemích na S od Alp (na Heuneburgu i Mont Lassois se zhotovovaly lokální imitace černofigurových attických číší malých mistrů: *Pape 2000*, 97–98). Dovážené řecké i etruské nádoby ovlivnily domácí produkci hrnčífů v řadě míst střední a západní Evropy (*Gran-Aymerich 1998*, 232, 234, fig. 5d), např. jemná keramika 5. stol. v Champagni – *vase caréné* – je odvozena od tvarů etruských a řeckých kylixů (*Roualet 1987*, 29, fig. 16). Importovaná řecká keramika, etruské bronzové nádoby a další luxusní zboží jižního původu bylo koncem 6. a v 5. stol. př. Kr. ceněno též v České kotlině (*Chytráček 1983; 2002; v tisku*). Fragment černofigurové keramiky i zlomky nádob s černým firnisem zde registrujeme na sídlištích Ha D3 – LT A (*obr. 23: 1, 3, 8*), ovšem první publikované nálezy importované červenofigurové attické keramiky lze doložit zatím jen na časně laténském rovinném sídlišti v Praze-Ruzyni (*obr. 23: 6*). Zahloubená chata z doby okolo přelomu 5. a 4. stol. př. Kr. obsahovala minimálně 27 červenofigurových zlomků, které jsou v prvotní předběžné publikaci přisuzovány kratéru nebo kylixu (znázorněná ženská postava přinášející alabastron dovoluje uvažovat o Penthesileoově malířské dílně v Athénách, kde nádoba vznikla mezi roky 460–450/420 př. Kr.: *Bureš – Waldhauser 2005*, 726–728). Kromě imitace z Chržína lze upozornit ještě na další objevené fragmenty picích číší, které v Čechách prozrazují napodobování červenofigurových kylixů. Zahloubená chata fáze Ha D3 – LT A odkrytá na rovinném sídlišti v Plzni-Roudné (*obr. 23: 4*) obsahovala fragment číše zdobený na vnitřní straně podobně malovanými obdélnými meandry karmínově červené barvy (oběžný pás tvoří samostatné dvojice spojených vpravo běžících meandrů), které obkružovaly tondo kylixu (*Bašta – Baštová – Bouzek 1989*, 471–473, Abb. 3; 4: 2; 8). Jiný v téže chatě nalezený fragment nožky s rytou kružnicí na tondu číše napodobuje opět tvar řeckého kylixu a je nepochybně výrobkem místního hrnčíře. Řecké stolní nádobí 5. stol. př. Kr. proniká do Čech převážně ze sev. Itálie (*Shefton 1989*, 217; *2000*, 35). Tehdy se celá Etrurie stává významným odbytištěm importované řecké keramiky, která je zde také úspěšně napodobována. Číše s polychromní výzdobou z Plzně-Roudné je nejnověji považována spíše za imitaci etruských váz (*Bouzek 1992*, 364; *2003*, 188) kopírujících tvary i dekor attických nádob. Západočeský nález je nyní spojován s importy a inovacemi přicházejícími dálkovým koridorem přes alpskou oblast kultury Fritzens-Sanzeno (*Simon 1999*, 86; *Chytráček 2002*, 126, Abb. 1; *v tisku*, Abb. 15; *Chytráček – Metlička 2004*, 126, Karte 25) od severoitalských obchodních středisek ve Spině



Obr. 14. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: keramika (10 – příměs tuhy v keramické hmotě).  
 Fig. 14. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: pottery (10 – presence of graphite in pottery clay).

a Adrii, které hrály v 1., a zvláště ve 2. čtvrtině 5. stol. významnou roli při dalším zpro- středkování červenofigurového zboží (*Kimmig 1983, 37, Abb. 29; Pape 2000, 126, 127, 137, Abb. 24–25*). Ve zmíněném alpském prostoru jsou vedle řady etruských bronzových předmětů pozoruhodné také nálezy červenofigurové keramiky řecko-italského původu z 5. stol. př. Kr. (*Gleirscher 1993, 104, Abb. 7; Nothdurfter 1992, 60, 61*).

Etruští malíři váz začali napodobovat attickou červenofigurovou keramiku až se čtyřicetiletým zpožděním kolem r. 490–480 př. Kr., ale užívali odlišnou techniku malby (nanášení bílé až červené barvy na černý lesklý firnis pokrývající celou nádobu), která dala vzniknout tzv. etruským pseudo-červenofigurovým vázám (*Szilágyi 1988*, 245, Abb. D1.1; *Dobrowolski 1988*, 249). Teprve kolem poloviny 5. stol. se v etruské produkci objevuje i pravá červenofigurová technika, která tu ale zdomácněla až ke konci století a plného rozkvětu se dočkala teprve v následujícím 4. stol. př. Kr. (např. picí číše skupiny Tondo: *Harari 1980*, 104, Taf. VIII; *Beazley 1947*, 50). Středočeská napodobenina číše z Chržína představuje velmi pravděpodobně místní výrobek (jak prozrazuje především charakter keramické hmoty i povrchová úprava stěn s drobnými zmy tuhy zaleštěnými v povrchu nádoby) a vykazuje také podobnou techniku malby karmínově červeného meandru jako nálezy z Plzně-Roudné. Podněty inspirující pokusy v napodobování středomořských řecko-etruských červenofigurových číší přicházely na naše území ze severoitalského prostoru a ovlivnily produkci minimálně jednoho, pravděpodobně středočeského hrnčířského centra. K módnímu experimentování s karmínově červenou barvou (viz další červeně malovaný fragment z chaty v Plzni-Roudné: *Bašta – Baštová – Bouzek 1989*, 474, Abb. 4: 1) mohlo snad v některých regionech našeho území docházet již od sklonku pozdní doby halštatské a především v LT A (např. červeně malované motivy na mísách z Droužkovic, Radovesic, Radčic, Vladaře, nebo červené i bílé pásy na lahvovitě nádobě ze Závisti: *Smrž 1996*, 83, Abb. 6: 5; 8: 7; *Megaw – Megaw 1993*, 229, fig. 131: 1, 2; *Michálek 2005*, 52, obr. 7: 1, 2; *Chytráček – Šmejda 2005*, 28, obr. 13: 23; *Motyková – Drda – Rybová 1984*, 406, obr. 34: 5). Nálezy červeně a bíle malované keramiky Ha D2-3 a LT A ze severozáp., záp., jižních i středních Čech (vzácnější pozdně halštatské doklady ukazují spíše spojení k jihozáp. Německu: *Chytráček – Metlička 2004*, 83, Bild 3) se podobají malované keramice v salcburské oblasti a *T. Stöllner (1993, 252, Abb. 133; 2002, 230, Abb. 104; 105; 1996, Taf. 1)* předpokládá v LT A dokonce výměnný obchod s tímto zbožím, které se na naše území dostávalo podél toků Salzachu, Innu a šumavskými průsmyky.

Na jemné i hrubé keramice z obj. 16 a 160 se ještě objevují starší pozdně halštatské prvky výzdoby (*tab. 1*), především vleštované (662, 663, 702, 705, 709, 711, 713, 714, 730–732, 741–744: v obj. 16 1,9 % a v obj. 160 5,6 % z celkového počtu zlomků jemné keramiky) nebo jednoduché tuhované motivy (603, 607, 621, 622, 662, 663: v obj. 160 1,6 % z celkového počtu zlomků jemné keramiky). Zmíněné přežívající prvky staršího dekoru jsou obvykle registrovány i v keramickém inventáři časně laténských sídlištních objektů s braubašskou keramikou (horizont kolkované braubašské keramiky: *Waldhauser 1977*, 158; *Waldhauser et al. 1993*, 285, Abb. 138; *Koutecký – Venclová 1979*, 81; *Gosden 1984*, 300, fig. 3; *Vojtěchovská 1995*, 11, obr. 17: 1; *Fröhlich 2001*, 170, obr. 20: 1–3, 10, 11). Na sídlištních LT A v severozáp. Čechách je vleštovaná výzdoba, zastoupená na zdobené keramice 5,3 %, považovaná pouze za intruzi prozrazující v lokalitách starší aktivity stupně Ha D (*Rulf – Salač 1995*, 386, tab. 8). Souvislé tuhování povrchu nádob (*obr. 5: 2, 6*) je rovněž typické spíše pro předcházející horizont keramiky s vleštovanou výzdobou. Rytý dekor (106, 105) umístěný v soustředných kružnicích na dně mísy točené na kruhu (*obr. 5: 10*) je na časně laténské keramice ojedinělý. Celková dispozice dekoru se řadí k nápadným příkladům symbiózy mladohalštatských (rytá klikatka) výzdobných prvků s prvky již staroláténskými (soustředné kružnice), které lze na nádobách LT A vzácně registrovat (*Koutecký – Venclová 1979*, 81, obr. 18: 1; 23: 2).



Oběžné žlábký (954, 956) nebo žebra (939) členící stěny jemné časně laténské keramiky souvisejí s novou technologií výroby nádob na hrncířském kruhu (obr. 5: 14; 6: 1; 10: 2); třídlíné členění plecí je kladeno do stupně LT A2, mísy s žebírky v podhrdlí (obr. 11: 3) nastupují v LT A2 a vyskytují se ještě v LT B1 (*Schwappach 1975*, 112, Taf. VI). Široké horizontální žlábký na hrdle (obr. 11: 20) lze také registrovat na časně laténských nádobách (*Müller-Depreux 2005*, 69, Taf. 60: 2), doloženy jsou i v mladší fázi LT A (*Motyková – Drda – Rybová 1984*, 404, obr. 34: 2).

Omfalická dna se objevují ve starší (995, 996) i mladší (991, 993, 995) fázi braubašského horizontu (*Budinský 1997*, tab. III; XI; XIX; XLVI; LV; 1999, 296–301; *Koutecký – Venclová 1979*, obr. 9: 8; 13: 9; *Chytráček – Metlička 2004*, 86, Abb. 7: 2; 119: 7). Ploché dno na podstavném prstenci (997) představuje v LT A2 méně častou variantu dna mis na našem území (*Vlčková 1991*, 533, obr. 4: 21; *Soudská 1994*, Abb. B5: 1; *Chytráček – Metlička 2004*, 86), v salcburské oblasti ji v LT A registrujeme na mísách ze sídlišť (*Irlinger 1995*, 131, Taf. 11: 100, 102, 104) a běžná je i na mísách z hrobů LT B (*Pauli 1978*, 304).

V souborech jemné keramiky zaujímají významné místo braubašské mísy (32 141, 32 142, 32 143, 32 337 – obr. 4; tab. 1), které jsou v obj. 16 zastoupeny 8 % v celkovém počtu nalezených keramických zlomků a představují 14,8 % v minimálním počtu rozlišených jedinců nádob; v obj. 160 mají zastoupení 2,7 % v celkovém počtu nalezených střepů, 14,9 % v minimálním počtu rozlišených jedinců. Mísy 32 337 a 32 142 (obr. 5: 13; 6: 8; 11: 4, 5) charakteristické šikmo postaveným nízkým okrajem se objevují ve starším horizontu braubašského zboží v Ha D3 – LT A1 a přetrvávají po celé období LT A (*Schwappach 1975*, 112, Taf. VI: 1, 2; *Waldhauser 1977*, obr. 9: 23, 24, 32, 33; *Motyková – Drda – Rybová 1984*, 405, obr. 34: 1; *Michálek 1985*, 10, obr. 3: 13; *Vlčková 1991*, obr. 4: 1; *Fröhlich 2001*, 174, obr. 11: 9). Mísy 32 141 (obr. 5: 1; 6: 4, 5) zdobené kružitkovým a kolkovaným dekorem (obr. 5: 7) náleží rovněž období LT A1 (*Koutecký – Venclová 1979*, 87, obr. 16: 14; *Budinský 1997*, tab. XII: 13) s přesahem do LT A2 u tvarů s vyšším vykloněným okrajem (obr. 11: 1, 2). Mísy s plastickým žebrem v podhrdlí (32 141 – obr. 11: 3, 7) a vysokým vykloněným okrajem se zvýrazněnými plecemi (32 134 – obr. 11: 12) nastupují v LT A2 a trvají i v LT B (*Pauli 1978*, 306, Taf. 13: 13; 21: 12; 34: 15; 56: 11; *Motyková – Drda – Rybová 1978*, obr. 41: 3), podobné profilace mis (32 143) s kyjovitě zesílenými okraji (obr. 5: 3) začínají v LT A2/B1 a běžné jsou i v LT B2 (*Schwappach 1975*, 112, Taf. VI: 13–16; *Michálek 2005*, 54, obr. 8: 7).

Jediný nezdobený zlomek (obr. 5: 2) reprezentuje charakteristické mísky s lomenou stěnou (32 131), které patří k běžným tvarům pozdní doby halštatské (Ha D2-3/LT A: *Chytráček – Metlička 2004*, 59, 61, Taf. 21) a mají své pokračování i v časné době laténské (zvláště tvar 32 231: *Chytráček – Šmejda 2005*, 25, obr. 22: 2).

Mísy se zataženým okrajem (32 210 – tab. 1: 10) představují průběžný keramický tvar doby halštatské i laténské (*Chytráček – Metlička 2004*, 60).

Láhev (24 327 – obr. 6: 1; 11: 6) je v obj. 16 a 160 zastoupena vždy jen jedním jedincem. Zlomky patří pravděpodobně čokovitě lánvi se stlačeným tělem a vysokým úzkým hrdlem s nálevkovitě rozevřeným ústím, která je charakteristická pro stupeň LT A2 (*Soudská 1994*, 61, Abb. B4: 22) nebo rozhraní stupňů LT A/B1 (*Schwappach 1975*, 111, Taf. IV: 3–5). Podobné tvary nádob jsou doloženy např. v zánikovém horizontu časně laténské hradiště Závist (*Motyková – Drda – Rybová 1984*, 409, obr. 34: 6, 5).

Velká lahovitá amfora (24 337) z obj. 6 s nápadně vysokým hrdlem a téměř kulovitým tělem (obr. 22) vychází z pozdně halštatských tvarů amforovitých a lahovitých (Ha D2: *Chytráček 1990*, obr. 19: 9; Ha D3/LT A: *Šaldová 1971*, 78, obr. 37: 4; *Soudská 1994*, Abb. B32: 38) a lze ji datovat již do časné doby laténské. Vhodnou paralelu k oběžným řadám kolkovaných kroužků na vysokém kuželovitém hrdle nabízí lahovitá nádoba z hrobu LT A v Salzburgu-Maxglan (*Stöllner 1996*, 200, Taf. 137: C2; 2002, 174, Abb. 64: 172). Fragment plecí s oběžnými žlábký (obr. 5: 14) nalezený v obj. 16 patří rovněž lahovitě nádobě (24 231), která vykazuje charakteristické znaky stupně LT A (*Soudská 1994*, 61, Abb. B5: 1).

Výjimečný keramický tvar v souborech časně laténské jemné keramiky představuje poklice (37 122) s kolkovaným dekorem pokrývajícím vnitřní a vnější povrch (obr. 10: 2, 3). Umístění výzdoby svědčí ještě o další funkci poklice, která zřejmě sloužila také jako picí číše a patřila k luxusnímu picímu servisu. Poklici s kolkovanou výzdobou soustředných kroužků na svrchní straně se podařilo odkrýt společně se dvěma červenofigurovými kylixy 5. stol. př. Kr. v časně laténské cisterně uvnitř ohrazeného dvorce u Weiler Osterholz v Bádensku-Württembersku (*Krause – Böhr – Guggisberg 2005*, 200, Abb. 14: 3). Kruhovými kolky zdobená poklice zakrývala lahovitou nádobu na nožce v kostrovém hrobu LT A v Pellingen ve středním

Porýní (Nortmann 1992, 123, Abb. 28). Užívání poklic jako plochých picích číší se předpokládá u fragmentů nalezených ve vnitřním příkopu panského dvorce v Niedererlbach I v Dolním Bavorsku (k zaplnění příkopu došlo pravděpodobně v Ha D3/LT A: Müller-Depreux 2005, 65, 115, Taf. 26: 2; 30: 5, 6, 9). Nálezy sledovaných keramických tvarů nejsou příliš časté, nezdobená poklice z hrobu 12 v Dürnbengu je zařazena do doby halštatské (Pauli 1978, 308, Taf. 11: 5), fragmenty jiných nezdobených poklic z Hellbrunnerbergu u Salzburgu patří do sídlištního kontextu Ha D2-3/LT A (Stöllner 1996, Taf. 387, 388).

Další velmi ojedinělý tvar v kolekci jemné na kruhu točené keramiky zastupuje fragment nožky poháru (34 336 – obr. 11: 21) s drobným kruhovým kolkem na dochované malé části dna, který dokládá kolkovanou výzdobu vnitřních stěn nádoby. Trychtýřovitě formované vysoké nožky pohárů nebo mís z Hellbrunnerbergu u Salzburgu patří k časné na kruhu točené keramice Ha D2-3/LT A a nádoby na nožce zde reprezentují výjimečný lokální keramický tvar vyskytující se výhradně v oblasti Salcburska (Stöllner 2002, 208; 1996, Taf. 108). Vhodnou paralelu k nálezu z Chržína ukazuje profilace spodních partií nádob z bohatých hrobů LT A nebo LT A/B v Champagni (Bretz-Mahler 1971, 139, Pl. 119: 7; 123: 1; Roualet 1987, 29, 69, fig. 16) a červeně malované poháry z hrobů LT B v Dürnbengu prozrazují ovlivnění právě z oblasti marnské kultury (Penninger – Hell 1960, 375, Abb. 3: 6; 4: 6; Pauli 1978, 286; Penninger 1972, Taf. 49: B8). Vazby středních Čech ke zmíněnému kulturnímu okruhu LT B naznačuje také červeně natřená nádoba ze sídlištního kontextu starší doby laténské v Dolních Břežanech (Motyková – Drda – Rybová 1978, 154, obr. 42: 2).

Podíl zlomků hrubé užitkové keramiky z celkového počtu všech fragmentů nalezených v objektu 16 a 160 představuje 76 % a 68,3 %, ale z celkového minimálního počtu rozlišených jedinců nádob je zde užitková keramika zastoupena 57,4 % a 38,2 % (tab. 1). Keramika točená na kruhu ani kolkovaná výzdoba nebyla u hrubých užitkových nádob doložena. Fragmenty s příměsí tuhy v keramickém těstě jsou v celkovém množství keramických zlomků zastoupeny 3,8 % v obj. 16 (4,2 % z celkového počtu keramických jedinců) a 3,3 % v obj. 160 (2,1 % z celkového počtu keramických jedinců).

Pozdně halštatský vleštovaný (709, 730, 731) i tuhovaný (603, 621, 622, 662, 663) dekor se na hrubé užitkové keramice v menší míře vyskytuje pouze na nádobách z objektu 16 (vleštovaná výzdoba jen na 1,1 % z celkovém množství zlomků; tuhovaná na na 1,5 % z celkového množství zlomků: tab. 1). Signifikantní může být např. zjištění, že na hrubé i jemné keramice se motivy vleštované mřížky (zřejmě i šikmých linií a pásů) objevují výhradně jen na mísách se zataženým ústím.

Chronologicky málo citlivé další výzdobné prvky se omezují na hrubý vtačovaný (401, 403, 406, 410) nebo plastický dekor (901, 909, 915, 916, 917, 948, 995), který neodporuje časovému zařazení chronologicky mnohem významnější jemné keramiky. Archaický prvek představují jen dutá šikmá žebra (948) na výduti amfory (obr. 13: 1), která se na lahovitých nádobách objevují v období Ha D2-3/LT A zvláště v záp. a jižních Čechách (Chytráček – Metlička 2004, 84, Abb. 58: 8; 133: 2). Ojediněle lze dutá žebra doložit i na amforách datovaných do braubašského horizontu, který např. na opevněném panském sídle Rubín představuje konec předchozího halštatského vývoje (Koutecký 2005, 165, tab. 6: 123).

Tvarová škála hrubé užitkové keramiky sice odpovídá náplni stupně LT A, u řady keramických tvarů ovšem v průběhu pozdní doby halštatské, časné a starší doby laténské nedošlo k podstatnějším změnám. Nejpočetněji jsou zastoupeny hrnce/soudky (tab. 1: 11 212, 11 210/230, 11 322, 11 323, 11 332, 11 333), velkým tvarům lze přisoudit i funkci zásobnic (21 212). V menší míře se vyskytují situlovitě nádoby (11 211/231–12 211/231, 12 231) nebo amfory (23 331). Amforovitě zásobnice dosahují velkých rozměrů a vycházejí ze starších tvarů mladší a pozdní doby halštatské (22 321/331; 22 331; 22 327/337; 22 339). Nádoby 22 231, 22 321 jsou jen s menšími tvarovými odchylkami užívány zvláště v období Ha D2-3 až LT A (Chytráček – Bernat 2000, 296, obr. 15: 6; Chytráček – Metlička 2004, 50, Abb. 134: 16; Müller-Depreux 2005, Taf. 64: 5, 3). Misky 32 111 i mísy se zataženým ústím (32 211, 32 212, 32 213) reprezentují početnou tvarovou skupinu (tab. 1: 10), která ale není příliš chronologicky citlivá. Mísy s esovitou profilací (32 121) prozrazují předchozí delší vývoj v době halštatské a i ve stupni LT A je lze běžně doložit (Vojtěchovská 1995, obr. 17: 7; Budínský 1997, tab. L: 9)

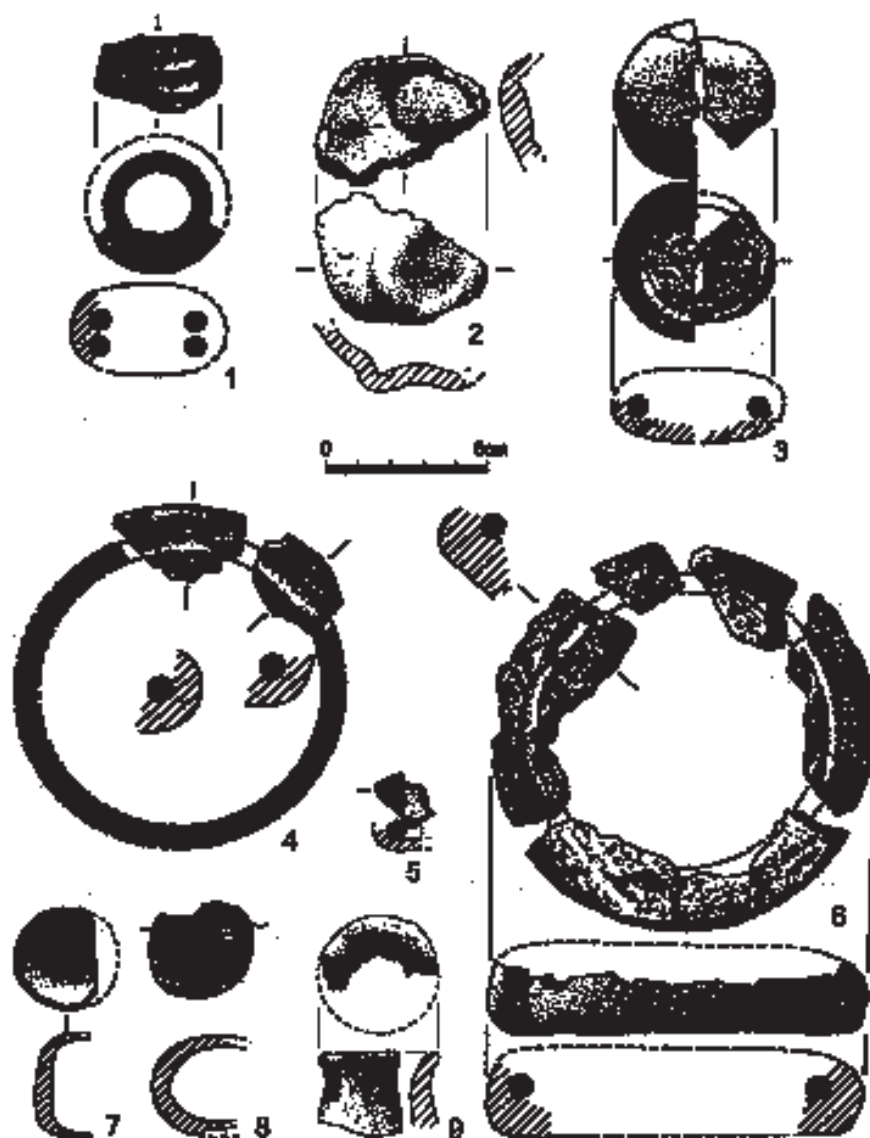
V náleзовých souborech jemné i hrubé keramiky Ha D2/3 – LT A se poměrně často vyskytují doklady reparací hliněných nádob v podobě vrtaných otvorů (obr. 5: 5; 6: 2; 7: 1, 22; 11: 15), někdy se zbytky železných (obr. 13: 8), vzácně i bronzových svorek (Budínský 1997, tab. XLI: 15; 1999, 212).

### 3.2. Technická keramika, předměty z pálené hlíny

#### Tyglíky

Fragmenty tyglíků (36 zlomků) z tvrdě pálené hlíny mají šedohnědou barvu s nápadně bělavým vnějším povrchem. Nacházely se v sektorech 1, 2, 3, kde ležely v hnědočerné hlinité vrstvě vyplňující větší část objektu 160 (obr. 2: 160; 9). Zrekonstruovat se podařilo celkem 12 tyglíků různých velikostí a forem; 8–9 tavicích tyglíků mělo podobu oválných vaniček loďkovitých tvarů s výlevkou v jednom zúženém konci (obr. 16) a jejich celková velikost se pohybovala mezi 7–12 cm. Dva menší miskovité tavicí tyglíky tvaru drobných pánviček se vyznačovaly plochým kruhovým dnem o průměru 2 cm (obr. 15: 2, 7). Další typ představoval malý oválný vejčitý tyglík původně zřejmě uzavřený a jen s malým otvorem (obr. 15: 8). Vnější povrch tyglíků je popraskaný nebo deformovaný žárem a v jednom případě lze na spodní straně dna rozeznat zřetelné otisky drobných úlomků (1–2 cm) dřevěného uhlí (obr. 16: 3). Na vnitřních stranách sedmi keramických tyglíků se zachovaly makroskopicky pozorovatelné zbytky tavenin – drobné kuličkovité tmavé kapky i barevné povlaky (propálený sklovitý povlak nebo kapky zkorodovaného bronzu: obr. 18). Pracovníci Ústavu geochemie, mineralogie a nerostných zdrojů PřF UK zkoumali geochemický charakter vybraných tavenin na šesti keramických tyglících (Zavřel 2002) metodami rentgenové difrakce, stanovení vybraných stopových prvků (FAAS) a elektronové mikroanalýzy (EDX) s použitím elektronového mikroskopu. Rozbor kapek tavenin a povlaků z vnitřních stěn loďkovitých tyglíků potvrdil práci s taveninami železa a bronzu. Řada zlomků loďkovitých tyglíků vykazuje ještě stopy vnějšího hliněného pláště s nataveným povrchem (obr. 16: 3, 4, 7, 8; 18: 1), který před rozbitím evidentně přesahoval přes okraj tyglíků: zřejmě je uzavíral a propůjčoval jim tak uzavřený hruškovitý tvar s úzkou výlevkou ve zúženém konci. Lze tak předpokládat, že po vložení suroviny určené k tavení byly loďkovité tyglíky ještě umístovány do sialitických pouzderok hruškovitých tvarů, aby pak mohly být vsazeny pravděpodobně ve svislé poloze (výlevkou nahoru) do pecního zařízení v místě největšího žáru.

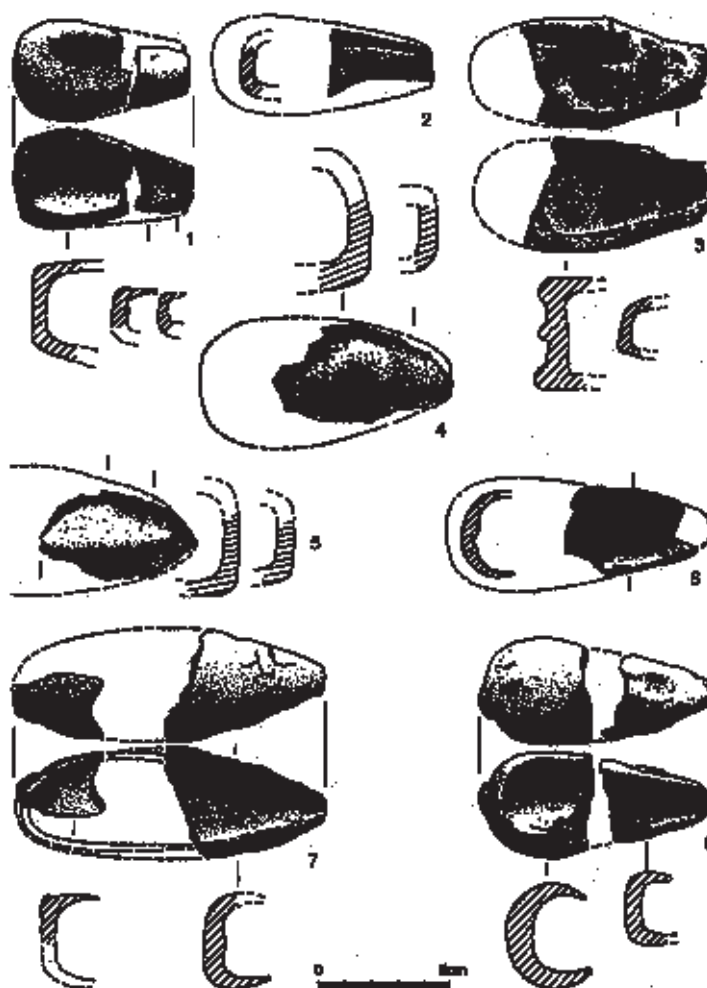
Podobné tvary tavicích tyglíků byly koncem pozdní doby halštatské a především v časně laténské používány při slévání bronzu i mědi na řadě dalších otevřených rovinných sídlišť. V Libochovicích se podařilo odhalit ve výplni časně laténské chaty 9 celkem 33 různě velkých zlomků loďkovitých, hruškovitých i miskovitých tyglíků tvaru malých pánviček ze sialitické hlíny s velkým obsahem kaolinitu, ve kterých byla tavena ligatura. Kapky zkorodovaného bronzu na povrchu pánvičkovitých tyglíků prozradily tavení bronzu (Motyková-Šneidrová 1959, 186, obr. 92). V Hostomicích dokládají práci kovoliteckých dílen hliněné tyglíky hruškovitých i vaničkovitých tvarů, které se jako druhotný odpad vyskytovaly v zahloubených objektech LT A i LT A2/B1 (fáze LII, LIII: Budínský 1999, 210; 1997, tab. XXX: 7). Dva loďkovité tyglíky se zbytky vnějšího pouzdra pocházejí také z výplně časně laténské chaty 437 v Radovesicích (Waldhauser 1986, 202, Abb. 4; 5; Waldhauser et al. 1993, 333, Abb. 155). Ve středních Čechách byly dva loďkovité tyglíky uzavřené v hruškovitých pouzdech nalezeny v částečně prozkoumané polozezemnici Ha D – LT A v Běchovicích (Zadák – Vencl 1973, 216, tab. XLIII: 1; LVI: 3); v Tuchoměřicích se podařilo ve výplni zahloubených chat 7 a 8 z Ha D2/3 odhalit celkem 14 tyglíků na tavení bronzu, další tavicí kelímky poskytla jáma 11 (Soudská 1966, 543, 556, 583, obr. 25; Kruta – Lička et al. 2004, 59 fig. 8/2a). Jednalo se o loďkovité tvary s dobře dochovanými pozůstatky hruškovitých pouzder, uzavřené vejčité tyglíky s malým otvorem i otevřené miskovité pánvičky s výlevkou. Ve Státnicích nedaleko Prahy podobná líc pánvička s výlevkou patřila k vybavě zahloubené chaty LT A s pozůstatky tavicí pece v podlaze (Vojtěchovská 2005, 300, obr. 3: 7). Miskovité tvary tyglíků se zaobleným dnem lze doložit i v sídlištním kontextu Ha D2 – Ha D3/LT A (Ramsl 1998, 27, Taf. 55: 336; Janák 1983, 399, obr. 3: 4; 4: 11). Další lokalitu s doklady metalurgie prozrazuje loďkovitý tyglík z Přistoupimí (Píř 1899, 160) pocházející z rovinného sídliště Ha D – LT A. Z jižních Čech jsou k dispozici zlomky miskovitých a loďkovitých tyglíků z ohrazeného pan-



Obr. 15. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: technická keramika – zlomky tyglíků (5, 6) a ztracených forem na odlévání bronzových kruhů (1–4, 7).

Fig. 15. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: technical pottery – fragments of furnaces (5, 6) and waste moulds for pouring of bronze rings (1–4, 7).

ského dvorce zkoumaného na ostrožně u Němčtic (chaty 1, 4 z Ha D2-3: *Michálek – Lutovský 2000*, 160, tab. 42: 20–21; 54: 3–4). Zcela ojedinělý je ovšem hrobový nález celého loďkovitého tyglíku ze starolátské mohyly v Osí na Krumlovsku (v tomto případě nejsou patrné žádné stopy vnějšího hruškovitého obalu: *Horáková-Jansová 1955*, 135, obr. 1: 4). Na Moravě jsou podobné loďkovité tvary tyglíků, ale s výraznými stopami po vnějším pouzdře, známé z rovinných sídlišť (Náklo: *Čížmář 2003*, 247, obr. 2: 1; 3: 3–5)



Obr. 16. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Výběr nálezů: technická keramika – zlomky tyglíků.  
 Fig. 16. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: technical pottery – fragments of furnaces.

a patří také zde období Ha D – LT A. Velké množství zlomků lodkovitých tyglíků často se zbytky vnějšího struskovitého nálepu (48 frag. a 2 téměř úplně dochované kusy v jámě z Ha D2: *Janák 1983*, 397, obr. 1–4) pochází z Radslavic na střední Moravě. Soudkovitý tyglík ze sídliště z počátku LT B v Pavlově (*Čížmář 2003*, obr. 2: 1) vykazuje určitou tvarovou podobnost s oválným vejčitým tyglíkem z Chržína (*obr. 15: 8*). Nejrozšířenější lodkovité formy tyglíků uzavřené v pouzdrech hruškovitých tvarů byly charakteristické pro období Ha D – LT A (*Schmidt – Seidel 1998*, 62, Taf. 6; *Joachim – Krause 1991*, 95, Abb. 54) a sloužily k roztavení zpravidla bronzové suroviny, která mohla mít podobu zlomkového šrotu (Chržín: *obr. 19: 1–8, 10*) nebo tyčinkovitých ingotů (nalezeny spolu s tyglíkem na opevněném výšinném sídlišti Stöckenburg v Bádensku-Württembersku: *Balle – Stork 1995*, 90, Abb. 50). Roztavená bronzovina se z tyglíků vylévala do připravených kadlubů nebo hliněných ztracených forem, které jsou také vzácně nalézány (zlomek ztracené formy k odlití ozdobné patky spony i dobře zachované lodkovité tyglíky obalené vnějším hruškovitým pláštěm objeveny v sídlištní jámě Ha D2/3 při odkryvech opevněné obchodní stanice „Erdwerk I“ v Niedererl-



bach v Dolním Bavorsku: *Müller-Depreux 2005*, 85, 162, Taf. 48: 10–13). Společný výskyt množství hliněných ztracených forem i lodkovitých tyglíků se zbytky hliněného obalu, který přesahoval přes jejich okraj, je doložen také na sídlišti „Gießübel/Talhau“ (Ha D1: *Drescher 2000*, 211, Abb. 25; 27) v předpolí Heuneburgu. Přímo z Heuneburgu jsou známé části z 13 oválných tyglíků, jeden 8,7 cm dlouhý exemplář je neporušený (*Drescher 1984*, 100).

#### Ztracené formy na odlévání kruhů

Zlomky tzv. ztracených forem (17 fragmentů) z tvrdě vypálené šedohnědé hlíny s bělavým nebo světle růžovošedým vnějším povrchem se koncentrovaly spíše v jižní části výplně dílenského obj. 160 (*obr. 2: 160; 9*), kde ležely rozptýlené v hnědočerné hlinité vrstvě při samém dně obdélné jámy. Úlomky pocházely z pěti různých hliněných kadlubů na odlévání bronzových hladkých kroužků (*obr. 15: 1, 3, 4–6*) kruhového průřezu (0,5 cm, 0,6 cm, 0,7 cm). Ztracené formy měly zřejmě talířovitý nebo prstencovitý či diskovitý tvar (typy R1, 2, 4, 7: *Drescher 2000*, 197, Abb. 5) a byly modelovány podle voskových předloh kruhů. Čtyři hliněné odlévací kadluby se podařilo zrekonstruovat a naměřit nestejný průměr vyráběných kruhů (3,4 cm, 4,4 cm, 9,9 cm, 10,2 cm). Jedna menší ztracená forma sloužila k současnému odlití dvou kroužků (*obr. 15: 1*), zbývající tři vykazovaly otisky vždy jen jednoho kruhu.

Nálezy hliněných ztracených forem dokládají specializovanou výrobu a jsou vzácné, v Čechách známe zatím jen dva podobné zlomky z hliněné formy na odlévání kroužků z Hostomic ze sídlištního kontextu LT A (fáze L II: *Budinský 1999*, 210; podle nálezů z Libkovic – Mariánských Radčic se v období Ha D2-3 používaly k odlévání kroužků i kamenné kadluby). Ze zničeného sídliště Ha D2 v Radslavicích na Moravě pochází 15 menších zlomků hliněných ztracených forem k odlévání náramků (*Janák 1983*, 404, obr. 5; 6). Fragmenty z téměř shodné hliněné formy (*obr. 15: 6*) na odlití bronzového hladkého kruhu o průměru 14 cm se podařilo nalézt při výzkumu dvorců z konce 6. a 5. stol. př. Kr., v Eberdingen-Hochdorf, kadlub zde souvisí s dalšími doklady metalurgie kovů starší sídelní fáze z přelomu 6./5. stol. př. Kr. (*Schmitt – Seidel 1998*, 63, Taf. 6). Pravidelná zástavba soustředěná v oplocených dvorcích respektujících hlavní ulici, importy červenofigurových attických číší, jižního ovoce (semínka fíků) i další doklady obchodu (bronzové rameno vážek) nebo specializované řemeslné výroby prozrazují vysokou životní úroveň vlastníků sídla (*Biel 1992*, 101, Abb. 64–65; *Rieckhof – Biel 2001*, 92, 148, Taf. 10; *Bader 2002*, 2, Abb. 2; 3). V hliněných plochých formách byly odlévány i složitější tvary bronzových předmětů, jak ukazuje nález ze zásobní jámy sídliště Ha D/LT A ve Fellbach-Schmidlen (*Joachim – Krause 1991*, 95, Abb. 55) nebo hliněná forma ze sídliště v předpolí Heuneburgu (*Drescher 2000*, 207, Abb. 10–11). Velké množství fragmentů hliněných odlévacích forem (87 zl.) bylo nalezeno přímo na Heuneburgu (fáze IVb/a: *Sievers 1984*, 81): identifikováno 50–60 jednotlivých kadlubů z pálené hlíny. Jedná se především o tzv. ztracené formy k odlévání bronzových kroužků různých velikostí, doloženo je 7 odlišných typů diskovitých, talířovitých i prstencovitých hliněných kadlubů pro jednotlivé větší kruhy (velikosti náramků a nákrčníků) nebo dvojice menších kroužků (průměr 7 cm: *Drescher 1984*, 99, Abb. 3). Vyšší prstencové hliněné formy sloužily ve stejném časovém úseku k odlévání celých sad čtveřic nebo šestic kroužků, jak prozrazují jejich nálezy mezi množstvím dalších hliněných odlévacích forem (celkem 9 typů talířovitých, prstencovitých a diskovitých kadlubů) pro kruhy různých velikostí ze sídlištních situací Ha D1 v předpolí Heuneburgu v poloze „Gießübel/Talhau“ (*Drescher 2000*, 196, Abb. 5; 6; 8; 15–16; 36). Spolu s dalšími nálezy svědčí o intenzivní slévarenské produkci v období Ha D1 (*Kurz 2000*, 159, Tab. 5).

#### Dyzna

V obj. 160 byl nalezen fragment hliněného nákončí měchu (*obr. 15: 9*) z tvrdě vypálené hlíny světle šedohnědé barvy. Úlomek ležel v sektoru I v hnědočerné hlinité vrstvě v hloubce 40 cm. Dyzna měla zřejmě kónický tvar a průměr kruhového ústí dosahoval 4 cm.



Žáruvzdorná nákončí měchů se používala k rozdmýchávání žáru pod tavicími tyglíky s roztavovaným kovem. Zlomky dyzen bývají na sídlišťích jen ojediněle nalézány společně s tyglíky (v Radovesicích ležel jeden fragment nákončí měchu spolu se dvěma tyglíky v chatě 437 z LT A: *Waldhauser 1986*, 202, Abb. 4: 3; *Waldhauser et al. 1993*, 333, Abb. 155).

Nálezy hliněných výfučen známe také z ohrazených výšinných sídlišť stupně Ha D. Celá dyzna odkryta v chatě 12 z Ha D1 v Praze-Podhoří (*Fridrichová 1974*, 11, tab. 15: a), k počátku stupně Ha D lze rovněž zařadit kompletně dochovaný kus nákončí měchu i zlomky dalších dyzen vyzdvižených ze základového žlabu pro palisádu panského dvorce ve Štítarech-Hostěticích n. Radbuzou (*Chytráček 1997*, 83, Abb. 3; v tisku a); fázi Ha D2-3 zřejmě patří zlomek kónické dyzny nalezený v ohrazeném panském dvorci v Němčticích (*Michálek – Lutovský 2000*, 161, tab. 47: 19). Zlomky pěti velkých klínovitých a jedenácti menších kupulovitých dyzen pocházejí z Heuneburgu, kde se v průběhu periody IVa/b rozvíjela řemeslnická čtvrt s doloženou výrobou bronzů (*Drescher 1984*, 101, Abb. 5; *Sievers 1984*, 81). Přibližně ve stejné době (Ha D1) pracovaly další slévárenské dílny na sídlišti v předpolí Heuneburgu v „Gießübel/Talhau“, odkud jsou známé části tří kónických nákončí k měchu (*Drescher 2000*, 220, Abb. 30).

### Přesleny

Keramické přesleny dokládají zpracovávání příze a patří k častým nálezům v zahloubených chatách. Z polozemnice 21 pocházejí např. 4 přesleny, v chatách 175 a 185 nalezen vždy 1 přeslen, stejně jako ve výplni zásobních jam (obj. 104, 124, 126, 96), zásyp obj. 160 poskytl dva keramické přesleny (*obr. 19: 19, 20*). Hliněný přeslen se vyskytoval v průběhu pravěku v mnoha variantách, kuželovité i dvojkónické tvary byly v oblibě zvláště v Ha D – LT A. Přesleny s paprskovitě nebo šikmo uspořádanými rýhami jsou doloženy z řady pozdně halštatských a časně laténských lokalit (*Chytráček – Bernat 2000*, 298, obr. 12: 11; *Chytráček – Metlička 2004*, 39, Abb. 132: 8, 9; *Sievers 1984*, Taf. 137: 1669).

### 3.3. Kovové a skleněné předměty

V objektu 160 ležela malá bronzová spona (*obr. 19: 1*) spolu s fragmenty tyglíků (*obr. 15: 8; 16: 2, 7–8*), ztracených forem (*obr. 15: 1, 3, 5*), bronzovými drátky (*obr. 19: 3–5*) i železnou struskou. Poškozená gracilní sponka se samostřílovým dlouhým vinutím, těžitvou obtočenou kolem plošně roztepaného prohnutého lučíku se středovou rýhou vykazuje znaky miniaturní formy pozdních spon s ozdobnou patkou a dlouhým samostřílovým vinutím (varianta F4y: *Mansfeld 1973*, 76, Taf. 11: 93).

Takové spony jsou rozšířeny především ve Francii, Švýcarsku a Bádensku-Württembersku; na Heuneburgu patří k nejmladším tvarům spon z periody Ia. V sev. Württembersku nebo ve středním Porýní se tyto sponky objevují koncem Ha D a počátkem LT A (*Parzinger 1989*, 68, Taf. 77: 58c), *M. Trachsel (2004*, 88, Abb. 43: 79; 48: 2297) je řadí v jihozáp. Německu až do středního úseku stupně LT A. Podobné tvary spon s dlouhým samostřílovým vinutím a těžitvou obtočenou kolem lučíku pocházejí i z hrobů časného stupně LT A v Dolním Rakousku (*Jerem 1996*, 106, Abb. 10: 1, 5).

Zlomky bronzových tyčinkovitých předmětů (*obr. 19: 6, 10*) byly odkryty v obj. 160, odkud pochází i bronzový plech s vykrojenými kruhovými otvory (*obr. 19: 2*) o průměru 1,5 cm. Jedná se pravděpodobně o bronzový odpad z kovotepecké šperkařské dílny, který byl určen k dalšímu přetavení. Shodné bronzové plechy s kruhovými otvory identických rozměrů obsahoval i depot bronzových zlomků v Arbedu z 1. pol. 5. stol. př. Kr. (*Schindler 1998*, 152, Abb. 23; Taf. 74). Malé kruhové terčíky vykrojené z plechu se v chrzínské dílně využily zřejmě k výrobě drobných terčovitých spon nebo větších spon s ozdobnou patkou; plochá bronzová tyčinka nese stopy plošného roztepávání (*obr. 19: 10*), které lze pozorovat na polotovarech některých bronzových výrobků, např. spon (*Drescher 1984*, 98, Abb. 2: 3). Úlomek hráněné profilované tyčinky (*obr. 19: 6*) z bronzu snad patřil ozdobnému zakončení držadla toaletního nebo medicínského náčiní, může také připomínat některá profilovaná ukončení rukojeti žezla (*Trachsel 2004*, Abb. 182: 1). Výplň obj. 160 obsahovala rovněž amorfní železné úlomky (*obr. 19: 12–14*) i gracilní válcovité železné nákončí (prům. 2 cm) s tulejkou a vnitřním nýtem (*obr. 19: 11*), které muselo být původně nasazeno na tenké dřevěné ná-

sadě. Téměř shodný, jen mírně kónický bronzový předmět s centrálním vnitřním trnem pro upevnění na konec slabé žerďi nebo hůlky ze dřeva obsahoval depot bronzů z 1. pol. 5. stol. př. Kr. v Arbedu (*Schindler 1998*, 115, Taf. 38: 794) a podobná nákončí se vyskytují i v dalších depotech kultury Golasecca v alpské oblasti. Železné nákončí s nasazenou kulovitou hlavicí pochází např. z Heuneburgu, uvažuje se o ozdobných kováních korby vozu, dřevěných skříněk, nábytku i zakončení dřevěné rukojeti žezla (*Sievers 1984*, 46, Taf. 107: 1438). Drobné bronzové předměty podobného charakteru jako předchozí ležely i ve výplni jiných objektů, např. dva bronzové drátky (*obr. 19: 7, 8*) v zásobní jámě 95; fragment otevřeného bronzového kroužku nebo spirály (průměr 3 cm) nalezený v chatě 16 (*obr. 6: 3*) mohl být vlasovou ozdobou (*Chytráček 1990*, 122, *obr. 8: 4*). Z chaty 207 pochází slabá bronzová tyčinka a časně laténský drátěný náramek (*obr. 19: 9, 16*) s jedním dochovaným očkem, který sloužil k provlečení kroužku spojovacího oba jeho konce. Podobné drátěné kruhy řadí *H. Parzinger (1989)*, 68, 100, Taf. 78: 70a; 120: 79b, 79c) ve středním Porýní do horizontu 9 (480/470–450/440 př. Kr.), v Dürrnbergu je spojuje až s horizontem 10 (450/440–400/390 př. Kr.). *L. Pauli (1978)*, 159) datuje sledovaný kruhový šperk (*Penninger 1972*, Taf. 28: 1; 59: 2) do staršího úseku stupně D.IIA, v jihozáp. Německu patří tyto kruhy pozdnímu úseku stupně LT A (*Trachsel 2004*, 88, Abb. 43: 109); s mladším horizontem časně doby laténské jsou také spojovány v Bavorsku (*Uenze 1979*, 159, Abb. 4: 6; 5: 5). Nestratifikovaný zůstal malý fragment blíže neurčeného bronzového předmětu (*obr. 19: 15*) z ploché hranaté tyčinky s kolmo připojenou příčkou kruhového průřezu nalezený po skrývce v ploše sídliště. Ve výplni zásobní jámy 6 ležel tmavě modrý skleněný korálek (*obr. 19: 18*) o průměru 13 mm, který se běžně vyskytuje v horizontu Ha D/LT A, ojedinělé kusy pocházejí z prostředí Ha C a lze se s nimi setkat i v nálezech fáze LT B-C1 (*Venclová 1990*, 49, pl. 6; 1994, 117, Abb. B17: 30).

### 3.4. Kostěný amulet

V obj. 160 byl nalezen fragment tenké ploché kosti nepravidelného tvaru velikosti 44 x 35 mm se třemi vrtanými otvory o průměru 4,5 mm (*obr. 19: 17; 20*). Podle antropologického posudku (*Likovský 2001*) se jedná o část temenní kosti dětské lebky (patrně otisky cév). Jeden ze tří otvorů zasahuje do okraje kosti, a prozrazuje tak poškození hrubě opracovaného amuletu (nejdříve snad bylo dokončeno vrtání otvorů, následně se formoval kruhový tvar kotouče: srov. *Ramsl 1998*, 32, Abb. 18). Zajímavé jsou známky nedokonalého spálení kosti, patrně především v *diploe* a v podobě šedavého zbarvení na části vnějšího i vnitřního povrchu kosti. Původní okraj polotovaru rondelu je pravděpodobně zachován na dvou krátkých protilehlých úsecích.

Z lidských lebek pečlivě vyřezané pravidelné kruhové terčíky se třemi vrtanými otvory představují závěsné amulety s magickou, zřejmě ochrannou funkcí a vyskytují se na časně laténských sídlištích (Prosmky, jáma 6: *Hrala 1978*, 156, tab. 3B; *Likovský et al. 2005*, fig. 8) i v hrobech LT A (Pegnitz-Büchenbach, Lichtenfels-Köttel). Zvláště v Horních Francích se ukazuje nápadné soustředění nálezů provrtaných amuletů (*Abels 1988*, 49; 50: 3, 10) – vyrobených zde z lebek dospělých individuí –, registrovány jsou také v Champagni (Bergères-les-Yertes), v Horní Falci, Württembersku, Maďarsku a Dolním Rakousku (Walpersdorf Süd, Sopron-Krautacker: *Ramsl 1998*, 32, 51, Abb. 19). Provrtaný rondel z lebeční kosti člověka objevený v pozdně halštatské chatě v Tuchoměřicích u Prahy (*Chochol 1967*, 28, Abb. 44, 45), nález polotovaru z Radovesic (*Waldhauser et al. 1993*, 315, 421, Abb. 151: 1, 2) i dalšího neprovrtaného terčíku z hrobu 28 v Nynicích (*Chochol 1967*, 26, Abb. 40, 41; *Šaldová 1971*, 8) svědčí o výrobě rondelů již v Ha D 2-3; většinu známých amuletů lze ovšem datovat do LT A. Shodný kotouč z lebeční kosti se třemi vrtanými otvory patřil k výbavě kostrového hrobu 4 z LT B1 v Tuchomyšli (*Waldhauser 1988*, 155, Taf. 32: 7; 44: 4). Amulety mohly být zhotovovány z trepančních kotoučků (*Chochol 1967; Waldhauser et al. 1993; Abels 1990*, 101; *Malyková 2002*), ale oboustranné vrtání otvorů doložené na dokončeném rondelu i na jiném větším fragmentu lebky z časně laténské sídliště Walpersdorf Süd (*Ramsl 1998*, 33, 51, Abb. 18; 19) prozrazuje souvislost s keltským kultem lebek; v tom případě je pravděpodobné využití hlav zabitých nepřátel nebo lebek z vyloupených hrobů. Pravidelně se opakující trojúhelníkovitá sestava tří otvorů na závěsných amuletech z lidských lebečních kostí poukazuje na magickou symboliku triády, která zaujímá v keltském

světě (a ne jen tam) klíčovou roli (srov. *Chytráček 2005*, 790). Z parohu jelena vyřezaný tenký kruhový terčík s identicky uspořádanou trojicí vrtaných otvorů z Heuneburgu je spojován s tkalcovstvím (*Sievers 1984*, 52, Taf. 124: 1582), ale nápadná shoda se závěsnými amulety takovou interpretaci příliš nepodporuje. Třemi otvory provrtané kruhové amulety zhotovené z kostí lidských lebek se v 6.–5./4. stol. př. Kr. vyráběly a nosily v rozlehlém území záp. a střední Evropy, jak ukazují vzácné doklady z opevněných výšinných sídel (Ehrenbürg, Ahorntal-Kirchahorn), rovinných sídlišť či hrobů. Společný nálezný materiál se skleněným korálkem s očky nebo s perlou vyrobenou z ochranné „svaté“ substance jantaru svědčí o nošení apotropaických amuletů z kostí, jantaru i skla v náhrdelnicích, známé jsou i případy navlečených rondelů na bronzových nákrčnících: *Abels 1988*, 79–80, Abb. 50: 1, 3, 3a, 5, 5a, 6, 6a).

Polotovar amuletu z lidské lebky nalezený v dílenském obj. 160 v Chržíně může evokovat i myšlenku určitých rituálních praktik nebo tabuizovaných posvátných činností (viz nákončí dřevěné hůlky nebo ozdobné zakončení medicínského náčiní či žezla: *obr. 19: 6, 11*), které se vázaly k výrobnímu areálu s mělkým příkopem po obvodě a jež mohla vykonávat jen zvláštní skupina zasvěcených osob.

### 3.5. Datování objektů 16 a 160

#### Objekt 16

Datování chaty 16 se opírá především o keramické nálezy z výplně, které zde byly uloženy převážně až po zániku funkce objektu. Zlomek otevřeného bronzového kroužku nebo spirálky (*obr. 6: 3*) nepředstavuje chronologicky citlivý předmět. Na kruhu točená jemná keramika, láhev (*obr. 6: 1*) i braubašské mísy zdobené kolkovaným a kružítkovým dekorem (*obr. 5: 7, 11*) umožňují spolehlivé zařazení do stupně LT A. Také napodobenina červenofigurové číše (*obr. 17*) se hlásí do 5. stol. př. Kr., a to spíše do jeho druhé poloviny. Časovému zařazení nálezů výrazně neodporuje ani starší vleštovaný dekorační prvek, který se v té době zřejmě udržuje již jen na mísách se zataženým ústím (*obr. 5: 5, 6; 6: 2; 7: 1*).

Vzorek zuhelnatělého dřeva borovice lesní (*Pinus sylvestris*) z podlahy chaty byl datován metodou AMS v radiokarbonové laboratoři v Poznani (vzorek Poz-18666). Naměřené datum  $2380 \pm 30$  BP odpovídá po kalibraci softwarem OxCal časovému intervalu 540 BC a 390 BC s pravděpodobností 92,6 % na hladině pravděpodobnosti 95 % ( $2\sigma$ ). Ostatní získané intervaly se ukázaly být výrazně méně pravděpodobnými. Jelikož jsme pro účely radiokarbonového datování použili malý vzorek zuhelnatělého dřeva beze zbytku kůry, je pravděpodobné, že pochází ze starší (vnitřní) části kmene či větší větve. Proto nemůžeme vyloučit mírně vyšší stáří datovaného materiálu oproti době smýcení. V úvahu tedy musíme brát spíše mladší části výsledných intervalů radiokarbonového stáří.

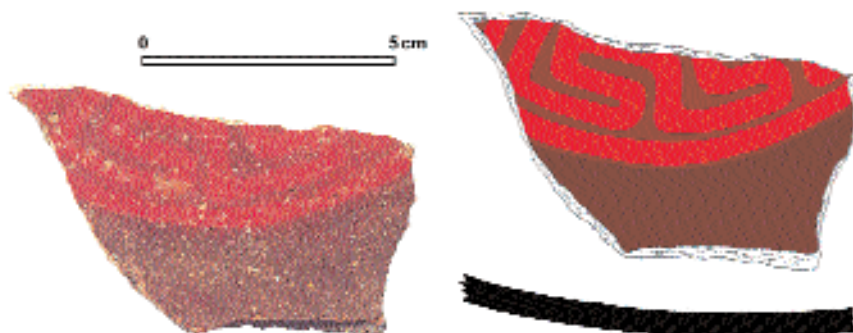
Chržín CH-49 (Poz-18666): $2380 \pm 30$ BP	
68,2% pravděpodobnost ( $1\sigma$ )	95,4% pravděpodobnost ( $2\sigma$ )
510 BC (45,2 %) 430 BC	720 BC (2,8 %) 690 BC
420 BC (23,0 %) 390 BC	540 BC (92,6 %) 390 BC

Tab. 2. Chržín, okr. Kladno. Objekt 16. Výsledek kalibrace radiokarbonového data vzorku Poz-18666 softwarem OxCal.

Tab. 2. Chržín, Kladno district. Feature 16. Results of radiocarbon date calibration of sample Poz-18666 using OxCal software.

#### Objekt 160

Dílenský objekt byl s největší pravděpodobností jednorázově zaplněn materiálem z bezprostředního okolí, odkud se do výplně dostaly četné artefakty. Chronologicky významná



Obr. 17. Chržín, okr. Kladno. Obj. 16. Fragment napodobeniny červenofigurové číše (vnitřní strana) vyrobené na hrnčířském kruhu. Foto H. Toušková.

Fig. 17. Chržín, Kladno district. Feature 16. Fragment of imitation red-figure cup (interior) produced on a potter's wheel.

je především gracilní bronzová sponka (*obr. 19: 1*), kterou lze zařadit do počáteční nebo střední fáze stupně LT A. Na kruhu točená jemná keramika, láhev (*obr. 11: 6*), a především některé nezdobené braubašské mísy (*obr. 11: 1–3*) dovolují soubor datovat do LT A2. Zařazení spíše na skloněk časně doby laténské podporuje rovněž vzácný nález nožky poháru (*obr. 11: 21*) a oboustranně kolkovaná poklice (*obr. 10: 2–3*). Starší vleštovaný dekor se objevuje jen na četných mísách se zataženým ústím (*obr. 11: 15, 19; 12: 12, 14, 15, 17, 19, 23*), jejichž přítomnost nelze vždy vysvětlovat intruzí. Vleštované motivy se v pozdní době halštatské běžně vyskytovaly i na jiných tvarech jemné keramiky, např. na mísách a koflicích s lomenou stěnou (*Chytráček – Bernat 2000, obr. 23: 5*), které ovšem v nejmladších časně laténských objektech z Chržína již neregistrujeme. Zjištěná skutečnost svědčí spíše o pokračujícím užívání starší vleštované výzdoby v LT A jen u tvarově omezeného výběru nádob.

### 3.6. Zpracování kovů a jantaru na sídlišti

Stopy zpracovávání kovů, které se v lokalitě projeví přítomností strusky a kapkami tavenin na tyglících, byly prozkoumány pomocí tří fyzikálně-chemických analytických metod (rentgenové difrakce, stanovení vybraných stopových prvků /FAAS/ a elektronové mikroanalýzy /EDX/) v Ústavu geochemie, mineralogie a nerostných zdrojů PřF UK (*Zavřel 2002*; doplněny odkazy na obr.):

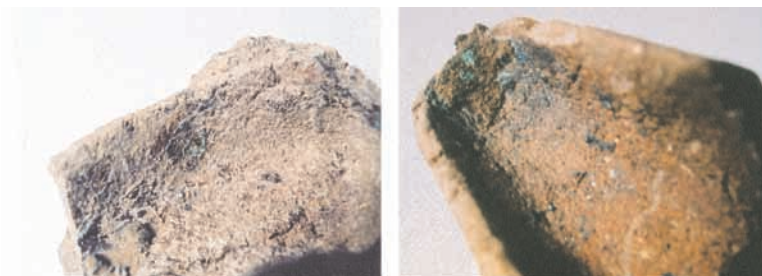
„Za účelem zjištění druhů krystalických minerálů bylo 5 vzorků strusky z výplní objektů 96, 160 a 207 podrobeno rentgenografickému výzkumu. Metoda práškové difrakce proběhla za použití záření Cu K $\alpha$  1, 540526 Å, o rozsahu 3–60° a kroku 0, 05°, po dobu 3 vteřin. Metodou se podařilo identifikovat celkem 11 minerálů. Zjištěné minerály ve struskách:

Objekt 160, CH 327: Maghemit  $\gamma$ -Fe $_2$ O $_3$ , Wüstit FeO, Leucit KAlSi $_2$ O $_6$ , Sanidin (Na, K)(AlSi $_3$ )O $_8$ ; CH 329:

Fayalit Fe $_2$ SiO, Lepidokrokit FeO(OH), Goethit FeO(OH); CH 350: Fayalit Fe $_2$ SiO $_4$ , Wüstit FeO, Leucit KAlSi $_2$ O $_6$ , Křemen SiO $_2$ , Sádrovec CaSO $_4$  · 2H $_2$ O.

Objekt 207, CH 371: Fayalit Fe $_2$ SiO $_4$ , Diopsid CaMgSi $_2$ O $_6$ , Křemen SiO $_2$ , Cristobalit SiO $_2$ , Sádrovec CaSO $_4$  · 2H $_2$ O.

Objekt 96, CH 529: Fayalit Fe $_2$ SiO $_4$ , Wüstit FeO, Leucit KAlSi $_2$ O $_6$ , Křemen SiO $_2$ , Sádrovec CaSO $_4$  · 2H $_2$ O.



Obr. 18. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Povrch tyglíků se zbytky bronzoviny. Foto H. Toušková.  
Fig. 18. Chržín, Kladno district. Feature 160. Surface of furnaces with bronze alloy residue.

Výsledky RTG-difrakce jednoznačně potvrdily, že se v lokalitě pracovalo s taveninami rud železa. Ve všech zkoumaných struskách byl totiž detekován alespoň jeden ze dvojice minerálů *wüstit* – *fayalit*. Oba nerosty (oxid resp. silikát železa) se vytvářejí v procesu tavby železných rud a jejich zastoupení v železářských struskách je typické. Další zjištěné minerály železa – *goethit* a *lepidokrokít* – vznikly zřejmě oxidací krystalků surového železa nebo magnetitu v tavenině. Nelze ale úplně vyloučit, že jde o původní rudní minerály. Vysoké teploty při práci s taveninami železných rud indikuje přítomnost křemičitanů *leucitu* a *diopsidu*, živce *sanidinu* i  $\beta$ -modifikace  $\text{SiO}_2$  *crystalitu*. Nálezy většího množství poměrně masivní železářské strusky s obsahem minerálů *wüstitu* a *fayalitu* svědčí o přímé hutnické výrobě tohoto kovu. Drobné kapky železa na malých tyglících dokladují i jeho následné kovolitecké zpracování. Zvýšené stopové obsahy mědi, kobaltu, a niklu ve struskách z chaty 207, zásobní jámy 96 a dílenského objektu 160 napovíděly, že se zde kromě železa tavily i barevné kovy, ovšem absence strusek barevných kovů zřejmě vypovídá o druhotném zpracování již dříve vyrobených materiálů (jednalo se především o zlomkový bronzový šrot, vyloučit ovšem nelze ani kovové ingoty). K jednoznačnému určení druhu zpracovávaných kovů byla využita metoda elektronové mikroanalýzy. Na šesti keramických tyglících se zachovaly makroskopicky pozorovatelné drobné lesklé kuličky a barevné povlaky – zbytky tavenin. Po fotografické dokumentaci došlo k odebrání sedmi vzorků a pomocí urychleného svazku elektronů došlo na přístroji *CamScan S4 – Link ISIS 300 EDX analyzátor* k proměření vlnových délek a intenzit spektrálních čar vybuzeného rentgenového záření analyzovaných materiálů. Jejich porovnání se standardy umožnilo určit přítomnost a obsah zastoupených prvků. Kromě železa se podařilo detekovat i slitinu bronzů.“

Rozbory tavenin na tyglících z výplně objektu 160:

„E 329 (vzorek 1 – obr. 15: 8): Z vnitřní stěny tyglíku byly odpreparovány dvě drobné kapky taveniny a kousek bílého povlaku přiléhajícího na povrch keramického výrobku. Analýza kapky č. 1 prokázala, že se jedná o porézni taveninu železa, pouze s malou příměsí Si a Al (do 1 %). Obraz vytvoření sekundárními elektrony dobře zachycuje povrchovou strukturu vzorku, kde jsou zřetelné kulovité dutiny po unikajících plynech. Druhá kapka (č. 2) o menším obsahu Fe (8 %) představuje zřejmě natavenou stěnu nádoby. Z keramické hmoty přešly do navětralé taveniny křemík (přes 4 %), hliník (1 %) a zřejmě i titan (obsah 0,3 %  $\text{TiO}_2$  je na hranici průkaznosti této analytické metody). Třikrát analyzovaný bílý povlak stěny tyglíku prokázal opět přítomnost křemíku (14–34,5 %  $\text{SiO}_2$ ), hliníku (2,3–2,6 %) a železa (1,7–1,8 %). Obsahy těchto prvků napovídají, že se jedná o silikátovou taveninu skelného charakteru, která obsahuje i mírnou příměs olova (0,4–0,6 % Pb). Zda jde o složku záměrně do skelné taveniny přidávanou nebo se jedná o kontaminaci, není jednoznačné. Zvýšený obsah Ca (4,7–5,4 %) a P (0,5–0,7 %) může souviset s použitím kostního popela, který ve formě fosforečnanu vápenatého o složení apatitu  $\text{Ca}_5(\text{PO}_4)_3(\text{OH}, \text{F})$  působí jako tavivo. Nabohacení vápníkem lze vysvětlit i uložením nálezů ve vrstvách s hojnou přítomností  $\text{CaCO}_3$ . Obraz vytvořený sekundárními elektrony (SE) zachytil lupenitou strukturu taveniny.

C 329 (vzorek 2 – obr. 16: 6): Jediná kapka taveniny sklovitého charakteru s pórovitou strukturou obsahuje 42 %  $\text{SiO}_2$  a příměsí Fe, Pb, Ca a P. Vápník s fosforem mohou opět pocházet z kostního popela. První analýza materiálu označená jako *střed* je nereprezentativní (paprsek elektronů zřejmě zachytil dutinu ve vzorku).



B 329 (vzorek 3 – obr. 16: 7): Kapka taveniny na zlomku tyglíku má výrazný obsah barevných kovů mědi (14,3 %), cínu (2,3 %) a olova (1,3 %), které odpovídají bronzu.

A 329 (vzorek 4): Rezávě zbarvená krusta na stěně tyglíku napovídala, že původní tavenina obsahovala železo. Elektronová mikroanalýza potvrdila přítomnost 25 % Fe s mírnou příměsí Si (1,7 %), Ca (0,5 %), Al (0,4 %) a P (0,2 %).

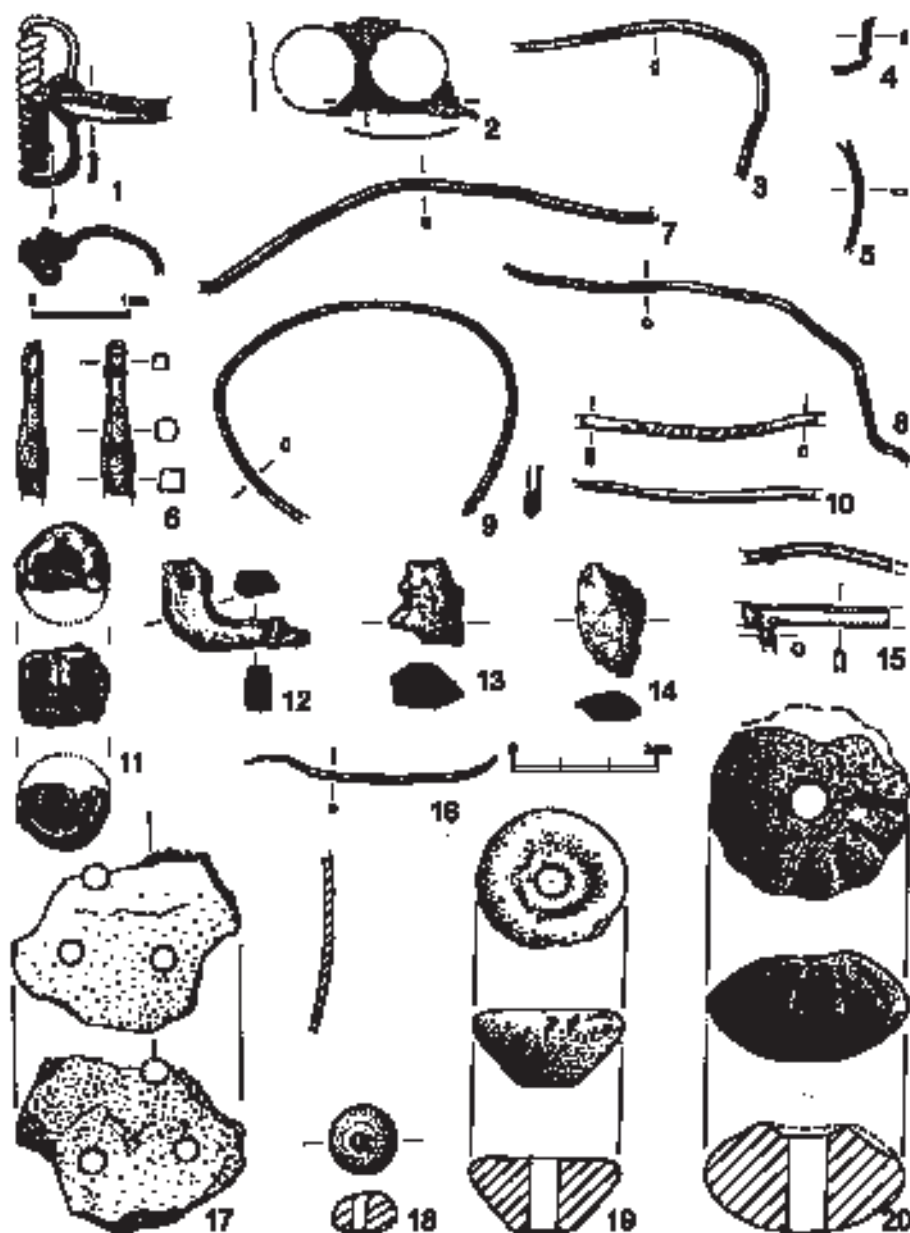
B 327 (vzorek 6 – obr. 16: 8; 18: b): Zbytek taveniny ze špice tyglíku se vyznačoval zeleným povlakem minerálu malachitu indikujícího obsah mědi. Analýza světlých partií vzorku (místa s obsahem prvků s vyšším protonovým číslem) prokázala přítomnost 46 % SiO<sub>2</sub>, 13,6 % CuO, 10 % Al<sub>2</sub>O<sub>3</sub>, 5,8 % CaO, 1,5 % K<sub>2</sub>O a 1 % MgO. Sklovitá tavenina byla zbarvena do zelena mědí (10,6–13,6 % CuO) a železem (2,3–2,4 % FeO), z barvicích substancí se projevilo i olovo (1,3 % PbO).

A 327 (vzorek 7 – obr. 16: 1): Poslední vzorky kapek tavenin z vnitřní strany tyglíku obsahovaly ve dvou analyzovaných partiích 37–55 % SiO<sub>2</sub>, 6–8 % CuO, 4–6 % Al<sub>2</sub>O<sub>3</sub>, 2–7 % CaO, 2–3 % FeO a P<sub>2</sub>O<sub>5</sub> a přes 1 % MgO a K<sub>2</sub>O. V jedné části se podařilo naměřit i koncentraci 4,5 % PbO.“

Početné železářské strusky pocházejí především ze zásypu dílenského objektu 160 (kusy strusek se koncentrovaly v sektorech 1–3 rovnoměrně rozptýlené ve vrstvách od povrchu až ke dnu jámy), ale také z mělkého příkopu 130, ze zásobních jam (obj. 96, 125, 126), zahloubených chat (obj. 163, 175, 185, 207) i mělkých oválných prohlubní (obj. 119b, 155). Pozoruhodné jsou relativně časté nálezy bronzových drátků, tyčinek, plíšků nebo poškozených šperků (obr. 19), které pocházejí především z výplně obj. 160, ale i z chat (obj. 16, 175, 207) nebo zásobních jam (obj. 95), a prozrazují zde kumulaci zlomkového bronzového šrotu – suroviny určené zřejmě k dalšímu přetavení a výrobě nových předmětů, např. bronzových kroužků.

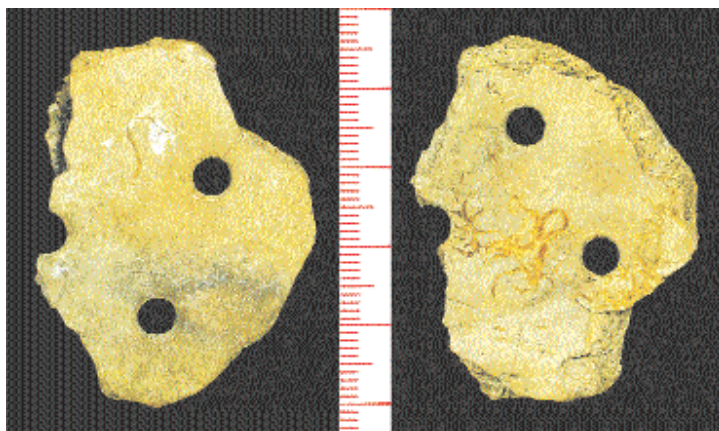
Struska a další artefakty nalezené v jámě 160 se do výplně dostaly až po zániku funkce objektu z jeho bezprostředního okolí jako druhotný odpad. Podobným způsobem se početné kusy strusek uložily i ve výplních ostatních zahloubených objektů (96, 119b, 125, 126, 155, 163, 175, 185, 207, 130). Zvláštní zahloubenou obdélnou jámu se stěnami obloženými pravděpodobně dřevem (obj. 160) je možné pokládat za manipulační prostor související s výrobními aktivitami kovo zpracující dílny. Místo s aktivitami specializované výroby snad mohl ohraničovat mělký otevřený příkop 130 (obr. 2), do jehož výplně se dostala i struska a úlomky jantaru. Lze potom s určitou opatrností předpokládat, že výrobní areál se nenacházel v přímém kontaktu s obydlím, ale spíše na okraji obytného areálu (srov. *Venclová 2001*, 6, obr. 2: B). Četné zlomky tyglíků a hliněných ztracených forem dokládají výrobu bronzových kroužků různé velikosti; pravděpodobně tu pracovala i šperkařská kovotepecská dílna, kde byly také zhotovovány ozdoby z jantaru, nejspíše ochranné amulety, perly nebo jantarové vložky kovových šperků (polotovar závěsného amuletu z lidské lebky naznačuje zpracování dalších materiálů). Výrobu jantarových předmětů prozrazuje početný odpad amorfních jantarových úlomků do max. velikosti 2, 7 cm (obr. 21) z výplně jámy 160 i z dalších objektů na sídlišti (příkop 130, chaty 175, 185, zásobní jámy 95, 120). V obj. 160 se hrudky jantaru (obr. 20: 2, 3) nacházely v sektorech 1–3. Kusy surového přírodního jantaru se opracovávaly pomocí jednoduchého soustruhu, který sloužil k výrobě jantarových perel již v pozdní době halštatské (*Wigg 1992*, 203, Abb. 1). Analýzy jantaru z Chržína provedené v Laboratoři molekulové spektrometrie na VŠCHT v Praze (za určení děkuji M. Novotné) potvrzují transport této suroviny od Baltského moře. Výrobu ochranných amuletů mohla vykonávat zvláštní skupina k tomu povoláných osob, která svojí činností – doprovázenou snad i magickými rituály – provozovala v areálu vyčleněném mělkým příkopem (jeho pozůstatky pravděpodobně prozrazuje obj. 130).





Obr. 19. Chržín, okr. Kladno. Výběr drobných předmětů z vybraných objektů: dílenský obj. 160 (1–6, 10–14, 17, 19, 20), zásobní jáma 6 (18), zásobní jáma 95 (7, 8), zahloubená chata 207 (9, 16), nestratifikováno (15). 1–10, 15, 16 bronz; 11–14 železo; 17 kost; 18 sklo; 19, 20 pálená hlína.

Fig. 19. Chržín, Kladno district. Selection of minor items from selected features: workshop feature 160 (1–6, 10–14, 17, 19, 20), storage pit 6 (18), storage pit 95 (7, 8), sunken hut 207 (9, 16), unstratified (15). 1–10, 15, 16 bronze; 11–14 iron; 17 bone; 18 glass; 19, 20 burnt clay.

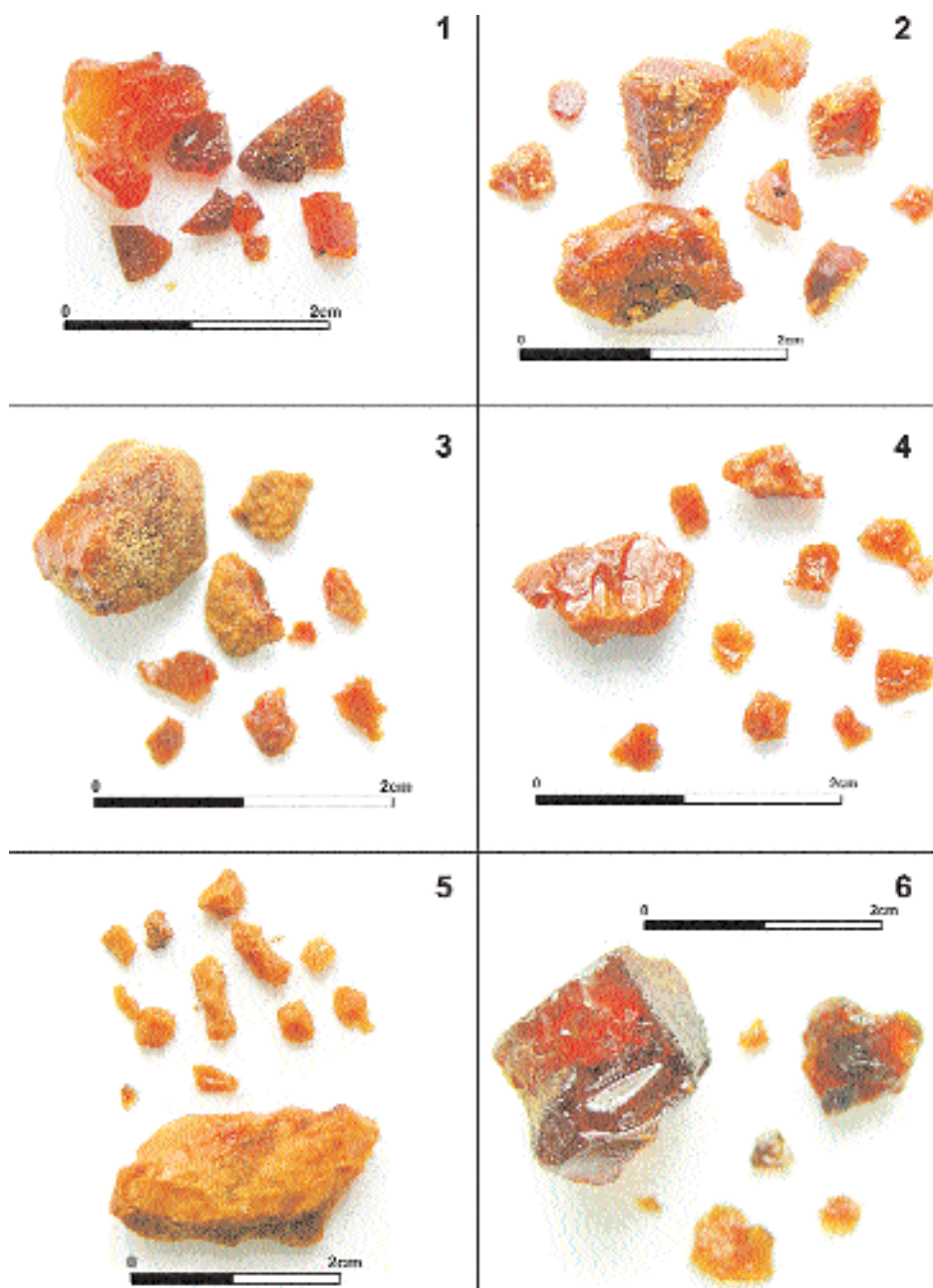


Obr. 20. Chržín, okr. Kladno. Obj. 160. Amulet se třemi otvory vyrobený z lebky dítěte (foto J. Likovský).

Fig. 20. Chržín, Kladno district. Feature 160. Selection of finds: amulet with three openings, made from child's skull.

Tyglíky, odlévací formy i strusky jsou na sídlištích Ha D – LT A nalézány ve výplních různých zahloubených objektů, nejčastěji chat. K uložení ve vrstvách došlo většinou až po zániku funkce objektů (Hostomice: *Budinský 1999*, 210), v některých případech byly sice nálezy tyglíků v polozemnicích spojovány s vybavením domů řemeslníků – slévačů (Radovesice: *Waldhauser 1986*, 204), ale vlastní výrobní proces se měl odehrávat v otevřeném prostoru na okraji osad jen pod jednoduchým zastřešením. Zahloubená chata ze Stanic u Prahy se zbytky pece a dochovanou předpeční jámou s drobnými bronzovými předměty, slitky bronzoviny i hliněnou lící pánvičkou představuje ojedinělý doklad kovolitecké dílny LT A umístěné uprostřed polozemnice (*Vojtěchovská 2005*, 300, obr. 2a–3). V Hostomicích přímé doklady kovovýroby neposkytl žádný z objektů. Se zpracováním železných i neželezných kovů zřejmě souvisela také rozbořená pec nebo výheň se železnou struskou a se zlomky bronzových předmětů odkrytá v záp. části zahloubeného domu v malém oploceném dvorci Ha D/LT A v Praze-Stodůlkách (*Motyková 1980*, 327; *Drda – Motyková – Rybová 1999*, 261, fig. 7). Většina otevřených sídlišť Ha D – LT A se zjištěnými doklady kovolitectví má na našem území charakter zemědělsko-chovatelských osad s nevelkou a snad i jen dočasnou místní metalurgickou výrobou, která zásobovala osadu a zřejmě i nejbližší okolí.

Uvedenému obrazu se ale mohou vymykat některé větší sídelní aglomerace rozvíjející se v průběhu stupňů Ha D – LT A na území, které v sídelně geografickém prostoru zaujímalu výhodnou pozici na trasách nebo křižovatkách dálkových komunikací a v blízkosti někdejších mocensko-politických center. Taková rovinná sídla poskytují nejen doklady specializované řemeslné výroby, ale i výjimečné nálezy prozrazující dálkové kontakty k J a S. V Tuchoměřicích u Prahy (*obr. 23: 8*) se např. v roce 1998 podařilo odkrýt další část sídliště LT A, kde vedle kovářské dílny s jemným nářadím (např. železné kružidlo) vyniká především obj. 98 s nalezenými fragmenty importované řecké keramiky s černým firnisem a úlomky surového jantaru ze sev. Evropy (*Sankot 2002*, 93; *2006*, 152, ill. 3: f-j; 4: d; *Kruta – Lička et al. 2004*, 39). Nález jantaru podtrhuje také mimořádné postavení dalšího rovinného sídliště ze 6. a 5. stol. př. Kr. v Praze-Ruzyni (*obr. 23: 6*), kde v zahloubené chatě ze sklonku časně laténské ležely též fragmenty červenofigurové řecké keramiky (*Bureš – Waldhauser 2005*, 727). Ke zmíněným sídelním aglomeracím, které se v průběhu 6. a 5. stol. př. Kr. vyvíjely v prostoru uzlových komunikačních bodů několika dálkových stezek patří také nově objevené a jen částečně odkryté sídliště v Chržíně (*obr. 23: 2*) s imitací červenofigurové keramiky, kovoliteckou a šperkařskou výrobou, jejíž doklady (svědčící též o produkci ochranných magických amuletů z lidských kostí a jantaru) se koncentrovaly zvláště při severozáp. okraji zkoumané plochy (*obr. 2*). V hierarchii soudobé struktury osídlení lze takovým sídelním aglomeracím přisoudit vyšší status, majitelé zdejších dvorců se řadili k místní elitě, obývali rozlehlé domy (srov. dvoupatrový panský dům z Dolních Břežan nebo obytné domy v Hochdorfu: *Drda – Motyková – Rybová 1999*, 263, fig. 8; *Bader 2002*, Abb. 6), organizovali hostiny pro své družiníky a klienty, soustřeďovali také ve svém okolí specializovanou řemeslnou výrobu a nepochybně byli zainteresováni na dálkových kontaktech i směně luxusního zboží.



Obr. 21. Chržín, okr. Kladno. Výběr nálezů jantaru ze zahloubených objektů: dílenský obj. 160 (2, 3), žlab 130 (1), zásobní jáma 95 (4), zásobní jáma 120 (5, 6). Foto R. Černochová.

Fig. 21. Chržín, Kladno district. Selection of amber finds from sunken features: workshop feature 160 (2, 3), flume 130 (1), storage pit 95 (4), storage pit 120 (5, 6).

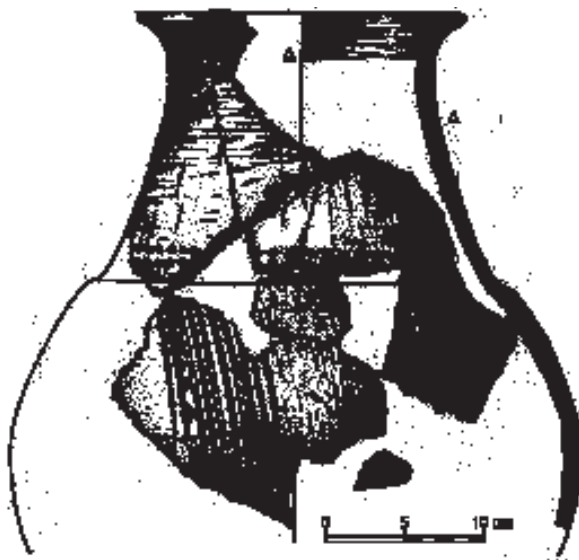
#### 4. Čechy a nadregionální dálkové komunikace doby halštatské a časně laténské

Ojedinělý keramický fragment (*obr. 17*) s malovanou výzdobou (851) z časně laténské chaty 16 prozrazuje přítomnost napodobeniny červenofigurové číše v luxusním picím souboru užívaném na sídlišti v Chržíně, a dokládá tak současně lokální proces vstřebávání a tvůrčího zpracování nových módních proudů, které na naše území v 5. stol. př. Kr. plynuly především z etruské oblasti a podílely se výraznou měrou na formování nového uměleckého projevu – časně laténskému stylu. Vazby k alpským regionům ukazuje také dekor (534) na lahovitě nádobě místní produkce, provedený tzv. hřebenovým kolkem (*obr. 22*), který je na našem území málo obvyklý. Úlomky surového jantaru odkryté v nejmladších časně laténských objektech na sídlišti prokazují transport této suroviny od Baltského moře, a řadí se tak k indiciím intenzivních dálkových kontaktů obyvatel České kotliny. Řada výjimečných předmětů středomořského původu, které se na našem území podařilo objevit v bohatých hrobech nebo na sídlištech, zřetelně prozrazuje, že některé oblasti Čech získávaly koncem 6. a v 5. stol. př. Kr. významné postavení v politickém a kulturním vývoji tehdejší střední Evropy. Charakter těchto nálezů ukazuje koncentraci moci a majetku v určitých regionech, jejichž výhodná poloha i bohaté lokální zdroje umožňovaly místní elitě udržovat dálkové spojení s některými vyspělými centry středomořské civilizace. Předpokládá se, že význam území Čech vzrostl až po té, co začátkem 6. stol. př. Kr. došlo ke zničení opevněných sídel podél staré jantarové cesty probíhající vých. od Alp; pro transport jantaru pak začaly být více využívány cesty ležící dále na Z (*Kossack 1983, 98; Bouzek 1997, 212; Chytráček 2002, 121, Abb. 1; Chytráček – Metlička 2004, 125, 131*). Řada indicií napovídá, že právě v tomto období probíhá v České kotlině nápadný vzestup, který pravděpodobně souvisí s přesměrováním dálkových tranzitních koridorů ve střední Evropě. Tomuto vývoji nasvědčují i nové poznatky např. z území Moravy nebo jihozáp. Slovenska (*Chytráček v tisku*).

Mezi vých. horní Itálií a severovýchodoalpským prostorem probíhaly během stupně Ha C a na počátku Ha D1 rozhodující dálkové trasy, které souvisely s transportem jantaru; severovýchodoalpské oblasti přinesly kulturní rozkvět projevující se v té době až na Moravě a jihozáp. Slovensku (*Parzinger – Nekvasil – Barth 1995, 228, Abb. 11*). Přibližný směr nadregionálních komunikací prozrazují např. spony středo- a hornoitalského původu z 8. a 7. stol. př. Kr., vyskytující se ojediněle v Polsku a sev. Německu (*Hase 1992, 241–242; Ettl 2006, 125, Abb. 3–5*). Pravděpodobně jen okrajově byly tehdy zapojeny v síti dálkových cest i Čechy, jak se dá soudit podle ojedinělých nálezů spon hornoitalského původu ze středních (Mochov) a severozáp. Čech (Bohosudov) nebo některých bronzových nádob – vědro se srpovitou atáší (Břasy), mísy s perlovým okrajem (Hradenín, Slatina) – souvisejících se starší vlnou etruských importů (*Chytráček 2002, 123, Abb. 2; v tisku, Abb. 1–4*). Velkou poptávku po surovém jantaru dováženém od Severního a Baltského moře přes střední Evropu dokládá např. rozsáhlá kolekce jantarových perel z hrobů ve slovinské lokalitě Novo Mesto (analýzy potvrzují baltský původ jantaru: *Križ 2003, 78*) nebo četné předměty z jantaru nalezené v horní a střední Itálii: zvláště skvostné jsou šperky z villanovských hrobů oblasti Verucchio z konce 8. a poloviny 7. stol. př. Kr. (*Boiardi – Eles 1994, 37, tav. V–VIII; Forte 1994, 26–28, tav. III*). V 6. stol. př. Kr. množství importovaného jantaru v Itálii prudce kleslo. Příčina je spatřována v zániku hradišť podél jantarové stezky na V

Obr. 22. Chržín, okr. Kladno. Obj. 6.  
Nádoba zdobená na výduti hřebeno-  
novým kolkem.

Fig. 22. Chržín, Kladno district.  
Feature 6. Vessel with comb-stamp  
decoration on the cavity.



od Alp, k němuž pravděpodobně došlo v souvislosti se skytskými vpády z V (Bouzek 2003, 184; Golec 2003, 712). Na Moravě docházelo v této době (kolem roku 550 př. Kr.) k ukončení ukládání bohatých hrobů horákovské kultury a současně byla budována síť malých opevněných hradišť, která pravděpodobně neměla dlouhého trvání. Nově opravené datování souboru celých keramických nádob z jeskyně Býčí skála (Golec 2003, 711, 713, tab. 4) ukazuje, že ve stejné době došlo i k deponování většiny objektů v jeskynní svatyni a že celá oběť mohla souviset s vpádem nositelů vekerzugské kultury do horákovského prostředí. Větší část souboru byla do jeskyně uložena v době zlomu, během něhož se horákovská kultura proměnila v kulturu nápadně pauperizovanou. Jantarová stezka se posunula na Z, ve střední Evropě procházela přes Českou kotlinu směrem k Dunaji a dále alpskými průsmyky do sev. Itálie. Významnou prostředkující roli měli nepochybně obyvatelé alpských údolí, především nositelé kultury Golasecca a skupiny Fritzens-Sanzeno. Soudí se, že obsazení Pádské nížiny Etrusky koncem 6. stol. př. Kr. bylo motivováno nutností neztratit trh s barbarskými knížaty na S od Alp, kteří dávali sami podněty ke kontaktům i směnnému obchodu (víno představovalo hlavní etruský vývozní artikl, s ním lze spojovat také importované bronzové nádoby: Bouloumié 1987, 31–33) a disponovali značným bohatstvím. Jejich charismatická moc byla uznávána podobně jako u vládců etruských (Bouzek 2003, 184). Etruskové kolem roku 520/510 ovládli horní Itálii a v průběhu 1. poloviny 5. stol. př. Kr. zřídili vlastní obchodní síť v zóně sev. od Alp (Pape 2000, 137).

Na území Čech se dostala většina etruských bronzových nádob vyráběných od 2. pol. 6., hlavně v 5. stol. př. Kr. v etruském výrobním centru ve Vulci z horní Itálie přes Alpy (i podstatná část obchodu s vínem vycházela z tohoto místa). V Čechách známe celkem 6 etruských bronzových zobákovitých konvic nebo jejich fragmentů, pocházejících většinou z časně latěnských knížecích hrobů; bližší nálezové okolnosti chybějí u dvou lokalit. K picí soupravě bronzových nádob patřily v bohatých hrobech LT A i ploché etruské mísy (příp. jejich místní napodobeniny), ojedinělý je nález olpe z Obřího pramene u Lahoště nebo



stannos-situly z mohyly v Mírkovicích (*Chytráček 2002*, 124, Abb. 3–6; *v tisku*; *Chytráček – Metlička 2004*, 126, Karte 25). Horské oblasti kultury Golasecca a skupiny Fritzens-Sanzeno byly pro etruské obchodní aktivity v 5. stol. př. Kr. zřejmě snáze přístupné než východněji ležící území mocných Venetů, a etruský obchod se tak orientoval více na Z. Východoalpý prostor se starou jantarovou cestou podél vých. Alp měl z tohoto hlediska již spíše podřadnou roli (*Bouzek 1992*, 367; *Bašta – Baštová – Bouzek 1989*, 471; *Simon 1999*, 82; *Kruta – Manfredi 1999*, 24). Cesty procházely alpskými průsmyky a směřovaly do tehdejších mocenských středisek s opevněnými výšinnými sídly v záp. Švýcarsku, vých. Francii, ve středním i horním Porýní a v Čechách. Pro vých. část střední Evropy získala na významu např. cesta vycházející od jezera Lago di Garda (přístup k jezeru i vstup do údolí řeky Etsch byl kontrolován Etrusky: *Gleirscher 1993*, 78, Abb. 7; 20: 2), která dále procházela přes Taury a vedla podél Salzachu, Innu, Ilzu a dál Kunžvartským sedlem na území jižních Čech. Nepochybně ale také existovalo spojení ze záp. Čech do bavorského Podunají i ke střednímu Porýní. Směry těchto dálkových tras prozrazují nejen bohaté hroby s importy, ale také opevněná výšinná sídla situovaná často ve strategicky významných polohách (*Chytráček – Metlička 2004*, 93, 125, Karte 25), kde registrujeme také rovinná sídliště s importy attické keramiky nebo jiných materiálů středomořského původu (*obr. 23*). V Čechách je řecká keramika doložena zatím jen na rovinných sídlištích, absenci importovaných attických nádob na opevněných výšinných sídlech lze vysvětlovat současným stavem výzkumu. Z množství známých opevněných poloh 6. a 5. stol. př. Kr. se uvažuje pouze o třech výšinných sídlech, která mohla mít status mocenských center (*Drda – Chytráček 2005*, 57, Abb. 1–3). Českou kotlinu v této době křížovalo zřejmě několik významných tras, z nichž nejdůležitější byly cesty, které souvisely s dálkovým transportem jantaru a sledovaly tok řek Vltavy a Labe (*Kossack 1983*, 98). Procházely od S a SV (*Chochorowski 1978*, 364, Abb. 2; 12; 4: 2) přes střední, jižní i záp. Čechy k Dunaji a dále na J alpskými průsmyky.

U Poříčan ve středních Čechách (*obr. 23: 5*) bylo zkoumáno rozlehlé sídliště Ha D – LT A chráněné palisádou a příkopem (*Čtverák 1986*, 112–113). Velké množství neopracovaného surového jantaru baltského původu i polotovarů jantarových perel dokládá pro pozdní dobu halštatskou lokální dílenské zpracovávání a dálkový transport k J, který zde potvrzuje i nález mořského korálu (*Corallium rubrum* L.) nebo cizokrajné lastury (*Cypraea tigris*).

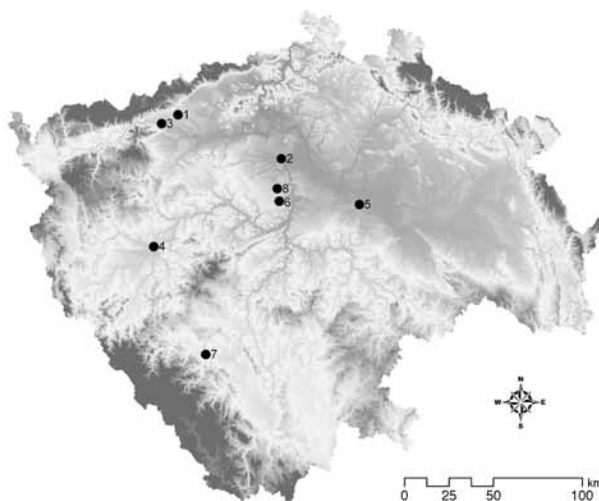
Dvě etruské bronzové mísy z časně laténského hrobu v Hoříně (*Chytráček 2002*, Abb. 6: 8, 9; *v tisku*; *Chytráček – Metlička 2004*, Karte 25: 5) na soutoku Vltavy s Labem prozrazují důležité strategické místo s předpokládanou křižovatkou jantarových cest směřujících k pobřeží Severního a Baltského moře (*Malinowski 1983*, 114, fig. 1, 2). Na dolním toku Vltavy bylo zkoumáno opevněné výšinné sídlo v Minicích u Kralup n. Vltavou (*Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003*, 201). Jeho význam podtrhují čtyři nalezené výhonky mořského korálu (*Corallium rubrum* L.: *Kruta – Lička et al. 2004*, 41, fig. 4/8), které se do Čech dostaly ze Středomoří, pravděpodobně od pobřeží u Neapole nebo Graviscae nedaleko Tarquinie (*Bouzek 1992*, 364; *Schmid-Sikimić 2002*, 219). Jiný úlomek téhož mořského korálu byl pravděpodobně dlouho nošen jako amulet (*Moucha 1980*, 518, *obr. 2*), než se dostal do sídlištní jámy z počátku LT C v nedaleké Zvoleněvsi, okr. Kladno. Vedle jantaru, řecké keramiky a etruských bronzových nádob prokazuje (využívaný ve šperkařství zvláště v 6.–5. stol. př. Kr.: *Wig 1992a*, 207) nadregionální směnu v Ha D – LT A (nálezy korálů z etruské obchodní stanice ve Forcello Bagnolo di San Vito jižně od Mantovy nazna-



Obr. 23. Rovinná sídliště Ha D – LT A v Čechách s nálezy importů řecké keramiky, materiálů středomořského původu nebo imitací červenofigurové keramiky (publikované nálezy).

Fig. 23. Ha D – LT A low-land settlements in Bohemia with finds of imported Greek pottery, materials of Mediterranean origin or imitations of red-figure pottery.

1 – Droužkovice, 2 – Chržín, 3 – Kadaň, 4 – Plzeň-Roudná, 5 – Poříčany, 6 – Praha-Ruzyně, 7 – Strakonice, 8 – Tuchoměřice.



čují obchodní cestu po řece Mincio a jezeru Lago di Garda: *Nothdurfer 1992*, 50, Abb. 1, 4; *Schmid-Sikimic 2002*, 227, 231).

Jeden ze středočeských dálkových koridorů sledoval v určitém odstupu dolní tok Vltavy, jak ukazují linie časně laténských sídlišť (*obr. 23*: 2, 6, 8) s nálezy neopracovaného jantarů a importované či imitované řecké keramiky. Směrem k J, při soutoku Vltavy s Berouňkou osídleném v Ha D/LT A (*Chytráček – Bernat 2000*, 301, *obr. 1*), se pod mocenským centrem na Závisti (*Motyková – Drda – Rybová 1988*) křížily další významné dálkové cesty. Dvě ucha etruských zobákovitých konvic z nedalekých Modřan naznačují existenci zničených bohatých hrobů (*Motyková – Drda – Rybová 1977*, *fig. 27–28*). Cesta směřující na J Čech pokračovala podél Berouňky a údolím řeky Litavky, při jejímž dolním toku zjišťujeme nápadnou koncentraci výšinných sídlišť Ha D/LT A (*Chytráček – Metlička 2004*, 129, *Karte 25*) i časně laténský knížecí hrob s dvoukolovým vozem (*Chytráček 1988*, 57, *fig. 13*: 15; *1999*, 368, *fig. 5*: 4, 8). Do významné sídelní oblasti jihočeského Pootaví směřoval dálkový koridor podél toku Skalice a přes sev. část Strakonicka. Směr nadregionálního koridoru potvrzuje i nalezený fragment importovaného skleněného aryballu z 5. stol. př. Kr. ze zahluobené chaty Ha D2-3 (*Michálek – Venclová 1992*, 19, *Tab. 5*) ve Strakonících (*obr. 23*: 7). Malé skleněné nádoby sloužící k uchování vzácných vonných olejů nebo masť byly exportovány z Rhodu do celého Středomoří; v Itálii se předpokládá redistribuční, nebo i další výrobní centrum. Podobné zlomky skleněných aryballů pocházejí z časně laténského opevněného sídla Ehrenbürg v Horních Francích nebo z Nonsbergu v jižním Tyrolsku (*Chytráček – Metlička 2004*, 127, *Karte 25*: 8, 20; *Chytráček v tisku*). Milodary z časně laténských knížecích mohyly v Hradišti u Písku v mnohém převyšují ostatní bohaté hroby (nechybí také názor, že soubor nalezených předmětů svědčí o dvou nesoučasných bohatých pohřbech: *Drda – Rybová 1998*, 47). Vyniká např. souprava zlatých ženských šperků nebo picí servis s bronzovými mísami, dvěma zobákovitými konvicemi a stříbrným cedníkem. Figurálně zdobenou konvicí s ataší ve tvaru sirény lze řadit k luxusním výrobkům (v oblasti kultury Golasecca jsou tyto konvice datovány do 2. a 3. čtvrtiny 5. stol. př. Kr.: *Vorlauf 1997*, 167, *Abb. 24*), které reprezentovaly vysoce postavené osoby

a bývaly součástí darů upevňujících mírové smlouvy nebo mezidynastické svazky. Pravděpodobně i další milodary, např. zlaté loďkovité náušnice, stříbrný cedník, ztracená jehlice zakončená hlavou ženy, a snad i nedochovaný jantarový závěsek, tvořily část skvostného věna nevěsty přicházející do Pootaví z velké dálky (*Bouzek 1992*, 362–364; *Chytráček 2002*, 126, Abb. 4–5; v *tisku*, Abb. 8, 9). S pohřebními obyčeji etruské oblasti zde souvisel také železný kozlík, nalezený i v knížecím hrobu LT A v Hořovičkách (*Chytráček v tisku*). K údolí Otavy s bohatými zlatonosnými rozsypy v řečišti přicházela od J jedna z cest podél řeky Volyňky s rezidencí lokální nobility v Ha D1-D2/3 na ostrožně v Hradci u Nemětic (*Michálek – Lutovský 2000*, 174, 184, obr. 63, 65). Jiná komunikace sledovala pravděpodobně horní tok Otavy, jehož údolí střežilo jedno z nejnvýše položených hradišť časně doby laténské v Čechách (902 m n. m.; *Chytráček – Metlička 2004*, 135, Abb. 2–10).

Záp. a severozáp. Čechami procházelo v Ha D – LT A několik hlavních koridorů ve směru na JZ. Jeden z nich směřoval do Plzeňské kotliny (*obr. 23: 4*) v trase přibližně sledující tok Berounky (knížecí mohyla LT A v Chlumu u Zbiroha s etruskou zobákovitou konvicí, hroby Ha D3/LT A s dvoukolovými vozy z Kladruhu u Rokycan nebo ze Sedlce-Hůrky: *Chytráček 1988*, 52–56, fig. 13: 13, 14; 14: 1; *1999*, 365–375, fig. 5: 3–6; 6–12; 15: 5; 16; v *tisku*) a dále podél Radbuzy, Schwarzachy a Naaby k Dunaji. Směr dávné cesty překonávající pásmo Českého lesa prozrazuje etruská stamnos-situla z mohyly XIII v Mírkovicích i bronzové etruské mísy z hrobu LT A v Samsbacher Forst u Loinsitz v Horní Falci (*Chytráček 1990*, 109, obr. 20: 1; 22; *Chytráček – Metlička 2004*, 131, Karte 25: 9, 21). Západoalpšská pásková spona z hradiště Ha D2-3 na Černém vrchu u Svržna (s nálezy perel ze skla i jantaru: *Chytráček 1997*, 88, Abb. 4: 1, 7–10, 12; *Chytráček – Metlička 2004*, 32–36, Bild 4, Abb. 132: 1, 4) představuje ojedinělý typ šperku, který ukazuje na spojení k hornímu Dunaji až do oblasti záp. Švýcarska a vých. Francie, kde tyto spony hojně vystupují ve fázi Ha D2-3. Jantar, z něhož byla vyrobena velká plochá perla nalezená na Černém vrchu, pochází podle určení pracovníků VŠCHT v Praze (Laboratoř molekulové spektrometrie) od Severního moře (za určení děkuji M. Novotné). Osu dalšího dálkového směru představovaly zřejmě toky řek Ohře i Mohanu. Z našeho území je znám nález bronzového ucha etruské zobákovité konvice z Čínova, na sídlištích se objevuje i řecká keramika 5. stol. př. Kr. (*obr. 23: 1, 3*). Tři zlomky attické keramiky s černým firnisem z časně 5. stol. byly nalezeny při výzkumu dvorce Ha D3/LT A v Droužkovicích (fragmenty z číši a poháru: *Bouzek – Smrž 1994*, 581, Abb. 1–4); drobný fragment attické keramiky z časně 5. stol. př. Kr. se podařilo objevit v chatě Ha D2-3 v Kadani (skyphos nebo číše s palmetkami: *Bouzek – Koutecký 1975*, 159, Abb. 2: 8; Taf. 40; *Shefton 1989*, 217). Cesta snad mohla dále směřovat k časně laténskému mocenskému centru na Ehrenbürgu a ke knížecímu sídlu na Marienbergu ve Würzburgu s importy řecké keramiky a intenzívním osídlením v Ha D2/3 (*Chytráček – Metlička 2004*, 132, Karte 25: 13–15, 19).

Zmíněné luxusní importované předměty nemohou pro území Čech dokládat déle trvající pravidelné a přímé obchodní aktivity s etruskými nebo řeckými centry, narozdíl od jižní Francie, kde např. prozkoumané lodní vraky se smíšeným etrusko-massalským nákladem potvrzují pravidelný námořní obchod (*Bouloumié 1987*, 27, 28; *Pape 2000*, 121, 123, Abb. 22–23). Luxusní zboží středomořského původu dostávající se na naše území mělo spíše charakter čestných darů lokálním vládcům a dovezené zásilky stvrzovaly mírové dohody, politické svatby, příp. otevíraly nové trhy. V jižních i záp. Čechách se vyskyto-

valy významné zdroje nerostného bohatství a za jižní zboží mohlo být nabízeno zlato, cín (*Chytráček – Metlička 2004*, 100, Karte 16–24; *Chytráček – Šmejda 2005*, 5, obr. 1–4), ale také např. kůže, kožešiny, textilie, med nebo zajatci z vnitrokeltských válek (*Pauli 1997*, 18). Zintenzivnění nadregionálních kontaktů koncem 6. a v 5. stol. př. Kr. souviselo s posunutím jantarové stezky, která tehdy vedla českou kotlinou od S k J a místní předáci zajišťovali pravděpodobně bezpečný průchod svým územím. Souběh řady vhodných faktorů postupně umožnil vzrůstající prosperitu komunit a vedoucích rodin, jak se především koncem 6. a v 1. pol. 5. stol. př. Kr. odráží v pohřbech vybavených etruskými nádobami, dvoukolevými vozy a zlatými šperky. Kratší období prosperity přineslo hlavně záp. polovině Čech soustředění bohatství a intenzivní rozvoj sídel.

Na území *Boiohaema* vykristalizovalo v 5. stol. př. Kr. aktivní středisko; přicházely sem podněty ze vzdálených center (*Chytráček 1999*, 370, fig. 15–16; 17: 2). Vliv, který měly Čechy po celé 5. stol. na okolní oblasti, souvisel zřejmě s procesem integrace keltských kmenů v České kotlině (srov. konec malého sídla v Minicích a vzestup mocenského centra na Závisti); je dokonce vysvětlován odrazem moci a prestiže formující se „konfederace“ Bójů v tomto prostoru (*Kruta – Lička et al. 2004*, 44; *Sankot 2006*, 152). Mocenský úpadek lokálních vladařů na přelomu 5. a 4. stol. př. Kr. v širší oblasti na S od Alp (*Chytráček – Metlička 2004*, 96, 132; *Chytráček v tisku b*; *Bouzek 2003*, 190) bývá spojován se sociální revolucí u Keltů, jejíž určitou obdobou snad mohlo být odstranění tyranidy v některých řeckých městských státech nebo vyhnání králů v Římě. Rozklad hierarchicky uspořádaného časné keltského společenství se nevyhnul ani území Čech; tyto změny ve středoevropském prostoru předcházely kořistnickým výbojům na J a JV Evropy. Výzkum opevněného sídla Vladař v záp. Čechách prozrazuje vysokou intenzitu lidských aktivit ještě kolem roku 400 př. Kr. (*Pokorný et al. 2005*, 73, obr. 4; *Chytráček – Šmejda 2005*, 43, obr. 20; 2006, 61, Abb. 3–11; *Boenke – Pokorný – Kyselý 2006*, 68; *Pokorný – Boenke et al. 2006*, 424, fig. 3–11), ale v dalším průběhu doby laténské se projevuje postupný úpadek tohoto sídla.

*Práce byla vytvořena za podpory GA AV ČR, reg. č. projektu IAA8002204.*

## Prameny a literatura

- Abels, B. U. 1988*: Zwei neue frühlatènezeitliche Amulette aus Oberfranken, *Das archäologische Jahr in Bayern 1987*, 78–80.
- *1990*: Schädelbruchstücke aus Kellergruben von der Ehrenbürg, *Das archäologische Jahr in Bayern 1989*, 100–101.
- Bader, T. 2002*: Wiederaufbau eines eisenzeitlichen Gehöftes im Keltenmuseum Hochdorf/Enz. Experimentelle Archäologie in Europa 1. Eberdingen.
- Balatka, B. a kol. 1987*: Zeměpisný lexikon České socialistické republiky. Hory a nížiny. Praha.
- Balle G. – Stork, I. 1995*: Ein „aufschlussreicher“ Kompromis: Die Ausgrabung einer Teilfläche der vorgeschichtlichen Höhensiedlung „Stöckenburg“, Stadt Vellberg, Kreis Schwäbisch Hall, *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1994*, 87–91.
- Bašta, J. – Baštová, D. – Bouzek, J. 1989*: Die Nachahmung einer attisch rotfigurigen Kylix aus Pilsen-Roudná, *Germania 67*, 463–476.
- Beazley, J. D. 1947*: *Etruscan Vase Painting*. Oxford.
- Biel, J. 1992*: Weitere Grabungen in Eberdingen-Hochdorf, Kreis Ludwigsburg, *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1991*, 97–102.

- Boenke, N. – Pokorný, P. – Kyselý, R. 2006: Zur Rekonstruktion des Siedlungsumfeldes auf dem Burgwall Vladař – Archäobotanische und zoologische Untersuchungen aus späthallstatt- frühlatènezeitlichem Kontext. In: M. Chytráček – J. Michálek – M. Rind – K. Schmotz Hrsg., Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern West- und Südböhmen. 15. Treffen. 15. bis 18. Juni 2005 in Altdorf bei Landshut, Rahden/Westf., 68–86.
- Boiardi, A. – Eles, P. 1994: Le fibuli d'ambra: appunti preliminari. In: Il dono delle Eliadi. Ambree oreficerie dei principi Etruschi di Verucchio. Studi e documenti di archeologia 4, Rimini, 33–37.
- Bouloumié, B. 1987: Le rôle des Etrusques dans la diffusion des produits étrusques et grecs en milieu pré-celtique et celtique. In: F. Fischer – B. Bouloumié – Ch. H. Lagrand, Hallstatt-Studien. Études Hallstattiennes. Tübinger Kolloquium zur westeuropäischen Hallstatt- Zeit. Acta Humaniora, VCH. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie Bd. 2, Weinheim, 20–43.
- Bouzek, J. 1992: Die Etrusker und Böhmen. In: L. Aigner-Foresti Hrsg., Etrusker nördlich von Etrurien. Etruskische Präsenz in Norditalien und nördlich der Alpen sowie ihre Einflüsse auf die einheimischen Kulturen. In: Akten des Symposiums von Wien – Schloss Neuwaldegg 2.–5. Oktober 1989, Wien, 361–369.
- 1997: Greece, Anatolia and Europe: Cultural interrelations during the Early Iron Age. Studies in mediterranean archaeology 72. Göteborg.
- 2003: Etruskové. Jiní než všechny ostatní národy – The Etruscans. Different from all other nations. Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica monographia CLXI. Praha.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1975: Ein attisches Gefäßfragment aus Böhmen, Germania 53, 157–160.
- Bouzek, J. – Smrž, Z. 1994: Drei Fragmente attischer Keramik aus Droužkovice in Nordwestböhmen, Germania 72, 581–586.
- Böhr, E. 1988: Die griechischen Schalen. In: W. Kimmig Hrsg., Das Kleinaspergle. Studien zu einem Fürstengrabhügel der frühen Latènezeit bei Stuttgart. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 30. Stuttgart.
- 2005: Symposium am Ipf – Funde griechischer Keramik am Nördlinger Ries (bis 2003). In: R. Krause – E. Böhr – M. Guggisberg, Neue Forschungen zum frühkeltischen Fürstensitz auf dem Ipf bei Bopfingen, Ostalbkreis (Baden-Württemberg), Praehistorische Zeitschrift 80/2, 190–235.
- Brand, C. 1995: Zur eisenzeitlichen Besiedlung des Dürrnberges bei Hallein. Internationale Archäologie 19. Espelkamp.
- Bretz-Mahler, D. 1971: La civilization de La Tène I en Champagne. Le faciès Marnien. XXIII<sup>e</sup> supplément à Gallia. Paris.
- Budinský, P. 1997: Výzkum prakeltské osady u Hostomic (okres Teplice) v letech 1970–1977 I. Archeologické prameny. Archeologický výzkum v severních Čechách 28. Teplice.
- 1999: Výzkum prakeltské osady u Hostomic (okres Teplice) v letech 1970–1977 II. Vyhodnocení archeologických pramenů a závěr. Archeologický výzkum v severních Čechách 29. Teplice.
- Bureš, M. – Waldhauser, J. 2005: Příklad keltského sídliště na pražském území – Jiviny v Ruzyni. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol., Pravěká Praha, Praha, 726–728.
- Čižmář, M. 2003: Nálezy tyglíků na laténských nížinných sídlištích na Moravě – Tiegelfunde auf latènezeitlichen Flachsiedlungen in Mähren, Pravěk NŘ 12, 243–255.
- Čtverák, V. 1986: A fortified settlement of Late Hallstatt period at Poříčany /central Bohemia/. In: Archaeology in Bohemia 1981–1985, Prague, 109–114.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Dobrowolski, W. 1988: Etruskische rotfigurige und hellenistische Keramik 5.–2. Jahrhundert v. u. Z. In: Die Welt der Etrusker. Ausstellung und Katalog, Berlin, 249–251.
- Drda, P. – Chytráček, M. 2005: Frühe Zentralorte in Böhmen. In: D. Krause – J. Biel Hrsg., Frühkeltische Fürstensitze. Älteste Städte und Herrschaftszentren nördlich der Alpen? Internationaler Workshop zur keltischen Archäologie in Eberdingen-Hochdorf 12. und 13. September 2003. Schriften des Keltenmuseums Hochdorf/Enz 6, Esslingen, 57–62.
- Drda, P. – Motyková, K. – Rybová, A. 1999: La société celtique précoce en Bohême a la lumière des nouvelles découvertes archéologiques. In: B. Chaume – J.-P. Mohen – P. Périn eds., Archéologie des Celtes. Mélanges a la mémoire de René Joffroy. Protohistoire européenne 3, Montagnac, 253–264.
- Drda, P. – Rybová, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.
- Drescher, H. 1984: Bemerkungen zur Metallverarbeitung auf der Heuneburg und zu einigen besonderen Fundstücken. In: S. Sievers, Die Kleinfunde der Heuneburg. Die Funde aus den Grabungen von 1950–1979. Heuneburgstudien V. Römisch-Germanische Forschungen 42, Mainz am Rhein, 95–136.

- Drescher, H. 2000:* Der Gießereifund unter Fürstengrabhügel 4 und die Verarbeitung von Buntmetall in der Heuneburg-Außensiedlung. In: S. Kurz, Die Heuneburg-Außensiedlung. Befunde und Funde. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 72, Stuttgart, 189–250.
- Dreslerová, D. 1995:* A Late Hallstatt settlement in Bohemia. Excavation at Jenštejn, 1984. With a contribution on the animal bones by Mark Beech. Praha.
- v. Ender, D. 1995:* Der Marienberg in Würzburg zur späten Hallstattzeit und sein archäologisch-historisches Umfeld. In: Luxusgeschirr Keltischer Fürsten. Griechische Keramik nördlich der Alpen. Sonderausstellung des Mainfränkischen Museums Würzburg, Würzburg, 52–62.
- Ettel, P. 2006:* Aufnahme der italischen Fibelmode in der älteren Eisenzeit nordwärts der Alpen und Italiens in Thüringen. In: Alt-Thüringen. Jahresschrift für Archäologie 38/2005. Festschrift 75 Jahre Steinburgmuseum, Langenweißbach, 119–142.
- Forte, M. 1994:* Le vie dell'ambra. In: Il dono delle Eliadi. Ambreeoreficerie dei principi Etruschi di Verucchio. Studi e documenti di archeologia 4, Rimini, 23–29.
- Fridrichová, M. 1974:* Halštatská sídliště v pražském území – Hallstattzeitliche Siedlungen im Prager Gebiet. Acta Musei Pragensis. Praha.
- Fröhlich, J. 2001:* Nové nálezy časně laténských polozemnic na Písecku – New Discoveries of Early La Tène Semi-sunken Dwellings in the Surroundings of Písek (South Bohemia, Czech Republic), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 14, 159–203.
- Gleirscher, P. 1993:* Zum etruskischen Fundgut zwischen Adda, Etsch und Inn, Helvetia archaeologica 93/94, 69–105.
- Gleirscher, P. – Nothdurfter, H. – Schubert, E. 2002:* Das Rungger Egg. Untersuchungen an einem eisenzeitlichen Brandopferplatz bei Seis am Schlern in Südtirol. Römisch-Germanische Forschungen 61. Mainz am Rhein.
- Golec, M. 2003:* O konci bohatých horákovských hrobů a datování Býčí skály podle keramiky – Das Ende der reichen Gräber der Horákov-Kultur und die Datierung der Býčí skála-Höhle aufgrund der Keramikfunde, Archeologické rozhledy 55, 695–717.
- Gosden, Ch. 1984:* Bohemian Iron Age Chronologies and the Seriation of Radovesice, Germania 62, 289–309.
- 1987: The production and exchange of La Tène a wheel-turned pottery in Bohemia – Výroba a směna laténské keramiky točené na kruhu v Čechách, Archeologické rozhledy 39, 290–316.
- Gran-Aymerich, J. 1998:* Les premiers vases étrusques et le décor figuré dans le Midi de la Gaule et la Celtique. In: P. Schauer Hrsg., Archäologische Untersuchungen zu den Beziehungen zwischen Altitalien und der Zone nordwärts der Alpen während der frühen Eisenzeit Alteuropas, Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie 4, 217–248.
- Harari, M. 1980:* Il „Gruppo Clusium“ della ceramografia etrusca. Bibliotheca Archaeologica 1. Roma.
- Hase, F. W. 1992:* Etrurien und Mitteleuropa – zur Bedeutung der ersten italisch-etruskischen Funde der späten Urnenfelder- und frühen Hallstattzeit in Zentraleuropa. In: Etrusker nördlich von Etrurien. Etruskische Präsenz in Norditalien und nördlich der Alpen sowie ihre Einflüsse auf die einheimischen Kulturen. Akten des Symposiums von Wien – Schloß Neuwaldegg. 2.–5. Oktober 1989, Wien, 235–266.
- Horáková-Jansová, L. 1955:* Laténská tuhová keramika v Čechách a na Moravě – Die latènezeitliche Graphitkeramik in Böhmen und Mähren, Památky archeologické 46, 134–184.
- Hrala, J. 1978:* Prosmky u Lovosic. Výzkum polykulturního naleziště před Českou branou. 2. část – Prosmky bei Lovosice. Ausgrabung auf dem mehrkulturellen Fundplatz vor der Porta Bohemica (2. Teil), Archeologické rozhledy 30, 150–164.
- Chochol, J. 1967:* Zur Problematik der vor- und frühgeschichtlichen Schädelreparation. Anthropologische Wertung einiger Funde aus Böhmen, Anthropologie V/3, 3–53.
- Chochorowski, J. 1978:* Ze studiów nad okresem halštackim na ziemiach polskich – Aus Studien über die Hallstattzeit in Polen, Archeologia Polski 23, 355–375.
- Chytráček, M. 1983:* Nové poznatky o halštatsko-laténských bronzových nádobách z Čech – New evidence on Bohemian bronze utensils of the Hallstatt-La Tène period, Archeologické rozhledy 35, 427–451.
- 1988: Le char laténien à deux roues en Bohême, Études celtiques 25, 15–58.
- 1990: Mohylové pohřebiště u Mirkovic, okres Domažlice – Das Hügelgräberfeld bei Mirkovice, Bez. Domažlice, Památky archeologické 81, 74–139.
- 1997: Das hallstattzeitliche Siedlungsareal im Flußgebiet der oberen Radbuza, Kr. Domažlice. In: J. Michálek – K. Schmotz Hrsg., Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 6. Treffen. 12. bis 15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou, Espelkamp, 82–97.



- Chytráček, M. 1999:* Élite burials in Bohemia from the 6<sup>th</sup> – 5<sup>th</sup> century B. C. and the beginnings of a new art-style. In: *Fastes des Celtes entre Champagne et Bourgogne aux VII<sup>th</sup> – III<sup>th</sup> siècles avant notre ère. Actes du colloque de L' A. F. E. A. F. tenu a Troyes en 1995. Mémoire de la Société Archéologique Champenoise N°15 – supplément au bulletin N° 4, Joué-lès-Tours, 359–377.*
- *2001:* Chržín, okr. Kladno. Nálezová zpráva čj. 9181/01. Ms. dep. v archivu ARÚ AV ČR Praha.
- *2002:* Südwestböhmen im überregionalen Verkehrsnetz der Hallstatt- und Frühlatènezeit. In: M. Chytráček – J. Michálek – K. Schmotz Hrsg., *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 11. Treffen. 20. bis 23. Juni 2001 in Oberzell, Rahden/Westf.*, 121–142.
- *2005:* Komparace pozdně antického literárního obrazu a archeologického projevu pohřebního ritu mladší a pozdní doby laténské, *Archeologické rozhledy 57*, 787–794.
- *v tisku:* Böhmen und die Fernverkehrsverbindungen quer über die Alpen in der Hallstatt- und Frühlatènezeit. In: G. Tomedi – M. Schönfelder Hrsg., *Trans Alpes – Internationale Tagung zu Fragen eisenzeitlicher Verbindungen längs und quer über die Alpen. 30. 9. – 3. 10. 2005, Universitätszentrum Obergurgl, Tirol. ArchoTirol Monographien.*
- *v tisku a:* Befestigungen der Hallstatt- und Frühlatènezeit in Westböhmen. In: B. Gediga ed., *Architektura i budownictwo epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej – Problemy rekonstrukcji. Biskupin.*
- *v tisku b:* Die Entwicklung der keltischen Gesellschaft und Fragen zur Kontinuität bzw. Diskontinuität in der hallstatt- und latènezeitlichen Besiedlung Westböhmens. In: R. Sander – C. Tappert Hrsg., *Siedlungsdynamik und Gessellschaft. Internationales Kolloquium zur keltischen Besiedlungsgeschichte im bayerischen Donaauraum, Österreich und der Tschechischen Republik. Straubing 2. bis 4. März 2006.*
- Chytráček, M. – Bernat, J. 2000:* Pozdně halštatské a časně laténské sídliště v Praze-Zbraslavi – Late Hallstatt and Early La Tène settlement at Prague-Zbraslav, *Památky archeologické 91*, 255–313.
- Chytráček, M. – Metlička, M. 2004:* Die Höhensiedlungen der Hallstatt- und Latènezeit in Westböhmen. Mit Beiträgen von Petr Pokorný und René Kyselý. *Památky archeologické – Supplementum 16. Praha.*
- Chytráček, M. – Šmejda, L. 2005:* Opevněný areál na Vladaři a jeho zázemí. K poznání sídelních struktur doby bronzové a železné na horním toku Střely v západních Čechách – The fortified area at Vladař and its hinterland. Towards an understanding of the settlement structures of the Bronze and Iron Ages in West Bohemia, *Archeologické rozhledy 57*, 3–56.
- *2006:* Zur Bedeutung des Vladař in der Siedlungsstruktur der Hallstatt- und La-Tène-Zeit Westböhmens. In: M. Chytráček – J. Michálek – K. Schmotz Hrsg., *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 15. Treffen. 15 bis 18. Juni 2005 in Altdorf bei Landshut, Rahden/Westf.*, 50–67.
- Irlinger, W. 1995:* Der Dürrnberg bei Hallein IV. Die Siedlung auf dem Ramsaukopf. *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 48. München.*
- Janák, V. 1983:* Pozůstatky řemeslné výroby z doby halštatské v Radslavicích, okr. Vyškov, ČSSR – Die Reste der hallstattzeitlichen Werkstatterzeugung in Radslavice, Bez. Vyškov, ČSSR, *Archeologia Polski XXVII (1982)*, 395–415.
- Jerem, E. 1996:* Zur Ethnogenese der Ostkelten – Späthallstatt- und frühlatènezeitliche Gräberfelder zwischen Traisental und Donauknie. In: E. Jerem – A. Krenn-Leeb – J.-W. Neugebauer – O. H. Urban Hrsg., *Die Kelten in den Alpen und an der Donau. Archaeolingua. Studien zur Eisenzeit im Ostalpenraum 1, Budapest – Wien*, 91–110.
- Jiráň, L. – Moucha, V. 1992:* Knovízské sídliště a bylanský žárový hrob v Uhách (okr. Kladno) – Die Knovízer Siedlung und das Bylaner Brandgrab in Uhy, *Archeologické rozhledy 44*, 366–373.
- Joachim, W. – Krause, R. 1991:* Frühlatènezeitliche und frühgeschichtliche Siedlungsreste im Schmiden, Stadt Fellbach, Rems-Kreis, *Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1990*, 94–96.
- Kilian-Dirlmeier, I. 1972:* Die hallstattzeitlichen Gürtelbleche und Blechgürtel Mitteleuropas. *Prähistorische Bronzefunde XII/1. München.*
- Kimmig, W. 1983:* Die griechische Kolonisation im westlichen Mittelmeergebiet und ihre Wirkung auf die Landschaften des westlichen Mitteleuropa, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 30*, 5–78.
- *1988:* Das Kleinaspergle. Studien zu einem Fürstengrabhügel der frühen Latènezeit bei Stuttgart. *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 30. Stuttgart.*
- Kossack, G. 1983:* Früheisenzeitlicher Gürtertausch, *Savaria 16*, 95–112.



- Koutecký, D. 2005:* Halštatské hradiště Rubín, k. ú. Pšov, Ústecký kraj – Der hallstattzeitliche Burgwall Rubín, Gem. Pšov, Kr. Ústí nad Labem, *Archeologické rozhledy* 57, 147–166.
- Koutecký, D. – Venclová, N. 1979:* K problematice osídlení severozápadních Čech v době laténské a římské. Sídliště Počerady I a II – Zur Problematik der Besiedlung des nordwestlichen Böhmens in der Latènezeit und römischen Kaiserzeit. Die Siedlung Počerady I a II, *Památky archeologické* 70, 42–112.
- Krause, R. 2004:* Der Ipf. Frühkeltischer Fürstensitz und Zentrum keltischer Besiedlung am Nördlinger Ries. Archäologische Informationen aus Baden-Württemberg 47, 8–43.
- Krause, R. – Böhr, E. – Guggisberg, M. 2005:* Neue Forschungen zum frühkeltischen Fürstensitz auf dem Ipf bei Bopfingen, Ostalbkreis (Baden-Württemberg), *Prähistorische Zeitschrift* 80, 190–235.
- Križ, K. 2003:* Novo Mesto. Einer der bedeutendsten vorgeschichtlichen Fundorte Europas. In: Bernstein und Glasschmuck aus Novo Mesto Slowenien. Schriftenreihe des Keltenmuseums Hochdorf/Enz 5, Kranj, 50–87.
- Kruta, V. 1975:* L'art celtique en Bohême. Les parures métalliques du V<sup>e</sup> au II<sup>e</sup> siècle avant notre ère. Paris.
- Kruta, V. – Lička, M. et al. 2004:* Celti dal cuore dell'Europa all'Insubria. Celti di Boemia e di Moravia. Civico Museo Archeologico – Villa Mirabello, Varese 28 novembre 2004 – 25 aprile 2005. Paris.
- Kruta, V. – Manfredi, V. M. 1999:* I Celti in Italia. Mondadori.
- Kurz, S. 2000:* Die Heuneburg – Außensiedlung. Befunde und Funde. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 72. Stuttgart.
- Lang, A. 1992:* Von der Hallstattzeit zur Frühlatènezeit in Nordtirol. Bemerkungen zum Beginn der Fritzens-Sanzeno Keramik. In: Die Räter, I Reti, Bozen/Bolzano, 91–115.
- Likovský, J. 2001:* Odborný posudek. In: *Chytráček 2001*.
- Likovský, J. et al. 2005:* An assortment of palaeopathological findings from the anthropological collection of the Institute of Archaeology in Prague in fundus of the National Museum, *Sborník Národního muzea, Serie B – přírodní vědy*, 61, 81–140.
- Linksfeiler, D. 1978:* Die stempelverzierte Keramik in Böhmen und Mähren, *Archäologische Informationen* 4, 82–108.
- Malinowski, T. 1983:* L'Ambre jaune baltique et le probleme de son exportation pendant les premières periodes de L'Age du Fer, *Savaria* 16, 113–123.
- Malyková, D. 2002:* Trepanace lebky v archeologických nálezech z území Čech – Trephinated skulls among archaeological findings from Bohemia, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 293–314.
- Mansfeld, G. 1973:* Die Fibeln der Heuneburg 1950–1970. Ein Beitrag zur Geschichte der Späthallstattfibel. Heuneburgstudien II. Römisch-Germanische Forschungen 33. Berlin.
- Megaw, R. – Megaw, V. 1993:* The swans of Radovesice revied. In: J. Waldhauser et al., Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. *Archeologický výzkum v severních Čechách* 21, Praha, 227–234.
- Michálek, J. 1985:* Objekt z časně doby laténské u Paračova, o. Strakonice – Ein Siedlungsobjekt aus der frühen Latènezeit bei Paračov, Bezirk Strakonice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 2, 7–18.
- 2005: Laténské nálezy na stavbě nové silnice – obchvatu (1994–2004) u Radčic-Vodňan, okr. Strakonice – Latènezeitliche Befunde und Funde während des Straßenumfahrungsausbaus unweit von Radčice und Vodňany, Kreis Strakonice (1994–2004), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 18, 45–86.
- Michálek, J. – Lutovský, M. 2000:* Hradec u Němčic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru – Hradec bei Němětice. Ein Herrensitz der Hallstattzeit und des frühen Mittelalters im böhmisch-bayerischen Kontaktraum. Strakonice – Praha.
- Michálek, J. – Venclová, N. 1992:* Ein mediterraner Glasfund aus der späthallstattzeitlichen Siedlung bei Strakonice in Südböhmen, *Ostbairische Grenzmarken, Passauer Jahrbuch für Geschichte Kunst u. Volkskunde* 34, 9–24.
- Motyková, K. 1980:* Iron working in Early La Tène settlement at Prague-Stodůlky, Bohemia, *Archeologické rozhledy* 32, 327.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1977:* The position of Závist in the Early La Tène period in Bohemia – Postavení Závisti v časně době laténské v Čechách, *Památky archeologické* 68, 255–315.
- 1978: Závist. Keltské hradiště ve středních Čechách – Závist. Ein keltisches Burgwall in Mittelböhmen. Praha.
- 1984: Opevnění pozdně halštatského a časně laténského hradiště Závist – Fortification of the Late Hallstatt and Early La Tène Stronghold of Závist, *Památky archeologické* 75, 331–444.

- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1988: Die bauliche Gestalt der Akropolis auf dem Burgwall Závist in der Späthallstatt- und Frühlatènezeit, *Germania* 66, 391–436.
- Motyková-Šneidrová, M. 1959: Kovolitecká dílna v laténské osadě u Libochovic – Atelier métallurgiste au village de La Tène de Libochovice (distr. Lovosice, Bohême), *Archeologické rozhledy* 11, 181–192, 205.
- Moucha, V. 1980: *Corallium rubrum* (L.) v laténské jámě ze Zvoleněvsí (o. Kladno) – *Corallium rubrum* (L.) aus einer latènezeitlichen Grube in Zvoleněves (Bez. Kladno), Mittelböhmen, *Archeologické rozhledy* 32, 512–520.
- Müller-Depreux, A. 2005: Die hallstatt- und frühlatènezeitliche Siedlung „Erdwerk I“ von Niedererlbach, Landkreis Landshut. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 87. Kallmünz/Opf.
- Nortmann, H. 1992: Herstellung und Zierweise keltischer Keramik. In: R. Cordie-Hackenberg – R. Geiß-Dreier et al. Hrsg., *Hundert Meisterwerke keltischer Kunst. Schmuck und Kunsthandwerk zwischen Rhein und Mosel. Schriftenreihe des Rheinischen Landesmuseums Trier* 7, Trier, 119–125.
- Nothdurfter, H. 1992: Die Fritzens-Sanzeno-Kultur und ihre Beziehungen zur etruskischen Kultur. In: L. Aigner-Foresti Hrsg., *Etrusker nördlich von Etrurien. Etruskische Präsenz in Norditalien und nördlich der Alpen sowie ihre Einflüsse auf die einheimischen Kulturen. Akten des Symposions von Wien – Schloß Neuwaldegg* 2.–5. Oktober 1989, Wien, 45–62.
- Pape, J. 2000: Die attische Keramik der Heuneburg und der keramische Südimport in der Zone nördlich der Alpen während der Hallstattzeit. In: W. Kimmig Hrsg., *Importe und mediterrane Einflüsse auf der Heuneburg. Heuneburgstudien XI, Mainz am Rhein*, 71–151.
- Parzinger, H. 1989: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. *Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save. Quellen und Forschungen zur Prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie. Band 4. VCH Acta humaniora. Weinheim.*
- Parzinger, H. – Nekvasil, J. – Barth, F. E. 1995: Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren. *Römisch-Germanische Forschungen Band 54. Mainz am Rhein.*
- Pauli, L. 1978: Der Dürrnberg bei Hallein III. Auswertung der Grabfunde. *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 18. München.
- 1997: Die Kelten am Rande der antiken Staatenwelt, *Bonner Jahrbücher* 197, 1–23.
- Penninger, E. 1972: Der Dürrnberg bei Hallein I. Katalog der Grabfunde aus der Hallstatt- und Latènezeit. *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 16. München.
- Penninger, E. – Hell, M. 1960: Ein Doppelgrab der Frühlatènezeit vom Dürrnberg bei Hallein, *Germania* 38, 363–376.
- Pič, J. L. 1899: *Čechy předhistorické. I/1. Člověk diluvialný. Pokolení skrčených koster.* Praha.
- Pokorný, P. – Boenke, N. et al. 2006: Insight into the environment of a pre-Roman Iron Age hillfort at Vladař, Czech Republic, using a multi-proxy approach. *Vegetation History and Archaeobotany* 15, 419–433.
- Pokorný, P. – Sádlo, J. – Kaplan, M. – Mikolášová, K. – Veselý, J. 2005: Palaeoenvironmentální výzkum na Vladaři – Palaeoenvironmental investigations at the hillfort Vladař (Czech Republic), *Archeologické rozhledy* 57, 57–99.
- Quitt, E. 1971: Klimatické oblasti Československa – Climatic regions of Czechoslovakia. *Studia geographica* 16. Brno.
- Ramsl, P. C. 1998: Inzersdorf-Walpersdorf. Studien zur späthallstatt-/latènezeitlichen Besiedlung im Traisental, Niederösterreich. *Fundberichte aus Österreich. Materialhefte* 6. Wien.
- Rieckhoff, S. – Biel, J. 2001: Die Kelten in Deutschland. Stuttgart.
- Roualet, P. 1987: Les Vases du V<sup>e</sup> siècle avant J. C. et leur decor peint. In: J.-J. Charpy – P. Roualet eds., *La ceramique peinte Gauloise en Champagne du VI<sup>e</sup> au I<sup>er</sup> siècle avant Jésus-Christ*, Epervay, 27–32.
- Rulf, J. – Salač, V. 1995: Zpráva o laténské keramice v severozápadních Čechách – Bericht über die latènezeitliche Keramik NW-Böhmens, *Archeologické rozhledy* 47, 373–417.
- Sankot, P. 2002: Eisenzeitliches Kunsthandwerk als Spiegel von Fernkontakten. In: A. Lang – V. Salač Hrsg., *Fernkontakte in der Eisenzeit. Konferenz Liblice 2000*, Praha, 83–101.
- 2006: Le passage du Hallstatt final à La Tène ancienne en Bohême. In: D. Vitali dir., *Celtes et Gaulois L'Archéologie face à l'Histoire. La Préhistoire des Celtes. Collection Bibracte* 12/2, Glux-en-Glenne, 143–156.
- Shefton, B. 1989: Zum Import und Einfluss mediterraner Güter in Alteuropa, *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 22, 207–220.
- 2000: On the material in its northern setting. In: W. Kimmig Hrsg., *Importe und mediterrane Einflüsse auf der Heuneburg. Heuneburgstudien XI, Mainz am Rhein*, 27–41.

- Shepard, A. 1957:* Ceramics for the Archaeologist. Washington.
- Schindler, M. P. 1998:* Der Depotfund von Arbedo TI und die Bronzedeptofunde des Alpenraums vom 6. bis zum Beginn des 4. Jh. v. Chr. – Il ripostiglio di Arbedo TI e i ripostigli di bronzi della regione alpina dal VI all'° inizio del IV sec. a. C. Basel.
- Schmid-Sikimić, B. 2002:* Mesocco coop (GR). Eisenzeitlicher Bestattungsplatz im Brennpunkt zwischen Süd und Nord. Bonn.
- Schmitt, K. – Seidel, U. 1998:* Lehrgrabung der Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in einer keltischen Siedlung in Eberdingen-Hochdorf, Kreis Ludwigsburg, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1997, 62–63.
- Schwappach, F. 1973:* Frühkeltisches Ornament zwischen Marne, Rhein und Moldau, Bonner Jahrbücher 173, 53–111.
- 1974: Ostkeltisches und westkeltisches Ornament auf einem älterlatènezeitlichen Gürtelhaken von Mühlacker, Kreis Vaihingen, Fundberichte aus Baden-Württemberg 1, 337–372.
- 1975: Zur Chronologie der östlichen frühlatène-Keramik, Alba Regia 14, 109–136.
- Sievers, S. 1984:* Die Kleinfunde der Heuneburg. Die Funde aus den Grabungen von 1950–1979. Heuneburgstudien V. Römisch-Germanische Forschungen 42. Mainz am Rhein.
- Simon, K. 1999:* Ein Bucchero-Fragment vom Alten Gleichsberg bei Bürgel (Thüringen), Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 41, 61–96.
- Smrž, Z. 1996:* Das frühlatènezeitliche Gehöft bei Droužkovic (Kr. Chomutov, NW-Böhmen) – Časně laténský dvorec u Droužkovic (okr. Chomutov, SZ Čechy), Památky archeologické 87, 59–94.
- Sofaer, J. – Turek, J. 2004:* The excavation of a funerary area at Uhy (distr. Kladno). In: M. Gojda ed., Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology, Praha, 286–305.
- Soudská, E. 1966:* Obydlí na pozdně halštatských sídlištích – Wohnstätten in späthallstattzeitlichen Siedlungen, Památky archeologické 57, 535–603.
- 1994: Die Anfänge der keltischen Zivilisation in Böhmen. Das Gräberfeld Manětín-Hrádek. Praha.
- Stöllner, T. 1993:* Weisgrundige Keramik der Frühlatènezeit in Böhmen: Ein Beitrag zur Frage des Keramikhandels bei den Kelten. In: J. Waldhauser et al., Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Archeologický výzkum v severních Čechách 21, Praha, 115–135.
- 1996: Die Hallstattzeit und der Beginn der Latènezeit im Inn-Salzach-Raum. Katalog- und Tafelteil. Archäologie in Salzburg 3/II. Marburg.
- 2002: Die Hallstattzeit und der Beginn der Latènezeit im Inn-Salzach-Raum. Auswertung mit einem Beitrag von K. Kritsotakis. Archäologie in Salzburg 3/I. Marburg.
- Szilágyi, J. G. 1988:* Etruskische pseudo-rotfigurige und rotfigurige Vasen. Hellenistische Keramik. In: Die Welt der Etrusker. Ausstellung und Katalog, Berlin, 245–246.
- Šaldová, V. 1971:* Pozdně halštatské ploché hroby v západních Čechách a jejich vztah k současným mohylám. Pohřebiště Nynice a Žákava-Sváreč – Die westböhmisches späthallstattzeitlichen Flachgräber und ihre Beziehung zu den zeitgleichen westböhmisches Hügelgräbern. Das Gräberfeld von Nynice und Žákava-Sváreč, Památky archeologické 62, 1–134.
- Trachsel, M. 2004:* Untersuchungen zur relativen und absoluten Chronologie der Hallstattzeit. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 104. Bonn.
- Uenze, H. P. 1979:* Die Latènezeit im Ries. Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern 40. Mainz.
- Venclová, N. 1990:* Prehistoric glass in Bohemia. Praha.
- 1994: Glasperlen aus dem Gräberfeld Manětín-Hrádek. In: E. Soudská, Die Anfänge der keltischen Zivilisation in Böhmen. Das Gräberfeld Manětín-Hrádek, Prag, 90–120.
- 2001: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice – Production and settlement: the Loděnice project, Central Bohemia. Praha.
- Vlčková, J. 1991:* Pohlody, okr. Chomutov. Příspěvek k laténskému osídlení podkrušnohorského regionu – Pohlody, Bez. Chomutov. Ein Beitrag zu der latènezeitlichen Besiedlung des Erzgebirgegebietes, Archeologické rozhledy 43, 520–551.
- Vojtěchovská, I. 1995:* Keltská osada pod mohylníkem v Libčicích nad Vltavou – Chýnové z období pozdně halštatského až časně laténského. Libčice nad Vltavou.
- 2005: Keltská kovolitecká a kovotepecká dílna ve Stanicích, okr. Praha-západ – Keltische Metallguss- und Metalltreibwerkstatt in Stаницe, Bez. Prag-West, Archeologie und středních Čechách 9, 299–306.
- Vorlauf, D. 1997:* Die etruskischen Bronzeschnabelkannen. Eine Untersuchung anhand der technologisch-typologischen Methode. Internationale Archäologie 11. Espelkamp.

- Waldhauser, J. 1977: Keltické sídliště u Radovesic v severozápadních Čechách. Přehled výzkumů a stav hodnocení – Die keltische Siedlung bei Radovesice, Bez. Teplice in Nordwestböhmen (Übersicht der Ausgrabungen und Stand der Auswertung), *Archeologické rozhledy* 29, 144–177.
- 1986: Kupfergewinnung und -verhüttung in Böhmen und Mähren während der Späthallstatt- und Latènezeit (Forschungsstand). In: B. Gramsch Hrsg., *Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft während der jüngeren Bronze- und Hallstattzeit in Mitteleuropa*. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 20, Potsdam, 197–212.
- 1988: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 68, 25–179.
- Waldhauser, J. et al. 1993: Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. *Archeologický výzkum v severních Čechách* 21. Praha.
- Wigg, A. 1992: Schmuck aus Bernstein, Tonschiefer, Lignit und Gagat. In: R. Cordie-Hackenberg – R. Geiß-Dreier et al. Hrsg., *Hundert Meisterwerke keltischer Kunst. Schmuck und Kunsthandwerk zwischen Rhein und Mosel*. Schriftenreihe des Rheinischen Landesmuseums Trier 7, Trier, 203–206.
- 1992a: Koralle und Email als Einlage bei Metallarbeiten. In: R. Cordie-Hackenberg – R. Geiß-Dreier et al. Hrsg., *Hundert Meisterwerke keltischer Kunst. Schmuck und Kunsthandwerk zwischen Rhein und Mosel*. Schriftenreihe des Rheinischen Landesmuseums Trier 7, Trier, 207–208.
- Zadák, J. – Vencl, S. 1973: Nálezy z běchovické pískovny z let 1960 až 1968 – Die Funde aus der Sandgrube in Běchovice, Bez. Praha-Ost, aus den Jahren 1960–1968. In: *Výzkumy v Čechách 1970*, Praha, 212–246.
- Zavřel, J. 2001: Geologické poměry archeologické lokality u obce Chržín. In: *Chytráček 2001*.
- 2002: Výsledky fyzikálně-chemických rozborů strusek a kapek tavenin z časně laténských objektů u Chržína (okr. Kladno). Ms. dep. v archivu ARÚ AV ČR Praha, č. j. 2739/07.
- Zeller, K. 1992: Räter am Dürrnberg?. In: *Die Räter, I Reti*, Bolzano/Bozen, 287–294.

### The early La Tène settlement site in Chržín (Central Bohemia) with the imitation red-figure pottery and documentation of metal smelting and amber working

The early La Tène settlement was situated on a slight incline at an elevation of 188–200 m (*fig. 1: 1; 23: 2*). The site is situated on the eastern edge of a climatically warm region whose soil cover is formed by brown earth with raw soils. An assessment of the vertical stratigraphy shows a high probability of a connection between early La Tène settlement and subsequent creation of a weathering horizon which covered the entire site after the decline of the settlement. The significant erosion can be traced back to the massive deforestation of the surrounding landscape, especially the hillsides and hilltops of the nearby Vltava terraces. The results of earlier archaeological excavations testify to the probability that sepulchral activities were continuous during the Hallstatt period and the early La Tène period (*fig. 1: 2, 3*).

The finds, which reveal long-distance ties to northern and southern Europe and point towards rare production activities, are provided by several sunken features in the settlement. The two most significant – the sunken hut 16 and the workshop feature 160 – are published in this work together with the first preliminary information on the entire locality. Based on the presence of chronologically significant features (*tab. 1; figs. 5–14; 17*), the majority of fragments of vessels from features 16 and 160 can be dated to the LT A phase. The sunken hut 16 (*figs. 2: 16; 3*) has a rectangular footprint of 400 x 320 cm with rounded corners and a flat base; it did not have any source of heat and was destroyed by fire. The sample of charred pine (*Pinus sylvestris*) from the hut's floor was dated using AMS radiocarbon dating (*tab. 2*): after calibration, the measured date of 2380 ± 30 BP corresponds to a time interval between 540 B.C. and 390 B.C. with a probability of 92.6% at a level of probability of 95% (2 $\Sigma$ ). Radiocarbon dating was performed using a sample of charred wood without remnants of bark, most likely from the interior of a tree trunk. For this reason, we should lean towards the younger end of the resultant radiocarbon date range. The fragment of a cup with polychrome decoration (*fig. 17*) emulating a red-figure pottery motif belongs to the 5<sup>th</sup> century B.C., more likely to the 2<sup>nd</sup> half of that century. The angular, connected meanders painted using carmine red colour running

along the left on the inside of the base represent a rare example of the imitation of certain elements of red-figure decoration, although a similar carmine red colour is not found on Greek or Etruscan pottery. Similar meanders encircle the red-figure features on the inside bottom of the imported Attic cups from the early La Tène court in Weiler Osterholz, Baden-Württemberg (*Böhr 2005*). Both kylixes found in fragments (the diameter of the meandering circle, 13.5 cm, corresponds to the diameter of the circular band of meanders on the Chržín cup) can be clearly dated to 460–450 B.C. At the end of the 6<sup>th</sup> and during the 5<sup>th</sup> century B.C., the growing influx of imported goods into lands north of the Alps was more likely related to Etruscan activities, as indicated by several new documentations. The fragments of red-figure kylixes from low-land settlements (Hochdorf “Reps”, Weißen-turm-Urmitz), fortified hilltop residences (e.g. Ipf, Marienberg by Würzburg) and elite graves (Klein-aspergle) reveal the growing popularity of Attic luxury ware in early Celtic courts in central Europe; this tableware was imitated not only in Italy but also in countries north of the Alps (Heuneburg and Mont Lassois, for instance, produced local imitations of Little Master black-figure Attic cups). Imported Greek and Etruscan vessels influenced local production by pottery-makers in many places in central and western Europe, such as the fine 5<sup>th</sup>-century pottery in Champagne – the vase *caréné* is derived from the form of Etruscan and Greek kylixes. At the end of the 6<sup>th</sup> century and during the 5<sup>th</sup> century B.C., imported Greek pottery, Etruscan bronze vessels and other luxury goods from the south were valued in the Czech lands as well (*Chytráček 2002; v tisku/forthcoming*). We note here the fragment of black-figure pottery and fragments of vessels with black varnish at Ha D3 – LT A settlements (*fig. 23: 1, 3, 8*), although for now the first finds of imported red-figure Attic pottery can be documented only at the early La Tène low-land settlement (*fig. 23: 6*) in Prague-Ruzyně (*Bureš – Waldhauser 2005*). The sunken hut from the Ha D3 – LT A phase uncovered in Plzeň-Roudná (*fig. 23: 4*) contained fragments of a cup imitating a red-figure Attic kylix (*Bašta – Bašťová – Bouzek 1989*); angular, carmine-red meanders also encircled the kylix’s tondo. Greek tableware of the 5<sup>th</sup> century B.C. entered Bohemia mostly from northern Italy. The cup with polychrome decoration from Plzeň-Roudná is now considered to be an imitation of Etruscan vases which copied the form and decoration of Attic vessels (*Bouzek 1999; 2003*). This find from western Bohemia is thus connected with imports and innovations arriving via the long-distance corridor through the Alpine region of the Fritzens-Sanzeno culture from northern Italian trade centres in Spina and Adrie, which in the first and especially the second quarter of the 5<sup>th</sup> century played an important role in the further spread of red-figure goods. The Chržín cup most likely represents a local imitation and shows a similar technique as that from the Plzeň-Roudná find. The impetus to attempt imitations of Mediterranean Greek-Etruscan red-figure cups arrived in the Czech lands from northern Italy and influenced the production of at least one centre of pottery-making, probably in central Bohemia. It is possible that, in some Czech regions, the fashionable experimentation with carmine-red colour had already begun by the end of the late Hallstatt period and especially in the LT A phase. Finds of Ha D2/3 – LT A red and white painted pottery from Bohemia correspond to painted pottery from the Salzburg region; a trade with these goods is assumed in the LT A phase.

Workshop feature 160 (*figs. 2: 160; 9*) was located 10 m from moat 130 and had a flat base with a regular rectangular footprint. The sides of the pit were apparently reinforced by wooden walls and the southern side was stepped for easy entry. This production feature was related to a specialised foundry and jewellery workshop whose activities are documented in particular by finds. In addition to plentiful iron slag, one surprise is the number of fragments of smelting furnaces (36 fragments) and fragments of clay waste moulds (17 fragments). Undoubtedly related to production activities were the small damaged bronze objects (scrap intended for further smelting: *fig. 19: 1–6, 10*) as well as the numerous amorphous fragments of raw amber (*fig. 21: 2, 3*). Especially chronologically significant is the graceful bronze fibula (*fig. 19: 1*) which shows signs of the miniature form of later fibulae with a decorative foot and long, self-closing coil; it can be ordered into the early or middle LT A phase. The fine turned pottery; bottle (*fig. 11: 6*) and especially some of the Braubach-type bowls (*fig. 11: 1–3*) help date the collection as being from the LT A2 phase. The dating to the end of the early La Tène period is also supported by the rare find of a goblet leg (*fig. 11: 21*) and the two-side-stamped lid



(*fig. 10: 2–3*) which probably also served as a drinking cup and was part of a luxury drink set. The semi-finished rondel made of a human skull (*figs. 19: 17; 20*) may evoke ideas of ritual practices or sacred taboo activities (*fig. 19: 6, 11*) which possibly only the chosen and initiated could perform and which were related to the production area, itself surrounded by a shallow moat. The location of specialised production was bordered by the shallow, open moat 130, whose fill contained slag and amber fragments (*fig. 21: 1*). The nozzle fragment (*fig. 15: 9*), fragments of furnaces (*figs. 15: 2, 7, 8; 16*) and clay waste moulds (*fig. 15: 1, 3, 4–6*) found in feature 160 document the production of bronze rings of various sizes (diameter 3.4 cm, 4.4 cm, 9.9 cm, 10.2 cm); it is likely that there was also a workshop active here which produced decorative items made of amber, most likely protective amulets, beads or amber inlays for metal jewellery (amorphous amber fragments of a maximum size of 2.7 cm: *figs. 2; 21*). Molecular spectrometry analyses of the amber from Chržín confirm that this raw material was transported from the Baltic Sea.

The traces of processed metal found at the site – slag and drops of metal on the furnaces – were analysed using three physical-chemical methods of analysis (X-ray diffraction, determination of trace elements and electron microanalysis) the iron ore was smelted at the location. The finds of massive iron slag containing wüstite and fayalite testify to direct metallurgical production of this metal. The drops of iron on the furnaces document the metal's subsequent casting as well. The increased concentration of copper, cobalt and nickel in the slag indicates that, in addition to iron, coloured metals were smelted – in particular, bronze scrap. Six of the ceramic furnaces contained macroscopically visible remnants of molten metal (*fig. 18*); the type of metal was determined using electron microanalysis, which in addition to iron also found a bronze alloy.

The majority of Ha D – LT A low-land settlements on Czech territory with documented metal casting are of an agricultural-pastoral nature with little and perhaps only temporary local metallurgical production for supplying the local community and nearby surroundings. An exception to this rule are larger settlement agglomerations which during the Ha D – LT A phase developed at advantageous sites on long-distance trade routes or crossroads and near centres of political power. In Tuhoměřice near Prague (*fig. 23: 8*) an LT A settlement was uncovered which, in addition to a smithing workshop, contained a feature with fragments of imported Greek pottery with black varnish as well as fragments of raw amber from northern Europe. Unprocessed amber also adds to the extraordinary standing of another low-land settlement from the 6<sup>th</sup> and 5<sup>th</sup> centuries B.C. in Prague-Ruzyně (*fig. 23: 6*), where fragments of red-figure Greek pottery were found in a sunken hut from the end of the early La Tène period. Another settlement agglomeration which, over the course of the 6<sup>th</sup> and 5<sup>th</sup> centuries B.C., developed at the crossroads of several long-distance roads is the newly discovered settlement in Chržín (*figs. 1: 1; 2; 23: 2*), with imitation red-figure pottery, foundry and jewellery production and the production of magical protective amulets. In the hierarchy of the settlement structure of the time, such a settlement agglomeration can be assigned a higher status, with the owners of local courts belonging to the local elite, inhabiting expansive houses, organising feasts for their retinue and clients, concentrating specialised artisan production and undoubtedly interested in long-distance contacts and the exchange of luxury goods.

The isolated fragment with painted decoration (*fig. 17*) betrays the presence of an imitation red-figure cup among the luxury drinking collection used at the settlement and also documents the local process of adopting and processing new fashion trends which arrived in the Czech territory in the 5<sup>th</sup> century B.C. from Etruscan Italy, and which contributed to a significant degree to the formation of a new art-style – the early La Tène style. Ties to Alpine regions are also indicated by the comb-stamp decoration on the locally-produced bottle-like vessel (*fig. 22*). The fragments of raw amber uncovered in the settlement's youngest Early La Tène features point towards the transport of this valuable raw material from the Baltic Sea and indicate intensive long-distance contacts. The numerous unusual items of Mediterranean origin found on Czech territory in rich graves or at settlements clearly show that, in the late 6<sup>th</sup> and during the 5<sup>th</sup> century B.C., several regions of Bohemia attained important positions in the cultural and political development of central Europe. The character of these finds shows a certain concentration of power and property in specific regions, whose advantageous



location and rich local resources allowed the local elite to maintain long-distance connections with developmentally advanced centres of Mediterranean culture. It is assumed that the Czech lands did not grow in importance until, at the beginning of the 6<sup>th</sup> century B.C., the fortified residences along the old amber road running east of the Alps were destroyed, and amber was then transported in greater quantities along roads lying further to the west. Several indicia indicate that it was during this period that the Bohemian Basin experienced its rise, which was probably related to the redirection of long-distance corridors in central Europe (see *Chytráček, in print*). In the 6<sup>th</sup> century B.C., the amount of imported amber in Italy saw a sharp decline, and the cause of this phenomenon is seen in the decline of hillforts along the amber road to the east of the Alps, which most likely came about as a result of Scythian attacks from the east. The amber road was thus shifted to the west, in central Europe running across the Bohemian Basin towards the Danube and through the Alpine passes into northern Italy. Around the year 520/510, the Etruscans gained control of upper Italy and during the first half of the 5<sup>th</sup> century B.C. established their own trade network in the area north of the Alps (*Pape 2003*). An important middle-man role was played by the inhabitants of Alpine valleys, especially representatives of the Golasecca and Fritzens-Sanzeno cultures.

The majority of Etruscan bronze vessels produced from the second half of the 6<sup>th</sup> and primarily in the 5<sup>th</sup> century B.C. in the Etruscan production centre in Vulci arrived on Czech territory from upper Italy over the Alps (*Chytráček 2002; v tisku/forthcoming*). In Bohemia, we are aware of a total of six bronze Etruscan beaked flagon or their fragments, most of which are from early La Tène elite graves. The bronze drinking set in the rich LT A graves also included flat Etruscan bowls; isolated finds are the olpe from Obří pramen near Lahošův and the stamnos-situla from the burial mound in Mírkovice. The direction of long-distance routes can be seen not only in the rich graves containing imports but also in the fortified hilltop residences frequently located in strategic locations at geographically important places (*Chytráček – Metlička 2004*), where we also see low-land settlements with imported Attic pottery or other materials of a Mediterranean origin (*fig. 23*). In Bohemia, Greek pottery has so far been documented only at low-land settlements; the lack of imported Attic vessels at fortified hilltop residences can be explained by the current state of research. Of the many known fortified sites from the 6<sup>th</sup> and 5<sup>th</sup> centuries B.C., only three fortified residences are considered possibly to have been centres of power (*Drda – Chytráček 2005*).

In central Bohemia, near Poříčany (*fig. 23: 5*), a successful study has been performed of an Ha D – LT A settlement lying along one of these long-distance routes, protected by a palisade and moat. The amount of unprocessed Baltic amber and the large number of semi-finished amber beads found at this site document local working and long-distance transport to the south in the late Hallstatt period, as also confirmed by the discovery of red coral (*Corallium rubrum* L.) and foreign cowry shells (*Cypraea tigris*). Two Etruscan bronze bowls from the early La Tène grave in Hořín at the confluence of the Vltava and Labe/Elbe (*Chytráček v tisku/forthcoming*) point towards an important strategic site and a possible crossroads. The importance of the fortified hilltop residences at Minice along the lower Vltava is underscored by the discovery of four branches of red coral (*Kruta – Lička et al. 2004*). One of the central Bohemian long-distance corridors followed, at a certain distance, the lower Vltava, as shown by the line of early La Tène settlement (*fig. 23: 2, 6, 8*) containing finds of unprocessed amber and imported or imitation Greek pottery. Two other important long-distance roads crossed below the power centre at the Závist hillfort at the confluence of the Vltava and Berounka, settled in the Ha D – LT A phase. Two handles of Etruscan beaked flagons from nearby Modřany point towards the existence of destroyed rich graves (*Motyková – Drda – Rybová 1977*). The road to the south continued along the Berounka river and then along the valley of the Litavka, along whose lower reaches we have found a noticeable concentration of Ha D – LT A hilltop settlements as well as early La Tène elite graves with a two-wheeled wagon. The direction of the corridor is confirmed by the find of a fragment of imported glass aryballos in the Ha D2-3 sunken hut (*Michálek – Venclová 1992*) in Strakonice (*fig. 23: 7*). In many ways, the gifts from the early La Tène elite burial mound in Hradiště near Písek exceed other rich graves. Particularly noteworthy are the collection of gold women's jewellery and the drink set with bronze bowls, two beaked flagons and a silver colander. The figur-

atively decorated flagon with an attachment in the shape of a siren can be classified as a luxury product (see *Vorlauf 1997*) which represented a highly placed person or was used during political negotiations. During the Ha D – LT A phase, several main corridors passed through western and north-western Bohemia on their way to the southwest. One such corridor headed towards the Plzeň Basin (*fig. 23: 4*) along a path which more or less followed the Berounka river (LT A elite burial mound in Chlum with Etruscan beaked flagon; Ha D3 – LT A graves with two-wheeled chariots from Kladruby and Sedlec-Hůrka) and further along the Radbuza, Schwarzach and Naab towards the Danube. The road's path through the mountainous Bohemian Forest is revealed by the Etruscan stamnos-situla from Mirkovice and bronze Etruscan bowls from the LT A grave in Samsbacher Forst, Upper Palatinate. Another long-distance axis was along the Ohře (Eger) and Main rivers. Finds on Czech territory include the bronze handle of an Etruscan beaked flagon from Čínov, with 5<sup>th</sup>-century B.C. Greek pottery found at settlements (*fig. 23: 1, 3*); three fragments of Attic pottery from the early 5<sup>th</sup> century found during excavations of a Ha D3 – LT A court in Droužkovice; and a fragment of black-figure Attic pottery from the early 5<sup>th</sup> century B.C. was found in a Ha D2-3 hut in Kadaň.

It is clear that the aforementioned imported luxury goods cannot prove direct and long-lasting trade activities between the Czech lands and Etruscan or Greek centres. Luxury goods of Mediterranean origin which made it to Czech territory had more of the character of gifts made to local chieftains, and the imported shipments may even have confirmed peace agreements and political marriages or opened new markets. The intensification of trans-regional contacts documented at the end of the 6<sup>th</sup> and during the 5<sup>th</sup> century B.C. was especially related to the shift of the amber road, which led through the Bohemian Basin, with local leaders probably ensuring safe transit across their territory. Over time, the confluence of several advantageous factors enabled the growing prosperity of communities and leading families, as reflected primarily in the late 6<sup>th</sup> and first half of the 5<sup>th</sup> century B.C. in funerals accompanied by Etruscan vessels, two-wheeled chariots and gold jewellery. The short period of prosperity brought a concentration of wealth and intensive development of residences primarily to the western half of Bohemia (*fig. 23*). In the 5<sup>th</sup> century B.C., an active centre crystallised in *Boiohaemum*, with impulses arriving from distant centres (*Chytráček 1999*). Bohemia's influence on surrounding regions in the 5<sup>th</sup> century was apparently related to the process of the integration of Celtic tribes in the Bohemian Basin (a notable case is the end of the minor residence at Minice and the rise of the power centre at Závist), and can even be explained by the take off of power and prestige of the just forming "confederation" of Boii in this region (*Kruta – Lička et al. 2004; Sankot 2006*). The fall from power of the local chieftains at the end of the 5<sup>th</sup> and early 4<sup>th</sup> century B.C. in the broader realm north of the Alps is usually connected with a social revolution among the Celts. The disintegration of the hierarchically ordered early Celtic society affected Bohemia as well; these changes in the central European realm anticipated the pillaging conquests to the south and south-east of Europe.

English by *Stephan von Pohl*

## Antrakologická analýza vybraných objektů časně laténského sídliště v Chržíně

Jan Novák

### Úvod

Vývoj vegetace střední Evropy je dlouhodobě diskutované téma (např. *Firbas 1949; Ložek 1973; Lang 1994; Roberts 1998; Behre 2005*). Charakter biotopů v blízkém okolí sídliště měl v minulosti zcela zásadní význam pro život lidské komunity (*Kreuz 1990; 1992*). Na základě zjištěné druhové skladby je možné interpretovat např. ovlivnění stromového patra člověkem, hospodaření s palivem, prosvětlování lesní vegetace pastvou dobytka, uspořádání sídelních areálů a celkový vývoj krajiny. Na valně většině území planárního a kolinného výškového stupně bývá jako potenciální vegetace rekonstruován listnatý opadavý les. V současné době převládá názor, že lesy nížin a pahorkatin měly od počátku holocenního vývoje stromový zápoj poměrně nízký a značně vyvinuté bylinné patro (*Vera 2002; Mitchell 2005*).

Území mezi Kralupy nad Vltavou, Slaným, Louny a Roudnicí nad Labem náleží k tzv. klasické sídelní oblasti s víceméně kontinuálním osídlením od neolitu do současnosti (*Pleiner et al. 1978; Neustupný 1998; Podborský 1997*). V rámci fytogeografického členění ČR bývá tento region označován jako Středočeská křídová tabule (*Skalický 1988*). Území je charakteristické specifickými geologickými a půdními podmínkami, klimatem i holocenním vývojem vegetace. Specifičností regionu potvrzuje hojný výskyt řady druhů boreoálně-kontinentálního a ponticko-panonského floristického elementu (např. *Adonis vernalis, Astragalus austriacus, A. excapus, Bothryochloa ischaemum, Carex humilis, C. supina, Festuca valesiaca, Glaux maritima, Hierochloa australis, Linum tenuifolium, Oxytropis pilosa, Pulsatilla patens, Stipa pennata*), ale i výskyt reliktní entomo a arachnofauny charakteristické pro stepní biotopy (např. střevlíci *Notiophilus laticollis* a *Masoreus wetterhallii*, drabčík *Dolicoaon biguttulus*, sklípkánek pontický *Atypus muralis*).

Většina jmenovaných druhů má původ v pozdně glaciálních stepích a jejich výskyt otevírá představu, že biotopy a vegetace s jejich přítomností mají návaznost na refugia primárního bezlesí (*Novák – Sádlo 2005*). Během holocénu však byla valná většina současné rozlohy stepních travníků značně ovlivněna expanzí listnatého lesa. Vzhledem ke klimatickým podmínkám a k vývoji kulturní krajiny byl nejkritičtější obdobím sklonek boreálu a atlantik (ca 7000–4000 př. n. l.), kdy bylo teplo a vlhko, a předpokládá se, že odlesňovací aktivity člověka se teprve rozvíjely (viz *Sádlo et al. 2005*). Paleoekologické a archeobotanické povědomí o vývoji a dynamice vegetace regionu je však na samém počátku. V současnosti se při hodnocení vývoje zdejší vegetace lze opřít o nečetné práce založené na kvartérní geologii a paleomalakologii (např. *Ložek 1980*). K dispozici zatím nejsou data paleobotanická, s výjimkou recentních výzkumů Podřipska (*Pokorný 2005*). Pylová analýza však vzhledem ke své robustnosti není zcela směrodatná k zachycení charakteru vegetační mozaiky či vzácných typů vegetace.

Cílem článku je přispět malým dílem k utvoření obrazu složité mozaiky vývoje vegetace regionu. Na příkladu antrakologické analýzy z časně laténského sídliště v Chržíně je vykreslen charakter dřevinné skladby v blízkém okolí sídliště. Práce se také snaží upozornit na rozdíly druhového složení antrakologického materiálu ve vybraných objektech.

### Lokalita a metodika

V červnu 2001 bylo při záchranném výzkumu jižně od obce Chržín (okr. Kladno) objeveno časně laténské sídliště. Lokalita se nachází na mírném svahu ukloněném k Z až SZ ve vzdálenosti 400 m od pravého břehu Bakovského potoka. Letecké snímky prozrazují, že rovinné sídliště zkoumané v 40–50 m širokém a 350 m dlouhém úseku stavby silnice se rozprostíralo zřejmě v mnohem větší rozloze na mírně zvlněné planině přibližně trojúhelníkovitého tvaru. Areál na V vymezovaly svahy výše položené vltavské terasy, na S údolí Bakovského potoka, na J a JZ pravděpodobně až mělký terénní zářez bezjemenné vodoteče (*Chytráček 2007*).

V rámci regionálně-geomorfologického členění Českého masívu se lokalita nachází ve vých. části celku Dolnooharská tabule, která se vyznačuje erozně denudačním reliéfem rozsáhlých plošin, širokých rozvodných hřbetů a rozevřených údolí svahových toků a erozních kotlinek. Geologický podklad tvoří turonské písčité slínovce či vápnité pískovce a cenomanské pískovce, které často překrývají pleistocenní štěrkopísky a spraše (Demek 1987). Jedním z charakteristických znaků regionu je přítomnost černozemí.

Lokalita náleží ke klimaticky teplé oblasti charakterizované stupněm T2 (Quitt 1971), která je charakteristická dlouhým létem, teplým až mírně teplým jarem i podzimem a krátkou, mírně teplou a suchou zimou, s velmi krátkým trváním sněhové pokrývky. Spolu s navazujícím středním Poohřím patří mezi nejsušší regiony republiky.

Pozornost antrakologické analýzy byla zaměřena na vybrané objekty 16, 160, 6, 125 a 215. Obj. 16 představuje reliktu zahloubené chaty obdélného půdorysu 400 x 320 cm se zaoblenými nárožními a plochým dnem. Uhlíky z výplně křulových jam naznačují požár domu. Zuhelnatělé dřevo bylo separováno ze dna objektu, kde byla přítomna 10–12 cm silná hnědá hlinitá vrstva obsahující i velké množství zlomků keramických nádob, mazanici a zvířecí kosti. Výrobní obj. 160 je spojován se specializovanou kovoliteckou a šperkařskou dílnou. V jeho zásypu byla hojně nalezena železná struska, zlomky tavicích tyglíků, fragmenty ztracených forem na odlévání kruhů, drobné bronzové předměty a četné amorfní úlomky surového jantaru. Uhlíky byly separovány ze zásypu, který zřejmě jednorázově zaplnil prohlubeň brzy po zániku výrobního objektu. Dále byly analyzovány nálezy z obj. 6, 125 a 215. Jámy 6 a 215 se nacházejí nedaleko od obj. 16. Jáma 6 měla zúžené hrdlo a rozšířenou spodní část; stěny válcovité jámy 215 byly naopak téměř svislé. Obj. 125 je popisován jako hluboká zásobní jáma s charakteristickým rozšířením směrem ke dnu (Chytráček 2007).

Uhlíky byly vybírány pracovníky archeologického výzkumu. Stav uhlíků byl relativně dobrý. Determinace byla provedena standardními metodami xylogické mikroskopie (Schweingruber 1978; Thiébauld 2002).

### Dřevinná skladba

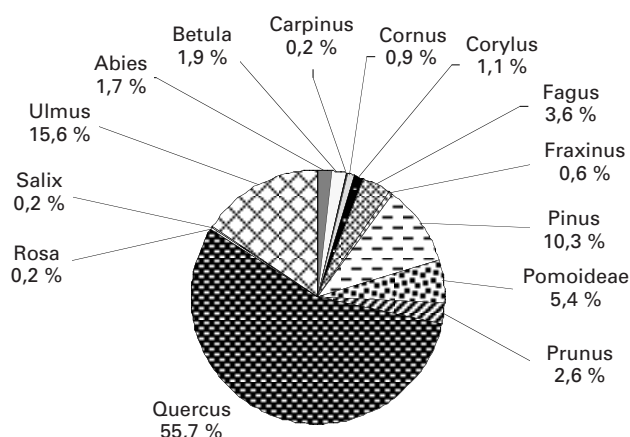
Analyzovaný soubor je tvořen poměrně bohatým spektrem 12 druhů dřevin (obr. 1). Celkově bylo provedeno 517 pozitivních určení. Dominantou souboru je dub (*Quercus*), jehož poměrné zastoupení v souboru činí 56,5 %. Dub má také ze všech nalezených dřevin nejvyšší frekvenci; byl nalezen v 91,6 % kontextů. Tato dřevina má poměrně širokou ekologickou amplitudu a můžeme se s ní setkat od aluvií řek až po skalní biotopy. Dub má dobrou pařezovou výmladnost a jako významný faktor ovlivňující jeho generativní obnovu jsou uváděny dostatečné světelné podmínky (Věra 2002). Výrazná dominance dubu bývá v nížinných lesích střední Evropy pokládána za důsledek několikastupňového procesu rozvolňování a degradace listnatých lesů (Bradshaw 2004; Mitchell 2005). Vysoké zastoupení dubu je v kontextu halštatských a laténských sídlišť českého termofytika možné chápat jako obecný stav (Opravil – Podborský 1962; Kyncl 1987; Beneš 2006; Novák 2006a). U řady publikovaných studií však může být zastoupení dubu posíleno i charakterem analyzovaných souborů. Dub má všestranně využitelné dřevo, a nelze zcela vyloučit jeho preferenci.

Druhou nejhojněji zastoupenou dřevinou je jilm (*Ulmus*, 15,6 %). Vyšší zastoupení jilmu v antrakologických souborech není v ČR výjimkou. Hojně zastoupení jilmu je uváděno např. z eneolitického výšinného sídliště Hlinsko v Moravské bráně (Beneš – Opravil 2006; 11 %), objektů věteřovské kultury v Plotištích n. L. (Novák 2006b; 23,3 %), laténského oppida Hrazany (Slavíková 1960; 3,8%), římského sídliště u Tuněchod (Novák 2005; 14,6 %) či z raně středověkého hradiště v Libici n. Cidlinou (Slavíková 1976; 4 %). Vzhledem ke stanovištním poměrům panujícím v lokalitě Chržín nelze očekávat jiný druh než *Ulmus minor*. Tento druh často vytváří křovité formy. Jilm má dosti tvrdé dřevo a vyznačuje se velmi dobrou pařezovou výmladností.

Další hojně zastoupenou dřevinou je borovice (*Pinus*; 10,6 %). Její výskyt je však omezen pouze na obj. 16. Přihlédneme-li k velkým rozměrům borových uhlíků, jež z něho pocházejí, je velmi pravděpodobné, že borovice tu byla použita jako konstrukční materiál. Ve střední Evropě je vyšší zastoupení borovice typické pro území dlouhodobě intenzivně ovlivněné lidskou činností s písčitém či

Obr. 1. Absolutní četnost uhlíků dřevin v analyzovaném souboru.

Fig. 1. Absolute frequency of wood charcoal in the analysed assemblage.



šterkovitým podložím či pro pískovcová skalní města. Borovice je světlomilná dřevina, na rozdíl od listnatých dřevin odolnější vůči požárům. Na druhou stranu je schopná pouze generativní obnovy, a to především v místech s narušeným půdním povrchem a s dostatečnými světelnými podmínkami.

Významné zastoupení v souboru mají křoviny a světlomilné dřeviny – jabloňovité (Pomoideae) 5,3 %; bříza (*Betula*) 3,2 %; *Prunus* sp. 2,5 %; líska (*Corylus*) 1,3 %; svída/dřín (*Cornus*) 0,8 %. Také hojně zastoupený jilm byl pravděpodobně křovité formy, charakteristické pro *Ulmus minor*.

Výše popsaná skupina dřevin, včetně dubu, indikuje silný lidský vliv na vegetaci blízkého okolí sídliště, které bychom rekonstruovali jako mozaiku bezlesí a řídkých, pastevně využívaných porostlin, které také sloužily jako zdroj palivového dříví či letniny. V rámci této vegetace se nehojně vyskytoval i buk (*Fagus* 3,6 %), ojediněle i jedle (*Abies*) a habr (*Carpinus*).

### Druhová skladba objektů

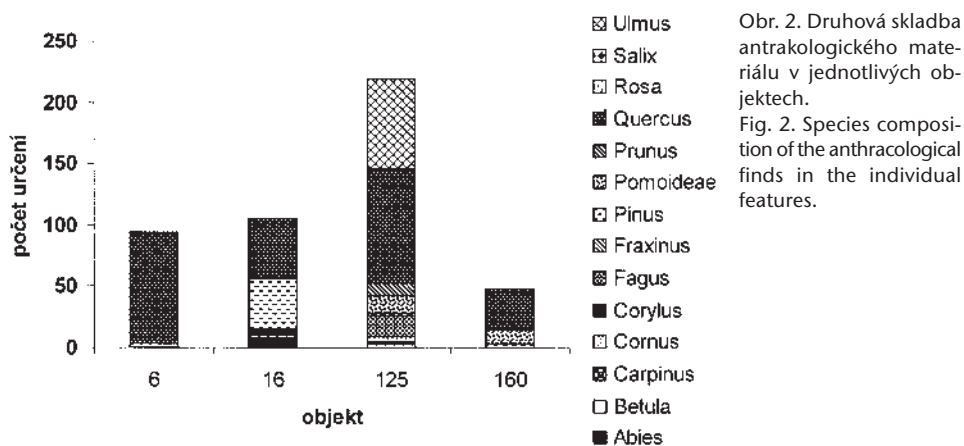
Druhová skladba jednotlivých objektů vykazuje zajímavé rozdíly. Poměrně odlišný charakter dřevinné skladby nalezneme v obj. 16, kde je nápadné vysoké zastoupení borovice. Podstatná část borových uhlíků pochází z výplně kúlových jam. Přihlédneme-li k velikosti uhlíků separovaných z tohoto objektu, lze předpokládat, že borové a pravděpodobně i dubové dřevo tvořilo značnou část konstrukčního materiálu objektu. Vedle konstrukčního dříví byly zastoupeny i uhlíky palivového dříví, které vedle dubu reprezentuje líska, bříza a ojediněle i *Prunus* sp.

Uhlíky z dalších objektů lze interpretovat především jako palivové dříví. Jejich společným znakem je výrazná dominance dubu. Dílenský obj. 160 je vedle hojného zastoupení dubu nápadný vyšším zastoupením tvrdého dřeva jabloňovitých a *Prunus* sp. Je pravděpodobné, že vyšší zastoupení taxonů s tvrdým dřevem je ovlivněno selektivním výběrem a souvisí s doloženou dílenskou výrobou.

Obj. 125 je hluboká zásobní jáma, která druhotně mohla sloužit jako jáma odpadní. V rámci tohoto objektu bylo provedeno nejvíce určení a také byla zjištěna nejpestřejší druhová skladba. Ta názorně představuje okolní vegetaci jako druhově pestré křovité porostliny. Za zmínku stojí hojné zastoupení jilmu. Obj. 6 a 215 byly druhově chudé; vedle přítomnosti dubu je zastoupena světlomilná bříza, která opět indikuje významný lidský impakt.

### Diskuse

Srovnáme-li prezentovaný soubor uhlíků s výsledky antrakologických analýz laténských či halštatských sídlišť obdobných nadmořských výšek v Čechách, zjistíme, že chržínský soubor je výjimečný převahou křovin a světlomilných dřevin. Výjimečnost souboru je ovšem do značné míry ovlivněna absencí publikací antrakologických analýz z regionů s obdobnými charakteristikami životního pro-



Obr. 2. Druhová skladba antrakologického materiálu v jednotlivých objektech.

Fig. 2. Species composition of the anthracological finds in the individual features.

středí (např. Lounsko, Žatecko, Mostecko). Obdobný charakter dřevinné skladby je uváděn např. z lokality Ižkovce na jihových. Slovensku (*Hajnalová 2003*) a lze ho předpokládat i v panonské části Moravy. Přírodní podmínky latěnských či halštatských lokalit disponujících antrakologickou analýzou (Lovosice: *Trčková 2002*; Závist u Dolních Břežan: *Beneš 2006*) jsou naopak odlišné jak geologickým podkladem i členitostí reliéfu, tak klimatickými podmínkami. Oproti chrzínskému souboru jsou výrazně více zastoupeny buk, jedle a olše. Podobně je tomu u souboru z Hostivice (*Beneš 2006*). Navíc interpretace dřevinné skladby souboru tvořeného řadou kontextů s ojedinělým výskytem uhlíků se v porovnání s lokalitou s kontexty s hojným zastoupením druhově pestrých uhlíků jeví jako velmi problematická. Obdobně lze vnímat i interpretace frekvence druhů, některými autory preferované. Je-li soubor tvořen kontexty s ojedinělým výskytem uhlíků, je i přes dostatečné množství určení jeho vypovídací schopnost omezená; tím pádem dochází v některých antrakologických studiích k nadhodnocení zastoupení dominantních dřevin, např. dubu či jedle.

Z dosud publikovaných analýz je souboru vzdáleně podobný antrakologický snímek z eneolitického sídliště Hlinsko (*Beneš – Opravil 2006*) či neolitických Bylan (*Slavíková 1986*; *Peške et al. 1998*). Podobnost je s velkou pravděpodobností způsobena dlouhodobým intenzivním vlivem na vegetaci v blízkém okolí těchto významných sídlišť.

Analýza uhlíků z archeologických situací poměrně dobře rekonstruuje lokální charakter dřevinné skladby; přibližují charakter dřevinné skladby v nejbližším okolí naleziště ve smyslu analýzy dostupností (*Higgs 1975*). Oproti pylové analýze je však schopná pouze omezeně zachytit dynamické změny vegetace. Z tohoto hlediska se jeví jako velmi poučné srovnání výsledků antrakologické a pylové analýzy na jednom nalezišti. Srovnání však komplikuje absence pylových a antrakologických analýz z oblasti českého termofytika. Jedinou dosud publikovanou pylovou analýzou z této části republiky je profil z lokality Zahájí (*Pokorný 2004*), jež leží asi 15 km na SZ od časně latěnského sídliště v Chrzíně. Pylové spektrum tohoto profilu je zatím v rámci ČR ojedinělé vysokým zastoupením světlomilných dřevin a křovin. Pylová analýza z této lokality zaznamenává trvalý lidský vliv na okolní vegetaci již od neolitu, který se projevuje permanentně velmi vysokým zastoupením trav (*Poaceae*), primárních a sekundárních antropogenních indikátorů. Význačné je i pestré spektrum pylu dřevin (dubu, lísky, jilmu, habru, lípy, dřínu, břízy, buku a jedle). Je pravděpodobné, že pestrá mozaika bezlesí, křovin a porostlín byla přítomna v okolí sídlišť v rámci celého fyto geografického okrsku Středočeská křídová tabule a popř. i Pražské plošiny. Obdobné poměry mohly panovat v termofytiku celých severozáp. Čech.

Vliv zemědělského osídlení na vegetaci byl v rámci střední Evropy velmi rozmanitý (*Kreuz 1990*). Vezme-li v úvahu známou hustotu sídelních areálů v neolitu v rámci fytochorionu Středočeská křídová tabule, musela jen samotná spotřeba dřeva spolu s pastvou velmi výrazně ovlivnit skladbu lesní



vegetace (Dreslerová – Sádlo 2000). To dokládá i P. Pokorný (2004) pylovou analýzou z lokality Zahájí, kde je velmi intenzivní lidský vliv na okolní vegetaci zaznamenán již na počátku neolitu (báze profilu) a tento tlak zůstal obdobně intenzivní bez výraznějších oscilací až do raného středověku. Někteří autoři předpokládají (např. Ložek 1973; Vera 2002), že počátek zemědělství v krajině mohl zastihnout a využít mizející zbytky primárního bezlesí starého holocénu. Je to o to pravděpodobnější, že počátek zemědělství v Čechách je dnes zaznamenán na počátku starého atlantiku, kdy krajina severozáp. Čech ještě nemusela být zcela uzavřena expanzí lesa.

Současná druhová skladba travinné vegetace je vedle stanovištních podmínek a krajinného kontextu silně ovlivněna historií dané lokality. Druhová diverzita tedy závisí např. na délce a intenzitě osídlení, způsobu managementu a možnostech přenosu diaspor v dané lokalitě. Tato významná vazba bývá přehlížena a indikační potenciál recentní vegetace je zatím do značné míry opomíjen.

*Práce byla vytvořena za podpory projektu GA AV ČR, reg. č. IAA8002204 a grantu MSM 6007665801.*

### Prameny a literatura

- Behre, K. E. 2005: Steppenheidetheorie. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 29, 600–604.
- Beneš, J. 2006: Změny dřevinné skladby vegetace v české krajině v holocénu na základě paleoekologických analýz. Botanical PhD Thesis. České Budějovice.
- Bradshaw, R. H. W. 2004: Past anthropogenic influence on genetic structure and diversity within European forests. *Forest Ecology and Management* 197, 203–212.
- Demek, J. 1987: Hory a nížiny. Academia, Praha.
- Dreslerová, D. – Sádlo, J. 2000: Les jako součást kulturní krajiny. *Archeologické rozhledy* 52, 330–346.
- Firbas, F. 1949: The Late-Glacial Vegetation of Central Europe. *New Phytologist* 49, 163–173.
- Hajnalová, M. 2003: Nálezy pěstovaných rostlin a dřev z eneolitu a doby halštatské na lokalitě Ižkovce – Predná hora. In: *Východoslovenský pravek VI, Nitra – Košice*, 161–162.
- Higgs, E. S. 1975: *Paleoeconomy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Chytráček, M. 2007: Napodobenina červenofigurové keramiky z časně laténského sídliště v Chrzíně s doklady kovolitectví a zpracování jantaru. *Archeologické rozhledy* 59, 461–516.
- Kreuz, A. 1990: Die ersten Bauern Mitteleuropas – eine archäobotanische Untersuchung zu Umwelt und Landwirtschaft der ältesten Bandkeramik. *Analecta Praehistorica Leidensiana* 23. Leiden.
- 1992: Charcoal from ten early Neolithic settlements in Central Europe and its interpretation in terms of woodland management and wildwood resources. *Bulletin de la Société botanique de France* 139, 383–394.
- Kyncl, J. 1987: Vztah vegetace a osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku. *Archeologické rozhledy* 39, 622–628.
- Lang, G. 1994: *Quartäre Vegetationsgeschichte Europas. Methoden und Ergebnisse*. Verlag Gustav Fischer, Stuttgart.
- Ložek, V. 1973: *Příroda ve čtvrtohorách*. Academia, Praha.
- 1980: Vývoj území ve čtvrtohorách. In: V. Petříček ed., *Přírodovědný inventarizační průzkum bílých stráni přírodní rezervace Bílé stráně u Litoměřic, Severočeskou přírodou* 11, 7–9.
- Mitchell, F. J. G. 2005: How open were European primeval forests? Hypothesis testing using palaeoecological data. *Journal of Ecology* 93, 168–177.
- Neustupný, E. 1998: *Space in Prehistoric Bohemia*. Archeologický ústav AV ČR, Praha.
- Novák, J. 2005: Tuněchody – závěrečná zpráva o antrakologické analýze. Neps. ms. uložen v archivu LAPE, Biologická fakulta JČU České Budějovice.
- 2006a: Slivínko – zpráva o antrakologické analýze. In: E. Droberjar – M. Lutovský edd., *Archeologie barbarů 2005, ÚAPPSC, Praha*, 148.
- 2006b: Plotiště n. Labem – závěrečná zpráva o antrakologické analýze. Neps. ms. uložen v archivu LAPE, Biologická fakulta JČU České Budějovice.
- 2007: Dřevinná skladba severní části Oderské brány starší doby železné z pohledu antrakologické analýzy. In: J. Beneš – P. Pokorný edd., *Bioarcheologie v České republice, České Budějovice – Praha*, v tisku.

- Novák, J. – Sádlo, J. 2005: Co způsobuje přítomnost nelesních druhů v borech na křídových podkladech?. Severočeskou přírodou 36–37, 1–10.
- Opravil, E. – Podborský, V. 1962: Zpráva o zachraňovacím výzkumu horákovské osady v Bulharech (okr. Břeclav). Sborník prací filozofické fakulty brněnské university E 7, 87–92.
- Peške, L. – Rulf, J. – Slavíková, J. 1998: Bylany-ekodata: Specifikace nálezu kostí a rostlinných makrozbytků. In: *Bylany Varia* 1, Praha, 83–118.
- Pleiner, R. et al. 1978: *Pravěké dějiny Čech*. Academia, Praha.
- Podborský, V. 1997: *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Masarykova univerzita, Brno.
- Pokorný, P. 2004: The effect of local human-impact historie on the development of Holocene vegetation. Case studies from central Bohemia. In: M. Gojda ed., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology*, Academia, Praha, 171–185.
- 2005: Role of Man in the development of Holocene vegetation in Central Bohemia. *Preslia* 77, 113–128.
- Quitt, E. 1971: *Klimatické oblasti Československa*. *Studia Geographica* 16, 1–74.
- Roberts, N. 1998: *The Holocene*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Čilek, V. 2005: *Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Malá Skála, Praha.
- Schweingruber, F. H. 1978: *Microscopic wood anatomy*. Swiss Federal Institute of Forestry, Research Birmensdorf.
- Skalický, V. 1988: Regionálně fytogeografické členění. In: S. Hejný – B. Slavík edd., *Květena České socialistické republiky 1*. Academia, Praha.
- Slavíková, J. 1986: The reconstruction of vegetation at Bylany by means of recognized carbonized wood remains. In: I. Pavlů – J. Rulf – M. Zápotocká eds., *Theses on the Neolithic site of Bylany*, *Památky archeologické* 72, 403–404.
- Thiébaud, S. 2002: *Charcoal Analysis. Methodological Approaches, Palaeological Results and Wood Uses*. BAR International Series, Oxford.
- Trčková, V. 2002: *Xylografická analýza vybraných uhlíků z nalezišť doby laténské, římské a hradištní v Kyjicích a Lovosicích (SZ Čechy)*. Nepubl. ms. uložen v archivu Biologické fakulty JČU České Budějovice.
- Vera, F. W. M. 2002: *Grazing ecology and forest history*. CABI Publishing.

### Anthracological analysis of selected features from the early La Tène settlement of Chržín

The anthracological analysis of selected features from the early La Tène settlement of Chržín tries to reconstruct the local character of species composition. The settlement is situated in an area with intensive long-term habitation; the determined species composition indicates strong human influence on the vegetation in close proximity. If we compare the presented assemblage of charcoal with the results of anthracological analyses from other La Tène and Hallstatt settlements in Bohemia, situated at a similar altitude, the Chržín assemblage with a predominance of bushes and heliophilous species is unique. A mosaic of unstocked forest land, sparse coppice and brushwood used for pasture was probably to be found in the vicinity of the settlement. The work also tries to draw attention to the differences in species composition of the selected features.

English by *Jan Machula*

Chržín	100				200		300	
	110	120	130	140	210	220	310	320
10 000								
12 000								
21 000								
22 000								
23 000								
24 000								
25 000								
26 000								
27 000								
28 000								
29 000								
30 000								

Obr. 4. Chržín, okr. Kladno. Přehled tvarů keramických nádob z obj. 16, 160 a výběr z obj. 6 (1 nádoba).  
 Fig. 4. Chržín, Kladno district. Overview of shapes of ceramic vessels from features 16, 160 and selection from feature 6 (1 vessel).

## Jaroměřsko v raném středověku

### The Jaroměř region in the Early Middle Ages

Martin Ježek

*Revize lokalizovaných nálezů středověké keramiky získaných povrchovými sběry v okolí kdysi knížecího hradu a od 13. stol. královského města Jaroměře, ležícího na samém okraji staré sídelní oblasti, dospívá k závěru o stabilní struktuře raně středověkého osídlení. Před 13. stol. středověké osídlení nepřekročilo hranice staré sídelní oblasti. Proměnu okolí nově založeného města, projevující se ovšem i v přenesení vsí do nových poloh, doprovázel v nejbližším sousedství Jaroměře zánik několika sídel se staršími kořeny bez nástupce a krátkodobé osídlení několika poloh. Nejstarší doklady působení pozemkové šlechty evidujeme takřka současně na sledovaném okraji staré sídelní oblasti i v nově osídlovaných krajích, leč ve zcela odlišných proporcích. Autor se v rámci evidence středověkých lokalit na sledovaném území před výstavbou dálnice pokouší postihnout příčiny uvedených jevů.*

raný středověk – východní Čechy – sídelní struktura – dějiny osídlení – počátky šlechty – hranice

*A review of the extensive collection of localised medieval pottery finds acquired via surface collection in the vicinity of the Přemyslid castle and – from the 13<sup>th</sup> century – royal town of Jaroměř (NE Bohemia) lying on the edge of the old settlement area shows that early medieval settlement was of a stable structure. Before the 13<sup>th</sup> century, medieval settlement did not extend beyond the boundaries of the „old settled“ area. Changes in the surroundings of the newly founded town, expressed, of course, also in the shift of villages onto new sites, were accompanied by the disappearance of several older settlements without their replacement and by the short-term settlement of several other sites. The oldest documented activities of the landed nobility are found almost simultaneously on the studied edge of the old settlement area as well as in newly settled lands, though in entirely different proportions. Using data from medieval sites in the studied area, prior to the construction of the motorway, the author attempts to capture the causes of the aforementioned phenomena.*

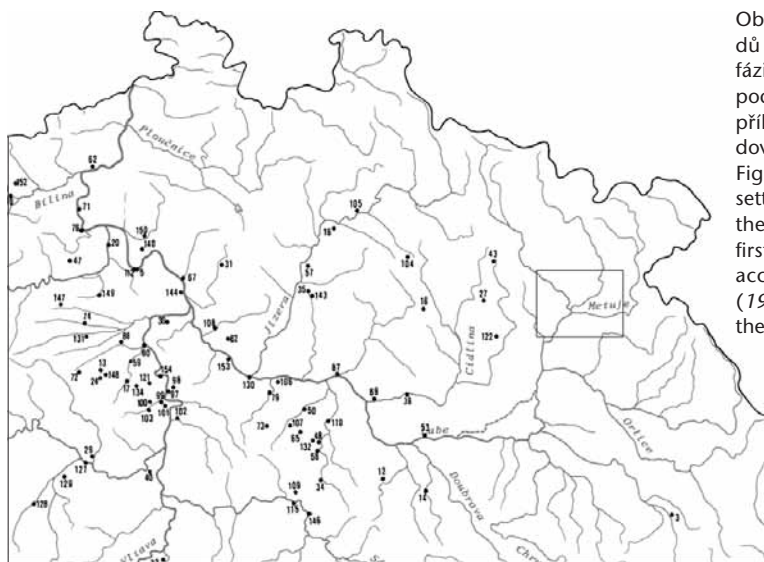
Early Middle Ages – East Bohemia – settlement structure – history of settlement – beginnings of land-owners – borders

*Janu Bočkovi k jubileu*

## 1. Vymezení a omezení

### 1.1. Mapování

Stavba dálnice D11 postupuje k Jaroměři a v jejím okolí vyvolá v nejbližších letech i řadu souvisejících prací. Z Jaroměřska je v Muzeu východních Čech v Hradci Králové díky intenzivním sběrům shromážděn rozsáhlý soubor lokalizovaných keramických zlomků, vzešlý z terénní aktivity pracovníků archeolog. odd. muzea a jejich spolupracovníků, především Jana Bočka. Snaha o zpřehlednění těchto dokladů středověkého osídlení z regionu na pomezí úrodné nížiny a podhůří otevírá i otázku jejich výpovědní schopnosti, dotýkající se řady témat: struktury raně středověké sídelní sítě, postupu osídlení při okrajové



Obr. 1. Výřez z mapy dokladů osídlení Čech v mladší fázi 8. stol. a 1. pol. 9. stol. podle J. Bubeníka (1997, příloha) s vyznačením sledovaného území.

Fig. 1. Excerpt from map of settlement in Bohemia in the late 8<sup>th</sup> century and first half of the 9<sup>th</sup> century according to J. Bubeník (1997) with indication of the area studied.

zóně staré sídelní oblasti, či třeba proměny Jaroměřska z okolí druhořadého přemyslovského hradu v hospodářské zázemí královského města.

Zájmová oblast byla pro účely této práce vymezena jako obdélník<sup>1</sup> o rozloze 17,5 x 23,5 km tak, aby postihla tři pásma rozdílné krajinné charakteristiky: (1) sev. výběžek Královéhradecké kotliny, resp. úrodného tzv. Zlatého prutu (pás podél Labe od jeho soutoku s Úpou; součást tzv. staré sídelní oblasti); (2) zvlněné tabule v širším okolí soutoků Labe, Úpy a Metuje;<sup>2</sup> (3) pahorkatinu Krkonošského podhůří a Podjestřebí. Zahrnuje tak území s výškovým rozdílem 200 m: od nejnižnějších břehů sledovaného úseku toku Labe (v nadm. výšce přibližně 240 m) k nejvyšším kótám při svém sev. okraji. Z českého území ležícího severněji nejsou známy doklady středověkého osídlení starší 13. století.

Mezi faktory podstatné pro rozložení vsí patřily rozsah nivy, omezená splavnost meandrujících toků, průběh dálkových cest a zároveň absence snadného přechodu (pohraničních) hor ad.<sup>3</sup> Vnitřní struktura středověké vsi zůstává v severových. Čechách archeologickému poznání nepřístupná; při několika záchranných akcích a při amatérských výkopech byly více či méně fragmentárně zastíženy zahloubené sídlištní objekty. Nálezky raně středověkých

<sup>1</sup> Ke grafickému znázornění byly použity příslušné listy základní mapy ČR v měřítku 1 : 25 000, zde zmenšené.

<sup>2</sup> Dnešní sídelněhistorický zájem se musí smířit s vymazáním rozsáhlé plochy z archeologické mapy v důsledku napuštění přehradní nádrže Rozkoš v r. 1972 (jež při realizaci už c. k. záměru zalila prostor vsi Domkov). Úrodnost dnes zatopených polností byla v osmi stupních tereziánského katastru hodnocena převážně číslem 3, částečně 4 a 5: šlo tedy o prostředí v regionu využívané prokazatelně už ve střední době hradištní.

<sup>3</sup> Naším záměrem není rozbor environmentálních poměrů někdejších sídlišť, proto popisování pedologických, hydrologických aj. charakteristik (viz Faltysová et al. 2002, 13–43, 58–67, 154–163, 218–227) nahradíme poukazem na relevantní hodnocení zemědělských podmínek podle tereziánského katastru. Nebudeme ani měřit vzdálenost sídlišť od vody, abychom zjistili, že málokdy přesahuje 200 m, ani prověřovat, zda byly oblíbenější svahy jihových., či jižní.

hrobů byly na venkově Jaroměřska až na výjimku učiněny v 19. stol., a tomu odpovídá i využitelnost zpráv o nich. Ze sledovaného území nejsou pro raný středověk známy doklady získávání nerostných surovin ani venkovské nezemědělské výroby. O takové aktivitě svědčí až keramika se stopami dehtu ze sev. sousedství sledované oblasti (k. ú. Kocbeře) z doby kolem přelomu 13. a 14. stol. (Wolf 1978; 1981; Tichý – Wolf 2001); tehdy však už byly východní Čechy mnohem rozlehlejší než o století dřív.

Přes veškerou problematičnost povrchového průzkumu (např. Vencl 1995, s lit.; Kuna 1998, 192–203; Kuna a autorský kol. 2004, 310–323) je rozsáhlá a díky aktivitě četných badatelů stále se rozrůstající sbírka keramických zlomků z rozorávaných polí a ničených lokalit pro pokus o poznání raně středověkého Jaroměřska – aktualizovaný projektem dálnice – nejdůležitějším pramenem.<sup>4</sup> Sběry, jejichž těžiště spadá do 80. let 20. stol., tu většinou probíhaly v polohách vytipovaných jako potenciální lokality. Tato práce, jež využívá materiál shromážděný řadou badatelů v čele s Janem Bočkem, se tedy hlásí k tradičním, neaplikujícím analytický postup: otázky „nepřesahovaly rámec sledování četnosti výskytu v rámci určitých jednotek geografického prostoru“ (Kuna 1998, 204). Možná i proto se závěry podobně koncipovaných dosavadních studií zaměřených na vývoj raně středověkého osídlení v podrobně sledovaných regionech (Frolík – Sigl 1995, 42; Militký – Zavřel 1998, 427; Klápště 1994; 2005, 188) zcela liší od dosud prezentovaných výsledků metodicky, bez „intuitivního charakteru“ propracovaného projektu ALRB týkajících se této dějinné etapy (viz Kuna 1998, 204, 210, 212). Pečlivost a rozsah prospekce provedené na Jaroměřsku, stejně jako shodnost tendencí, jež můžeme vzápětí pozorovat, jsou každopádně vážnými důvody k pokusu o využití shromážděného materiálu. V soupisu nalezišť se snažím evidovat nálezy ověřitelné ve sbírkách MVC v Hradci Králové; přihlížím i ke starším fondům muzeí v Jaroměři a v Náchodě, které však povětšinou, jako sběry z doby před 70. lety 20. stol. obecně, postrádají přesnou lokalizaci – pokud ještě vůbec existují (Náchod).

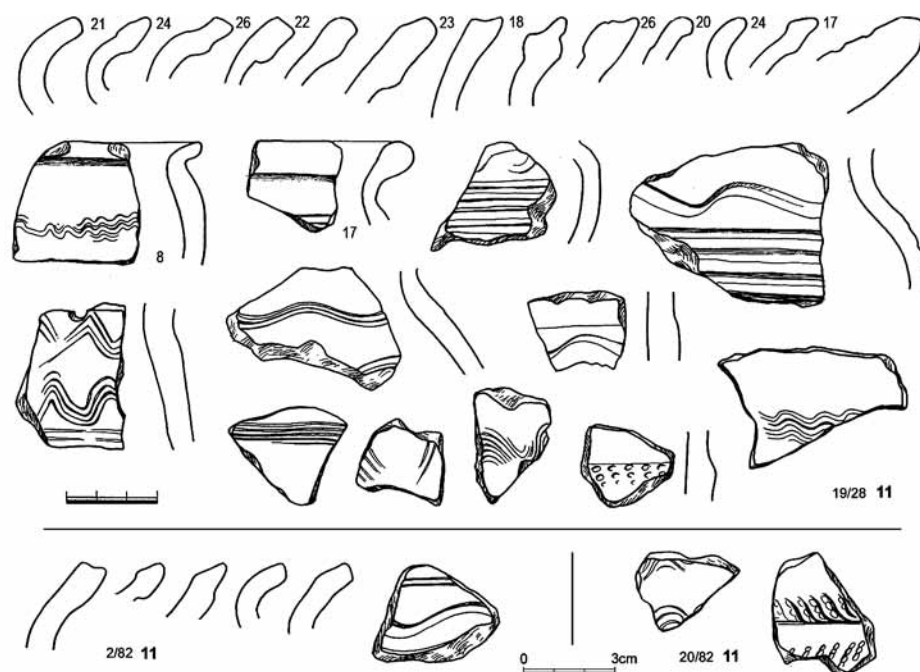
Terminologické diskuse (souhrnně např. Kuna 1994, 72, 76; 1998, 192–194; Kuna a autorský kol. 2004, 19–22; Venclová 2001, 4; Smrž 2003, 841) a úvahy nad „prokazatelností“ naleziště (Frolík – Sigl 1995, 7; srov. Kuna 1994, 72; 1998, 193) u nás neberou konce (srov. již Vencl 1995, 27–36). Níže proto nepokládám každé naleziště za archeologickou lokalitu; tu – na rozdíl od místa nálezu – chápu jako vymezenou plochu poskytující důkazy svého využití právě v době, z níž pocházejí (bez ohledu na dnešní ne/existenci podzemních stop někdejších aktivit). Zatímco v případě sběrových souborů vrcholně středověké keramiky bude patrně nalezena obecná shoda v potřebě několika desítek střepů, aby udávaly lokalitu, méně kategorický musí být postup při stanovení lokality raně středověké. Důvod spočívá jednak v předpokladu rozdílu v zacházení s odpadem a v dispozici polností (srov. Klápště 2005, 284), jednak ve skutečnosti, že směrem do hloubi minulosti prudce klesá počet nalézáných zlomků. Jako příklad odrážející poměrné zastoupení jednotlivých chronologických složek zmiňme soubor<sup>5</sup> z jediné známé raně středověké polohy na katastru Čáslavek (č. 11 v soupisu nalezišť). Rozlišujeme zde nejméně 2–3 zlomky starohradištní nebo ze starší fáze střední doby hradištní, dalších asi 10 střepů nesporně středohradištních (zástupců tohoto období je ve skutečnosti asi víc) a přibližně 130 zlomků keramiky mladší doby hradištní až 13. století. Podobně v souboru z Jezbin (č. 25), čítajícím 108 střepů, přisoudíme střední době hradištní jen 6 z nich (skutečný počet může být vyšší) a zbývající přičteme mladší či pozdní době hradištní. Obě lokality, z jejichž katastru jiné soudobé sídliště neznáme, lze zároveň připojit k dokladům polohové stability raně středověkých vsí (viz kap. 2.1).

Na pouhé evidenci údajů z literatury či databází bez fyzické revize nálezového fondu nelze obraz středověkého osídlení stavět. Naprostá převaha publikovaných zpráv o nálezech vrcholně středověké keramiky metodou povrchového sběru (třeba z Jaroměřska) se týká souborů o několika málo kusech,

<sup>4</sup> Zásluhy Víta Vokolka, Jiřího Sigla a Jiřího Kalfersta na jejím vzniku, rozvíjení a pořádání vyniknou obzvlášť ve srovnání s jinými regiony.

<sup>5</sup> Nejsou-li odkazy na prameny, o něž se opírají níže prezentované výroky, uvedeny v textu, obsahuje je závěrečný soupis nalezišť.





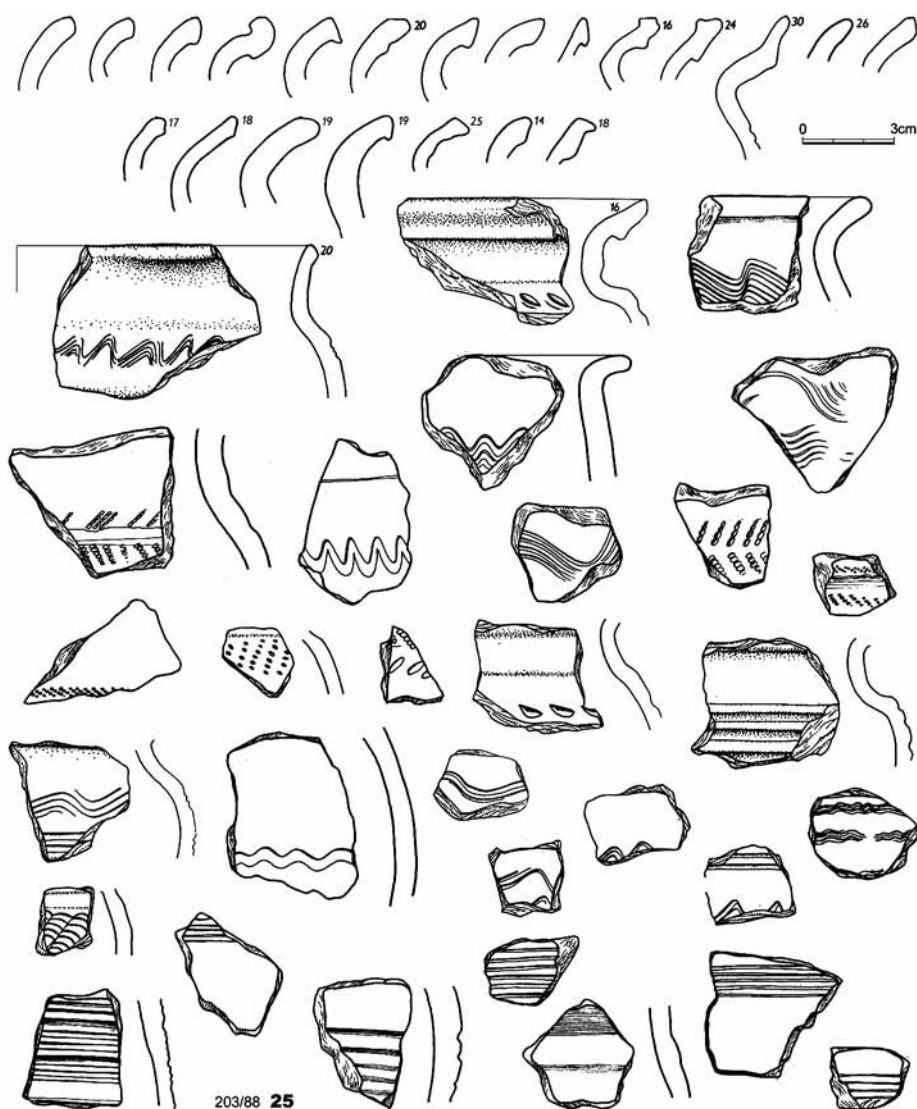
Obr. 2. Čáslavky, výběr ze zlomků keramických nádob z lok. 11. Slabě uvedeno č. sáčku dep. v MVČ v Hradci Králové. Obr. 2–4, 6, 9, 10, částečně též 5, kreslila L. Raslová.

Fig. 2. Čáslavky, site no. 11. Selected fragments of ceramic vessels. Poorly no. of the list of the Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové.

jež nemohou sloužit jako důkaz svého nenáhodného uložení v dotyčné poloze.<sup>6</sup> Podstatný je v případě nálezů nezískaných metodou analytických sběrů – ty tu nechme stranou – též údaj o rozlehlosti plochy, ze které soubor pochází. Vyločíme-li v dalším kroku práce ze soupisu „středověkých“ nalezišť ve sledované oblasti polohy, které vzhledem k počtu evidovaných střepů nelze označit za archeologickou lokalitu, klesne poměr položek z celkového počtu (více než dvou stovek nalezišť) na přibližně 47 % (lokalit) – zahrnujících i pohřebiště poničená v 19. stol. a polohy evidované v důsledku narušení objektů či na základě terénních relikvů (některá z nalezišť se v budoucnu mohou stát lokalitami). Interpretací část této práce se zabývá pouze lokalitami: v soupisu jsou tučným písmem zvýrazněny lokalizace nálezů z nich a údaje o jejich nynějším uložení.

Na základě souborů keramiky získaných povrchové sběrem zpravidla nejsme schopni postihnout její relativní chronologii, resp. časovou následnost sídlišť či jejich příp. dis/kontinuitu. Některá sídla nám jistě unikají, značná část jich poskytla jen zlomek dokladů o dějinách svého osídlení. Proto je třeba zdůraznit pracovní charakter práce předkládané před zahájením stavby s nadějí, že hlavní příčinou nanejvýš žádoucích doplňků, úprav a změn, k nimž je svou povahou i formou určena, se nestanou terénní zásahy.

<sup>6</sup> Klasickým problémem je zastoupení vrcholně středověkých keramických zlomků v souborech s početní dominancí raně středověkého materiálu: vedle desítek či stovek mladohradištních střepů je tu mnohdy evidováno i několik mladších střepů, které samy o sobě nemohou představovat doklad osídlení polohy ve vrcholném středověku.

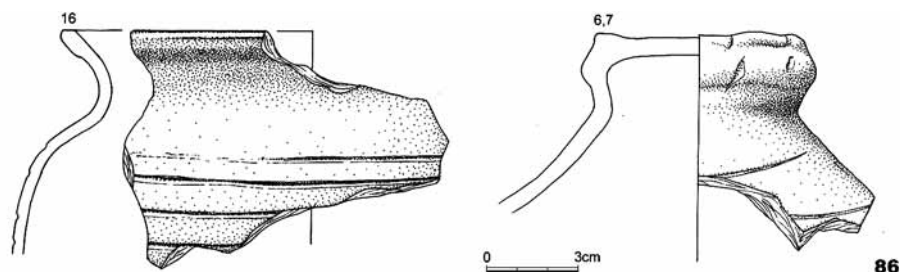


Obr. 3. Jezbiny, výběr ze zlomků keramických nádob z lok. 25.  
 Fig. 3. Jezbiny, site no. 25. Selected fragments of ceramic vessels.

## 1.2. Chronologické opory

Až na níže uvedené výjimky neexistují k venkovu Jaroměřska písemné zprávy z raného středověku. Z širšího okolí zaznamenal Kosmas události z r. 1068 na Dobeníně a v Opočně (Kosmas II, 23: *Bretholz ed. 1923*, s. 115).<sup>7</sup> Veškeré dochované listiny se týkají majetkových převodů do rukou řádových domů.

<sup>7</sup> Opočno se objevuje ještě ve výčtu knížecích hradů odvádějících desátky vyšehradské kapitule z r. 1130 (*CDB I*, č. 111, s. 113); archeologický protějšek k uvedeným písemným zprávám postrádáme.



Obr. 4. Jasenná, výběr ze zlomků keramických nádob z lok. 86.  
Fig. 4. Jasenná, site no. 86. Selected fragments of ceramic vessels.

Listina olomouckého biskupa z r. 1143–1148 potvrzující majetek strahovskému klášteru (*CDB I*, č. 156, s. 160) se sice týká i Hradecka, jmenuje však vesměs lokality ležící mimo území našeho zájmu. Přesto zmíňme alespoň nejbližší Ločenice: ves nebo její část daroval pražský biskup Jan jako své *patrimonium*, sečené i koupí od příbuzných a darem knížete Vladislava. Na protějším břehu Labe leží Skalice (a vedle ní Újezd), snad totožná s předmětem téže donace: *vgesz, quod Skalika dicitur*.<sup>8</sup> K r. 1186 se v pramenech objevují *Quasslici/Quáslici super Methugiam/Methuya et Plessov* (*CDB I*, č. 310, s. 282; viz 2.1), z 12. stol. pochází také zpráva o vsi *Cernozičih* (*CDB I*, č. 364, s. 331) darované Opatovickému klášteru (viz 4.2). Ze 13. stol., a to z jeho 2. pol., pochází ze sledované oblasti jen několik predikátů (a nejasná zmínka o vsi *Czepus/Čibuz?*; viz níže).

Z oblasti zasahující též za jižní okraj naší mapy a vyznačující se shodou jednak v krajinné dispozici (kromě georeliéfu i v geologickém podkladu), jednak v půdorysech vsí, je v nejstarších zmínkách nápadně souběžně dvojí – české a německé – označování těchto vsí (Jasenná, Černilov, České Meziříčí: srov. *Šimák 1938*, 844; *Boháč 1982*).<sup>9</sup> Pojtkem vsí z tohoto území je rovněž absence dokladů středověkého osídlení před 13. stoletím. Katastr Českého Meziříčí vydal pouze vrcholně středověké nálezy, a to z intravilánu a jeho bezprostředního okolí.<sup>10</sup> Z katastru Jasenné disponujeme souborem datovatelným do pozdně hradištního období či do 13. stol., a to z jádra dnešní vsi ryze „kolonizačního“ uspořádání.<sup>11</sup> Z katastru Černilova známe polohy s nálezy 21 střepů z (2. pol.) 13. stol. a 5 střepů z 2. pol. 13. až 14. stol., které ovšem nedokládají sídlištní využití těchto nalezišť.<sup>12</sup> I z jádra této vsi – z fary – je znám nález keramických zlomků ze 13.–14. století.<sup>13</sup> Zbývající zdejší katastry obsažené v přiložené mapě nevydaly žádné středověké nálezy.

Kromě depotu přibližně 600 denárů z 12. stol. nalezeného při orbě u Libotova (u Dvora Králové; *Šíla 1967*, 1), z jehož katastru jiné středověké nálezy neznáme, je z raně středověkých mincovních nálezů v šir-

<sup>8</sup> Pomíneme-li nepravděpodobnou lokalizaci G. Friedricha (*CDB I*, s. 160, pozn. 156: 9 – Česká Skalice), lze uvažovat o alternativě Skály vých. od Hořic, v jejichž okolí spočívá těžiště donace pražského biskupa.

<sup>9</sup> K Jasenné viz soupis nalezišť. – Černilov: 1271 Cymelowe (*CDB V.2*, č. 646, s. 273), 1305 Slakendorf (*RBM II*, č. 2065, s. 891), 1343 Czynyelow (*RBM IV*, č. 1322, s. 533), 1344 Tzynyero (*MVI*, č. 367, s. 248), 1352 Slakendorf (*RDP*, s. 90). – České Meziříčí: 1352 Kunygswald sive Mezrziecz, 1384 Kungswald sive Meczierzicz (*RDP*, s. 90), 1356 Cunzwald (*LC I.1*, s. 21).

<sup>10</sup> Parc. č. 197 – př. č. 71/88 (př. č. označují nálezy uložené v MVČ v Hradci Kr.); zahrada čp. 70 – př. č. 97/87; parc. č. 524 – př. č. 7/89; poloha U mlýna (*Sigl 1972*, s. 40). Stranou zůstává vzdálený jižní výběžek katastru s dvořem Vranov středověkého původu.

<sup>11</sup> *Opidium* Jasenná (1408: *Tadra ed. 1900*, č. 101, s. 186–188) disponovalo v 2. čtvrtině 14. stol. řemeslnickými dílnami a rychtářským várečným právem včetně zaměstnání sládky (*Dobner 1774*, s. 336–337).

<sup>12</sup> Parc. č. 1440, 1446; parc. č. 1439, 1448/1 (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993*, s. 7).

<sup>13</sup> Inv. č. 4573: 3 zlomky zásobnice (*Sigl 1972*, 3–4; dále *Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 46, s. 10; srov. č. 47, 48, s. 10). Mladší – z 2. pol. 14. a z 15. stol. – je keramika z lokality Kalthaus a jejího bezprostředního okolí (*Buran-ský – Tichý 1986*; *Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 43–45, s. 10).

ším venkovským okolí znám depot boleslavských denárů a zlomkového stříbra z Čistěvsi (*Domečka – Sál 1928*, 31; *Radoměřský – Richter 1974*, 69). V jaroměřském muzeu je s označením „Brod“ (u Heřmanic) uložen „zlatý peníz“ Friedricha I. Barbarossy (*Nálezy mincí II*, č. 1625, s. 49–50).

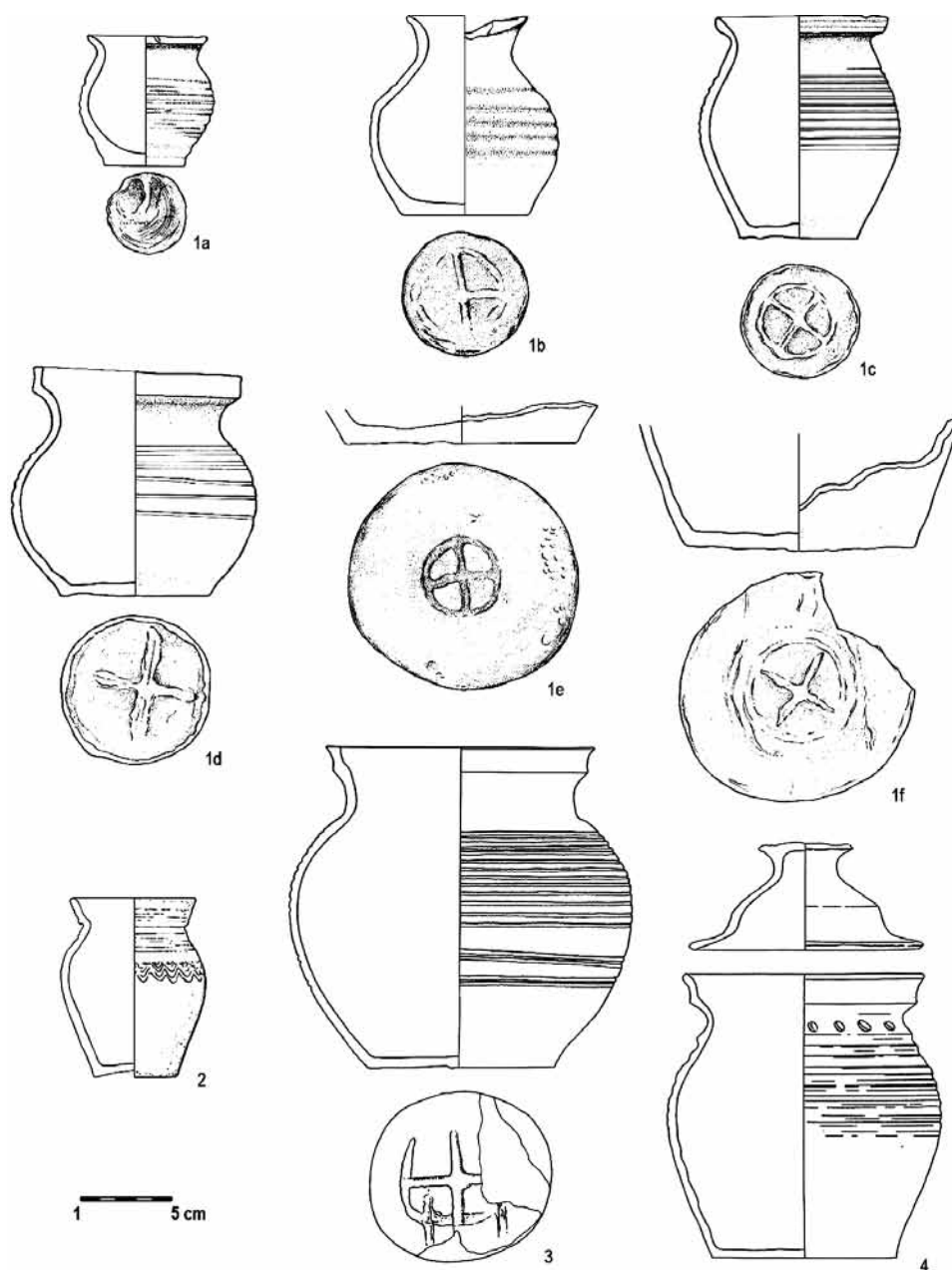
Románské stavby nejsou na venkově sledované oblasti evidovány. Poznamenejme hned, že jejich absence není způsobena vlnou barokních přestaveb. Románské relikty kostela ve Dvoře Králové, později zahrnutého do městských hradeb, stále zůstávají nejstarším dokladem zdejšího sídla (první zmínka o Dvoře – 1270 kněz *Gofridus de Curia*: *CDB V.1*, č. 614, s. 216).<sup>14</sup> Počátky České Skalice bývaly tušeny z predikátu Petra *de Scalich* z r. 1238 (*CDB III.1*, č. 181, s. 226; např. *Šimák 1938*, 890). Stranou při tom zůstávala již zmíněná Skalice ca 8 km sev. od Hradce Kr. s vyvýšenou polohou Pardědub (též Skála) využitou ve 13. až počátkem 14. stol. (nálezy byly známy již v 1. čtvrtině 20. stol.: např. *Domečka – Sál 1928*, 247); vážit ale lze i jiné varianty výkladu (srov. 4.1). Malá Skalice s tvrzi nedaleko českoskalického farního kostela může být příkladem panského sídla předcházejícího vysazení blízkého městečka, pro datování její existence do 30. let 13. stol. však postrádáme podnět.

Zásadním problémem je absence opor pro absolutní datování raně středověké keramiky ze severových. Čech (viz *Radoměřský – Richter 1974*, č. 1). Nezbyvá proto než aplikovat obecné poznatky plynoucí z jiných lokalit (*Bartošková 2000*), jež ovšem nemožno eliminovat vliv subjektivních faktorů při hodnocení střepů. Podstatný je při tom materiál z pohřebišť v Ločenicích (*Sláma 1990*) a z hradeckého návrší (*Richter – Vokolek 1995*, 57–79), spolehlivost datování pro raný středověk však ani v Hradci nepřekonává tradiční členění. Mladší, rovněž nikoli bezproblémovou oporu, hodnocenou již *M. Richterem* a *V. Vokolkem* (1995, 78), představuje soubor získaný při výzkumu relikvů sídliště ze 13. stol. v Hořické ul. v Hradci Králové (*Sigl – Vokolek 1994*). I morfologická a technologická rozmanitost hrncářské produkce ve 13.–14. stol. a zároveň životnost tradičních, zejména výzdobných prvků (srov. *Sigl 1999*; *Frolík – Sigl 1995*, 12) působí potíže při stanovení stáří zlomků keramiky získaných sběrem.

Keramikou starší doby hradištní zastupují zlomky nádob plynulé esovitě profilace s jednoduše utvářenými, zpravidla zaoblenými okraji a výraznou výzdobou hřebenovou vlnicí. Mnohdy jen morfologie skýtá naději na odlišení keramiky střední doby hradištní. Na nádobách, jejichž střepy rovněž obsahují (ne vždy) hojnou příměs slídy, se uplatňuje především výzdoba hřebenem (vlnice, rytý pás, šikmé vpichy ve vodorovném pásu a jejich vzájemné kombinace). Vnější povrch nádob s jednoduše profilovanými okraji nese stopy obtáčení, na vnitřní straně bývají patrné vertikální rýhy. Za keramikou mladší doby hradištní pokládám především kusy zdobené rytou šroubovicí, jednoduchou vlnicí, linií jednoduchých vpichů a vrypů. Hrdlo bývá od výdutě odděleno odsazením, někdy několikanásobným. Okraje – vzhůru prohnuté, vytažené, ovalené aj. – bývají různě profilované, jak prožlabením na vnitřní stěně, tak členěním okruží. Oproti starší keramice obsahuje výrazně menší (nebo žádný) podíl slídnatých zrn až prachu. Keramika shodného charakteru se však vyskytuje i v situacích, jež sídelně-historické souvislosti (včetně městského prostředí) a pokročilost a škála keramických tvarů dovolují datovat výlučně do mladší fáze 13. a do 14. století. Rozlišit keramikou mladší fáze mladší doby hradištní a keramikou 13. či starší fáze 14. stol. je proto problematické a v některých případech je třeba zohlednit (byť hrozí nebezpečí důkazu kruhem) i širší okolnosti naleziště.

Obzvláště v mladší fázi středohradištního a v mladohradištním období se keramika z jednotlivých lokalit navzájem výrazně odlišuje použitým materiálem a způsobem zpracování a její popis nelze shrnout do celkové charakteristiky. Výrazné rozdíly nalézáme i v rámci jednotlivých lokalit. Některé lokality se vyznačují jemným střepem se značným podílem plaveného materiálu (Jezbiny), častější bývá příměs křemenných zrn, a to až do velikosti 3 mm. V průběhu raného středověku se snižují podíl a velikost slídnatých zrn v keramické hmotě. Od střední doby hradištní až do (starší fáze?) 14. stol. se též často objevuje jemný a světlý přetah, ve vrcholném středověku často oranžových až rezavých tónů, na jedné nebo na obou stěných nádob. Bývají jim opatřeny fragmenty nádob jak hojně ostřených křemennými zrny, tak jemného střepu (srov. *Bláha 2000*).

<sup>14</sup> Srov. *Bláha – Hejhal – Květina 1999*; *Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 112–116, s. 19–20; 2005, č. 13, s. 5. Připomeňme jen výběr z dalších základních dat: 1316 – *oppidum ... dictum Hof* (*RBM III*, č. 294, s. 118); jako město je *Curia* doložena k r. 1340 (*RBM IV*, č. 760, s. 301).



Obr. 5. Nádoby datované mincemi z 1. pol. 14. stol. z Jaroměřska a jeho okolí. 1 Semonice: po r. 1300 (NM Praha 8950-5), 2 Chvalkovice: po r. 1305 (*Radoměský – Richter 1974*, č. 45, s. 86–87), 3 Černožice: po r. 1306 (*Němečková – Sejbal 2006*), 4 Hradec Králové: po r. 1346 (*Sigl 1999*).

Fig. 5. Coin-dated vessels from the Jaroměř region and its surroundings, from the 1<sup>st</sup> half of the 14<sup>th</sup> century. 1 Semonice: after 1300, 2 Chvalkovice: after 1305 (*Radoměský – Richter 1974*, no. 45), 3 Černožice: after 1306 (*Němečková – Sejbal 2006*), 4 Hradec Králové: after 1346 (*Sigl 1999*).



## 2. Ode vsi ke vsi

### 2.1. Dlouhodobost starých poloh

U několika raně středověkých vsí na Jaroměřsku, o jejichž stáří svědčí keramika z mladší fáze střední doby hradištní či z doby kolem „přelomu“ střední a mladší doby hradištní, zjišťujeme polohovou stabilitu až do doby jejich opuštění ve 13. století.

Na celém katastru dnes dvoudílných **Hustířan** nalézáme zlomky keramiky (č. 110: 280 ks) z doby od 10.–11. až do mladšího 13. stol. v jediné poloze: na terase obtékané potokem. Na protějším břehu je evidováno (bez datačních prostředků) pohřebiště, dnes překryté zástavbou sev. jádra vsi. V sev. okolí intravilánu jsou nalézány rozptýlené střepy vrcholně středověké keramiky.

Jedno z raně středověkých sídlišť na katastru **Choustníkova Hradiště** (č. 236: 984 ks) přetrvalo na svém místě od střední doby hradištní do 13. století. Přibližně 700 m od ní žilo v mladší době hradištní, a asi už dřív, druhé (č. 234: 367 ks). Mezi oběma uvedenými leží další poloha (č. 235), datovaná nálezy do 13. až 1. pol. 14. století. Ani ta ale nedisponovala kostelem; ten stojí v poloze dnešní vsi, situované pod hradem doloženým k r. 1316 (*Grediss: RBM III*, č. 294, s. 118), a k r. 1369 je zmíněn jako filiální vůči Dvoru [Králové]. Od všech starších lokalit je kostel vzdálen přibližně 1200 m. Se vznikem hradu zanikla jména dávných vsí, z nichž bývalo třeba docházet 2 hodiny na mše do Jaroměře.

Katastr Ch. Hradiště (srov. *Sigl – Vokolek 1993*) na samém okraji raně středověké sídelní oblasti byl při tereziánském klasifikování v 18. stol. společně s polnostmi Hustířan ze středohradištních lokalit sledované oblasti ohodnocen nejhůř (pátý stupeň z osmi). Přičteme-li k tomu denárový depot z katastru Libotova, vzdáleného od soudobých sídlišť na katastru Ch. Hradiště něco přes hodinu chůze,<sup>15</sup> a nález zlaté mince Friedricha Barbarossy v Brodu, na cestě od Ch. Hradiště k Jaroměři (tzn. jediné mincovní nálezy z raného středověku ve sledované oblasti), vstává se otázka role zdejšího osídlení v dálkovém obchodu procházejícím pod Krkonošemi libavským sedlem.

Terasa nad nivou Metuje zvaná Vinice (č. 120, k. ú. Volovka<sup>16</sup>) vydala 202 převážně mladohradištní střepy; nečetné mohou pocházet i z mladší fáze střední doby hradištní. V souboru nenacházíme zlomky vrcholně středověké keramiky. Přibližně 500 m odtud se dnes rozkládá jedna část vsi **Veselice**, čítající jen několik domů. Z jejího intravilánu archeologické nálezy postrádáme. Dalšíh 400 m od ní ve 14. stol. nivě dominovala opevněná ostrožna (č. 37). Více než 2000 m od zmíněné mladohradištní lokality ale evidujeme na katastru Veselice zaniklé sídliště údajně ze 13. stol. (č. 41).

Mladohradištní lokalita na k. ú. Volovky v sousedství dnešní Veselice dovoluje lokalizovat ves *Quasslici/Quasslici super Methugiam/Methuya* jmenovanou k r. 1186 současně s Plesem (*CDB I*, č. 310, s. 282), ležícím nad soutokem Metuje a Labe. Kníže Bedřich tehdy potvrdil převod vsí *Quasslici a Plessov* z rukou svého bratra Přemysla do majetku johanitů. Poloha Plesu v klíčovém komunikačním bodě na cestě od Hradce k SV koresponduje se strategií zřizování tranzitních stanic na významných trasách pro řádové potřeby (srov. *Meduna 1994*, 112).<sup>17</sup> Připomeňme tu rovněž z 80. let 12. stol. potvrzení práv johanitů k nově získanému kostelu sv. Václava v Kladsku (*CDB I*, č. 313, s. 286; a zároveň k popluzí u Hradce – falsum ze 13. stol.: *CDB I*, č. 402, s. 419). Proti proudu Metuje je Plesu z evidovaných raně středověkých lokalit nejbliž (6,5 km) právě poloha u dnešní Veselice. Případ kromě průběhu dálkové cesty, jejíž význam – jak svědčí hrádek ze 14. stol. – s raným středověkem neskončil, ilustruje pružnost ekonomické agendy řádu: ve 14. stol. byly Ples a Veselice majetkem lokálních vlastníků.

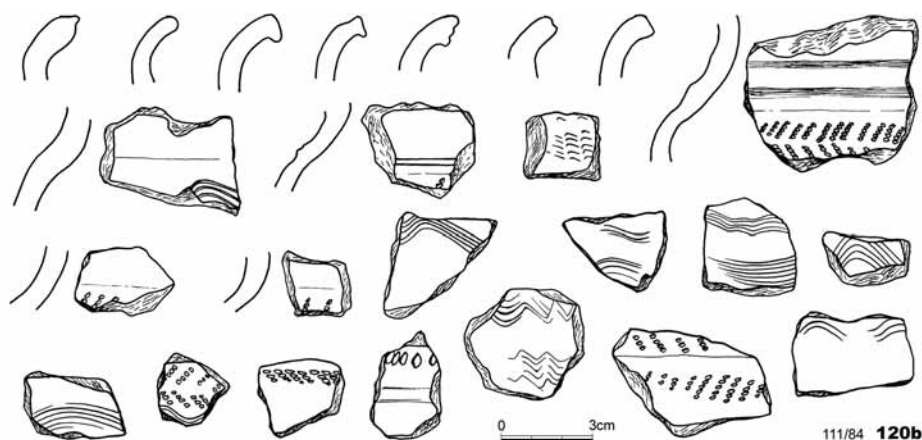
Dějiny opuštěného sídliště (č. 246) na k. ú. **Dolsko** sahají podle nejstarších ze 158 střepů přinejmenším do starší fáze mladší doby hradištní. Ve vzdálenosti kolem 1000 m od této polohy dnes leží dvě vsi: jihozápadně, v údolí Metuje, Dolsko, severně, v rovině nad ním, Nahořany. Na katastru Nahořan ale evidujeme

<sup>15</sup> Je třeba vážit komunikační větev z vnitrozemí přes Bydžov k SV, míjící Jaroměř (srov. *Vávra 1972*, 4–6).

<sup>16</sup> Ves Volovka vznikla poblíž novověkého hospodářského dvora až k přelomu 18. a 19. století.

<sup>17</sup> V souvislosti s cestovními stanicemi řádových institucí se snad může vysvětlit i nejasná zpráva z r. 1296 (*RDP*, s. 91) o sporu břevnovského kláštera ohledně aktivit v Čibuzi (?) mezi Plesem a Hradcem.





Obr. 6. Volovka, poloha Vinice, výběr ze zlomků keramických nádob z lok. 120b.

Fig. 6. Volovka, site no. 120b. Selected fragments of ceramic vessels.

ještě dvě jiná opuštěná sídliště, jejichž širší datování umožňují střepy nádob hradištní tradice ze 13. stol. (č. 105: 31 ks; č. 106: 70 ks). Příímý předchůdce Nahořan (č. 106) leží *nahoře*, v blízkosti jejich intravilánu, ona druhá lokalita (č. 105) na nahořanském katastru, které nemůžeme přijít na jméno, se naopak přimyká k Metuji. Těžko rozhodnout, zda tyto stopy svědčí o pozdně hradištní mezihře, nebo o nezdařených lokačních akcích 13. století. Lokalita při Metuji leží právě na půli cesty od Nahořan k Černčicím, které v 1. čtvrtině 14. stol. (nejspíš ale už dřív: viz 4.2) zaznívaly v predikátu vlastníka tamější tvrže. Na katastru Dolska projev takového hledání postrádáme – 13 střepů ze 13. stol. z bezprostřední blízkosti intravilánu pokládáme za svědectví provozu vsi v nynější poloze. Jméno raně středověké vsi neznáme,<sup>18</sup> názvy existujících vsí odrážející realitu pokročilého 13. stol. svědčí o uzavřené kapitole jejich společné historie.

Uvedené raně středověké vsi tvořily více či méně vymezené, samostatné enklávy mimo nejúrodnější zónu. V okruhu několika kilometrů od těchto lokalit neznáme jiné doklady soudobého osídlení. Variantu přesunů v průběhu více než dvou set let lze připustit u dvou blízkých sídlišť na katastru Ch. Hradiště. Nepravděpodobné opakované návraty z jedné polohy do druhé by spíše potvrzovaly, stejně jako již uvedené příklady Jezbin a Čáslavek (1.1), závěr o stabilitě raně středověké sídelní struktury.

## 2.2. Disperze, či koncentrace?

Jiný obraz, než jaký poskytly uvedené katastry, shledáváme na úrodném pravobřeží Labe po jeho soutoku s Metují. Sprašemi pokrytá terasa nad nivou lákala stejně obyvatele raně i vrcholně středověké, a nové sídelní formy ve 13. stol. (a posléze i železnice) překryly již dříve využívané polohy. Archeologickému poznání tak stopy zdejšího intenzivního osídlení zůstávají skryty nebo – asi častěji – nenávratně zmizely (k rozsahu ztrát srov. *Petera-Rohoznický 1859*). Přesto tu evidujeme pás mladohradištních sídlišť v rozestupech 500–900 m – bez ohledu na dnešní hranice katastrů. Středohradištní střepy vydala jen dvě (z jednoho z nich, uprostřed 900metrového úseku mezi dvěma jinými, mladší zlomky neregistrujeme).

<sup>18</sup> Naopak v této oblasti postrádáme ves Nesvačilov uváděnou ve dvojici s Provodovem jako dar panovníka břevnovského kláštera v topograficky dbalém falsu ze 13. stol. (*CDB II*, č. 367, s. 400).



Obr. 7. V pozadí nad nivou Metuje poloha Vinice (č. 120; k. ú. Volovka), ztotožňovaná s raně středověkou vsí *Quasslici* (r. 1186). Pohled od SZ (2007)  
 Fig. 7. In the background, above the floodplain of the Metuje river is the Vinice site (Nr. 120), associated with the village mentioned in 1186; view from NW (2007).



Obr. 8. Vlevo jedna z raně středověkých lokalit (č. 236) na k. ú. Choustníkovo Hradiště na terase nad labskou nivou (v pozadí). Pohled od SZ (2006).  
 Fig. 8. On the left one of the early medieval sites (Nr. 236) in the cad. distr. of Choustníkovo Hradiště, above the floodplain of the Elbe/Labe river (in the background); view from NW (2006).

Také v méně exponovaných (tudíž méně narušených) podmínkách nejúrodnější zóny shledáváme na několika katastrech více raně středověkých sídlišť. Může jít o odraz stavu výzkumu, ale zmiňme hned, že jedna z takových poloh obvykle počtem shromážděných střepů značně převyšuje lokality zbývající. Právě ta také mívá – jako jediná – v souboru průkazně doloženou složku středohradištní, zatímco u těch ze zbývajících lokalit, kde lze nad nejstaršími střepy o středohradištní fázi uvažovat, s datováním váháme a připouštíme i starší fázi mladší doby hradištní. Přirozeně neznáme délku osídlení jednotlivých poloh a nevíme nic o případné dis/kontinuitě.

Tři polohy s doklady mladohradištního osídlení na katastru **Dolan** jsou od sebe navzájem vzdálené jen několik set metrů. Nálezy z jedné z nich (č. 1: asi 165 ks) svědčí o jejich starohradištních počátcích a středohradištní kontinuitě. U souborů ze dvou dalších nelze vyloučit, ale ani potvrdit, středohradištní složku (č. 2: 21 ks; č. 5: 59 ks). První poloha leží v pramenné pánvi blízko dnešní vsi, na nejnižším stupni terasy nad nivou dolní Úpy, v níž geobotanická mapa rekonstruuje lužní les (*Faltysová et al. 2002, 37*). Ze jednoho ze dvou nedalekých sídlišť (č. 5) – na vyšším stupni terasy – pochází kromě mladohradištních i 10 střepů ze starší fáze vrcholného středověku, přičemž velikost jednoho z nich (5 cm) nenaznačuje sekundární uložení. Při hledání příčin opuštění těchto dvou poloh nenacházíme v jejich blízkosti zdroj vody. Ten zde ale kdysi jistě existoval, a nezbyvá tak než tušení o následcích eroze dlouhodobě obdělávaného sebučského svahu.

Na katastru **Rožnova** vystupuje nejvýrazněji poloha průkazně osídlená od střední doby hradištní (č. 51: 432 ks) do sklonku raného středověku. Další (sloučena naleziště č. 52 a 53, rozdělená silnicí: celkem 100 ks) vydala jen střepy mladohradištní keramiky. Obě lokality jsou od sebe vzdáleny přibližně 500 m. Mezi nimi leželo kostrové pohřebiště, od první polohy vzdálené ca 250 m, avšak odloučené potokem. Blízkost pohřebiště vůči druhé poloze na témže břehu potoka naznačuje její osídlení až v době, kdy už nebylo užívané. U vzorně „kolonizačního“ půdorysu dnešního Rožnova nemůžeme vzhledem k jazyku jeho původního názvu automaticky předpokládat přímou návaznost na starší sídliště, a vzhledem k neobvyklé blízkosti sousedního **Neznášova** (jádra dnešních vsí od sebe dělí přibližně 1 km) se rozhlédneme i na jeho katastru. Zatímco před jedním ze zdejších nalezišť zlomků mladohradištní keramiky (č. 132: 8 ks) stojíme s rozpaky, u druhého (č. 134: 30 ks) poskytuje zachycený objekt jistotu o sídlišti mladší doby hradištní a/nebo 13. století. Od „rožnovských“ lokalit jsou obě „neznášovská“ naleziště vzdálená necelý 1 km, od sebe samotných asi 500 m. Mezi nimi leží další lokalita (č. 133: 57 zl.), osídlená v pokročilé fázi 13. stol.;

je ovšem otázkou, zda ve skutečnosti nesledujeme prostorové proměny jedné vsi. Ani to nejmladší naleziště však neposkytlo prostor pozdější vsi.

Na katastrech, kde nejstarší spolehlivé svědectví středověkého osídlení představují zlomky mladohradištní keramiky,<sup>19</sup> nalézáme opět jen jednu tehdejší ves (aniž bychom ovšem shledávali důkazy vazby mezi ní a vymezením katastru: srov. nejčitelnější případ Habřiny pod Chloumkem). Vesměs jde o polohy v trochu horších zemědělských podmínkách, než jaké skýtal Zlatý prut disponující sprašemi.

Katastr: č. lokality	Počet střepů	Datování nálezů	Poznámka
Bohuslavice: 158	43	mladohr.?-13. stol.	
Černčice: 180+182	83	(středohr.?) - mladohr. a 13. stol.	sloučena 2 naleziště
Doubravice: 76	min. 167	mladohr. a 13. stol.	
Rodov: 201	6	středohr.-mladohr.	na k.ú. dnes i Trotina: mladohr. lok.
Rtyně: 48	4	mladohr.	přiléhá k dnešní vsi
Svinišťany: 102	95	mladohr. – 13.(-14.?) stol.	přiléhá k dnešní vsi
Velichovky: 47	10	mladohr.	
V. Třebešov: 32+33	167	mladohr. – 13.(-14.?) stol.	přiléhá ke vsi, sloučena 2 nal.
Vestec: 82	3	středohr.-mladohr.	
Zvole: 242	?	mladohr.?-13. stol.?	podle lit., nálezy nezvěstné

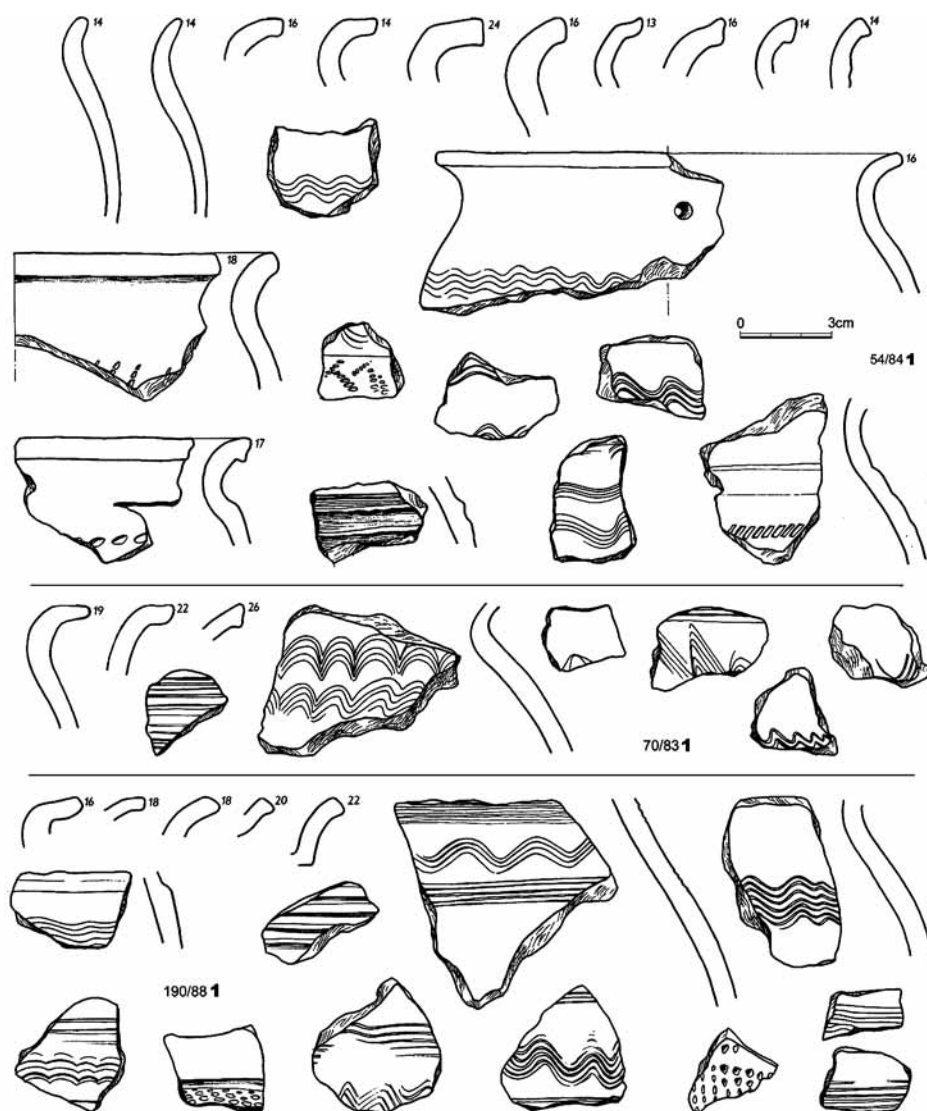
Na Jaroměřsku tak neshledáváme průkazný pendant k obrazu rozptýleného raně středověkého osídlení, jak jej prezentují Z. Smetánka a J. Škabrada (1975) na příkladu Třebonína u Čáslavi a následně J. Frolík a J. Sigl (1995) na Chrudimsku.<sup>20</sup> Pomineme-li absenci kritéria pro pojem *rozptýlené osídlení* při obecně sdíleném názoru o volné dispozici raně středověkých vsí, zůstává otázkou, zda vůbec v praxi lze takovou případnou formaci doložit.

Třebonínský případ není v publikaci dokumentován ani kresebnou ukázkou získaných střepů „tzv. mladohradištní a pozdně hradištní keramiky“, ani údaji o počtu zlomků vytvářejících „deset bezpečných shluků“ (Smetánka – Škabrada 1975, 80) v okolí tamějšího kostela, jehož vznik ve 12. stol. „lze předpokládat“ (Smetánka – Škabrada 1975, 77). Dozvídáme-li se dále, že „kromě zlomků, které se zřejmě objevily na povrchu celkem nedávno, obsahuje sběr dosti střepů omletých, někdy i malých rozměrů (i méně než 3 cm)“, že „nalezené zlomky nemají výzdobu; jen v některých případech se vyskytuje náznak vývalkové šroubovice“ (!) a „okraje jsou zastoupeny minimálně“, pak nebudeme uvažovat jen o „přežívání osídlení v místech shluků do konce 13. století“ (Smetánka – Škabrada 1975, 79–80), ale i o sekundárním uložení těchto střepů v okolí vsi rozkládající se ve 13. stol. v dnešní poloze.

Další příklad rozptýleného osídlení s oblibou uváděný v literatuře jako ukáзка rozmanitosti sídelních forem českého raně středověkého venkova (např. Klápště 1994a, 46; Klápště – Smetánka – Tomášek 2000, 300; Žemlička 2002, 244), Řestoky u Chrudimi, revizi díky pečlivé práci autorů dovoluje (Frolík – Sigl 1995, 20, 37, 94; 1995a, 70, 75, 99). Úvodem může u této východočeské lokality překvapit jednoznačné rozlišování mezi sběrem získanými zlomky keramiky mladohradištní, keramiky pozdně hradištní a keramiky ze starší fáze vrcholného středověku, dokonce i v situacích, kdy jde o 1 střep z početnějšího souboru

<sup>19</sup> Počty střepů, jež máme z těchto poloh k dispozici, jsou velice rozrůzněné. Markantní je v tomto směru opět rozdíl mezi lokalitami, jež vydaly výlučně střepy mladohradištní keramiky, a lokalitami podobného stáří, avšak s průkazným podílem dokladů osídlení ve 13. století.

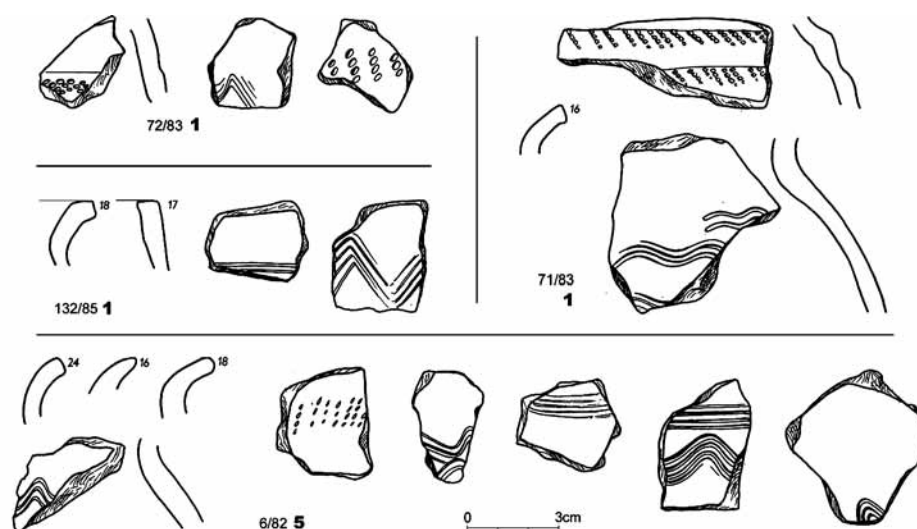
<sup>20</sup> Výjimku na nálezové mapě Jaroměřska tvoří okolí Dolních a Horních Dolců, důvodem však jsou spíše potíže s lokalizací nalezišť, které vzhledem k přečíslování zdejších parcel v 2. pol. 20. stol. a možné někdejší změně obou Dolců nelze bohužel ani na přiložených mapách pokládat za spolehlivé.



Obr. 9. Dolany, výběr ze zlomků keramických nádob z lok. 1.  
 Fig. 9. Dolany, site no. 1. Selected fragments of ceramic vessels.

zahrnujícího všechna uvedená období. Vzhledem k blízkosti vůči intravilánu pak na začátku pomineme ta naleziště, která vydala méně než např. 15 střepů a jsou označena symbolem „VS1“ a „RS4/VS1“, neboť nelze vyloučit původ zde nalezených zlomků ve vsi 13. století.

V takto redukované archeologické mapě Řestok nalézáme 5 lokalit. Klíčová role připadá té, jež vydala nálezy keramiky staro-, středo-, mladohradištní i starší fáze vrcholného středověku (č. 12: celkem 64 střepů: viz *Frolík – Sigl 1995a*, obr. 23). Jako středo- až mladohradištní jsou uvedeny (*Frolík – Sigl 1995*, 20) další dvě polohy: č. 3 se čtyřmi zlomky kladenými do tohoto období (*Frolík – Sigl 1995a*, obr. 22: 3) a č. 5 s jedním takto datovaným zlomkem (*Frolík – Sigl 1995a*, obr. 22: 5; z vyobrazení taková jistota neplyne).



Obr. 10. Dolany, výběr ze zlomků keramických nádob z lok. 1 a 5.  
Fig. 10. Dolany, site nos. 1 and 5. Selected fragments of ceramic vessels.

Obě polohy dále vydaly kolem 10 střepů řazených do „RS4/VS1“. Zbývají dvě polohy: č. 1 (u kostela) a č. 2. Pochází z nich pouze materiál určený jako „RS4/VS1“ v počtu 23 a 41 kusů (výběr viz *Frolík – Sigl 1995a*, obr. 22: 1, 2; vyobrazené zlomky lze datovat do 13. až 1. pol. 14. stol.). Obě naleziště leží v těsné blízkosti intravilánu.

Popsaná situace skýtá různé možnosti interpretace. Pro raný středověk tu nalézáme jednu lokalitu (č. 12) se starohradištními kořeny a 1000 m od ní, dnes na hranicích katastru, další lokalitu (č. 3) s doklady osídlení od mladší fáze raného středověku do 13. století. Otevírá se tak otázka doby stabilizace katastrálních hranic. Sotva ale lze bez výhrad přijmout názor o exemplárním příkladu „raně středověkých rozptýlených sídlištních komplexů“ (*Klápště 1994a*, 46). Zvláště když je kostel lokalizovaný do Řestok (bez jistoty: viz *Kurka 1914*, 642) sice zmiňován k r. 1115 a 1186, avšak jen v pochybných falsech ze 13. stol. (*CDB I*, č. 390, s. 396; č. 405, s. 428).

Podle keramického materiálu z Jaroměřska nelze u některých sídlišť opuštěných ve 13.–14. stol. rozhodnout, zda šlo o ves vzniklou v mladší době hradištní, nebo o prvotní polohu vsi ze 13. stol. předcházející přesunu do polohy dnešního intravilánu v těsné blízkosti. Jde o Velký Třebešov (č. 32) a o Sviništiny (č. 102). Obě vsi přitom ve sledované oblasti představují dvě nejvíc k SV vysunuté evidované lokality, u nichž je možno zvažovat mladohradištní původ. Diskuse nad otázkou (resp. nad přesněji stěží datovatelnými střepy), zda se jedná, či nejedná až o důsledky postupu osídlení ve starší fázi 13. stol., by se však týkala poloh vzdálených od nejbližší starohradištní lokality max. pouhých 3,5 km. Do ob-

Obr. 11. Jaroměřsko. Evidovaná archeologická naleziště na sledovaném území, stav k roku 2004. Červeně lokality, růžově naleziště. Letopočty udávají nejstarší písemnou zmínku (evidováno do přelomu 13. a 14. stol.). Čísla se vážou k položkám soupisu. Obr. 11, 13, 15 zhotovila J. Žegklitzová.  
Fig. 11. Jaroměř region. Documented archaeological site on the studied territory, state as of 2004. Red indicates sure sites; pink, sites of finds. Years: the oldest written mention (documented to the beginning of 14th century). Numbers indicate item in the list: see concordance table at the beginning of the list of sites.



dobných datačních rozpaků nás uvádí také materiál z lokality u Bohuslavic (č. 158) i z obou opuštěných vsí na katastru dnešních Nahořan (č. 105 a 106), při jejichž výkladu si můžeme pomáhat širšími okolnostmi (viz výše). Některé z uvedených případů, vesměs ležící při samém okraji staré sídelní oblasti, proto mohou stejně dobře patřit až do následující tabulky.

### 2.3. Nestabilita ve věku stabilizace

Ve sledované oblasti shledáváme poměrně početné doklady osídlení nových poloh v pokročilém 13. stol., ještě v témže či ve starší fázi následujícího století opuštěných. Tyto lokality lze rozdělit do dvou skupin:

1. Nová sídliště zaujala polohy nedaleko opuštěných mladohradištních vsí, byla však obydlena jen přechodně a své pokračovatele nalezla v blízké a již trvalé sídlištní formaci:

Katastr: č. lokality	Počet střepů	Datování	Poznámka
Habřina: 88+89	134	13.–14. stol.	1–3 raně středověké střepy
Choust. Hradiště: 235	104	13. – 1. pol. 14. stol.	
Nahořany: 106	70	13. stol.	srov. lok. č. 105
Neznášov: 57	57	2. pol. 13. – 1. pol. 14. stol.	
Veselice: 41	?	13. stol.	podle lit., nálezy neznámé
Vestec: 82	102	13., 14., 15. stol.	

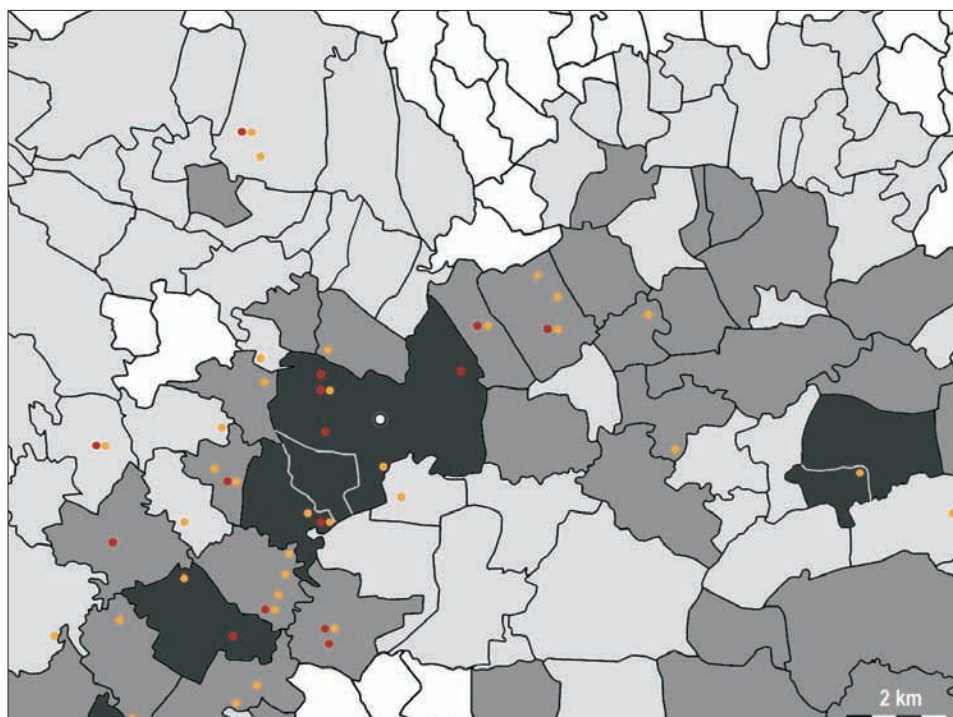
V této souvislosti je třeba uvést polohu osídlenou kolem přelomu 13. a 14. stol. na jihových. okraji katastru Vlkova (č. 63: 37 ks). Nejbližší vsí (ca 600 m) dnes je Smržov, z jehož katastru průkazné stopy raně středověkého osídlení neznáme, a opět se tak otevírá otázka doby ustavení zdejších katastrálních hranic.

2. V pokročilém 13. stol. byly osídleny polohy, které na starší sídliště nenavazovaly a nejenže byly ještě v témže století (či počátkem následujícího) opuštěny, ale nenašly ani svého nástupce v podobě vrcholně středověké vsi. Jedná se především o pět polohy v okruhu 900–1700 m kolem jaroměřské ostrožny.<sup>21</sup> Jejich společným znakem je jednak vazba na nově frekventované cesty (viz níže), jednak nesnadný přístup k vodě, kterou buď nacházíme pod prudkým svahem (č. 23?, 74), nebo ji (dnes) v nejbližším okolí vyvýšených lokalit postrádáme úplně (č. 20, 31, 147). K okolnostem vzniku a zániku těchto sídlišť se vrátíme v závěru. Zde jen poznamenejme, že 255 střepů standardní vrcholně středověké hrnčiny (vč. červeně malované) z jednoho z nich, ležícího v poloze Brdce (č. 31) při tehdejší cestě od Plesu (a Hradce) k Jaroměři, svědčí o zdejším užívání městského zboží. Odlišný je charakter keramiky ze vzdálenější Sebuče (k. ú. Chvalkovice, Krabčice): stovky střepů se tu vyznačují jak nízkou výrobní kvalitou, tak archaickými tvary a výzdobou.

K soudobým změnám v nejbližším okolí města náleží i opuštění několikasetletých sídlišť bez odpovídajícího nástupce. V Horních Dolcích (dnes k. ú. Jaroměř) vyústilo osídlení se starohradištními počátky do rozsáhlého útvaru, jehož konec přineslo 13. stol. (registrováno 16 obj., z nich přes tisíc ker. zlomků: srov. *Bláha 2000*). Jedinou stopou po další mladohradištní vsi – rovněž na pozdějším katastru města – zůstává pohřebiště zničené v 19. stol. (č. 40). O dlouhodobém významu této polohy, nesprávně označované „Na ptákách“, v době před vznikem města a rozvinutím sítě cest směřujících z něho k S a V svědčí neobyčejné nálezy z doby laténské (*Duška 1886, 329; Vokolek – Sankot 2001*).

<sup>21</sup> Vzhledem k relativní vzdálenosti od města lze vyloučit původ sbíraných zlomků keramiky v městském odpadu.





Obr. 12. Katastry na Jaroměřsku podle osmistupňového tereziánského hodnocení. Výnosnost klesá od černé (1–2) přes tmavě (3–4) a světle (5–6) šedou k bílé (7–8). Bílá tečka: *arx Jaromir*. Orientačně vyznačeny doklady sídlišť – červeně střední doby hradištní, žlutě mladší doby hradištní.

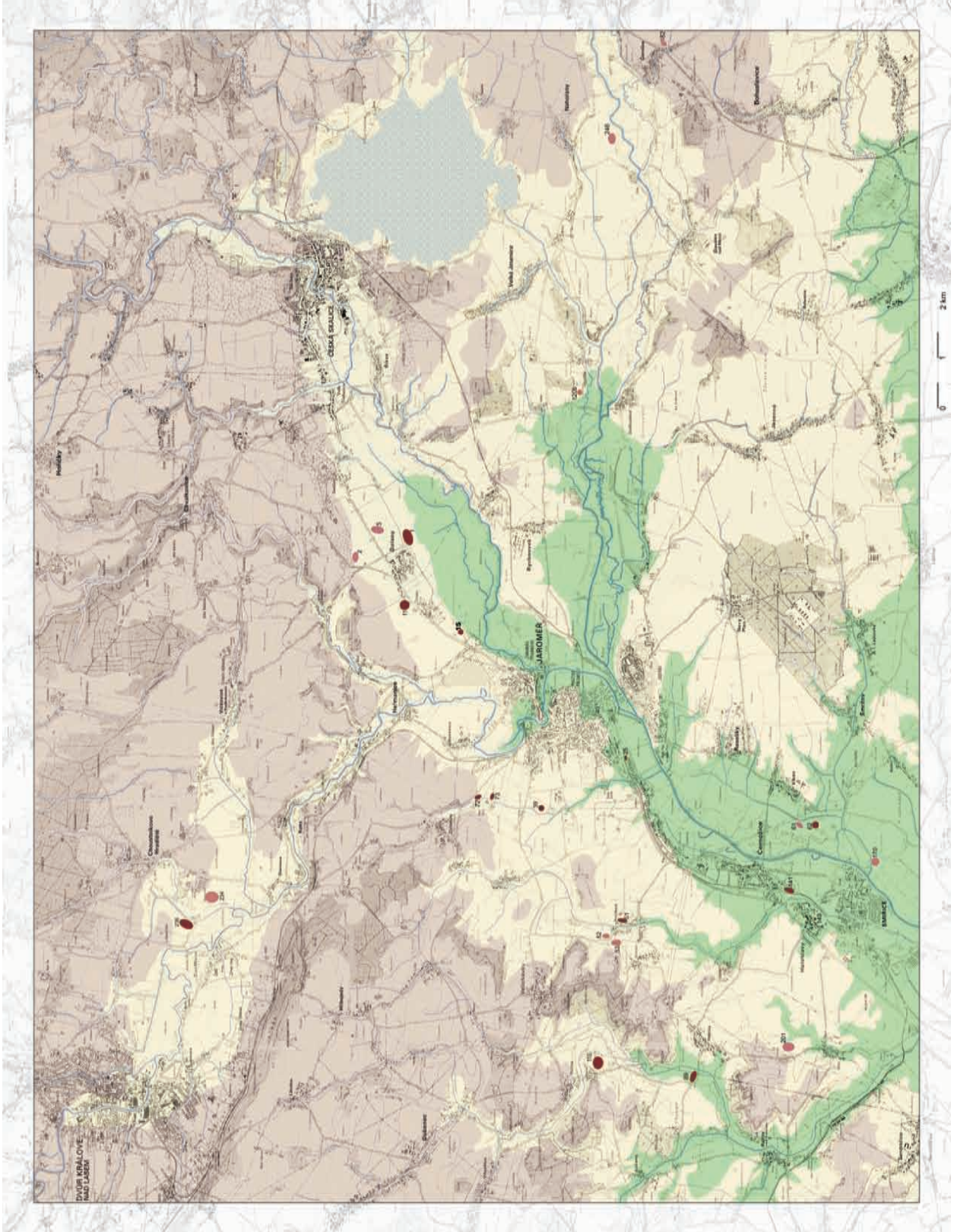
Fig. 12. Cadastral districts (of villages) in Jaroměř region after the 18<sup>th</sup> century agricultural yield classification: value of the districts falls from black to white. White dot *arx Jaromir* (1126). Documented settlement sites: red – Middle “Hillfort” period (9<sup>th</sup>–10<sup>th</sup> centuries); yellow – Late “Hillfort” period (11<sup>th</sup>–12<sup>th</sup> centuries).

Nápadná je blízkost této lokality k někdejšímu komunikačnímu uzlu – přes meandrující Labe proti-lehlému Plesu (č. 50; dnes Josefov). Přechodu přes Labe se ale pod Plesem středověké trasy vyhýbaly: pro pozdější období doložený přechod směrem k městu Jaroměřu ležel podstatně výš, totiž na Metuji (soutok Labe s Metují byl navíc při stavbě pevnosti Ples přesunut o přibližně 700 m k JZ do dnešní polohy) a dál cesta přebrodila Úpu také těsně před jejím soutokem s Labem. V době před výstavbou bastionové pevnosti umožňoval pod Plesem zmožtnělé Labe překonat jen přívoz (*Duška 1886*, 6), k r. 1406 je ovšem doložen most přes Labe u blízkých Jezbin (*LE VIII*, s. 97).

Jaký byl ve 13. stol. v nejbližším okolí města osud dalších vsí s raně středověkými kořeny, nevíme, jejich vlastník pro 13.–14. stol. neznáme (jaroměřský archiv ostatně shořel r. 1548). Ves Jezbiny je doložena k r. 1406 (*LE VIII*, 97), k r. 1445 jsou ve výčtu výnosů plynoucích z města Jaroměře kromě poplatků,

Obr. 13. Jaroměřsko. Evidované lokality střední doby hradištní: červeně střední doba hradištní, růžově mladší fáze střední či starší fáze mladší doby hradištní. Georeliéf: zeleně nadm. výška do 260 m, žlutě nadm. výška 260–290 m, hnědě nadm. výška nad 290 m.

Fig. 13. Jaroměř region. Documented sites of the Middle “Hill-fort” period: red indicates Middle “Hill-fort” period (9<sup>th</sup>–10<sup>th</sup> centuries); pink, Middle or early Late “Hill-fort” period (10<sup>th</sup>/11<sup>th</sup> century). Relief map: green indicates elevation above sea level up to 260 m; yellow, elevation of 260–290 m; brown, elevation above 290 m.





všeho panství i příslušenství atd. jako součást městských statků uvedeny i Čáslavky (AČ XV, č. 94, s. 197).<sup>22</sup> Z bezprostřední blízkosti intravilánu této vsi, přiléhající od V ke katastru Jaroměře, známe nečetné zlomky keramiky 13.–14. století. Čáslavky, Jezbiny, Dolany a Hořenice<sup>23</sup> jsou v r. 1547 jmenovány mezi vesnicemi konfiskovanými Jaroměří (*Sněmy české II*, č. 36, s. 465). Na rozdíl od ostatních, které město vesměs získalo koupí v 1. pol. 16. stol., však byly o dva roky později městu navraceny, a snad se pravdě příliš nezdálíme, budeme-li alespoň u některých z nich uvažovat o někdejších šosovním postavení.

### 3. Okraj vnitrozemí, či hranice knížectví

Doklady osídlení ve starší době hradištní jsou dnes ve sledované oblasti známy ze dvou lokalit, a to na katastrech Jaroměře (Horní Dolce: srov. *Vokolek 1997*, 655–657) a Dolan. Do téže doby nebo do starší fáze střední doby hradištní patří nečetné nálezy z katastrů Čáslavek, Habřiny, snad Holohlav. S jistotou můžeme zmíněné lokality s výjimkou Habřiny<sup>24</sup> řadit i do střední doby hradištní. To je ve sledované oblasti doloženo kromě jmenovaných též na katastrech obcí Dolní Dolce, Choustníkovo Hradiště (č. 236), Jezbiny, Vlkov. Avšak skutečná intenzita osídlení starší fáze raného středověku nám zcela jistě uniká.

Do mladší fáze střední doby hradištní nebo do starší fáze mladší doby hradištní se hlásí zatím nejstarší středověká keramika z katastrů Černčic, Černožic, Dolska, Hustřan, Ch. Hradiště (č. 234), Rodova, Rožnova, Volovky (poloha Vinice), patrně z polohy Na spravedlnosti na k. ú. Jaroměře, snad i Smřic. Výrazné zvýšení počtu sídlišť evidovaných k přelomu tisíciletí nalézá protějšek v poměrech zjištěných palynologicky v poloze Na bahně nedaleko Hradce Králové (*Beneš – Pokorný 2001*, obr. 2; mimo zde sledované území).<sup>25</sup> Hlavní podíl na tehdejším prudkém vzestupu indikátorů zemědělských aktivit tu náleží z obilovin pšenici a žitu, jejichž křivky ovšem velmi zvolna stoupají už během střední doby hradištní, kdy zaznamenává vzestup i konopí a indikátory polních kultur.

Lokality datované podle nálezů do mladší fáze raného středověku, jejichž dějiny ovšem mnohdy mohou sahat hlouběji do minulosti, vytvářejí poněkud hustší síť, než jakou ukazuje mapa evidovaných středohradištních sídlišť. Jen z poměrně častého výskytu na katastrech sousedících právě s těmi, jež poskytly i doklady středohradištního osídlení, lze rezervovaně zvažovat nevýrazné šíření sídelní oblasti, v řádu nanejvýš kilometrů. Do vyšších či pro orebné zemědělství méně výhodných poloh ale středověké osídlení před 13. stol. podle dosavadních poznatků nepostoupilo. Raně středověká sídelní oblast tak sahala právě k dnešní hranici klimatických oblastí MT11 a MT9, lišících se zejména v průměrných hodnotách roční teploty, srážek a délky sněhové pokrývky (*Faltysová et al. 2002*, 27).

Ve střední době hradištní byly obsazovány hlavně okraje teras nad výraznějším tokem. Zatímco na pravobřeží Labe se po jeho soutoku s Metují rozkládají intenzivně osídlené sprašové polohy, levobřeží pokryté vápnatými jílovcí a písčitymi štěrky raně středověké obyvatele nelákalo. Využit tu byl pouze samotný břeh nad nivou meandrující řeky, po kte-

<sup>22</sup> Z listiny sice nevyplývá, o které ze dvou Čáslavek (obojí s doklady raně středověkých počátků) v tehdejším okolí města Jaroměře se jedná – ve vzdálenějších Čáslavkách u Černožic ale byly majetkové poměry ve 14.–15. stol. složitější (*LC I.2*, s. 62, s. 113; *V*, s. 242; *AČ XXXVI*, č. 73, s. 81; ad.).

<sup>23</sup> Nejstarší doklad osídlení jádra Dolan pochází z 15. stol., z katastru Hořenic evidujeme – z extravilánu – zlomky vrcholně středověké keramiky.

<sup>24</sup> Z dotyčné polohy (č. 88+89) zatím neznáme průkazné doklady mladohradištního osídlení.

<sup>25</sup> Problémem přirozeně zůstává otázka dosahu, resp. regionálního či lokálního původu jevů evidovaných v poloze ležící v ústraní raně středověkých sídelních aktivit. Podobné možnosti odběru palynologických vzorků sledovaná oblast ani její okolí neposkytuje.

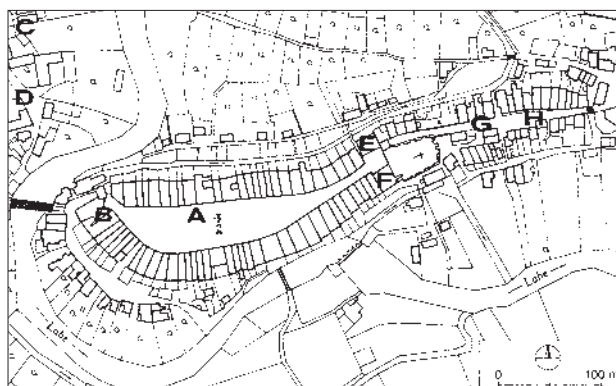
rém do 18. stol. vedla cesta od Hradce k Plesu. Archeologická mapa také svědčí o zájmu raně středověkých Východočechů o „ostrovní“, nepochybně periodicky zaplavované polohy v nivě. Ukazuje-li zde geologická mapa sledované oblasti dvě duny vátých písků, archeologický soupis je eviduje rovněž (č. 170, 210, 220). Lidská aktivita je tu zlomky keramiky od střední doby hradištní do 13. století doložena dokonce i v místech, kde geologická mapa zaznamenává jen náznak nepatrné vyvýšeniny (č. 61, 62). Raně středověká sídliště na Jaroměřsku nejsou evidována v polohách vyšších než 305 m n. m. (temeno ostrožny, které zaujal hrad Jaroměř, leží kolem 263 m n. m.). Trvanlivost hradby kdysi hraničního lesa ostatně dokládají i stopy dehtářství těsně za sev. okrajem sledované oblasti (k. ú. Kocbeře: *Wolf 1978; 1981*) z doby, kdy bylo severnější podhůří již intenzivně kultivováno.

Pohlédneme na postup osídlení osmistupňovými očima tereziánského úředníka: Doklady starohradištního osídlení se ve sledované oblasti soustředí na katastry oceňované v 18. stol. příznivými čísly 1–3, avšak jen na ty, které leží na pravém břehu cípu Zlatého prutu (v nadm. v. 258–268 m). Středohradištní populace je využívala rovněž a jejich počet patrně rozšířila; v horších podmínkách (5. třída) její stopy evidujeme výhradně v polohách na trasách (později doložených) významných cest (Ch. Hradiště, Hustřany, pravděpodobně Ples). Ani pro podstatně hustší osídlení mladší doby hradištní nepřibývá mnoho důkazů využití takových, zemědělsky méně výhodných stanovišť. Katastry ohodnocené 7.–8. třídou zůstaly vyhrazené až vrcholně a pozdně středověké kultivaci; na S od sledované oblasti až k hraničním horám se už jiné skoro nevyskytují. Výše zmíněná rozsáhlá oblast jihových. od Jaroměře, resp. od Plesu, byla přes svou klasifikaci hodnotami 3–5 využita teprve ve 13. stol.; v té své části, kde mapa potenciální přirozené vegetace (*Faltysová et al. 2002, 37*) rekonstruuje acidofilní doubravy (na rozdíl od většiny staré sídelní oblasti Jaroměřska: dubohabřiny a lipové doubravy), ale až v 80. letech 18. stol., v souvislosti se stavbou pevnosti Ples (Josefov).

Poloha přemyslovského hradu, zmíněného k r. 1126 (*arx Jaromir: FRB II, s. 205*), je na základě terénní konfigurace a nálezů mladohradištní keramiky kladena do míst dnešního jaroměřského náměstí, na ostrožnu obtékanou Labem. Počátky hradu zůstávají nejasné, i vzhledem k dosavadní absenci středohradištní keramiky z ostrožny se jako pravděpodobná doba jeho vzniku jeví 11. stol. (srov. *Žemlička 1995, 42*).<sup>26</sup> V severozáp. části náměstí byly odkryty hroby a lidské kosti (*Vávra 1975; Hejna 1962; 1968, 26–27*; z těchto míst též pocházejí esovité záušnice: *Bláha 1998, 85*), které otevírají otázku existence hradního kostela. Pod západním okrajem ostrožny, na protilehlém břehu Labe, se ve 12. stol. rozvíjelo podhradní sídliště. Archeologický výzkum zde registroval stopy zpracování kovů a zbytky dřevěné zástavby, zanikající či ubývající během 2. pol. 13. stol. (*Richter 1977, 53–59*). Z jejich blízkosti (pozdější Pražské předměstí) jsou známy početné mladohradištní doklady pohřbívání (souhrnně *Bláha 1998, s. lit.*). Také vzhledem k famínmu statutu zdejšího kostela P. Marie v 1. pol. 14. stol. lze soudit na jeho raně středověký původ (*Kurka 1914, 419; Richter 1977, 49–51*). Osoba, z jejíž vůle kostel v podhradí vznikl, zůstane neznámou. Kostel P. Marie nejspíš sloužil i prvním měšťanům, k r. 1374 je ale kromě (již famínho) kostela sv. Mikuláše zmíněn i kostel sv. Jakuba (*LE I, č. 196, s. 94–95*; jedna z jaroměřských *capellae* v r. 1349?: *RBM V.2, č. 775, s. 396–397*), k němuž se patrně po založení augustiniánské kanonie při mariánském kostele r. 1349 obracela většina pohřebních průvodů z města.

Zbývající okolí ostrožny bylo vzhledem k trvalému zamokření bylo málo využitelné, vhodné podmínky neskýtala ani úzká šíje východně od města, a tak až 500 m východně od městské brány se v mladší fázi 13. stol. rozvíjelo předměstí, zvané později Svatojakubské (viz *Bláha 1998, 87, s. lit.*). Město je v písem-

<sup>26</sup> Z neznámých souvislostí v okolí jaroměřské ostrožny pocházejí mj. miska slezského typu a meč z 11.–12. století.



Obr. 14. Jaroměř, jádro města podle mapy stabilního katastru (1840). A nález raně středověkých hrobů, B poloha pozdně středověkého hradu, C přibližná poloha kostela P. Marie, D doklady osídlení z 12. a ze starší fáze 13. stol., E děkanství, F bývalá škola, G Přední Varta, H Zadní Varta.  
Fig. 14. Jaroměř, centre of town (1840). A – find of early medieval graves, C – site of church of the Virgin Mary and early medieval graves, D – documentation of settlement from the 12<sup>th</sup> century and early 13<sup>th</sup> century.

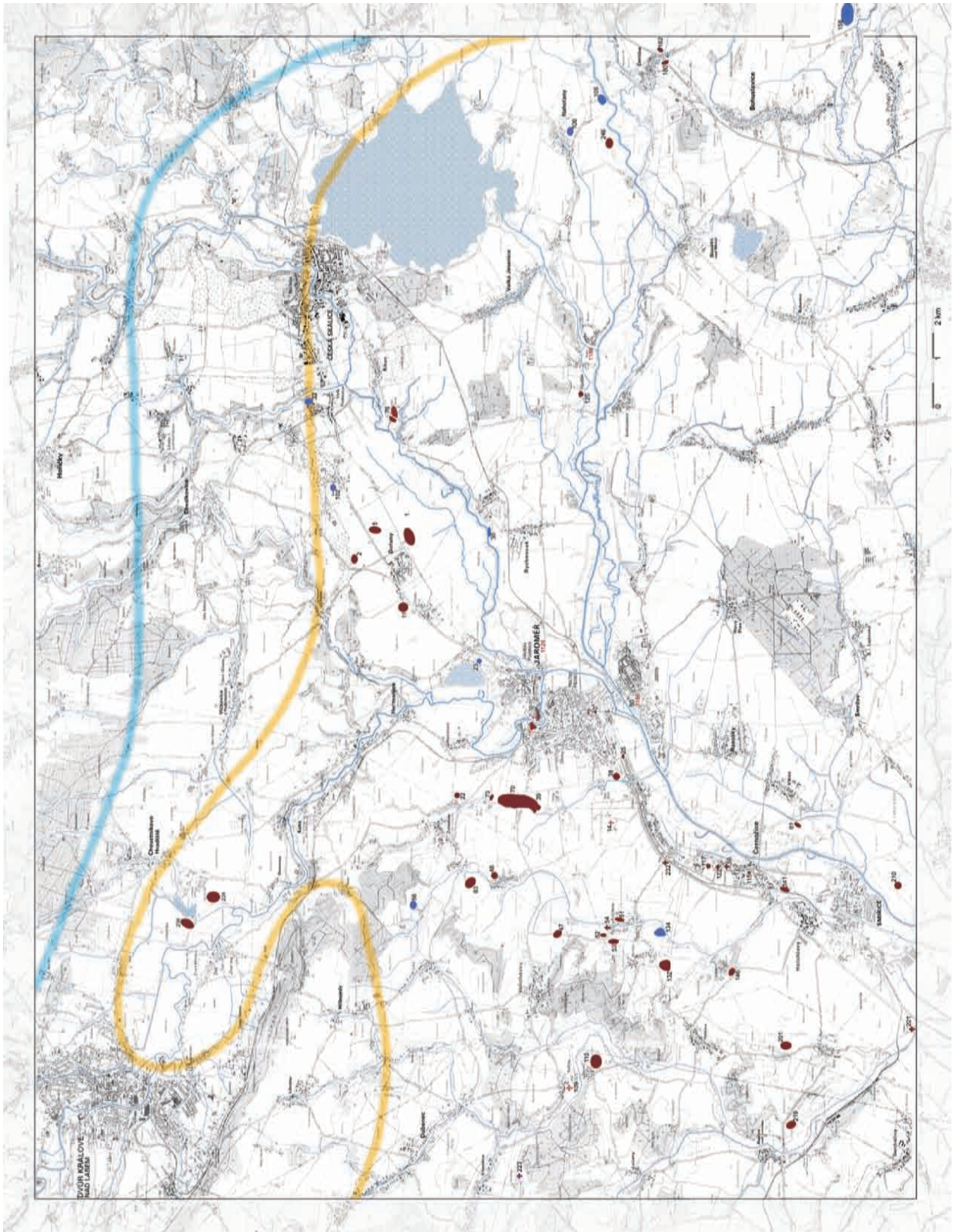
ných pramenech prvně doloženo k r. 1298 (*RI*, č. 3064, s. 251). Jeho zástavba byla omezena jen na vlastní náměstí tvořené dvěma frontami domů na obvodu ostrožny. Knižecí hrad i královské město byly přístupné branou na záp. okraji ostrožny nad přechodem přes Labe. Nejasné jsou počátky vstupu východního. Dobu vyhloubení zdejšího příkopu, vytvořeného odsekáním asi 40metrového úseku podložního slinovce z úzké šíje (*Zavřel 1998*), neznáme; nápadná je jeho polohová souvislost se závěrem boční lodí chrámu sv. Mikuláše, budovaného patrně od 1. pol. 14. stol. (srov. *Ježek – Slavík 1998*, 132–134). Most, nad nímž se v 16. stol. tyčila gotická věž s branou, spojoval město s přístupovou šíjí přetínanou dále k V dalšími dvěma příkopy, jejíž zástavba tehdy byla označována jako *přední* a *zadní* (též *velká*, *hrubá*) *varta* (*Kuběnka 1968*, 142). Nejstarší doklady využití tohoto prostoru (dnešní Havlíčkova ul.) pocházejí z doby kolem přelomu 14. a 15. stol. (*Ježek – Slavík 1997*); až do novověku byly varty chápány jako součást Jakubského předměstí.

K začátku 2. tisíciletí shledáváme severně od jaroměřské ostrožny nejméně šest sídlišť. Až na výjimku (Ch. Hradiště: 10 km) se jedná o max. vzdálenost kolem 5 km. Na JZ od Jaroměře se rozprostíralo husté osídlení sev. Hradecka. Při pohledu z České kotliny tak hrad *Jaromír* vznikl v nejzazším místě jednoho ze severových. výběžků staré sídlištní oblasti, nicméně ne v pusté krajině (podobně jako Opočno). Významné cesty se mu však v raném středověku poněkud vyhýbaly. Trasa od Hradce ke Kladsku vedla v raném středověku podél levého břehu Labe k Plesu a odtud po překonání Metuje po jejím pravobřeží V, zatímco při cestě z nitra Čech (např. přes Bydžov) k podkrkonošskému libavskému sedlu a dál na S do Slezska bylo možné Jaroměř rovněž minout a směřovat k lokalitám v blízkosti pozdějšího Choustníkova Hradiště. Odlehlost ostrožny poněkud vyrovnávaly tržové příležitosti v podhradí; podle mapy mladohradištních lokalit v okolí Jaroměře nebyly rušené, v okolí ale vzácné.

Obr. 15. Jaroměřsko. Evidované lokality mladší a pozdní doby hradištní až starší fáze 13. stol.: červeně mladší doba hradištní, modře pozdní doba hradištní či 13. stol. bez dokladů osídlení z jeho mladší fáze. Číslo volně zanesené označují přibližnou polohu nepřesně lokalizovaných nálezů (stejně jako růžové křížky v případě pohřebišť). Oranžovou linií orientačně vyznačena dnešní hranice klimatických oblastí MT9 a MT11, modrou hranice oblastí MT7 a MT9 (podle *Faltysová et al. 2002*, 27).

Fig. 15. Jaroměř region. Documented sites of Late "Hill-fort" period: red indicates Late "Hill-fort" period (11<sup>th</sup>–12<sup>th</sup> centuries); blue, late 12<sup>th</sup> century or early 13<sup>th</sup> century without documentation of later medieval settlement. Orange indicates today's boundaries of MT9 and MT11 climatic zones; blue line, boundaries of MT7 and MT9 climatic zones (after *Faltysová et al. 2002*, 27).







## 4. V zrcadle mladších pramenů

### 4.1. Ach vy lesi, tmaví lesi, lesi miletínští, čemu vy se zelenáte v zimě létě rovno?

I v době, kdy Václav Hanka ohlásil nález Rukopisu královédvorského, náležel Miletín do klimatické oblasti (MT9), z níž na sousedním Jaroměřsku doklady raně středověkého osídlení postrádáme. Z Miletínska také. Ale už r. 1238 byly zdejší vsi Třebihošť,<sup>27</sup> dvojí Zábřezí, Dehtov, Trotina, *Stremen* a dnes neexistující Zásada součástí podzvíčinského majetku stármoucího pana Zbraslava (*CDB III.1*, č. 181, s. 226; viz *Šimák 1938*, 873). Ty identifikovatelné leží v blízkosti Miletína, který se ve Zbraslavově závěti nezmiňuje. Zbraslav je se svou ženou Domaslavou koupil od manželky Petra ze Skalice, zčásti i za obnos získaný prodejem středočeské vsi (nejspíš již s kostelíkem, snad i dvorem; srov. *Klápště 2005*, 83), který přinesl nejméně 113 hřiven. 170 hřiven zaplacených za celý nákup pod Zvičinou naznačuje omezený hospodářský potenciál okolí nového Zbraslavova domova (srov. *Hejna 1974*, 406–408; *Zemlička 1983; 2002*, 408–411; *Klápště 2005*, 80–84).

Miletín se v pramenech objevuje – jako Domaslavin predikát – až k r. 1241 (*CDB IV.1*, č. 8, s. 68).<sup>28</sup> Kromě vsi Miletína tehdy Domaslava odkázala řádu německých rytířů mj. rovněž *provinciam Olesnich*, kterou Zbraslav ve své závěti o tři roky dříve také nejmenoval. *J. V. Šimák (1938, 876)* a po něm další badatelé (např. *Wolf 1969; Hejna 1974*, 406–408) uvažovali o lokalizaci – v listině nepopsané – Olešnické „provincie“ do povodí říčky Olešnice v jižním okolí Hostinného. Odtud však neznáme žádné doklady osídlení před 2. pol. 13. stol.; z té naopak pocházejí zprávy o tamějších osídlovacích aktivitách (včetně svěcení kostela v Hostinném r. 1270: *Wolf 1970*, 20–21). Ani ve výčtu obcí, jež spadaly pod farní pravomoc řádu v r. 1267 (*CDB VI.1*, č. 490, s. 34), stopu vedoucí do tohoto kraje nenacházíme. Zato v tehdejší řádové farnosti nalézáme kromě míst jmenovaných ve Zbraslavově závěti deset dalších vsí z dnešního Miletínska (a Miletín, vedle stejnojmenné vsi, jako *forum*). Domaslavou odkázaná „provincie“ *Olesnich* tak, zdá se, zahrnovala právě vsi, které se k r. 1267 nově objevují spolu s Miletínem v duchovní správě řádu.<sup>29</sup> Olešnickou provincii by tak bylo možné pokládat za rodový majetek Domaslavy, s nímž Zbraslav neměl právo nakládat – podobně jako u páru, v němž byl Petr ze Skalice manželem prodávající paní.

Z geomorfologicky ohraničené oblasti vých. Miletínska je díky prospektorství Ondřeje Wolfa známa poloha s nálezem několika desítek zlomků keramiky pozdně hradištní či ze 13. stol., a to v blízkosti intravilánu Lanžova, 280 m záp. od tamějšího románského kostela.<sup>30</sup> Lanžov se rozkládá na samém stoupajícím okraji miletínské kotliny, z opačné strany dnes sousedí se vsí Bílé Poličany: jejich intravilán je od lanžovského kostela vzdálen 1–2 km. Název Lanžov, na Miletínsku vzácný svým německým původem, se v písemných pramenech objevuje až v 16. století. Jméno vsi, již nákladně zbudovaný kostel ve 13. stol. sloužil, udává zmínka z r. 1271 o faráři z Poličan (*CDB V.2*, č. 646, s. 273), která zároveň prozrazuje, že kostel, resp. ves, nepatřil k odkazu Domaslavy řádu německých rytířů.<sup>31</sup> Jako místo kostela jsou Poličany doloženy

<sup>27</sup> Příčiny vzniku Třebihošti v nadm. výšce kolem 448 m v sedle pod Zvičinou může naznačovat jméno sousedního Dehtova, jehož poloha svědčí o rozsahu odlesnění Miletínska ve 30. letech 13. století.

<sup>28</sup> Názory o zdejších knížecím ne-li hradu, pak alespoň dvorci (podle již editorovy lokalizace např. *Šimák 1938*, 872), jež vycházejí z výkladu Herbordova líčení cesty bamberského biskupa k r. 1124 z Prahy přes Sadskou *ad castrum ducis Boemici, quod Mileciam dicunt*, do Barda a Němčí (*Pertz ed. 1868*, 58), zatím nenacházejí v pramenné evidenci průkazný protějšek. V úvahu tak snad připadá zkomolení názvu Kladská.

<sup>29</sup> Vážít lze i jinou, málo pravděpodobnou variantu výkladu: Na scénu se v ní vrací Petr ze Skalice, známý pouze jako manžel paní prodávající r. 1238 vsi pod Zvičinou a oprádaný domněnkami (srov. *Šimák 1938*, 890). Podle falza z 12. stol. (vypočítavajícího majetek Opatovického kláštera) hranicemi Olešnického újezdu *sunt ... ex una parte flumen Zuratca et ex altera Zuitaua* (*CDB I*, č. 386, s. 370). Z této oblasti není pro 1. pol. 13. stol. mnoho zpráv. Jedna z nich hovoří o vsi *Scaliczie* mezi Boskovicemi a Kunštátem, jež náležela někdy před rokem 1229, než ji získal Hroznata z Poděbrad, opatovickým benediktínům (*CDB II*, č. 324, s. 328) – ve vsi postrádáme indicii středověkého sídla pozemkového vlastníka.

<sup>30</sup> Za informaci děkuji nálezci.

<sup>31</sup> Vzhledem k absenci Poličan i ve Zbraslavově závěti je třeba předpokládat jiného jejich soudobého držitele, než byl tento manželský pár.

ještě v 15. stol. (*RDP*, s. 91). Katastrální hranice tedy pozemky původních Poličan rozdělila sotva dřív než při dělení majetku v pozdním středověku.

R. 1241 vystupuje (mj. spolu s Hronem a Načeradem) jako svědek odkazu Domaslavy z Miletína Egidius z rodu tzv. Švábeniců (*CDB IV.1*, č. 8, s. 68). Snad lze s *J. V. Šimákem* (1938, 879) předpokládat, že se už tehdy Egidius určitou dobu angažoval v blízkosti územního těžiště odkazu, vzhledem k jeho věku to však nemohlo být dřív než od 30. let 13. století. K r. 1260 disponujeme spolehlivým dokladem Egidiovy držby na dnešním Trutnovsku (*CDB V.1*, č. 216+, s. 336; č. 217+, s. 338; č. 222+, s. 344). Tato oblast postrádá doklady raně středověkého osídlení, ale i nálezy ze 13. stol. z extravilánu. Desítku vsí kolem ústřední Úpy, jmenovanou k r. 1260, proto pokládáme za výsledek lokační činnosti v předchozích desetiletích 13. stol., a to za aplikace sídelních forem vyhovujících nárokům vrcholně středověké ekonomiky. Česká jména vsí z této doby (s jednou dvojjazyčnou výjimkou) nemohou být důvodem pro názor o raně středověkých počátcích zdejšího osídlení (srov. *Lippert 1898*, 264; *Šimák 1938*, 880; *Wolf – Kalistová 1964*, 34, 38–39; *Wolf 2004*, 565–568).

Rovněž počátky působení Egidiova spolusvědka, mladíka Hrona z rozrodu tzv. Načeraticů, s jeho Náchodem v pramenech pak spojeného až k r. 1254 (*CDB V.1*, č. 33, s. 72–73), v severových. Čechách tedy spadají před r. 1241. Nejstarší hmotný doklad středověkého osídlení při zdejším průsmyku z České kotliny ke Kladsku představují zlomky keramiky z náchodského Starého Města (*Hejna 1967*, 21–22; *Tiama 2004*, 20–23), jež lze označit za „pozdně hradištní či ze 13. stol.“. U zdejšího kostela sv. Jana Křtitele, sloužícího jako farní ještě prvním generacím náchodských měšťanů (*Hraše 1895*, 33–34), je patrně třeba hledat i prvotní Hronovo náchodské sídlo.

Ve 40. letech 13. stol. byli severními i jižními Hronovými majetkovými sousedy břevnovští benediktini (*SUB II*, č. 383, s. 243), počátky jejich zdejšího panství blíže neurčíme (jistě však nespádají před r. 1213, do něhož je chce položit falzum ze 13. stol.: *CDB II*, č. 367, s. 400–401). Když zdejší nové centrum řádové domény Police [n. Metují], jistě ne bez okolního venkovského osídlení, získalo r. 1253 i status trhu (*CDB IV*, č. 289++, s. 483–484), přestal být jižně od Náchoda ležící Provodov pod Dobenínem týchž benediktinů *forum regium* pro síť okolních, jinak sporadicky doložených obcí. Na počátku 15. stol. docházeli vesničané z Provodova, který stále spadal pod pravomoc řádu (*DRC*, s. 207), ke zdaleka viditelnému kostelu sv. Václava<sup>32</sup> na Dobeníně (od 19. stol. nové k. ú. Václavice). Provodov a kostel sv. Václava dnes dělí asi 1 km. Z Provodova, Dobenína (Kosmovi známého jako *custodiae porta: Bretholz ed. 1923*, 115), resp. Václavic ani z jejich okolí nálezy středověké keramiky osídlení neznáme, a přesnou polohu Provodova 1. pol. 13. stol. tím pádem také ne.

Na Z sousedilo polické panství břevnovských benediktinů v polovině 13. stol. s pozemky dalších pánů (*CDB V.1*, č. 65, s. 127). Aktivitu rodu, v němž se během 12.–14. stol. (již od dob jeho kastelánských rolí ve 2. pol. 12. stol.) opakují jména Bohuš, Ratibor, Litobor, lze pro 13. stol. předpokládat v kraji pozdějšího Babiččina údolí (srov. *Šimák 1938*, 879).

#### 4.2. Pozemková šlechta v raně středověkém pohraničí?

Mnohem méně zpráv o majetkových poměrech ve 13. stol. než z krajů právě kultivovaných máme k dispozici ze sledované části staré sídelní oblasti. Postavení a sídlo *Cohana*,<sup>33</sup> který daroval opatovickému klášteru ve 12. stol. ves *Cernizicih*, nám uniká, ves se v majetku kláštera později neobjevuje, a její totožnost s Černožicemi u Jaroměře nelze ověřit.

Z Černožic a/nebo z Černčic přijeli r. 1260 do tehdejší Úpy někteří ze svědků Egidiovy donace: *Dobostoy de Cynroticz*, ..., *Zauid de Cirnocicz*, *Predbor eciam de Cirnocicz* (*CDB V.1*, č. 216+, s. 337). Ondřej ze Sendražic (1297) už měl Hradec na dohled. Severněji

<sup>32</sup> Kostel je (jako farní) prvně zmíněn k r. 1359 (*LC I*, s. 91), dochovaná budova pochází z doby kolem přelomu 13. a 14. či z 1. pol. 14. stol. (*Čížek – Jánský – Slavík 1997*, 22–23).

<sup>33</sup> S tímto osobním jménem se ve 12. stol., resp. v CDB, setkáváme několikrát, vždy však ve velké vzdálenosti od Hradska.



Obr. 16. Mosazné pečetidlo (Ø 28 mm) nalezené u tvrziště v Černčicích (foto V. Růžek, Archiv Národního muzea).  
Fig. 16. Brass sealer (Ø 28 mm) found near fortress in Černčice.

mezi Hradcem a Jaroměřem se dále setkáváme k r. 1318 s Janem a Miroslavem z Holohlav, Milotou z Rodova, (týmž?) Milotou a Mirkem z Černožic. Téhož roku se ze vzdáleného okraje staré sídelní oblasti hlásí Arnošt z Černčic. Neupřeme-li mu však pečetidlo ze starší fáze 14. stol. s nápisem S•ARNVSTI•DE•TALLENBERC, nalezené na černčickém tvrzišti nebo v blízkosti,<sup>34</sup> nelze jej – ani jeho černčické nástupce hlásící se ke středočeskému Talmberku – do souvislostí utváření místní pozemkové šlechty řadit. To platí i pro Půtu z Turgova, prvního známého držitele [Choustníkova] Hradiště (1316: *RBM III*, č. 294, s. 118), polohy podobně v raném středověku okrajové, ve 2. pol. 13. stol. však již vnitrozemské. Arnoštovu novou adresu lze klást do souvislosti se ztrátou majetků celého jeho rodu r. 1291 (*RBM II*, č. 1291, s. 1195–1196), byť souvislosti zdejší držby tehdy ztrestané rodiny Hroznaty z Úžic, spojence Záviše z Falkenštejna, neznáme. Podkrkonošské angažmá pánů ze saské Torgavy se z hlediska krále odvíjelo opačnou cestou, avšak též až v době politické stabilizace v závěru 13. stol.: r. 1289 svědčil Vít z Turgova v dlouhé řadě předních pánů z celé země, mj. s Vítkem z Úpy, Tasem z Vizmburku a Hronem z Náchoda, ve věci držby Bolka I. Svidnicko-Javorského při zemské hranici (*RBM II*, č. 1478, s. 638–639).<sup>35</sup> Otázkou zůstane, nakolik se změnami pozemkových vlastníků souvisejí spletité proměny osídlení na dnešních katastrech Ch. Hradiště a Nahořan (vedle Černčic).

Počet predikátem zdobených jmen, která ovšem ve svých proměnách odrážejí hlavně aktuální vlastnické poměry, stoupá v pramenech ze 2. pol. 14. stol., kdy šlechtické majetky pokrývaly naprostou většinu regionu.<sup>36</sup> Zatímco v doménách kultivovaných až ve 13. stol. vyrůstaly pevné hrady (a jistě i dvory méně zámožných vlastníků), ve staré sídelní oblasti byl i nadále sídlem většiny pánů dvůr, jehož stopy zpravidla nejsme schopni v intravilánu identifikovat. Podobu a výbavu jednoho takového sídla, shořelého někdy ve starší fázi 14. stol., lze odečíst z reliktvů zdíva odkrytých při snižování terénní vyvýšeniny na pozemku v sousedství kostela v Semonicích (srov. *Huml 1967; Klápště 2005*, 165, obojí s lit.). Jeden z dědiců spáleníště si vliv na semonickou faru podržel až do konce 14. stol. (*LC V*, s. 242, 256 ad.), podle Semonic se však po jediné zmínce z r. 1357 (*LC I.1*, s. 9) pak už nikdo nepsal.

<sup>34</sup> Pečetidlem byla na poč. 19. stol. zdobena korespondence v chalupě pod rozebranou tvrzí v Černčicích, odkud jej i s výpovědí vlastníka získal J. K. Rojek a r. 1860 předal do sbírek Musea království Českého (s. a. 1860, 95). V Archivu NM (jemuž děkuji za umožnění publikace) bylo do doby zcizení v r. 1995 evidováno pod sign. A 302.

<sup>35</sup> Vzhledem k vlastnictví Hostinného Vítovým nástupcem Půtou r. 1316 (*RBM III*, č. 294, s. 118; jde o nejstarší doklad držby Hostinného vůbec) nabízí přítomnost Víta z Turgova mezi nejmocnějšími muži vých. Podkrkonoší v 80. letech 13. stol. odpověď na otázku stavebníka hradu na Bradle (srov. *Hejna 1974*, 407–411: patrně poloha *Burgberg* z r. 1400), od Hostinného vzdáleného hodinu chůze. Často opakované domněnky o zdejších aktivitách řádu německých rytířů postrádají oporu v pramenech.

<sup>36</sup> K sev. části Jaroměřska se do poloviny 14. stol. neváže žádný predikát a ani pozdější predikáty užívající názvů zdejších vsí nelze spojit s počátky pozemkové šlechty.



Obr. 17. Tvrziště v intravilánu Habřiny, pohled od JZ (1999). Obr. 17, 18, 20 H. Toušková.

Fig. 17. Relicts of fortress in Habřina, view from SW (1999).



Obr. 18. Tvrziště Pupek, k. ú. Hustřířany, pohled od SZ (1999).

Obr. 18. Pupek, relicts of fortress, Hustřířany cad. district, view from NW (1999).

Na ostrohu Vražba (k. ú. Habřina), nad dnešní hranicí katastrů Habřiny a Hustřířan, stálo v mladší fázi 13. stol. opevněné dřevěné sídlo (Sigl 1979). Polohu ale jistě už neobývali ani Jiří z Hustřířan (1355: *LC I.1*, s. 23), ani *Conate de Habrzyna* nebo Čeněk z Hustřířan (1357: *LC I.1*, s. 29), který se pak objevuje jako Čeněk z Habřiny (1376: *LC III–IV*, s. 49); podobně jako Bavor jednou z Hustřířan (1380, 1383: *LC III–IV*, s. 151; *V*, s. 94), podruhé z Habřiny (1388: *LC III–IV*, s. 197; ale také z Neznášova). Kolem přelomu 14. a 15. stol. se rovněž nad hranicí pozemků Hustřířan a Habřiny zdvihal hrad, v 16. stol. jmenovaný jako Rotmberk (k. ú. Habřina).

Predikát *Petra de Habrzina alias de Hustierzan* a jeho dar z r. 1411 – plat ze vsi Zderaz (později zaniklé; dnes k. ú. Rodov) – ve prospěch farního kostela sv. Václava na Chloumku u Habřiny (*LE IX*, K8; viz 4.3) potvrzuje rozsah rodové domény. Ve středu vsi Habřina je příkopem obehnaný čtvercový pahorek – žádnými nálezy z něho ani z intravilánu nedisponujeme, a jejich vzájemný chronologický, ev. příčinný poměr nám uniká. Zato z polí 500 m záp. od okraje vsi pocházejí doklady sídliště ze 13. a 14. stol. (č. 88+89). Patrně tedy nechybíme, položíme-li vznik dnešní Habřiny (i vzhledem k někdejší existenci zdejšího filiálního kostela doloženého prvně k počátku 15. stol.: viz 4.3) do 14. století.<sup>37</sup>

Vyhlobením příkopu napříč nevýraznou terénní vlnou u sousedních Hustřířan vznikl pahorek, zvaný později podle majitele pole Merglův pupek. Zdvihá se přibližně 800 m od sev. jádra dnešní vsi, jehož existenci ve vrcholném středověku prozrazují nálezy z bezprostřední blízkosti intravilánu. Pupek leží při cestě, jež byla v pozdním středověku pokračováním „pražské cesty“ z Jaroměře (*Knapp 1887*, 85–86). Podle starých muzejních záznamů se na něm našly esovitě záušnice (z pohřebiště narušeného v intravilánu Hustřířan?), spolehlivý datační prostředek ale postrádáme. Podobně jako u motte v Habřině proto uvažujeme spíš o aktivitách členů početného habřinsko-hustřířanského rozrodu; stopy středověké majetkové tříště zde můžeme kromě fluktuace predikátů shledávat i v dvoudílném uspořádání Hustřířan.

Při středověké cestě z Jaroměře k Hradci se nelze vyhnout poloze Pardědub (Skála) na katastru Skalice (jižně od Čibuze, mimo sledovanou oblast). Z této výrazné výšiny nad labskou nivou jsou známy desítky zlomků keramiky ze 13. a (1. pol.) 14. století.<sup>38</sup> Vzpomene-

<sup>37</sup> ... a připomeneme znalecký úsudek J. V. Šimáka (1938, 863–864) o vsi, „jež jediná vysazena jest emfyteuticky“.

<sup>38</sup> Př. č. 67/87, 79/90, 80/90, inv. č. 8925–8931, 8987–8998 ad. (viz *Kalferst – Vokolek – Sigl 1987*, s. 20; 1991–1992, s. 25).



Obr. 19. Chloumek s kostelem sv. Václava, k. ú. Habřina, pohled od J (2006). Pod lesem na úpatí poloha raně středověké vsi (č. 146).  
Fig. 19. Chloumek hill with St. Václav church, Habřina cad. district, view from S (2006).



Obr. 20. Chotěborky, k. ú. Vilantice, pohled od SV (1999).  
Fig. 20. Chotěborky, Vilantice cad. district, view from NE (1999).

me Petra ze Skalice (1238), každopádně tu ale shledáme indicii opevněného sídla při významné trase (vzhledem k intenzivnímu využití polohy též v mladším pravěku zůstávají stranou údaje o zaniklém obranném příkopu: *Domečka – Sál 1928*, 247). Hustá je i okolní síť raně středověkých vsí, včetně sprašové duny osídlené ve 13.–14. stol. v labské nivě, zvané později Na staré vsi.<sup>39</sup>

### 4.3. Kostely a pohřebiště

Raně středověkých venkovských nekostelních pohřebišť evidujeme ve sledované oblasti nejméně devět. Ze semonického (č. 232) byly odkryty 3 hroby (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993*, 17), dostupné informace z 19. stol. o devíti dalších lokalitách nedovolují hodnocení. O polohách tří z těchto pohřebišť (Nahořany, Račice n. Trotinou, Smiřice) postrádáme jakékoli informace, polohu hrobů Na Libinách a Na ptákách (obě k. ú. Jaroměř) známe přibližně. Čtyři z pěti lokalizovaných pohřebišť byla zaznamenána v dnešních intravilánech (Hustířany – bez důkazů raně středověkého stáří, Rožnov, Trotina, Černožice); tím se v těchto případech vylučuje možnost pomnutí stop mladohradištního sídliště v důsledku dnešní zástavby (srov. *Zápotocký 1965*, 216–217; *Klápště 1994*, 162). Nejčitelnější situaci nabízí katastr Hustířan uzavřený mezi lesnaté svahy, ale jen když započítáme nedatované pohřebiště: od jediného evidovaného raně středověkého sídliště je vzdálené, přes potok, 500–600 m. V mladším středověku se v místech pohřebišť rozkládalo druhé jádro vsi.

O existenci venkovských kostelů na Jaroměřsku před 14. stol. nemáme téměř žádné doklady. Výjimkou je kostel v Plesu, doložený k r. 1271 (*CDB V.2*, č. 646, s. 273), jehož patrocinium sv. Jiljí známe z novověkých pramenů.<sup>40</sup> Zopakujme, že ves, pro svou klíčo-

<sup>39</sup> Též Na tryšni (viz *Sigl – Vokolek 1978*, s. 9; *Sigl 1981*, č. 369, s. 131; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 20; *1991–1992*, s. 25; k dalším nálezům z katastru *Domečka – Sál 1928*, 247).

<sup>40</sup> Vzhledem k nedostatku dokladů patrocinii z předrekatolizační doby problematiku jejich časových vrstev pomímám, byl např. zasvěcení kostela v Sendražicích sv. Stanislavu by časově korespondovalo (srov. *Hrubý – Sigl 1996*, s lit.) s prvními doklady místních drobných pozemkových vlastníků (viz 4.2). Nápadná je frekvence zasvěcení kostelů s indiciemi vzniku nejpozději ve 13. stol., vesměs v dominantních polohách, sv. Václavu (Chloumek, Čibuz, Dobeníň, dále jen ze zde jmenovaných Jezbořice a Mikulovice na Pardubicku).



vou polohu zanikl v 18. stol., získali v předposledním desetiletí 12. stol. z přemyslovských rukou johanité (*CDB I*, č. 310, s. 282).

Kostel sv. Václava na návrší Chloumek (k. ú. Habřina) dnes osamocen vévodí okolním polnostem. Průkazně se s ním v pramenech setkáváme až k r. 1411 (*LE IX*, K8). Tehdy Petr z Habřiny, jinak z Hustířan, zřídil u farního kostela sv. Václava kaplanství. Chloumeckého kostela se tak nejspíš týkají veškeré zprávy ze 14. stol. o kostelu a faráři v Habřině (od r. 1357: *LC I.1*, s. 29, s. 104; *II*, s. 64; *III–IV*, s. 49, s. 197). Jistotu však nemáme: Habřině totiž od neznámé doby sloužil i tamější kostel filiální ke sv. Václavu (doložen k r. 1411, s. patrocinium Nanebevzetí P. Marie zbořen ve 2. pol. 18. stol.). Připomeňme, že z katastru Habřiny neznáme průkazné doklady mladohradištního osídlení. Přímo na úpatí Chloumku se však v mladší době hradištní rozkládala ves (č. 146; dnes k. ú. Holohlavy).<sup>41</sup> Kostel sv. Václava tak nelze nespojovat s dobou předcházející strukturální proměně venkovského osídlení, čímž ovšem není vyloučena ani starší fáze 13. století. Důležitá výpověď připadá též malému souboru keramiky 13.–(14.?) stol. ze záp. svahu Chloumku (č. 143), zejména s ohledem na polohu kostelíka na úzkém výběžku návrší výborně chráněném příkrými svahy. Otázkou zůstává, zda jeho vznik nebyl spjat s dnes neznámým vlastnickým sídlem v této poloze, jehož další osud byl svázán s přesuny osídlení na prahu vrcholného středověku, ústíci v vznik dnešní Habřiny a opevněných poloh na jejím katastru. Vznik kostela, a nejspíš i jeho obnova na počátku 15. stol.,<sup>42</sup> každopádně předcházela ustavení zdejších katastrálních hranic.

Jako farní sloužil zdaleka viditelný kostel sv. Václava v Čibuzi ve 14. stol. i obyvatelům sousední Skalce – tehdy šlo ovšem o ves jednu: *villa Skalicz vel alio nomine vocata Czebyuz* (1361: *LE I*, č. 61, s. 32). R. 1359 je uveden tentýž kostel *in theutonicali Skalicz* (*LC I.1*, s. 104). Dva km od kostela, na dnešním katastru Skalce, se nad opuštěnou vsí zdvihá dobře chráněná poloha Pardědub (viz 4.2).

Nivě nejdolnější Úpy dominuje nad příkrou stráni kostel ve Zvoli, několik desítek metrů od tvrziště (k němu *Sedláček 1883*, 161), avšak v náročném terénním odstupu od dnešní vsi. Existence tvrze a kostela je písemně doložena k polovině 14. stol., z blízkosti tvrziště ovšem známe střepy z mladší doby hradištní a/nebo ze 13. století (č. 30). Podobná vzdálenost dělila vrcholně středověkou tvrz od kostela v Černčicích, Semonicích, Sendražicích (i v zaniklém Plesu: viz *Slavík 2000*). Také v jádru Holohlav stojí v blízkosti kostela rozlehlý hospodářský dvůr a jiné sídlo tu pánům z Holohlav, kteří v pokročilém 14. stol. drželi spolu s majiteli Černožic a blízkých Časlavek podací práva k holohlavské faře (*LC I.2*, s. 62, 113), najít neumíme. Jen ve Zvoli se tvrz ocitla mimo ves.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Chotěborkách, osady o několika domech na odlehlejší návrší, ještě dnes slouží hlavně nepoměrně lidnatějším Vilanticím, jejichž jméno i dispozice prozrazují jinou kapitolu dějin osídlování než hroby s esovitými záušnicemi z bezprostřední blízkosti kostela. Spíše než o návaznosti kostela na starší pohřebiště budeme ale vzhledem k (ne)videnci dokladů raně středověkého osídlení v okolí uvažovat o pohřbech kladených ve 13. stol. ke kostelu. Jeho výrazný terénní odstup vůči polohám vhodným k raně středověkému osídlení vylučuje možnost bezprostřední vazby k sídlu tehdejšího pozemkového vlastníka; otázkou zůstává varianta (nutně) nepodařeně lokační akce na chotěborském návrší. Ve 14. stol. byl zdejší kostel farní vůči kostelu ve vřeššovském podhradí (1348: *LE V*, s. 553; *Kurka 1914*, 446).

Tam, kde k 1. pol. 14. stol. shledáváme v intravilánech doklady či indicie sídla pozemkového vlastníka, nalézáme v jejich blízkosti kostelní stavby v jádru ze 14. stol. (z mnoha důvodů je výjimkou Ples). A naopak: jediná dvě opevnění na venkově sledované oblasti, resp. v její „staré“ části, která lze klást do 13. stol. (Vražba a Pardědub), leží v extravilánu vsí, jejichž obyvatelé navštěvovali kostely, jež pokládáme za kandidáty na svatyně s raně

<sup>41</sup> *Capella ... sancti Wenceslai in Chlumek* se sice objevuje ve výčtu majetku pardubičských křižovníků k r. 1295, avšak bez bližších údajů (*MP III*, s. 147–150; srov. též *RBM II*, č. 2371, s. 1201). S určitou dávkou pravděpodobnosti byla ztotožněna s kostelem u Mikulovic (*Šebek 1991*) nebo v Jezbořicích (viz *Ježek 1997*, 124–125).

<sup>42</sup> Ze současného zaopatření kaplana a jeho pověření duchovními povinnostmi vyplývá, že kolem přelomu 14. a 15. stol. byl kostel neužívaný a bez potřebných příjmů.

středověkými počátky (Chloumek a Čibuz). Oba kostely v dochované podobě pocházejí z doby kolem přelomu 16. a 17. stol. (vysvětlení disproporce může spočívat v prosté trvanlivosti stavebních konstrukcí, resp. v možnostech prvotních stavebníků), lokality obou dvojic dělí přibližně 2 km. V obou případech ovšem nemůžeme vyloučit, ba v jednom můžeme předpokládat, dřívější sídlo pozemkového vlastníka v poloze blízké kostelu.

## 5. Konec starých časů

Kraj při soutoku Labe, Úpy a Metuje tvořil po celý raný středověk samotný okraj sídelní oblasti. Sídlíště ve střední době hradištní utvářela dlouhodobě stabilní strukturu (podobně v jiných regionech: *Frolík – Sigl 1995*, 42; *Militký – Zavřel 1998*, 427; *Klápště 2005*, 188), úzce vázanou na síť komunikací. Srovnání katastrálních hranic z nejstarších mapových podkladů s mapou raně středověkých lokalit vylučuje hledání jejich přímé souvislosti; naopak řada případů odkazuje limity retrogresivních vsí či jejich částí. Rozsah sídelní oblasti se v průběhu raného středověku zvětšil jen nepatrně, pokud vůbec; osídlení před 13. stol. nepřekročilo klimatický předěl určující jeho hranice po několik předchozích staletí.

Raně středověká sídlíště rámuje i kraj mezi Plesem a Opočnem, do 13. stol. neosídlený (podobně k neolitu viz *Končelová 2005*). Rozsáhlý lokační podnik se tu tehdy odehrával za účasti (jistě) německých a (asi i) českých osadníků. Řada dokladů o královském vlivu na zdejší obce kolem *Kunyswaldu* ze 14. stol. (*RBM II*, č. 2065, s. 891; *LC I.1*, s. 73; *I.2*, s. 53; *II*, s. 67; *VI*, s. 177, ad.; srov. *Šimák 1938*, 843–845; *Boháč 1982*, 64–70), naznačuje, kdo byl jejich původní vrchností. Ani takřka městská právní výbava *opida* Jasenné však tomuto vnitrozemskému koutu nezaručila dlouhodobý hospodářský rozvoj. Naopak úspěšnější aktivity šlechty a benediktinů zaznamenáváme v klimaticky podstatně drsnějších oblastech za severní hranicí raně středověkého osídlení, a to již ve 2. čtvrtině 13. století. V době systematické kultivace zdejších komor již byla slezská strana podhůří intenzivně osídlená: vsi rozložené před polovinou 13. stol. mezi tržní *Landishute* (Kamienna Góra) a územím polických benediktinů, k němuž už náleželo i Broumovsko, byly od r. 1249 převáděné na německé právo (*SUB II*, č. 383, s. 243).<sup>43</sup> Změněné podmínky a související proměny komunikační sítě patrně otevřely méně úrodným oblastem širší perspektivy, než se ještě nedlouho před polovinou 13. stol. mohlo zdát.

Rovněž ve sledované části staré sídelní oblasti se ve 13. stol. uplatnily nové sídelní formy, jak městské, tak venkovské. Polohy dosavadních vsí byly opouštěny a v jejich blízkosti vznikly vsi nové. Tento proces nejsme schopni datovat jinak než poukazem na absenci keramických zlomků z mladší fáze 13. století v polohách mladohradištních lokalit. Jen výjimečně nacházíme doklady osídlení takových poloh v mladší fázi 13. stol. (č. 76, 110). Pro několik vsí ustavených nově ve staré sídelní oblasti vznikly i (české) názvy odrážející vrcholně středověké okolnosti, staré názvy byly zapomenuty. Poměrně často – nejméně v šesti případech (další mohou přibývat s novými nálezy) – se setkáváme s doklady vsí ustavených nedaleko svého předchůdce ve 13. stol. a opuštěných v mladší fázi téhož či v násle-

<sup>43</sup> V Podkrkonoší se navíc přidává otázka rudonosných perspektiv zemědělsky méně výnosného kraje.

dujícím století. Nemuselo však vždy jít jen o přesun „ve prospěch“ nové, již stabilní blízké polohy: příklady dodnes dvoujaderných vsí upozorňují na možnost dočasných důsledků rozdrobenosti pozemkové držby. Kostely s indiciemi starších počátků, vesměs v dominantní poloze, navštěvovali ve 14. stol. i obyvatelé sousedních vsí, zhusta mluvící německy (Čibuz – *theutonicali Skalicz*, Chotěborky – Vilantice, Zvole – Rychnověk). Počet nezdařených založení, v nově osídlovaných oblastech někdy doprovázených též stavbou kostela, ilustruje překotnost a složitost změn probíhajících i ve staré sídelní oblasti ve 13. století.

Důvod, proč v sev. části Jaroměřska postrádáme doklady působení místní pozemkové šlechty, lze kromě panovníkova zájmu na nezcizitelnosti pohraničí spatřovat i v ostrém vymezení zdejšího raně středověkého osídlení na nejúrodnější pás Polabí a nejdolnější Úpy. V jeho rámci ani nezbyval prostor, jehož ztráta by se neodrazila na naplňování životních potřeb knížecího hradu. Naproti tomu v jižní části sledované oblasti, přecházející již v užší Hradecko,<sup>44</sup> můžeme stopy starších kořenů pozemkového vlastnictví shledávat v pozdější třetí části majetků, ve 14. stol. zpravidla omezených na jednu či dvě vsi nebo jejich části. Vyniká tu doména spojující Habřinu a Hustířany (ad.) – jednak indicií svých počátků v době před sídelní restrukturalizací, jednak ekonomickým vzestupem vrcholícím mj. stavbou hradu. Také okolnost, že se tu ve 13. stol. neuplatnily mocné rody, jistě ne kvůli jejich nezájmu o výnosnější pozemky, než skýtalo Podkrkonoší a Podjestřebí, naznačuje dávnější kořeny zdejší pozemkové šlechty. Její platební potenciál ve vrcholném středověku je ilustrován přesunem nikoli bezvýznamných, byť po vzniku města již ne klíčových vsí z řádového majetku do rukou obyvatel blízkých tvrzí.

Jistotu ale máme jen v tom, že vsi v samotném raně středověkém příhraničí jmenované v (nečetných) dobových pramenech, vesměs souvisejících s převodem do církevních rukou, náležely ve 2. pol. 12. stol., některé i na počátku 13. stol., panovníkovi.

*Arx Jaromir*, založená kdysi na samém okraji osídlené oblasti, ale hodiny putování od nejbližší ze zemských *custodiae portae*, povyšovala knížecí právo nad nepsanou moc místních obyvatel, jež mohla svévolně omezovat bezpečnost cest a směny. V době zvýšení kontroly regionu v důsledku nových majetkových poměrů a po ustavení hranic o desítky mil severněji už hrad postrádal někdejší funkce. S usazením německých měšťanů se Jaroměř stala křižovatkou nové komunikační a obchodní sítě. Někdejší podhradní osídlení zaniklo nebo se značně redukovalo (*Richter 1977*, 53–59). Při nově frekventovaných cestách směřujících do osídlovaných podhorských krajů vzniklo v blízkosti města několik sídlišť, která se však nedočkala mladší fáze 14. stol., snad v důsledku dalšího sídelního rozvoje v měnících se podmínkách. Do doby přechodného osídlení několika poloh v okruhu 900–1700 m kolem Jaroměře, jejichž situování neodpovídá standardům lokačního záměru, rámcově spadají i počátky východního jaroměřského předměstí. Rozhodnutí městské rady lze kromě změn v bývalém podhradí přičítat i jev, který v době počátků města postihl jeho nejbližší okolí: zánik vsí raně středověkého původu v místech, kde se rozprostřely městské majetky. V jednom z těchto případů (Horní Dolce) připadá v úvahu i pokus o lokaci vsi ve 13. stol. v místě tradičně osídleném, jenž však byl – sotva pro ekonomický neúspěch – po čase opuštěn. Územní rozsah změn, které spojujeme s prosazováním vrchnostenských pra-

<sup>44</sup> V okolí Hradce držela ve 12. stol., ale jistě už dřív, pozemky řada osob a institucí (krom uvedených výše např. *CDB I*, č. 386, s. 370; č. 402, s. 419). První predikáty se na Hradecku objevují ve 20. letech 13. stol. (*CDB II*, č. 289, s. 290), někteří vlastníci vsí se stále obešli i bez nich (*CDB II*, č. 278, s. 272).

vomocí královského města, zároveň svědčí o majetkové příslušnosti dotčených pozemků před jeho založením.

Příklad proměny raně středověkého pohraničí ve vnitrozemí během 2. čtvrtiny 13. stol. dokládá úspěšnost nových sídelních a hospodářských forem i společenských vazeb. Jejich využití v někdejší „zemi nikoho“ umožnilo nezbytnou stabilizaci hraniční linie království; usnadnění jejího přechodu otevřelo nové perspektivy, nesené zejména kontakty mezi městskými obcemi. I pro nová opevněná sídla byla klíčová vazba na významné trasy. *Melioratio* staré sídelní oblasti, která se v kronikářských zprávách z 12. stol. opakovaně objevuje jako úděl nevládnoucích Přemyslovců, se ve 13. stol. odehrávalo v režii místních vlastníků, včetně měst. Není třeba očekávat, že by pramálo jasnou představu o charakteru proměny venkova severovýchodního koutu Čech případné archeologické odkryvy upřesnily. Stavba dálnice ovšem přináší možnost, resp. nutnost, konfrontovat dosavadní obraz raně středověkého venkovského osídlení na Jaroměřsku s výsledky dalších průzkumných metod. Konečně skýtá i příležitost k prověření dosud neznámé míry věrohodnosti výsledků tzv. analytických sběrů.

*Za pomoc a bezpočet odpovědí a rad děkuji Jiřímu Siglovi a Radku Bláhovi. Jiřímu Kalferstovi patří též dík za možnost využití tzv. Excerpt, Olze Mertlikové za vstřícnost jaroměřského muzea, Lydii Baštecké za laskavé poskytnutí cenných archivních materiálů. Neméně vděčný jsem Vítu Vokolkovi, Janu Klápště, Ondřeji Wolfovi a jiným znalcům. Největší zásluhy však náleží Janu Bočkovi a dalším objevitelům dávných sídel, mezi něž patří i hradečtí správci nálezů z nich.*

## Prameny

- AČ: Archiv český čili Staré písemné památky... XV, red. J. Kalousek, Praha 1896; XXXI, ed. G. Friedrich, Pragae 1921; XXXVI, ed. G. Friedrich, Pragae 1941.
- Bláha, R. 2000: Keramika 10.–13. století v severovýchodních Čechách a její vztahy k okolním oblastem. Diplomová práce. Ms., FF MU Brno.
- Bretholz, B. ed. 1923: Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series. Tomus II. Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Berlin.
- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae I–V. Edd. G. Friedrich et al. Pragae 1904–1907 etc.
- Dobner, G. 1774: Monumenta Historica Boemiae nusquam antehac edita... Tomus III. Pragae.
- FRB: Fontes rerum Bohemiarum II. Edd. J. Emler et J. Gebauer. Pragae 1874.
- LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim I–VI. Edd. F. A. Tingl, J. Emler et al. Pragae 1867 etc.
- LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis I–VI. Edd. C. Borový – A. Podlaha. Pragae 1873–1927; VIII–XII. Ms. depon. in: Archiv Pražského hradu – Archiv pražské metropolitní kapituly, LE VIII–XII sign. II – 8–12.
- MP: Monumenta mediaevalis historiae res gestas Poloniae illustrantia. Kodeks dyplomatyczny Małopolski (1178–1386). Tomus III. Ed. F. Piekosiński. Kraków 1876.
- MV: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia... Tomus I. Ed. L. Klicman. Pragae 1903.
- Pertz, G. H. ed. 1868: Scriptores rerum Germanicarum. Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis. Hannoverae.
- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Tomus II–V. Edd. J. Emler et J. Spěváček. Pragae 1882 etc.
- RDP: Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z diecezí pražské. Ed. W. W. Tomek. Praha 1873.
- RI: Regesta Imperii VIII. Die Regestendes Kaiserreiches unter Kaiser Karl IV. Ed. A. Huber. Innsbruck 1877.
- RT: Reliquiae tabularum Regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I, II. Ed. J. Emler. Pragae 1870, 1872.

- Sigl, J. 1972: Slovanské osídlení východních Čech. Diplomová práce. Díl II. Ms., FF UK Praha.  
*Sněmy české: Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II.* 1546–1557. Praha 1880.  
*SÜb: Schlesisches Urkundenbuch. Zweiter Band 1231–1250.* Ed. W. Irgang. Wien – Köln – Graz 1977.  
*Tadra, F. ed. 1900: Soudní akta konsistoře pražské. Část VI.* Praha.

## Literatura

- Bartošková, A. 2000: Libice nad Cidlinou – výzkum předhradí v roce 1997. *Památky archeologické* 91, 315–344.  
 Beneš, J. – Pokorný, P. 2001: Odlesňování východočeské nížiny v posledních dvou tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně, okr. Hradec Králové. *Archeologické rozhledy* 53, 481–498.  
 Bláha, R. 1998: Osídlení Jaroměře do konce 13. století. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 82–99.  
 Bláha, R. – Hejhal, P. – Květina, P. 1999: Záchraný archeologický výzkum na dvoře Městského úřadu ve Dvoře Králové. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 25, 132–140.  
 Bláha, R. – Kalferst, J. – Sigl, J. 2004: Přirůstky archeologické sbírky hradeckého muzea v letech 2000–2003. In: *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 30 – Supplementum, Hradec Králové, 3–142.  
 — 2005: Přirůstky archeologické sbírky hradeckého muzea v roce 2004. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 31, 3–18.  
 Boček, J. 1988a: Záchraný výzkum v Černožicích. *Zpravodaj KMVČ XV/1*, 34–41.  
 — 1988b: Záchraný výzkum v Holohlavech. *Zpravodaj KMVČ XV/1*, 19–33.  
 — 1989: Pohoří, okr. Rychnov nad Kněžnou. In: *Výzkumy v Čechách 1986–1987*, Praha, č. 339, s. 137.  
 Boček, J. – Kalferst, J. 1985: Holohlavy, okr. Náchod. In: *Výzkumy v Čechách 1982–1983*, Praha, č. 91, s. 35–36.  
 — 1987a: Litič, okr. Trutnov. In: *Výzkumy v Čechách 1984–1985*, Praha, č. 269, s. 114.  
 — 1987b: Vestec, okr. Trutnov. In: *Výzkumy v Čechách 1984–1985*, Praha, č. 546, s. 223–224.  
 Boček, J. – Sigl, J. 1987: Dolsko, o. Nahořany, okr. Náchod. In: *Výzkumy v Čechách 1984–1985*, Praha, č. 93, s. 43.  
 Boháč, Z. 1982: Katastry – málo využitý pramen k dějinám osídlení. *Historická geografie* 20, 15–87.  
 Bouza, E. – Mühlstein, L. 1975: Česká Skalice. *Stručné dějiny města. Česká Skalice.*  
 Bubeník, J. 1972: K problematice železné misky tzv. slezského typu. *Archeologické rozhledy* 24, 542–567.  
 — 1997: Archeologické prameny k dějinám osídlení Čech v 7. až polovině 9. století (katalog nálezů). Praha.  
 Buranský, M. – Tichý, R. 1986: Terénní průzkum tvrze Kalthaus v letech 1984–1985. *Zpravodaj KMVČ XIII/1*, 92–98.  
 Čížek, J. – Jáněský, Z. – Slavík, J. 1997: Filiální kostel svatého Václava na Dobeníně. Příspěvek k soupisu nemovitých památek na Novoměstsku. *Stopami dějin Náchodska* 3, 9–32.  
 Domečka, L. – Sál, F. L. 1928: Královéhradecko. I. dílu 1. část. *Místopis soudního okresu královéhradeckého.* Hradec Králové.  
 Dragoun, B. 1999: Zaniklé středověké osady na panství Nové Město nad Metují. *Orlické hory a Podorlicko IX*, 45–72.  
 Drnovský, P. 2005: Zaniklá ves Habřinka. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 31, 237–252.  
 Duška, J. 1886: Paměti c. k. pevnosti a královského svobodného města Josefova, se zřetelem k dějinám vlasti a vojenství. Jaroměř.  
 — 1898: Nálezy předhistorické v kraji Královéhradeckém. Hradec Králové.  
 Faltysová, H. – Mackovčín, P. – Sedláček, M. a kol. 2002: Královéhradecko. *Chráněná území ČR V.* Praha.  
 Frolík, J. – Kalferst, J. – Sigl, J. 1984: Archeologické nálezy v roce 1983. *Zpravodaj KMVČ XI/1*, 3–12.  
 Frolík, J. – Sigl, J. 1995: Chrudimsko v raném středověku. Vývoj osídlení a jeho proměny. Hradec Králové.  
 — 1995a: Development of Early Medieval settlement and related structural changes within the Chrudim region: A research contribution. *Památky archeologické* 86, 63–104.  
 Hejhal, P. 1998: Záchraný archeologický výzkum na staveništi autobazaru v Jaroměři – Dolních Dolcích v roce 1994. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 30–36.  
 Hejna, A. 1962: Nález z mladší doby hradištní v Jaroměři. *Archeologické rozhledy* 14, 572–574.  
 — 1966: Středověká vesnická keramika v Čechách (K některým otázkám starší středověké keramiky z vesnických sídlišť v Čechách). *Sborník Národního muzea v Praze XX, Řada A – Historie*, 313–363.  
 — 1967: Archeologické nálezy a otázka osídlení severovýchodních Čech v době historické. In: *Krkonose – Podkrkonosí* 3, Hradec Králové – Trutnov, 21–45.  
 — 1968: K dějinným počátkům Jaroměře. In: *Minulostí Jaroměře, Jaroměř – Trutnov*, 24–30.



- Hejna, A. 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách. *Památky archeologické* 65, 365–418.
- Hošek, J. 2006: Metalografie železných předmětů ze semonické tvrže. *Památky archeologické* 97, 265–320.
- Hraše, J. K. 1895: Dějiny Náchoda. Díl 1. Náchod.
- Hrubý, V. – Sigl, J. 1996: Poutní odznak s vyobrazením sv. Stanislava z výzkumu v Hradci Králové. *Archaeologia historica* 21, 7–15.
- Huml, V. 1967: Zaniklá tvrz Semonice. *Fontes Musei Reginaehradecensis – suppl. 2*. Hradec Králové.
- Charvátová, K. – Spurný, V. – Venclová, N. 1992: Nálezové zprávy Státního archeologického ústavu 1919–1952. Praha.
- Jansa, P. 2006: Povrchový průzkum a sběr na hradě v Choustníkově Hradišti. In: *Castellologica bohemia* 10, Praha, 157–166.
- Ježek, M. 1997: Poznámka k „poznámkám“ (k nejstarším dějinám Pardubic). *Východočeský sborník historický* 6, 121–137.
- Ježek, M. – Slavík, J. 1997: Výsledky výzkumu v Jaroměři – Havlíčkově ulici. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 23, 96–111.
- 1998: K možnostem interpretace nálezů v chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři (Cesta jedné hypotézy do encyklopedií). *Průzkumy památek V/2*, 118–139.
- Kalferst, J. 1984: Jaroměř – Dolní Dolce, o. Náchod. In: *Výzkumy v Čechách 1980–81*, Praha, č. 131a, s. 42.
- 1985: Jaroměř – Horní Dolce., o. Náchod. In: *Výzkumy v Čechách 1982–83*, Praha, č. 95, s. 37.
- 1989: Bohuslavice, okr. Náchod. In: *Výzkumy v Čechách 1986–1987*, Praha, č. 28, s. 21.
- 1993: Zjišťovací výzkum na hradě Rotemberku, k. ú. Habřina. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 19, 100–106.
- 1995: Výzkum na staveništi autobazaru v Jaroměři – Dolních Dolcích. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 21, 36–40.
- 1996: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na rekonstrukci transformační stanice 5/04 KV č. 5 na Velkém náměstí v Hradci Králové. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 22, 41–49.
- Kalferst, J. – Sigl, J. 1985: Archeologické nálezy v roce 1984. *Zpravodaj K MVČ XII/1*, 5–20.
- Kalferst, J. – Sigl, J. – Vokolek, V. 1987: Přírůstky archeologické sbírky K MVČ 1986. *Zpravodaj K MVČ XIV/1*, 3–25.
- 1989: Archeologické nálezy získané v letech 1987–1988. *Zpravodaj K MVČ XVI/1*, 3–19.
- 1990: Nové archeologické přírůstky K MVČ v Hradci Králové v r. 1989. *Zpravodaj K MVČ XVII/1*, 3–21.
- 1991–1992: Archeologické přírůstky v Muzeu východních Čech v Hradci Králové v letech 1990 a 1991. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 18, 7–29.
- 1993: Archeologické přírůstky muzea v Hradci Králové v roce 1992. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 19, 5–19.
- 1994: Přírůstky archeologické sbírky muzea v Hradci Králové v roce 1993. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 20, 3–16.
- 1995: Archeologické přírůstky Muzea východních Čech v Hradci Králové v roce 1994. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 21, 3–8.
- Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.
- 1994a: Změna – středověká transformace a její předpoklady. In: *Mediaevalia archaeologica Bohemica* 1993. *Památky archeologické – Suppl. 2*, Praha, 9–59.
- 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Klápště, J. – Smetánka, Z. – Tomášek, M. 2000: The medieval Bohemian town and its hinterland. In: *Ruralia III. Památky archeologické – Suppl. 14*, Prague, 294–302.
- Knapp, A. 1887: Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem. Jaroměř.
- Končelová, M. 2005: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách. *Archeologické rozhledy* 57, 651–706.
- Kuběnka, J. 1968: Pomístní jména v Jaroměři. In: *Minulost Jaroměře, Jaroměř – Trutnov*, 135–171.
- Kuna, M. 1994: Archeologický průzkum povrchovými sběry. *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 23. Praha.
- 1998: Keramika, povrchový sběr a kontinuita pravěké krajiny. *Archeologické rozhledy* 50, 192–223.
- Kuna, M. a autorský kol. 2004: *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle*. Praha.
- Kurka, J. 1914: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská. (Místopis církevní do r. 1421.)*. Praha.

- Lippert, J. 1898: Sozial-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit II. Der soziale Einfluss christlich-kirchlich Organisation und der deutschen Colonisation. Prag – Wien – Leipzig.
- Lochmann, Z. 1985a: Bohuslavice nad Metují, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 14, s. 10–11.
- 1985b: Česká Skalice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 48, s. 22.
- Lochmann, Z. A. 1982: Zjišťovací výzkum v Malé Skalici. Zpravodaj K MVČ IX/1, 44–51.
- 1983: Archeologické výzkumy a ostatní terénní akce Okresního muzea v Náchodě v r. 1982. Zpravodaj K MVČ X/1, 34–37.
- Meduna, P. 1994: Cesty ve středověku – středověk v cestách. In: Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993. Památky archeologické – Suppl. 2, Praha, 108–116.
- Militký, J. – Zavřel, P. 1998: Raně středověké osídlení v okolí Českých Budějovic. Archeologické rozhledy 50, 397–432, 488–489.
- Nálezy mincí: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl. Red. E. Nohejlová-Prátová. Praha 1956.
- Němečková, V. – Sejbal, J. 2006: Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny. Hradec Králové.
- Novák, M. 2003: Pozdně halštatské sídliště v Neznášově, okres Náchod. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 29, 142–182.
- Petera-Rohoznický, F. 1859: Archeologické zprávy z Jaroměře od r. 1858. Památky archeologické a místopisné 3, 277–283.
- Petrtyl, J. 1969: Historická dokumentárnost nálezů mincí v podhůří Krkonoš (Rozbor nálezové struktury). In: Krkonoše – Podkrkonoší 4, Hradec Králové, 9–28.
- Píř, J. L. 1909: Čechy za doby knížecí. Svazek 1. Starožitnosti země české. Díl III. Svazek 1. Praha.
- Pleiner, R. – Plzák, F. – Quadrat, O. 1956: Poznámky k výrobní technice staroslovanských čepelí. Památky archeologické 47, 314–348.
- Poche, E. 1937: Soupis památek historických a uměleckých v okrese Královédvorském. Praha.
- Profous, A. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S-Ž. Praha.
- Radoměřský, P. – Richter, M. 1974: Korpus české středověké keramiky datované mincemi. Sborník Národního muzea XXVIII. Řada A – Historie, 57–172.
- Richter, M. 1977: Nové poznatky o osídlení podhradí v Jaroměři. In: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha, 49–61.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995: Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové – Praha.
- s. a. 1860: Zprávy o schůzkách archeologického sboru Musea kr. Českého. Památky archeologické a místopisné 4, 96–96.
- Sedláček, A. 1883: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl druhý. Praha.
- 1887: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl pátý. Praha.
- Sigl, J. 1968: Jasenná (o. Náchod). In: Bulletin záchranného oddělení 6, Praha, 51.
- 1973: Vlkov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1970, Praha, č. 277, s. 169.
- 1978a: Habřina, okr. Hradec Králové. In: Výzkumy v Čechách 1975, Praha, č. 52, s. 24.
- 1978b: Smiřice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1975, Praha, č. 232, s. 82.
- 1979: Zjišťovací výzkum na středověkém hrádku v poloze Vražba u Habřiny, okr. Hr. Králové. Zpravodaj K MVČ VI/1, 27–33.
- 1981a: Smiřice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1976–77, Praha, č. 378, s. 133.
- 1981b: Sebuč, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1976–77, Praha, č. 365, s. 130.
- 1982: Hustířany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1978–79, Praha, č. 109, s. 35–36.
- 1985a: Zaloňov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 535, s. 205.
- 1985b: Rychnovek, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 546, č. 209.
- 1985c: Jaroměř, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 144d, s. 53.
- 1985d: Velký Třebešov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 498, s. 195.
- 1985e: Doubravice u České Skalice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 74, s. 30.
- 1985f: Sviníšany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 439, s. 175.
- 1985g: České Meziříčí, okr. Rychnov nad Kněžnou. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 50, s. 24.
- 1985h: Dolsko, o. Nahořany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 70, s. 30.

- Sigl, J. 1995: Pohoří, okr. Rychnov n/Kněžnou. In: Výzkumy v Čechách 1990/2, Praha, č. 1341, s. 253.
- 1999: K nálezu grošů v Hradci Králové – Tomkové ulici čp. 178 z roku 1991. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25, 141–149.
- Sigl, J. – Vokolek, V. 1978: Záchrané výzkumy a další terénní akce AO KMVČ provedené v roce 1977. Zpravodaj KMVČ V/1, 3–11.
- 1979: Záchrané výzkumy a jiné akce v terénu provedené v roce 1978. Zpravodaj KMVČ VI/1, 3–10.
- 1982: Archeologické nálezy v letech 1980–1981. Zpravodaj KMVČ IX/1, 5–14.
- 1983: Nové archeologické nálezy v roce 1982. Zpravodaj KMVČ X/1, 5–11.
- 1984a: Jaroměř, o. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1980–81, Praha, č. 130a-d, f, g, s. 42.
- 1984b: Jaroměř – Dolní Dolce, o. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1980–81, Praha, č. 131c, s. 42.
- 1984c: Jaroměř – Horní Dolce, o. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1980–81, Praha, č. 132a, s. 42–43.
- 1984d: Nové archeologické nálezy v roce 1982. Zpravodaj KMVČ X/1, 5–11.
- 1986: Archeologické nálezy v roce 1985. Zpravodaj KMVČ XIII/1, 5–23.
- 1992: Výzkum Velkého náměstí v Hradci Králové. *Archaeologia historica* 17, 83–90.
- 1993: Pravěké a raně středověké osídlení okolí Choustníkova Hradiště (okr. Trutnov). In: *Dissertationes Historicae* 1. Procházka staletími, Hradec Králové, 141–150 + 5 tab.
- 1994: Výzkum středověkého sídliště na stavbě budovy České národní banky v Hradci Králové. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 20, 86–95.
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. Praha.
- Sláma, J. 1990: Slovanské pohřebiště. In: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. *Præhistorica XVI*, Praha, 103–134.
- Slavík, J. 1995: Náhrobník v Velké Jesenice (okr. Náchod). Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 122–123.
- 2000: Ples (Náchod). In: *Encyklopedie českých tvrzí*. II. díl K-R, Praha, 579–580.
- Smetánka, Z. – Škabrada, J. 1975: Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (Povrchový průzkum). *Archeologické rozhledy* 27, 73–85.
- Šebek, F. 1991: Kostel sv. Václava na Chlumku u Pardubic v listině z roku 1295. *Východočeský sborník historický* 1, 3–12.
- Šimák, J. V. 1938: České dějiny. Dílu I. část 5. Středověká kolonizace v zemích českých. Praha.
- Šůla, J. 1967: Denárový nález v Libotově a jeho význam. *Numismatické listy* XXII, 1–4.
- Tichý, R. – Wolf, V. 2001: Archeologický výzkum na lokalitě Mostek-Souvrát. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 27, 88–108.
- Tocháček, V. 1968: Nové nálezy pozdně hradištní keramiky na Náchodsku. *Archeologické rozhledy* 20, 360–362.
- Vávra, I. 1972: Polská cesta. *Historická geografie* 8, 3–27.
- Vávra, M. 1975: Jaroměř, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1973, Praha, č. 65b, s. 55.
- 1985: Smiřice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 417b, s. 169.
- Vencl, S. 1981: České Meziříčí, okr. Rychnov nad Kněžnou. In: Výzkumy v Čechách 1976–77, Praha, č. 51, s. 24.
- 1995: K otázce věrohodnosti svědectví povrchových průzkumů. *Archeologické rozhledy* 47, 11–57.
- Vích, D. – Vokolek, V. 1997: Nálezy získané do sbírek AO MVČ v letech 1996–1997. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, s. 3–27.
- Vokolek, V. 1985a: Hořenice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 104, s. 39–40.
- 1985b: Rožnov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 395, s. 160.
- 1985c: Rodov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 386b, s. 158.
- 1985d: Vestec, okr. Trutnov. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 501, s. 195.
- 1985e: Doubravice, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 208, s. 82.
- 1985f: Neznášov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 284d, s. 115.
- 1987: Holohlavy, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1984–1985, Praha, č. 114, s. 49.
- 1997: Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách. In: *Život v archeologii středověku*, Praha, 654–658.
- Vokolek, V. – Boček, J. 1985: Hustiřany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 116, s. 43.
- 1985a: Dolany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1982–1983, Praha, č. 67, s. 29.
- 1987a: Dolany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1984–1985, Praha, č. 85, s. 41.
- 1987b: Rtyně, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1984–1985, Praha, č. 440, s. 184.
- 1987c: Rodov, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1984–1985, Praha, č. 431, s. 181.
- 1987d: Nahořany, okr. Náchod. In: Výzkumy v Čechách 1984–1985, Praha, č. 314, s. 131.

- Vokolek, V. – Sankot, J. 2001: Ein neuer Blick auf den frühlatènezeitlichen Fund in Jaroměř. *Archeologické rozhledy* 53, 236–255.
- Wolf, O. 2004: Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku. *Archeologické rozhledy* 56, 561–590.
- Wolf, V. 1964: Počátky Dvora Králové n. L. a Hostinného (Přehled názorů). In: *Krkonoše – Podkrkonoší 1963*. Vlastivědný sborník prací pod patronací Filosofické fakulty UP v Olomouci, Havlíčkův Brod, 16–23.
- 1968: Středověké opevnění města Jaroměře. In: *Minulost Jaroměře, Jaroměř – Trutnov*, 31–53.
- 1969: Kolonizace olešnického újezdu. In: *Miscelanea. Krkonoše – Podkrkonoší – suppl. V, Trutnov*, 62–64.
- 1977: Jaroměř, okr. Náchod. In: *Výzkumy v Čechách 1974, Praha*, č. 71b, s. 66.
- 1978: Kocbeře, okr. Trutnov. In: *Výzkumy v Čechách 1975, Praha*, č. 93, s. 35–36.
- 1981: Kocbeře, okr. Trutnov. In: *Výzkumy v Čechách 1976–1977, Praha*, č. 176, s. 58–59.
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku. *Památky archeologické* 56, 205–391.
- Zavřel, J. 1998: Geologické poměry v okolí chrámu sv. Mikuláše v Jaroměři. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 24, 192–197.
- Žemlička, J. 1983: Královský číšník Zbraslav a jeho dědictví (Vznik a rozklad jednoho feudálního dominia z první poloviny 13. stol.). *Historická geografie* 21, 117–132.
- 1995: K dotváření hradské sítě za Břetislava I. („Přemyslovská“ jména v názvech českých a moravských hradišť). *Historická geografie* 28, 27–47.
- 2002: Počátky Čech královských. 1198–1253. *Proměna státu a společnosti*. Praha.

### Soupis venkovských poloh se středověkými nálezy na Jaroměřsku

Soupis nálezů ze sledovaného území, řazený podle katastrálních území, vychází v první řadě z údajů na příslušných sáčcích s nálezy: není-li uvedeno jinak, inv. č. a př. č. se vážou k soupisům sbírek MVČ HK; evidován je stav do roku 2004. V případech, že tyto přírůstky byly zmíněny v literatuře, jsou zde uváděny příslušné citace včetně datování, liší-li se od nynějšího. Údaje v literatuře se někdy odlišují od primárních záznamů; v případech, že k nálezům je v depozitáři hradeckého muzea přiložen terénní náčrt, byla mu dána přednost. Lokalizaci uvádím ve snaze způsobit co nejmenší počet omylů pokud možno v původním znění. Polohy s průkaznými archeologickými doklady raně a vrcholně středověkých aktivit jsou v soupisu zvýrazněny tučným písmem, v mapě jsou zvýrazněny červeně. Na tabulkách s kresbami stěpů odpovídá tučné číslo číslu lokality v soupisu nálezů, malé je číslo příslušného sáčku ze sbírek MVČ HK.

Uvádí-li nálezy z 19. stol. *J. Sigl (1972)* ve svém soupisu vybaveném příslušnými odkazy, omezují se již jen na jeho citaci. Nálezy uložené kdysi do muzea v Náchodě jsou bohužel neověřitelné. Málo využitelné jsou zprávy o nálezích z 19. i převážně části 20. stol., většinou postrádající bližší lokalizaci i možnost přesnějšího a spolehlivého datování („hradištní keramika“, „hradištní sídliště“ apod.: v řadě případů jde o lokality 13. nebo 14. stol.). Užívání mezer u pomlčky v datačním intervalu se v soupisu nerůzní nedopatřením: bez mezer jsou uváděny intervaly širšího datování, s mezerami různé chronologické složky obsažené v souboru (jde o orientační poznámku, nikoli o kategoričké členění).

Z vymezené oblasti jsou níže evidovány první písemné zmínky o vsích do poloviny 14. století. Mladší písemné zprávy, byť by byly nejstarším dokladem, nebyly sledovány, stejně jako nálezy mincí mladších 13. stol. (viz *Petryl 1969; Němečková – Sejbal 2006*, 49). Z několika vsí ve sledované oblasti, zmíněných v písemných pramenech do poloviny 14. stol., neznáme archeologické nálezy ze staršího středověku. Kromě již uvedených se jedná o: **Heřmanice**, okr. Náchod: 1352 kostel (*RDP*, s. 90), 1357, 1358 *Wssyemiri/Wyssemiri de Hermanicz (LC I.1, s. 28, 30)*, 1392 *villa Herzmanicz (LE IV, č. 543, s. 390)*; **Hoříčky**, okr. Náchod: 1357 *Ludgeri de Horzyczca ad ecclesiam ibidem (LC I.1, 9)*; **[Králova] Lhota**, okr. Rychnov n. Kn.: 1343 (*RBM IV, č. 1322, s. 533*); **Libčice**, okr. Hradec Kr.: 1356 (*LC I.1, s. 26*).

Zkratky: zl. – zlomek/ky/ků; hr. – hradištní; starohr. – starohradištní; středohr. – středohradištní; mladohr. – mladohradištní; pozdně hr. – pozdně hradištní (mladší fáze 12. a starší fáze 13. stol.); VS – vrcholný středověk (mladší fáze 13.–14. stol.); pozd. stf. – pozdní středověk (15. – starší fáze 16. stol.); parc. č. – parcelní číslo; čp. – číslo popisné (domu); př. č. – přírůstkové číslo; inv. č. – inventurní číslo; nal. – nález (dle údajů MVČ HK); M – muzeum; MVČ HK – Muzeum východních Čech v Hradci Králové; NM – Národní muzeum; ARÚ AV ČR – Archeologický ústav AV ČR Praha; Excerpta: kartotéka vedená Jiřím Kalferstem v MVČ HK (využita výjimečně: údaje starší literatury není možné konfrontovat s příslušnými nálezy).

<b>Konkordance k číslování v mapě (obr. 11, 13, 15)</b>			
1 Dolany	62 Vlkov	126 Rodov	190
2 Dolany	63 Vlkov	127 Rodov	191 Dolany
3 Dolany	64 Vlkov	128 Rodov	192 Dolany
4 Dolany	65 Jaroměř – Hor. Dolce	129 Rodov	193 Rtyně
5 Dolany	66 Jaroměř – Hor. Dolce	130 Rodov	194
6 Dolany	67 Jaroměř – Hor. Dolce	131 Neznášov	195 Bohuslavice n. M.
7 Chvalkovice	68 Jaroměř – Hor. Dolce	132 Neznášov	196 Bohuslavice n. M.
8 Chvalkovice	69 Jaroměř – Hor. Dolce	133 Neznášov	197 Bohuslavice n. M.
9 Černožice	70 Jaroměř – Hor. Dolce	134 Neznášov	198 Bohuslavice n. M.
10 Sebuč, k. ú. ? : viz Dolany	71 Jaroměř – Hor. Dolce	135 Neznášov	199
11 Čáslavky	72 Jaroměř – Hor. Dolce	136 Jaroměř – Horní Dolce	200
12 Čáslavky	73 Jaroměř – Hor. Dolce	137 Jaroměř – Horní Dolce	201 Rodov
13 Čáslavky	74 Jaroměř – Hor. Dolce	138 Jaroměř – Přední Dolce	202 Rodov
14 Jaroměř	75 Jaroměř – Hor. Dolce	139 Holohlavy	203
15 Jaroměř	76 Doubravice u Č. Skalice	140 Holohlavy	204 Rodov
16 Jaroměř	77 Doubravice u Č. Skalice	141 Holohlavy	205
17 Hořenice	78 Dolní Dolce	142 Holohlavy	206
18 Hořenice	79 Dubenec	143 Holohlavy	207
19 Hořenice	80 Dubenec	144 Holohlavy	208
20 Hořenice	81	145 Holohlavy	209
21 Hořenice	82 Vestec	146 Holohlavy	210 Čibuz
22 Hořenice	83 Vestec	147 Jaroměř	211
23 Jaroměř	84 Vestec	148 Jaroměř	212 Sendražice
24 Jaroměř	85	149 Rohenice	213 Sendražice
25 Jezbiny	86 Jasenná	150 Černčice	214 Sendražice
26 Zaloňov	87 Lejšovka	151 Černčice	215 Sendražice
27 Dubenec	88 Habřina	152	216 Smržov
28 Dubenec	89 Habřina	153	217 Smržov
29 Dubenec	90 Rodov	154	218 Račice n. T.
30 Zvole	91 Smiřice	155 Bohuslavice n. M.	219 Račice n. T.
31 Jaroměř	92 Smiřice	156 Bohuslavice n. M.	220 Račice n. T.
32 Velký Třebešov	93 Rodov	157 Bohuslavice n. M.	221 Rodov
33 Velký Třebešov	94 Rodov	158 Bohuslavice n. M.	222 Rodov
34 Velký Třebešov	95 Rodov	159	223 Vilantice
35 Velký Třebešov	96 Rodov	160 Říkov	224 Vilantice
36 Velký Třebešov	97 Rodov	161 Kleny	225 Habřina
37 Veselice	98 Rodov	162	226 Habřina
38 Dolní Dolce	99	163	227 Habřina
39 Dolní Dolce	100 Svinišťany	164 Žernov	228 Neznášov
40 Jaroměř	101 Svinišťany	165 Žernov	229 Habřina
41 Veselice	102 Svinišťany	166 Žernov	230 Semonice
42 Chvalkovice	103 Svinišťany	167	231 Semonice
43 Hořenice	104	168 Habřina	232 Semonice
44 Litič	105 Nahořany	169 Habřina	233 Semonice
45 Rasošky	106 Nahořany	170 Smiřice	234 Choust. Hradiště
46 Litič	107 Nahořany	171 Smiřice	235 Choust. Hradiště
47 Velichovky	108 Lhota u Nahořan	172 Smiřice	236 Choust. Hradiště
48 Rtyně	109 Hustřany	173	237 Choust. Hradiště
49 Jaroměř	110 Hustřany	174 Sebuč, k. ú. ? : viz Dolany	238 Choust. Hradiště
50 Ples	111 Hustřany	175 Krabčice	239 Choust. Hradiště
51 Rožnov	112 Hustřany	176 Choustníkovo Hradiště	240 Čáslavky
52 Rožnov	113 Hustřany	177 Choustníkovo Hradiště	241 Lhota u Nahořan
53 Rožnov	114 Černožice	178	242 Zvole
54 Rožnov	115 Černožice	179	243
55 Černožice	116 Černožice	180 Černčice	244 Dolsko
56 Vestec	117 Černožice	181 Černčice	245 Bohuslavice n. M.
57 Malé Hřibojedy	118 Černožice	182 Černčice	246 Dolsko
58 Žíreč	119 Černožice	183 Černčice	247 Dolsko
59 Vlkov	120 Volovka	184	248 Dolsko
60 Vlkov	121 Velká Jesenice	185	249 Dolsko
61 Vlkov	122 Černožice	186	250 Pohoří
	123 Černožice	187	251 Česká Skalice
	124	188	252 Česká Skalice
	125 Rodov	189	



**BOHUSLAVICE NAD METUJÍ**, okr. Náchod. *Ves 1361 (LE I, č. 56, s. 30). Kostel 1369 (RDP, s. 95).*

155. Parc. č. 812/3 (Králičkův kopec). PŘ. č. 63/88. 10 zl.: 14. – 1. pol. 15. stol. (*Kalferst 1989*, č. 28b, s. 21; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 5).
156. Parc. č. 1548/1–2. PŘ. č. 53/88. 23 zl.: 2. pol. 13.(?) – 14. – 1. pol. 15. stol. (*Dragoun 1999; Kalferst 1989*, č. 28a, s. 21; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 5).
157. Zahradu domu čp. 95. 2 zl.: 2. pol. 13. – 1. pol. 14. stol. (archív ARÚ AV ČR Praha, čj. 1445/54).
158. **a. Parc. č. 1441, 1445, 1493, 1504. PŘ. č. 12/90.** 11 zl.: mladší fáze mladohr. – 1. pol. 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 8).
- b. Parc. č. 1441, 1445, 1499, 1504 (vých. části parcel). PŘ. č. 64/91.** 32 zl.: 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 8).
195. Parc. č. 1402, 1434, 1450/2. Bez př. čísla. 2 zl.: asi 13. stol.
196. Parc. č. 1506, 1526, 1528/1–2 (Opaříšský mlýn). PŘ. č. 48/90. 8 zl.: 13.–14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 8: 13. stol.).
197. Parc. č. 1017/1, 1059. PŘ. č. 63/91. 9 zl. (3 z tuh. zásobnice): 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 8).
198. **Pole u čp. 119 (jz. od rybníka Tlaskal). PŘ. č. 16/82.** 55 zl. (4 z tuh. zásobnice, 1 ze zásobnice bez příměsí tuhy): 13.–14. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, 6).
245. **Ostrůvek o průměru ca 30 m v rybníku v centru obce – tvrziště. M Orlických hor v Rychnově n. Kn., př. č. 59/98.** 4 zl., 1 zl. kachle: 15.–16. stol. (*Lochmann 1985a*; viz *Sedláček 1883*, 74).

**ČÁSLAVKY**, okr. Náchod

11. **Parc. č. 393, 394, 396, 397/1.** Celkem 142 zl.: 11 starohr.-středohr., 131 mladohr. – 13. stol. Železná sekera (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 7). Další zl. patrně z této lokality jsou uloženy v Městském M v Jaroměři (vzhledem k existenci dalších Čáslavek – dnes sev. části Černožic – nejistá lokalizace).
- a. PŘ. č. 2/82.** 18 zl.: mladohr. – VS (patrně 13. stol.).
- b. PŘ. č. 19/82.** 122 zl.: 9 středohr. (z toho 2–3 starohr. nebo starší fáze středohr. období), 113 zl. mladší fáze mladohr. období – 13. stol., 1 zl. z 15. stol.
- c. PŘ. č. 20/82.** 2 zl.: středohr.
- d. M Jaroměř, inv. č. 601 a 2622.** Středohr. a mladohr. keramika a kostěnná „brusle“ (*Sigl 1972*, 3).
12. Parc. č. 112/1, 126/1, 131, 132. PŘ. č. 44/81. 4 zl.: VS (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 6, č. 5d).
13. a. Parc. č. 79, 82, 83, 91, 92/2, 99, 100. PŘ. č. 2/81. 9 zl.: 2. pol. 15. až 16. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 6, č. 5a).
- b. Parc. č. 79, 82, 83, 91, 92/2, 100, 110. PŘ. č. 59/86. 1 zl.: 13. stol.
240. Parc. č. 341. PŘ. č. 142/81. 2 zl. (1 okraj): 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 6: středověk).

**ČERNŮVICE**, okr. Náchod. *1318 Arnust de Cymczicz (RT I, č. 81, s. 25). Kostel 1355 (LC I.1, s. 23).*

150. Parc. č. 350. PŘ. č. 17/82. 12 zl. (1 z tuh. zásobnice): 2. pol. 13.–14. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 7).
151. Parc. č. 489/1, 493/1, 2, 496 (nal. D). PŘ. č. 49/90. 3 zl.: 2 pozdně hr. (1 z tuh. zásobnice) a 1 zl. 2. pol. 14. – 1. pol. 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 9).
180. **Parc. č. 482. PŘ. č. 50/90.** sv. část (nal. II). 54 zl.: mladohr. – 13.–14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 9).
181. Parc. č. 579/12–20 (nal. 5). PŘ. č. 69/91. 22 zl.: 13.–14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 9).
182. **a. Parc. č. 782** (cesta mezi parc. č. 416 a 426). **PŘ. č. 187/88.** 3 zl.: středohr.-? mladohr. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 6).
- b. Parc. č. 416/1, 426, 427. PŘ. č. 66/87.** 26 zl.: pozdně hr. – 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 5).
183. **Tvrziště. a. Parc. č. 189/1, 193/1, 196. PŘ. č. 134/87.** 8 zl.: 2. pol. 13.–14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 5).  
Z tvrziště mosazné pečeti dlo o Ø 28 mm. Do r. 1995 ve sbírkách Archivu NM, sign. A 302. Dnes nezvěstná.

**ČERNOŽICE**, okr. Hradec Králové. *12. stol. „Testamentum. Cohan ... tradidit deo et sancto Laurentio [Opatovickému klášteru] villam Cernožic“ (CDB I, č. 364, s. 331). 1318 Milota a Myerko de Czirmoticz (RT I, č. 138, s. 40). 1365, 1368 Stibor in Czirmoticz/de Czierozicz (LC I.1, s. 62; LC I.2, s. 113–114). Někdejší ves Čáslavky, zmíněná k r. 1365 a 1368 (vztah Maršika „de Czasslawek“ ke kostelu v Holohlavech: LC I.2, s. 113–114), dnes tvoří sev. část Černožic.*

9. **Okružní čp. 208. Ulož. MVČ HK.** Depot brakteátů, pražských grošů a slitků stříbra (*Němečková – Sejbal 2006*).
55. **Čáslavky. Zahradu domu čp. 11.** F. Petera-Rohoznický zaznamenal nález 2 hrobů, u 1 z nich esov. záušnice, na zahradě statku čp. 11 (*Sklenář 1992*, 42). Dvě esovité záušnice o Ø 6 a 5,2 cm z hrobů u Čáslavek: M Jaroměř, inv. č. 650 a 654 (*Sigl 1972*, 168).
114. **Parc. č. 14/1 (zahradu čp. 37). a. PŘ. č. 11/90.** 14 zl.: 13. – 1. pol. 14. stol. + torzo slepené nádoby z 13. stol. (*Boček 1988a*, 37, 41; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 9: 13. stol.).
- b. PŘ. č. 120/89.** 4 zl.: 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, s. 5: středověk).
115. **Parc. č. 11. PŘ. č. 119/89.** 9 zl.: středohr.-mladohr. a 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, s. 5: mladohr.; *Boček 1988a*, 37, 41).
116. Parc. č. 586, 587, 588, 589/1–3, 591, 600/1. PŘ. č. 74/87. 5 zl.: 3 pozdně hr., 2 ze 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 5: hradištní, středověk).
117. **Parc. č. 187, 188** (Čáslavky).
- a. PŘ. č. 116/89.** 25 zl.: 20 mladohr., 5 pozdně hr. – VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, s. 6: mladohr.).
- b. PŘ. č. 76/87.** 12 omlětých zl.: 13., 14. a 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 5: středověk; *Boček 1988a*, 37).
118. Parc. č. 186 (za čp. 68 a 69). PŘ. č. 75/87. 7 zl.: 13. a 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 5: 13. stol.).
119. Parc. č. 556/2. PŘ. č. 82/89. 9 omlětých zl.: 14.–15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, s. 5).
122. **Zahradu čp. 3. PŘ. č. 69/96.** 10 zl.: mladohr. (*Vích – Vokolek 1997*, s. 7: mladohr.).
123. Transformátor u školy. PŘ. č. 70/96. 18 zl.: VS (*Vích – Vokolek 1997*, s. 7).
- Nelokalizováno: „Na dvorku domu p. Hynka“. M Jaroměř, neinv. 12 zl.: pozdně hr.

**ČESKÁ SKALICE**, okr. Náchod. *K České Skalici bývá bez důkazů vztahována zmínka o Petru ze Skalice (1238: CDB III.1, č. 181, s. 226; Šimák 1938, 890; ad.).*

**252. Zaniklý hrádek v poloze „Na Koldovce“**, sev. od obce na levém břehu Úpy (viz *Sedláček 1887, 47–48*; srov. též popis J. M. Ludvíka in: *Bouza – Mühlstein 1975, 5*).

a. M Náchod. Keramika z 2. pol. 14. – 1. pol. 15. stol. (*Lochmann 1983, 35; 1985b, č. 48a*).

b. **Př. č. 42/02, inv. č. 101030/1–11**. 11 zl.: 14.–15. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004, č. 51, s. 11*).

**ČIBUZ**, okr. Hradec Králové. *1361 villa Skalicz vel alio nomine vocata Czebyuz (LE I, č. 61, s. 32); 1369 Cziebuz (RDP, s. 91).*

[1296 farní kostel *Czepus*: *RBM II, č. 1720, s. 738*; ze souvislosti /spor kněze s břevnovským klášterem/ však vyplývá nejistota, zda se jedná o Čibuz.]

**210. Parc. č. 114, 163, 164/1, 165, 167/1, 193.**

a. **Př. č. 76/90**. 8 zl.: mladohr.

b. **Př. č. 68/87**. 13 zl.: mladohr.

Vzhledem k mapovému výseku zde uvedme i polohu ze sev. okraje katastru Skalice (parc. č. 235 a 227), který jinak zůstal mimo hranice našeho zájmového území, a to polohu s č. 220: Excerpta sem na základě starších zpráv kladou mj. „slovanskou osadu“.

**DOLANY**, o. Náchod

**1. Parc. č. 633, 634, 648 a přilehlé pozemky** (nal. VIII). Celkem 201 zl., převážně ze středohr. a mladohr. období. 3 zl. jsou starohr. charakteru, nelze však vyloučit starší fázi středohr. období. Nejméně 8 VS.

a. **Parc. č. 633, 634, 648. Př. č. 70/83**. 27 zl.: min. 3 starohr. či starohr.-středohr., min. 4 středohr., zbývající středohr.-mladohr. (*Vokolek – Boček 1985a*: hradištní, středověk)

b. **Parc. č. 633, 634, 648. Př. č. 71/83**. 13 zl.: 12 zl. mladší fáze starohr.-středohr., spíše středohr., 1 VS (*Vokolek – Boček 1985a*: hradištní, středověk).

c. **Parc. č. 633, 634, 648. Př. č. 72/83**. 30 omlětých, neurčitelných zl.: 5 zl. VS, min. 5 jistě mladohr., zbytek asi stejně stáří (*Vokolek – Boček 1985a*: hradištní, středověk).

d. **Parc. č. 633, 634, 648. Př. č. 54/84**. 28 zl.: 2 starohr., 19 středohr., 6 mladohr., 1 VS (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984, s. 4; Vokolek – Boček 1985a*: pražský typ, hradištní, středověk).

e. **Parc. č. 620, 631, 633, 634. Př. č. 164/84**. 52 zl.: středohr.-mladohr. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 6; Kalferst – Sigl 1985, s. 8; Vokolek – Boček 1987a*).

f. **Parc. č. 633, 634, 648. Př. č. 132/85**. 10 zl.: 6 středohr., 4 středohr.-mladohr. (*Sigl – Vokolek 1986, s. 10; Vokolek – Boček 1987a*).

g. **Parc. č. 633, 646, 648, 694. Př. č. 190/88**. 27 zl.: 1 starohr. či starohr.-středohr., 22 středohr., 1 mladohr.?, 4 neurčitelné, asi VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989, s. 8*).

h. **Parc. č. 631, 633. Př. č. 24/91**. 2 zl.: VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992, s. 10*).

i. **Parc. č. 634, 646, 648, 650. Př. č. 25/91**. 12 zl.: mladohr. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992, s. 10–11*).

**2. Parc. č. 277, 283 a přilehlé pozemky**, 21 zl., které lze klást do rozmezí středohr. až pozdně hr. období (z toho pozdně hr. 15 ks). Dále 4 zl. pozd. stf. Nelze vyloučit záměnu polohy s č. 4.

a. **Parc. č. 277, 283. Př. č. 5/81**. 8 zl.: 4 středohr.-mladohr., 3 ze 16. (?) stol., 1 ze 14.–16. stol.

b. **Parc. č. 283, 291, 293, 297. Př. č. 14/81**. 15 zl.: pozdně hr.

c. **Parc. č. 277, 283. Př. č. 143/81**. 2 zl.: středohr.-mladohr.

**3. Parc. č. 511, 512, 547, 549, 557, 558 a přilehlé pozemky** (nal. VII). 9 zl.: VS (z velmi rozsáhlé plochy).

a. **Parc. č. 505, 508, 511, 512, 519, 521, 529–531, 544, 547, 549, 557–559. Př. č. 7/82**. 3 zl. VS.

b. **Parc. č. 507, 508, 511, 512, 544–547, 549, 557–559. Př. č. 108/83**. 4 zl. VS (*Sigl – Vokolek 1983, s. 6; Vokolek – Boček 1985a*: středověk).

c. **Parc. č. 511, 547, 549, 557, 558. Př. č. 33/84**. 2 zl. VS (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984, s. 4; Vokolek – Boček 1985a*: středověk).

d. **Parc. č. 471, 479, 480, 482–491, 493–495 (nal. V)**. Př. č. 5/82. 9 zl. VS – pozd. stf.

**4. Parc. č. 458, 462 (nal. IX)**. 10 omlětých, neurčitelných zl.: mladohr.-VS. Př. č. 133/85 (*Sigl – Vokolek 1986, s. 10; Vokolek – Boček 1987a*). Nelze vyloučit záměnu polohy s č. 2.

**5. Parc. č. 440, 441 442, 445, 449, 450 (nal. IV)**. Soubor 50 zl. poskytuje jistotu o existenci sídliště v mladší fázi hr. období. Otázkou je možnost osídlení i v mladším středověku.

a. **Parc. č. 450, 451, 452. Př. č. 4/82**. 1 zl. (5 cm): 13.–14. stol.

b. **Parc. č. 440, 442, 445, 446, 449, 450. Př. č. 6/82**. 58 zl.: 49 středohr.-mladohr., 9 zl. 14. – 1. pol. 15. stol.

**6. Parc. č. 172. Př. č. 11/83**. 2 zl.: 1 neurčitelný, 1 mladohr.-VS (*Sigl – Vokolek 1983, s. 6*).

**191. Parc. č. 128/1, 129 (tj. dům čp. 60). Př. č. 2/81**. 33 zl. z 15. stol.

**192. Parc. č. 181, 182, 185, 186, 189/1. Př. č. 54/92**. 10 omlětých zl., určitelných pouze několik kusů VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993, s. 8*). Z rozsáhlé plochy.

**Sebuč** – viz Chvalkovice a Krabčice

**10. údajně Dolany – Sebuč. Parc. č. 192/2. Př. č. 44/75**. „Pole jižně od lesa, kulturní jáma I/68“. 1–2 zl.: VS (?). Nepodařilo se lokalizovat, snad patří k lokalitě č. 175.

**174. údajně Dolany – Sebuč. „V dolcích, čp. 8“**. **Inv. č. 23088–23094**. Z r. 1964. 7 zl. (3 okr. a 4 zdob.): pozdně hr. – 1. pol. 14. stol. (*Sigl 1972, 8*). Další nálezy z rozrušených sídlištních objektů uloženy v M Jaroměř, inv. č. 2727–2762, 2794–2805 (*Tocháček 1968*). Nepodařilo se lokalizovat.

**DOLNÍ DOLCE**, okr. Náchod

- 38. Parc. č. 2247. PŘ. č. 15/83, 21/83, 75/96 ad.** Objekty a početné mladohr. zl. (*Kalferst 1984*, 42; 1995, 36; *Vích – Vokolek 1997*, s. 16; *Hejhal 1998*, 31; *Bláha 1998*, 88, č. 33).
- 39. Parc. č. 2640. PŘ. č. 23/82, 39/82.** 28 zl.: středohr., mladohr., VS (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 10; *1984b*).
78. PŘ. č. 117/2000, inv. č. 100927/4–6. 19 zl.: VS – raný novověk (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 306, s. 47).
- Pro úplnost jako ilustrace intenzity povrchového průzkumu Dolních Dolců: Parc. č. 2394/1. PŘ. č. 77/96 (*Vích – Vokolek 1997*, s. 16: středověk). Parc. č. 2665. PŘ. č. 78/96 (*Vích – Vokolek 1997*, s. 16: středověk). Parc. č. 2713. PŘ. č. 79/96 (*Vích – Vokolek 1997*, s. 16: středověk až novověk). Parc. č. 2792. PŘ. č. 126/90 (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, 14: 13. stol.).

**DOLSKO**, okr. Náchod

244. Sv. okraj intravilánu (nal. 1A). PŘ. č. 105/2000, inv. č. 100943/1–7. 7 zl. blíže neurčitelných: mladohr.-VS? (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 103, s. 18: středověk).
- 246. Parc. č. 114, 115/1–4** („Choboty“).
- a. PŘ. č. 76/83. 2 zl.: VS (*Sigl 1985h*: středověk).
- b. PŘ. č. 165/84. 16 zl.: středohr. – mladohr. (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 8: hradištní; *Boček – Sigl 1987*: hradištní).
- c. PŘ. č. 189/88. 8 zl.: mladohr. – pozdně hr. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 8: hradištní).
- d. PŘ. č. 121/81. 104 zl.: asi 99 ks mladohr., asi 5 ks VS (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 6: středohrad, středověk).
- e. PŘ. č. 7/81 (parc. č. 115/1). 39 zl.: 35 ks mladohr., 4 ks VS (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 7: starohr. – středohr.).
247. Parc. č. 89. PŘ. č. 166/84. 2 zl.: pozdně hr.-VS (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 8: hradištní; *Boček – Sigl 1987*: hradištní).
248. Parc. č. 10/1, 61/1, 9, 66/1. PŘ. č. 135/87. 2 zl.: mladohr.-VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 6: 13. stol.).
249. Parc. č. 67/1–2, 68. a. PŘ. č. 53/90. 5 zl.: VS (13. stol.?) (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 11: středověk).
- b. PŘ. č. 188/88. 8 zl.: 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 8: 13. stol.).

**DOUBRAVICE u České Skalice**, okr. Náchod

- 76. a. Parc. č. 76/1–2. PŘ. č. 63/83.** 46 zl.: 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 6; *Sigl 1985e*).
- b. Pole na pravé straně silnice Česká Skalice – Rychnovek, asi 200 m od vých. okraje osady, poloha „Na tvrzkách“ nebo „Nade mlýnem“. Údajně M Náchod, př. č. 31/80. Mladohrad. a VS.
- c. Pole po levé straně silnice Říkov – Doubravice, sev. od Doubravice. Z rozrušených sídlištních objektů. Inv. č. 20518–20638 (MVČ HK). 121 zl.: mladohr. – pozdně hr.; M Náchod, př. č. 160/67: 13. stol. (podle *Tocháček 1968*; *Sigl 1972*, 8–9).
77. Býv. pole p. Mačka. PŘ. č. 15/73. 3 zl.: mladohr. – pozdně hr. Nelokalizováno, snad totožné s č. 76.

**DUBENEC**, okr. Trutnov. *1343 kostel, krátce předtím zbudovaný Hynkem z Náchoda (MV I, č. 261, s. 159); 1355 Cztyboryj dictorum Cordula de Dubenez (LC I.1, s. 23).*

- 27. Zámecký vrch. PŘ. č. 60/79.** 7 zl.: 2. pol. 13. – 1. pol. 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1979*, s. 9; *Sedláček 1887*, 87–88).
28. Pozemek mezi parc. č. 235–291 (sev. od silnice do Litiče). PŘ. č. 146/88. 1 zl.: 13. stol. (?) (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 8–9).
29. Parc. č. 459, 450/2, 462–464 (jižní okraj obce, záp. od silnice do Vilantic). PŘ. č. 142/88. 2 zl.: mladohr. nebo z 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 9).
79. Před domem čp. 187 (u silnice mezi statkem a potokem). PŘ. č. 135/2000, inv. č. 100956/1–43. 43 zl.: 17.–19. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 109, s. 19).
80. Sz. od osady Kalnovec. PŘ. č. 688/2001, inv. č. 100173/1–2. 2 zl.: 14.–15. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 110, s. 19: středověk).

**HABŘINA**, okr. Hradec Králové. *1357 militis dom. Conate de Habryna ... ad ecclesiam in Habryna (LC I.1, s. 29). 1359 kněz de Habrnia. 1365 kostel Habrčina (LC I.2, s. 62). 1411 – Petrus de Habrčina alias de Hustierzan donat 6 ss. gr. in villa Zderaz cum V virgis agrorum in fine ville Habrčina pro capellania perpetua in ecclesiam sancti Wenceslai matrici in Chlumek (LE IX, K8).*

- 88. Pole záp. od obce po levé straně silnice.**
- a. PŘ. č. 41/2003, inv. č. 101065/1–5. 5 zl.: 1 mladohr. – pozdně hr., 2 z 13. – 1. pol. 14. stol., 2 z 2. pol. 14.–15. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 117, s. 20: 13. stol.).
- b. PŘ. č. 85/2004. 78 zl.: (mladší fáze 13.?) 14. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2005*, č. 14, s. 5: středověk).
- 89. Pole záp. od obce po pravé straně silnice.**
- a. PŘ. č. 42/2003, inv. č. 101064/1–12. 12 zl.: 1–2 starohr. (-starší fáze středohr.), 10 (pozdně hr. –) 13. – poč. 14. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 118, s. 20: hradištní, 13. stol.).
- b. PŘ. č. 86/2005. 44 zl.: 13. stol. (1 z nich může být mladohr.) (*Bláha – Kalferst – Sigl 2005*, č. 15, s. 5: středověk).
143. Parc. č. 351, k. ú. Habřina, a 170/1, k. ú. Holohlavy (jz. svah Chloumku). PŘ. č. 91–92/86, 408/92 (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 7: 13. stol.; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1993*, s. 8).
168. Pole jz. od křižovatky. PŘ. č. 87/2004. 12 zl.: silně omleto, patrně mladší středověk (*Bláha – Kalferst – Sigl 2005*, č. 16, s. 5: středověk).
169. Sev. svah vrchu Hořčiky. PŘ. č. 88/2004. 4 zl.: 13.–14. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2005*, č. 17, s. 5: středověk).
- 225. Tvrziště zhruba čtvercového půdorysu v jádru vsi.** Bez evidovaných nálezů.
- 226. Vražba.** Opevněná poloha datovaná archeologickým výzkumem do 2. pol. 13. stol. (*Sigl 1978a*; 1979, s. lit.). Kromě materiálu získaného výzkumem odtud pocházejí 2 zl. VS (př. č. 92/70) a starší sběry (př. č. 53/70; *Sigl 1972*, 10; srov. archiv ARÚ AV ČR Praha, čj. 3267/40 a 1782/84).

227. **Rotberk**, hrad. **Př. č. 106–116/97** ad. Písemnými prameny prvně doložen (jako Neznášov) k 2. pol. 14. stol., nálezy keramiky z 14.–15. stol. V 16. stol. hrad uváděn jako pustý (*Sedláček 1883, 237; Kalferst 1993; Vich – Vokolek 1997, s. 9–10*).
229. Most přes Hustifranku na cestě z Habřiny do Lužan. Při stavbě mostu nalezen meč, šíšák a 2 podkovy (archiv ARÚ AV ČR, čj. 198/22).

**HOLOHLAVY**, okr. Hradec Králové. *1318 Johannes a Miloslaus de Holohlaw (RT I, č. 138, s. 40). 1368 Johannis et Benessii firm de Hohohlaw (LC I.2, s. 113–114). Farní kostel doložen k r. 1352 (RDP, s. 90).*

139. Parc. č. 448/9. Př. č. 192/83. 1 zl.: VS (*Boček – Kalferst 1985*; středověké sídliště).
140. Parc. č. 255, 256 (pole sev. od obce). Př. č. 116/83. 1 zl.: 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 6*; středověk; *Boček – Kalferst 1985*; středověk).
141. **a. Parc. č. 245/11, 29. Př. č. 141/88.** 2 zl.: 1 z 14. stol., 1 z 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989, s. 10*).
- b. Parc. č. 245/1–9, 24–28, 248. Př. č. 37/83, i. č. 54716–54718.** 3 zl.: 1 mladohr. – 13. stol., 2 z 2. pol. 14.–15. stol. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 6*).
- c. Parc. č. 245/1–9, 24–28, 248** (nal. 1d). Př. č. 37/83, i. č. 54708–54709. 2 zl.: 2. pol. 13 – 1. pol. 14. stol.
- d. Parc. č. 245/1–9, 24–28, 248** (nal. 1b). Př. č. 37/83, i. č. 54642–54645. 4 zl.: 1 mladohr.? – 13. stol.
- e. Parc. č. 245/1–9, 24–29, 248** (nal. 1c). Př. č. 37/83, i. č. 54676–54678. 3 zl.: 14. stol. (*Boček – Kalferst 1985*).
- f. Parc. č. 245/1–29.** Objekty se zl. „slovanské“ keramiky. starohr. – středohr. – mladohr. Mj. obj. 3a: „slovanská chata“ – mělká obdélná jáma (420 x 180 cm) se zaoblenými rohy a se stopami kúlové konstrukce (*Boček 1988b, 20, 22–24, 29–30, 33*).
- g. „Za tratí“.** Př. č. 37/2003, inv. č. 101068/1–10. 10 zl.: 6 z 13.–14. stol., 4 ze 16.–17. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004, č. 131, s. 22*).
142. Parc. č. 341 (nal. 7b, pole vpravo od silnice z Holohlav do Habřiny, 15 m od zátáčky, 20–23 m do pole). Př. č. 89/86, i. č. 59019. 2 zl.: 1 mladohr., 1 neurčitelný, patrně mladohr. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 7*).
143. Viz Habřina.
144. Parc. č. 23, 24 (nal. 6). Př. č. 111/85. 4 zl.: (mladší fáze mladohr.? –) 13. – 1. pol. 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1986, s. 12; Vokolek 1987*).
145. **Smířická ul. čp. 20. Př. č. 73/83.** 1 zl.: středohr. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 7; Boček – Kalferst 1985*).
146. **Parc. č. 343, 347. a. Archiv ARÚ AV ČR Praha, čj. 6397/61 a 7279/72.** Dokumentace početného souboru mladohr. keramiky.
- b. Př. č. 88/86, i. č. 58983–58985.** 3 zl.: 13. – 1. pol. 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 7*).
- c. Jv. od Chloumku.** Př. č. 38/2003, inv. č. 101068/2, 3, 10. 3 zl.: 2 ze 14. stol., 1 z 15.–16. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004, č. 128, s. 22*).
147. Parc. č. 1/2. Př. č. 35/83, i. č. 54724–54725. 2 zl.: 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 6; Boček – Kalferst 1985*).
- Nelokalizováno: „Sídlištní jámy ve vsi“ (*Sigl 1972, 159*).

#### HOŘENICE, okr. Náchod

17. **a. Parc. č. 162, 172, 173, 177.** Př. č. 184/81. 1 zl.: pozdně hr. – 13. stol.
- b. Parc. č. 162.** Př. č. 186/81. 4 zl.: pozdně hr. – 13. stol.
18. Parc. č. 1. Př. č. 149/87. 12 zl.: konec 13.–14. stol. (1 červeně mal.; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 8*).
19. Parc. č. 426, 463 – záp. část. Př. č. 17/92. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993, s. 8–9*; středověk). V dep. jsem nenalezl.
20. **Parc. č. 402/2 (obj. 3). Př. č. 33/81, inv. č. 51632.** 1 rozbitá nádoba: 14. stol.
21. Parc. č. 157/1, 162, 172/1, 173, 178, 182, 183 (*Sigl – Vokolek 1982, s. 8; Sigl – Vokolek 1983, s. 7*; pozdně hr. a středověk; *Vokolek 1985a, č. 104a*).
- a. Př. č. 93/86** (parc. č. 157/7, 162, 172/1, 173, 177). 13 zl.: 13. – 1. pol. 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 8*).
- b. Př. č. 85/82** (parc. č. 162). 2 zl.: VS.
- c. Př. č. 86/82** (parc. č. 162, 172/1, 173, 178, 182, 183). 2 zl.: 13. stol.
22. **a. Parc. č. 414/1.** Př. č. 9/81, inv. č. 51926–51930. 5 zl.: 14. – 1. pol. 15. stol.
- b. Parc. č. 414/1 a pozemek u silnice bez parc. č.** (pole u zorané pískovny). **Př. č. 24/84.** 3 zl.: mladohr. (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984, s. 5; Vokolek 1985a, č. 104b*).
43. **Při jz. nároží tvrze. Př. č. 6/2001, inv. č. 100328/1–9.** 9 zl.: 16.–19. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004, č. 142, s. 24*; novověk).

**HUSTÍŘANY**, okr. Náchod. *1355 Gyrzikonis de Hustierzan (LC I.1, s. 23).*

109. „Čp. 37“: 4 kostrové hroby (*Piř 1909, 334; Sigl 1972, 174–175*). Nejasné, zda jde (spíš) o parcelu domu čp. 37, nebo parcelu č. 37: vzhledem ke vzájemné blízkosti obou poloh v mapě vyznačeny jedním křížkem. Na zahradě nedalekého statku čp. 18 zaznamenal F. Petera-Rohoznický kostrový hrob (*Sklenář 1992, 75*).
110. „**Rejchrtovo pole**“: **a. Inv. č. 18802–18845.** 43 zl.: konec 13. stol. – 14. stol., některé z nich (max. 10) mohou být pravěké; inv. č. 18815 a 18845 pórzní hrudky (1 zl. z netuh. zásobnice, 1 ucho).
- b. Př. č. 52/82.** 8 velkých zl. ze 7 nádob: 13.–14. stol. (vesměs jemné, s přetahem, 2 hlazené, 5 okrajů; barva zl. šedá, povrch šedočerný, oranžovošedý i oranžový). Pocházejí z rozkopané sídlištní jámy o rozměrech 140 x 170 cm a hloubce 50 cm.
- c. Př. č. 54/1955. Inv. č. 18509–18738.** Sběr z r. 1955. 229 zl.: mladší fáze středohr. – mladohr. – pozdně hr. (*Sigl 1972, 19–20; Bláha 2000*).
111. **a. Parc. č. 480, 483.** Př. č. 5/83. 11 omlětých zl. (3 okraje, z nich 1 miska/poklička): 13. stol., min. 1 z 15. stol. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 7; Vokolek – Boček 1985*).
- b. Sz. od obce, u pískovny.** Př. č. 62/79. 5 omlětých zl. (1 tuh. okraj): 14.–15. stol. (*Sigl 1982, č. 102a: 13. stol.*).
112. **Pupek. Př. č. 61/79.** 3 střípky: 1 novověký, 1 patrně mladší středověk, 1 neurčitelný (*Sigl – Vokolek 1979, s. 9; Sigl 1982, č. 102b: 14.–15. stol.*). – „V museu v Jaroměři dva esovitě kroužky, jež prý nalezeny na pahorku Pupku“ (*Piř 1909, 334*).

113. Parc. č. 485/1, 2, 488. Př. č. 2/83. 26 zl. (1 tuh. zásobnice, 1 červ. malovaný): 14. – 1. pol. 15. stol. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 7; *Vokolek – Boček 1985*).

**CHOUSTNÍKOVO HRADIŠTĚ**, okr. Trutnov. *1316 ... munitionibus ... Grediss (RBM III, č. 294, s. 118). 1369 kostel (RDP, s. 96), filiální ke Dvoru Králové.*

176. Levý břeh potůčku od kóty 307, jižně silnice Ch. H. – Vlčkovice. Př. č. 234/2001, inv. č. 100665/1–25. 25 zl. (dvě či tři nádoby světlé keramiky): 2. pol. 14.–15. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 292, 45: středověk, novověk).
177. Pravý břeh potůčku od kóty 307, jižně silnice Ch. H. – Vlčkovice. Př. č. 235/2001, inv. č. 100666/3–34. 31 zl. (světlé keramiky): 15. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 293, s. 45: středověk, novověk).
234. Parc. č. 261 (nal. 1: „Rýcholka“) a k. ú. Žířeč 247/1 (*Sigl – Vokolek 1993*, 142: středohr., mladohr., pozdně hr.). Celkem 367 zl.: od mladší fáze středohr. do 13. stol.  
 a. Parc. č. 261/1. Př. č. 58/85. 21 zl.: mladší fáze středohr. – mladohr.  
 b. Parc. č. 261/1. Př. č. 25/81. 152 zl.: mladší fáze středohr. (jen několik ks) – mladohr.  
 c. Parc. č. 261/1. Př. č. 26/81. 61 zl.: 25 středohr.-starší fáze mladohr., 27 mladohr. – VS, 9 VS.  
 d. Parc. č. 261/1 (nal. 1a). Př. č. 128/81. 69 zl.: mladohr.  
 e. Parc. č. 261/1 (nal. 1a). Př. č. 6/83. 42 zl.: mladohr.  
 f. Parc. č. 261/1 (nal. 1a). Př. č. 33/82. 2 zl.: pozdně hr. – 13. stol.  
 g. Parc. č. 247/1, 261/1 (nal. 1a, 1b). Př. č. 134/85. 17 zl.: mladší fáze středohr. – starší fáze mladohr.  
 h. Parc. č. 247/1 (nal. 1b). Př. č. 87/83. 3 zl.: pozdně hr. – VS.  
 Mezi lok. 234 a 235 (bez parc. č.). Př. č. 89/83. 4 zl.: pozdně hr. – 13. stol.
235. Parc. č. 1058/1, 1062, 1063/2 (nal. 2) (*Sigl – Vokolek 1993*, 142: středohr., mladohr., pozdně hr.). Celkem 104 zl.: 13.–14. stol.  
 a. Parc. č. 1062, 1063/2. Př. č. 29/81. 77 zl.: 13. – 1. pol. 14. stol.  
 b. Parc. č. 1062, 1063/2. Př. č. 88/83. 14 zl.: mladohr. – 13. stol.  
 c. Parc. č. 1058/1 („Rýcholka“). Př. č. 98/86. 13 zl.: VS.
236. Parc. č. 1063/2 (nal. 3) (*Sigl – Vokolek 1993*, 143: středohr., mladohr., VS). Celkem 984 zl.: středohr., mladohr., 13. stol.  
 a. Př. č. 54/82. 8 zl.: 14.–15. stol.  
 b. Př. č. 35/82. 388 zl.: 26 mladohr., 201 mladohr. – 13. stol., 161 ze 13. stol.  
 c. Př. č. 262/93. 29 zl.: mladohr. – 13. stol.  
 d. Př. č. 135/85. 65 zl.: (mladohr.-) pozdně hr. a 13. stol.  
 e. Př. č. 22/82. 238 zl.: mladohr. a 13. stol.  
 f. Př. č. 30/81 („Rýcholka“). 59 zl.: pozdně hr. – 13. stol.  
 g. Př. č. 231/2001, inv. č. 100669/1–100. 100 zl.: mladohr.-13. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 294, s. 46).  
 h. Př. č. 232/2001, inv. č. 100667/1–55. 55 zl.: středohr., mladohr. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 294, s. 46).  
 i. Př. č. 233/2001, inv. č. 100668/7–48. 42 zl.: středohr., mladohr., pozdně hr., VS (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 294, s. 46).
237. Parc. č. 1048/1 (nal. 4). Př. č. 54/81. 1 zl.: přelom 13. a 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1993*, 143: 13. stol.).
238. Hrad (nal. 5). Př. č. 80/74. 233 zl. + 4 zl. z dutého skla (1 skvostně malovaný) + 14 zl. glaz. kachlí: 15.–17. stol. Př. č. 55/81. 2 zl.: kolem přelomu 13. a 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1993*, 143, 147; *Sedláček 1887*, 74–82). Další 14 zl., z nichž nejstarší z mladší fáze 13. až 14. stol.: *Jansa 2006*, 163, 165.
239. Parc. č. 458/14–19 (nal. 6). Př. č. 56/81. 1 zl.: VS/novověk (*Sigl – Vokolek 1993*, 143).

**CHVALKOVICE**, okr. Náchod. *V presbytáři kostela reliéfní kamenná deska s vypsáním letopočtem 1304 (Poche 1937, 126, 128, obr. 123). 1369 kostel (RDP, s. 95) sv. Jiljí (!); 1387 Jessco dictus Swab de Chwalcouicz (AC 31, č. 37, s. 11).*

Ke katastru Chvalkovic (a Krabčic) náleží nálezy místních amatérských badatelů z 60.–70. let 20. stol. ze Sebuče, jejichž lokalizace je ale problematická. Pojmenování Sebuč se na mapě stabilního katastru vztahuje k celému hrbitvu sev. od Dolan, včetně lesa nad jejich dnešním záp. okrajem. Stovky keramických zl. z objektů (r. 1959–1961) na polích v trati „Na Kultových“, „V travině“ (inv. č. 19154–20257, 20277–20298, 20327–20346, 21057–21058) a „U lesa“ (inv. č. 20299–20326) se pokusil zhodnotit A. Hejna (1966, 337–340, 354; 1967, 30–31; srov. též *Sigl 1972*, 111–119; zde viz Krabčice). Rustikální charakter nekvalitní, hrubé keramiky znesnadňuje její přesnější datování. Někdy pokročilá a jindy primitivní tvary, vesměs zhotovené z písčitého materiálu a špatně vypálené, jsou zdobené prvky pozdně hr. charakteru (jednoduchá i vícenásobná vlnice, vpichy, rytá šroubovice). Uvažovat lze o 13. či starší fázi 14. stol. (k některé z lokalit 8, 42 či 175 se vztahují publikace *Sigl 1981*; *Sigl – Vokolek 1978*, s. 10: středověk; *Sigl – Vokolek 1982*, s. 7: hradištní).

7. Zahradka čp. 60. Nádoba s pražskými groši, po r. 1305 (*Radoměřský – Richter 1974*, č. 45, s. 86–87).

8. Sebuč, „Na Kultových“.

42. Sebuč, „V travině“. Nejasné, která ze dvou poloh vyznačených v mapě.

**JAROMĚŘ**, okr. Náchod. *Přehled archeologických nálezů z katastru Jaroměře zpracoval R. Bláha (1998), proto ze jsou uváděna pouze nálezště mimo historické jádro města, k němuž počítám i obě předměstí. Vzhledem k cíli této práce a k množství nálezů různé výpovědní hodnoty se zaměřuji pouze na průkazné stopy středověkého osídlení do 13. století.*

Z neznámého místa v Jaroměři či z jeho blízkého okolí pocházejí miska slezského typu z 7.–9. stol. (M Jaroměř, inv. č. 12649; *Bubeník 1972*, 546–547) a meč řazený do doby od závěru 10. do 12. stol. (*Pleiner – Plzák – Quadrat 1956*, 317, 332–325).

14. Návrsí Libina(-ny), „proti Rtyni nad cihelnou“. Kostrové hroby, u dvou koster páry bronzových záušnic (*Duška 1886*, 390; 1898, 38; *Bláha 1998*, 88, č. 31).



15. Poloha **Na spravedlnosti**, parc. č. **3579, 3590**. PŘ. č. **53/92**. 3 zl.: středohr. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993*, 11; *Bláha 1998*, 89, č. 42).
16. Poloha Mršník. M Jaroměř inv. č. 14042, 14043. 3 zl.: pozdně hr. – 13. stol. (*Bláha 1998*, 89, č. 48) – poloha totožná s č. 15?
23. **Parc. č. 2893** (za hřbitovem). **NM Praha, inv. č. 88787–88796**. Objekt, z něhož 4 zl. a železné předměty: mladohr.-13. stol. (archív ARÚ AV ČR, čj. 1901/52; *Charvátová et al. 1992*, 75).
24. Parc. č. 3259. PŘ. č. 28/82. 2 zl.: 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1984a*, 42a).
31. **Brdce. Parc. č. 3942, 3959** (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 9; 1983, s. 8; 1984a, 42c; *Sigl 1985c*; *Bláha 1998*, 88, č. 38; *Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 321, s. 50).
- a. PŘ. č. **46/82**. 62 zl.: 2. pol. 13.–14. stol.
- b. PŘ. č. **69/83**. 167 zl.: 2. pol. 13.–14. stol.
- c. PŘ. č. **190/01**, inv. č. **100469/1–26**. 26 zl.: 13. – 1. pol. 14. stol.
40. **Na ptákách**. Při rozvážení tzv. **Valáškovy kopce** v r. 1858 nalezeny 3 kostry, u jedné z nich stříbrná záušnice. Snad tamtéž nalezena i bronzová záušnice (*Petera-Rohoznický 1859*, 280; *Duška 1898*, 38; *Sklenář 1992*, 86; *Bláha 1998*, 88, č. 35). Podle *J. Dušky* (1886, 329) pohřebiště („celé kostry s popelnicemi, jichž velké množství“) leželo „o něco doleji“ než laténská lokalita. Z blíže neznámé polohy „Na ptákách“ fragment nádoby **M Jaroměř, inv. č. 10 667**: patrně středohr. (*Hejna 1968*, 26, 28).
49. Na vrších. PŘ. č. 192/2001 (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 322, s. 50: středověk).
74. **Parc. č. 3243, 3245**. PŘ. č. **158/89**. 32 zl.: 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, s. 11; 13. stol.).
147. **Zahradka domu Na vinici**. PŘ. č. **31/75, 33/75**. Keramika 13. stol. (*Wolf 1977*).
148. Parc. č. 3186/1. PŘ. č. 204/88. Keramika 13.–15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 12).

**Jaroměř – Horní Dolce**. Ve 2. pol. 20. stol. došlo k přecíslování zdejších parcel, a lokalizace nálezů je při nejasnosti, k jaké etapě číslování se údaje vztáou, někdy nejistá, někdy nemožná.

69. Parc. č. 2696/1. středověk (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 8; *Kalferst 1985*, č. 95d).
70. **Parc. č. 2717, 2732–2736, 2792, 2794–2800** (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 8; *Kalferst 1985*, č. 95d; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 11: středohr., mladohr. až středověk; *Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 14: mladohr.; *Sigl – Vokolek 1984d*, 8; *Vokolek 1997*, 655–657: starohr.).
- a. PŘ. č. **39/83–58/83, 96/86**: 984 zl.: mladohr. – 13. stol. Získáno z orbou narušených objektů (viz *Bláha 2000*).
- b. PŘ. č. **126/90**. 21 zl.: starohr. až VS
71. Parc. č. 2869 (pravý břeh potoka). PŘ. č. 42/75. 3 zl.: 14. stol. (?).
72. **Parc. č. 2891**. PŘ. č. **165/81**. 6 zl.: středohr. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 8; *Kalferst 1985*, č. 95a; *Sigl – Vokolek 1984c*, č. 132a: doba hradištní).
73. **Parc. č. 2900**. a. PŘ. č. **91/82**. 4 zl.: 3 z nich ml. fáze starohr. – starší fáze středohr. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 8: starohr.; *Kalferst 1985*, č. 95b).
- b. PŘ. č. **21/82**. 12 zl. a hrouda Fe strusky: mladohr. – 1. pol. 13. stol.
- c. PŘ. č. **48/81**. 14 zl.: středohr.-mladohr. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 10: středohr., středověk; *Sigl – Vokolek 1984c*, č. 132a: uved. př. č. 144–156/81).
- d. PŘ. č. **161/81**. 5 zl.: středohr.-mladohr. (*Sigl – Vokolek 1984c*, č. 132b).
136. 136a, b – v důsledku přecíslování parcel možné polohy, zahrnuté zde pod č. 70.
137. „**Na rybníčkách**“. PŘ. č. **49/2001**, inv. č. **100375/1–124**. 124 zl.: 15.–16. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 134, s. 23: středověk, novověk).
138. Přední Dolce. PŘ. č. 118/2000, inv. č. 100957/1–16. 16 omletých střípků: přibližně 1 třetina VS, 2 třetiny novověk (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 305, s. 47).
- Nelokalizováno: 65. Parc. č. 141/1. PŘ. č. 8/81. 9 zl.: 14.–15. stol.; 66. Parc. č. 523. PŘ. č. 53/92 (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993*, s. 11: hradištní); 67. Parc. č. 2316, 2308 (pole jz. od Dolského potoka). PŘ. č. 42/82. 1 zl.: mladohr.; 68. Parc. č. 2407/1 (pole vých. od Dolského potoka). PŘ. č. 41/82. 2 zl.: mladohr. – VS; Bez parc. č. PŘ. č. 26/65. 1 zl.: středohr.

**JASENNÁ**, okr. Náchod. 1305 *Hengstberch* (*RBM II*, č. 2065, s. 891); 1343 *Jasseni* (*RBM IV*, č. 1322, s. 533); 1344 *Jasseni* (*MV I*, č. 367, s. 218); 1349 *Rospereg* (*Dobner 1774*, s. 336); 1352 *Jasseny* (*Dobner 1774*, s. 341); *kostel 1352 Rospereg* (*RDP*, s. 90); 1409 *Jasseny alias Rospereg* (*LC VI*, s. 270) *atd.* 1363 *kostel* (*LC I.2*, s. 4).

86. „**Na dvoře** tzv. **Staré školy**“, čp. **136**. **Bez př. č.** (sběr 1968). 10 velkých zl.: pozdně hr. – 13. stol. (*Sigl 1968*).

**JEZBINY**, okr. Náchod. 1406 (*LE VIII*, 97).

25. **Parc. č. 950/1**. PŘ. č. **203/88**. 108 zl.: nejméně 6 středohr., většinou však mladohr. (– 13. stol.?) (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 13).

**KAŠOV**, okr. Trutnov – viz č. 56.

**KLENY**, okr. Náchod

161. Parc. č. 81. PŘ. č. 59/91. 3 střípky: VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 15: středověk, ale jako parc. č. uvedeno 84).

**KRABČICE**, okr. Náchod. 1385 *villa* (*LE II*, č. 376, s. 222).

175. **Sebuč**. Návrší spadající na sev. straně k Černému potoku, „menší soubor keramiky 12.–13. stol.“ (*Sigl 1972*, 8). Snad lokalita „U lesa“ (viz Chvalkovice).

**LEJŠOVKA**, okr. Hradec Králové

87. Jv. okraj intravilánu. PŘ. č. 60/02, inv. č. 101050/1–8. 8 zl.: 15.–16. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 417, s. 63).

**LHOTA U NAHOŘAN – DOUBRAVICE**, okr. Náchod. *Lhota: 1405 (LE VIII, 10)*.

108. Parc. č. 1808, 167, 169 (Doubravice). PŘ. č. 62/83. 1 zl.: VS (*Vokolek 1985f; Sigl – Vokolek 1983*, s. 9). Naleziště lokalizováno pomocí náčrtku přiloženého k nálezům, čísla parcel neodpovídají.

241. Parc. č. 84, 86 (Lhota u Nahořan). PŘ. č. ? (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 11) – nenalezl jsem.

**LITIČ**, okr. Náchod

44. Parc. č. 420. PŘ. č. 169/84. 9 ometých zl.: 2. pol. 13.–14. stol. (*Boček – Kalferst 1987a*: středověk).

46. Parc. č. 242, 248, 250 (záp. okraj obce). PŘ. č. 143/88. 19 ometých zl.: většinou 13.–14. stol., 1 z 16. stol. (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 13)

**MALÁ SKALICE**, okr. Náchod. *1324 Budimerus et Natko de Zcalicz (?; viz Sedláček 1887, 49; Profous – Svoboda 1957, 67), kostel 1369 (RDP, s. 95) – srov. Česká Skalice.*

251. Parc. č. 116/1 (hrana úpské terasy sev. od kostela; místo bývalé tvrze). Vrstva a objekty s keramikou z 2. pol. 13. – poč. 14. stol.; ulož. M Náchod (*Lochmann 1982*, 51; *1983*, 35; viz *Sedláček 1887*, 49–50; srov. též popis J. M. Ludvíka in: *Bouza – Mühlstein 1975*, 5).

**MALÉ HŘIBOJEDY**, okr. Trutnov

57. Nal. 9: objekt ve výkopu pro kanalizaci. PŘ. č. 144/88. 11 zl. ze 2. pol. 13.–14. stol. (a hrudky mazanice a úlomky pískovce).

**NAHOŘANY**, okr. Náchod

105. Parc. č. 175, 176, 199.

a. PŘ. č. 63/87. 2 zl.: 1 z nich (tuh.) 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 14).

b. PŘ. č. 171/84. 14 zl. (1 z tuh. zásobnice): mladší fáze mladohr. ? – 13. stol. (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 14; *Vokolek – Boček 1987d*).

c. PŘ. č. 92/82. 1 zl.: mladohr. – 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 12: středověk; *Sigl – Vokolek 1983*, s. 9: hradištní).

d. Parc. č. 164, 169. PŘ. č. 140/81. 2 zl.: 13.–14. stol.

e. Parc. č. 164, 169. PŘ. č. 65/83. 12 zl.: VS (13. – 1. pol. 14. stol.?).

106. a. Parc. č. 334/1, 335/1, 2 (nal. 3a). PŘ. č. 132/87. 27 zl. (1 z tuh. zásobnice): mladší fáze mladohr. – 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 14: 13. stol.).

b. Parc. č. 337/1–2 (nal. 3b). PŘ. č. 133/87. 43 zl. (4 z tuh. zásobnice): 13. stol.

107. Parc. č. 316/3, 321, 325 (vých. část). PŘ. č. 62/88. 4 zl.: 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 14).

Nelokalizováno: „kamenné hroby a v nich střepey s vlnicí, žel. nože, přesleny“ (*Příč 1909*, 342; *Sigl 1972*, 186, s lit.).

**NEZNÁŠOV**, okr. Náchod. *1370 ... Jesconis de Neznassow (LC II, s. 39)*.

131. a. Parc. č. 131/2–5 (nal. III). PŘ. č. 68/83, i. č. 59318–51322. 5 zl.: 2. pol. 14. – 1. pol. 15. stol. (2 z nich snad starší?) (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 10; *Vokolek 1985*, č. 284d).

b. Parc. č. 131/2–5. PŘ. č. 13/90. 3 zl.: mladohr., a černé (rudné?) kameny (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 19; *Novák 2003*, 150).

132. Parc. č. 132/13, 133/8–12, 25, 26–29, 30–35. PŘ. č. 8/82, inv. č. 59218–59225. 8 zl.: některé z nich, ne-li všechny, mladohr.

133. Parc. č. 108/13–20 (nal. VII – pole ssv. od mlýna Skořipka, u polní cesty z Neznášova k mlýnu). PŘ. č. 27/90. 57 zl.: 2. pol. 13. – poč. 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 19).

134. a. Parc. č. 72/10–17 (nal. VIII – pole sv. od cesty z Neznášova k mlýnu Skořipka). PŘ. č. 38/90. 18 zl.: mladohr.–13. stol., 1 z 15. stol. ? (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 19).

b. Parc. č. neuved. (nal. VIII). PŘ. č. 37/90. 12 zl. z profilu obj.: 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 19; *Novák 2003*, 150).

135. Parc. č. 71/7 (nal. X). PŘ. č. 157/89. Neurčitelný počet ometých, snad i středověkých zl. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, s. 14).

228. Parc. č. 138 (nal. IIa). PŘ. č. 67/83, i. č. 59281–59293. 13 zl. (včetně 1 z kachle): 14.–15. stol. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 9; *Novák 2003*, 150).

**POHOŘÍ**, okr. Rychnov n. Kn. *1361 (LE I, s. 30)*

250. Parc. č. 1032, 1046, 1047/1, 1051. a. PŘ. č. 138/87. 23 zl., 2 zl. kachle: 14.–16. stol. (*Boček 1989; Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, 17: středověk).

b. PŘ. č. 1/89. 21 zl.: 15.–16. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990*, 14–15: středověk; *Sigl 1995*: středověk).

**RAČICE NAD TROTINOU**, okr. Hradec Králové

218. PŘ. č. 23/02, inv. č. 101000/1–2. 2 zl.: 13.–14. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 676, s. 101).

219. Parc. č. 451, 452, 453. PŘ. č. 235/93. 1 zl. z objektu IV: hradištní (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1994*, s. 11).

220. Vých. od dvora Frantov.

a. PŘ. č. 25/02, inv. č. 100999/29–35. 7 zl.: 4 z 13.–14. stol., 3 zl. trojnožky z 16.–17. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 677, s. 101).

b. 790 zl.: 14.–17. stol. (viz *Drnovský 2005*).

Nelokalizováno: Mladohradištní kostrové pohřebiště. Při stavbě železnice nalezeny kostrové hroby, z nichž esovitě záušnice plátované stříbrem o průměru 2,5 a 2,6 cm a další kovové předměty (MVC HK, inv. č. 13596–13603; *Sigl 1972*, 191).

#### RASOŠKY, okr. Náchod

45. Parc. č. 1878/1 (pole jz. od voj. hřbitova). Př. č. 205/88. 4 omlété zl.: středověk (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 16).

#### RODOV, okr. Hradec Králové. 1318 *Milota de Rodowa* (RT, č. 138, s. 40).

90. Štěrkovna u strážního domku č. 33 při železnici. „Hradištní sídliště“ (Excerpta dle J. Dušky).

93. **Poloha zaniklé vsi Zderaz**. a. „hradištní sídliště“ (*Přč 1909*, 406; *Sigl 1972*, 125).

b. Př. č. 31/2003, inv. č. 101078/1–2. 2 střípky: VS (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 751, s. 111).

94. Parc. č. 819/1. Př. č. 243/93. 4 zl.: 3 z 13.–14.?, 1 z 15. stol.?  
(*Kalferst – Sigl – Vokolek 1994*, s. 12).

95. Parc. č. 924. Př. č. 244/93. Nejméně 8 zl. ze 13.–14. stol., jisto jen 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1994*, s. 12).

97. Parc. č. 439/8. Př. č. 78–81/87. V dep. jsem nenalezl (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 21: středověk).

98. „U křivého dubu“. Př. č. 13/2003, inv. č. 101083/34. 1 zl.: VS (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 691, s. 103).

125. Parc. č. 262, 263, 270 (nal. II). Př. č. 202/83. 8 zl.: 13. – 1. pol. 14. stol. (*Vokolek 1985c*, č. 386b: středověk).

126. Parc. č. 58 (nal. Ic). Př. č. 51/91. 2 zl.: 1 pozdně hr. a 1 ze 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 24).

127. Parc. č. 468/14–16, 23, 24, 31 (nal. VII, ale uváděno též nal. III). Př. č. 162/85. 22 zl.: 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 18; *Vokolek – Boček 1987c*).

128. Parc. č. 110, 111/1, 113 (nal. VI). Př. č. 161/85. Nejméně 6 z otřelých zl.: VS (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 18; *Vokolek – Boček 1987c*).

129. Parc. č. 139, 140, 143/1 (nal. VIII). Př. č. 163/85. 5 zl.: 2. pol. 13. – 1. pol. 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 18; *Vokolek – Boček 1987c*).

130. Parc. č. 926. Př. č. 245/93. 1 zl.: mladohr. – 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1994*, s. 12).

201. **a. Parc. č. 81/13–24, 26, 29, 35, 77/3, 4** (nal. Ia). **Př. č. 156/85**. 3 zl.: mladší fáze středohr. – mladohr. (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 18; *Vokolek – Boček 1987c*).

**b. Parc. č. 81/17, 21, 26** (nal. Ia). **Př. č. 201/83**. 2 zl.: středohr.–mladohr. (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984*, s. 9; *Vokolek 1985*, č. 386a).

**c. Parc. č. 77/3–4, 81/12–26, 88/1/1, 4, 7** (nal. Ia, Ib). Př. č. 200/83. 4 zl.: 14.–15. stol.

**d. Př. č. 553/2001, inv. č. 100483/65**. 1 zl.: středohr. či mladohr. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 690, s. 103).

202. Parc. č. 297/7, 6, 458/12–15 (nal. III). Př. č. 195/84. 3 zl.: VS (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 15: 13. stol.; *Vokolek – Boček 1987c*: středověk).

204. Parc. č. 300/2; svah nad levým břehem Trotiny, jz. od podjezdu žel. trati a silnice do Rodova; nal. III). Př. č. 4/84. 1 zl.: VS (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984*, s. 10).

212. Trotina. Parc. č. 341/1, 343/1. Př. č. 82/87. 13 zl.: 14. stol., 2 z 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 22)

221. **Trotina: na dvoře zájezdního hostince** (jindy „vedle dvora“) r. 1885 odkryto 11 kostrových hrobů, v některých „dlouhé železné nože“ (*Sigl 1972*, 195).

222. **Tvrziště. Př. č. 61/05**. 15 střípků: 15.–16. stol.

Nelokalizováno: U osady Trotina r. 1907 kostrový „slovanský“ hrob (*Sigl 1972*, 136). Trotina – šutrovník ke Smiřicím: nálezy hradištní keramiky (*Přč 1909*, 403; *Sigl 1972*, 136–137) – srov. č. 90. Trotina: nádoba pozdně hr. či 13. stol., M Jaroměř inv. č. 2623 (*Sigl 1972*, 136–137). Pod vrchem Lískovcem v r. 1879 při odkopávání břehu „hradištní sídliště“ (Excerpta).

#### ROHENICE, okr. Hradec Králové. 1356 *kostel* (LE I.1, s. 21).

149. Zahrada domu čp. 19. M Orl. hor Rychnov n. Kn., př. č. 296/97. 10 zl.: 15.–16. stol.

#### ROŽNOV, okr. Náchod. *Ves doložena k r. 1387* (AČ 31, č. 37, s. 11).

51. **Parc. č. 53, 67, 500, 501, 519** (severových. okraj obce až k polní cestě k vepřinu). **Př. č. 126/83**. 432 zl.: středohr., mladohr., 13. stol. (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984*, s. 10: udávají čpp. 140, 151/1,2, 148, 199). Min. 1 miska/poklička, 2 červ. mal., 9 fragmentů zásobnic více či méně tuh. (Z naleziště též 5 hrud Fe strusky, ale vzhledem ke zdejšímu latenskému osídlení nejasné datování.) Přibližně třetina souboru středohr.–starší fáze mladohr., zbytek mladší fáze mladohr. – 13. stol.

52. **Parc. č. 377, a. Př. č. 4/81**. 40 zl.: mladohr. – 13. stol., z toho 1 světlý s červ. mal., 1 okraj středověk.

**b. Př. č. 18/82**. 25 zl. středohr.–mladohrad. – 13. stol., 1 z 15.–16. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 12).

**c. Př. č. 64/83**. 6 zl. středohr.–mladohr. (2 slídnaté, vypadají středohr.) 1 zdoben vpichy (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 10).

53. **Parc. č. 140, 148, 151/1–2, 199** (záp. od obce). **Př. č. 125/83**. 30 zl. středohr.–mladohr. (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984*, s. 10: uvedeno pod př. č. 126/83).

54. **„Pole čp. 48**, na levé straně silnice“: kostrový hrob s železnou sekerkou (*Sigl 1972*, 192).

K lokalitám 51, 52c či 53 se váže publikace *Vokolek 1985b* (př. č. 126/83, 64/83, ale parc. č. 377, 140, 148, 151/1,2, 199: hradištní, středověk).

#### RTYNĚ, okr. Náchod. *Ves doložena k r. 1387* (AČ 31, č. 37, s. 11).

48. **Parc. č. 96** (pole na levém břehu potoka Jordánu vých. od obce).

**a. Př. č. 172/84**. 4 zl.: mladohr. (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 15, *Vokolek – Boček 1987b*).

**b. Př. č. 37/82**. 8 omlétých zl.: VS.

193. Parc. č. 344 (pod mezí na úpatí vrchu Libina). Př. č. 53/75. 2 zl.: VS.

#### RYCHNOVEK, okr. Náchod

Nelokalizováno: Svah nad pravou stranou silnice Jaroměř – Nové Město n. Met. M Náchod, př. č. 17/80: zl. keramiky a kachlí 14.–16. stol.

**ŘÍKOV**, okr. Náchod

160. a. Parc. č. 99/1, 105/1.2, 107/1. PŘ. č. 148/87. 26 zl.: 14. – 1. pol. 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 19).  
b. Parc. č. 96/1, 99/1, 104/1. PŘ. č. 84/86. 2 zl.: 1 z nich pozd. stf. (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 19).

**SEMONICE**, okr. Náchod. *Kostel doložen k r. 1352 (RDP, s. 90). 1357 Pesconis et Jostonis fratrum dictorum Herynk de Semonicz (LC I.1, s. 9).*

230. a. Parc. č. 13/2. PŘ. č. 147/88. 10 omlětých zl.: 13. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 17).  
b. Mezi čp. 14 a novostavbou. PŘ. č. 649/01, inv. č. 100266/1–6. 6 zl.: 17.–19. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 727, s. 108).  
231. Parc. č. 156/2, 157. PŘ. č. 187/81. 5 zl.: 15.–16. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 13; středověk).  
232. Parc. č. 114. PŘ. č. 432/92. 3 poničené hroby: 1 esovitá záušnice (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1993*, s. 17).  
233. a. „U bývalé rychty“, M Jaroměř, inv. č. 342. 1 zl.: 13. stol. (*Sigl 1972*, 120).  
b. Dům čp. I. R. 1895 nalezen soubor ca 160 železných předmětů, několika keramických nádob a zl. ad. (*Huml 1967; Klápště 2005*, 165–166; k nálezům srov. *Hošek 2006*): 14. stol.

**SENDRAŽICE**, okr. Hradec Králové. *1297 Andreas de Zendrasicz (RBM II, č. 1769, s. 761). Kostel doložen k r. 1352 (RDP, s. 91).*

212. U kostela. PŘ. č. 583/01, inv. č. 100792/42–50. 9 zl.: VS (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 728, s. 108).  
213. Zahradu domu čp. 22. „Hradištní“ objekty a keramika „zdobená vlnici a šroubovici“ (tedy nejspíš 13. stol.). „Keramika, kachel s motivem Meluzíny“ – tvrziště (Excerpta).  
214. Parc. č. 625. PŘ. č. 71/69. Ca 25 zl.: 14.–15. stol. (*Sigl 1972*, 120; 13. stol.)  
215. Parc. č. 495/1–3, 498, 507. a. PŘ. č. 160/84. 2 omlěté zl.: VS (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 16).  
b. PŘ. č. 33/69. 1 zl.: pozdně hr. – VS.

Nelokalizováno: Depot pražských grošů a „hradištní sídliště“ (Excerpta).

**SMÍŘICE**, okr. Náchod (nerevidoval jsem). *1380 Elisabeth de Smyrzicz (LC IV, s. 143); 1392 munitio Smirzicz (AČ 31, č. 81, s. 28).*

91. U strážního domku č. 35 při železnici. „Hradištní sídliště“ (Excerpta dle F. Petery-Rohoznického).  
92. **Návrší mezi Smířicemi a Holohlavy:** průkop pro železnici.  
a. Při stavbě trati 1857–1858: „středověké sídliště, keramika, zlomky kachlů“. Mladohr. – pozdně hr. keramika, MVC HK, neinv. (Excerpta).  
b. **Kostrové pohřebiště** – 15 hrobů ve 3 řadách (kopáno 1857 a 1896; *Sigl 1972*, 193, s lit.).  
96. Parc. č. 255/1: „hradištní sídliště“ (Excerpta)  
170. Parc. č. 611. a. PŘ. č. ?. „Sídliště ze 14. stol.“ (*Sigl – Vokolek 1978*, s. 9; *Sigl 1981a*).  
b. PŘ. č. 71–73/87. *Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 21; 14. stol.  
c. PŘ. č. 75/90. *Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 25–26; středohr.  
171. a. Parc. č. 290/2, 294, 297. PŘ. č. 32/83. *Vávra 1985*, č. 417b: středověk; *Sigl – Vokolek 1983*, s. 10: středověk.  
b. Zbuzany, jižně od hřbitova. PŘ. č. 580/2001, inv. č. 100809/43–45. 3 zl.: VS (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004*, č. 750, s. 111).  
172. Parc. č. 9/1: zničené sídliště ze 13. stol. (*Sigl 1978b*).

Nelokalizováno (Excerpta): Středověká keramika z výkopu pro vodovod na hlavní silnici. Při regulaci Labe v r. 1952 nalezen monoxyl.

**SMRŽOV**, okr. Hradec Králové

216. Pole za statkem čp. 25. „Hradištní keramika“ (*Piř 1909*, 402; *Sigl 1972*, 125).  
217. U kapličky na návsi u rybníčku: při vyklizení „hradištní keramika“ (Excerpta).  
V obou případech se může jednat i o nálezy keramiky z 13. stol.  
V blízkosti vsi nelokalizované „slovanské sídliště“ mezi Hubílesem a Skalici (Excerpta).

**SVINIŠTANY**, okr. Náchod

100. a. Parc. č. 90/17–20. PŘ. č. 12/82. 1 zl.: 13. stol. – další 3 zl. neurčitelné, mohou být pravěké.  
b. Parc. č. 90/10, 13, 17. PŘ. č. 36/84. 3 zl.: 13. stol.? (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984*, s. 10; *Sigl 1985f*, č. 439b).  
101. a. Parc. č. 62, 71, 74, 79. PŘ. č. 192/88. 11 zl.: 2. pol. 13. – 1. pol. 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 18).  
b. Parc. č. 62, 71, 74, 79. PŘ. č. 60/87. 19 zl.: 14. stol. – poč. 15. stol.? (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 22).  
102. a. Parc. č. 255/2–3, 30/2, 31, 46–48. PŘ. č. 60/83. 60 zl. (2 z tuh. zásobnice): mladší fáze mladohr. – 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 10; *Sigl 1985f*, č. 439a).  
b. Parc. č. 255/2–3, 30/2, 31, 46–48. PŘ. č. 61/87. 35 zl.: mladohr. – 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 21).  
103. Parc. č. 64, 65 (za autobus. zastávkou). PŘ. č. 38/84. 2 zl.: 13.–14. stol. (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984*, s. 10; *Sigl 1985f*, č. 439b).

**VELICHOVKY**, okr. Náchod. *1389 villa Welichow (LE XII, 39).*

47. a. Parc. č. 406, 407, 408/1–2, 409/1, 410, 411, 412/1–2 (pole vých. od silnice Rožnov – Velichovky, u vodárny). PŘ. č. 75/86. 9 zl.: mladohr. (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 22).  
b. Parc. č. 386/1. PŘ. č. 76/861. 1 zl.: mladohr. (*Sigl – Vokolek 1986*, s. 22).

Nelokalizováno: „kostra a u ní sekerka“ (*Piř 1909*, 349; *Sigl 1972*, 196).

**VELKÁ JESENICE**, okr. Náchod

121. Parc. č. 293/4–7 (pole vpravo od silnice Jaroměř – Nové Město n. M., mezi křižovatkou na k. 286 a křižovatkou u mostu přes potok Rozkoš). PŘ. č. 38/82. 17 zl.: 14.–15. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 13).

**VELKÝ TŘEBEŠOV**, okr. Náchod. *Kostel zmíněn k r. 1355 (LC I.1, s. 23), 1369 (RDP, s. 95).*

32. **Parc. č. 354/1** (nal. I). celkem 135 zl. mladohr. – pozdně hr. a VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 24*).  
 a. **Př. č. 10/81**. 66 zl.: mladohr. – VS. Převažuje VS.  
 b. **Př. č. 47/81**. 17 zl.: 13.–14. stol.  
 c. **Př. č. 182/81**. 4 zl.: 13. – poč. 14. stol.  
 d. **Př. č. 58/87**. 48 zl.: mladohr. – 13. stol.
33. **Parc. č. 313/6–9** (nal. II). 32 zl. VS (*Sigl – Vokolek 1983, s. 11; Kalferst – Sigl – Vokolek 1989, s. 19; Sigl 1985d*).  
 a. **Př. č. 11/81**. 15 zl.: 13. (– 1. pol. 14.?) stol.  
 b. **Př. č. 81/83**. 1 zl.: 2. pol. 13. – 1. pol. 14. stol.  
 c. **Př. č. 153/88**. 16 zl.: 2. pol. 13., 14. a poč. 15. stol.
34. **Parc. č. 311/6, 8–12** (nal. III). **Př. č. 12/81**. 8 zl.: 2. pol. 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1982, s. 13–14*).
35. **Parc. č. 430** (nal. IV). **Př. č. 13/81**. 8 zl.: 13.–14. stol. (*Sigl – Vokolek 1982, s. 13–14*).
36. **Parc. č. 312/6** (záhumenek za zahradou mateřské školy). **Př. č. 59/87**. 2 zl.: 13.–14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 24*; uvedeno př. č. 54/87).

**VESELICE**, okr. Náchod. *1370 Dluhomil Miles de Wesselicz (LC II, s. 27).*

37. **Parc. č. 507, 515, 516, hrad** (*Sedláček 1883, 159*).  
 a. **Př. č. 136/87**. 15 zl.: VS (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987, s. 25*).  
 b. **M Náchod, př. č. 4/80**. Keramika 14.–15. stol. a zl. železa (*Lochmann 1983, 36*).  
 c. **Př. č. 687/2001, inv. č. 100269/1–20**. 18 zl.: 14., 15., 16. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004, č. 851, s. 125*).
41. **Poloha „Na bahnách“**. **M Náchod př. č. 3/67**. Keramika z rozrušených sídlištních objektů: 13. stol. (*Tocháček 1968; Sigl 1972, 145–146*).

**VESTEC**, okr. Náchod

56. **Parc. č. 205**. **Př. č. 116/85**. 1 ometlý zl.: mladohr.? (*Sigl – Vokolek 1986, s. 23; Boček – Kalferst 1987b*).  
 Patrně však tatáž poloha, jež je evidována pod **př. č. 61/72** a zařazena na k. ú. sousedního Kašova, na „pole na V od dvora Nová Amerika“, ca 160 m jižně polní cesty na terénní vlně. 18 zl.: pozdně hr. – 13. stol.
82. a. **Parc. č. 85/2, 87/4, 88**. **Př. č. 19/81**. 21 zl. (2 z tuh. zásobnice a 1 z renes. kachle): 2. pol. 13.–14.–16. stol.  
 b. **Parc. č. 67**. **Př. č. 45/81**. 27 zl.: 3–4 snad 13. stol., zbývající konec 14. až 15. stol.  
 c. **Parc. č. 85/2**. **Př. č. 18/81**. 10 zl.: pozd. hrad. – 13. stol. (*Sigl – Vokolek 1982, s. 14*).  
 d. **Parc. č. 70/1, 78**. **Př. č. 46/81**. 17 zl. (2 z tuh. zásobnice): 2. pol. 13.–14. stol., 1 z 2. pol. 14. – 1. pol. 15. (*Sigl – Vokolek 1982, s. 14*).  
 e. **Parc. č. 73, 78**. **Př. č. 15/81**. 10 zl.: 15. stol., 1 snad mladohr. (z tuh. zásobnice) (*Sigl – Vokolek 1982, s. 14*).  
 f. **Parc. č. 73**. **Př. č. 16/81**. 17 zl.: 15. stol.
83. a. **Parc. č. 39–47**. **Př. č. 40/84**. 2 zl.: mladohr. (*Frolík – Kalferst – Sigl 1984, s. 11; Vokolek 1985, č. 501c*).  
 b. **Parc. č. 39–41, 43–46**. **Př. č. 9/83**. 1 zl.: středohr. – mladší fáze mladohr. (*Sigl – Vokolek 1983, s. 11; Vokolek 1985, č. 501a*).
84. **Parc. č. 159–163**. **Př. č. 8/83**. 2 zl. (1 z tuh. zásobnice): mladohr. – VS (*Sigl – Vokolek 1983, s. 11, Vokolek 1985, č. 501b*).

**VILANTICE**, okr. Trutnov. **Chotěborky**. *1348 kostel v Chotěborkách (LC I.1, s. 27), 1355 (LC I.1, s. 23).*

223. Při rozšiřování **hřbitova** na konci 19. stol.: kolem dvaceti kostrových hrobů, z nichž bronzové esovitě záušnice. Dochovaná jedna, o průměru 5,5 cm: M Jaroměř, inv. č. 649 (*Pič 1909, 334; Sigl 1972, 175*).
224. **Farní zahrada**: a. 11 „hradištních“ zl. (*Sigl 1972, 160, s lit.*). Může se jednat o nález keramiky z VS.  
 b. **Př. č. 689/01, inv. č. 100194/1–40**. 31 zl.: (16.), 17., 18. stol. a 7 zl. kachlů z kamen 18.–19. stol. (*Bláha – Kalferst – Sigl 2004, č. 853, s. 125: středověk, novověk*).

**VLKOV**, okr. Náchod

59. **Parc. č. 527** (pole po pravé straně silnice Černožice – Vlkov, vedle labské nivy). **Př. č. 93/70**. 1 zl.: 14.–15. stol. (*Sigl 1973, č. 277a*).
60. **Parc. č. 538** (pole za humny na záp. okraji vsi). **Př. č. 94/70**. 6 zl.: 13.–14. stol. (*Sigl 1973, č. 277b*).
61. **Parc. č. 486**. a. **Př. č. 136/82**. Obj. 42. 2 zl.: 13. stol.  
 b. **Př. č. 135/82**. Obj. 41. 28 zl.: středohr. – starší fáze mladohr.  
 c. **Př. č. 137/82**. Obj. 45. 6 zl.: mladohr.–13. stol.(?)  
 d. **Př. č. 139/82**. Obj. 46. 11 zl.: mladší fáze středohr. – mladohr.  
 e. **Parc. č. 448, 474, 438, 462, 486** (sběr). **Př. č. 141/82**. 9 zl.: 1 z 2. pol. 13. stol., 2 středohr.–mladohr., zbývající z 13. stol.
62. a. **Parc. č. 433**. **Př. č. 126/82**. Obj. 32. 1 zl.: středohr.  
 b. **Parc. č. 433**. **Př. č. 126/82**. Obj. 29. 2 zl.: středohr.
63. **Parc. č. 344**. **Př. č. 165/89**. 37 zl.: (2. pol.?) 13. – (1. pol.?) 14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1990, s. 19–20*).
64. **Parc. č. 558** (pole po pravé straně polní cesty vedoucí pod hřbitovem ke Smiřicím). **Př. č. 95/70**. 3 zl.: 13. stol.? (*Sigl 1972, 147; 1973, č. 277c*).

Nelokalizováno: Mezi Vlkovem a Smiřicemi při starém Labi: raně středověké zl. a ostruha s bodcem (*Sigl 1972, 146*). Pole p. Adamíry. MVČ HK, inv. č. 18119–18120 (*Sigl 1972, 146–147: fragmenty pozdně hr. zásobnic*). Pole p. Rezka a p. Veverky. MVČ HK, inv. č. 13302, 13311–13312, 13335–13336, 13339–13342. Ca 20 zl.: mladohr. (*Sigl 1972, 147: středohr.*).



**VOLOVKA**, okr. Náchod. Poloha **Vinice**.

- 120a. Parc. č. 452–455, 458–459, 463, 466, 467, 469, 470** (pole záp. od obce, nal. I).  
**a. PŘ. č. 110/84.** 34 zl.: většina mladohr. (nelze vyloučit, že některé mladohr. jsou i mezi 18 zl. zařazenými jako laténské: př. č. 110/84), u zbývajících nejasné datování do středověku (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 20).  
**b. PŘ. č. 193/88.** 7 zl.: většinou mladohr. (jen některé jisté), 1 z 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 19).
- 120b. Parc. č. 463, 466, 467, 469–475, 489** (pole sz. od obce, nal. II).  
**a. PŘ. č. 111/84.** 148 zl. a 1 přeslen (*Kalferst – Sigl 1985*, s. 20). Jako nejstarší složka vystupuje 6 zl. středohr. nebo starší fáze mladohr. (výzdoba většinou takřka setřena, u 1 patrné svislé rýhy uvnitř). Z dalších 142 zl. některé snad mladší fáze středohr., převážně ale mladohr.  
**b. PŘ. č. 194/88.** 13 zl.: mladohr., 1 snad mladší fáze středohr. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1989*, s. 19).  
**c. Bez př. č.:** 5 velkých hrud strusky. Nejisté datování, neboť ze stejné polohy pocházejí i nálezy laténské keramiky.

**ZALOŇOV**, okr. Náchod. *1360 Rupert de Zalenyew, kostel (LC I.2, 14)*, *1361 villa Zalonow (LE I, č. 57, s. 31)*.

26. Parc. č. 118/1–2, 130, 454 (pole na sev. okraji obce mezi silnicí do Žirče a údolím Doleckého potoka). PŘ. č. 61/83. 3 zl.: 13.–14. stol. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 11; *Sigl 1985a*).

**ZVOLE**, okr. Náchod. *1364 kostel „in Swol“ (LC I.2, s. 43)*. *Tvrz doložena k. polovině 14. stol. (Sedláček 1883, 161)*.

30. **a.** Parc. č. 488/1–2, 491 (pole jz. od kostela). PŘ. č. 78/83. 20 zl.: 15.–16. stol. (*Sigl – Vokolek 1983*, s. 11; 13. stol., *Sigl 1985b* – patrně se vztahují k b).  
**b. Pole jz. od kostela, svah k Úpě. PŘ. č. 36/82.** 33 zl. (6 ze zásobnice, 3 z tuh.): mladohr. – 13. (poč. 14.?) stol.
242. Pole sv. od osady, při pravé straně silnice Zvole – Česká Skalice. Údajně M Náchod př. č. 8/80: mladohr. a VS.

**ŽERNOV**, okr. Náchod

164. Parc. č. 569. PŘ. č. 93/87. 10 zl.: 2. pol. 13.–14. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1987*, s. 25).  
165. Parc. č. 593/1. PŘ. č. 1/81. 5 zl.: konec 13.–14. stol.  
166. **Rýzmburk, hrad. PŘ. č. 122/90.** 1 zl. kachle z 15. stol. (*Kalferst – Sigl – Vokolek 1991–1992*, s. 25; viz *Sedláček 1887*, 38–42).

**ŽÍREČ**, okr. Trutnov

58. Parc. č. 115. PŘ. č. 53/81. 14 zl. (2 z tuh. a 1 ze světlé zásobnice): 13. stol. – poč. 14. stol. (*Sigl – Vokolek 1982*, s. 14).

## The Jaroměř region in the Early Middle Ages

The Přemyslid castle at Jaroměř was founded probably in the 11<sup>th</sup> century on the northeastern outskirts of the “old settled” (from Neolithicum) area. Surface finds performed on its surroundings by staff and associates of the museum in Hradec Králové compiled an extensive assemblage of localised fragments of medieval ceramics. The work’s interest was focused on a rectangular territory measuring 17.5 x 23.5 km laid out in order to cover three zones of varying topographical characteristics: (1) the northern outlier of the lowlands of Hradec Králové Basin; (2) the gently rolling tableland surrounding the confluence of the Labe/Elbe, Úpa and Metuje rivers, and (3) the Krkonoše and Jestřebí Mts. foothills. It thus covers an area with a difference in elevation about 200 m, ranging from the lowest areas along the banks of the Elbe river at an elevation above sea level of around 240 m to the highest points along the studied area’s northern border.

Except for a few exceptions, all connected with the transfer of property rights into the hands of church institutions, no written records from before the 13<sup>th</sup> century are known from the rural area of the studied territory. Although many sites have surely escaped our survey and others have been destroyed, the collected ceramics represent – despite any issues related to surface finds – the most significant or even only source of information here on the development, structure and advance of settlement in the Middle Ages. Individual sites of course differ in the number of collected fragments; after a review of the more than two hundred sites it was possible to use around 47 % of them, after deducting those sites for which it was not possible to conclusively document their conscious use at the time of the fragments’ origin because they yielded fewer than a few dozen fragments from the 13<sup>th</sup>–16<sup>th</sup> centuries.

At least two sites from the studied area were settled during the 7<sup>th</sup>–8<sup>th</sup> centuries (Early “Hill-fort” period). The number of villages for the 9<sup>th</sup>–10<sup>th</sup> centuries (Middle “Hill-fort” period) has been recorded as being several times higher, especially at the turn of the millennium. Sites inhabited at the time

formed a stable settlement pattern. Prior to the 13<sup>th</sup> century, we do not find any evidence of changes in village sites and there are no traces of dispersed settlement. The combination of written records and finds allows us to identify several villages used in the 12<sup>th</sup>–13<sup>th</sup> century by religious orders as stations on their travels from the interior of Bohemia to the northeast, as well as the routes these journeys took. For the entire Early Middle Ages, settlement did not extend beyond the boundaries of the area that had been settled by the Middle “Hill-fort” period; this area surrounded even an interior region that was not settled until the extensive settlement efforts of the 13<sup>th</sup> century involving German settlers.

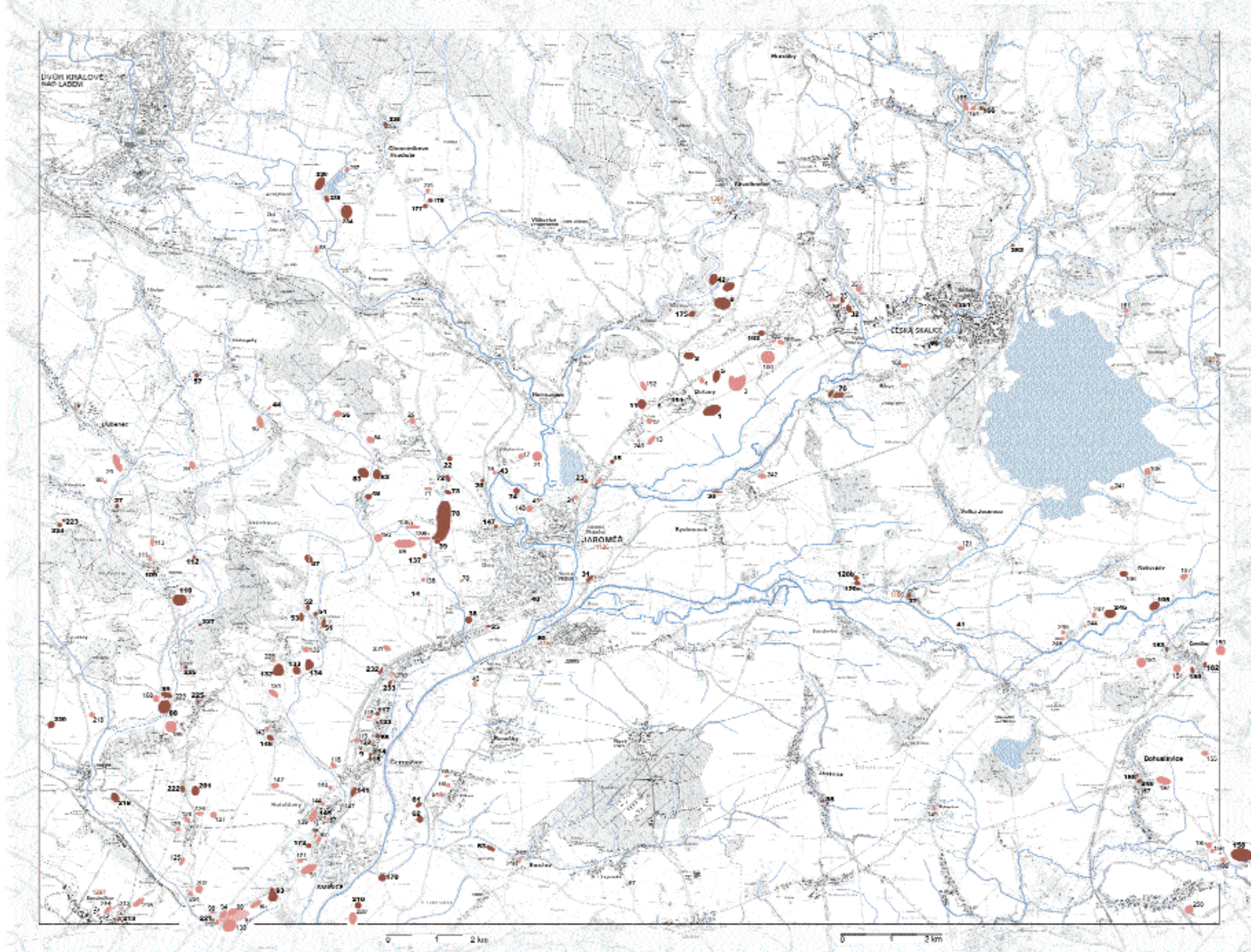
The first documentation of medieval settlement in the foothill country (the Trutnov, Náchod, and Police regions) is dated to the mid-13<sup>th</sup> century and testifies to the significant role played by Czech settlers. In the 13<sup>th</sup> century also the “old settled” area witnessed new forms of both urban and rural settlement. The sites of early medieval villages were abandoned and new villages established nearby. Several of them were given names reflecting the High Middle Ages circumstances. In relatively frequent cases we encounter documentation of villages founded not far from their predecessors in the 13<sup>th</sup> century and abandoned in the late 13<sup>th</sup> or over the course of the 14<sup>th</sup> century “in favour” of a new, already stable site. Village churches with indications of early medieval beginnings were in the Late Middle Ages visited by the inhabitants of neighbouring villages as well, who often belonged to the German-speaking population.

During the 2<sup>nd</sup> quarter of the 13<sup>th</sup> century, *arx Jaromir* (1126) – founded on the very edge of the settled area but not in depopulated country – had already ceased performing the function of border fortress. With the settling of German burghers, Jaroměř had become a crossroads between the “old settled” area and newly populated lands that facilitated the transition into Silesia. The settlement that had developed in the 12<sup>th</sup> century at the river crossing below the castle ceased to exist in the 2<sup>nd</sup> half of the 13<sup>th</sup> century or was significantly reduced in size. The late 13<sup>th</sup> century, on the other hand, witnessed the beginnings of the settlement of the new town’s outskirts in a circumference of 900–1700 m, along the newly frequented roads; by the late 13<sup>th</sup> or early 14<sup>th</sup> century, these sites had been abandoned. The decision by the town council can be attributed to a more serious phenomenon which had affected the town’s immediate surroundings at the time of its beginnings: the disappearance of several early medieval villages, without successors, situated in places onto which town lands extended.

Until the mid-13<sup>th</sup> century, there is no documentation in the Jaroměř region of the activities of local secular landowners, although there are several indicia in the southern part of studied area that can be related to the time prior to the medieval transformation (*melioratio terrae*). The only thing that is certain is that villages of the early medieval border region which are named in period sources still belonged to the Czech ruler in the 2<sup>nd</sup> half of the 12<sup>th</sup> and 1<sup>st</sup> half of the 13<sup>th</sup> century. The policy of the inalienability of the early medieval borderlands, like the function of Jaroměř castle, would have been counterproductive at a time when it was essential – partially as a result of the intensive settlement of the Silesian side of the foothills – to establish Bohemia’s borders dozens of miles to the north.

English by *Stephan von Pohl*







## MATERIALIA

### Tvary křemenců na Písečném vrchu u Bečova jako potenciální úkryty v době kamenné

Miroslav Malkovský

V době dokončení práce o lokálních nerostných surovinách pro výrobu štípaných nástrojů v severozápadních Čechách (Malkovský – Vencl 1995) nebyly k dispozici všechny nyní dostupné literární a archivní údaje, staré mapy a fotografie, které dokládají podobu potenciálních přírodních úkrytů na Písečném vrchu u Bečova. Nemohl je znát ani autor archeologických výzkumů v této lokalitě při úvahách o podobě středopaleolitického obydlí (Fridrich 1972; 1982, obr. 55, fig. 10). Jeho přejímaný pokus o rekonstrukci (např. Valoch 1996, fig. 27; Gojda 2007, 44) nevyznívá ve světle níže prezentovaných geologických poznatků věrohodně. S odstupem času lze poznamenat, že nyní v archeologii převládá vůči rekonstrukcím skepse (srov. Sklenář 2004; Vencl 2004; Tichý 2006 aj., vše s lit.), vyplývající z omezeného druhového rejstříku a nevysoké kvality archeologických situací a dat, takže v důsledku toho vstupují do rekonstrukčních pokusů prvky nedoložené a spekulativní. Problematika rekonstrukcí se proto nyní přesunula spíše do populární literatury a potřeba názorného příkladu se v odborných textech často obchází nedobovými etnografickými paralelami.

Unikátní snímek (obr. 1) podnítl rešerši, která dokládá přeměny Písečného vrchu a okolí během více než 150 let a dokumentuje postupnou devastaci ojedinělé přírodní i archeologické památky. Zatím nejstarší literární údaj o Písečném vrchu jsem našel v práci lékaře z Lázní Bílina F. A. Reusse (1793, 379), jenž ještě neuvádí jeho jméno: „Poměrně větší kopec za Bečovem, který směřuje na kopec Milá, je tvořen částečně porcelanitou světlých i tmavých levandulově modrých a perlově šedých barev, hlavně však velkými až nestvůrnými pískovcovými bloky šedobílé, kouřově a načervenalé šedé a hnědočervené barvy, které původní lesk a průsvitnost křemenných zrn z velké části ztratily a jsou matné a drobné. Někdy na povrchu vykazují stopy počínajícího tavení. Pískovec je křemenný a tvoří na jedné straně přechod k rohovci, na druhé straně ke křemenci.“

Později jeho syn A. E. Reuss (1840) při vymezení západní hranice české křídové pánve na základě tehdejších znalostí uvádí poprvé bečovskou „celu“ (die Petscher Zelle), přičemž v dalším textu píše, že křídové vápnitohlívkové vrstvy se vyskytují u Volevčic na malé „cele“ (v jeho mapě Wollepschitzer Berg). Důležitý je jeho poznatek, že u Bečova můžeme pozorovat hnědouhelný pískovec „velké cely“, kde se v podloží nacházejí opuky. K pískovcům na Verpánku a Písečném vrchu rozepisuje své názory podrobněji (Reuss 1840, 86–91). Podle jeho názoru leží všechny pískovce na sev. okraji severočeské hnědouhelné pánve nad uhlím. Od nich odlišuje jiné, které zaujímají místo pod uhlím, a tvoří tak nejstarší složku hnědouhelného útvaru. K nim patří především pískovec, jenž tvoří Písečný vrch a Verpánek u Bečova. Spočívá tam na křídovém slínovci. Na vrcholu Písečného vrchu byl tehdy pískovec odkryt množstvím jam a představuje sypkou, většinou jemnozrnnou, bílou, vzácně prozelezněnou horninu, tvořící nepravidelné vrstvy. Tu a tam se v ní vyskytují velké křemenné valounky, čímž hornina získává slepencovitý vzhled. Z těchto sypkých písků vystupují všude obrovské bloky velmi pevného jemnozrnného bílého pískovce, který se skládá z těsně k sobě přiléhajících malých křemenných zrn, takže tmel není patrný. Často jsou křemenná zrna tak blízko sebe, že tvoří téměř homogenní tříštivou křemennou masu. Pukliny bývají někdy povlečeny zcela malými krystalky křemene. Tyto bloky jsou velmi podobné slunákům, v severozápadních Čechách velmi hojným. Leží také na úpatí uvedených kopců ve velkém množství a zdají se být jen pevnými pozůstatky rozrušené části písčitého uložení. Na východním úpatí Písečného vrchu byl odkryt jílovitý konglomerát, jenž tu a tam obsahoval křemenná zrna, jichž směrem do nadloží přibývalo, takže se stával písčitéjším.



Obr. 1. Konkreciální blok křemence severozáp. od kóty Písečného vrchu. Velikost bloku 6 x 3 x 1,5 m. Výška 1,5 m se vztahuje jen na část konkrce nad terén vyčnívající, jak je patrné ze snímku, na němž postava dr. A. Poláka je viditelná jen po pás. Výška vnitřního prostoru činila 1,4 až 1,7 m, přičemž dolní část konkrce vyplňovala písčítá hlína nerovného povrchu. Síla stěn konkrce kolísala přibližně mezi 0,3 a 0,6 m. Otvor vpředu vznikl proražením konkrce neznámo kdy. Foto M. Malkovský 27. 3. 1950.

Fig. 1. Concretionary quartzite block on the NW slope of Písečný vrch. Size 6 x 3 x 1.5 m. Height of interior space 1.4 to 1.7 m. The opening in front was created at an unknown date. Photo M. Malkovský 1950.

Spodní hnědouhelný pískovec je podle A. E. Reusse (1840) mnohem výrazněji odlišitelný, má větší mocnost a vystupuje jako pevný jemnozrný vzácně slepencovitý pískovec, který přechází do křemence a rohovce.

V textech obou Reussů se objevuje nezvyklý termín „Zelle“, jenž vyžaduje objasnění. Z textu A. E. Reusse vyplývá, že se původně mylně domníval, že „cela“ znamená místní české označení pro kopec. Teprve ve své geologické mapě, kterou zřejmě sestavil až po sepsání textu, ale která byla k jeho spisu z r. 1840 přivázána, používá pojem „cela“ pouze pro Písečný vrch (Zell Berg), kdežto ostatní místa označuje jako kopce (Verpánek – Schuster Berg, Volavka – Wollepschitz Berg, Ovčí vrch – Schaf Berg).

Termín „Zelle“, doložený v německé literatuře 19. stol. pro Písečný vrch, byl převzat z latiny (cella), pochází však ze starořečtiny (kellion), kde označoval kobku (srov. Holub – Lyer 1978). Ve starověku se tak označovala vnitřní část antických chrámů, považovaná za sídlo bohů. Byl to prostor bez oken, osvětlovaný jen vchodem. Ve středověku se též pojem užíval pro jakékoli malé místnosti (komůrky, kobky), vybavené pro obývání jen nejnútnejším, jako např. cely klášterní nebo žalářní. Jen místy si „cela“ udržela význam uzavřeného posvátného prostoru až do novověku (v ruštině znamená „kélja“ klášterní kobku, v turečtině v Anatólii „Zile“ nebo „Zilli“, v němčině se uchovala v označení poutních míst). Použití tohoto neobvyklého pojmu pro velké konkrecionální křemencové útvary na Písečném vrchu geology (do češtiny přejal termín Č. Zahálka) dokazuje naprostou specifičnost po-





Obr. 2. Povrch lavice křemence na návsi v bývalé obci Kamenná Voda záp. od Bečova. Světlá místa na fotografii: napravo široká cesta spojující ves se silnicí Židovice – Polerady, nalevo chodníčky k jednotlivých budovám. Ves byla postavena přímo na povrchu lavice křemence, kde údajně vyvěralo 11 pramenů (původ názvu obce). Lavice představuje silicifikovaný povrch zvodnělých svrchnokřídových kaolinických písků, ze kterých pod kapličkou ještě v polovině 20. stol. vyvěral vydatný pramen výborné nezasolené vody (na snímku v popředí ohražen plotem). Foto archiv Oblastního muzea v Mostě.

Fig. 2. Surface of quartzite bench on village square in the former municipality of Kamenná Voda [Stone Water], west of Bečov. Photo: archives of the Regional Museum in Most.

pisovaného jevu a zároveň takovou – pro nás přesně nezjistitelnou – kvantitu jeho výskytu, jež si vynutila užití zvláštního a nestandardního termínu.

Důležité je pozorování A. E. Reusse (1840, 91), že pískovce a křemence se na Písečném vrchu a na Verpánku vyskytují ve tvaru obrovských bloků-konkrecí, na rozdíl od lavice křemence mezi Stránci, Židovicemi a Kamennou Vodou (obr. 2). Zatímco konkrece křemence u Bečova vytvářely dutiny, na křemencové lavici většinou zakryté sprašemi u Židovic se podobné útvary nevyskytovaly.

Pro řešení stáří písku jako výchozí horniny a doby i způsobu prokřemenění má význam konstatace A. E. Reusse (1840), že pískovce a křemence v podobě lavice mezi Stránci a Židovicemi spočívají na plastických jílech svrchní křídly, kdežto na vých. straně Písečného vrchu přecházejí jíly přes jílovitý konglomerát do stále písčitéjších uloženin. Ve svém mylném názoru, že tyto písky, pískovce a křemence představují nejstarší terciární, a tedy paleogenní sedimenty jeho hnědouhelného útvaru, setrval A. E. Reuss (1867) i později.

V letech 1875–1884 proběhlo v Čechách topografické mapování v měřítku 1 : 25 000. Území okolí Bečova zobrazuje topografická sekce 2 speciální mapy 1 : 75 000, list 3851 Chomutov (s. a. 1938). Rok prvního vydání mapy není znám, mapa však již zobrazuje železniční trať z Loun do Mostu, která byla uvedena do provozu 21. 11. 1872 (s. a. 2006). Mapa obsahuje důležité údaje, především výškové zaměření kopců: Verpánek – kóta 364, Písečný vrch – kóta 317, Ovčí vrch – kóta 253. Jmenované kopce s povrchem posetým křemencovými balvany sloužily jako rozsáhlé pastviny využívané ovčím v obci Milá východně odtud. Železnice oddělila menší západní část pastvin s Ovčím vrchem.



Obr. 3. Výřez z geologické mapy A. E. Reusse (1867). Na SZ od Loun lokalita „Zell B“.

Fig. 3. Detail of geological map by A. E. Reuss (1867). Site „Zell B“ situated to NNW from Louny (Laun).

Mapa potvrzuje údaj A. E. Reusse (1840), že se na Písečném vrchu v průběhu 19. stol. těžil písek, neboť přibližně uprostřed jeho hřbetu je zakreslena sušárna písku (Sandtrockenhaus). Písemně doložená těžba písku problematizuje autenticitu polohy kamenných artefaktů, sbíraných od druhé poloviny 20. stol. na povrchu, jenž není alespoň místy intaktní. Zatímco na svou geologickou mapu A. E. Reuss zakreslil kolem r. 1840 na jihových. okraji pastviny při cestě z Brvan do Milé domek zahradníka (Gärtnerhaus), na topografické mapě zhruba o 40 let mladší je vyznačen domek snad pro ovčáka (Schäferei) a pod označením kóty „Sandberg“ stojí ještě „Zelle der Sandberg“, tedy Cela Písečného vrchu (obr. 3).

Počátkem 20. stol. zveřejnil Č. Zahálka (1914) několik profilů svrchnokřídovými sedimenty na Cele a v okolí v obsáhlé práci o svrchní křídě v Českém středohoří. Ve shodě s pracemi A. E. Reusse řadí písky mylně do terciéru, do oligocénu, a zřejmě proto neuvádí jejich popis. Stojí za povšimnutí, že nikdo ze starších geologů explicitně nevyjádřil bizarní jedinečnost křemencových útvarů na Písečném vrchu a na Verpánku, ač se dobře dochovaly až do 20. století.

Během první poloviny 20. stol., přibližně v letech 1920–1943, těžila na Písečném vrchu křemence firma Rotos z Mostu. Většinu suroviny vytěžila především v prostoru kolem silnice Bečov – Milá, a to včetně solifluovaných bloků v okolí. Křemence na Verpánku zůstaly v té době těžbou nedotčeny. Po roce 1945 se těžbou křemenců zabývaly Mostecké keramické závody, závod Sedlec. Exploatovaly především zásoby na návrší Vrbka u Skršína, v lokalitě Čertodol u Lužice, na návrší Tanečník u Korozluk a v Patokryjích. V letech 1948–1951 prováděla skupina pracovníků Státního geologického ústavu v Praze – doplněná o studenty geologie pod vedením J. Vachtla – výzkum křemenců v severozáp. Čechách, a především v nejnadějnějším území na Mostecku. Lokality Skršína, Lužice a Korozluky podrobně zkoumal J. Vachtl se spolupracovníky (Vachtl – Kopecký 1953). Území okra-

ju severočeské hnědouhelné pánve mezi Střimicemi a Braňany na S a Kamennou Vodou a Polerady mapovali *M. Malkovský* a *A. Mrázek* (1951). Nejrozsáhlejší území jihozáp. výběžků Českého středohoří a ohárecké faciální oblasti české křídové pánve, tedy včetně Bečova, zpracoval *A. Polák* (1951). Výsledky výzkumu celé oblasti shrnul v rozsáhlé studii *J. Vachtl* (1952).

V průběhu výzkumných prací, kdy mne *A. Polák* průběžně seznamoval s pozoruhodnostmi na rozsáhlém území od údolí Srpiny až po Červený Újezd, Hnojnici a Třtěno, se ještě dobře jevil původní rozsah pastvin zaniklého ovčína v obci Milá. Na povrchu zmíněného území se ve velké míře vyskytovaly balvany a bloky křemenců, které znemožňovaly obdělávání půdy. Těžbou křemenců nebyl v té době dotčen Verpánek, pouze ve spodní části jeho svahu byly bloky během první poloviny 20. stol. vysbírány. Návrší včetně střední části jihových. svahů Verpánku pokrývaly na ploše asi 800 x 200 m bizarní křemencové bloky a různě nepravidelně utvářené skalky. Vyskytovaly se mezi nimi brány a skalní okna, četné dutiny podobné jeskyním, o rozměrech až 3 x 6 x 1,5 m. Největší křemence dosahovaly podle odhadu objemu až 50 m<sup>3</sup>.

Již jen ojedinělé neodtěžené bloky křemence zůstávaly v té době na zarůstajícím Písečném vrchu, kde exploatace ustala už v průběhu druhé světové války. Na severozáp. úbočí se však zachovala poněkud olámaná obrovitá dutá konkrce (*obr. 1*), která objasňovala, proč asi Písečný vrch dříve nesl označení „Zelle“ (výhradně ještě *Zahálka* 1914). Bloky křemenců se ještě v té době vyskytovaly až po silnici Břvany – Milá v okolí domku a překračovaly za silnici a za železniční trať Břvany – Bečov až na Ovčí vrch. Se souhlasem *A. Poláka* jsem v r. 1951 připravil návrh na zřízení státní přírodní rezervace Písečný vrch a Verpánek. Návrh jsem předal řediteli Státní památkové péče a ochrany přírody *J. Veselému* spolu s návrhem na podobnou ochranu Kamenných sluncí u Hnojnice. Zářímkem Kamenná slunce byla vyhlášena rezervací již v r. 1953, jednání o ochraně Písečného vrchu a Verpánku se vlekla a nakonec pro střet zájmů s těžářem k záchraně situací s křemenci nedošlo. Zapsanou kulturní památkou se Písečný vrch stal až v r. 1974 jako archeologická lokalita, tedy až po ukončení těžby. Jako národní přírodní památka byl Písečný vrch vyhlášen dokonce až v roce 1996, tedy dlouho po zániku geologického unikátu.

Stav těžby křemenců u Bečova v roce 1958 zaznamenala *M. Vavřínová* (1961). Mostecké keramické závody tehdy těžily na Verpánku stěnovými lomy (horní měl rozměry 70 x 60 x 7 m, spodní se teprve otevíral), v nichž měsíční těžba činila 4500 tun kusového křemence pro export. Před ukončením těžby na Verpánku byla v r. 1961 obnovena těžba v místě pískovny uprostřed sev. strany Písečného vrchu, kde se příležitostně kopaly písky pro stavební účely. Získávání křemenců tam komplikoval průnik třetihorních vulkanitů, což vedlo k definitivnímu opuštění lokality těžaři v roce 1964. Zmíněný krátkodobý pokus o těžbu však má zásadní význam pro objasnění unikátního postavení Verpánku i Písečného vrchu z hlediska geneze křemenců. Potvrdil totiž pozorování *A. Poláka* (1951), že tamní prokřemenění nemá – na rozdíl od ostatních lokalit na Mostecku – plošný charakter, že tam nejde o lavici. Studii o křemencích hlavně na Verpánku uveřejnil *M. Váně* (1963), jenž názory na stáří výchozích hornin a genezi prokřemenění opřel o přežívající mylné interpretace. Své postoje obhajuje i v pozdějších pracích (srov. např. *Váně* 1997; 1999). Publikoval však zároveň cenné fotografie dokumentující stav zachování křemencových útvarů na Písečném vrchu a Verpánku před devastací těžbou.

V 60. letech se Verpánek a Písečný vrch staly cílem četných návštěv a exkursí geologů. Při jedné z nich jsem doprovázel 2. 7. 1964 Karla Žeberu: tehdy jsme prošli výchozy křemenců od Žitenic u Litoměřic až po Kadaň. Důležitou se stala tehdejší návštěva Písečného vrchu, kde obdivoval konkracionální prokřemenění a hlavně objevil kopec jako archeologickou lokalitu (*Žebera* 1966; 1970). Aniž bych se na tomto místě pokoušel o výčet čistě geologických, nežřídka spekulativních názorů na stáří výchozí horniny a genezi prokřemenění (které se během druhé poloviny 20. stol. objevovaly v odborné literatuře, namnoze ovšem bez podrobné znalosti lokalit křemenců na Mostecku a v okolí severočeské hnědouhelné pánve), shrnuji výsledky vlastního terénního výzkumu a studia písemných a archivních pramenů:

Pro Mostecko je doložena horizontální lavice křemence od Střimic na S po Oseckou Vinici, Chánov, Most, Stránce, Židovice, Kamennou Vodou a Polerady na J a paralelně od Patokryjí přes Sedlec,

Korozluky, Lužici, Žichov a Skršín. Představuje silkrustu, která vznikla prokřemeněním povrchové vrstvy svrchnokřídových hornin (pískovců a slínovců) vysráženým křemenem ze vztlínající mineralizované podzemní vody. Prokřemenění vlastně způsobil velký výpar v podmínkách subtropického klimatu. Na několika místech byl zjištěn plynulý přechod slínovců, u nichž *M. Vašíček (1953)* mikropaleontologicky prokázal svrchnokřídové stáří, do pískovců bez přerušení sedimentace. Není proto důvod k ožívování domněnek o třetihorním, oligocenním nebo eocenním stáří výchozích hornin. Prokřemenění proběhlo v době mezi ukončením sedimentace svrchní křída a počátkem terciární vulkanické činnosti. Lavice křemence byla většinou zakryta svahovinami a spraší, takže pro případné budování obydlí neměla v době kamenné žádný význam.

Konkrecionální a sloupcovité prokřemenění na Verpánku a Písečném vrchu vzniklo až po průniku třetihorních vyvěřelin, které umožnily výstup artéských vod do nezápevných písků. Tamní prokřemenění nemá na rozdíl od ostatních výskytů na Mostecku podobu lavicovité silkrusty. Jakožto výsledek vysrážení křemene z podzemních vod na geochemických bariérách získalo v pískách podobu konkrecí vyplněných nezpevněným pískem, případně podobu sloupů se zborcenými plochami v blízkosti terciérních vyvěřelin. Erozi povrchu obnažené a vyprázdněné konkrece se stávaly na povrchu nejen přirozenými úkryty v novověku, ale i příležitostnými obydlími (lovců, prospektorů, chovatelů, pastevců, event. poustevníků?). Mohly sloužit jako ideální útočiště i člověku doby kamenné. Třebaže tamní kamenná stáda již pohřichu zanikla, zůstávají oba kopce pozoruhodnými přírodními i historickými lokalitami.

### Prameny a literatura

- Fridrich, J. 1972:* Paleolitické osídlení v Bečově, okr. Most. *Archeologické rozhledy* 24, 249–259.  
 — 1982: Středopaleolitické osídlení Čech. Praha.  
*Gojda, M. 2007:* Pravěk. In: E. Semotanová a kol., *Česko, Ottův historický atlas*, Praha, 42–63.  
*Holub, J. – Lyer, S. 1978:* Stručný etymologický slovník jazyka českého. 2. vydání (připravil I. Lutterer). Praha.  
*Malkovský, M. – Mrázek, A. 1951:* Předběžná zpráva o geologickém výzkumu ložisek křemenců na Mostecku. Západní úsek: Most – Vtelno – Kamenná Voda. Posudek P 3402/1 v archivu České geologické služby v Praze.  
*Malkovský, M. – Vencel, S. 1995:* Quartzites of north-west Bohemia as Stone Age raw materials: Environs of the towns of Most and Kadaň, Czech Republic. *Památky archeologické* 86, 5–37.  
*Polák, A. 1951:* Zpráva o podrobném geologickém výzkumu ložisek dinasových křemenců na Mostecku. Posudek P 3579/7 v archivu České geologické služby v Praze.  
*Reuss, A. E. 1840:* Geognostische Skizzen aus Böhmen. I: Die Umgebungen von Teplitz und Bilin in Beziehung auf ihre geognostischen Verhältnisse. Prag.  
 — 1867: Die Gegend zwischen Kommutau, Saaz, Raudnitz und Tetschen in ihren geognostischen Verhältnissen. In: *Beiträge zur Balneologie II*, Prag, 1–72.  
*Reuss, F. A. 1793:* Mineralogische Geographie von Böhmen I: Mineralogische Beschreibung des Leutmeritzer Kreises in Böhmen. Dresden.  
*s. a. 1938:* Topografická sekce 2 speciální mapy 3851 Chomutov, 1 : 25.000, 44. vydání. Mapová sbírka geografické sekce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Praha.  
*s. a. 2006:* Zahájení pravidelné dopravy na železnicích v České republice. Ročenka Českých drah 2005–06, 45–49.  
*Sklenář, K. 2004:* Historie a současné otázky rekonstrukce paleolitických obydlí. In: *Živá archeologie* 5, Hradec Králové, 10–23.  
*Tichý, R. 2006:* (Re)konstrukce paleolitických obydlí ano či ne, ale hlavně pro koho? *Archeologické rozhledy* 58, 163–164.  
*Vachtl, J. 1952:* K otázce stáří a geneze tzv. oligocenních křemenců v okolí Mostu v sz. Čechách. *Sborník Ústředního ústavu geologického – oddíl geologický* 19, 213–271.  
*Vachtl, J. – Kopecký, L. 1953:* Zpráva o podrobném geologickém mapování mezi Sedlcem, Žichovem a Lužicí u Mostu. *Věstník Ústředního ústavu geologického* 28, 18–21.  
*Valoch, K. 1996:* Le Paléolithique en Tchèque et en Slovaquie. Grenoble.

- Váně, M. 1963: Oligocenní křemence na Verpánku u Loun. In: Acta Universitatis Carolinae – Geol. 1, Praha, 15–28.
- 1997: K otázce stáří dinosových křemenců mezi Mostem a Louny. In: Zprávy geologického výzkumu v roce 1997, Praha, 44–47.
- 1999: Geologie Lounska pro třetí tisíciletí. Chomutov.
- Vašíček, M. 1953: Zpráva o výzkumu foraminifer. Věstník Ústředního ústavu geologického 28, 21–27.
- Vavřínová, M. 1961: Soupis lomů ČSSR 54: List speciální mapy 1 : 75.000 Chomutov 3851. Praha.
- Vencl, S. 2004: K interpretacím magdalénienských nálezů z Putimi 1951–52. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 9–23.
- Zahálka, Č. 1914: Útvar křídový v Českém středohoří I. Text. Roudnice nad Labem.
- Žebera, K. 1966: Exploitation préhistorique du quartzite près de Bečov dans le „České středohoří“ (Bohême). In: J. Filip ed., Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie, Prague, 27–28.
- 1970: Nejstarší evropské křemencové lomy u Bečova v Českém středohoří. Geologický průzkum 12, 362–364.

### Quartzite formations on Písečný vrch near Bečov as potential Stone Age shelters

The author summarises previously unused literature, maps, photographs and field observations of quartzite formations jutting out above the surface of the terrain on Písečný vrch and Verpánek hills. These data describe the former appearance and mining of the quartzite formations, and the difficulties to localise surface changes that sand mining has caused to the area surrounding Písečný vrch – an area that, due to the presence of scattered boulders, was used as pastureland up to the modern era. The written documentation of sand mining calls into doubt the authenticity of the position of stone artefacts collected since the second half of the 20<sup>th</sup> century from a surface that has been disturbed in at least some locations. Despite all human intervention, around the year 1950 partial quartzite formations had been preserved in several locations (most completely on Verpánek hill). Giant blocks of quartzite provided shelter from wind and several contained spacious hollows that could be used for shelter that protected the sediments with their cultural contents from erosion. In view of the absence of documentation of quartzite bench formations, the documented presence of quartzite boulders with hollows calls into doubt the illustrated reconstruction of Middle Palaeolithic dwellings at Bečov (Fridrich 1972; 1982, 55, fig. 10).

English by *Stephan von Pohl*



## Nález silicitové sekery z Veselíčka na Přerovsku Lubomír Šebela – Antonín Přichystal

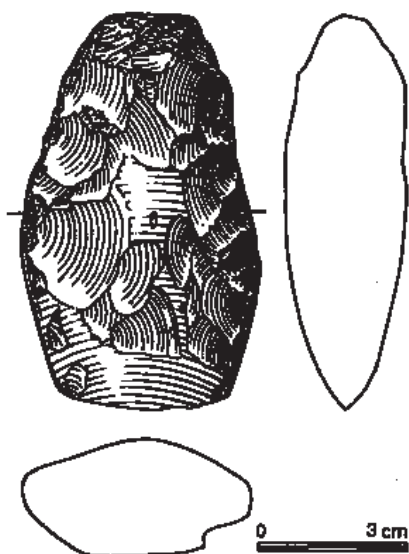
Při studiu archeologického materiálu deponovaného v Městském muzeu a galerii v Hranicích objevil v roce 2006 Zdeněk Schenk silicitovou sekeru, na kterou upozornil L. Šebela.<sup>1</sup> Podle údajů zaznamenaných v inventární knize hranického muzea se jedná o artefakt, který našli žáci z Veselíčka na katastru obce (datum objevení není známo). Škola později sekeru darovala muzeu v Hranicích, kde je deponována pod inv. č. A 220 (původní inv. č. 592; přír. č. 45/64/1). Sekerka má vyhlazené ostří a zbytek těla nese na povrchu stopy po vyštípání. V nárysu jsou její boky přímé, od týlu se symetricky rozbíhají a k ostří asymetricky sbíhají. Příčný průřez je nepravidelného čočkovitého tvaru. Rozměry: d – 79 mm, š – 46,5 mm, s – 25 mm; hmotnost 108,2 g. Je zhotovena z kropenatého šwięciechowského silicitu (viz níže).

Výskyt kropenatého šwięciechowského silicitu jako suroviny seker pocházejících z území Moravy poprvé zaregistroval F. Kalousek u artefaktu z Nezamyslic (okr. Prostějov), kde uvádí, že je zhotoven ze „šedopopelovitého pazourku s bílými skvrnami“ (*Kalousek 1945*, II. díl, 115). U nálezů z Veselíčka, jež kresebně zdokumentoval, se k použité surovině nevyjádřil (*o. c.*, 176). Ve svém přehledu o kultuře se šňúrovou keramikou na Moravě, publikovaném o dva roky později, se o nálezích tohoto druhu *Kalousek (1947)* nezmínil. Šwięciechowské sekery na dlouhá léta upadly v zapomnění. Až v souvislosti s přípravou katalogu nálezů moravské větve kultury se šňúrovou keramikou (dále jen KŠK) se jim začala opět věnovat pozornost (*Šebela 1999*). Donedávna jsme registrovali na Moravě 3 takové sekery. Vedle již jmenovaného kusu z Nezamyslic jsou to exempláře ze Lhotky a Velehradu (obě lokality okr. Uherské Hradiště; srov. *Přichystal – Šebela 2003*, obr. 4: 1, 5, 7). Celkový počet se tak nyní zvýšil na 4 exempláře.

Zdroje kropenatého šwięciechowského silicitu se nacházejí v jižní části středního Polska. Jsou situovány až na severových. předhůří Svatokřížských hor u východního břehu středního toku Wisly (*obr. 2*). Z geomorfologického hlediska se jedná o jihozáp. okraj Lubliňské vrchoviny. Mateřskou horninou jsou křemité vápence spodnoturonského (křídového) stáří, které tvoří geologickou strukturu nazývanou rachowska antiklinála a leží mezi Šwięciechowem, Annapolem a Gościeradowem (*Přichystal – Šebela – Škrdla v tisku*). V polské odborné literatuře se pro tento druh silicitu používá označení „krzemień nakrapiony“ (srov. *Balcer 1976; 2002*). Daný silicit lze obvykle snadno určit podle makroskopicky nápadné kropenaté stavby, kterou tvoří bělavé okrouhlé skvrny o průměru do 2 mm ve světle až tmavě nažloutle hnědé silicitové hmotě (10YR 6/2–4/2; srov. *Přichystal – Šebela 2004*, fig. 6: 2a, b; *Přichystal – Šebela – Škrdla v tisku*). Tato surovina byla transportována ke štípaní artefaktů na území Moravy v omezeném měřítku již v mladém paleolitu (Míškovice, jeskyně Pekárna na katastru obce Mokrá; *Valoch 1975*, 84). Setkáváme se s ní i na přelomu staršího a středního eneolitu: z výšinné osady badenské kultury Hlinsko (okr. Přerov) pochází kolekce 32 artefaktů z tohoto silicitu (*Přichystal – Šebela – Škrdla v tisku*). Jelikož v uvedené osadě není zaznamenán výrobní odpad této suroviny, dospěli jsme k závěru, že kropenatý šwięciechowský silicit nebyl ve výšinné osadě v Hlinsku zpracováván, ale že tyto předměty sem byly doneseny již hotové nebo v polotovarech. Z mladšího období moravského pravěku je jeho ojedinělý výskyt zaznamenán na sídlišti ze střední a mladší doby bronzové v Přáslavicích (obj. 148; *Šabatová – Vitula 2002*, 146). V tomto případě se domníváme, že by se mohlo jednat o starší intruzi. Pohřebiště se totiž nachází v místech, kde se dříve rozprostírala osada kultury nálevkovitých pohárů (*Procházková – Vitula 2001*).

Na základě současných znalostí lze konstatovat, že k produkci silicitových seker na Moravě byly výhradně využívány suroviny severského původu, a to silicity z glacienních sedimentů (severní Morava a Slezsko), silicity krakovsko-čensterochovské jury (varieta G), páskované krzemionkovské silicity a kropenaté šwięciechowské silicity. Prozatím nebylo zaznamenáno použití rohovců moravského původu k výrobě těchto specifických artefaktů.

<sup>1</sup> O nálezu referovali autoři na Seminariu prof. J. Machnika, konaného 26.–28. 2. 2007 v Krakově-Igołomii.



Obr. 1. Veselíčko (okr. Přerov). Sekera z kropenatého šwięciechowského silicitu.

Abb. 1. Veselíčko (Bez. Přerov). Beil aus geflecktem Święciechówer Feuerstein.



Obr. 2. Výskyt seker z kropenatého šwięciechowského silicitu na Moravě v návaznosti na zdroje této suroviny a na jejich distribuci v Rakousku. 1 – Lhotka, 2 – Nezamyslice, 3 – Velehrad. 4 – Schiltigeramt (VB Krems).

Abb. 2. Vorkommen der Beile aus geflecktem Święciechówer Feuerstein in Mähren in Anknüpfung auf Rohstoffquellen und ihre Distribution in Österreich. Mähren: 1 – Lhotka, 2 – Nezamyslice, 3 – Velehrad; Österreich: 4 – Schiltigeramt (VB Krems).

Stejně jako v případě nálezů z Veselíčka se i u tří doposud známých exemplářů jednalo o ojedinělé nálezy. Na základě rozboru jejich tvarové analýzy s ohledem na výskyt v datovaných náleзовých celcích z území Polska, kde je jejich výskyt hojný, jsme je přiřadili ke kultuře se šňůrovou keramikou (*Přichystal – Šebela 2003, 161; 2004, 19*). Předmět z Veselíčka však vykazuje v nárysu odlišnou profilaci. V odborné literatuře k němu nenacházíme ani v naší (*Šebela 1999*), ani v zahraniční (zejména polské) odborné literatuře žádné analogie (*Balcer 1975; 1983; 2002; Kadrow – Machnikowie 1992; Machnik 1966; Włodarczak 2006*). Domníváme se, že v případě artefaktu z Veselíčka byl původní tvar v nárysu lichoběžníkový a že jeho současná atypická profilace vznikla přibrusováním ostří. Svědčí o tom, že daný kus byl dlouhodobě používán. Pro příslušnost ke KŠK by nasvědčovala celková úprava předmětu – vybrusované ostří a vyštípaný zbytek těla, což je charakteristický rys „šňůrových“ silicitových seker.

Koncentrace moravských nálezů těchto seker potvrzuje jejich návaznost jak na zdroje kropenatého šwięciechowského silicitu ve středním Polsku, tak na jejich tamní produkci lidem se šňůrovou keramikou, jakož i na klíčovou roli lidu KŠK při eventuální distribuci těchto seker dále na JZ (podle současného stavu pramenné základny) až do Rakouska (*Ruttkay 1999*).

*Stat' vznikla s podporou grantového projektu GA AV ČR reg. č. IAA800010705 a výzkumného záměru MSM reg. č. 0021622427.*

## Literatura

- Balcer, B. 1975: Krzemień święciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozpostrzenienie. Wrocław – Warszawa – Kraków.*  
 — *1976: Position and Stratigraphy of Flint Deposits. Development of Exploitation and Importance of the Święciechów Flint in Prehistory. Acta Archaeologica Carpathica 16, 179–199.*  
 — *1983: Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polskich. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.*

- Balcer, B. 2002: Ćmielów – Krzemionki – Świąciechów. Związki osady neolitycznej z kopalniami krzemienia. Warszawa.
- Kadrow, S. – Machnikowie A. i J. 1992: Iwanowice, Stanowisko Babia Góra. Część II. Cmentarzysko z wczesnego okresu epoki brązu. Kraków.
- Kalousek, F. 1945: Moravská šňůrová kultura I–III. Ms. disert. práce. Brno, depon. na FF MU Brno.
- 1947: K otázce původu kultury se šňůrovou keramikou. Zvláštní otisk Ročenky 1947 Pedagogické fakulty Masarykovy university v Brně (192–227). Brno.
- Machnik, J. 1966: Studia nad kulturą ceramiky sznurowej w Malopolsce. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Procházková, P. – Vitula, P. 2001: Přáslavice. Díly pod dědinou (I). Sídliště kultury nálevkovitých pohárů. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 3. Olomouc.
- Přichystal, A. – Šebela, L. 2003: Silicitové sekery středopolské provenience na Moravě. In: V. Hašek – R. Nekuda – J. Unger edd., *Ve službách archeologie IV. Sborník k 75. narozeninám Prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc.*, Brno, 152–164.
- 2004: Silicite Axes of Central Poland Provenience in Moravia, *Acta Archaeologica Carpathica* 39, 5–23.
- Přichystal, A. – Šebela, L. – Škrdla, P. v tisku: Hlinsko – kamenná štípaná industrie. In: L. Šebela ed., *Výšinná osada lidu badenské kultury v Hlinsku u Lipníku nad Bečvou*. Spisy ARÚ AV ČR Brno 32. Brno.
- Ruttkay, E. 1999: Ein Rechteckbeil aus Świeciechów-Flint von Schiltgeramt, VB Krems, Niederösterreich, *Annalen der Naturhistorischen Museum in Wien* 101A, 43–54.
- Šabatová, K. – Vitula, P. 2002: Přáslavice. Díly pod dědinou, Kousky a Kukličky (II). Pohřebiště a sídliště z doby bronzové (katalog). *Archaeologiae Regionalis Fontes* 4. Olomouc.
- Šebela, L. 1999: The Corded Ware Culture in Moravia and in the Adjacent Part of Silesia (Catalogue). *Fontes Archaeologiae Moraviae* XXIII. Brno.
- Valoch, K. 1975: Příspěvek k otázce provenience surovin v moravském paleolitu. In: Sborník příspěvků 1. petroarcheologického semináře, Brno 1975. *Folia Facultatis Scientiarum Naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis* XVI. *Geologia* 27, Opus 19, Brno, 83–87.
- Włodarczak, P. 2006: Kultura ceramiky sznurowej na Wyżynie Malopolskiej. Kraków.

### Fund eines Feuersteinbeils aus Veselíčko (Region von Přerov, Mähren)

Bei dem Studium des archäologischen Materials, das in dem Stadtmuseum in Hranice (Inv. Nr. A 220) aufbewahrt wird, entdeckte Zdeněk Schenk im Jahre 2006 ein Feuersteinbeil. Lauf den Eintragungen im Inventarbuch des Museums handelt es sich um ein Artefakt, das Schüler aus Veselíčko auf dem Kataster der Gemeinde fanden (Datum des Fundes ist unbekannt).

Das Beil hat eine geglättete Schneide und der Rest des Körpers trägt Spaltungsspuren. Im Aufriss sind seine Seiten gerade, von dem Rücken laufen sie symmetrisch auseinander und zur Schneide laufen sie asymmetrisch zusammen. Der Querschnitt ist unregelmäßiger Linsenform. Ausmaße: Länge 79 mm, Breite 46,5 mm, Dicke 25 mm, Gewicht 108,2 g. Nach der durch A. Přichystal durchgeführten petrographischen Bestimmung ist es aus geflecktem Świąciechówer Feuerstein gefertigt. Primärquellen dieses Sulphitrohstoffs befinden sich in Polen, auf dem rechten Ufer des Mittellaufs der Wisla.

Das Feuersteinbeil aus geflecktem Świąciechówer Feuerstein aus Veselíčko ist der Reihe nach der vierte Fund dieser Art in Mähren (Lhotka, Nezamyslice und Velehrad; vgl. Přichystal – Šebela 2003, Abb. 4: 1, 5, 7; 2004, Abb. 5: 1, 2). Obwohl es eine andere Körperprofilierung aufweist (sie entstand wahrscheinlich durch das Zuschleifen der Schneide), sind wir der Meinung, dass es der Schnurkeramik-kultur angehört (dem entspricht auch die Gesamtherichtung des Gegenstands: zugeschliffene Schneide und gespaltener Körper). Das Vorkommen dieser Beile im mährischen Milieu bestätigt rege Kontakte Mährens mit dem Gebiet des Mittellaufs der Wisla, wo Primärquellen dieses Rohstoffs liegen, in der Zeit des Spätäneolithikums. Mährische Funde sind davon mehr als 300 km entfernt. Ihr Vorkommen entlang der Bečva (Veselíčko), an dem Unterlauf der March grenzen die Trasse ihrer Verbreitung ab, in der Anknüpfung auf ihr Herkunftsgebiet und ihre Distribution im Rahmen Mitteleuropas.

Deutsch von P. Seitlová

ANTONÍN PŘICHYSTAL, Ústav geologických věd PřF MU, Kotelářská 2, CZ-611 37 Brno; prichy@sci.muni.cz  
LUBOMÍR ŠEBELA, Archeologický ústav AV ČR, Královopolská 147, CZ-612 00 Brno; sebela@iabrno.cz

## DISKUSE

### Textiles as well as ceramics in the Upper Paleolithic: Like it or not!

Olga Soffer – James Adovasio

We write to respond to the reservations expressed by our esteemed senior colleague, *Karel Valoch* (2007), about our research on Paleolithic textiles published in a recent issue of *Archeologické rozhledy* (AR). We do so with a mixed set of emotions because, while all academic inquiry is to be welcomed, one that stems from questions and ideas derived in conversations with a local avocational hunter and specialists in the vestments of the Czech court and one which ignores the extensive published professional literature on the subjects in question is clearly troublesome. We believe that either his unfamiliarity or disregard of much of the pertinent current literature leads to major misconceptions, lacunae, and serious errors which need to be corrected lest those readers who are not Paleolithic specialists are misled about the current status of research on the subject.

#### A. Primary Issue: The Evidence

Karel Valoch wonders why our discovery of Upper Paleolithic textiles impressed on small fragments of fired clay recovered from the Moravian sites of Dolní Věstonice I and II and Pavlov I have not been subjected to greater critique and opines that it has to do with our purported international fame. Although it is unclear exactly what point he is making – that they are not impressions of textile, for example? – his opaque statements disregard much of what has happened since we first published some of them in 1996 in the international journal *Antiquity* (Adovasio *et al.* 1996) and subsequently published our initial study of the originals in AR in 1999 (Adovasio *et al.* 1999). Not only have our original discoveries of these textile impressions been repeatedly confirmed by experts at the Faculty of Textile Sciences at the Technical University in Liberec (Kovačič *et al.* 2000; 2005), but also many textile and basketry specialists have examined a sample of the casts curated at the R. L. Andrews Center for Perishables Analysis at Mercyhurst College. Significantly, all have concluded that they are, indeed, textile and basketry impressions. Moreover, similar discoveries have been documented at other sites across Europe and augmented by corroborating iconographic evidence as well as evidence for the tools used to produce textiles in the Upper Paleolithic. All of this evidence was published in stringently peer-reviewed professional journals and thus subject to evaluation and validation by our archaeological peers as well. Hence, it was not the extent of our purported fame, but rather the extensiveness and diversity of the evidence itself that has led to the acceptance of the existence of plant-based textile technologies in the Upper Paleolithic.

Specifically, as we have reported widely, a detailed examination of the ceramic inventories from the Moravian sites now includes 79 impressions and not the 43 Karel Valoch reports (Soffer *et al.* 1998; Adovasio *et al.* 2001; Soffer – Adovasio 2004). While these impressions are most abundant in Moravian inventories, we are curious why this clustering worries Prof. Valoch in light of the fact that the same is true to an even greater extent for ceramics production across late Pleistocene Eurasia. Since our evidence for Paleolithic textiles and cordage primarily comes from their impressions in clay, it is to be expected that they are most likely to be found at sites where ceramics were produced – as was the case in Upper Paleolithic Moravia.

Furthermore, as we subsequently reported in 2000 in the journal *Antiquity*, Moravia is not unique in having evidence for late Pleistocene textile technology. Research which we and our colleagues undertook after our initial findings in Moravia have shown evidence for it across Upper Paleolithic Eurasia – from France (Badegoule), to Germany (Gönnersdorf), and on to European Russia (Kostenki I and Zaraisk) (Soffer *et al.* 2000a). Other scholars have documented textile impressions on fired clay

at late Pleistocene sites in the Russian Far East while our Israeli colleagues have recovered fragments of actual specimens from the water-logged Upper Paleolithic site of Ohalo II (*Hyland et al. 2002; Nadel et al. 1994; Zhuchikhovskaia 2002*). It is instructive here to also remind that it was *Abbé Glory (1959)* who initially reported recovering a fragment of a 6 ply rope made of plant fibers from a gallery at Lascaux, the famed French site with spectacular Upper Paleolithic art. Finally, not only is Upper Paleolithic Moravia not unique in providing evidence for the textile arts in the Paleolithic, but it is also likely not the oldest for *Prince (2002)* reported finding remnants of plant fibers on a Mousterian flake at the French site of Portel which suggests a much greater antiquity for the manipulation of plant fibers for industrial purposes and thus for the ultimate origins of cordage and the textile arts.

We have also shown that not only is the evidence for textile production at the time in question widely distributed across Eurasia but so are the weaving implements (*Soffer 2004*). As we and our colleagues have reported elsewhere (*Bahn 1985; 2001; Soffer 2004*), while prior hypotheses about the existence of the textile arts in the Upper Paleolithic were advanced based on formal grounds of similarity in form, both equifinality and other factors led to their dismissal or disregard. Because of this, in our own work we presented direct evidence in the form of diagnostic edgeward on weaving tools which we first identified and documented unambiguously on ethnographic materials. We reported that such diagnostic wear is present on bone and ivory tools recovered not only from the sites with the textile impressions across Upper Paleolithic Europe, but even those without them such as, among others, the Aurignacian age sites in France (e.g. Abri Blanchard or Abri Catenet) and Germany (*Vogelherd*) as well as the Gravettian ones in Russia (e.g. Avdeevo, Kostenki IV) (*Soffer 2004*).

Our last bit of evidence for not only the existence of textile technologies in the Upper Paleolithic but their apparent significance came from iconography – namely, the so called „Venus“ figurines found across Upper Paleolithic Europe – some of whom are shown „dressed“ in such woven and plaited garments as hats, bandeaux, and belts (*Soffer et al. 2000b*). While we agree that 21<sup>st</sup> century interpretations of iconographic evidence left some 25 000 years ago are fraught with ambiguity, we argue that the painstaking and unambiguous production details shown on such items of clothing clearly reflect the textile arts and their likely importance to Upper Paleolithic societies.

Given the abundance and diversity of the sum total of the evidence for textiles in the Upper Paleolithic, we are at a complete loss to explain why Karel Valoch fails to report it – it was, after all, all published in major international journals and not in inaccessible local forums. The problem clearly is not lack of evaluation or verification; its sources and nature are beyond our expertise to evaluate and likely lie in local academic contexts.

## **B. The Secondary Issues – the „What“ and „What for“**

Karel Valoch's queries about the existence of textile technologies in the Upper Paleolithic (if that, indeed, is what he is trying to obliquely say) center on two questions – (1) from what raw materials they were made and (2) for what purpose(s) they were constructed. Although we find these questions quite secondary in importance in evaluating the existence of Upper Paleolithic textiles, we feel compelled to correct a number of errors in his arguments as well as point to illogical conclusions he reaches.

### **1. The use of clay**

Clay, as is well known to scholars since Absolon's initial discovery of the „Venus“ of Dolní Věstonice I in 1925, was used at the Moravian Upper Paleolithic sites to make and subsequently fire a large number of animal and female figurines (*Absolon 1929; Klíma 1963; Soffer et al. 1993; Vandiver et al. 1989*). In addition to this inventory of some 10 000 fragments, *Klíma (1963)* also uncovered two clay kilns at Dolní Věstonice I used to fire the ceramics. While extensive, this evidence for ceramic pyrotechnology is not exclusive to Upper Paleolithic Moravia but found at other Upper Paleolithic sites across Eurasia and Africa, including Austria (*Einwögerer 2000*), European Russia as well as Russian Siberia (*Praslov 1991; Vasil'ev 1985; Vandiver – Vasil'ev 2002*), and North Africa (*Soffer et al. 1993*



with references). This ceramics technology, just like the more recently discovered textile one, was previously also assumed to date to the early Neolithic – at least some 15 000 years later in time.

Next comes the issue of daub – or the use of clay for a variety of other purposes. First, we remind the readers that, contra Karel Valoch's claims, we have never suggested that clay was used to daub houses during the Upper Paleolithic. Vandiver's studies of the ceramics inventories from Dolní Věstonice I and Pavlov I have indeed documented the presence of a modeled slightly concave flat fragments that were obviously not parts of animal or anthropomorphic figurines found at the sites (*Soffer – Vandiver 1994; 1997; 2005; Vandiver et al. 1989*). Although these fragments were clearly parts of larger clay constructions, we could not identify the form(s) of the original constructions and thus subsequently chose to call this category of finds „structural ceramics“ (*Soffer – Vandiver 1997*). How such items were used remains unknown, and it was *Klíma (1955)* who noted that at Pavlov I clay was used to cover a low wall of mammoth bones which likely served as a wind screen around a hearth. Furthermore, *Klíma (1963; 1983)* also reported excavating two kilns at Dolní Věstonice I made precisely that way – of worked clay or daub. Since such clay features apparently did not wash away or were not subjected to solifluction, as *Karel Valoch (2007, 143)* argues to have likely been the case during the Upper Paleolithic, there may indeed have been other features made of clay at the Moravian sites. Furthermore, such use of clay for „structural „ purposes, counter to Karel Valoch's claims, is not unique to the Moravian sites. Clay lined hearths are reported from the Aurignacian age site of Klisoura in Greece (*Powlikowski et al. 2000*), for example, while as yet to be precisely identified features purposefully made of clay have been unearthed at the Gravettian age sites of Kostenki I and Zariaisk in Russia (*Praslov 1991; Soffer et al. 2000a*). Thus, it is evident that clay was indeed widely used for „industrial“ purposes during the Upper Paleolithic – in addition to serving as the medium for artistic production. While it is understandable that a recognized specialist in Lower and Middle Paleolithic stone tools such as Karel Valoch might not know about the documented Upper Paleolithic uses of clay, categorical claims for the non-existence of such applications is unfounded.

## 2. Did suitable plants grow in the Upper Paleolithic?

Since both our 1999 article in AR as well as all of our other publications clearly and consciously avoided specifying exactly which plant species were used by Upper Paleolithic weavers, instead noting only *potential* species recovered at pertinent sites, we fail to see what concrete points Karel Valoch is trying to make in his consideration of the extant vegetation around the sites in question. If it is indeed true that he believes no plants suitable for production of cordage were present, his assertion is clearly negated by both the extensive palynological and anthracological analyses he, himself, reports in which such suitable potential taxa as *Alnus* sp., *Taxus* sp., *Asclepias* sp., and *Urtica* sp., are indeed documented. It is also negated by the extant literature on the vegetation cover which existed around other sites with textile impressions, which document also the presence of *Artemisia* sp., *Typha* sp., *Tilia* sp., and *Salix* sp. (*Soffer et al. 2000a* with references). If, on the other hand, Karel Valoch wishes to claim that suitable plants were extraordinarily sparse at the time and thus there were simply too few of them to use, we run into another erroneous claim. Specifically, as he reports, the predominance of particular species in the pollen spectra is not a direct reflection of their frequency in the surrounding countryside. Karel Valoch illustrated this point quite clearly when he discussed the fact that remains of *Urtica* sp. will always be sparse because its small grain size mandates against its recovery and identification. This is also true for prehistoric, protohistoric, as well as historic times when this taxon was used to produce highly valued cloth prized across Europe (*Barber 1991; Hald 1942*; both with references). Furthermore, since as Karel Valoch reports, *Urtica* sp. is a commensal species which thrives in disturbed soils and is thus found in abundance near human settlements, it is hardly surprising that it is not represented in the pollen profiles from Bulhary (a stratigraphic section near the bus stop in the present day village by the same name). Although this is a seminal locality for information about late Pleistocene vegetation, it is not one where Gravettian settlements have been discovered.

Finally, we wish to reiterate that both in our publications and in all of our oral communications we have never claimed that it was definitely *Urtica* sp. which was harvested and used. Rather, we merely pointed out as a possible species extant at the time, one found at other Upper Paleolithic sites with textile impressions (e.g. Zaraisk in Russia) and one with a long history of use in indigenous textile production (*Barber 1991; Hald 1942*).

As we have underscored in all of our publications, we can only list possible plant sources because we have no actual remains of the textiles themselves but, obviously, just fragmentary impressions which cannot reveal what concrete plant fibers were used. What we have definitively claimed, however, is that the cordage and textiles were made of plant rather than animal fibers. While this is not the place to go into a detailed discussion of the concrete evidence such as the nature of the fiber attributes for this conclusion we discussed this data in our publications (*Adovasio et al. 1999; 2001; Soffer et al. 1998; 2000a*). Based on diagnostic features of the impressed fabrics, we can state with certitude that it was definitely not mammoth hair but plant fibers that were used. Karel Valoch's claims that we should consider mammoth hair shows that he lacks first hand familiarity with these extremely coarse fibers which are unsuitable for textile production.

### 3. Net hunting today and in the past

Since the extant textile impressions are fragmentary, quite small, and little more than miniature „negatives“ of the original pieces, we cannot specify with any certainty the original form or size of any of the items produced. What we have documented, however, is that both woven textiles and plaited baskets were made. We have interpreted the wide range of textile gauges and weaves to suggest that mats, perhaps wall hangings, blankets, and bags, as well as a wide array of apparel including such items as shawls, shirts, skirts, and sashes may have been made. The extremely narrow gauge of some of these specimens does strongly suggest fine woven clothing – a hypotheses supported by impressions of a whipstitched seam used to conjoin two pieces of cloth on at least one of the specimens (*Adovasio et al. 1996; 1998; 1999; 2001*). While his examination of ethnographic specimens from Australia and Polynesia curated at Anthropos Institute at the Moravian Museum led *Karel Valoch* (2007, 147) to doubt that the bast-fiber-bearing plants which likely grew near the Moravian sites in the Upper Paleolithic could produce comparable products, it should be forcefully stressed that bast-bearing plants were used for textile production throughout the world in both prehistoric and ethnographic contexts (*Frison et al. 1986*). Indeed, extensive ethnographic collections of baskets, mats, and other textile products made from precisely these kinds of species by indigenous groups across North America, Eurasia, Oceania, and Africa are curated at such museums as the Smithsonian Institution and the American Museum of Natural History in the United States and the Museum of Anthropology and Ethnography in Russia, to name just three (*Soffer 2004* with references).

Additionally, we also identified the presence of sequentially spaced knots on some of the impressions from both Pavlov I and Zaraisk (Russia) as representing netting and, using extensive ethnographic evidence for the use of netting in hunter-gatherer societies, hypothesized that nets may have been used for hunting in the Upper Paleolithic also (*Adovasio et al. 1997; Soffer et al. 2000a*).

We are equally at a loss how to respond to Karel Valoch's claims, based on a consultation with a avocational local hunter, that net hunting could not have been practiced in Upper Paleolithic Moravia. Our quandary arises from the fact that such a claim stands in stark opposition to extensive ethnographic accounts of such hunting to harvest not only small sized animals (e.g. Leporids) but medium sized game (deer, sheep, elk, and even horses) by indigenous groups on all continents (for general overviews see: *Adovasio et al. 2007*; for specifics *Annell 1969; Downs 1966; Helm ed. 1981; Kelly 1932; Lowie 1924; 1939; Roscoe 1990; Satterthwait 1986; Wilkie – Couran 1991*). While we do not expect that a local recreational hunter today will know this literature, we are perplexed by Karel Valoch's blatant disregard of it. We are also confused by his insistence that while *Oryctolagus cuniculus*, in theory, could have been hunted with nets, it was not present in Central Europe at the time in question (*Valoch 2007, 148*). These claims are perplexing because, first, we never discussed *Oryctolagus cuniculus* at

all, but always referred to *Lepus* sp. whose remains are amply represented in Moravian Upper Paleolithic faunal inventories. Musil (2004; 2005) reports that they are the dominant species at Dolní Věstonice I and represent some 18.5% of individuals in the area excavated in 1952 and 1953, 23.7% in the 1957 excavation, and 16.8% in the area excavated in 1954 and 1956 at Pavlov I. Since in none of our publications, including the 1999 AR article he critiques, did we discuss hunting of *Oryctolagus cuniculus*, we fail to understand what Karel Valoch's discussion of this species has to do with the issue at hand. Given that he does mention this taxon, however, we hasten to point out that contrary to yet another case of local personal communication at the expense of published literature, another body of literature again points to precisely the opposite of what Karel Valoch claims (Jones 2006; Rogers et al. 1994; Schaffer – Gardiner 1995). Specifically, it is *Oryctolagus cuniculus* which cannot be easily hunted with nets while *Lepus* sp., as well as its North American equivalent *Sylvalagus* sp., were universally harvested that way by a myriad of indigenous communities around the world (Adovasio et al. 2007; Anell 1969; Downs 1966; Lowie 1924; 1939; Price 1962; Steward 1933; 1937; 1938). Jones (2006 with references) reports that such practices even extended to Upper Paleolithic southwestern France.

### Conclusion

On a final technological note, we are bemused by the fact that Karel Valoch finds the warp-weft gauge, or thread-count, of the prehistoric Moravian fabrics to be too fine. He cites figures for fabrics from the local Middle Ages to support his contention that many of the Upper Paleolithic specimens in our sample were even finer than 6<sup>th</sup> through 12<sup>th</sup> century silk fabrics. The implication clearly is that such technical proficiency was simply not possible for Upper Paleolithic hunter-gatherers. Again, Karel Valoch is probably not aware that prehistoric fabrics from Late Pleistocene (Adovasio et al. 2003) as well as early Holocene contexts (Andrews et al. 2002) were often as fine or finer than modern machine-made fabrics. Indeed, prehistoric fabrics from early South American sites (Adovasio – Maslowski 1980), all produced by hunter-gatherers, easily rival or even excel the best modern clothing productions.

The bottom line here is simple and straight forward. The impressions from Moravia previously reported by the authors and our collaborators do, indeed, represent the negative imprints of the oldest textiles currently known in the world. No matter how distressing to the received wisdom this may be, the existence of textile and basketry technology and manufacture in the Later Pleistocene of Eurasia cannot be “wished away” or ignored.

### Bibliography

- Absolon, K. 1929: The Venus of Věstonice – faceless and „visored“. Illustrated London News 175/4728, November 11, 75–88.
- Adovasio, J. M. – Andrews, R. L. – Illingworth, J. S. 2007: Netting, Net Hunting, and Human Adaptations in the Eastern Great Basin. In: B. Hockett ed., Essays in Honor of Don Fowler, University of Nevada Press, Reno. In Press.
- Adovasio, J. M. – Laub, R. S. – Illingworth, J. S. – McAndrews, J. H. – Hyland, D. C. 2003: Perishable Technology from the Hiscock Site. In: R. S. Laub ed., The Hiscock Site: Late Pleistocene and Holocene Paleoeology and Archaeology of Western New York State Bulletin of the Buffalo Society of Natural Sciences 37, 272–280.
- Adovasio, J. M. – Maslowski, R. F. 1980: Cordage, Basketry, and Textiles. In: T. F. Lynch ed., Guitarrero Cave: Early Man in the Andes, Academic Press, New York, 253–292.
- Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Illingworth, J. S. – Klíma, B. – Svoboda, J. 2001: Perishable industries from Dolní Věstonice: New Insights into the Nature and Origins of the Gravettian. Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia 2 (6), 48–65.

- Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J. 1999:* Textil, košíkářství a síť v mladém paleolitu Moravy. *Archeologické rozhledy* 51, 58–94.
- Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Klíma, B. 1996:* Upper Paleolithic fibre technology: interlaced woven finds from Pavlov I, Czech Republic, c. 26,000 years ago. *Antiquity* 70, No. 269, 526–534.
- Andrews, R. L. – Adovasio, J. M. – Humphrey, B. – Hyland, D. C. – Gardner, J. S. – Harding, D. G., with Illingworth, J. S. – Strong, D. E. 2002:* Conservation and Analysis of Textile and Related Perishable Artifacts. In: G. H. Doran ed., *Windover: Multidisciplinary Investigations of an Early Archaic Florida Cemetery*, University Press of Florida, Gainesville, 121–165.
- Anell, B. 1969:* Running down and Driving of Game in North America. *Studia Ethnographica Upsalensis* XXX. Uppsala.
- Bahn, P. G. 1985:* Utilisation des ressources végétal dans le Paléolithique et le Mésoolithique des Pyrénées Française. In: *Homenaje al Dr. Josep Ma. Corominas. Quaderns des Centre d'Estudis Comarcals de Banyuoles* 1, 203–212.
- *2001:* Paleolithic weaving – a contribution from Chauvet. *Antiquity* 75, 271–272.
- Barber, E. J. W. 1991:* *Prehistoric Textiles*. Princeton University Press, Princeton.
- Downs, J. F. 1966:* *The Two Worlds of the Washo: An Indian Tribe of California and Nevada*. Holt, Reinhart, and Winston, New York.
- Einwögerer, T. 2000:* Die jungpaläolithische Station auf dem Wachtberg in Krems, NO. Eine Rekonstruktion und wissenschaftliche Durlegung der Grabung von J. Bayer aus dem Jahre 1930. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Frison, G. C. – Andrews, R. L. – Adovasio, J. M. – Carlisle, R. C. – Edgar, R. 1986:* A Late Paleoindian Animal Trapping Net from Northern Wyoming. *American Antiquity* 51 (2), 352–361.
- Glory, Abbé 1959:* Débris de corde paleolithique à la Grotte de Lascaux. *Mémoires de la Société Préhistorique Française* 5, 135–169.
- Hald, M. 1942:* The Nettle as a Culture Plant, *Folk-Live* 6, 28–49.
- Helm, J. ed. 1981:* *Subarctic. Handbook of North American Indians*. Vol. 6. Smithsonian Institution Press, Washington, D.C.
- Hyland, D. C. – Zhushchiokhovskaya, I. S. – Medvedev, V. E. – Derevianko, A. P. – Tabarev, A. V. 2002:* Pleistocene textiles in the Russian Far East: Impressions from Some of the World's Oldest Pottery. *Anthropologie (Brno)* XL, 1–10.
- Jones, E. L. 2006:* Prey choice, mass collecting, and wild European rabbit (*Oryctolagus cuniculus*). *Journal of Anthropological Archaeology* 25, 275–289.
- Kelly, I. T. 1932:* *Ethnography of the Surprise Valley Paiute*. University of California Publications in American Archaeology and Ethnology 31 (3), 67–210.
- Klíma, B. 1955:* Přínos nové paleolitické stanice v Pavlově k problematice nejstarších zemědělských nástrojů. *Památky archeologické* 46, 7–29.
- *1963:* Dolní Věstonice. Výzkum tábořiště lovců mamutů v letech 1947–1952. Nakladatelství ČSAV, Praha.
- *1983:* Dolní Věstonice. Academia, Praha.
- Kovačič, V. – Grabmülová, J. – Bajžik, V. 2005:* Fotografická dokumentace textilních otisků. In: J. Svoboda ed., *Pavlov I – Southeast. A Window Into the Gravettian Lifestyles*. *Dolnověstonické studie* 14, Brno, 444–449.
- Kovačič, V. – Moravec, V. – Svoboda, J. 2000:* Fotografická dokumentace textilních otisků z lokality Pavlov I. *Archeologické rozhledy* 52, 303–315.
- Lowie, R. H. 1924:* Notes on Shoshonean Ethnography. *Anthropological papers of the American Museum of Natural History* 20 (3). New York.
- *1939:* *Ethnographic Notes on the Washo*. University of California Publications in American Archaeology and Ethnology 36 (5), 301–352.
- Musil, R. 2004:* The Middle and Upper Palaeolithic Game Suite in Central and Southeastern Europe. In: T. H. van Andel – W. Davies eds., *Neanderthals and modern humans in the European landscape during the last glaciation: archaeological results of the Stage 3 Project*. McDonald Institute Monographs, Cambridge, 167–189.
- *2005:* Animal prey. In: J. Svoboda ed., *Pavlov I – Southeast. A Window Into the Gravettian Lifestyles*. *Dolnověstonické studie* 14, Brno, 190–229.
- Nadel, D. – Danin, A. – Werker, E. – Schick, T. – Kislev, M. E. – Stewart, K. 1994:* 19,000-Year-Old Twisted Fibers from Ohalo II. *Current Anthropology* 35, 451–457.

- Pawlikowski, M. – Koumouzelis, M. – Ginter, B. – Kozłowski, J. K. 2000: Emerging Ceramic Technology in Structured Aurignacian Hearths at Klisoura Cave 1 in Greece. *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia* 4 (4), 19–29.
- Praslov, N. D. 1991: O keramike epokhi paleolita. In: V. Masson ed., *Drevnie Kul'tury i Arkheologicheskie izyskania. Materialy k Plenumu IIMK 26–28 noiabrya 1991 g.*, IIMK, Sankt Peterburg, 47–50.
- Price, J. A. 1962: Washo Economy. *Nevada State Museum Anthropological Papers* 6. Nevada State Museum, Carson City.
- Prince, G. 2000: Note sur la présence de fibres d'origine végétale sue un outil duy Paléolithique moyen provenant de la grotte du Portel ouest, commune de Loubens (Ariège, France). *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 97 (3), 479–488.
- Rogers, P. M. – Arthur, C. P. – Soriguier, R. C. 1994: The rabbit in continental Europe. In: H. V. Tompson – C. M. King eds., *The European Rabbit: The History and Biology of a Successful Colonizer*, Oxford University Press, Oxford, 22–63.
- Roscoe, R. B. 1990: The Bow and Spreadnet: Ecological Origins of Hunting Technology. *American Anthropologist* 92, 691–701.
- Satterthwait, L. 1986: Aboriginal Australian net hunting. *Mankind* 16, 31–48.
- Schaffer, B. S. – Gardiner, K. M. 1995: The rabbit drive through time: analysis of the North American ethnographic and prehistoric evidence. *Utah Archaeology* 8, 18–25.
- Soffer, O. – Adovasio, J. M. 2004: Textiles and Upper Paleolithic lives. A focus on the perishable and the invisible. In: J. Svoboda ed., *The Gravettian along the Danube. Dolnověstonické studie* 11, Brno, 270–282.
- Soffer, O. – Adovasio, J. M. – Hyland, D. C. 2000b: The „Venus“ Figurines, Textiles, Basketry, Gender, and Status in the Upper Paleolithic. *Current Anthropology* 41, 511–537.
- Soffer, O. – Adovasio, J. M. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J. 1998: Perishable technologies and the Genesis of the Eastern Gravettian. *Anthropologie (Brno)* 36, 43–68.
- Soffer, O. – Adovasio, J. M. – Illingworth, J. S. – Amirkhanov, K. A. – Praslov, N. D. – Street, M. 2000a: Paleolithic perishables made permanent. *Antiquity* 74, 812–821.
- Soffer, O. – Vandiver, P. 1994: The Ceramics. In: J. Svoboda ed., *Pavlov I. Excavations 1952–1953. ERAUL* 66, Liege, 161–174.
- 1997: The Ceramics from Pavlov I – 1957 Excavation. In: J. Svoboda ed., *Pavlov I – Northwest. The Upper Paleolithic Burial and Its Settlement Context. Dolnověstonické studie* 4, Brno, 383–402.
- 2005: Ceramic Fragments. In: J. Svoboda ed., *Pavlov I – Southeast. A Window Into the Gravettian Lifestyles. Dolnověstonické studie* 14, Brno, 432–444.
- Soffer, O. – Vandiver, P. – Klíma, B. – Svoboda, J. 1993: The Pyrotechnology of Performance Art: Moravian Venuses and Wolverines. In: J. Knecht – A. P. Tay – R. White eds., *Before Lascaux: The Complex Record of the Early Upper Paleolithic*, CRC Press, Boca Raton, 259–276.
- Steward, J. H. 1933: *Ethnography of the Owens Valley Paiute*. University of California Publications in American Archaeology and Ethnology 33 (3), 233–350.
- 1937: *Ancient Caves of the Great Salt Lake Region*. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology Bulletin 116. Washington, D. C.
- 1938: *Basin-Plateau Aboriginal Sociopolitical Groups*. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology Bulletin 120. Washington, D. C.
- Valoch, K. 2007: Textile in the Upper Palaeolithic? Some notes on the matter. *Archeologické rozhledy* 59, 143–154.
- Vandiver, P. B. – Soffer, O. – Klíma, B. – Svoboda, J. 1989: The origins of ceramic technology at Dolní Věstonice, Czechoslovakia. *Science* 246, 1002–1008.
- Vandiver, P. B. – Vasil'ev, S. A. 2002: A 16,000 Year-Old Ceramic Human-Figurine from Maina, Russia. *Material Research Society Symposium Proceedings* 712, 421–431.
- Vasil'ev, S. A. 1985: Une statuette d'argile Paléolithique de Sibérie du Sud. *L'Anthropologie (Paris)* 89, 193–196.
- Wilkie, D. C. – Curan, B. 1991: Why do Mbuti Hunters Use Nets? Ungulate Hunting Efficiency of Archers and Net-Hunters in the Ituri Rain Forest. *American anthropologist* 93, 680–689.
- Zhuschikhovskaya, I. S. 2002: Rannaya Keramika Dal'nego Vostoka i Vostochnoi Azii. In: *Trudy Instituta Istorii, Arkheologii i Etnografii Narodov Dal'nego Vostoka, Vol. XI. Aktual'nye Problemy Dal'nevostochnoi arkheologii, Dal'nauka, Vladivostok*, 109–150.



## Textil i keramika v mladém paleolitu: ať se to líbí, nebo ne!

Tento příspěvek píšeme jako reakci na pochybnosti, které náš vážený a zasloužilý kolega Karel Valoch vyjádřil o našem výzkumu paleolitických textilií a které byly publikovány v jednom z posledních čísel Archeologických rozhledů (Valoch 2007). Činíme tak se smíšenými pocity: kritiku z řad akademické obce vítáme, ale pokud vychází z otázek a myšlenek vzešlých z diskuse s místním myslivcem a s odborníky na středověkou módu a přitom pomijí obsáhlou odbornou literaturu, která byla k danému tématu publikována, je jakákoliv reakce obtížná. Domníváme se však, že právě tato ignorace nebo snad neznalost příslušné současné literatury vede k mylným závěrům, opomenutím a závažným omylům, jež je třeba uvést na pravou míru, nemají-li být čtenáři mystifikování neúplnými informacemi o současném stavu poznání v této oblasti.

### Primární problém: Důkazy

Karel Valoch se pozastavuje nad tím, proč náš objev otisků mladopaleolitických textilií na hrudkách vypálené hlíny, pocházejících z moravských lokalit Dolní Věstonice I a II a Pavlov I, nebyl podroben významnější kritice, a domnívá se, že by to snad mohlo souviset s naším údajným mezinárodním věhlasem. I když nám není zcela jasné, co konkrétně tím chce říci – např. že se ve skutečnosti nejedná o otisky textilií? – jeho neurčitá tvrzení neberou v úvahu většinu z toho, co se událo od roku 1996, kdy jsme některé z našich poznatků uveřejnili v periodiku *Antiquity* (Adovasio et al. 1996) a následně publikovali výchozí studii originálního materiálu v *AR* (Adovasio et al. 1999). Náš objev otisků textilií byl nejen opakovaně potvrzen specialisty z Textilní fakulty Technické univerzity v Liberci (Kovačič et al. 2000; 2005), ale příležitost analyzovat vzorky odlišných, deponovaných na R. L. Andrews Center for Perishables Analysis na Mercyhurst College v Pensylvánii, dostala i řada odborníků na výrobu textilu a košíkářství. Všichni dospěli k závěru, že se jedná o otisky látek a košíkářských výrobků. Od té doby došlo navíc k podobným objevům na dalších evropských nalezištích a správnost naší hypotézy byla podpořena jak zohledněním ikonografických dokladů, tak identifikací nástrojů, které byly v mladém paleolitu k výrobě textilií používány. Všechny tyto důkazy byly publikovány v odborných periodikách, a tak zpřístupněny k ověření a diskusi. Nebyla to tedy naše údajná proslulost, ale komplexnost shromážděných důkazů, co vedlo k akceptaci existence textilních technologií na bázi rostlinných vláken v mladém paleolitu.

Máme-li být konkrétnější, detailní analýza keramického inventáře z moravských lokalit odhalila k dnešnímu dni 79 otisků, a nikoli pouze 43, o kterých se zmiňuje K. Valoch (Soffer et al. 1998; Adovasio et al. 2001; Soffer – Adovasio 2004). Tyto otisky jsou sice nepočtenější v moravském inventáři, ale není nám jasné, proč tato koncentrace K. Valocha překvapuje za situace, kdy to samé platí, dokonce ještě ve větší míře, pro keramickou produkci pozdního pleistocénu v celé Eurasii. Naše důkazy existence paleolitických textilií a provaznických výrobků se zakládají především na jejich otiscích v hlíně, a je tedy možno předpokládat, že budou nejspíš nalezeny v místech, kde byla keramika vyráběna – což je právě případ Moravy v mladém paleolitu.

Jak jsme navíc doložili (Soffer et al. 2000a), Morava není jediným regionem, ze kterého jsou doklady textilní výroby v pozdním pleistocénu známy. Výzkum, který jsme my a jiní kolegové prováděli v období po našem počátečním objevu na Moravě, přinesl další doklady z celé mladopaleolitické Eurasie – od Francie (Badegoule), Německa (Gönnersdorf) až po evropskou část Ruska (Kostěnki I a Zarajsk). Otisky textilií na vypálené hlíně v pozdně pleistocénních lokalitách byly zjištěny na ruském Dálném východě, izraelským kolegům se dokonce podařilo získat útržky mladopaleolitických textilií z vodou konzervované lokality Ohalo II (Hyland et al. 2002; Nadel et al. 1994; Zhuchikhovskaia 2002). V této souvislosti stojí za to připomenout, že to byl *Abbé Glory* (1959), kdo jako první ohlásil objev kusu provazu z rostlinných vláken spleteného ze šesti pramenů z galerie v Lascaux. Morava v mladém paleolitu konečně nejenže není výjimečná existencí dokladů o výrobě textilií v paleolitu, ale dokonce se pravděpodobně ani nejedná o doklady nejstarší. *Prince* (2002) informoval o nálezů pozůstatků rostlinných vláken na moustérienském úštěpu z francouzské lokality Portel, což umožňuje spekulovat o mnohem větším stádiu manipulace s rostlinnými vlákny pro výrobní účely, a tedy pro vlastní počátky provaznictví a textilnictví.

Podařilo se nám prokázat nejen to, že doklady výroby tkanin v daném období jsou rozšířeny po celé Eurasii, ale také, že podobné rozšíření mají i nástroje pro tkaní látek používané (Soffer 2004). My a jiní kolegové jsme se již dříve zmínili o tom (Bahn 1985; 2001; Soffer 2004), že jelikož prvotní hypotézy o existenci výroby látek v mladém paleolitu byly založeny na formální podobnosti, ekvifinalita a další faktory vedly k tomu, že tyto úvahy nebyly brány vážně nebo byly odmítány. Proto jsme přinesli přímé důkazy ve formě opotřebených diagnostikovaného na nástrojích používaných pro výrobu textilií, které jsme původně identifikovali a jednoznačně určili na etnografickém materiálu. Toto pracovní opotřebením je přítomno na nástrojích z kosti a mamutoviny pocházejících

nejen z lokalit, kde byly nalezeny otisky textilií, ale i z těch, kde zjištěny nebyly: např. aurignacká naleziště ve Francii (např. Abri Blanchard nebo Abri Castenet) a v Německu (Vogelherd) i gravettienské lokality v Rusku (např. Avdějevo, Kostěňki IV) (Soffer 2004).

Naším posledním důkazem nejen o existenci textilních technologií v mladém paleolitu, ale i o jejich tehdejší významu, jsou vyobrazení – jmenovitě se jedná o figurky tzv. venuší, jejichž nálezy jsou známy z celé mladopaleolitické Evropy. Některé z nich jsou zpodobněny jako „oblečené“ do tkaných nebo pletených částí oděvu – např. pokrývky hlavy, stuhy do vlasů, pásy (Soffer et al. 2000b). Přestože souhlasíme s tím, že interpretovat ikonografické prameny staré ca 25 000 let je poněkud problematické, trůfáme si tvrdit, že komplikované a jednoznačné detaily patrné na těchto částech oděvu plně reflektují umění výroby textilu a jeho pravděpodobný význam pro mladopaleolitické kultury.

Máme-li k dispozici takto bohatý a rozmanitý soubor dokladů o existenci textilií v mladším paleolitu, nedokážeme si vysvětlit, proč K. Valoch tyto skutečnosti neuvádí – všechny zmíněné práce byly koneckonců uveřejněny ve významných periodikách. Problémem tedy není nedostatek kritického zhodnocení nebo prověření; svůj původ patrně má v lokálním akademickém prostředí.

### Sekundární problémy: „Z čeho?“ a „K čemu?“

Pochybnosti K. Valocha o existenci textilních technologií v mladším paleolitu (pokud to je to, co se snaží nejasně naznačit) se zaměřují na dvě otázky: (1) z jakých surovin byly vyráběny a (2) k jakému účelu (účelům) byly používány. Přestože obě tyto otázky považujeme v kontextu hodnocení existence textilnictví v mladém paleolitu za celkem podružné, cítíme potřebu uvést na pravou míru řadu nesprávností v jeho argumentaci a poukázat na nelogické závěry, ke kterým dochází.

#### 1. Použití hlíny

Hlína, jak je archeologům dobře známo již od dob Absolonova objevu „Věstonické venuše“ v roce 1925, sloužila na Moravě v mladším paleolitu k výrobě a následnému výpalu značného množství zvířecích a ženských figurek (Absolon 1929; Klíma 1963; Soffer et al. 1993; Vandiver et al. 1989). Kromě tohoto inventáře čítajícího ca 10 000 zloмок prozkoumal Klíma (1963) v Dolních Věstonicích I i dvě hliněné pece sloužící k výpalu keramiky. Přestože je toto množství dokladů úctyhodné, nejsou důkazy o vypalování keramiky omezeny pouze na území Moravy, ale nacházejí se v řadě dalších mladopaleolitických lokalit v celé Eurasii i Africe, včetně Rakouska (Einwögerer 2000), evropské části Ruska a Sibiře (Praslov 1991; Vasil'ev 1985; Vandiver – Vasil'ev 2002) i severní Afriky (Soffer et al. 1993, s lit.). O technologii výroby keramiky – podobně jako o textilnictví – se původně také soudilo, že se s ní můžeme setkat až na začátku neolitu – tedy minimálně o nějakých 15 000 let později.

Jako další je zde otázka mazanice, neboli použití hlíny pro celou řadu dalších účelů. Především si dovoluujeme upozornit, že jsme nikdy (v rozporu s Valochovým tvrzením) netvrdili, že hlína sloužila v mladém paleolitu k omazání stěn obydlí. Vandiverové analýza keramického inventáře z Dolních Věstonic I i Pavlova I skutečně zmiňuje přítomnost modelovaných, lehce konkávních plochých fragmentů, které evidentně nebyly součástí zvířecích a ženských figurek, jež byly na sídlišťích nalezeny (Soffer – Vandiver 1994; 1997; 2005; Vandiver et al. 1989). Přestože tyto zlomky byly evidentně součástí nějaké větší hliněné konstrukce, nebyli jsme schopni její formu blíže určit, a proto jsme se nakonec rozhodli nazvat tuto kategorii nálezů „konstrukční keramikou“ (Soffer – Vandiver 1997). Jak byly tyto předměty používány, zůstává neznámé, ovšem byl to právě B. Klíma (1955), kdo ozřejmil, že na sídlišti Pavlov I sloužila hlína k překrytí nízké zídky z mamutích kostí, která patrně plnila funkci zástěny kolem ohniště. B. Klíma (1963; 1983) informoval i o výzkumu dvou pecí v Dolních Věstonicích I, které byly konstruovány zcela totožným způsobem – z modelované hlíny, neboli mazanice. Protože tyto hliněné objekty zjevně nebyly rozplaveny ani nepodlehly soliflukci, jak K. Valoch považuje v mladém paleolitu za pravděpodobné (Valoch 2007, 143), je možné předpokládat, že se na moravských nalezištích mohly nacházet i další hliněné objekty. Použití hlíny pro takovéto „konstrukční“ účely není navíc omezeno pouze na moravské lokality, opět v rozporu s tvrzením K. Valocha. Ohniště lemovaná hlinou jsou uváděna z aurignackého sídliště Klisoura v Řecku (Pawlikowski et al. 2000), dosud přesně neinterpretované objekty záměrně modelované z hlíny byly prozkoumány v gravettienských lokalitách Kostěňki a Zarajsk v Rusku (Praslov 1991; Soffer et al. 2000a). Je tedy evidentní, že hlína byla v pravěku skutečně používána ke „konstrukčním“ účelům, kromě toho, že sloužila jako médium pro uměleckou tvorbu. Je sice pochopitelné, že renomovaný specialista na kamenné nástroje starší a střední doby kamenné, jakým K. Valoch bezpochyby je, nemusí být informován o prokázaném používání hlíny v mladém paleolitu, kategorické odmítnutí jeho existence je ovšem neopodstatněné.

## 2. Rostly v mladším paleolitu vhodné rostliny?

Protože jsme se jak v naší studii publikované r. 1999 v AR, tak ve všech ostatních publikacích jasně a vědomě vyhýbali přesnému určení toho, které rostlinné druhy byly mladopaleolitickými tkalci používány, a uváděli jsme namísto toho pouze *potencionální* druhy, které byly doloženy v daných lokalitách, je pro nás záhadou, co konkrétně má K. Valoch na mysli, když se zamýšlí nad vegetací v okolí zmíněných lokalit. Pokud se skutečně domnívá, že žádné rostliny vhodné pro výrobu šňůr nebyly k dispozici, je toto tvrzení v příkrém rozporu s výsledky početných palynologických i antrakologických analýz, které sám cituje a v nichž se objevují druhy jako např. *Alnus* sp., *Taxus* sp., *Asclepias* sp. a *Urtica* sp. Toto tvrzení je zároveň v rozporu s obsahem literatury o vegetaci v okolí ostatních lokalit s výskytem otisků textilií, kde je doložena i přítomnost *Artemisia* sp., *Typha* sp., *Tilia* sp. a *Salix* sp. (Soffer et al. 2000a, s lit.). Pokud se K. Valoch pouze snaží naznačit, že vhodné druhy byly v tomto období velmi vzácné, a že tedy pro praktické použití bylo k dispozici příliš málo rostlin, jedná se o další mylnou domněnku. Sám uvádí, že převaha některých druhů v pylovém spektru nemusí vyjadřovat jejich zastoupení v okolní přírodě. K. Valoch tuto skutečnost jasně zmiňuje v pasáži, kde se zabývá skutečností, že pozůstatky *Urtica* sp. budou vždy velmi vzácné, protože malá velikost jejich pylových zrn je překážkou pro jejich získání a identifikaci. To platí jak pro prehistorické, protohistorické, tak pro historické období, kdy byla tato rostlina používána pro produkci tkanin vysoce ceněných po celé Evropě (Barber 1991; Hald 1942; obojí s lit.). Jak navíc K. Valoch uvádí, *Urtica* sp. je symbiózní druh, kterému se daří na narušené půdě, a proto se běžně vyskytuje v blízkosti lidských sídel. Proto je přirozené, že tato rostlina není zastoupena v pylových profilech z Bulhar (v blízkosti autobusové zastávky). Přestože se jedná o klíčovou lokalitu pro informace o pozdně pleistocénní vegetaci, nejedná se o místo, ze kterého by bylo známo gravettienské osídlení.

Zopakujme ještě jednou, že jsme v žádné z našich publikací ani při ústní komunikaci netvrdili, že by to musela být právě *Urtica* sp., která byla sklízena a používána. Pouze jsme ji uvedli jako možný druh, který se v daném období vyskytoval, byl zjištěn v jiných mladopaleolitických lokalitách s otiskem textilií (např. Zarájsk v Rusku) a má dlouhou tradici používání v místní textilní výrobě (Barber 1991; Hald 1942). Ve všech našich studiích jsme zdůrazňovali, že můžeme pouze vyjmenovat možné rostlinné zdroje, protože nemáme k dispozici žádné pozůstatky vlastních tkanin, ale pouze jejich fragmentární otisky, jež neumožňují zjistit, která konkrétní rostlinná vlákna byla použita. S rozhodností jsme ovšem tvrdili, že tyto šňůry a tkaniny byly vyráběny mnohem spíše z rostlinných než z živočišných vláken. Nemůžeme se zde sice pouštět do podrobné diskuse o konkrétních důvodech, které nás k tomuto přesvědčení vedou, např. charakteristické vlastnosti vláken, jež jsme již diskutovali v jiných našich pracích (Adovasio et al. 1999; 2001; Soffer et al. 1998; 2000a). Na podkladě znaků diagnostikovaných na těchto otiscích látek však můžeme se vsí určitostí prohlásit, že zde zcela jistě nebyla použita mamutí srst, nýbrž skutečně rostlinná vlákna. Tvrzení K. Valocha, že bychom měli zvážít použití mamutí srsti, svědčí o tom, že postrádá osobní zkušenost s těmito extrémně hrubými vlákny, která jsou pro textilní produkci naprosto nevhodná.

## 3. Lov se sítěmi dnes a v minulosti

Jelikož jsou zjištěné otisky textilií jen fragmentární, poměrně malé a jedná se v podstatě jen o miniaturní „negativy“ původních kusů, nemůžeme s určitostí specifikovat původní formu ani velikost žádného z vyráběných předmětů. Podařilo se nám nicméně doložit, že vyráběny byly jak tkané textilie, tak pletené košíkářské výrobky. Široká škála doložených textilních struktur a vazeb umožňuje domnívat se, že vyráběny byly rohože, případně závěsy, pokrývky a tašky a dále široká škála součástí oděvu, např. šály, košile, sukně, části šerp. Velmi jemná struktura některých vzorků napovídá, že mohly být vyráběny jemné tkané oděvy – tuto hypotézu podporuje i otisk obnitkového zapořivacího stehu, jakého se používá pro spojení dvou kusů látky, na minimálně jednom vzorku (Adovasio et al. 1996; 1998; 1999; 2001). Studium etnografických vzorků z Austrálie a Polynésie uložených v Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea vedlo K. Valocha (2007, 147) k pochybnostem, zda rostliny poskytující lýko, které pravděpodobně rostly v okolí mladopaleolitických moravských lokalit, mohly být zdrojem suroviny pro výrobu podobných produktů. Zde je ale třeba zdůraznit, že rostliny poskytující lýko byly pro výrobu textilu používány na celém světě, jak v prehistorickém, tak v etnografickém kontextu (Frison et al. 1986). Rozsáhlé etnografické sbírky košíků, rohoží a dalších textilních produktů vyrobených právě z tohoto materiálu domorodými populacemi Severní Ameriky, Eurasie, Oceánie i Afriky jsou dnes deponovány v muzeích, např. ve Smithsonian Institutu a Americkém muzeu přírodní historie a v Muzeu antropologie a etnografie v Rusku, a bychom jmenovali alespoň tři z nich (Soffer 2004, s lit.).

Kromě jiného jsme rovněž identifikovali přítomnost v určitých odstupech uspořádaných uzlíků na některých otiscích z Pavlova I a Zarájsku (Rusko) jako doklady výroby sítí a na základě početných dokladů o používání

sítí ve sběračsko-loveckých kulturách jsme vyslovili hypotézu, že sítě mohly být k lovu používány i v mladším paleolitu (*Adovasio et al. 1997; Soffer et al. 2000a*).

Dost dobře si ovšem nevíme rady s tím, jak odpovědět na tvrzení K. Valocha, které vychází z konzultace s místním myslivcem, že lov pomocí sítí nemohl být na Moravě v mladém paleolitu praktikován. Naše rozpaky mají původ in tom, že toto tvrzení je v příkrém rozporu s početnými etnografickými doklady lovu, které se týkají nejen malých zvířat (např. zajícovití), ale i zvěře střední velikosti (jelen, ovce, los, dokonce i kůň) domorodými populacemi všech kontinentů (obecný přehled *Adovasio et al. 2007*; konkrétní příklady *Anell 1969; Downs 1966; Helm ed. 1981; Kelly 1932; Lowie 1924; 1939; Roscoe 1990; Satterthwait 1986; Wilkie – Couran 1991*). Nepředpokládáme, že současný rekreační lovec bude s touto literaturou obeznámen, ale zaráží nás, že K. Valoch ji vůbec nezmiňuje. Rovněž nás překvapuje jeho tvrzení, že i když *Oryctolagus cuniculus* by teoreticky mohl být do sítí loven, nebyl ve střední Evropě v daném období přítomen (*Valoch 2007*, 148). Především jsme se nikdy nezmiňovali o *Oryctolagus cuniculus*, ale vždy jsme odkazovali na *Lepus* sp., jehož pozůstatky jsou v moravském mladém paleolitu bohatě zastoupeny. *Musil (2004; 2005)* uvádí, že v Dolních Věstonicích I se jedná o dominantní druh, který reprezentuje ca 18,5 % jedinců v areálu prozkoumaném v letech 1952 a 1953, 23,7 % ve výzkumu z roku 1957 a 16,8 % v prostoru zkoumaném v letech 1954 a 1956 v Pavlově I. Protože jsme v žádné z našich publikací, včetně článku v AR z roku 1999, nediskutovali lov *Oryctolagus cuniculus*, nechápeme, jaký vztah má Valochova diskuse o tomto živočišném druhu k dané problematice. Když už se však o tomto druhu zmínil, urychleně dodáváme, že – opět v protikladu k místním lidovým tradicím na úkor odborné literatury – početná skupina prací dokazuje pravý opak toho, co K. Valoch tvrdí (*Jones 2006; Rogers et al. 1994; Schaffer – Gardinger 1995*). Je to totiž právě *Oryctolagus cuniculus*, jehož chytání do sítí je obtížné, zatímco *Lepus* sp. (a jeho severoamerický ekvivalent *Sylvalagus* sp.) byli tímto způsobem běžně loveni řadou domorodých kultur na celém světě (*Adovasio et al. 2007; Anell 1969; Downs 1966; Lowie 1924; 1939; Price 1962; Steward 1933; 1937; 1938*). *Jones (2006, s lit.)* dokonce uvádí, že tyto praktiky je možno vysledovat až do mladopaleolitické jihozáp. Francie.

### Závěrem

Nakonec si dovolíme jednu poznámku. Zarazila nás skutečnost, že K. Valoch považuje struktury a dostavy moravských pravěkých textilií za příliš jemné, uvádí údaje o vlastnostech místních středověkých tkanin a konstatuje, že mnohé mladopaleolitické exempláře byly dokonce ještě jemnější než hedvábné tkaniny z 6.–12. století. Chce tím nepochybně naznačit, že taková technologická pokročilost prostě nebyla v prostředí mladopaleolitických lovců-sběračů možná. K. Valochovi v této souvislosti opět patrně není známo, že mnohé pravěké tkaniny z pozdně pleistocenního (*Adovasio et al. 2003*) a časně holocenního kontextu (*Andrews et al. 2002*) byly mnohdy stejně jemné nebo dokonce ještě jemnější než moderní strojově vyráběné látky. Rovněž pravěké tkaniny z jihoamerických lokalit (*Adovasio – Maslowski 1980*) vyráběné lovci a sběrači se mohou směle rovnat nejlepším produktům moderního textilního průmyslu, nebo je dokonce i předčí.

Naše závěrečné konstatování je stručné a jednoznačné. Otisky z Moravy, které autoři tohoto článku a jejich spolupracovníci v minulosti popsali, skutečně představují negativní otisky nejstarších textilií, které jsou v současnosti na světě známy. I když toto konstatování snad může být v rozporu s tradičními vědeckými teoriemi, existence technologií výroby textilií a košíkářských výrobků v pozdně pleistocenní Eurasii nemůže být ani „smetena se stolu“, ani ignorována.

Překlad Jan Machula

OLGA SOFFER, Dept. of Anthropology, University of Illinois, 109 Davenport Hall, Urbana, Illinois 61801  
o-soffer@uiuc.edu

JAMES M. ADOVASIO, Mercyhurst Archaeological Institute, Mercyhurst College, Erie, Pennsylvania 16546  
adovasio@mercyhurst.edu

## Domy a usedlosti zaniklé středověké vsi Bystřece (Úvahy o výpovědních schopnostech nálezových situací a způsobu prezentace dokumentace)

Jan Kypta

### Úvod

V nedávné době ukončený výzkum zaniklé středověké vsi (dále jen ZSV) Bystřece mimořádným způsobem obohatil dosavadní poznatky o genezi vícedílného venkovského domu. Při rekonstruování podoby zástavby se dobíráme několika variant dispozičního řešení funkčně shodných objektů a také rozdílných forem prostorového uspořádání vydělených sídelních areálů. Punc unikátnosti lokalitě dodávají pozoruhodné doklady proměn některých z prozkoumaných obytných stavení, provázených zásadními konstrukčními inovacemi, přičemž je podstatné, že můžeme v ucelenější míře uvažovat o půdorysech domů jak v době před definitivním opuštěním sídliště, tak (v několika případech) během starších etap života vsi. Pokusy o rekonstrukce staveb ale nemohou být prosty nemalé dávky nejistoty, o čemž se přesvědčíme již letným pohledem na zveřejněnou dokumentaci torzovitých a často málo přehledných nálezových situací; kresebná znázornění zvažovaných dispozičních i hmotových schémat by tudíž měla mít spíše náznakový charakter. Zákonitě lze očekávat variabilitu interpretačních soudů, jejichž opodstatněnost je nutné v první řadě poměřovat na základě kritiky výpovědních schopností konkrétních nálezových situací. Cíl předkládaného příspěvku tkví právě ve snaze předložit jeden z alternativních výkladů reliktní zástavby Bystřece, již úvodem ale předestíráme, že argumentaci mnohdy povedeme konfrontačně, a to vůči závěrům L. Belcrediho, vedoucího dlouhodobého terénního výzkumu lokality a autora dosavadních interpretací nálezových situací, nedávno souhrnně prezentovaných v obsáhlé monografii (*Belcredi 2006*).<sup>1</sup>

Při ověřování opor navržených rekonstrukcí se neshodneme s představou, že v průběhu mladších sídelních fází v zástavbě vsi naprosto převažovaly solitérní objekty, do jejichž interiéru se vstupovalo přímo ze dvora, a „klasický“ trojdílný dům stál jen v jediné usedlosti. K pochybám dospějeme rozbořením reliktní staveb tzv. zánikového horizontu, které minimálně ve třech sídelních jednotkách (U I, U XVIII, U XIX) prokazují existenci vícedílných domů. V některých dalších areálech poukážeme na pravděpodobné propojení jizeb a komor prostřednictvím síní, a to podle jejich vzájemných prostorových vazeb a podle polohy otopných zařízení, přičemž zdůvodníme, proč mohou chybět zjevné relikty konstrukcí středního, komunikačního prostoru. Do výběru pojednávaných pozůstatků staveb zahrneme příklady, které umožňují relativně uceleněji rekonstruovat půdorysné schéma. Pomineme proto areály, v nichž nedokážeme určit polohu jizby, a novodobě značně poškozené nálezové situace, stranou také ponecháme usedlosti opuštěné již v počátečních etapách života vsi. Nejprve detailněji posoudíme výpovědní schopnosti reliktní konstrukcí založených na povrchu terénu, přičemž se budeme zamýšlet mj. nad mírou ucelenosti útvarů složených z kumulací uvažovaných podkladových kamenů dřevěných stěn. Přehled uzavřeme rekonstrukcemi domů, jejichž dispozice odvodíme z rozmístění početných sloupových jam. Dvě ukázky poskytnou ojedinělou příležitost porovnat následné stavební etapy vícedílných domů, jejichž půdorysný rozsah se opakuje, avšak původní, do země zapuštěný sloupový skelet byl nahrazen konstrukcemi založenými na povrchu terénu – patrně sruby.

Nemalou část následujících pasáží vyplní poukazy na nesrovnalosti a nedostatky plánové dokumentace, slovního popisu stavebních reliktní a kresebných rekonstrukcí, tak jak byly předloženy v souhrnné monografii i v dřívějších dílčích studiích. Zejména povaha prezentovaných situačních plánek (do jediného zobrazení jsou velmi často promítány nálezové situace z několika stratigrafických horizontů) zásadně omezuje ověřování navržených interpretací. Nezodpovězena zůstane otázka, zda byly prozkoumané relikty adekvátním způsobem dokumentačně zaznamenány: v publikacích chybí mno-

<sup>1</sup> V citacích této knihy jsou v následujících pasážích uvedeny pouze odkazy na příslušné stránky.



ho důležitých profilů, dílčích půdorysných zobrazení vydělených chronologických fází, nivelet, postrádáme také tolik potřebné kolmé snímky. Váhu vypočtených výtek umocňuje skutečnost, že se jednalo o systematický, z velké části v uplynulých patnácti letech realizovaný odkryv, vedený se záměrem kompletně prozkoumat bezprostředně neohroženou lokalitu.

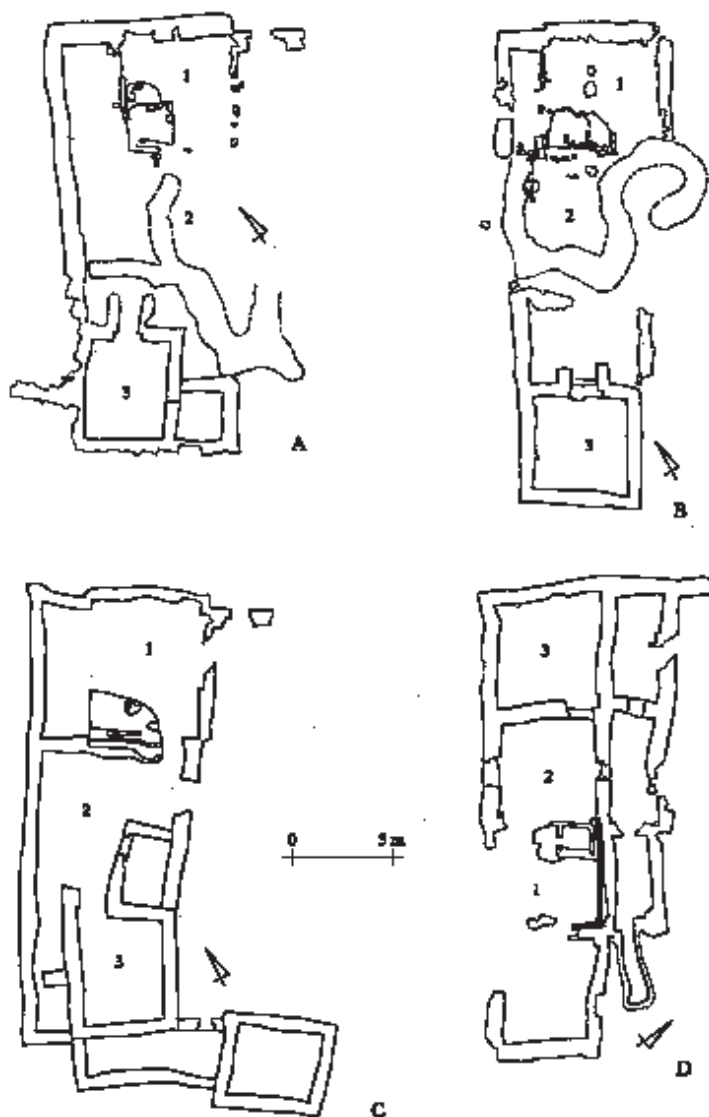
### **Půdorysy vícedílných domů, jejichž konstrukce byly založeny na povrchu terénu**

Probíráme-li se publikovanou dokumentací výzkumu Bystřece, nepřehlédneme značné odlišnosti v míře dochování reliktů staveb, ať porovnááme usedlosti jako celky, nebo jednotlivé objekty. Naprosto převažovaly dřevohliněné či dřevěné konstrukce, kameny byly využity takřka výlučně (výjma otopných zařízení) k podložení patních věnců uvažovaných roubených (možná také rámových) stěn. Přitom od způsobu provedení podkladových konstrukcí se rozhodujícím způsobem odvíjí zdůvodnitelnost předkládaných rekonstrukcí; v některých areálech dobře rozpoznáváme půdorysy staveb podle důkladných podezdívek, velmi často však zůstaneme bezradní, neboť dávní stavitelé považovali za dostatečné osadit dřevěné konstrukce pouze na několika málo kamenech, jejichž rozmístění takřka neumožňuje interpretovat. Je nutné zdůraznit, že nemalý počet staveb identifikujeme výhradně v důsledku katastrofálního požáru, při němž ves definitivně zanikla; jediným zřejmým pozůstatkem mnoha objektů jsou výrazné vrstvy vypálené mazanice, přičemž kameny nevytvářejí v místech uvažovaných stěn pravidelnou strukturu, někdy dokonce téměř chybějí. Nezbytně si proto musíme klást otázku, zda zástavbu usedlostí tvořily jen stavby, jež jsou doloženy nápadnými destruktivními bloky mazanice či zřetelnými liniemi izolačních kamenů, nebo zda sestávala také z objektů, jejichž existence se v nálezové situaci, byť požárového zánikového horizontu, projevuje jen v podobě nenápadných stop. Stačí ostatně pročítat záznamy etnografů, kteří popisují, jak na venkově k izolaci sрубů posloužily ploché kameny např. pouze v nárožích, či třeba jen tzv. podvaly – příčné dubové trámy (např. *Štěpán 1995*).<sup>2</sup> K interpretaci nálezových situací proto přistupme velmi obezřetně, neboť reliktů různých staveb, ale také jednotlivých dispozičních částí vícedílných objektů, nebo dokonce i jednotlivých stěn těchto místností, se mohou vzájemně dosti odlišovat.<sup>3</sup> V mnoha případech proto nevyhnutelně dospějeme k více možným, rovnou měrou jen hypoteticky zdůvodnitelným rekonstrukčním variantám konkrétních reliktů staveb (srov. *Smetánka – Škabrada – Krajčic 1988*).

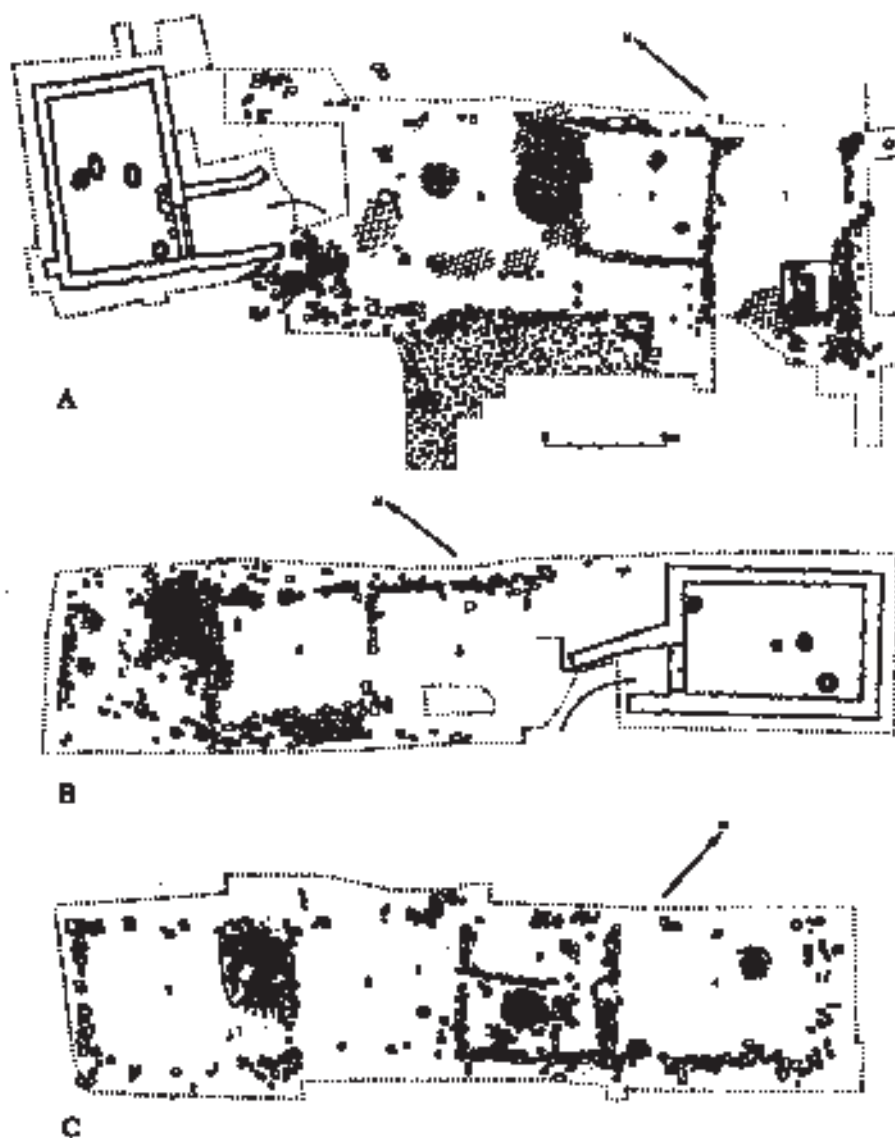
Při zvažování interpretací málo „čitelných“ nálezových situací, a to nejen v případě Bystřece, poskytuje neobyčejně cenné poučení komparace šestice půdorysů trojdílných domů, seskupených podél jižní strany návsi ZSV Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*). Základní rysy dispozičního rozvržení zdejších staveb se bez výjimky opakují, jen málo se odchyľují velikosti jednotlivých dispozičních částí i celkové rozměry půdorysů (*obr. 1*). Velmi se však odlišuje charakter konstrukcí, obemkajících interiéry síní (a také jizeb), které byly na okapových stranách vymezeny buď důkladně vyskládanými kamennými konstrukcemi (v jednom případě pouze na jedné straně), nebo jen dřevěnými stěnami, a to patrně bez použití podkladových kamenů, u jednoho z domů dokonce pozůstatky konstrukcí síně zcela postrádáme. Pfaffenschlagské stavby bez zřejmého uzavření prostoru mezi jizbou a komorovým

<sup>2</sup> Jednoduché formy podložení sрубů se výjimečně daří rozpoznávat i při archeologických odkryvech. Zajímavý příklad poskytl výzkum ZSV Kravína, kde byly mj. objeveny dva rozměrné zapuštěné objekty (snad sklepy) opatřené kamennými plentami. Nadzemní dřevěné konstrukce ale nespočívaly na vyzdívkách, nýbrž patrně na povrchu terénu při hranách vkopových jam, o čemž napovídají rozměrné kameny, které byly jednotlivě (!) loženy při nárožích suterénů (*Smetánka – Škabrada – Krajčic 1988*, 89; *Krajčic 1980*, 169).

<sup>3</sup> Tento jev, který můžeme bezpochyby považovat za běžný, doložíme ve více lokalitách. Velmi zajímavé poznatky o středověkých stavebních zvyklostech přinesl výzkum předměstí Sezimova Ústí, zaniklého na samém počátku husitských válek. Obrysy tamních vícedílných domů jsou určeny pečlivě skládanými podezdívkami, ale třeba také jen několika kameny či málo zřetelnými žlábkami. Charakterem konstrukcí se přitom odlišují jak obrysy jednotlivých dílů staveb, tak i stěny, které uzavírají jednu místnost; často lze průběh dřevěných stěn jen hypoteticky určit, abychom logicky doplnili „chybějící“ části půdorysů složitěji členěných objektů (*Richter – Krajčic 2001*, zejm. příl. 16–19, 25). Instruktivním příkladem rozdílné péče o izolaci roubených konstrukcí jsou také reliktů domů odhalené v ZSV Konůvkách (*Měchurová 1997*) či v ZSV Sarvaly v Maďarsku (*obr. 2; Holl – Parádi 1982*).



Obr. 1. ZSV Pfaffenschlag: A – půdorys domu IX, B – půdorys domu XI, C – půdorys domu III, D – půdorys domu V; 1 – jizba, 2 – síň, 3 – komorový blok. Stěny jizeb byly tvořeny dřevěnými konstrukcemi chráněnými na vnějších stranách kompletně (B, C, D), nebo jen zčásti (A) obezdívkou. V jednom případě (D) se dochovalo torzo vnitřní dřevěné konstrukce. U příček, jež od jizby oddělovaly síň a sousední úzkou místnostku, se kamenná izolační plenta vesměs neuplatňovala (A, B, D). Pokud nebyly dřevěné stěny obemknuty zdívkou, udává obrys jizby jen několik málo kamenů (zejm. v případě A, B). Obdobný charakter obvodových konstrukcí si lze představit rovněž u síní domů, jejichž jizba a komorový blok nejsou po obou stranách propojeny zdívkou (A, B). Indicií, jež nasvědčuje trojdílnému členění i těchto staveb, je absence obezdívky u stěn jizeb protilehlých komorovému bloku, což lze nejlépe vysvětlit napojením síně, která významně přispívala právě k izolaci jizby. Přerušovanými liniemi jsou obrysované hrany jam vzniklých po propadnutí stopů podzemních lochů, čímž mohly některé relikty nadzemních konstrukcí zaniknout. Překresleno podle: *Nekuda 1975, 43, 55, 67, 74.*



Obr. 2. ZSV Sarvaly (Maďarsko): A – dům 17, B – dům 15, C – dům 21. Ukázky různorodé kvality kamenných izolačních podkladů dřevěných stěn domů, jejichž složitější dispozice rekonstruujeme bez pochybností, přestože jsou mnohé části půdorysů vyznačeny jen několika kameny (např. obytné místnosti domu 17 či síň domu 21). Převzato z: *Holl – Parádi 1982*, Beilage 6, 8, 9.

blokem byly prezentovány jako doklady postupného vývoje trojdílné dispozice, resp. stadia s volně propojenými, nebo ještě nesloučenými obytnými a hospodářskými díly (*o. c.*, 88). Tato představa je však zřejmě mylná, neboť přihlédneme-li u daných staveb (domy XI, IX a také VIII /stál na sev. straně návsi/) rovněž k povaze reliktních obvodových konstrukcí jizeb, upoutá nás absence výrazných kamenných konstrukcí po obvodu obytných místností ve dvorních průčelích, a především v úsecích

protilehlých komorovému bloku; kameny se v těchto partiích buď neobjevují, nebo jsou jednotlivě položeny v nesouvislém pásu. Závažná je nálezořá situace domu XI, jehož jizba a k ní připojená úzká místnost byly vymezeny důkladně vyskládanými a dobře dochovanými pásy kamenů ve tvaru písmena U, otevřeného právě na straně, kde bychom očekávali sň, přičemž zakončení bočních ramen korespondují s obrysem otopného zařízení (*obr. 1: B*). Obdobný je charakter pozůstatků domu IX, tentokrát ovšem prostor čelních obytných místností ohraničila pevná kamenná konstrukce jen na dvou stranách ve tvaru písmena L, jehož delší rameno zároveň vymezuje interiér síně a komory, naopak dvorní průčelí jizby, v jehož linii je v dokumentaci zaznamenáno několik kamenů, a rovněž stěna sousedící se síní byly celodřevěné (*obr. 1: A*). Důvodně lze proto z nálezořá situace odvodit, že kamenné konstrukce předních částí domů XI a IX měly charakter obezdívek dřevěných (roubených nebo rámových) stěn jizeb.<sup>4</sup> Uvedený soud dokládá příklad domu XI, u něhož schází uvažovaná plenta u stěny protilehlé komorovému bloku; zjevně zde nebyla potřebná, což lze vysvětlit připojením síně. V opačném případě bychom nedokázali ozřejmit, proč právě u stěny, k níž přiléhala pec, nebyla izolační obezdívka uplatněna. Tuto úvahu podporuje také další důležitá indicie: průběh vnitřního obrysu obezdívky dané jizby a k ní přilehlé místnůstky odpovídá prodloužení vnějšího líce kamenného pláště komorového bloku. Přiložíme-li však k uvažované obezdívce dřevěnou konstrukci, plynule tak prostřednictvím síně propojíme konstrukce všech tří dílů stavby. Navíc komunikační schéma, jak je udané vstupy do jizeb a komorových bloků domů IX a XI, plně odpovídá dispozici sousedních staveb, u nichž o trojdílném členění nelze pochybovat. Z hlediska úvah rozvíjených úvodem této pasáže je podstatné, že na okapových stranách velmi pravděpodobně doložené síně domu XI nebyly při výzkumu rozpoznány žádné (!) stopy obvodových konstrukcí, přesto lze existenci uzavřeného středního prostoru předpokládat s vysokou mírou pravděpodobnosti. Výmluvný je rovněž zcela odlišný charakter pozůstatků obvodových konstrukcí vymezujících interiér jizby (a také síně) domu IX, jež je ve dvorním průčelí ohraničena jen několika kameny, na štítové straně naopak souvislým zdívkem.

V usedlostech Bystřece můžeme polohy jizeb a komor vesměs poměrně spolehlivě stanovit podle vypálených pozůstatků důkladných hliněných omazů, které plnily funkci tepelné a ohnivzdorné izolace, a to především povalových stropů, neboť zplodiny unikající z pecí do podstřeší představovaly stále nebezpečí vzniku požáru. Naopak síně byly patrně zcela či zčásti otevřeny do podstřeší, nebo završeny prodyšným stropem. Uvedené konstrukční řešení souvisí se způsobem odvodu kouře z dymných jizeb, o jehož principu leccos napovídá poměrně pevné pravidlo určující polohu otopného zařízení v obytné místnosti: ústí valné většiny pecí zkoumaných středověkých venkovských domů ve střední Evropě jsou umístěna v těsné blízkosti vstupu, v podstatě jej z jedné strany

<sup>4</sup> Užití obezdívek a vložených dřevěných konstrukcí zřejmě také nasvědčují pozůstatky domů V a III. U první zmíněné ukázky se patrně dochovala část patního věnce v podobě torz dvou svázaných trámů, z nichž jeden tvořil bázi příčky mezi jizbou a síní, druhý přiléhá k rubu uvažované obezdívky a zároveň od ní odděloval těleso pece (*obr. 1: D*). Na možnou souvislost uvedených dřev s obložením interiéru jizby poprvé upozornil Z. Smetánka (1994, 120–121). Ve druhém případě jsou směrodatné zřetelné úskoky v obvodovém kamenném plášti, jak je zvláště dobře patrné v rozhraní mezi jizbou a síní ve dvorním průčelí a na styku s přilehlou místnůstkou na štítové straně (*obr. 1: C*). Dřevem vyložené a zčásti či zcela obezděné obytné místnosti náležely k charakteristickým projevům středověké stavební tradice středoevropského prostoru. Nejinak tomu bylo i v českých zemích, jak ukazuje nemalý počet příkladů rozpoznávaných stavebněhistorickými průzkumy ve městech a v opevněných sídlech. Kromě Pfaffenschlagu obdobné nálezy ve vesnických domech (zatím) chybějí, známe je však z blízkého zahraničí, konkrétně z bavorské vsi Matting. Mimořádný význam mnoha tamních, dosud stojících nebo v nedávné minulosti zbořených zděných domů souvisí jak s velmi časnou dobou jejich výstavby, určenou dendrodaty již do 13. a 14. stol., tak s možností dobře rekonstruovat podle takto starých stavební částí prvotní dispozice a podobu původních konstrukcí (Kirchner – Kirchner 1998). V uvedeném období sloužily jako izolace obytných místností stěny z vodorovných fošen, vsazených do drážek nárožních sloupků. Rámové dřevěné konstrukce se na exteriérové straně buď pohledově uplatňovaly, nebo k nim přiléhala široká obezdívka, přičemž v průčelích těchto staveb bylo uplatněno jen jedno řešení, nebo obě zároveň. Druhá z možností odpovídá nálezořá situaci přední části domu IX v Pfaffenschlagu (*obr. 1: A*).

vymezuji.<sup>5</sup> Daná volba je zdánlivě nevýhodná, neboť čela pecí směřují do komunikačně nejvytíženějšího prostoru. Představu o nelogičnosti naprosto dominujícího řešení navíc umocní srovnání s provozem polodymných jizeb, jejichž podobu zachytili etnografové: otopné zařízení sice vyplnilo stejný kout interiéru, avšak ústí pece je nyní otočeno o 90°, čímž se z provozního hlediska ocitá v nejvýhodnější poloze při podélné straně domu. Můžeme proto dovozovat, že k vybavení jizeb středověkých domů nenáležely dymníky: zplodiny unikaly jiným způsobem, patrně prostřednictvím dveřního otvoru do prostoru síně (zejména v zimních měsících, kdy bylo z důvodů tepelných ztrát znemožněno stálé větrání otevřenými okenními otvory), z níž dým stoupal do podstřeší, kde plnil funkci tepelné „zátky“.<sup>6</sup> Neměla by nás proto mást absence výrazných vrstev či bloků mazanice ze zřícených stropů v interiérech uvažovaných síní.

#### Usedlost I (66–72)

Stavební relikty daného areálu poskytují jednu z klíčových opor při prokazování existence dispozičně složitěji členěných objektů v lokalitě; liniové kumulace kamenů určují rozsah půdorysu domu ve tvaru tzv. háku (*obr. 3: A*), jehož variantní schéma rovněž prezentoval *L. Belcredi (1986, 427)*, a to v souladu se závěry *V. Nekudy (1976)*, jenž usedlost zkoumal. Dříve předvedený rekonstrukční náčrt v souhrnné monografii schází a charakteristiku zástavby dotčené sídelní jednotky zakončuje velmi skeptický výrok autora výzkumu: „Zda-li na sebe jednotlivé stavby navazovaly, bych si však po zkušenostech z lokality netroufal tvrdit“ (72).

Jižní roh obrysu jizby určíme podle polohy značně destruované pece. Na protilehlé straně její zhruba čtvercový prostor ohraničují ze dvou stran pásy (místy přerušené) kamenů, jejichž propojení vytváří sev. nároží. Severozáp. pás kamenů končí na úrovni tělesa pece a zároveň u hrany větší vydlážděné plochy dvora, která negativně vymezuje půdorys jizby z JZ (obvodový pás kamenů v tomto úseku chybí). Důležitý je průběh severových. pásu kamenů, jenž výrazně přesahuje interiér jizby (z JV udaný koutovou pecí) a vytrácí se zhruba po 4 m, v místech, kde můžeme vést kolmicí směrem k JZ, která propojí větší počet jednotlivě rozmístěných kamenů a také několik jejich kumulací. Byť jsou kameny v tomto úseku odděleny místy většími mezerami, vytvářejí poměrně dobře patrný pás. Pokud s touto linií povedeme rovnoběžku, jež protne předpokládanou jihových. stěnu jizby, neshledáme sice JZ od pece nápadné pozůstatky obvodové konstrukce v podobě řady kamenů, ale přesto zde průběh protilehlého průčelí stavby s velkou mírou pravděpodobnosti stanovíme, a to podél dláždění dvora. Jihozáp. průčelí lze stanovit jen odhadem, snad při hraně výrazné kumulace kamenů, jimiž mohl být rovněž zpevněn povrch dvora. Celkový půdorys stavby, uzavřený buď dlážděnými plochami (dvorní průčelí), nebo dobře zřetelnými pásy podkladových kamenů (vnější úseky obrysu), má tvar

<sup>5</sup> Pozoruhodnou situaci shledáme v interiérech domů ZSV Svídny: čelní strany pecí takřka lícují se stojkami portálů, čímž byl velmi omezen, ne-li znemožněn kuchyňský provoz v jizbě, o čemž patrně vypovídají i doklady jednoduchých ohnišť v síních (*Smetánka 1988*). S obdobným řešením se setkáme v domech v ZSV Mstěnicích: zde jsou tělesa pecí sice vesměs odsunuta od hran portálů a prostor mezi topeništěm a vstupem vyplňují ohniště užívaná k přípravě pokrmů, stále je však zachována orientace pecí jako v předchozí lokalitě (*Nekuda – Nekuda 1997*). Takto uspořádané soustavy otopných zařízení naprosto převažovaly i v ZSV Pfaffenschlagu (domy I, III, V, VII, VIII, X, XI, XII, zřejmě také II), kde se ale rovněž setkáme s jinou, méně častější variantou: čelní strany pecí jsou orientovány souběžně s příčnými osami domů, tedy shodně jako v novověkých jizbách (domy IX, zřejmě také IV, VI; *Nekuda 1975*). Pece přisazené boční stranou k příčce se vyskytovaly rovněž v ZSV Konůvkách (*Měchurová 1997*). Analogie dohledáme také v zahraničí, konkrétně v ZSV Sarvaly v Maďarsku (*Holl – Parádi 1982*; dispoziční skladbu staveb ozřejmil právě na základě orientace otopných zařízení *J. Škabrada 1988*), a v ZSV Hard v Dolním Rakousku, byť ne ve všech tamních domech (*Felgenhauer-Schmiedt 2002*).

<sup>6</sup> O konkrétních formách odvodu dýmu z obytných místností ve venkovském prostředí můžeme pro období před rokem 1500 pochopitelně jen spekulovat, jen těžko si ale představíme v jizbách domů Svídny lapač dýmu, jenž by byl nad ústím pece zavěšen přímo nad dveřním otvorem. Patrně také nepochybíme, budeme-li uvažovat o hromadění dýmu v podstřeší, jak u středověkých městských domů prokazují silně zadehtované povrchy krovových skeletů (*Škabrada – Kyncl 2004*).





Obr. 3. ZSV Bystřec: A – dům U I; šrafkami je vyznačeno torzo pece, vytečkovanými plochami dláždění dvora. ZSV Konůvky: B – dům 2, C – dům 27, D – dům 6. Kumulace podkladových kamenů vymezují dispozice sestavené do tzv. háku. A překresleno podle: *Belcredi 2006, 67*; B, C, D převzato z: *Měchurová 1997, 20, 27*.

písmena L se zhruba shodně dlouhými rameny, přičemž pec se v interiéru jizby ocitá v „předpisové“ poloze, a to vůči sousední, v tomto případě nárožní místnosti – snad síni.<sup>7</sup> Dispozice uspořádaná do tzv. háku má přesné analogie v ZSV Konůvkách (*obr. 3: B-C; Měchurová 1997*).

<sup>7</sup> Při popisu a interpretaci nálezové situace jsme záměrně vynechali větší množství sloupových jam, které se soustřeďují vně i uvnitř jihozáp. části interiéru stavby, a některé menší jámy, z nichž jedna koliduje s uvažovaným severových. nárožím domu. Z prezentované dokumentace nevyplývá, jaký je stratigrafický vztah těchto objektů k řadám kamenů. Lze důvodně předpokládat, že zahluobené objekty náležely starším fázím usedlosti (některé sloupové jámy jsou překryty dlážděním dvora), jejíž založení můžeme podle nálezů většího množství archaické keramiky zasadit již do počátků existence vsi (srov. *Nekuda 1976*).

## Usedlost IV (35–45)

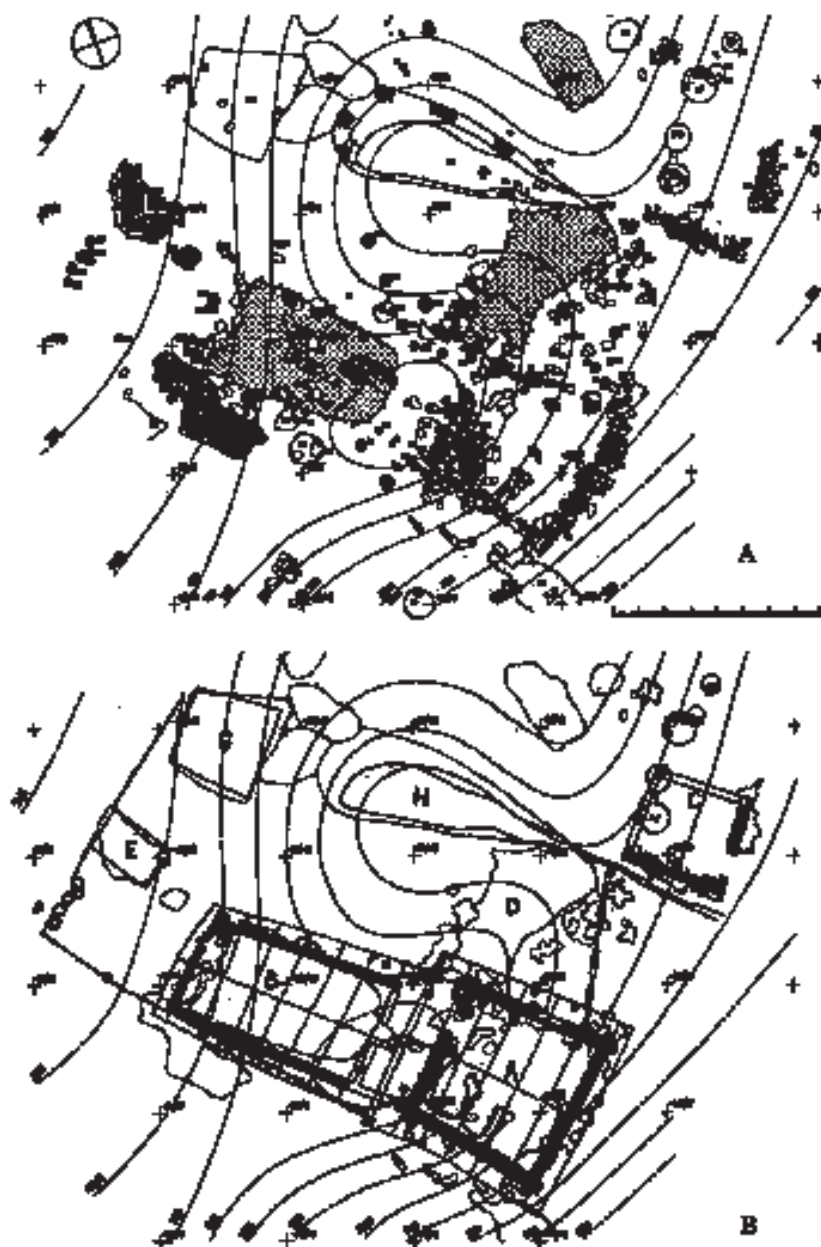
Areál U IV je vymezen hranami nevelké, uměle navršené terasy jazykovitého tvaru, která poskytl velmi stísněné staveniště. Bez pochybností určíme rozsah jizby podle čtyř spojených pásů pečlivě vyskládaných podkladových kamenů, na nichž spočinula zřejmě roubená konstrukce. Naopak jen hypoteticky stanovíme rozsah uvažované komory, situované při severozáp. nároží jizby. Její existenci dokládají štět položený v menším nepravidelném oválu (zřejmě zpevnění podlahy), výrazná mazanícová destrukce, kumulace celých nádob a ploché kameny rozmístěné v jediném (!), nepříliš zřetelném pásu.<sup>8</sup> Rozměry a přesnou orientaci interiéru lze tentokrát jen stěží odhadnout, jedinou indicií je pás kamenů přisazený k hraně terasy a zároveň souběžný s jednou z os jizby. Mazanícová destrukce i linie kamenů jsou na V ukončeny zhruba shodně, a to v místech prodloužení průběhu záp. stěny jizby. Pokud budeme – podobně jako L. Belcredi – při rekonstruování zástavby přihlížet jen ke zjevným stavebním reliktnům, sestavíme s určitou dávkou nejistoty půdorys jizby a komory, které se mohly pojit nárožími, do tzv. háku (40). Pokročíme-li však při hypotetickém rekonstruování o krok dále a vložíme-li do rohu svíraného jizbou a komorou další interiér, doplníme půdorys domu do podoby, jaký známe z Konůvek a z U I. S touto představou jsou v souladu také orientace a umístění pece. Současně tak vyplníme zbývající, severových. část jazykovitého rozšíření terasy, zdánlivě nelogicky nevyužitou, neboť pro dvůr zůstalo dostatek prostoru v místech na Z od jizby. Nezasťiráme, že o dispozici vícedílného domu v tomto případě uvažujeme jen na základě problematických opor, zároveň ale považujeme rekonstrukci prezentující osamoceně stojící jizbu a komoru za také jen hypotetický návrh (42). Poukazujeme-li přitom na nemožnost jednoznačně vyvrátit existenci středního dílu, dostáváme se sice na samou hranici přípustné diskuse, avšak v tomto případě opřené o pádný argument: pokud by konstrukce obemkající interiér komory nebyla opatřena výraznou mazanícovou bandáží a nezanikla by požárem, nebyli bychom schopni prokázat ani její existenci; určujícími oporami rozhodně nejsou jediný, málo zřetelný pás kamenů, ani nevelká vyštětovaná plocha (obdobně dláždění se ostatně také uplatňuje podél sev. strany jizby, zde ale L. Belcredi větší krytý prostor nepředpokládá).

## Usedlost III (132–142)

Pozůstatky jizby U III jsou pozoruhodnou ukázkou rozdílů kvality podkladové kamenné konstrukce jednotlivých stěn: zatímco na jihozáp. a jihových. straně se uplatňovaly široké a souvislé pásy kamenů, na protilehlých stranách byla izolace vytvořena podstatně skromněji – zde postačily jen jednotlivě ložené kameny (*obr. 4: A*).<sup>9</sup> Obvod jizby napomáhá určit těleso pece, vložené do záp.

<sup>8</sup> L. Belcredi přidružil ke konstrukčním reliktnům požárem zaniklé komory také sloupové jámy seskupené v místech jejího uvažovaného jihových. nároží; sloupy měly údajně sloužit jako ztužení roubení komory a vytvářet stěnu propojující komoru s jizbou (44). Příslušnost těchto objektů k zánikovému horizontu však není vysvětlena na základě stratigrafického vztahu. Je proto rovněž možné, že souvisely se starší etapou zástavby usedlosti, již bezesporu přisoudíme řady sloupových jam objevených přímo pod bází kamenného věnce roubené konstrukce nejmladší fáze jizby (40).

<sup>9</sup> Na plánu náleзовé situace však interiér jizby není ohraničen jen věncem podkladových kamenů, ale na dvou stranách také řadami sloupových jam (ty jsou umístěny přesně pod trámy uvažovaného roubení); publikovaná interpretace stratigrafického vztahu obou komponent je však rozporuplná. Zatímco na prezentované půdorysné rekonstrukci jsou ve sloupových jámách osazeny prvky svíslého ztužení roubené konstrukce (141), slovní popis situace si ve dvou následných větách protřečí, a je nadto v nesouladu s kresebnou rekonstrukcí: „Kulové řady na severozápadě a severovýchodě sice odpovídají kamenným základům srubové stavby, avšak u dalších dvou stran jsme žádné pozůstatky nenašli, a proto nelze předpokládat, že by srubové stavbě předcházela kulová. Rozhodně jsou kulové jamky, zvláště na severovýchodě, starší než srubová stavba, protože ta je na nich přímo postavená“ (138). Při rekonstruování půdorysu jizby jistě není interpretace chronologického vztahu negativů sloupů a podkladových kamenů zásadní, je však zřejmé, že nejsme schopni hodnověrně posoudit ani stáří dalších sloupových jam v bezprostředním okolí jizby (zejména před její severozáp. stranou), které L. Belcredi využil při rekonstruování půdorysu komory (141). Zvláště když shledáváme, že některé z těchto negativů (obj. 220, 170) jsou rovněž překryty plochými kameny (134). Výplně jiných sloupových jam (obj. 204A, 205A, 205B, 169, 207A, 207B) jsou



Obr. 4. ZSV Bystřec: A – „půdorysné zobrazení nálezové situace U III“, B – „studie půdorysné rekonstrukce U III“. V dokumentaci jsou zjevně sloučeny komponenty různého stáří. Časově nesourodé jsou řady sloupových jam a podkladové kameny po obvodu jizby, jak v popisu uvádí i autor výzkumu, nebo třeba sloupové jámy a štětování v interiéru uvažované komory (obj. B); mnohé ze sloupových jam jsou překryty právě zmíněnou úpravou podlahy, jak je patrné po obvodu dláždění i v jeho středu. Přesto jsou podle rozmístění sloupových jam rekonstruovány obvodové konstrukce objektů zánikového horizontu zástavby. Převzato z: *Belcredi 2006*, 134, 141.

rohu interiéru. Značné rozdíly ve způsobu izolace dřevěné obvodové konstrukce jistě souvisely s výrazným vysunutím jizby z temene terasy (ta z velké části určila výměru usedlosti) do svahu nad potokem: sklon terénu (rozdíl nivelet mezi severozáp. a jihových. stranou místnosti činí asi 80 cm) bylo zapotřebí vyrovnat pomocí důkladné podezdívky, zvyšující nejnižší položené jižní nároží a přilehlá průčelí. Nepochybujeme o nevhodách svažujícího se staveniště. Pokud by byla jizba posunuta o pouhé 4 m směrem k SZ, ocitla by se celá na temeni terasy, zde však stál objekt, za jehož relikty považujeme obdélnou plochu opatřenou štětem a destrukci mazanice amorfního tvaru, nahromaděnou vně severozáp. hrany zpevněné plochy. Také si všimneme nesouvislého pásu kamenů, jenž lemuje severozáp. část obrysu štětu. Podél delších stran štětem zpevněné plochy shledáme řady sloupových jam; objekty severových. linie jsou však převrstveny dlážděním, což je důvod, abychom negativy sloupů pominuli při rekonstrukci podoby usedlosti zánikového horizontu. Vydlážděný obdélník na JZ „lícuje“ s průčelím jizby, na opačné straně však nepřehlédneme odsazení, které činí asi 0,5 m, možný doklad zápraží. Dvůr si dobře představíme v prostu na S a SV od jizby. Charakter výše popsanych pozůstatků zástavby je nápadně podobný nálezové situaci U IV; podle zřetelných pásů kamenů také dobře určíme obrys jizby, naproti tomu relikty komory jsou podstatně skromnější. V případě U III však můžeme s větší mírou pravděpodobnosti, ale také jen hypoteticky, uvažovat o orientaci a obrysech komory, které přibližně odvodíme podle hran vydlážděného obdélníka. Důkladnější kamennou izolací by byl patní věnec uvažované dřevěné konstrukce komory opatřen jen na severozáp. straně.

K interpretování přímo vybízí neobvyklé umístění jizby, mezi níž a komorou vznikl prostor o šířce takřka 3 m. Vložíme-li do proluky síň, získáváme možnou odpověď na otázku, proč byla obytná místnost zdánlivě nelogicky vysunuta do svahu nad potokem: vícedílný dům se na stísněnou plochu terasy vešel jen s velkými obtížemi. Rozvinuté dispozici by rovněž odpovídala „předpisová“ poloha pece. K možné námitce, že postrádáme opory k ohraničení síně na podélných stranách domu, připomeňme situaci při severových. straně uvažované komory – zde je na situačním plánu v délce zhruba 6,5 m znázorněn jen jeden (!) kámen. Pokud by tedy podlaha komory nebyla opatřena dlažbou, jistě bychom museli rezignovat na rekonstrukci jejího půdorysného vyměření.

L. Belcredi sice uvažuje o pravděpodobném zastřešení proluky mezi jizbou a komorou, přesto jej údajně nelze „považovat za síň, protože se nejedná o klasicky uzavřený prostor trojdílné stavby“ (142). Je nepatřičné trvat na platnosti první či druhé rekonstrukční varianty, záleží, jaký pohled budeme akcentovat. Za podstatné ale považujeme polohu pece a vzájemné prostorové uspořádání jizby a komory, tedy v podstatě základní rysy trojdílného domu, a nelze pominout, že velkého interpretačního významu nabývá zdánlivě nelogické vysunutí jizby do svahu. Oba rekonstrukční pokusy se však dobraly k podstatně odlišnému charakteru obvodových stěn komory. Z nálezové situace dovodíme, že stěny prostoupené svislými sloupy byly při přestavbě, s níž souvisí položení štětu, nahrazeny konstrukcemi spočívajícími na povrchu terénu, ostatně stejně jako v případě stěn jizby; L. Belcredi však tyto dva zřejmé stratigrafické horizonty neodlišuje (*obr. 4: B*).

#### Usedlost II (55–58)

Na první pohled by se mohlo zdát, že podle reliktní U II lze vskutku rekonstruovat obytný dům tvořený pouze jizbou, avšak i tomto případě lze nastolit další interpretační varianty. Pravidelně vyskládané pásy kamenů obemykají čtvercový obytný interiéru s otopným zařízením v severozáp. rohu.<sup>10</sup>

převrstveny štětem, který je považován za úpravu podlahy jizbě takřka přilehlé komory. Je proto mnohem pravděpodobnější, že v situačním plánu nálezové situace jsou obsaženy relikty dvou stavebních etap, které se vyznačovaly odlišnými druhy konstrukcí. Za starší budeme rozhodně považovat stavby sloupové konstrukce, s mladší etapou naopak spojíme sruby, přičemž se lze důvodně domnívat, že dispozice usedlosti zůstala při přestavbě uchována. O obdobných, lépe „čitelných“ nálezových situacích podrobněji viz níže.

<sup>10</sup> Na rekonstrukčním plánu jsou v interiéru jizby znázorněna dvě otopná zařízení (58), to je však v rozporu se slovním popisem, neboť na místě údajného topeniště v jihozáp. rohu interiéru byla sice objevena kumulace kamenů, vyskládaných do tvaru, který připomíná plášť pece, a takto ohraničený prostor byl vymazán hlinou, avšak

V odstupe asi 2 m od jihozáp. nároží jizby však byla objevena větší kumulace vypálené mazanice, jejíž obvod lemují několik kamenů. Na rekonstrukčním plánu je v těchto místech vykreslen půdorys nevelké komory srubové konstrukce o stranách zhruba 2,5 x 2,5 m (58). Rozsah mazanice kryje v U II je ale jen o málo menší než plocha pokrytá vypáleným výmazem v U III (134), interpretovaným rovněž jako destrukce komory, tentokrát ovšem rekonstruované na mnohem větším půdorysu (141). Je proto nutné přiznat, že rozměry uvažované komory v U II nedokážeme určit, její nároží mohlo třeba přiléhat k plášti jizby. Všimneme si také přesahu pásu kamenů na sev. straně jizby, který se vytrácí až zhruba 2,5 m od severozáp. nároží, což napovídá napojení další místnosti, která by vyplnila prostor svíraný ze dvou stran komorou a jizbou. Uvedené indicie i v tomto případě dovolují uvažovat o existenci vícedílného domu vystavěného na půdorysu tzv. háku, jak naznačuje i poloha otopného zařízení. Co se týče zdůvodnitelnosti, je tento názor rovnocenný předpokladu o osamocené stojící jizbě, jelikož neznáme půdorysný rozsah komory.

Naše bezradnost při rekonstruování není zapříčiněna jen torzovitostí náleзовých situací, ale také pochybami o reálnosti prezentovaných dokumentačních záznamů. L. Belcredi postupně zveřejnil dva plány totožné náleзовé situace, které se však velmi odlišují. Značně se rozcházejí proporce jednotlivých komponent i jejich rozložení. Kumulace vypálené mazanice (označena č. 81), kterou považujeme za destrukci komory, vyplňovala na dřívě prezentovaném zobrazení poměrně velkou plochu, jejíž obrys takřka dosahoval k nároží jizby (*Belcredi 1986*, 424). Na nyní publikovaném plánu (56) je však její rozsah výrazně zmenšen. Značné rozdíly jsou hned patrné mj. v rozmístění téměř veškerých sloupových jam. V popise pod dřívě publikovanou kresbou se sice dočteme, že se jedná o „rekonstrukci půdorysu“, rozhodně by však schéma mělo odpovídat reálné situaci. Pokud nezbývá než podle rozsahu mazanice destrukce usuzovat na velikost předpokládané komory, zrekonstruujeme podle plánek zcela rozdílné půdorysy.

#### Usedlost XI (74–87)

Podstatným rozdílem oproti ostatním bystřeckým usedlostem (vyjma U XXI) je, že se nám v tomto případě naskytá příležitost k ucelenějšímu porovnávání dochovaných relikvů dvou následných fází domu, jehož konstrukce byly v obou etapách z podstatné části (ne-li výlučně) založeny na povrchu terénu. V jiných areálech naopak konfrontujeme pozůstatky staveb, z nichž ty starší se vyznačují výrazným uplatněním sloupů zasazených do země. Zatímco definitivní zánik domu U XI spojíme s pozvolnou destrukcí, podlehlá jeho předchozí fáze požáru. Vyhořelý dům ale nebyl prvním obytným objektem usedlosti, jak prozrazuje mj. početnější soubor sloupových jam; jejich rozmístění však nedovoluje blíže stanovit podobu zástavby.

Na publikované kresebné rekonstrukci nejmladší fáze usedlosti tvoří její jádro trojdílný dům, jehož podélná osa je orientována přibližně ve směru S-J (*obr. 7: C*). Stavbu ze sev. strany uzavírá jizba vybavená naprosto výjimečnou soustavou otopných zařízení, vyplňujících bezmála celou jižní polovinu interiéru. Sestává ze dvou pecí, jejichž ústí jsou k sobě přiložena. Vých. otopné zařízení bylo nesporně zřízeno později, spočívá na destrukci starší jizby – vrstvě vypálené mazanice. Naopak báze záp. pece souvisí s podlahou jizby, překrytou spáleništěm. Její výmaz byl několikrát obnovován a postupně navýšen o zhruba 20 cm, čímž se ocitl v úrovni výmazu sousední pece. Tyto chronologické vztahy odvodíme z dokumentace řezu, jenž v podélném směru protnul soustavu otopných zařízení (77). Zobrazená stratigrafie vrstev je však výmazy shora ukončena, nedostává se nám proto odpovědi na zásadní otázku, zda otopná zařízení zanikla současně, resp. zda byl, nebo nebyl výmaz záp. (starší) pece překryt podlahou mladší etapy jizby. Nejasné také zůstává, jestli byl zachycen skutečně původní povrch vnitřku vých. pece, nebo jen propálená vrstva pod případně zaniklým výmazem, jenž L. Belcredi popisuje jako „značně poškozený“ (76). Nevíme, do jaké míry podlehly svrchní části vý-

---

„patrně při požáru se její povrch lehce vypálil do červené barvy. Pod vrstvou hlíny nás čekalo další překvapení v podobě pečlivě položené kamenné dlažby vytvářející rovinu. Rozhodně se nejedná o výmaz ohniště nebo dokonce pece...“ (55).





Obr. 5. ZSV Bystřec: „půdorysné zobrazení náleзовé situace zánikové vrstvy U XI“. Převzato z: *Belcredi 2006*, 75.

mazů destrukci, neboť „obě pece byly překryty jen nepatrnou vrstvou hlíny“ (*Belcredi 2000*, 218). O stratigrafickém vztahu mezi horní úrovní záp. pece a dobou užívání vých. pece tedy nedokážeme říci nic určitého.<sup>11</sup> Připomeňme, že jizba starší fáze zanikla velkým požárem, což rozhodně nenasvědčuje obnově pece při výstavbě nového domu.

<sup>11</sup> V podstatě s obdobnou náleзовou situací se setkáváme v U IX, tentokrát byl ovšem její výklad podán odlišně. V interiéru jizby se nacházely dvě pece, jejichž ústí byla otočena k sobě, a to v minimálním odstupu. Obrisy obou otopných zařízení byly rovněž patrné již téměř po odstranění drnu: „O tom, že se proti peci ml. fáze nachází další pec, jsme věděli téměř od počátku, protože se výrazně projevovala v podlaze jizby, neboť, zvláště její přední část nebyla překryta mazanicí. Teprve až po dokončení výzkumu bylo zcela jasné, že náleží ke staršímu horizontu. Vzdálenost obou ohnišť od sebe byla pouhých 50 cm“ (106). Nedočteme se však, podle jakých stratigrafických vztahů lze tyto pece „zcela jasně“ považovat za nesoučasné, neboť – podobně jako v U XI – starší pec nebyla oddělena výraznou vrstvou.



Obr. 6. ZSV Bystřec: „půdorysné zobrazení nálezové situace starší fáze stavby“ U XI. Šípkami vyznačeny obj. 431, 432, 433. Převzato z: *Belcredi 2006*, 79, upraveno.

Uvedených nesrovnalostí si je vědom i autor výzkumu, proto předložil originální vysvětlení: „Mladší pec měla ohniště jakoby dodatečně přilepené k severozápadní straně ústí, kam z pece směřovala šikmá propálená plocha, která mohla sloužit k ulehčení jejího vymetání.<sup>12</sup> Zabírala obslužný prostor první pece a proto jsme si prvotně kladli otázku, zda mohly být obě pece funkční současně. Dnes již víme, že v závěrečné etapě osídlení došlo k zásadní přestavbě pecí.<sup>13</sup> Původní pec byla nahrazena novou, zřejmě větší proto, aby z původní mohla vzniknout kovářská výheň, která byla obslu-

<sup>12</sup> Zatímco v této pasáži L. Belcredi poměrně podrobně popisuje podobu vnitřního prostoru otopného zařízení, na jiném místě charakterizuje její výmaz jako „značně poškozený“ (76).

<sup>13</sup> Za povšimnutí stojí způsob formulace argumentů, odkazy na dokumentaci byly nahrazeny tvrzením „dnes již víme“. Přitom obdobná nálezová situace v U IX byla posouzena odlišně, a to opět bez vysvětlení stratigrafických vztahů. Rozhodně nás nemůže uspokojit konstatování „teprve až po dokončení výzkumu bylo zcela jasné“ (106). Viz pozn. 11.

hována od jihu, z místnosti, kde byla za tímto účelem položena dlažba. Tato situace nastala až v závěrečné fázi existence domu, kdy si poslední obyvatel vesnice musel zřítit k životu nezbytně nutnou kovářskou výheň. Vzor k její stavbě převzal v původní kovárně“ (76, vložené pozn. J. K.). Funkční interpretace pece, která měla údajně sloužit při kovářském provozu, však nenachází oporu v nálezové situaci.<sup>14</sup> Zpochybnit proto můžeme i vlastní vysvětlení, proč by měla být jizba neobvykle vybavena dvěma otopnými zařízeními, jejichž současné užívání by si vynutilo velmi krkolomný způsob obsluhy.

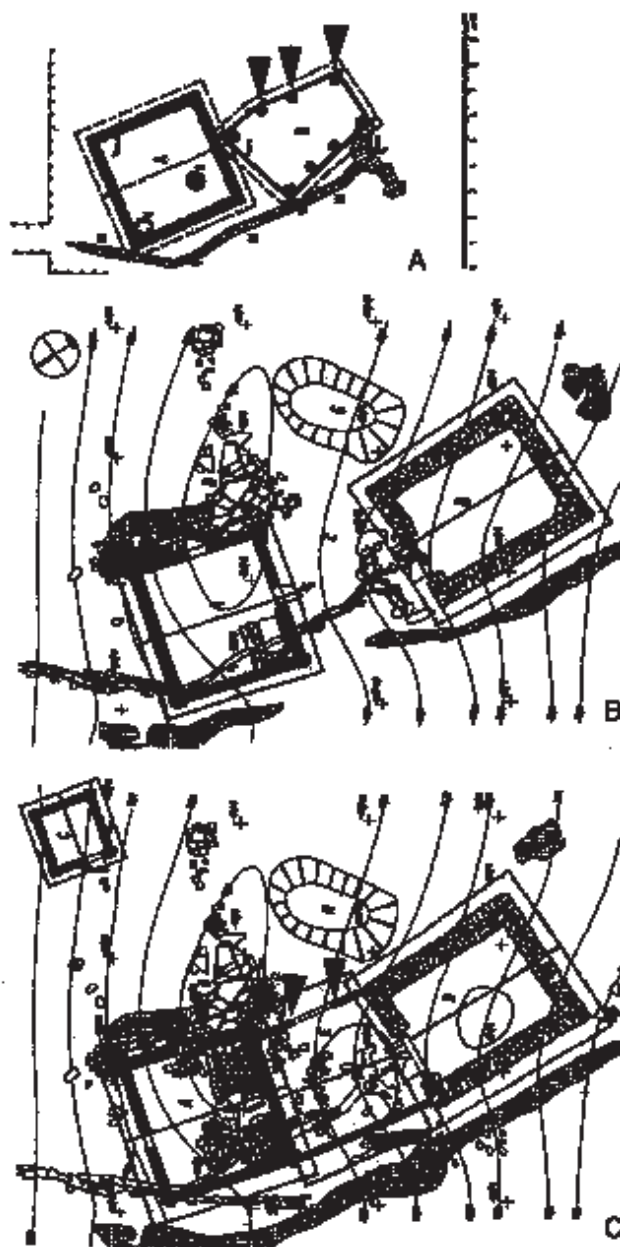
U rozboru stratigrafického vztahu obou pecí jsme se zastavili poněkud podrobněji, ale rozhodně ne bezdůvodně a samoúčelně. Relativizovali jsme nejen výklad chronologie složité nálezové situace, ale zpochybnili jsme také prezentovanou rekonstrukci komunikačního řešení domu. Jestliže pece přiléhají k jižní stěně jizby, k níž se připojuje předpokládaná síň, a obě by fungovaly současně, byl by znemožněn vstup do jizby ze střední části stavby. L. Belcredi z tohoto důvodu přisuzuje mladší stavební fázi domu trojdielnou dispozici, avšak vstup do jizby umísťuje do dvorního průčelí. Zpochybníme-li výklad nálezové situace otopných zařízení, ztrácí tato úvaha o komunikačním řešení obsluhování. Autor výzkumu dokonce zvažuje, že jizba „mohla mít dva vstupy situované proti sobě při pecích, jeden od východu a druhý od západu, což mohlo alespoň nahrazovat otevřenou dílnu při použití výhně“ (79).

Polohu štítové stěny mladší jizby určují kameny vyskládané do tvaru písmena E (bez prostředního břevna), jehož boční ramena směřují (avšak nedosahují) k zadním stranám pecí (*obr. 5*). Bez pochybností ztotožníme tuto konstrukci, jež spočívá na výrazné vrstvě vypálené mazanice, s nejmladší stavební etapou. Pokud však prodloužíme záp. úsek podkladových kamenů, překryje tím obvodová konstrukce jizby zadní část pláště starší pece, což vypovídá o chronologické nesourodosti obou komponent: ve všech známých středověkých venkovských domech byla tělesa pecí totiž přiložena k interiérovým stěnám.<sup>15</sup> S vysokou mírou pravděpodobnosti lze proto usoudit, že záp. pec nebyla obnovena při výstavbě nejmladší etapy jizby. Nepřehlédneme také, že k obrysu starší pece naopak přiléhá nápadný pás kamenů, jež probíhá v mírném odstupu vůči pozůstatkům izolace stěn jizby ve tvaru písmena E. Tyto kameny L. Belcredi přiděluje zánikovému horizontu (75). Porovnáme-li ovšem znázorněnou situaci s plánkem nálezové situace starší fáze stavby (79), zjistíme, že tento pás můžeme doplnit ještě o výraznou kumulaci kamenů při záp. straně starší pece. V prezentovaném plánu postrádáme nivelety kamenů a řez, jež by v této partii mohl ozřejmit stratigrafickou situaci. Přesto se lze důvodně domnívat, že při vyhotovování dokumentace byly sloučeny komponenty náležející dvěma časovým horizontům, čemuž nasvědčují právě prostorové vztahy mezi půdorysem záp. pece a izolačními podklady obvodových dřevěných konstrukcí. Pás kamenů, který přiléhá k plášti záp. pece, ztotožníme s půdorysem starší fáze jizby, naproti tomu pás, jehož prodloužení by těleso pece z nemalé části překrylo, sloučíme s mladší stavební etapou. Obrys starší fáze jizby není na zbývajících stranách podkladovými kameny vymezen, polohu vých. průčelí lze hypoteticky určit podle výrazného dláždění dvora, které zřejmě přiléhalo k obrysu stavby.

Porovnáme-li plánky znázorňující reliktů starší a mladší stavební fáze usedlosti (*obr. 5, 6*), postřehněme nemálo jiných, dobře rozpoznatelných sloučení chronologicky nesourodých reliktů. Směřujme naši pozornost k jižní straně vých. pece. Báze jejího pláště je v neměnné (!) podobě zobrazena jak na plánu stratigraficky nejmladšího horizontu, tak překvapivě na plánu, jež by měl znázorňovat podlahovou úroveň starší, požárem zaniklé stavební fáze, tentokrát však totožné kameny představují základovou partii obvodové stěny jizby. Výškový rozdíl vyčleněných horizontů je zhruba 20–30 cm a na profilu vedeném napříč pecí shledáváme, že plášť jejího tělesa je zjevně položen na povrchu kry vypálené mazanice, která odděluje pozůstatky dvou stavebních etap. Pod spáleništěm

<sup>14</sup> Jedinou, velmi nejistou indicií může být hromada strusky, která byla objevena nedaleko severozáp. nároží jizby (*Belcredi 2000, 223*).

<sup>15</sup> Také průběh uvažované vých. stěny jizby, jak jej vyznačuje pás kamenů, je v mírné (oproti situaci na protilehlé straně podstatně méně výraznější) kolizi se zadní stranou příslušné pece. V této partii ale nelze jasně určit, jaké kameny sloužily jako podklad dřevěné konstrukce a jaké náležely dláždění dvora. Jelikož postrádáme nivelety kamenů, není zjevné, podle jakého kritéria byly v souvislé kumulaci kamenů vyznačeny líce podezdívky.



Obr. 7. ZSV Bystřec: A – „půdorysná rekonstrukce nejstarší fáze zástavby U XI“, B – „studie půdorysné rekonstrukce starší fáze stavby“ U XI, C – „studie půdorysné rekonstrukce mladší fáze stavby“ U XI. Šípkami vyznačeny sloupů, jejichž osazení se shoduje s polohou obj. 431, 432, 433 (srov. obr. 6). Na příkladu těchto sloupů, které jsou oporou při rekonstruování jak nejstarší etapy zástavby, tak sítě mladšího trojdílného domu, lze dobře demonstrovat problematičnost interpretací autora výzkumu, neboť zmíněné objekty jsou zachyceny v dokumentaci (obr. 6), která ovšem přísluší k rekonstrukčnímu plánu (B), na němž vymezení sítě postrádáme. Převzato z: *Belcredi 2006*, 80, 81, 82, upraveno.

žádné kameny na profilu zachyceny nejsou, objevují se jen na půdorysném zobrazení, které je zjevně vyhotoveno v rozporu s realitou (77). Tento snadno odhalitelný rozpor se rozhodně netýká málo podstatné nálezové situace, proto si dovolíme výtku náležitě zdůraznit, neboť se dočteme, že „po odstranění východní pece se ukázalo, že zde byl z jižní strany původní vstup, zazděný v souvislosti s její výstavbou“ (76). Citovaná věta končí odkazem na obr. 45, na němž bychom měli spatřit údajný vchod, jenž je z jedné strany vymezen pláštěm vých. pece – ta ale měla být odstraněna. Výmluvná je také skutečnost, že starší stavební fázi je přiděleno jen jižní rameno pece. Údajný zazděný (!) vstup, ve skutečnosti jen třemi nevelkými kameny zčásti vyplněná mezera mezi rameny pecí, komunikačně spojuje jizbu se síní. Je tedy klíčovou oporou rekonstrukce klasického trojdílného schématu požárem zaniklého domu i úvahy o následné změně komunikačního schématu.

Výčet nesrovnalostí povážlivě rozšíříme rozborem publikovaného výkladu nálezové situace v prostoru mezi jizbou a komorou. Na rekonstrukčním plánu půdorysu mladšího domu je znázorněna síň připojující se k jižní straně jizby (*obr. 7: C*). Zarazí nás, že její interiér na dvorní straně vymezuje dřevěná stěna, v níž se uplatňují tři sloupy, jejichž negativy ovšem shledáme na situačním plánu nálezové situace starší stavební fáze (*obr. 6*). Naproti tomu na rekonstrukčním plánu starší fáze se vymezení síně neuplatňuje (*obr. 7: B*), přestože je v textu zvažováno a jeho předpokládané pozůstatky jsou znázorněny v publikované dokumentaci (*obr. 6*). Seznam nejasností můžeme doplnit i o prezentaci stratigrafické situace rozměrného kamene, který měl údajně tvořit podklad jižního ukončení záp. stěny nejmladší fáze síně (82). Kámen ale chybí v příslušném plánu nálezové situace, objevuje se naopak na zobrazení starší fáze (79). Pochybnosti v nás vzbudí popis a současně interpretace nálezové situace síně zánikového horizontu stavby: „Postupně se začala objevovat i 2,5 m dlouhá dochovaná část západního zdiva síně. ... Po odstranění všech kamenů a hliněných vrstev se velmi dobře vyrýsovala ostrá hrana ukončení šterkování podlahy síně totožná s průběhem západní stěny, která velmi výrazně kontrastovala se žlutým zbarvením jílu a nánosy písku za touto stěnou“ (82). Porovnáme-li citovaný popis s příslušným vyobrazením nálezové situace (81), zjistíme, že uvedené nánosy písku by se ocitly mezi plochou pokrytou šterkem a pásem kamenů, tedy v interiéru síně. Na rekonstrukčním plánu nejmladší fáze domu je nadto záp. stěna (tentokrát ovšem dřevěná) domu vedena v místech mimo uvedené „zdivo“, a to v poměrně výrazném odstupu 1 m (*obr. 5, 7: C*).

Po odstranění šterkové vrstvy – uvažovaného dláždění interiéru mladší fáze síně – „se objevila vrstva propáleného stropního výmazu o síle 10 až 15 cm. Také on přesně vyplňoval prostor síně a dokládal, že síň byla v předešlé stavební fázi opatřena vrstvou stropního výmazu, zřejmě na rozdíl od fáze zánikové. Jeho převážná část byla vypálena pouze do šedé barvy...“ (82). Na žádném plánu ale bohužel není znázorněn rozsah mazanice destrukce, proto nemůžeme posoudit, zda skutečně „přesně“ vyplňovala prostor síně. Rozhodně ale nelze považovat popsanou vrstvu jednoznačně za pozůstatek stropu síně, neboť je velmi pravděpodobné, že spáleniště bylo před obnovou domu zpláňováno. Nevíme proto, jak velké části mazanice destrukce byly přemístěny. Ve vrstvách požárového horizontu se „rýsovaly červené a černé kruhy, čtverce a obdélníky, asi pozůstatky trámů a kúlů, které se zde nacházely v době požáru. Nebylo jich však tolik, aby došlo k masivnímu vypálení lepenice a vytvoření souvislé požárové vrstvy. Výrazné spáleniště s množstvím uhlíků a zbytků zuhelnatělých dřev se zachovalo jen ve střední části západní stěny, kde zjevně bylo dřeva více“ (82). Ze změní spálených fragmentů dřev autor výzkumu usoudil, „že západní stěna byla ve starším období tvořena jen drážkovou konstrukcí, tedy trámy v horizontální poloze, zasazenými mezi kúlů“ (82–83). Opět lze namítnout, že nevíme, zda spálená destrukce skutečně souvisí s konstrukcemi síně, nemluvě o nutné obezřetnosti při charakteristice podoby příslušných dřevěných prvků. V prostoru síně byla objevena kumulace sloupových jam, které předcházely výraznému požárovému horizontu, není však zřejmé, jestli přísluší etapě shořelého domu, nebo jí předcházely. Druhé možnosti napovídá stratigrafická pozice sloupových jam rozmístěných v sev. sousedství síně: překryty byly dlažbou jizby shořelého domu. Posuzujeme-li hodnověrnost publikovaného výkladu chronologického zařazení sloupových jam, je podstatné porovnat půdorysné zobrazení nálezové situace požárového horizontu (*obr. 6*) s kresebnou rekonstrukcí nejmladší (*7: C*) a nejstarší (*obr. 7: A*) fáze zástavby, jež předcházela výstavbě požárem zaniklého domu. Na prvním plánu jsou zobrazeny tři sloupové jámy (obj. 431–433),



kteř se staly podkladem pro znázornění sloupů na obou (!) uvedených rekonstrukcích, které by ale měly znázorňovat předcházející a následnou stavební etapu. Scházejí naopak na rekonstrukci příslušné k dané úrovni nálezové situace (*obr. 7: B*). Není třeba zdůrazňovat, že je nemožné, aby uvedené sloupy náležely všem třem stavebním fázím.

Z J uzavírá půdorys domu komora, původně zřejmě celokamenný objekt, o čemž svědčí dobře dochované spodní partie oboustranně pečlivě lícovaných pozůstatků zdí a mocná kamenná destrukce. Přístupná byla z prostoru předpokládané síně, a je nápadné, že vůči půdorysu jizby byla orientována mírně excentricky. Autor výzkumu předpokládá, že komora původně stála samostatně, následně byla začleněna do víceprostorového (požárem zaniklého) domu a obnovena v nejmladší stavební etapě (85). Tento předpoklad však není odvozen ze stratigrafické situace; dočteme se pouze, že pod nejmladší podlahou byla objevena „požárová vrstva“, neznáme však její vztah k obvodovému zdivu (85). Autor výzkumu se nezmiňuje o opálení zdiva, což nasvědčuje spíše možnosti, že lícovaná kamenná konstrukce byla vystavěna až v nejmladší etapě. O existenci komory již v době před obnovou požárem značně poškozené zástavby usedlosti snad svědčí pouze podlahou překryté spálenišťe; o konkrétní podobě daného objektu však nelze říci nic určitého.

Po kritickém rozboru nálezové situace je nutné uvést, že rekonstrukce „klasického trojdílného“ domu v U XI se také opírá jen o nepřímé indicie. U nejmladší fáze spolehlivě vyčleníme půdorysy jizby (vybavené jedinou pecí) i komory, existenci mezilehlé síně však naznačuje jen oválná vydlážděná plocha; na dvorní straně neshledáváme žádné reliкty obvodové konstrukce středního dílu a kamenná podezdívka na záp. straně, zachycená sice v dokumentaci zánikového horizontu, patrně náleží předchozí fázi. U starší stavby, která zanikla požárem, sice přibližně určíme obvod jizby a dovedíme napojení síně podle kamenné podezdívky, jež navazuje na jihozáp. nároží obytného prostoru, nedokážeme však prokázat existenci komory; v této etapě by se přitom mělo jednat o „ojedinělý klasický trojdílný dům v Bystřeci“ (74).

#### Usedlost XIV (199–207)

Stavby U XIV podle L. Belcrediho „dohromady vytvářejí velmi nepravidelný obraz dvoustranné usedlosti s modifikacemi vyvolanými terénními podmínkami“ (207). Ani ze slovního popisu, ani z plánu nálezové situace ale nevyplyvá, jaké „terénní podmínky“ by měly ovlivnit uspořádání zástavby usedlosti. Prostorově poměrně sevřenou zástavbu znázorněnou na rekonstrukčním plánu spíše označíme za pravidelné, do pravého úhlu uspořádané seskupení tří objektů, přičemž dvě ze staveb sceluje střecha zakrývající zároveň mezilehlý „průjezd, event. proluku“ (208).

Dřevěný plášť jizby spočíval na velmi pečlivě, takřka souvisle vyskládané kamenné podezdívce, vymeziující obdélný půdorys, s jehož vých. stranou je souběžný úsek stěny „hospodářské stavby“, která se nachází v odstupe asi 3 m. V plánu nálezové situace (*obr. 8*) jsou sice vyznačeny úseky podkladových kamenů, obemykajících na všech stranách předpokládaný půdorys „hospodářské stavby“, odmyslíme-li si ale šrafy, jimiž jsou zdůrazněny předpokládané podkladové kameny, zjistíme, že lze jen velmi nejednoznačně vymezit záp. polovinu objektu. Jako izolace totiž sloužily jen volně rozptýlené nevelké kameny, jejichž rozměry nejsou odlišné od kamenů přilehlého dláždění dvora. Naopak kameny po obvodu jizby jsou podstatně rozměrnější. Je zajímavé, že plocha dvora souvisle pokrytá kameny takřka přesně končí na spojnicí mezi protilehlými nárožími jizby a sousední stavby; za touto hranicí se sice kameny také vyskytují, avšak v podstatně menším počtu, stejně jako v interiéru „hospodářské stavby“. Naproti tomu souvislé kamenné dláždění dvora plynule přechází do širokého pásu podél záp. průčelí jizby, kudy se zjevně vjíždělo do dvora usedlosti. Vyloučíme tak využití prostoru mezi jizbou a „hospodářskou stavbou“ jako průjezdu. Upoutá nás, že sev. a jižní průčelí staveb byla vystavěna v „zakrytu“, což napovídá existenci mezilehlé síně. Na plánu nálezové situace ale v linii jižního průčelí uvažované síně není zobrazen ani jeden kámen, který bychom mohli spojit s izolací dřevěné stěny, to však zjevně neodpovídá skutečnosti. Na celkové fotografii situace U XIV zjistíme, že z kontrolního bloku, položeného napříč domnělou síní, vyčnívají dva rozměrné kameny právě v místech naproti jihových. nároží jizby (205), tyto kameny však nebyly kresebně zachyceny; jen domýšlet se tedy můžeme, kolik jiných kamenů bylo bez dokumentace odstraněno. L. Belcredi před-

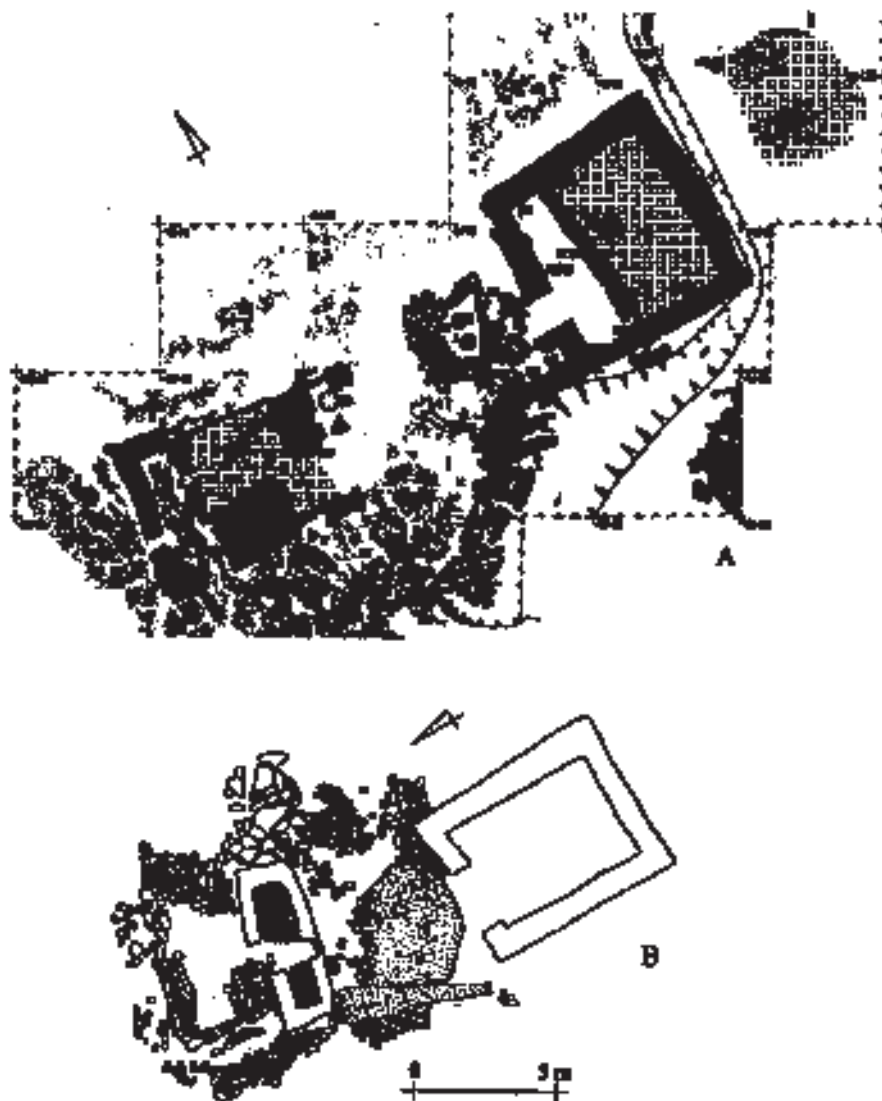


Obr. 8. ZSV Bystřec: „půdorysné zobrazení nálezové situace mladší fáze U XIV“. Ukázka rozdílné kvality podkladových konstrukcí. Zatímco jizba (A) je ohraničena bytelnou podezdívkou, rozsah hospodářských objektů (B, C) – odmyslíme-li si šrafy, jimiž jsou vyplněny kameny – z velké části jen odhadujeme. Převzato z: *Belcredi 2006, 204*.

pokládá portál na severní straně jizby (203), což je ovšem jen domněnka neodvozená z nálezové situace. V podezdívce je sice silnými liniemi v dotčených místech vykreslen obrys vstupního otvoru, avšak kameny podezdívky rovněž vyplňují prostor mezi stojkami domnělého portálu. I kdyby byl severní úsek podezdívky zřetelně přerušen, nelze tuto skutečnost pokládat za relevantní, neboť širokou mezerou je podezdívka rovněž předělena na západní straně jizby. Při určování vstupu nám nepomůže ani poloha ústí otopného zařízení v severových. rohu, „které bylo natolik destruováno, že jeho velikost nebylo možné vůbec zjistit“ (203). Budeme-li tedy předpokládat umístění vstupu v blízkosti pece – podle obecně platného pravidla uspořádání jizby – můžeme rovněž zvažovat o prolomení vých. strany jizby, tedy naproti „hospodářské stavbě“. Tato varianta by v podstatě odpovídala dispozičnímu řešení trojdílného domu.

#### Usedlost X (115–127)

Zástavba U X je uspořádána – podobně jako v předchozím pojednávaném případě – do dvou vzájemně kolmých linií ohraničujících dvůr s hnojištěm. V čele usedlosti se nachází jizba, jejíž půdorys má na rekonstrukčním plánu podobu čtverce o straně přibližně 4 m (*obr. 9: A*). Již tak dosti stísněný interiér vyplňují dvě otopná zařízení, která zmenšila výměru podlahy o zhruba jednu třetinu. Dřevěný plášť jizby spočíval na kamenných podkladech, dochovaných v podobě nesouvislých pásů, které jsou na plánu nálezové situace znázorněny značně schématicky (pomocí šraf, ne jako jednotlivé kameny), což znemožňuje posouzení, do jaké míry je zakreslený průběh liců podezdívek výsledkem interpretace (116). Dobře vytyčíme jihozáp. roh, do něhož byla vložena rozměrnější pec, na jejíž plášť navazují pásy kamenů. Na jižní straně vykreslené torzo podezdívky přímo navazuje na rameno pece,



Obr. 9. ZSV Bystřec: A – pozůstatky domu ve výřezu z „půdorysného zobrazení náleзовé situace U X“, B – pozůstatky mladších fází domu U XI (srov. obr. 5). Přestože je charakter náleзовých situací obdobný, byly soubory relikvů interpretovány odlišně. V případě U X je uvažováno o samostatně stojící jizbě a komoře, naopak v případě U XI o trojdílném domě (srov. obr. 7: C). Přitom obrysy jizby (a také síně) lze v obou případech odvodit jen odhadem, neboť nelze přesně vymezit rozhraní mezi podkladovými kameny dochovanými *in situ* a dlážděním v okolí stavby. Navíc byly v jednom plánu pravděpodobně sloučeny chronologicky nesourodé komponenty, což se týká především dvojic pecí. Za zavádějící lze považovat způsob grafického pojednání plánu U X, který je výsledkem interpretační představy, jejíž hodnověrnost nedokážeme posoudit, jelikož neznáme reálnou podobu podkladových konstrukcí po obvodu jizby a rozsah souvislého dláždění. A převzato z: *Belcredi 2006*, 116; B překresleno podle: *Belcredi 2006*, 75.

což ale patrně neodpovídá skutečnosti, neboť je velmi nepravděpodobné, že by obvodová konstrukce probíhala přímo nad konstrukcí pece (viz výše). S očekávaným průběhem stěny spíše spojíme rozměrnější kameny přisazené k jižnímu úseku obrysu pláště pece, které jsou zachyceny na fotografii nálezo-ové situace (119). Rozhodně ale neurčíme, které konkrétní kameny sloužily jako podklad dřevěné konstrukce a které byly užity ke zpevnění povrchu dvora, neboť souvisle vydlážděná plocha přiléhá k jižnímu průčelí jizby. Torzovitě se dochoval také záp. úsek podezdívky, která zároveň vymezovala interiér úzké místnůstky přimknuté k plášti jizby. Sev. stranu jizby nelze bezpečně stanovit, neboť v plánu nálezo-ové situace je zobrazena v podstatě jen čára v místě domnělého vnitřního líce „značně destruované“ podezdívky (116), která spojuje sev. stranu k jizbě připojené místnůstky s hranou pece, vložené do domnělého severových. rohu jizby. Jestliže v případě U X nebyly publikovány řez a příslušné nivelety, jež by mohly ozřejmit danou stratigrafickou situaci, nelze předpoklad o soudobém užívání peci považovat za dostatečně prokázaný, vzhledem k tomu, že v řadě usedlostí byly při odkrytech jizeb evidovány dvojice otopných zařízení, avšak odlišného stáří. Navíc celistvá podoba báze pláště jihozáp. pece nápadně kontrastuje s podstatně hůře dochovanými pozůstatky protilehlého otopného zařízení, které můžeme hypoteticky považovat za relativně starší. Jelikož na vých. straně jizby stopy obvodové podezdívky také chybějí, nedokážeme bezpečně stanovit severových. nároží jizby; určující rozhodně nemůže být délka přilehlé místnůstky.<sup>16</sup> Údajně sice „prostor jizby velmi dobře vymezovaly přímé linie propálené podlahy, vzniklé uvnitř podél zdiva během požáru“ (116), uvedené linie ale nejsou v plánu nálezo-ové situace znázorněny (116), proto nelze toto tvrzení pokládat za relevantní.

Nápadné shody mezi U X a XIV shledáme nejen v dvoustranném uspořádání zástavby, ale také v řadě dílčích rysů. Čelní část obou usedlostí vyplňuje vedle jizby také shodně orientovaný hospodářský objekt: tentokrát dvoupodlažní sýpka s výrazně zapuštěným suterénem opatřeným obezdívkou, jež stojí v odstupu zhruba 7 m (možná kratším, neboť vých. stranu jizby jen odhadujeme), přičemž orientace obou půdorysů se shoduje. Výmluvné jsou komunikační souvislosti U X: do zahlobené části sýpky vede šije umístěná naproti jizbě. Plošné dláždění dvora končí takřka přesně na spojnici jižních nároží jizby a komory, mezilehlý prostor tedy rozhodně nesloužil jako vjezd do usedlosti: jeho polohu s jistotou ztotožníme s prolukou mezi jihozáp. nárožím jizby a hospodářskou stavbou, uzavírající ze Z dvůr. Daný prostor je totiž rovněž opatřen dlážděním, které podél záp. průčelí místnůstky připojené k plášti jizby pokračuje směrem do údolí potoka. Vzpomeňme na totožné uspořádání zástavby U XIV (obr. 13).

Podobně jako v U XIV lze mezi jizbu a komoru vložit síň jen hypoteticky, byt jsou prostorové vazby velmi vyhraněné. Možná se na okapových stranách domnělé síně uplatňovaly sporadicky rozmístěné podkladové kameny, jejich větší množství bylo odkryto na spojnici mezi jižními nárožními jizby a komory (zvláště nápadná je kumulace kamenů navazující na jižní úsek plenty suterénu sýpky); interpretace nálezo-ové situace je však znejasněna schematicností prezentovaného plánu a napojením dláždění dvora až k obrysům obou objektů. Za další indicii existence trojdílného domu lze pokládat zapuštění spodního podlaží sýpky, čímž by se přiblížily výškové úrovně střech obou částí. Zahlobené části komorových bloků, do nichž se vstupovalo šijemi, jsou jedním z podstatných rysů více-dílných domů v některých lokalitách (např. ZSV Pfaffenschlag: *Nekuda 1975; Škabrada 1978; ZSV Sarvaly: Holl – Parádi 1982*).<sup>17</sup> Dvoupodlažní řešení sýpkového dílu úzce souvisí s genezí trojdílného venkovského domu, pochopitelně jen v modelovém pojetí, které se ale opírá o mnoho konkrétních příkladů (*Škabrada 1986; 1987*).

<sup>16</sup> Na otištěné fotografii spatřujeme souvislý kamenný podklad stěn jizby, pásy kamenů jsou však zjevně vyskládané až po provedení výzkumu (na což čtenář není v popise upozorněn: 124).

<sup>17</sup> Zahlobené suterény se šijemi byly rovněž součástí samostatně stojících objektů, jak lze pravděpodobně interpretovat daný objekt v U V (154). Obdobným příkladem může být i zástavba usedlost I ve Mstěnicích, pokud je ovšem nedostatečně publikovaná nálezo-ová situace správně posouzena (*Nekuda – Nekuda 1997, 12*). Zdá se ale, že oddělené stojící sýpky se zahlobenými suterény byly ve středověku ve vesnickém prostředí spíše méně časté, hned ale dodejme, že nálezo-ový fond je příliš úzký a nedovoluje uceleně postihnout rozdíly mezi bezpochyby početnými regionálními stavebními tradicemi.

### **Půdorysy vícedílných domů, v jejichž hmotě se výrazně uplatňovaly do země zapuštěné sloupy**

Díky výzkumu Bystřece lze detailně diskutovat o proměnách stavebních technologií, čímž otevíráme jedno ze závažných témat archeologie středověku. V tomto ohledu jsou nálezové situace několika z odkrytých usedlostí v pravém slova smyslu unikátní, a to i v celoevropském srovnání (srov. *Zimmermann 1998; Vařeka 2004*). Jestliže architekturu počátečních etap vsi ve výrazné míře utvářely objekty, jejichž půdorysy můžeme ve více či méně zřetelné podobě rekonstruovat podle řad sloupových jam, v době zániku sídliště měly již veškeré obytné domy trvalejší obvodové konstrukce zakladané na povrchu terénu. Starší stavební tradice, kterou zřejmě nelze spojovat s domácím vývojem, snad prozrazuje původ kolonistů, jejichž vlast bychom pak hledali nejspíš někde na J či JV od hranic českých zemí, v poměrně rozsáhlém území, kde tzv. sloupové stavby v řadě regionů převažovaly hluboko do mladšího středověku (např. *Hanuliak 1986; 1989; Pálóczi-Horváth 2002*). Takovému úsudku odpovídá i svědectví toponomastických a písemných pramenů, které poukazují na příchod prvních osadníků z dolnorakouského Podunají (*Doležel 2003; Klápště 2005, 263–264*).

#### Usedlost XVIII (219–228)

Mezi nejzajímavější nálezové situace odkryté v lokalitě vřadíme relikty obytného domu U XVIII (*obr. 10*). Stavba situovaná v čele parcely zaujala obdélnou plochu o rozměrech zhruba 9,5 x 5,5 m, jejíž delší osa je orientována takřka přesně ve směru Z-V. Předem ale musíme upozornit na limity interpretací, neboť jsme jen obtížně schopni konkrétní části nálezové situace přisoudit jednotlivým stavebním etapám. Autor výzkumu sice sděluje, že výrazným stratigrafickým předělem byla „vrstva hlíny o mocnosti 15 cm, která oddělovala dva horizonty nálezů zahloubených objektů“ (219), publikoval ale jediný (!) – příliš zmenšený, a tím málo přehledný – situační plánec, na němž jsou zachyceny komponenty různého chronologického kontextu (220).

Obrys stavby i její členění lze rekonstruovat především podle řad sloupových jam a pásů plochých podkladových kamenů, více či méně zřetelně lineárně uspořádaných (*obr. 12: C, D*). Zvláště výrazná je souvislá řada sloupů, jež v téměř celé délce 9,5 m uzavírá jižní stranu obdélné plochy se stavebními relikty. Protilehlá strana obdélníka není tvořena takto zřetelnou řadou, přesto i zde je plocha lemována negativy sloupů, mezi nimiž můžeme vést přímou spojnicí, jejíž počátek se na Z shoduje s protilehlou jižní spojnicí sloupů, na V je o něco kratší. Obdélnou plochu o rozměrech 9,5 x 5,5 m na Z ohraničuje rovněž linie sloupů, jež jsou poměrně hustě umístěny v pásu širokém zhruba 1 m. Na V linii sloupů postrádáme, terén zde však byl pozměněn: „podloží bylo zcela odstraněno erozí“ (224). Zhruba vých. třetinu obdélného prostoru vyděluje výrazný pás (zdvojená řada) sloupů. Jihozáp. roh takto vymezeného prostoru vyplňuje masivní pec. Podle pozorování autora výzkumu měl být v tělese pece údajně vidět otisk jednoho ze sloupů stěny, která uzavírala obrys stavby z J (223). Z nálezové situace, tak jak je zachycena v plánové dokumentaci, však spíše vyplývá, že negativ sloupu (*obj. 741*) je naopak z velké části tělesem pece překryt. Se záp. ramenem pláště pece kolidují další dvě sloupové jámy. Jižní část tělesa pece linii sloupů navíc přerušuje, což by bylo v rozporu se zvyklostmi středověkého stavitelství, neboť pece k stěnám jizeb přiléhaly. Z uvedených důvodů můžeme za pravděpodobnější považovat, že otopné zařízení bylo zřízeno až poté, co byla zrušena stěna se svislou výztuží. Ke stavební etapě domu se sloupovou konstrukcí lze proto důvodněji přičíst otopné zařízení, jehož skromné zbytky byly objeveny v severozáp. rohu jizby, avšak i tato vypálená plocha je v kontaktu s negativem sloupu. Ze schematicky zobrazené nálezové situace ale stratigrafické souvislosti těchto komponent neodvodíme.

Ve zbylých dvou třetinách předpokládaného interiéru stavby jsou nepravidelně rozmístěny sloupové jámy, z nichž některé vytvářejí linii, která vnitřní plochu dělí v podélném směru, jiné vytvářejí kumulace v severových. a jihozápad. rohu, nápadně blízko negativům sloupů obvodových stěn. Vzájemné stratigrafické vztahy sloupů nemůžeme blíže charakterizovat, z publikovaného popisu nálezové situace nevyplývá, zda byly negativy sloupů překryty výše zmíněnou výraznou vrstvou, která „oddělovala dva horizonty nálezů zahloubených objektů“ (219). Přesto je z pohledu na plánovou dokumentaci zřejmé, že lze dobře zdůvodnit rekonstrukci půdorysu minimálně dvouprostorového





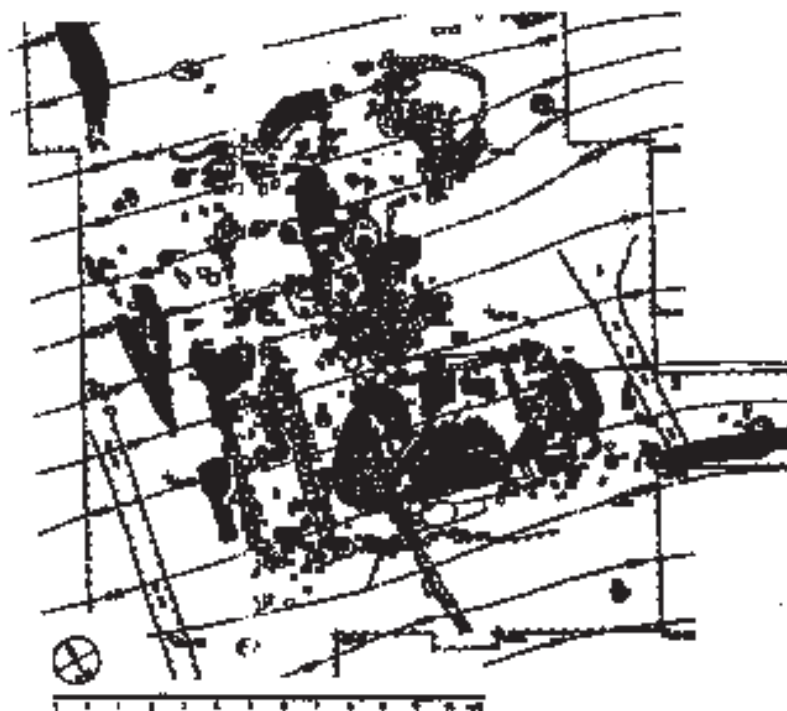
Obr. 10. ZSV Bystřec: „půdorysné zobrazení náleзовé situace U XVIII“. Příklad zavádějícího způsobu vyhotovování dokumentace, v níž jsou nepřehledně sloučeny situace z více stratigrafických horizontů. Převzato z: *Belcredi 2006*, 220.

obytného domu, jehož stěny byly prostoupeny hustě řazenými, do země zapuštěnými sloupy; dobře stanovíme rozsah stavby i vydělení obytné místnosti.<sup>18</sup>

Jestliže jsme při posuzování náleзовé situace uvažovali o systému sloupových jam jako o celku, je zapotřebí dodat, že k osazení svislých prvků rozhodně nedošlo při jedné stavební etapě. Nápadné zdvojení příčných řad a zřetelné dvojice či trojice sloupových jam při severozáp. nároží svědčí o přestavbách. Půdorysné schéma a rozsah domu byly ale od počátku zřejmě dané, opravy se týkaly jen některých úseků stěn; patrně ne náhodou nepravidelnosti v rozmístění sloupů sledujeme v exponovaném severozáp. nároží. Posunuta zřejmě byla i příčka, která vymezovala prostor jizby.

Obdobným způsobem byla podána rekonstrukce půdorysu domu, jehož stěny byly po celém obvodu i v rozsahu příček vyztuženy sloupy, i v dřívější, dílčí publikaci U XVIII (*Belcredi 2003*, 51). V souhrnné monografii však tato rekonstrukční varianta předvedena není. Upřednostněna byla odlišná představa, která se s původní interpretací shoduje v dispozičním řešení, avšak nově je zvažována pozoruhodná, dosti neobvyklá kombinace stavebních technologií: zčásti měl být dům údajně vystavěn z konstrukcí srubového charakteru, dílem ze stěn nesených do země zapuštěnými sloupy. Daná rekonstrukce je však pouze spekulací, která nenachází oporu v náleзовé situaci. Nezpochybňujeme,

<sup>18</sup> Sloupy po obvodu stavby nevykazují pravidelné rozestupy, v některých úsecích navíc zcela chybějí. Porovnáme-li ale danou sestavu sloupových jam s půdorysy domů v Podunají, jejichž stěny byly opatřeny ztužujícími sloupovými skelety, shledáme rovněž velmi nepravidelné rozmístění sloupových jam, které mnohdy chybějí v nárožích a nezřídka také v poměrně dlouhých partiích stěn (*Hanuliak 1986*; *Pálóczi-Horváth 2002*). Lze proto předpokládat, že nemálo těchto objektů nebývá při výzkumech rozpoznáno v důsledku málo kontrastní výplně.



Obr. 11. ZSV Bystřec: „nálezová situace U XIX“. Příklad zavádějícího způsobu vyhotovování dokumentace, v níž jsou nepřehledně sloučeny situace z více stratigrafických horizontů. Převzato (měřítko upraveno podle bodů metrické sítě v plánu) z: *Belcredi 2006*, 240.

že obrys uvažované stavby, tak jak jej vymezují linie negativů sloupů, je zčásti také vymezen zřetelnými pásy kamenů, které se uplatňují na delších stranách půdorysu. Především na sev. straně lemují (dílem rovněž prostupuje) linie negativů sloupů pás kamenů, spojený v záp. polovině daného úseku, naproti tomu ve vých. části jsou kameny méně pravidelně rozmístěny. Konfrontujeme-li nálezovou situaci s předpoklady L. Belcrediho, zjistíme, že zatímco kameny v záp. polovině sev. průčelí jsou považovány za okapový chodníček, ve vých. polovině plní funkci podkladu srubové konstrukce jizby. Obdobnou nálezovou situaci registrujeme na protilehlé straně, i zde jsou negativy sloupů lemovány, zčásti ale také překryty plochými kameny, které vytvářejí nápadnou řadu, ta však dosahuje jen k obvodu otopného zařízení. Vých. stranu obdélníka uzavírá také lineární kumulace kamenů, která je posazena na hranu odvodňovacího kanálku, jenž obemkává sev. a vých. průčelí domu. I tyto kameny jsou ale považovány za doklady chodníčků po obvodu domu. Výklad lze však vést i jiným směrem: lineární kumulace kamenů budeme považovat za podklady srubových konstrukcí, které nahradily zrušené stěny vyztužené sloupy, a to patrně v celém půdorysném rozsahu domu. Takové interpretaci nasvědčuje překrytí některých sloupových jam kameny a patrně také nevelká šířka pásů kamenů. Navíc jsme výše upozornili na pravděpodobnou časovou následnost výstavby mladší pece poté, co byla zrušena stěna se sloupy. Toto otopné zařízení naopak spojíme s výstavbou srubové konstrukce, s čímž je v souladu mírný odstup pásu uvažovaných podkladových kamenů na jižní straně domu vůči řadě sloupů, která je naopak zadní stranou pece přerušena. Mírně posunutá srubová stěna by přiléhala k zadní straně pece.

S výkladem L. Belcrediho se při rekonstruování jádra zástavby v podstatě neodlišujeme v představě o dispozičním schématu vícedílného domu, velmi rozdílným způsobem však nahlížíme na jeho



Obr. 12. ZSV Bystřec: A – sloupové jámy na staveništi domu U XIX (srov. obr. 11), B – kameny, souvislé dláždění (vytečkové plochy), otisky stěn (přerušované šrafy) a otopné zařízení (šrafy) v rozsahu a v okolí domu U XIX (srov. obr. 11), C – sloupové jámy a starší otopné zařízení (šrafy) na staveništi domu U XVIII (srov. obr. 10), D – kameny, mladší otopné zařízení (šrafy) a obrys odvodňovacího kanálu v rozsahu a v okolí domu U XVIII (srov. obr. 10). Vlevo schematicky vyznačeny přerušovanými liniemi možné půdorysy vícedílných domů se sloupovými nosnými skelety (A, C), které přiřčujeme starší fázi zástavby. Vpravo vyznačeny pozůstatky konstrukcí, které ztotožňujeme s mladší fází zástavby; podle nich lze rekonstruovat obdobný půdorysný rozsah i členění staveb, jak je zřetelné při promítnutí původní domové dispozice do dané nálezové situace. Je zřejmé, že při přestavbách byly pouze posunuty stěny některých dispozičních dílů. Překresleno (u A a B upraveno měřítko podle bodů metrické sítě v původním plánu) podle: *Belcredi 2006, 220, 240*.

genezi. Zatímco jsme vydělili dvě stavební fáze s neměnným půdorysným rozsahem a patrně i dispozičním schématem a uvažovali o zásadní proměně stavebních technologií (*obr. 12: C, D*), prezentuje autor výzkumu dvě etapy výstavby, které jsou hmotově dosti rozdílné. Mladší vícedílný dům údajně nahradil dva samostatně stojící objekty oddělené prolukou o šířce zhruba 2 m, přičemž půdorysy prvotních staveb jsou hypoteticky určeny podle rozmístění sloupových jam. Porovnáme-li publikovanou plánovou dokumentaci a rekonstrukční představu, zarazí nás především způsob, s jakým je interpretována nálezová situace na čelní, jižní straně usedlosti. Jestliže zde shledáváme zřetelnou, nijak nezalomenou řadu 15 sloupových jam, rozmístěných v poměrně hustém sledu, lze logicky zdůvodnit vazbu daných objektů k jediné stavební fázi. L. Belcredi naproti tomu sloupové jámy přidělil dvěma fázím, a to pouze na základě volné spekulace, bez opory ve stratigrafické situaci, která ostatně

není v textu vysvětlena. Některé sloupy jižní souvislé řady se tak staly vodítkem k určení půdorysu dvou samostatně stojících starších staveb, jiné naopak tvoří stěnu síně mladšího vícedílného domu (220, 228). Problematičnost takového výkladového postupu lze ozřejmit mj. na příkladu sloupové jámy – obj. 741. Nejprve se dozvíme, že v ní byl osazen sloup, podle něžž je stanoveno jihových. nároží samostatně stojící prvotní jizby (219). O několik stránek dále se ale setkáme s tvrzením, že tentýž sloup zanechal otisk v plášti pece mladší jizby (223), jejíž půdorys na staveništi zaujal podstatně odlišnou plochu. Navíc výstavbě mladší jizby měla předcházet výrazná úprava terénu – navršení 15 cm silné planýrovací vrstvy. Toto „zdvojování“ sloupů v rekonstrukčních plánech ostatně není ojedinělé: napočítáme minimálně 10 dalších negativů sloupů, které tvoří stěny objektů starší a zároveň i mladší etapy zástavby. Přitom půdorys starší jizby je odvozován jedině z rozmístění sloupů, o jejichž stratigrafických vztazích nic nevíme.

Jediným argumentem, který by mohl podporovat představu o výstavbě dvou původně soliterních objektů v čele usedlosti, je existence rozměrné jámy, jež vyplňuje prostor uvažované proluky; podle L. Belcrediho tak znemožňovala přímou komunikaci mezi jizbou a komorou (222). Neznáme ale stratigrafický vztah zahloubeniny k řadám sloupových jam (v její výplni byla vyhloubena jedna sloupová jáma), což nevylučuje možnost, že její zasypání předcházelo výstavbě námi zvažovaného vícedílného domu sloupové konstrukce.<sup>19</sup> Výše nastíněné rekonstrukční představě by však neodporovalo, ani kdyby jáma byla vyhloubena teprve v době existence vícedílného domu. Objekt by se ocitl v komorovém dílu, přiléhá k uvažované příčce oddělující síň, přičemž pro vstup do komory by zbývalo dostatek místa v severových. rohu místnosti. Jáma mohla třeba sloužit ke skladování potravin. Prostor uvažované jizby je napříč protnut úzkým žlábkem, ani u něj však neznáme stratigrafický vztah ke sloupovým jámám: mohl tedy rovněž předcházet výstavbě vícedílného domu sloupové konstrukce.

#### Usedlost XIX (237–251)

V sousedství U XVIII se nachází další v mnoha ohledech pozoruhodný areál, jenž poskytuje mj. velmi dobrou představu o podobě venkovské kovárny (*obr. 11*). I zde můžeme sledovat dvě výrazné chronologické etapy, které jsou doprovázeny odlišnými stavebními technologiemi. Také ovšem musíme již předem konstatovat, že se opět budeme potýkat s nejasnostmi v publikované terénní dokumentaci. Ačkoliv autor výzkumu uvádí, že „většinu starších objektů bylo možné od mladších rozlišit, neboť se dostaly pod vrstvy hlíny a písku nebo byly zaskládány kameny“ (241), je zveřejněn jen jediný plánek nálezové situace (240), v němž jsou sloučeny nesoučasné stavební reliktů, což velmi omezuje interpretaci některých částí staveb. Přitom bylo patrně možné oba horizonty dobře rozpoznat, jelikož dělicí vrstva byla silná minimálně 20 cm a takřka rovnoměrně překryla starší spáleniště (*obr. 182* na s. 243). V důsledku přílišného zmenšení publikovaného situačního plánu a velmi nekvalitní reprodukce ale bohužel nelze ani rozpoznávat detaily nálezové situace, ani přečíst čísla objektů.<sup>20</sup>

Jádrem areálu po stranách svíraly dva žlaby, ochraničující zároveň proluky podél domu, jimiž byla přístupná týlní část usedlosti. Autor výzkumu odlišuje dva požárové horizonty zástavby, oddělené výraznou náplavovou vrstvou, přičemž při rekonstruování starší etapy uvažuje o dvou samostatně stojících objektech: stavbě s otopným zařízením, označené jako dílna, a komoře. Jejich delší strany byly vůči sobě orientovány v pravém úhlu, v nárožích a po obvodu obou staveb byly osazeny sloupy. Na spáleništi daných objektů měl po určité prodlevě vyrůst vícedílný dům s dispoziční skladbou do tzv. háku, jehož stěny byly vesměs roubené, v případě prostory s otopným zařízením z velké části hliněné, vytvořené tzv. nabíjením. Na situačním plánu poměrně s jistotou obrýsujeme dochované

<sup>19</sup> L. Belcredi nálezovou situaci považuje za jednoznačnou: „O tom, že jáma je s jizbou a komorou současná, svědčí to, že ji jednoznačně respektují.“ Jestliže ovšem jím předložená rekonstrukce půdorysu starší jizby je pouhou spekulací, nelze na tomto předpokladu rozvíjet další argumentaci.

<sup>20</sup> Nekvalitním reprodukováním je degradován jak obrázek v souhrnné monografii, tak v dřívější dílčí studii (*Belcredi 2003*, 45).

stavební relikty, čímž zřetelně ohraničíme půdorys ve tvaru písmena L. Předně upoutá, že takřka shodnými liniemi spojíme jak řady sloupových jam, tak rovněž řady kamenů, jimiž je velká část sloupovým jam překryta. Rozpoznáme tak dva následné, dispozičně obdobné půdorysy (*obr. 12: A, B*). Přitom obrys udaný negativy sloupů se výrazně rozchází s rekonstrukční představou L. Belcrediho o podobě starší fáze zástavby usedlosti, neboť scelíme údajně solitérní stavby tím, že bez problémů na všech stranách ohraničíme domnělou proluku, a to řadami negativů sloupů.<sup>21</sup> Jestliže autor výzkumu interiér komory vymezuje dvěma řadami sloupů, orientovanými přibližně ve směru S-J, pak je nepochopitelné, proč nezohlednil jinou řadu sloupů, která je s nimi jednak souběžná, jednak shodně dlouhá; její jižní část je zároveň stěnou objektu s otopným zařízením. Vých. stěna údajně samostatně stojící komory se tak v naší představě stává naopak možnou příčkou dvoutraktového řešení, vnější stěnu vytyčíme v linii sloupových jam, k níž zároveň přiléhá otopné zařízení. Obrys komory doplníme oproti představě L. Belcrediho také o negativy sloupů rovněž na jižní a sev. straně, přičemž sev. část komorového bloku můžeme navíc prodloužit o další prostor, který je rovněž vymezen sloupovými jámami. Poměrně početné negativy sloupů v prostoru mezi údajně samostatnými objekty nejsou zohledněny v žádné rekonstrukci L. Belcrediho. Přitom je nesporné, že musejí předcházet mladší etapě zástavby, neboť jsou překryty dlážděním dvora. Autor výzkumu místo toho, aby při interpretování náleзовé situace vycházel ze stratigrafické situace a z logiky prostorového uspořádání sloupových jam, domnívá se, že jako „nejjednodušší se jeví interpretace vycházející z podoby s U XVIII, to znamená, že nejprve vznikla úzká komora ... a ze dvou stran otevřený přístřešek s pecí“ (241–242). Sloupové jámy při severozáp. nároží objektu s pecí jsou přitom považovány za „doklad několikeré úpravy ohrazení či východní strany komory“ (242); druhá z uvedených možností však odporuje (!) autorem výzkumu prezentované kresebné rekonstrukci. Primární kritika náleзовé situace je tu nahrazena volným poukazem na údajně analogickou situaci v sousední usedlosti.

Z plánu náleзовé situace vyčteme, že některé úseky obvodových řad sloupů byly překryty pásy kamenů, které se zvláště dobře dochovaly v jižní části záp. průčelí komory a ve vých. průčelí „dílny“, kde shledáme dokonce dvě souběžné linie. Pomocí řady kamenů dobře vymezíme prostor „dílny“ také na sev. straně. Její interiér dále uzavírají úzké pásy nevypálené nebo jen slabě vypálené hlíny, které výrazně kontrastují s vypálenou podlahou interiéru a o nichž autor výzkumu oprávněně uvažuje jako o negativěch hlinitých či dřevěných konstrukcí. Mezi hranami sev. nevypáleného pruhu navíc shledáme větší počet kamenů. Obdobně zřetelné relikty obvodových konstrukcí ale postrádáme při stanovování obrysu komorového bloku, jenž s jistotou vytyčíme pouze z malé části. S velkou mírou pravděpodobnosti však můžeme tvrdit, že jeho půdorysný rozsah byl totožný jako u starší stavby. O tom vypovídá jak neměnná poloha jihozáp. úseku obrysu komory (záp. řada sloupů je v bezmála 5 m úseku překryta takřka souvislým pásem kamenů), tak dláždění dvora, které mírně přesahuje pomyslnou přímkou, kterou prodloužíme záp. stěnu „dílny“. Jen odhadem určíme polohu sev. průčelí komorového bloku, s nímž patrně souvisí nepravidelná kumulace kamenů na úrovni sev. hrany dláždění dvora.

Je pozoruhodné, že podoba kovářské výhně se takřka neliší od morfologie otopného zařízení v interiéru domu U XXI (264–265); shodují se rozměry, hruškovitý tvar výmazu, v obou případech jsou před čelem pece umístěna ohniště, ohraničená svisle kladenými kamennými deskami. Jediným rozdílem je tak vícenásobné obnovování výmazu pece domu U XIX a jeho podstatně výraznější vypálení. Můžeme proto uvažovat, že dané otopné zařízení sloužilo při kovářském provozu jen příležitostně: nevíme totiž, zda byl interiér „dílny“ otevřen, jak to známe z novověkých paralel nebo z kovářny v Sezimově Ústí (*Richter – Krajč 2001*), či uzavřen, s primární funkcí jizby obytného domu. Spíše se přikloníme ke druhé možnosti, neboť pozůstatky obvodových konstrukcí se projevovaly podél všech tří vnějších stran interiéru. Představě o typické kovářně také neodpovídá dispozice stavby s velkým komorovým blokem, poloha otopného zařízení, a především existence ohniště ohraničeného kameny, které patrně sloužilo k přípravě pokrmů, tak jako v domě U XXI.

<sup>21</sup> Zdvojené linie sloupů na některých stranách půdorysu vícedílného domu (u dvorního průčelí komory a vých. průčelí jizby) považujeme za pravděpodobný doklad dílčích přestaveb.



## Usedlost IV (35–45)

Obměny stavebních konstrukcí a současně stabilitu původního prostorového uspořádání zástavby lze ve více či méně (spíše však méně) ucelené podobě sledovat i v jiných areálech. Pozornost si zasluhuje náleзовá situace U IV, o jejíž nejmladší fázi jsme již podrobněji pojednali. V tuto chvíli nás upoutají řady sloupových jam, podle nichž ze dvou stran ohraničíme interiér jizby, a to v takřka shodných liniích jako průběh kamenné podezdívky následné etapy (36). Známe i podobu příslušné pece, překryté tělesem mladšího, znatelně rozměrnějšího otopného zařízení, jehož boční rameno se ocitlo na místě původního, k J otevřeného ústí topeniště. Na rekonstrukčním plánu je starší jizba zobrazena jako samostatně stojící jednodílný objekt vymezený sloupovou konstrukcí s proutěným výpletem (37). Předpokládaný půdorysný rozsah jizby nezpochybňujeme, nedokážeme ale posoudit, zda se skutečně jednalo o jednodílnou stavbu. Na plánu náleзовé situace totiž nejsou vyznačeny obrysy odhalených ploch příslušného stratigrafického horizontu (36), tudíž nevíme, jaké části zůstaly neprozkoumány pod ponechanými kontrolními bloky a kamennými konstrukcemi, podobně jako v případě dvou neodhalených řad (jižní a vých.) obvodových sloupových jam jizby. Navíc jsme výše upozornili na možnou spojitost sloupových jam (obj. 177, 179A, 179B, 180, 185), zobrazených na plánu náleзовé situace zánikového horizontu (41), se stratigraficky předcházející fázi. Uvedené objekty jsou rozmístěny ve dvou na sebe kolmých řadách, jejichž orientace se shoduje s průběhem os jizby. Dále nás upoutá, že v prodloužení sev. ramena daného útvaru se ocitá negativ sloupu (obj. 176), který je zároveň umístěn v téže linii jako domnělá vých. strana jizby. K sev. straně starší fáze jizby tak můžeme hypoteticky připojit sloupy vymezenou místnost, která sice na záp. straně o zhruba 1,5 m předstupuje průčelí jizby, ale přítomnost sloupových jam tak vysvětlíme mnohem logičtěji než jako oporu srubu a ohrazení, jak jsou zobrazeny na rekonstrukčním plánu mladší fáze usedlosti (41).

Zvláště citelně postrádáme vyznačení odrytých ploch ve čtvercích na S a SZ od jizby, v místech předpokládané komory zánikové etapy zástavby, kde bychom mohli očekávat případné pozůstatky staršího objektu. Podle rozsahu sond zachycených na publikovaném snímku lze spekulovat, že tyto části areálu usedlosti byly prozkoumány jen na úrovni nejmladšího stratigrafického horizontu (38). Je jistě krajním řešením, jestliže oponujeme interpretacím autora výzkumu na základě domněnek o neodkrytých částech náleзовé situace. Pokud ovšem byla dokumentace zveřejněna takto nedostatečným způsobem, je rozhodně oprávněné upozornit na problematičnost předložené rekonstrukce, která se zjevně opírá jen o výsek náleзовé situace (37).<sup>22</sup> Proto zástavbu starší fáze U IV nemůžeme považovat za důkaz existence samostatné jizby.

## Usedlost IX (102–111)

Charakter i proměny zástavby U IX se vyznačují v podstatě shodnými rysy jako v případě U IV. Opět zaznamenáváme výraznou proměnu stavebních konstrukcí jizby: stěny se sloupy osazenými do země byly nahrazeny patrně srubem. Na odkryté ploše lze však obrysy půdorysů sledovat jen z malé části, naopak poměrně dobře se uchovala tělesa dvou následných pecí. Autor výzkumu považuje jizby za jednoprostorové, samostatně stojící objekty (109–110), náleзовá situace ale dovoluje prezentovat i odlišný výklad. Jako staveniště posloužila úzká, jazykovitě protáhlá terasa, při jejíž hraně byly odkryty půdorysy obou pecí, shodně orientovaných podle světových stran a natočených ústími k sobě. Obrýs starší, jižní pece je na záp. straně lemován řadou sloupových jam, k níž se v odstupu 2,5 m od

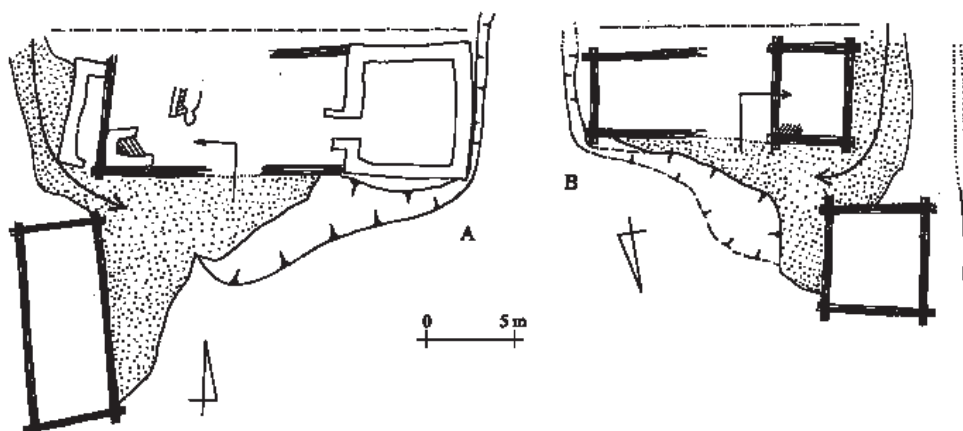
<sup>22</sup> Nedostatkem dokumentace není pouze nevyznačení hranic odkrytých ploch, ale také absence mimořádně potřebných profilů složité stratigrafické situace areálu usedlosti, jejíž povrch byl postupně uměle navýšen o téměř 1 m (38). Velkým dluhem publikace proto zůstává, že prezentován byl jen jediný (!), zhruba 3,5 m dlouhý výsek profilu interiérem jizby. V prvé řadě postrádáme celkové řezy náleзовých situací (nejen napříč jizbou s přesahy do jejího okolí, ale třeba také generální řez uměle navrženou terasou), které rozhodně nemůže nahradit jediná fotografie (39) a slovní popis, byť paradoxně velmi podrobný: „Téměř metrový profil nám zobrazil historii tohoto místa, která se projevila celou řadou vrstev, tentokrát mnohem rovňších. Mimo podlahy nejstaršího a zánikového horizontu zde můžeme spatřit alespoň tři další velmi výrazné spálené vrstvy. ... Mimo to je vidět celá řada menších vrstev a vrstviček i propálených míst, jak docházelo ke zvyšování terasy“ (38–39).

ústí pece připojuje kolmo situovaná, rovněž lineární kumulace sloupových jam. Podle negativů sloupů vymezíme pouze severozáp. nároží jizby. Neznáme průběh dalších částí půdorysu, který zasahoval do mírného svahu pod temen terasy, jehož povrch byl uměle dorovnan navedením většího počtu kamenů.<sup>23</sup> Skromný rozsah stavebních relikvů rozhodně nepostačuje k ucelené rekonstrukci podoby usedlosti. Poté, co zástavba podlehla požáru, nebyly již sloupové konstrukce obnoveny, nedůsledně užitě (případně jen zčásti dochované) pásy podkladových kamenů však opět neumožňují s jistotou určit obrys předpokládaného srubu mladší jizby. Známe pouze průběh sev. průčelí této stavby, k němuž přiléhala zadní strana sev. pece. Výsek obrysu udává souvislý, avšak poměrně krátký pás kamenů, nevíme ale, do kterého rohu interiéru jizby vložíme pec, neboť ta není z boku pásem kamenů lemována. Přestože lze předložit dvě varianty výkladu, autor výzkumu prezentuje pouze rekonstrukci osamoceně stojící jizby s pecí vsazenou do severových. rohu, jejíž půdorys je oproti starší etapě výrazně posunut k Z. Víme-li však, že při obnově jizeb v Bystřeci byl velmi často respektován obrys původní stavby, důvodně můžeme předpokládat překrytí obou půdorysů. Pec vložíme do severozáp. rohu jizby a její severových. nároží vsadíme na nápadný, v pravém úhlu zalomený pás kamenů umístěný vých. od pece. Kumulaci kamenů, jež na záp. straně výrazně přesahuje obrys pece, přisoudíme půdorysu síně, oddělené příčkou probíhající podél záp. strany pece, nad řadou sloupových jam stěny starší jizby. S průběhem jižního průčelí předpokládané (minimálně) dvoudílné stavby snad souvisí pás kamenů, který v odstupe asi 4,5 m probíhá souběžně se sev. stěnou síně. Navrženou rekonstrukční variantu pochopitelně nelze podepřít nespornými argumenty, přesto – vzhledem k neměnnému umístění jizeb, které bylo výzkumem Bystřece registrováno ve více případech – ji považujeme za pravděpodobnější. Podotkněme, že interpretace předestřená autorem výzkumu nevysvětluje účel pravoúhle zalomeného pásu kamenů vých. od tělesa pece. Velmi malá výměra staveniště, nevelký rozsah zřejmě jen dvoudílného domu a pravděpodobná absence komory patrně vypovídají o sociálním postavení držitelů usedlosti, jež vřadíme mezi méně majetné členy komunity. Domy obdobného rozsahu, umístěné na návsi v ZSV Pfaffenschlagu, o sociální stratifikaci vesnického obyvatelstva vypovídají jednoznačně (Nekuda 1975).

### Závěr

Poskládá-li čtenář vedle sebe jednotlivé plánky pozůstatků staveb odkrytých během výzkumu Bystřece, může ho napadnout, že každá z „usedlostí se ukázala jako jedinečný a v podstatě neopakovatelný celek“ (Klápště 2005, 266). Při vyslovení daného, bezpochyby opodstatněného úsudku lze ale zaujmout dva v mnohém protikladné pohledy: buď budeme rozličnost nálezových situací považovat za odraz dispozičních odlišností mezi jednotlivými areály, nebo za doklad různorodých způsobů zakládání dřevěných a dřevohliněných staveb, přičemž *a priori* výrazné jednotící rysy architektury vsi nevyloučíme. Jestliže upřednostňujeme druhý přístup, čímž interpretace často vkládáme do rámce hypotéz, odvoláváme se na pozorování etnografů a na výmluvné příklady ze středověkého venkovského prostředí, k jejichž ohromnému zmnožení přispěl právě bystřecký výzkum. O existenci takřka „nečitelných“ obrysů objektů nás dostatečně přesvědčily velmi skromné pozůstatky některých z uvažovaných komor (např. U II, III, IV), naopak jizby se zpravidla vyznačovaly podstatně důkladněji vytvořeným izolačním věncem. Proto možná jen zdánlivě považujeme zástavbu Bystřece a na druhé straně třeba Mstěnic či Svídný za podstatně odlišné. Nápadné rozdíly mezi nálezovými situacemi zmíněných lokalit byly bezpochyby zapříčiněny uplatněním odlišných druhů konstrukcí, rozhodně ale nejsou přímým dokladem zásadně rozdílných dispozičních řešení domů a usedlostí jako celků. Cenným svědectvím o mezích našich poznávacích možností jsou pozůstatky domů v ZSV Pfaffenschlagu; jestliže některé části půdorysů tamních staveb (konkrétně domy IX či XI) postrádaly bytelné kamenné konstrukce, můžeme se při rekonstruování opřít jen o komunikační schéma a o několik jednotlivě,

<sup>23</sup> V uvažovaném interiéru jizby jsou rozmístěny další sloupové jámy, jejichž stratigrafický vztah nedokážeme definovat; patrně ale náležejí etapě, která předchází výstavbě jizby, neboť pod tělesem pece byly rovněž objeveny tři sloupové jámy (111). V rozmístění daných sloupů nelze vysledovat pravidelnou strukturu.



Obr. 13. ZSV Bystřec: A – schéma dispozice U X (srov. obr. 9: A), B – schéma dispozice U XIV (srov. obr. 8). Oba areály vykazují v podstatě totožné, pouze zrcadlově otočené uspořádání zástavby. Čerchovanou linií vyznačena strana usedlosti souběžná s hlavní osou sídliště, zahnutou šipkou přístup z veřejného prostoru, zalomenou šipkou pravděpodobný vstup do jizby. Překresleno podle: *Belcredi 2006*, 116, 117, 204, 208.

sporadicky rozmístěných kamenů; přičemž trojdílnou dispozici přisuzujeme i těm ukázkám, u nichž pozůstatky siní zčásti nebo zcela postrádáme. Přiložíme-li k sobě plánky nálezové situace domů U X či U XI v Bystřeci a domu XI v Pfaffenschlagu, uvědomíme si problematičnost rekonstrukcí odvozených pouze z dochovaných stavebních částí. Zdůrazníme také, že celkový počet usedlostí, u nichž můžeme relativně lépe posuzovat prostorové uspořádání v Bystřeci, je spíše malý; do výběru jsme zahrnuli jen zhruba polovinu výzkumem dotčených areálů, mezi nimi i řadu takových, jejichž torzovitě nálezové situace nepostačují k ucelené rekonstrukci zástavby.

Zajímavým testem našich poznávacích možností může být srovnání reliktních domů v Bystřeci a v Konůvkách. Zatímco podle dokumentace z první zmíněné lokality vesměs pouze odhadujeme velikost jednotlivých staveb a nejspíše uvažujeme o dispozicích objektů, ve druhém případě bez pochybností načrtáme rekonstrukce členěných půdorysů. Přitom charakter obvodových konstrukcí v obou vsích byl totožný: uvažujeme o srubech osazených na souvisle, nebo více či méně sporadicky ložených podkladových kamenech. Příčina nejasných interpretací bystřeckých reliktních však patrně není způsobena specifickou regionální stavební tradicí, nýbrž mimořádně komplikovaným charakterem nálezových situací, daným jak častými přestavbami, tak rozptylem kamenů nezřídka téměř po celé ploše usedlostí, čímž se stírají kontury méně zřetelných kamenných izolačních pásů po obvodu staveb (nemluvě o variantě, kdy na kamenech spočívala jen náročí). Naopak neproblematičnost rekonstrukce konůvecké zástavby souvisí s absencí většího počtu kamenů na plochách vně i uvnitř obvodových stěn; avšak vsadíme-li pomyslně dané sestavy podkladových kamenů do bystřeckého nálezového kontextu, výrazně tím znejasníme původně zjevný vnější obrys i vnitřní dělení domů.

Nezastíráme hypotetičnost mnohých výše předestřených úvah o vícedílných dispozičních schématech odvozených z prostorových vazeb mezi jizbou a komorou, zároveň ale podotýkáme, že publikované rekonstrukce domu U XI, údajně „ojedinělého klasického trojdílného domu v Bystřeci“ (74), jsou podloženy v podstatě stejně problematickými oporami. Pokud budeme trvat na nezpochybnitelných důkazech existence vícedílných domů, paradoxně nám je poskytnou výhradně nálezové situace v areálech U XVIII a U XIX, kde odhalené soustavy sloupových jam dobře vyznačují obvod i vnitřní dělení rozsáhlejších staveb. Je příznačné, že tyto řady negativů sloupů jsou překryty kamennými podklady konstrukcí založených na povrchu terénu, podle nichž můžeme vysledovat obdobná půdorysná rozvržení, avšak podstatně méně celistvěji.

Obr. 14. Vyobrazení zřejmě dvoudílného domu z počátku 15. století (SUK, rukopisy, XVII D 36; převzato z: *Škabrada 1991*, tab. XIa.). Dobře je zřetelný odlišný charakter obvodových konstrukcí: zatímco obytná místnost, osvětlená charakteristickou pyramidovou sestavou okenních otvorů, je obemknuta srubem, přilehlá místnost s prkennými stěnami je vymezena patrně rámovým, konstrukčně snad méně náročným skeletem. Obdobné řešení si lze představit i v případě bystřeckých domů, čemuž by napovídaly odlišné formy podkladových konstrukcí; zpravidla důkladné podezdívky jizeb zřejmě sloužily k osazení srubů, naopak obvodové konstrukce napojených síní mohly být pouze lehčí, méně bytelné, podobně jako mnohých hospodářských objektů, po obvodu ohraničených takřka nezřetelnými pásy kamenů, které často dokonce zcela chybějí.



Budoucí diskuse o výsledcích výzkumu Bystřece by se rozhodně neměla omezovat pouze na dokazování, zda je více oprávněné slučovat jednotlivé stavební objekty do složitějších celků, nebo je naopak považovat za osamocené stojící; předkládání jednoznačných interpretací by se ostatně neslučovalo s povahou pramene. Naše pozornost by měla být především směřována k jinému, mnohem podstatnějšímu tématu. Byť byly během doby (zejména v počátečních etapách) života vsi užívány v hojné míře málo trvanlivé stavební konstrukce, při rozsáhlých přestavbách (v mnoha případech bychom spíše měli hovořit o následných novostavbách) se takřka neměnilo prostorové uspořádání usedlostí. Zvláště pozoruhodnými příklady „úzkostlivého“ dodržování původního rozvržení jsou nálezné situace areálů U IV, XVIII a XIX. Zatímco obvod staveb starších fází určovaly řady do země zapuštěných sloupů, v mladší etapě byly takřka ve stejných liniích vyskládány podkladové kameny, na nichž spočínuly patrně roubené konstrukce. Pokud tedy v obecných souvislostech hodnotíme výzkumu Bystřece, měli bychom před jistě patřičným zdůrazněním zvláštností jednotlivých sídelních jednotek upozornit právě na výraznou míru stability původního prostorového uspořádání zástavby, kterou sledujeme ve všech (!) areálech, kde byly rozpoznány ucelenější relikty starších fází, navíc v lokalitě se zástavbou rozvolněně rozprostřenou v délce kolem 0,5 km. Je otázkou, zda neměnnost prvotního rozvržení objektů v rámci usedlosti souvisela s novými zvyklostmi, které se ve střední Evropě začaly šířit ve 12. a 13. stol., či byla vynucena charakterem parcel, jejichž vesměs poměrně malá výměra byla udána hranicemi teras vynutitých do potoční nivy. Navíc nás upoutá, že formy prostorového členění usedlostí se opakují. Nejmarkantnější shody, jejichž počet rozhodně není náhodný, nalezneme mezi U X a U XIV, umístěnými na protilehlých stranách potočního údolí; totožné jsou uspořádání zástavby i orientace jednotlivých objektů podle světových stran (*obr. 13*). Dvůr byl uzavřen stavbami ze dvou stran, přičemž v jeho hlavním průčelí stály jizba a komora (resp. sýpka), na jedné boční straně rozměrnější hospodářský objekt. Do pečlivě vydlážděného dvora se vstupovalo v proluce mezi jizbou a hospodářskou stavbou, velké hnojiště vyplnilo prostor naproti hospodářské stavbě. Asi není přínosné přít se, zda prostor mezi jizbou a komorou budeme považovat za síň, nebo za otevřenou, možná jen zastřešenou proluku. Uniká nám ale rozhodně neměla prostorová a komunikační vazba komory a jizby, stejně jako sevřená dispozice usedlosti, jež je obměněná jen zrcadlovým otočením. Dvoustranné schéma zástavby usedlostí ve více či méně zřetelné podobě v Bystřeci převládá, a to buď v koncentrované podobě vícedílného domu vystavěného na půdorysu do tzv. háku (např. U I, U XIX), nebo v rozvinuté formě – obestavěním dvora více objekty (např. U X, U XIV). Tyto sídelní jednotky velmi dobře vložíme do parcel vyměřených ve vsích s koncentrovanou zástavbou a s pevně ohraničenou návší. Za mnohem závažnější než výrok citovaný úvodem této kapitoly považujeme znaky, které ukazují na jednotný (ne však jednotvárný) charakter zástavby vydělených sídelních areálů, vyznačujících se stabilním a poměrně sevřeným rozvržením objektů v rámci přiděleného, spíše nevelkého pozemku, které bylo dodržováno navzdory rozsáhlejším přestavbám. Nepominutelná jsou navíc poměrně pevná pravidla v umístění jizeb a uvažovaných komor.

Při ověřování opor předložených rekonstrukcí zástavby Bystřece jsme se často setkali se závažnými nedostatky v prezentované dokumentaci. Zdálo by se, že čistě školský může být poukaz na nutnost vyhotovování situačních plánků tak, aby byly zřetelně odlišeny různé stratigrafické horizonty. Jestliže však zjistíme závažné opominutí tohoto nároku u dlouhodobého výzkumu Bystřece, a to i během 90. (!) let 20. stol., mrzí nás to tím více, jde-li o nesporně jeden z nejdůležitějších odkryvů v českých zemích. O mnoho snadnější a hlavně kvalitnější by byla argumentace, kdybychom si mohli lámat hlavu třeba nad dílčími situačními plány U XVIII či U XIX, v jejichž areálech byly objeveny v pravém slova smyslu unikátní půdorysy obytných domů, které skýtají mimořádné interpretační příležitosti. Avšak i v případě, že byly dílčí plány prezentovány, objevili jsme v nich velké množství nesrovnalostí, které zpochybňují předložené interpretace stratigrafických vztahů a vlastní způsob vyhotovování dokumentace. Velkou nedůvěrou k rozpoznávání stratigrafických horizontů během výzkumu vzbuzují omyly, které jsme odhalili v dokumentaci a rekonstrukčních plánech U XI; přitom se jedná o jednu z klíčových nálezových situací. Vysvětlení si také žádají výrazné rozdíly mezi postupně publikovanými plány nálezové situace U II. V publikacích bohužel cházejí takřka veškeré klíčové řezy a nivelety. Mnohočetně konstatované nedostatky zpřístupněné dokumentace jsou proto jedním z hlavních důvodů záměrně polemického tónu předkládaného příspěvku, jenž se snad stane podnětem k širší diskusi. Akceptovat však v dnešní době rozhodně nemůžeme případnou odpověď, že zmnožením situačních plánků by souhrnná monografie neúměrně nabyla na rozsahu. Vzhledem k jejich absenci totiž publikace podstatně ztrácí na charakteru pramenné edice.

Mohlo by se zdát, že dostatečným poučením o potřebě vyhotovovat a publikovat co nejsrozumitelnější dokumentaci bylo již před časem Z. Smetánkou vyslovené upozornění na zavádějící způsoby prezentace výsledků výzkumu ZSV Mstěnic. V postupně vydávaných studiích byla detailní zobrazení odhalených nálezových situací nahrazena rekonstrukčními plány, jejichž realnost zpochybňuje přílišná míra schematičnosti a předložení více dosti odlišných kresebných variant týchž nálezových situací (srov. *Smetánka 1994*). Přesto autoři výzkumu v později vydané souhrnné monografii použili výhradně plány půdorysů domů rovněž jen ve formě rekonstrukčních náčrtů (*Nekuda – Nekuda 1997*). Za zvláště citelný nedostatek lze považovat, že dosud nebyla zveřejněna skutečná dokumentace reliktů dvou neobvykle dispozičně řešených domů, které – jak Z. Smetánka patrně oprávněně usoudil – by mohly být jednou z hlavních opor výkladu o počátcích vývoje trojdílného venkovského domu. Užitá forma grafického záznamu s velkými výhradami dostačuje pouze při vyobrazení reliktů lícovaných kamenných zdí, podobu dotčených domů ve Mstěnicích však z velké části určovaly dřevěné konstrukce. Dnes tedy nezbyvá než tyto dva příklady vyjmout z diskuse. Tuto ztrátu rozhodně nevyvážá skutečnost, že ve Mstěnicích byly odhaleny veškeré areály poddanských usedlostí. Máme tak sice představu o celkové podobě vsi v době jejího zániku, kdy byla jádra usedlostí tvořena domy trojdílné dispozice; takřka stejně reprezentativní obraz bychom však získali, kdyby byla prozkoumána třeba jen třetina či čtvrtina zastavěné plochy. Známe sice více trojdílných domů, které se vzájemně liší jen málo, resignovat ale musíme na velmi podstatné téma podoby zástavby vsi ve 13.–14. stol., v době, kdy docházelo k zásadní proměně stavební tradice. Nevíme ani, kdy trojdílné domy ve Mstěnicích vznikají, předložené soudy o počátcích ve 2. pol. 13. stol. nenacházejí opory v nálezové situaci (srov. *Procházka 2002, 949*).

Komentovat výzkum Mstěnic v rámci dílčí studie o Bystřeci rozhodně není neúčelné, obě lokality totiž pojí možnost konfrontace výhod a nevýhod plošně rozsáhlých – a zdůrazněme, že nikoli záchranných – odkryvů. Poznávání geneze a podoby obytného domu vsi mladšího středověku se po právu stalo jedním ze stěžejních témat archeologie, jehož rozvíjení bylo umožněno právě díky odkryvům tohoto druhu, ale nejen jim. Jestliže nelze vyvrátit, že nebyť těchto cílených výzkumů a jejich publikačních protějšků, byly by naše současné představy o zástavbě venkovských sídel podstatně skromnější, nezastřeme tímto tvrzením pochybnosti, zda bylo obnažování stavebních reliktů všech usedlostí oprávněné. Bez dlouhého rozmýšlení uskutečňování tzv. totálních odkryvů zamítáme, neboť jejich důsledkem je ztráta možnosti v budoucnu výkopem ověřit případné sporné interpretace autorů výzkumu. Diskuse o kvalitě terénní dokumentace a formách její následné prezentace je stále potřebná, neboť některé novější publikační výstupy archeologického bádání obojí akcentují paradox-



ně velmi nedostatečně. Výmluvným příkladem není jen kniha o Bystřeci, ale třeba i srovnání monografií o Pfaffenschlagu (*Nekuda 1975*) a Mstěnicích (*Nekuda – Nekuda 1997*), jejichž roky vydání jsou odděleny delším časovým úsekem, avšak zatímco ta starší zpřístupňuje dobře využitelnou dokumentaci stavebních reliktnů, doufejme, že mladší příklad se nestane předmětem následování.

## Literatura

- Belcredi, L. 1986:* Přínos archeologie k poznání stavební podoby středověkého venkovského domu (Výsledky výzkumu zaniklé středověké osady Bystřece). *Archaeologia historica* 11, 423–440.
- *2000:* Usedlost XI, ojedinělý výskyt trojdílného domu v zaniklé středověké osadě Bystřec. *Archaeologia historica* 25, 215–231.
- *2003:* Zaniklá středověká osada Bystřec, usedlosti XVIII a XIX. Kovářská dílna a její obytné a hospodářské zázemí. In: *Ve službách archeologie* 4, Brno, 44–69.
- *2006:* Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Bystřece 1975–2005. Brno.
- Doležel, J. 2003:* K etnické struktuře středověké kolonizace Drahanské vrchoviny. *Archaeologia historica* 28, 123–173.
- Felgenhauer-Schmiedt, S. 2002:* Die Bauernhäuser der Wüstung Hard, Niederösterreich. Überlegungen zum dreiteiligen Haus. In: *The rural house from the migration period to the oldest still standing buildings. Rurality IV. Památky archeologické – Supplementum* 15, Praha, 257–263.
- Hanuliak, M. 1986:* K stavebno-funkčnej interpretácii obytného objektu z Chľaby. *Archaeologia historica* 11, 469–477.
- *1989:* Praveké, včasnodedinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. *Slovenská archeológia* 37, 151–212.
- Holl, I. – Parádi, N. 1982:* Das mittelalterliche Dorf Sarvály. Budapest.
- Klápště, J. 2005:* Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Kirchner, W. – Kirchner, W. 1998:* Mittelalterlicher Steinbau in Matting. In: *Haus und Kultur im Spätmittelalter*, Bad Windsheim, 163–191.
- Krajíc, R. 1980:* Příspěvek k dokumentaci některých zaniklých středověkých osad na Tábořsku. *Archaeologia historica* 5, 165–172.
- Měchurová, Z. 1997:* Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese. Srovnávací analýza náleзовého fondu ze zaniklé středověké vsi Konůvky, kat. Heršpice, okr. Vyškov. Brno.
- Nekuda, R. – Nekuda, V. 1997:* Mstěnice 2. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno.
- Nekuda, V. 1975:* Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- *1976:* Zaniklá středověká osada Bystřec, okres Blansko. *Časopis Moravského muzea* 61 – vědy společenské, 39–63.
- Pálóczi-Horváth, A. 2002:* Development of the Late-Medieval house in Hungary. In: *The rural house from the migration period to the oldest still standing buildings. Rurality IV. Památky archeologické – Supplementum* 15, Praha, 308–319.
- Procházka, R. 2002:* rec. V. Nekuda, Mstěnice 3. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno 2001. *Archeologické rozhledy* 54, 947–950.
- Richter, M. – Krajíc, R. 2001:* Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- Smetánka, Z. 1988:* Život středověké vesnice. Zaniklá Svidna. Praha.
- *1994:* K problematice trojdílného domu v Čechách a na Moravě v období vrcholného a pozdního středověku. In: *Mediaevalia archaeologica Bohemica* 1993. Památky archeologické – Supplementum 2, Praha, 117–138.
- Smetánka, Z. – Škabrada, J. – Krajíc, R. 1988:* Příspěvek ke kritice vypořádací hodnoty geodeticko-topografického průzkumu. In: *Rodná země*, Brno, 81–98.
- Škabrada, J. 1978:* Sýpky domů v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti („šije“ vesnických sýpek a středověkých zemnic). *Archaeologia historica* 3, 355–369.
- *1986:* Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách. *Archaeologia historica* 11, 395–407.

- Škabrada, J. 1987: Poznámky k pokračujícímu průzkumu domu čp. 2 v Lučici (Ke vzniku středověkého domu s trojdílným půdorysem). *Archaeologia historica* 12, 203–213.
- 1988: Půdorysy domů v zaniklé středověké vesnici Sarvaly ve světle srovnávacího materiálu z českých zemí. *Archaeologia historica* 13, 511–518.
- 1991: K možnostem srovnání středověkého a mladšího vesnického domu v Čechách. In: *Husitský Tábor 10 (1988–1991)*, Tábor, 67–86.
- Škabrada, J. – Kyncl, T. 2004: Datování gotických krovů na Starém Městě v Praze. In: *Dějiny staveb 2003*, Plzeň, 198–223.
- Štěpán, L. 1995: Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby. Zámorsk.
- Vařeka, P. 2004: Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. 6.–15. století. Plzeň.
- Zimmermann, W. H. 1998: Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen. In: *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 25, Oldenburg, 9–241.

JAN KYPTA, Národní památkový ústav – ú. o. p. středních Čech v Praze, Sabinova 5, CZ-130 11 Praha 3  
kypta@centrum.cz

## K názorům Jana Kypty o knize „Bystřec“

Ludvík Belcredi

Rozhodně nechci a nebudu polemizovat s J. Kyptou o úrovni své knihy. Rukopis knihy posuzovali a k tisku doporučili prof. V. Nekuda a prof. J. Unger, jejich připomínky byly do knihy zapracovány. Úsudek o ní si jistě udělá každý sám a dovolím si tvrdit, že o ní nejlépe vypovídá počet prodaných výtisků a příznivé ohlasy ze Slovenska, Německa či ze Švédska i publikované recenze (V. Nekuda – *Archaeologia historica* 31 2006, 449–450, a Z. Měchurová – *Acta Musei Moraviae* XCI 2006, 181–184).

Již recenze J. Kypty (AR 58 2006, 842–848, níže jen str.) však obsahovala některé informace, které považuji za nutné uvést na pravou míru. Ignorování úvodních kapitol knihy jej vedlo k závěrům o neúspěchu lokátora v cílené, jednotně rozplánované zástavbě a o neorganickém utváření celkové sídelní struktury. Přitom jasně popisují, a to v několika kapitolách, že Bystřec byl založen, dokonce ve dvou fázích, na přesně vytyčených přímkách a v rozměřených parcelních hranicích. J. Kypta rozvíjí své teorie o plužině, přičemž nebere v úvahu největší zdroj místních změn, a sice rozsáhlou těžbu dřeva těžkou mechanizací (vytěžení rozsáhlých ploch po napadení kůrovcem a po polomech), a následné obrovské erozivní změny, a neví, že zaměření E. Černého je jediné, co máme v tomto směru k dispozici. Je dostatečně známo, že jeho nákresy jsou jakousi optimalizací středověkého stavu, nikoliv přesným zaměřením v době, kdy je prováděl. Úvahy J. Kypty o tom, že by již na počátku 80. let zřídil v Bystřeci flotační zařízení, navíc na potoce, který v důsledku meliorací vyschl v roce 1979, ponechám bez komentáře.

Nelze souhlasit s nejobsáhlejší částí recenze, kterou J. Kypta věnoval interpretaci podoby čtyř, jak píše, náhodně vybraných usedlostí. Podle mého soudu jsou však vybrány zcela záměrně s cílem zpochybnit mé závěry a uplatnit jeho představy. Přitom tak činí na základě pro archeologa zcela nepřipustných zásad, které nemůžeme nazvat jinak, než že není důležité, co archeolog vykope, ale co si vymyslí. Udivuje ho, že u mnoha usedlostí je možná celá řada variant. Způsobem, jakým k hodnocení přistupuje, jsou zpochybnitelné závěry kteréhokoliv výzkumu.

V knize jsem se snažil uvést interpretaci opírající se o výsledky výzkumu a analogie. J. Kypta předkládá úvahy o podobě bystřeckých usedlostí na základě svých představ. Tak je tomu ve starší fázi U XVIII, která může mít celou řadu variant. Bez rozlišení horizontů jich napočítáme 41. Jestliže ve starší fázi žádný doklad o zastřešení střední části této usedlosti nemáme, není možné si ho prostě vymyslet. Od doby, kdy byla ve Villa Nova postavena replika této stavby, jsem o správnosti své interpretace přesvědčen ještě více.

V recenzi J. Kypta (844) komentoval mnou rozdílně interpretované usedlosti XI a X s tím, že v síňovém prostoru mezi nimi nebyl žádný rozdíl. Přitom jsou od sebe na hony vzdáleny. Jasně popisují uzavření západní strany síně U XI a doklady o zastřešení tohoto prostoru a zcela odlišnou situaci v U X, kde jizba a komora stály samostatně ve velké vzdálenosti od sebe. Na str. 123 mé knihy jsou konkrétně definovány důvody, proč k zastřešení nemohlo dojít, a tyto důvody přijali i členové komise, která se v Bystřeci sešla v r. 1990. Možnost existence síně jsem v tomto případě tedy zvažoval i já. Dále jsou nepochopitelné některé věty, jako „Za směrodatnou považuje absenci konkrétních indicií, které by svědčily o existenci jizby“, když jizbě U X věnuji několik stran, nebo „Absence kryté prostory před vstupem do jizby by zároveň způsobovala hrozivé tepelné ztráty“. Nevím také co J. Kypta vede k domněnce, že „v případě síně není nutné předpokládat uplatnění bytelného roubení“. Svědčí pro to situace zjištěné při archeologických výzkumech Pfaffenschlagu, Mstěnic nebo U XI v Bystřeci. V U XIV zastřešení střední části připouštím i já, a tak J. Kypta alespoň navrhuje uzavření jižní strany, což však není nijak doloženo. S U I je to podobné: mohla být hákovou usedlostí, ale to též archeologicky nijak doloženo není. I kdybychom připustili u starší fáze U XIV nedoložené uzavřené zastřešení střední části od jihu, vznikla by sice místo oboustranně otevřeného jen jednostranně otevřená prostory, ale ne síň, neboť vstup z jizby míří do dvora k severu, a nikoliv do střední části, takže to na věci mnoho nezmění. Podobné je to s U XVIII, kde zastřešení střední části je nejen nedoloženo, ale vzhle-

dem k rozdílné velikosti obou staveb prakticky vyloučeno. I kdyby však zde zastřešení bylo, překrývalo by jámu mezi oběma stavbami, ale nic víc, neboť vstupy obou staveb míří opět do dvora k severu. Velice diskutabilní je domněnka J. Kypty (846, pozn. 4), že U XXI pocházející z kolonizačního období „byla využívána sociálně níže postaveným členem venkovské komunity“. Nemáme žádný doklad o tom, že během prvních desetiletí existence osady došlo k sociální diferenciaci obyvatel. V knize jsou obsáhlé pasáže k tématu kolonizace a majetkového postavení kolonizátorů. Vzájemnému postavení jizby a komory je věnováno tolik místa, že jen těžko hledám vyjádření k větě J. Kypty (845), že jsem tuto problematiku zcela opominul. Vymezení budov v Bystřeci je dobře doloženo téměř v 90 % případů.

Moji snahu o co nejobektivnější prezentaci nazývá J. Kypta malou odvahou, což je s archeologií pojem zcela neslučitelný. Jako příkladnou uvádí interpretaci usedlostí v Konůvkách. Zřejmě mu není známo, že terénní výzkum v Konůvkách není v tomto směru tím nejlepším zdrojem informací, o který bychom se mohli opírat. Tento výzkum byl poplatný především době a možnostem D. Šaurové, která ho prováděla s velikým osobním nasazením a za minimálních finančních nákladů. To zřejmě způsobilo (a na komisích za to byla často kritizována), že se nedostatečně věnovala výzkumu starších horizontů a interpretaci postavení především hospodářských budov. Známo je též, že ne vždy s ní všichni souhlasili ve věci funkční interpretace některých staveb a objektů. Tuto skutečnost J. Kypta zcela pominul.

J. Kypta vyslovuje soud, že na výzkumech se měly konat komise, které by povolovaly jejich další výzkum. Mnoha odborníkům je však známo, že právě na výzkumech V. Nekudy ve Mstěnicích byly pořádány interdisciplinární komise, kterých se každým rokem účastnili vědci nejen z Moravy, Čech a Slovenska, ale i z Rakouska a z Německa, a každá z nich byla konferencí, ze kterých vycházely nové, objevené závěry. Výzkum na Bystřeci šel ve šlépějích Mstěnic. Dokládají to zápisy z těchto jednání i fotografie v mé knize.

Za zcela podružné považuji některé další postřehy J. Kypty z jeho recenze, např. že rozbor makrozbytků je pouze z jediné nádoby: tyto nálezy pocházejí z celé poloviny usedlostí. Jeho poslední poznámka o kvalitě fotografií a fotogrammetrii pak na většinu archeologů pracujících na výzkumech před 90. roky minulého století bude působit zřejmě úsměvně. Zde vychází z naprosté neznalosti doby, vybavení a okolností, za jakých výzkumy probíhaly. Zjevně neví nic o kvalitě aparátů, ani o shánění diapozitivních filmů značky Orwo z NDR, které alespoň trochu držely barvu a z nichž pochází většina barevných fotografií v mé knize.

Pochopitelně, že žádná kniha nebude nikdy dokonalá a každý má právo na svůj názor, ale recenzent si měl rozhodně odpustit dezinformační pasáže. Ostatně o výsledcích archeologie středověku na Moravě, zaměřené na systematický výzkum zaniklých vesnic, z nichž výsledky v Pfaffenschlagu, Mstěnicích a Bystřeci byly dovedeny do monografického zpracování, si může každý udělat představu sám.

Aktuální pokus J. Kypty o podrobnou interpretaci podoby usedlostí v Bystřeci, otištěný v tomto sešitu AR, nepřinesl nic nového. Opět z něho vyplývá snaha napasovat usedlosti do představ o více-prostorových usedlostech, aniž by k tomu měl jasné doklady, zatímco já jsem se snažil o co nejobektivnější posouzení. Pokud bych k výzkumu přistoupil jeho způsobem, pak by nebyl problém z některých staveb vytvořit až pětiprostorové usedlosti. Některé prostory existují pouze v jeho fantazii. Tento přepych jsem si opravdu já nedovolil. Práci J. Kypty chápu jako podnětný přínos pro další bádání a pro způsob publikace závěrů výzkumu a zároveň jsem potěšen, že mám jistotu, že alespoň někdo tuto kapitolu mé knihy přečetl beze zbytku.

## AKTUALITY

KONFERENCE „THE HISTORY OF ARCHAEOLOGY AND ARCHAEOLOGICAL THOUGHT IN THE 20<sup>th</sup> CENTURY“

Mezinárodní konference konaná ve dnech 23.–25. 5. 2007 v areálu archeologické rezervace Biskupin byla zorganizována při příležitosti dvojího výročí: 100 let od narození Johna Grahama Douglase Clarka (1907–1995) a 50 let od vydání polského překladu Clarkovy knihy „Prehistoric Europe. The Economic Basis“ (1952, polsky 1957). Setkání připravené Jackem Lechem (Polska Akademia Nauk) a Wiesławem Zajączkowským (Muzeum Archeologiczne v Biskupinie) opět ukázalo, kolik toto téma, v našich zemích prakticky (konferenčně) nedotčené, nabízí nových pohledů do principiálních otázek archeologického poznání.

Obsahově bylo možné prezentované příspěvky rozdělit do tří kategorií. První byla věnována vzpomínkám a hodnocení díla G. Clarka, druhá část se věnovala reflexi Clarkova díla v polské a německé archeologii a přinesla i další příspěvky z dějin archeologie 20. stol. ve střední Evropě. Konferenci pak uzavřelo téma dějin a významu výzkumu lokality Biskupin. Velkým překvapením byla pro všechny zúčastněné včetně organizátorů zcela nečekaná přítomnost manželky Grahama Clarka Molly a jejich syna Filipa.

Zhodnocení celoživotního Clarkova díla se ujal čestný předseda organizačního výboru konference a Clarkův žák *John Coles* ve svém příspěvku „Grahame Clark, Cambridge and the World“.<sup>1</sup> Téma doplnila *Bryony Coles* analýzou přínosu klíčové Clarkovy knihy „Stone Age Hunters“ (1967) pro poznání lovecko-sběračských společností na konci paleolitu a počátku neolitu. Clarkovu „cestu“ na univerzitu v Oxfordu důsledně razil a rozvíjel i *Andrew Sherratt*, jemuž byla věnována vzpomínka *Andrzeje Pydy-ny*. Clarkovu průkopnickou roli na poli ekologicky orientovaného studia prehistorie, kterému se věnoval od 30. let 20. stol., zhodnotila *Pamela J. Smith*. Reflexi Clarkových přístupů a pozdějšího rozvinutí jeho myšlenek na příkladu německé archeologie předložili *Tim Kerig* a *Andreas Zimmermann*. Podobně tak pro polskou archeologii učinil *Arkadiusz*

*Marciniak* v příspěvku akcentujícím především interpretaci ekofaktů.

Clarkovo pojetí prehistorie, prezentované např. „neolitickou revolucí“ či rehabilitací epochy mezolitu, bylo odlišné od pojetí o 15 let staršího G. Childea. Srovnání přístupů těchto dvou patrně nejvlivnějších prehistoriků podstatně částí 20. stol. se věnovaly tři příspěvky – *Jacka Lecha* „V. Gordon Childe: an archaeologist looks at History“, *Piotra Bielińskiego* „The beginnings of agriculture in Near East – as seen by V. G. Childe and Grahame Clark“ a *Franciszka M. Stepińowského* „Clark vs. Childe? On the beginnings of Civilisation“. Gordon Childe, s přednostním zájmem o neolit a dobu bronzovou, pojímal Evropu (z pohledu Australana) jako celek, témata často generalizoval. Byl jistě nejznámějším (nejčtenějším) prehistorikem. Clarkův přístup se s odstupem času oproti tomu jeví jako „vědecktější“. Clark podrobně analyzoval materiál, témata byla konkrétnější, oproti Childeovu induktivnímu pojetí razil spíše deduktivní metodu. Tyto rozdíly se dnes pochopitelně odrážejí i ve frekvenci citací obou autorů. Toto téma bylo ještě doplněno zajímavým příspěvkem *Adrianny Szczerba* „The perception of Grahame Clark’s works in the Soviet archaeology“, poukazující na politické pozadí přijetí rozdílné „ideologie neolitické revoluce“ obou prehistoriků v sovětské archeologii.

Další témata konference byla věnována jednotlivým postavám archeologie 20. stol., referáty dokládaly i odlišné „národní“ pohledy na dějiny oboru na konferenci zastoupených zemí (Polsko, Německo, Velká Británie). Velice zajímavý pohled do polozapomenuté historie založení studia prehistorie na univerzitě ve Lvově před 1. svět. válkou předložila v příspěvku „Karol Hadaczek and his impact on the archaeology of Galicia“ *Carol Metzner-Nebelsick*. Nekonformní postavu jednoho z pionýrů středoevropské sídlištní archeologie *Carla Schuchhardta* (1859–1943) představil *Louis D. Nebelsick*. Zakladateli „pознаňské archeologické školy“ byl věnován příspěvek „Józef Kostrzewski and his achievements“ od *Zofie Kurmatowské*. V této souvislosti je nezbytné poznamenat, že polsky Clarkova kniha „Europa przedhistoryczna. Podstawy gospodarcze“ vyšla již

<sup>1</sup> Příspěvek byl autorem v rozšířené verzi vydán již dříve (*J. Coles*: John Grahame Douglas Clark 1907–1995, *Proceedings of the British Academy* 94, 1997, 357–387).





Účastníci konference před budovou Biskupinského muzea. V popředí uprostřed Molly Clark se synem Filipem.

5 let po vydání originálu právě díky Kostrzewského překladu. *Jacek Lech* a *Danuta Piotrowska* pak připomněli téměř neuvěřitelný životní příběh Childeova vrstevníka, předsedy polské meziválečné vlády, vězně sovětského kriminálu a německými úřady ustanoveného arbitra pro posouzení objevených katyňských hrobů, Leona Kozłowského. V příspěvku „Leon Kozłowski (1892–1944) – the first Polish archaeologist according to Grahame Clark“ však byly zdůrazněny i Kozłowského průkopnické názory především na chronologii a definici kultur polského paleolitu, publikované v první syntéze tohoto tématu ve 20. letech. Filozofující zamyšlení nad proměnami tradiční struktury krajiny, mentalit a proměn historiografických přístupů představil *Klaus Goldmann*: „Ancient Europe – the destruction of its great history in the 20<sup>th</sup> century“. Informace o elektronických zdrojích týkajících se historie archeologie nabídl *Andrzej Prinke*: „Archaeological biograms. The internet database and e-library on history of European archaeology“.

Poslední den setkání byl plně věnován fenoménu „polských Pompejí – Biskupinu“, nejstaršímu (od r. 1952) a dnes zdaleka nejnavštěvovanějšímu (250 000 návštěvníků ročně) archeologickému muzeu a skanzenu v Polsku. Přednesené referáty se kromě zakladatelů výzkumu v Biskupinu ve 30. letech 20. stol. – J. Kostrzewského a Z. Rajewského, polského i německého nacionalismu spojeného s lokalitou a ideologického využití výzkumu v pováleč-

ném období týkaly také současného postavení archeologické expedice, aktuálních výzkumů celého regionu i dalších badatelských výhledů.<sup>2</sup> Postupně tak zazněly příspěvky: *Wojciech Brzeziński – Danuta Piotrowska*: „A scientific portrait of Professor Zdzisław Rajewski (1907–1974), scholar of many talents, Biskupin researcher, and Director of the State Archaeological Museum in Warsaw“; *Danuta Piotrowska – Wojciech Piotrowski*: „Biskupin excavations – in science, politics, ideologies and culture of the 20<sup>th</sup> Century“; *Louis D. Nebelsick*: „Bronz and Iron Age fortified settlements in Middle Europe – history of research, methods, techniques etc.“; *Anna Grossman – Szymon Nowaczyk*: „Development of

<sup>2</sup> Před 2. světovou válkou byl Biskupin nazýván „Prasłowiańskie Pompei pod Żninem“. Od r. 1941 byl výzkum lokality zařazen do programu SS–Ahnenerbe a interpretován jako pragermánský. Po r. 1945 byla opět oživena slovanská, resp. „protopolská“ interpretace lužické kultury. Veřejnost však ani dnes nechce přijmout „odideologizování“ interpretace lokality a obecná představa o slovanském Biskupinu přetrvává. O dnešní podpoře lokality svědčí mj. investice do vybudování nového zázemí i odborných pracovišť, ale také tradiční pořádání festivalů (Festyn Archeologiczny) či použití motivu biskupinské brány na minci euro-centu. Tato témata byla nově zpracována ve sborníku *A. Grossman – W. Piotrowski edd.*: *Badacze Biskupina. Biskupińskie Prace Archeologiczne* 4. Biskupin 2005.

archaeological research in Lake Biskupin micro-region in 1934–2004 – goals, methods and results“; *Anthony F. Harding*: „Biskupin and Sobiejuchy in historical perspective; interpreting old data in the light of new results“.

Mohlo by se zdát, že polská archeologie na historická výročí klade nepřiměřený důraz a vytváří z nich umělá témata. Příčina takových setkání ale nespočívá jen v podstatně větším množství překladů zahraniční archeologické literatury (jak v minulosti, tak dnes) nebo v podstatně hlubším vlivu myšlenek z děl autorů, jakým byl G. Clark, které můžeme snadno zjistit z množství citací v dobové literatuře. Na konferenci byla diskutována témata z dějin archeologie, která v našich krajích dosud dostatečnou veřejnou diskusí neprošla (ideologie a nacionalismus, 2. světová válka, 50. léta 20. stol., polský komunismus a archeologie, konkrétní vlivy marxisticko-leninské ideologie...) a odborné fórum teprve čekají. Biskupinské setkání tak nejen reprezentovalo tradiční zájem polské archeologie o poznání dějin vlastního oboru, dlouho rozvíjený archeologickou katedrou v Lodži, ale přímo navazovalo na konfe-

rence v posledních letech organizované J. Lechem ve Varšavě (v roce 2006 např. konference „Z historii polsko-ukrajinškich związków w archeologii“ a „Ojców i Jura Ojcowska w historii archeologii“ či již dřívější zájem o osobnost G. Childa<sup>3</sup>). K počtům G. Clarka by patrně podobné symposium v ČR ani konáno být nemohlo. Významu jeho díla v minulosti jediný český překlad populárně orientované Clarkovy knihy z roku 1973 „Prehistorie světa“<sup>4</sup>, navíc s tematicky naprosto nevhodně pojatou obálkou svědčící o nepochopení obsahu knihy nakladatelem, příliš nepomohl.

Inspirativní setkání bylo doprovázeno slavnostním předáním pamětních medailí. Bylo však rovněž odlehčeno poznámkou Molly Clark, která se podívala nad tím, „jak se všichni ti lidé mohou celý den bavit jen o mém manželovi...“. Mimo dostatek prostoru pro bohatou neoficiální diskusi při večerních setkání účastníci nezapomenou ani na neodbytná hejna komárů a koncerty žab vrískajících z Biskupinského jezera.

*Petr Kostrhun*

## KONFERENCE DETEKTORY KOVŮ V ARCHEOLOGII

Ve dnech 13.–14. 11. 2006 uskutečnilo Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě ve spolupráci s pražským Archeologickým ústavem AV ČR konference na téma využití, ale zejména zneužívání detektorů kovů v archeologii. Cílem přirozeně nebylo – a ani nemohlo být – vyřešení tohoto aktuálního problému, hlavní smysl akce spatřovali organizátoři v otevření širší diskuse, nastínění konkrétních problémů a tříbení názorů zúčastněných. Před celkem více než padesáti účastníky z celé ČR zaznělo 11 příspěvků.

*Zdeněk Jarchovský*: Neinvazivní prospekce s detektory kovů. Autor, zabývající se problematikou především z technického hlediska, podal základní přehled typů detektorů a možnosti jejich použití. Zajímavá byla zejména tabulka srovnávací parametry běžných přístrojů.

*Petr Jenč*: Vývoj detektorové problematiky na severu Čech v letech 2001–2006. Již delší dobu jsou v této části Čech registrovány nelegální aktivity hledačů s detektory kovů; jejich činnost je o to závažnější, že se tak mnohdy děje na územích pod zvláštním režimem ochrany. Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě tyto akce sleduje a vede jejich evidenci, předání získaných informací Policii ČR se však ukázalo jako zcela neúčinné. Mnohem efektivnější je její medializace problému, především v televizi.

Zároveň se muzeum v České Lípě snaží vytvářet síť spolupracovníků s detektory a využívat jejich síly k preventivním průzkumům.

*Vladimír Peša – Wolfgang Ender*: Aktuální stav detektorové problematiky v Sasku. K většímu střetu nelegálních uživatelů detektorů se zákonem došlo v Sasku v r. 2005, kdy byl na jejich webových stránkách zveřejněn středověký depot objevený pomocí detektoru kovů. Při následné policejní akci bylo u nálezce zabaveno kromě předmětů ze samotného depotu mnoho dalších artefaktů. V současné době je situace ve Spolkové zemi Sasko řešena zákazem volného pohybu s detektory. Používat detektor mohou pouze spolupracovníci muzeí, kteří po absolvování příslušného školení v oboru archeologie získali k této činnosti oprávnění.

<sup>3</sup> J. Lech – F. M. Stepiński edd.: V. Gordon Childa i archeologia w XX wieku. Warszawa 1999.

<sup>4</sup> G. Clark: Prehistorie světa. Praha 1973. – Překlad z nakladatelství Orbis vycházející z 2., doplněného vydání z roku 1969 a doplněný krátkým doslovem J. Filipa přitom přinášel klíčové informace, neboť G. Clark v tomto vydání předložil nový globální pohled na chronologii opřenou o první série radiokarbonových dat.

*David Vích:* Problematika průzkumu pomocí detektoru kovů v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě. Archeolog tu používá detektor kovů k povrchové prospekci, a to mj. s cílem přispět k vypracování metodiky tohoto typu průzkumu. Zjištěné artefakty jsou zaměřovány GPS a zapisovány do databáze. Archeologická obec by měla na jedné straně všemi prostředky usilovat o eliminaci činnosti těch uživatelů detektorů, kteří jednoznačně a vědomě překračují zákon, cíleně se zaměřují na artefakty s archeologickým významem a neváhají narušovat intaktní archeologické situace, na straně druhé podchytil skutečné zájemce o historii a nabídnout jim možnost spolupráce.

*Filip Krásný:* Detektorový průzkum lokality Mužský–Hrada v CHKO Český ráj. Na podzim roku 2006 se v průběhu několika víkendů uskutečnil preventivní detektorový průzkum uvedené lokality organizovaný Regionálním muzeem v Mladé Boleslavi ve spolupráci s ARÚ AV ČR v Praze. Předem byla vyjednána povolení od správy CHKO Český ráj a majitelů pozemků. Vzhledem k personální a technické náročnosti úkolu byl osloven nedávno vzniklý Klub hledačů historie (KHH) – sdružení uživatelů detektorů chtějících provozovat svůj koníček v intencích zákona. Spolupráce se ukázala jako oboustranně výhodná, bez jejich pomoci by nebylo možné akci provést. Na cílové ploše byly rozměřeny pásy o šířce 2 m, které procházeli členové KHH a označovali místa se signály. V druhé vlně chodili zaměstnanci muzea, kteří signály dohledávali a artefakty s nezbytnou dokumentací vyjímali ze země. Další skupinu tvořil koordinátor celé akce spolu s dokumentátorem a měřičem, poslední skupinu pak tvořili lidé zajišťující nezbytný technický servis (přesun pásem, kontrola výkopů). Vyzvedávány byly všechny artefakty včetně recentního odpadu. Ca 1 % artefaktů tvořily metalické artefakty z pravěku či středověku, další 1 % nálezů tvořily zlomky keramiky a kamenné nástroje nacházené při výkopu kovových předmětů. Poměrně nízký počet archeologicky zajímavých nálezů svědčí o dřívějším napadání lokality nelegálními uživateli detektorů.

*Kamil Smíšek – Jiří Šlajsna:* Metodika a výsledky průzkumu pomocí detektorů kovů na velkomoravském hradisku Pohansko u Břeclavi v letech 2004–2005. Ve čtyřech sledovaných polohách byl zjištěn výskyt kovových artefaktů souvisejících většinou s boji na jaře 1945 (projektily lehkých palných zbraní, především však střepiny těžkých zbraní), výjimečně artefakty související s provozem lovecké obory v 18.–19. stol. (olověné projektily). Malá část nálezů souvisí i s osídlením střední doby hradištní (raménko ostruhy, šipka, kování), a to

v místech, kde v dřívějších dobách proběhla archeologická sondáž s negativním výsledkem.

*Milan Vokáč – Marek Krutiš:* Průzkum pomocí detektoru kovů na lokalitách jihozápadní Moravy. Pracovníci Muzea Vysočiny v Jihlavě hojně používají detektor kovů při a) detekování metalických artefaktů při archeologických výzkumech, což se obzvláště osvědčilo při výzkumech v městských jádrech; b) preventivní průzkum na zemědělsky obdělávané půdě; c) průzkum montánních děl a zaniklých cest.

*Jiří Militký:* Numismatika a detektory kovů. Na základě počtů mincí ze známých lokalit a sledování aukcí umožňuje numismatika vytvoření hrubé představy o počtech zcizených archeologických nálezů z významných lokalit. Pro archeologicky bezpříkladně ošetřenou lokalitu Němčice nad Hanou se počet zcizených mincí odhaduje na 1000–3000, pro Stradonice 2000–5000 (pouze v letech 1990–2005), přičemž dnes jsou zde mince z povrchové vrstvy ornice prakticky vytěženy. Dále se podařilo zjistit existenci neznámé lokality s výskytem keltských mincí ve středních Čechách (dosud evidováno 68 mincí). Kromě toho se objevuje řada ojedinělých mincí i depotů, jejichž informační hodnota značně utrpěla nepřesně zachycenými nálezovými okolnostmi. V případě poctivého zacházení tyto nálezy značně obohacují naše znalosti (např. Chebsko – depot obchodních feniků, Českolipsko – depot zlatých mincí z 5. stol.). Také numismatika dalších evropských zemí je svědkem kvantitativního i kvalitativního nárůstu numismatických nálezů, kdy v drtivé většině jsou nálezci amatéři. Patrná je snaha tyto nálezy vykoupit, nebo alespoň zdokumentovat. Stávající situace v ČR a v Čechách obzvláště je podle autora z hlediska záchrany a registrace nových mincovních nálezů katastrofální, neřešitelná bez spolupráce se seriózními amatéry a výkupu nálezů s mimořádnou informační hodnotou státními institucemi.

*Ladislav Šmejda:* Průzkum hradiště Vladař u Žlutic a mohylníku Štáhlavy–Hájek pomocí detektorů kovů: použitá metodika a předběžné vyhodnocení. Pro představu o prostorové distribuci kovových předmětů v krajině byly uskutečněny detektorové průzkumy v lokalitách Vladař a Štáhlavy. Použity byly 2–3 detektory a stanice GPS. Předem stanovené úseky pracovníci procházeli bez použití diskriminace, přičemž zaměřovali každý nález bez ohledu na jeho stáří, zároveň byl vytvářen i krátký popis předmětu i jeho nálezové situace. Nedílnou součástí akce se stalo i zaměření prošliých tras. Výsledná zjištění lze shrnout: (1) Celkové množství kovových předmětů rozptýlených v kraji-

ně je velké; (2) 95 % nálezů je železných, ostatní jsou z barevných kovů; (3) 95 % a více veškerých kovových nálezů představuje z pohledu archeologie nezajímavou položku; (4) většinu fragmentů není možné funkčně interpretovat ani časově zařadit; (5) nálezy odebírané ve větším počtu představují značnou zátěž pro laboratoře i depozitář, přesto přínášejí zajímavé informace pro rekonstrukci minulých událostí v dané lokalitě.

*Pavel Stabrava – Ondřej Šedo:* Hradiště u osady Víno v českém Slezsku – průzkum s použitím detektoru kovů. Hradiště Víno u Slezských Rudolic se stalo v důsledku ničení archeologických situací předmětem detektorového průzkumu. Dřívější rekognoskační a malými sondami se nepodařilo objevit žádné objekty ani kulturní vrstvu, z celého prostoru pak pochází nevelký, ale archaický soubor raně středověké keramiky. Systematickým využitím detektorů se podařilo získat soubor raně středověkých kovových předmětů významných pro datování lokality, zejména i předmět pravěkého stáří.

*Tomáš Mořkovský – Ondřej Šedo – Zdeněk Tvrдый:* Využití detektorové prospekce při archeologickém výzkumu pohřebiště v Divákách. Součástí povinné praxe studentů antropologie Masarykovy univerzity je i účast na archeologických výzkumech pravěkých a raně středověkých pohřebišť. Nedílnou součástí výzkumu se stalo i využívání detektoru kovů. Osvědčilo se zejména pro přesnou lokalizaci artefaktů v hrobě, minimalizaci ztrát kovových předmětů při výzkumu a možnost dohledávání případných ztracených předmětů ve výhozu.

V diskusi na konci přednáškového bloku (i následně v kuloárech) se účastníci konference vesměs shodovali v některých bodech:

1. Je nezbytné, aby detektory co nejvíce využívali sami archeologové. V některých případech je možno použít tuto metodu pouze k detekování metalických artefaktů, jejich vyjmutí musí být provedeno metodami regulérního odkryvu. Takový výzkum lze, vzhledem k míře ohrožení ze strany nelegálních

uživatelů detektorů, za současné situace považovat za záchranný.

2. Je třeba iniciovat vznik archeologických projektů zaměřených na výzkum pomocí detektorů kovů, zajištění finančního a personálního krytí těchto akcí. Záchrana metalických artefaktů, a především informací s nimi spojených, je jedním z hlavních úkolů archeologie příštích desetiletí.

3. Mezi širokou veřejností je třeba identifikovat vážné a spolehlivé zájemce o záchranu archeologického dědictví a navázat s nimi spolupráci, ať již s použitím detektorů (pak zajistit jejich informovanost o odborném vyjímání předmětů a evidování nálezových okolností), nebo bez jejich využití (např. střežení lokalit). Pokud se nám to nepodaří, budeme svědky (jako se to děje dnes), jak k ničení archeologického dědictví dochází za lhostejného přihlížení veřejnosti a mnohdy dokonce s její podporou.

4. Je nejvyšší čas iniciovat legislativní změny.

5. Bylo by vhodné dosáhnout konsensu, kdy a za jakých okolností zveřejňovat výsledky archeologických výzkumů lokalit, u nichž je reálné nebezpečí zásahu ze strany nelegálních uživatelů detektorů kovů. Vhodnost publikace by se měla zvažovat i u čerstvých nálezů pocházejících z nelegální činnosti.

6. Bylo by užitečné vytvořit databázi nelegálních nálezů (s podchycením maxima dostupných informací) a napadených archeologických lokalit.

7. Přestože spolupráce s Policií ČR v dané problematice silně vázne, mj. pro důkazní obtížnost a pro fakt, že se tento druh kriminální činnosti jeví široké veřejnosti i policistům jako málo nebezpečný, stojí za to podávat v případě zjištění nelegálních aktivit trestní oznámení. Pokud začne problém existovat i „statisticky“, lze očekávat změnu přístupu policie.

8. Bylo by třeba zamezit zemědělskému obdělávání – a tím i opakovanému vykrádání povrchové vrstvy – nejvýznamnějších archeologických lokalit. Překážkou však jsou majetkoprávní poměry.

*David Vích*

## 17. SETKÁNÍ ARCHEOLOGICKÉ PRACOVNÍ SKUPINY VÝCHODNÍ BAVORSKO/ZÁPADNÍ A JIŽNÍ ČECHY VE FREISTADTU

Ve dnech 13. až 16. června 2007 se uskutečnilo tradiční každoroční setkání Archeologické pracovní skupiny východní Bavorsko/západní a jižní Čechy – Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. Tentokrát poprvé proběhlo v Horním Rakousku, které se tak stalo organickou součástí pracovního území skupiny, navazující pří-

mo na jihočeský region. Archeologové z Horního Rakouska se již v posledních letech pravidelně zúčastňovali našich jednání, a proto letos připravili tradiční setkání v této spolkové zemi, konkrétně ve starobylém městě Freistadtu, ležícím na dávné obchodní cestě mezi Českými Budějovicemi a Lincem.

Tématem letošního jednání byly archeologické databáze, inventarizace a problematika map rozšíření archeologických lokalit v souvislosti s přírodními podmínkami. Zaznělo celkem 18 referátů, z nichž se problematiky českého území týkalo šest: L. Jiráň informoval o systému zpracování archeologických dat v Archeologickém ústavu v Praze, J. John a L. Rytíř přednášeli o geografických informačních systémech v archeologickém mapování, L. Šmejda se zabýval prostorovými databázemi publikovanými na internetu, konkrétně databází Katedry archeologie Západočeské univerzity v Plzni, M. Chytráček, O. Chvojka a J. Michálek referovali o problematice zpracování, vyhodnocení a inventarizace nálezů

z halštatského kultovního areálu na vrchu Burkovák u Nemětic, R. Korený informoval o mohylových pohřbech 6. stol. po Kr. v Čechách a V. Salač přednesl kvantitativní charakteristiku laténské keramiky v Čechách a v Bavorsku.

Exkurze pátečního odpoledne směřovala po významných historických a archeologických památkách Mühlviertelu. Rozšířením názvu pracovní skupiny o Horní Rakousko bylo uceleno zájmové území, zahrnující významnou část Podunají a k němu přílehlých českých oblastí. Příští setkání se uskuteční v červnu 2008 v bavorském Manchingu.

*Miloslav Chytráček – Ondřej Chvojka*

## VZPOMÍNKA NA MARIÍ DOUBOVOU-ANDRLOVOU

Uzavře-li se život člověka, otevře se prostor pro jeho hodnocení. Časný pohled někdy dostatečně neohodnotí přínos osobnosti v daném oboru, skutečné ocenění se dostavuje až s odstupem času. Marie Doubová se dožila úctyhodného věku a do posledních dnů nepřestala bádát ve své milované prehistorii. Její stále aktivní život se uzavřel 3. února 2007. I když věk poznamenával stále více její tělesnou schránku, duševní činnost nezaostávala za současným vědeckým vývojem. Její studijní a odborná vědecká aktivita byla obdivuhodná. Až do podzimu r. 2003, kdy jí bylo 91 let, pravidelně dojížděla z Rokycan do muzea v Plzni konzultovat svá zjištění z připravované studie o štěnovickém milavečském sídlišti. Ještě v prosinci 2006 plná elánu předala poslední poznatky ze své práce, kterou jí osud nedopřál dokončit. Dokázala profesionálně a precizně ohodnotit současné výzkumy, upozornit na nepřesnosti nebo řešit problémy a nezištně předávat dlouholeté zkušenosti mladším pracovníkům prehistorického oddělení ZČM.

Narodila se 29. července 1912 v Plzni. Po maturitě na rokycanském reálném gymnáziu vystudovala francouzštinu a dějepis na Filozofické fakultě MU v Brně, v r. 1938 nastoupila jako pomocná vědecká síla při Ústavu pro prehistorii a protohistorii FF MU u prof. Šimka. V l. 1938–1952 působila na gymnáziích v Žilině, v Praze, v Chebu, v Plzni a v Rokycanech. Ve školním roce 1947/1948 získala stipendium francouzské vlády ke studiu na Sorbonně, kde absolvovala praktická cvičení o době gallsko-římské u prof. P. M. Duvala a na École du Louvre přednášky z francouzské archeologie prof. R. Lantiera.



Do prehistorického oddělení Západočeského muzea v Plzni přišla v r. 1953 ze zdravotních, ale hlavně ze zájmových důvodů. Stala se tady blízkou spolupracovnicí V. Čtrnácta. Začala pracovat v keramické laboratoři a od r. 1955, kdy zároveň začala studovat prehistorii na FF UK v Praze (v r. 1962 obhájila diplomovou práci u prof. J. Filipa „Problém milavečské a knovízské kultury na Plzeňsku“), pracovala jako odborná síla. Od r. 1964 byla odpovědnou vedoucí skupiny archeologických sbírek, posléze až do odchodu do důchodu v r. 1976 vedoucí Prehistorického oddělení ZČM. Spolu s V. Čtrnáctem uspořádala bohaté pravěké sbírky středoevropského významu, které byly uloženy do adaptovaných depozitářů bývalého františkánského kláštera v Plzni. Tento objekt byl jejich přičiněním zachráněn před likvidací. Její zásluhou byly zachovány,



zrekonstruovány a odborně prezentovány soubory nálezů z výzkumů F. X. France. Péči o sbírky nadřadila při své nesmírné skromnosti nad vlastní publikační a výzkumnou činnost.

Co říci závěrem. Marie Doubová dokázala naplňovat kontinuitu poznatků své generace s pohledy generace nastupující. Bylo jejím přáním, aby mladí oceňovali úsilí starších badatelů, aby vycházeli z jejich poznatků a na základě nových vědeckých a technických možností je kvalifikovaně obohacovali a upřesňovali.

I my se snažíme pokračovat v jejím odkazu a v měsíci jejich nedožitých 95. narozenin připravujeme přestěhování pracoviště a sbírek do vlastních, po všech stránkách lépe vyhovujících prostor. Jestli na nás odněkud shlíží, může snad být spokojená.

Děkujeme, paní doktoro!

*Jarmila Metličková*

Doplňky k bibliografii Marie Doubové  
(Předchozí bibliografie byla uveřejněna  
v AR 34 1982, 695–696.)

37. Příspěvek k počátkům slovanského osídlení Plzeňska. In: Příspěvky k archeologii západních Čech. Zprávy ČSSA – Supplément 11, Praha 1990, 28–54.
38. Středověká hrnčířská pec v Plzni – Lochotínské ulici. In: Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie XIII, Plzeň 1996, 41–74 (et B. Nechvátal).
39. Žárové pohřebiště mladší doby bronzové v Plzni – Doubravce, Masarykova ulice (okr. Plzeň-město). Záchraný výzkum plzeňského muzea v r. 1912–1914 a 1926–1927. Rekonstrukce pohřebiště. In: Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie XV, Plzeň 2000, 83–104 (et J. Metličková, M. Mašková).

### TŘI VÝZNAMNÁ JUBILEA ČESKÉ ARCHEOLOGIE STŘEDOVĚKU

V nedávné minulosti jsme si připomněli tři významná jubilea tří zakladatelských osobností české archeologie středověku. Doc. PhDr. Zdeněk Smetánka, CSc., oslavil 21. 10. 2006 své pětasedmdesátiny, stejné jubileum doc. PhDr. Miroslava Richtera, DrSc., připadlo na 29. 5. 2007 a oslava sedmdesátky PhDr. Ladislava Hrdličky se spojila se 4. 4. 2007. Všechny tyto pány nespojují jen překvapivě kulatá výročí, ale především skutečnost, že se rozhodující měrou podíleli na budování základů české archeologie středověku a na jejím rozvoji od 50. let do dneška. O této skutečnosti svědčí řada dalších výročí. V tomto roce např. uplývá půlstoletí od konání liblické konference o pracovních výsledcích československé archeologie, na níž M. Richter a Z. Smetánka přednesli „Příspěvek k metodice studia středověké keramiky v Čechách I“, v němž převratným způsobem zdůraznili význam a možnosti systematického studia archeologických pramenů z mladšího středověku. Tehdejší začátečníci vystoupili s živým textem, který po dlouhou řadu let podněcoval další a další diskuse o archeologii středověku jako celku i o jejích jednotlivých tématech. Jiným významným jubileem je 45 let od počátku soustavného terénního výzkumu v Sezimově Ústí, v lokalitě, která se stala na desetiletí laboratoří složitěho terénního výzkumu a zvažování metodologických přístupů k hodnocení jeho výsledků. Nesmírně významné přitom je, že od samotného začátku šlo o programově definovaný projekt, který v maximálně dosažitelném detailu

pracoval s artefakty, ale zcela samozřejmě také studoval ekofakty, získávané plavením mimořádných objemů výplní objektů a dalších uložení. Zapomenout nelze ani na soustavně promyšlenou strategii terénního výzkumu a na dokumentaci jeho výsledků, k níž nezbytně patřila tehdy převratná fotogrammetrie. Zatímco Miroslav Richter byl vůdčí osobností tohoto složitě seřízeného výzkumného provozu, Zdeněk Smetánka, zaměřující se např. na zacházení s ekofakty, se věnoval dalšímu velkému tématu, kterým bylo vesnické zázemí středověkého Sezimova Ústí. Do tohoto badatelského prostředí záhy přibyl Ladislav Hrdlička, jenž právě zde zahájil svou cestu k pověstnému mistrovství v řešení složitých terénních situací. Všichni tři jubilanti se potom znova a znova podíleli na určování oborových koncepcí, a to jak v rámci Archeologického ústavu ČSAV v Praze, tak v rámci celé komunity českých archeologů. Za mnohé připomeňme alespoň jednání v Solenicích v roce 1973. To je dnes sice nezasloužené ve stínu řady dalších setkání archeologů středověku, protože jeho výsledky nebyly souhrnně publikovány v jednom sborníku, přitom ale právě tady byly formulovány základy Richterovy koncepce výzkumu středověkých měst a Smetánkovo pojetí archeologie středověké vesnice. V té době již plnou silou pracoval Ladislav Hrdlička na svém osudovém tématu, kterým je středověká Praha, o němž první rozsáhlé a promyšlené svědectví podal v roce 1983 na konferenci konané právě v Praze.



Další důležité mezníky jejich vědeckých kariér jsme si již společně vícekrát připomínali i na stránkách AR. Domníváme se proto, že z dnešního hlediska je třeba zmínit zejména nové monografie všech tří jubilarů. Pokud jde o Miroslava Richtera, můžeme se především radovat ze zahájení a úspěšného pokračování monografické řady postupně – ve spolupráci s Rudolfem Krajícem – zhodnocující výsledky sezimovousteckých výzkumů. Zdeněk Smetánka navázal na kulturně antropologickou linii svého badatelství tak obdivovanou v „Ostojovi“, a to svazkem Archeologických etud. Ladislav Hrdlička

učinil první krok ke zhodnocení výzkumu pražského Ungeltu a mapou „archeologických dokumentačních bodů“ vytvořil nový základ pro studium středověké Prahy. Jak jsme zvyklí, nejde v těchto případech o pouhé zpracovatelské splátky a o tzv. definitivní uzavírání úkolů, ale zároveň o otevírání nových poznávacích cest, které nepochybně budou sloužit celé archeologické obci. Těšíme se, že na poutích po těchto cestách se s našimi milými jubilanty budeme často potkávat.

*Jan Klápště – Petr Sommer*

#### Dodatky k osobním bibliografiím jubilarů:

PhDr. Ladislav Hrdlička

(Předchozí bibliografie byla uveřejněna v AR 49 1997, 377–379.)

##### *Monografie*

1. Praha. Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území městské památkové rezervace. Praha 2005. 529 s.
2. Týnský dvůr a středověká Praha: Archeologický výzkum 1976–1986. Praha 2005. 347 s.

##### *Články*

1. From spontaneous to controlled development of the land relief of the Old Town of Prague. In: Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi, Praha 1997, 246–252.
2. K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg. Archeologické rozhledy 49 1997, 649–662.
3. Praha – palác Kinských. Keramika 12.–13. stol. ze středověkého městiště – Prag-Palast Kinský. Keramik des 12.–13. Jh. aus einem mittelalterlichen Grundstück. In: Praehistorica 23, Praha 1998, 145–212 (et I. Pavlů).
4. Czech Republic (Bohemia and Moravia). In: Cultural heritage. Report on the situation of urban archaeology in Europe, Strasbourg 1999, 57–61 (et I. Boháčová, J. Klápště, Z. Dragoun, R. Procházka).
5. Centrum raně středověké Prahy. In: Średniowieczny Ślask i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa Środkowa, Wrocław 2000, 191–214.
6. K proměně středověké Prahy. In: Prague a Hub of European Culture. International Symposium ICOMOS 2000, Praha 2000, 48–53.
7. Prag. In: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie, Stuttgart 2000, 373–375.

8. Jak se měnila a rostla středověká Praha. In: J. Kovanda a kol., Neživá příroda Prahy a jejího okolí, Praha 2001, 201–212.
9. Praha. In: Střed Evropy okolo roku 1000, Praha 2002, 132–133.

Doc. PhDr. Miroslav Richter, DrSc.

(Předchozí bibliografie byly uveřejněny v AR 44 1992, 304–308, a AR 54 2002, 937.)

1. Archeologie k miléniu ostrovského kláštera. In: 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku, Praha 2003, 13–28 (et P. Břicháček, P. Sommer).
2. Opatský hrob z doby počátků Ostrova u Davle – Abbot's grave from the period of the beginning of Ostrov u Davle, *Archaeologica Pragensia* 18 2006 (2007), 45–64 (et P. Břicháček, A. Merhautová, P. Sommer).

Doc. PhDr. Zdeněk Smetánka, CSc.

(Předchozí bibliografie byly uveřejněny v AR 43 1991, 615–623, a AR 54 2002, 935–937.)

#### *Monografie*

1. Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku. Praha 2003. 216 s.
2. Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života. Praha 2004. 348 s. (2. vyd., v NLN 1.).

#### *Články*

1. Gotický reliéfní kachel. *Dějiny a současnost* 24/3 2002, 52.
2. Archeologie a její jedna mikrohistorie. *Archeologické rozhledy* 55 2003, 130–138.
3. Vzpomínky a připomínky. *Archeologické rozhledy* 55 2003, 602–609.
4. Velmi opožděný referát. *Archeologické rozhledy* 56 2004, 873–875.
5. Vzpomínka na Johna B. G. Hursta. *Archeologické rozhledy* 56 2004, 222–223.
6. War Finnish Ivana Borkovského. *Archeologické rozhledy* 56 2004, 863–867.
7. Děti ze skal. *Dějiny a současnost* 27/2 2005, 23–27.
8. Pocta historikovi Josefu Petráňovi. *Archeologické rozhledy* 57 2005, 221–222.
9. K sociální interpretaci raně středověkých hrobů. Hrob H-76 v Lumbeho zahradě – Bažantnici. In: *Studia mediaevalia Pragensia* 7, Praha 2006, 157–169.
10. Soukromá vzpomínka na Jana Zoubka (1898–1966). Vlastivědný sborník Pelhřimovska 17 2006, 168–170.
11. Archeolog Pražského hradu Ivan Borkovský (8. 9. 1897 – 17. 3. 1976). In: Učenci očima kolegů, žáků a následovníků, Praha 2007, 220–242.

#### *Recenze*

1. Archeologie krajiny. *Historický obzor* 12, č. 11–12, 2001, 284–285.
2. Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie, Stuttgart 2000. *Historický obzor* 13, 2002, 46–47.
3. M. Nodl – F. Šmahel edd., Člověk českého středověku, Praha 2002. *Archeologické rozhledy* 55 2003, 429–431.
4. R. van Dülmen, Historická antropologie, Praha 2002. *Archeologické rozhledy* 56 2004, 260–263.
5. J. Klápště ed., Archeologie středověkého domu v Mostě (čp 266), Praha – Most 2002. *Archeologické rozhledy* 56 2004, 444–463.
6. A. Navrátilová, Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha 2004. *Archeologické rozhledy* 56 2004, 903–911.
7. Příběh Pražského hradu, Praha 2003. *Archeologické rozhledy* 57 2005, 254–256.

Zpracovali M. Drašnarová – F. Ochrana

## VÝROČÍ PhDr. ALEXANDRY RUSÓ

Začátkem listopadu 2006 se v plné svěžesti a za neutuchajícího pracovního elánu a nasazení dožila významného životního jubilea PhDr. Alexandra Rusó, vedoucí archeologického oddělení Regionálního muzea v Teplicích. Jubilantka se narodila 3. listopadu 1946 v Praze, maturovala v r. 1964 v Duchcově a v r. 1975 nastoupila do archeologického oddělení teplického muzea jako dokumentátorka. Zůstala mu věrná dodnes. V letech 1977–1982 studovala na Filozofické fakultě UK v Praze obor prehistorie a od r. 1983 se stala samostatnou odbornou pracovnící se specializací na slovanskou archeologii. Vedoucí archeologického oddělení byla Alexandra Rusó jmenovaná v r. 2003. V průběhu roku 2004 již nesla plnou odpovědnost za přestěhování archeologického pracoviště a depozitářů teplického muzea ze zámku v Bílině do nově postavené budovy v Sobědruhách u Teplíc.

Alexandra Rusó svou terénní praxi zaměřila na Teplicko, Lounsko i Litoměřicko. V letech 1984 až 1993 věnovala pozornost zejména výzkumu řady poloh v Duchově a v Bílině, v nichž pak provedla i řadu záchranných výzkumů. V současné době zpracovává výzkum přízemí a okolí teplického zámku, dokončený r. 2006. Z dalších terénních aktivit A. Rusó jmenujme alespoň výzkumy dvorce v Teplicích–Proseticích, části fortifikačního systému hradiště u Zabuřan a zaniklého městečka pod hradem Házmburkem. Současně pro státní správu připravila velké množství vyjádření ke stavebním akcím a provedla ve sběrné oblasti archeologického oddělení (území okr. Teplice) nespočet průzkumů a dohledů.

Jubilantka se aktivně zapojila též do plnění vědeckovýzkumných i kulturně výchovných akcí teplického muzejního pracoviště. V rámci úkolu Slované v severních Čechách (koncipovaného pro 70. a 80. léta minulého století) zpracovala Alexandra Rusó přehled archeologické sbírky bývalého Městského muzea v Duchcově a zveřejnila katalogy nálezu z lokality Horka u Chlumce a z hradiště u Zabuř-



foto Milena Cestrová

šan na Teplicku, včetně statistického zhodnocení keramického materiálu. Po r. 2002 začala pracovat na projektu Slované osídlení Teplicka. Na úseku kulturně výchovné a propagační činnosti uvedme především realizaci expozice Slované v severozápadních Čechách v r. 1997 v budově teplického zámku a instalaci této expozice, doplněné o část Středověký dvůr v Proseticích, v r. 2004. Jubilantka se též významně podílela v roce 1994 na realizaci výstavy uspořádané ke 100. výročí založení muzejní společnosti v Teplicích. Z řady příspěvků popularizujících archeologii v tisku si zaslouží zvláštní pozornost pojednání Slované na Bílinsku, které vydala v šestnácti pokračováních v letech 1999 až 2001 v měsíčníku Bílinský zpravodaj.

Pracovníci archeologického oddělení Regionálního muzea v Teplicích spolu s dalšími kolegy a přáteli přejí upřímně Alexandře Rusó do dalších let mnoho zdraví, osobní pohody a úspěchů v odborné práci.

Peter Budinský

## Bibliografie PhDr. Alexandry Rusó

*Diplomová práce:*

1. Příspěvek k poznání slovanského hradiště v Zabuřanech, okr. Teplice. FF UK Praha 1982.

*Monografie a články:*

2. Architektura domu v Proseticích (okr. Teplice). *Archaeologia historica* 11/1986, 409–415.
3. Slované a počátky feudalismu. Teplice 1987 (et F. Gabriel).
4. Polozemnice z Litoměřic-Vojtěšské ulice Litoměřicko XXIV/1988, 73–89 (et F. Gabriel).

5. Příspěvek k poznání slovanské lokality v Chlumci, poloha Horka – Beitrag zur Erforschung der slawischen Lokalität in Chlumeck – Lage Horka. Teplice 1988.
6. 1. Bílina (VB). – 5. Duchcov. – 6. Hrdlovka. – 16. Osek (II). – 18. Prosetice, č. o. Teplice (I, III, IV). – 19. Radovesice (XIV). – 24. Zabušany. – 2. Lužice. – 4. Třebívlice. In: P. Budinský a kol., Výzkumy a přírůstky archeologického odboru Krajského muzea v Teplících v letech 1982–1986, Teplice 1989, 35, 37–38, 46–48, 50, 56–57, 62, 69.
7. Archeologická sbírka bývalého Městského muzea v Duchcově. Teplice 1990.
8. Duchcov za feudalizmu. In: Duchcov 1240–1990. Sborník k dějinám města, Teplice 1990, 29–66 (et P. Jančárek).
9. Katalog šňůrové keramiky v Čechách IV. Duchcovsko. In: Praehistorica XVII, Praha 1991, 43–47 (et M. Dobeš, M. Buchvaldek).
10. „Löven“ – Funde in Bilin. Jahrbuch für sudetendeutsche Museen und Archive 1991, 206–211 (et O. Fejtová).
11. Příspěvek k poznání slovanského hradiště v Zabušanech – Beitrag zur Erkenntnis des slawischen Burgwalls in Zabušany. Teplice 1991.
12. 1. Bílina (1–6, 8, 10). – 2. Bystřany. – 4. Duchcov. – 9. Krupka. – 11. Lahošť. – 14. Osek. – 17. Teplice (1, 2–1). – 1. Kystra, č. o. Slavětín. – 1. Bohušovice, nad Ohří. – 2. Klapý. – 3. Liběšice. In: P. Budinský a kol., 100 let archeologické práce teplického muzea (1894–1994), Teplice 1994, 34, 36, 38–50, 52–53.
13. Prameny k ranému a vrcholnému středověku – Quellen zum Früh- und Hochmittelalter. In: P. Budinský a kol., 100 let archeologické práce teplického muzea (1894–1994), Teplice 1994, 115–184.
14. Statistické hodnocení keramiky ze Zabušan a Chlumce – Statistische Wertung der Keramik aus Zabušany und Chlumeck. Památky archeologické 85, 1994, 34–81.
15. Zaniklé městečko pod Házmburkem. Archaeologia historica 19, 1994, 319–336 (et J. Smetana).
16. Slované v severozápadních Čechách. Regionální muzeum v Teplících. Teplice 1997.
17. Několik slov k novému počínu Regionálního muzea v Teplících. In: J. Bažantová a kol., Regionální muzeum v Teplících, příspěvková organizace. Výroční zpráva za rok 2004, Teplice 2005, 6–8.

Alexandra Rusó dále publikovala několik desítek zpráv ve Výzkumech v Čechách a řadu popularizačních článků v regionálním tisku.

Zpracoval *Peter Budinský*

## ŽIVOTNÍ JUBILEUM JANA MICHÁLKA

V červenci letošního roku se dožívá šedesáti let Jan Michálek. Tato strohá věta bude jistě připadat každému, kdo Honzu osobně zná, jako těžko uvěřitelný žert, nicméně běh času je neúprosný a i člověk takové neutuchající energie a s takovým pracovním elánem se jednou dostane do „nejlepších let“. Ačkoliv má Honza před sebou práce, kterou si sám naplánoval, na mnoho desítek let dopředu, můžeme se při této příležitosti krátce poohlédnout za jeho dosavadní odbornou činností.

Jan Michálek se narodil 31. července 1947 ve Stříbře, ještě v útlém dětství se však s rodiči přestěhoval do Písku. Prostředí starobylého královského města i jeho široké okolí bohaté na dávné památky jistě spoluvytvářely Janův mimořádný zájem o nejstarší historii. Nemí proto divu, že již ve svých deseti letech začal Jan Michálek, společně se svým spo-

lužákem a kamarádem Jiřím Fröhlichem, provádět první povrchové průzkumy na Písecku. Symbolicky se tak děje v roce 1957, kdy do jižních Čech nastupuje první profesionální archeolog Antonín Beneš a kdy zároveň umírá nejvýznamnější představitel jihočeské neprofesionální archeologie, Bedřich Dubský. S A. Benešem navázal jubilant velmi rychle kontakt a jejich spolupráce pak v následujících desetiletích přinášela nebyvalé plody. Právem tak můžeme Jana Michálka označit za jednoho ze zakladatelů profesionální jihočeské archeologie.

Krátce po ukončení středoškolského studia začal Jan publikovat své první archeologické výsledky a již tehdy bylo jasné, že archeologii zůstane věrný po celý život. Po maturitě krátce pracoval u A. Beneše v plzeňské exposituře Archeologického ústavu (1965–1967), v letech 1967–1972 pak studoval pre-





historii a historii v semináři prof. Jana Filipa na Univerzitě Karlově. Pověstnou se stala Janova diplomová práce o halštatských a laténských mohylách v jižních Čechách, do té doby údajně nejobemnější diplomová práce v naší archeologii. Po krátkém působení v plzeňské expozitúře Archeologického ústavu (1972–1975) a v píseckém muzeu (1975–1977) nastoupil jako první profesionální archeolog do Muzea středního Pootaví ve Strakonících, kde pracoval až do letošního roku.

I jen strohý seznam terénních aktivit a vědeckých projektů Jana Michálka by zabral mnoho tisíkových stran. Shrňme, že jubilantova činnost výrazně ovlivnila poznání snad všech období jihočeského pravěku i středověku. Jan stál u objevu stovek pozdně paleolitických a mezolitických lokalit zejména v Pootaví, významné poznatky přinesly jeho objevy stanovišť u Putimi, Radčic, Žďáru, v okolí Strakonice, v sev. části Prachaticka aj. Vpravdě průlomovým byl Michálkův výzkum neolitického sídliště u Radčic v roce 1994, v jehož rámci zachytil i dosud jediný neolitický hrob v celých jižních Čechách. K poznání doby bronzové přispěl Jan Michálek např. výzkumem druhého největšího plochého pohřebiště z mladší doby bronzové u Strakonice a blízkého sídliště pozdní doby bronzové s patrně kultovním areálem či rozsáhlými výzkumy při stavbě silničního obchvatu u Radčic a Vodňan. Jubilant je již od doby svých vysokoškolských studií specializován především na dobu železnou, nepřekvapí proto množstvím poznatků, které k této epoše získal vlastní terénní činností: z jeho nejvýznamnějších objevů uvedme mnohaletý výzkum halštatského dvorce a raně středověkého hradiště Hradec u Němčic, halštatského dvorce u Strakonice s nálezem zlomku fénické skleněné nádoby či laténského dvorce u Modlešovic. Jan Michálek však zkoumal i lokality z mladších období, zmínit můžeme např. raně

středověké mohyly u Skočic, sídliště u Vodňan nebo nedávný rozsáhlý výzkum na nádvoří strakonického hradu.

Neprováděl ovšem jen terénní objevy. Velkou pozornost věnuje také vyhledávání, nedestruktivnímu průzkumu a dokumentaci nemovitých památek. Jeho jméno je uvedeno u všech dosud publikovaných soupisů archeologických nemovitých památek, zahrnujících již pět jihočeských okresů. Poznatky z mnohaletého leteckého průzkumu Strakonicka v nedávné době zúročil v reprezentativní monografii. V poslední době se stejně intenzivně věnuje i dokumentaci a záchraně pozůstatků po středověkých šibenicích na Strakonicku.

Jakožto muzejní archeolog připravil Jan Michálek scénáře pro více než dvě desítky odborných výstav, z nichž můžeme zmínit stále expozice pravěku v muzeích ve Strakonících, Vodňanech, Blatné, Volyni, Horažďovicích a v Sušici nebo jeho podíl na známé expozici „Zlato v Pootaví“, která je k vidění v Prácheňském muzeu v Písku. Jubilant je velmi aktivní i organizačně – je členem celé řady domácích i zahraničních vědeckých společností, pracuje v redakčních radách několika odborných periodik, intenzivně spolupracuje s mnoha zahraničními kolegy. Díky těmto mnohaletým kontaktům se Jan Michálek stal průkopníkem přeshraniční spolupráce zejména s německými a rakouskými archeology. Již v roce 1989 zahájil spolu s univerzitou v Pasově a mnichovským památkovým ústavem projekt „Latènezeitliche Funde aus dem Stadtbereich von Passau“, který byl v roce 1993 ukončen samostatnou publikací. V letech 1991–1995 pak v rámci projektu „Vorgeschichtliche und frühgeschichtliche Besiedlung in den Landkreisen Passau nördlich der Donau und Freyung-Grafenau“ prováděl podrobnou povrchovou prospekci: výstupem pak byla výstava ve Freilichtmuseum Finsterau a podrobný doprovodný katalog. Je přitom příznačné, že jubilant byl – a vlastně stále je – jediným archeologem, který systematicky prochodil tuto část Bavorska... Od samého počátku Jan patřil k neaktivnějším členům pracovní skupiny Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, v níž byl do roku 2004 hlavním organizátorem za jižní Čechy.

V roce 1983 založil Jan Michálek spolu s Petrem Zavřelem první ryze archeologický regionální sborník v Čechách – Archeologické výzkumy v jižních Čechách, v němž působil až do roku 1999 jako výkonný redaktor. Zejména v nelehkých počátečních letech se Janovi podařilo udržet sborník při životě a v roce 1996 jej dokonce změnil na pravidelné periodikum. V neposlední řadě je Jan činný i pedagogicky: v letech 1982–1991 externě přednášel dějiny

pravěku na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích a od roku 2005 externě vyučuje studenty bakalářského cyklu oboru archeologie na Filozofické fakultě JČU problematiku doby halštatské a laténské v Evropě a v Čechách.

Odborné aktivity Jana Michálka jsou ještě daleko širší a pestřejší, všechny zde vypočítávat nemůžeme. Nelze však nepřipomenout jubilentovy vzácné lidské vlastnosti – nejen svým dlouholetým přátelům, ale i začínajícím kolegům a studentům je vždy

připraven nezištně poradit i jakkoliv pomoci, což může z osobní zkušenosti potvrdit i autor těchto řádků. Nezbyvá než popřát Honzovi do dalších let pevné zdraví a dobré nervy, neboť na něj čeká ještě mnoho úkolů (nejen) na poli jihočeské archeologie. Vždyť jenom ta netrpělivě očekávaná, vpravdě celoživotní práce o jihočeských halštatských mohylách bude jistě jubilanta stát mnoho času a energie...

Ad multos annos!

Ondřej Chvojka

### Výběrová bibliografie PhDr. Jana Michálka

V následující bibliografii jsou uvedeny pouze monografie, studie a články publikované v odborných periodikách. Mimo ně je Jan Michálek autorem stovek hlášení do edice Výzkumy v Čechách a dalších stovek zpráv, recenzí, anotací a novinových článků. Podrobná Michálkova bibliografie do roku 2000 byla otištěna in: *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12/1999, 111–138; jeho bibliografie po roce 2000 bude publikována v letošním čísle tamtéž.

#### *Diplomová práce*

Jihočeská skupina mohylové kultury mladší doby halštatské a časné doby laténské. Díly 1–3. Ms., Prehistorický ústav Univerzity Karlovy. Praha 1972.

#### *Monografie, studie a články*

1. Nové archeologické nálezy na Písecku v letech 1958–1965. In: *Bulletin Záchraného oddělení* 4/1966, Praha 1967, 51–73 (et J. Fröhlich).
2. Městské muzeum v Milevsku. Katalog pravěké sbírky. Zprávy ČSSA – Supplément 7. Praha 1969.
3. Bedřichu Dubskému (k 90. nedožitému narozeninám). Písek 1971.
4. Pravěké nálezy u Zbudova, Výběr 10, 1973, 111–112 (et A. Beneš).
5. Topělec u Písku. Nové archeologické nálezy, Výběr 10, 1973, 128–129 (et A. Beneš, J. Fröhlich).
6. Topělec. Raně středověký objekt, Výběr 10, 1973, 197 (et J. Fröhlich).
7. Výzkum mohyly z doby železné v poněšické oboře (Dobřejojvice), Výběr 10, 1973, 267–268.
8. Zvíkov. Archeologický výzkum na hradě Zvíkově, Výběr 10, 1973, 197–198.
9. Základní mapa ČSSR 1 : 50000, list 22–44, Mapa pravěkých a slovanských mohylových pohřebišť a hradišť na listu ZM ČSSR 1 : 50000, list 22–44 (Hluboká nad Vltavou) a soupis mohylových pohřebišť a hradišť. Praha 1974 (et A. Beneš, M. Šimana).
10. Laténské sídliště u Zbudova v jižních Čechách, *Archeologické rozhledy* 26, 1974, 213–224, 317–318.
11. Komentář k článku B. Dubského „Dosud nevydaný rukopis o pravěku v okolí Bavorova“, Výběr 11, 1974, 10–12.
12. Zaměřování pravěkých a slovanských mohylových pohřebišť v jižních Čechách, Výběr 11 1974, 12–14 (et A. Beneš).
13. Oldřichov. Výzkum mohyl z doby železné, Výběr 11, 1974, 43–44 (et J. Fröhlich).
14. Jan Nepomuk Woldřich (1834–1906), Výběr 11, 1974, 248–250.
15. Ochrana památek na Písecku již před 118 roky, Výběr 11, 1974, 273–274.
16. Addenda et errata k článku A. Beneše „K nálezovému katastru bohemik ve sbírkách Přírodovědného muzea ve Vídni“. In: *Výzkumy v Čechách* 1973, Praha 1975, 257–272.
17. Jihočeské pravěké nálezy v archeologických sbírkách ve Vídni (s příspěvkem k historii hromadného nálezu u Křtěnova nad Vltavou), Výběr 12, 1975, 97–102.
18. Archeologický výzkum Písecka v r. 1975, Výběr 12, 1975, 199–200.
19. Zlaté předměty v pravěku jižních Čech, Výběr 13, 1976, 4–11.
20. Mirovice. Vzácný nálezy z doby laténské, Výběr 13, 1976, 44 (et J. Fröhlich).
21. Katovice. Archeologický výzkum Kněžší hory, Výběr 13, 1976, 50.

22. Louka u Písku. Zaniklá středověká ves Spolí, Výběr 13, 1976, 89 (et J. Fröhlich).
23. Jan Karel Hraše (1840–1907) a počátky výzkumu mohylových pohřebišť na Táborsku a v jižních Čechách, Výběr 13, 1976, 93–96.
24. Středověký sídlištní objekt u Topělce, okr. Písek, Archeologické rozhledy 28, 1976, 430–433.
25. Archeologické nemovité památky okresu Písek (výsledky terénního průzkumu v l. 1958–1976), Výběr 13, 1976, 149–152 (et J. Fröhlich).
26. Laziště (okr. Písek). Výzkum sídliště z pozdní doby laténské, Výběr 13, 1976, 199 (et J. Fröhlich).
27. Těšínov (okr. Písek). Průzkum rýžoviště zlata, Výběr 13, 1976, 200 (et J. Fröhlich).
28. Modlešovice (okr. Strakonice). Archeologický výzkum bývalého rýžoviště zlata v roce 1976, Výběr 13, 1976, 204.
29. Jantar v pravěku jižních Čech, Výběr 13, 1976, 229–233.
30. Knižecí mohyly z časné doby laténské u Hradiště, o. Písek. Příspěvek k historii nálezů r. 1858, Archeologické rozhledy 29, 1977, 634–643.
31. Bohemika ve sbírce Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou ve Vídni. Katalog nálezů. In: Zprávy ČSSA 19/2, Praha 1977, 30–46.
32. Bohemika z doby laténské ve sbírce pravěkého oddělení Přírodovědného muzea ve Vídni. In: Zprávy ČSSA 19/3, Praha 1977, 65–85.
33. Hromadné nálezy bronzových předmětů v okolí Zvíkova. In: Výzkumy v Čechách 1974 – Supplementum, Praha 1977, 3–17.
34. Archeologický průzkum trasy tranzitního plynovodu, Výběr 14, 1977, 210.
35. Staré Kestřany (okr. Písek). Nálezy keramiky u rýžoviště zlata, Výběr 14, 1977, 212.
36. Mlaty (palice) s oběžným žlábkem ze starší doby bronzové, Výběr 14, 1977, 261–262.
37. Modlešovice, okr. Strakonice. Výzkum pravěkého a středověkého rýžoviště zlata v r. 1977, Výběr 14, 1977, 296–297.
38. Pravěk Strakonicka. Přehled pravěkého osídlení okresu a výzkumy B. Dubského. Strakonice 1978.
39. Archeologické nemovité památky v okrese Písek. In: Zprávy ČSSA 20, Praha 1978, 85–129 (et J. Fröhlich).
40. Jihočeské okrsky v mladších dobách pravěku, část VIII, 8: Halštatská mohylová kultura. In: R. Pleiner – A. Rybová red., Pravěké dějiny Čech, Praha 1978, 412–413.
41. Několik nálezů bylanské kultury ze severozápadních Čech, Archeologické rozhledy 30, 1978, 250–257 (et D. Koutecký).
42. Laténské osídlení Zvíkova, Archeologické rozhledy 30, 1978, 549–553.
43. Archeologický výzkum rýžoviště zlata v Modlešovicích v r. 1977, Jihočeský sborník historický 47, 1978, 50–51.
44. Bedřich Dubský (seznam prací 1911–1956), Jihočeský sborník historický 47, 1978, 226–230.
45. Strakonice. Kostrové pohřebiště u kostela sv. Prokopa ve strakonickém hradě, Výběr 15, 1978, 8.
46. Strakonicko. Z nových archeologických nálezů, Výběr 15, 1978, 208.
47. Buzice (okr. Strakonice). Archeologické nálezy na zničeném rýžovišti zlata, Výběr 15, 1978, 208.
48. Hornosín (okr. Strakonice). Nález skleněného náramku z doby laténské, Výběr 15, 1978, 208 (et J. Fröhlich).
49. Katovice (okr. Strakonice). Nové archeologické nálezy v katastru obce, Výběr 15, 1978, 284.
50. Krty (okr. Strakonice). Středověká pec na pálení vápna, Výběr 15, 1978, 284.
51. Zadní Zborovice, ob. Třebohostice (okr. Strakonice). Nejstarší archeologické nálezy z osady, Výběr 15, 1978, 284.
52. West- und südböhmische Funde in Wien. Výzkumy v Čechách – Supplementum. Katalog- und Tafelband. Praha 1979.
53. Archeologické nemovité památky v okrese Strakonice. České Budějovice – Strakonice 1979 (et J. Fröhlich).
54. Útěšov (obec Krajníčko), okr. Strakonice. Nález pokladu mincí z 15. století, Výběr 16, 1979, 56.
55. Vodňany. Objev sídliště z 12. století, Výběr 16, 1979, 137.
56. Vodňany. Archeologický výzkum pravěkých sídlišť, Výběr 16, 1979, 288.
57. Chelčice (okr. Strakonice). Nález pokladu mincí ze 16. století v Chelčicích, Výběr 16, 1979, 306.
58. 100. výročí narození Bedřicha Dubského, Archeologické rozhledy 32, 1980, 569.
59. 100 let od narození Bedřicha Dubského – archeologa jižních Čech, Jihočeský sborník historický 49, 1980, 113–114.

60. Paračov, okr. Strakonice. Výzkum časně laténského sídlištního objektu, Výběr 17, 1980, 52.
61. Vodňany. Archeologický výzkum pravěkých sídlišť, Výběr 17, 1980, 53.
62. 100 let od narození archeologa Bedřicha Dubského, Výběr 17, 1980, 115.
63. Čtyřspirálovité spony halštatské mohylové kultury v jižních Čechách. In: Prehistorica VIII. Varia archaeologica 2 (K počtě 80. narozenin akademika Jana Filipa), Praha 1981, 149–155.
64. Muzeum středního Pootaví ve Strakonících. Katalog archeologické sbírky. Zprávy ČSSA 22. Praha 1981.
65. Hroby únětické kultury ve Zlonicích, okr. Kladno, Archeologické rozhledy 33, 1981, 94–98.
66. Archeologická bibliografie jižních Čech za rok 1979. České Budějovice 1981.
67. Archeologická bibliografie jižních Čech za rok 1980. České Budějovice 1981.
68. Mohylová pohřebiště v těšínovském plesu u Protivína. In: Výzkumy v Čechách 1975 – Supplementum, Praha 1981, 11–25.
69. Terénní průzkum a evidence pravěkých a středověkých rýžovišť zlata v okresech Písek a Strakonice, Studie z dějin hornictví 11 (Rozpravy Národního technického muzea v Praze 76), Praha 1981, 19–29 (et J. Fröhlich).
70. Přehled archeologických výzkumů v Jihočeském kraji v letech 1979–1980, Jihočeský sborník historický 50, 1981, 297–298 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
71. Archeologický průzkum Strakonicka v roce 1980, Výběr 18, 1981, 45.
72. Archeologický výzkum středověkého tvrziště Srdov u Štěkně, okr. Strakonice, v r. 1980, Výběr 18, 1981, 45–46.
73. Písecko. Nové archeologické nálezy v roce 1980, Výběr 18, 1981, 62.
74. Ohař (obec Myslín). Rýžoviště zlata, Výběr 18, 1981, 138 (et J. Fröhlich).
75. Chelčice. Kostrový hrob z 13. století, Výběr 18, 1981, 139.
76. Uzenice. Nález středověké keramiky, Výběr 18, 1981, 139 (et J. Fröhlich).
77. Vodňany. Pokračování archeologického výzkumu, Výběr 18, 1981, 298.
78. Archeologická bibliografie jižních Čech za rok 1981. České Budějovice 1982.
79. Strakonice. Žárový hrob z doby laténské, Výběr 19, 1982, 128 (et J. Fröhlich).
80. Strakonice. Nové archeologické nálezy ve strakonickém hradě, Výběr 19, 1982, 129.
81. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1981, Jihočeský sborník historický 51, 1982, 224–225 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
82. Městské muzeum a galerie ve Vodňanech. Katalog pravěké sbírky. In: Zprávy ČSSA 25, Praha 1983, 1–25.
83. Záchraný výzkum ve Vodňanech, okr. Strakonice. Část 1 – výzkum v roce 1979, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 1, 1983, 29–53.
84. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1982, Jihočeský sborník historický 52, 1983, 160 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
85. Archeologický výzkum na Strakonicku v roce 1982, Výběr 20, 1983, 138.
86. Nová Ves, obec Hoslovice. Nález keltského žernovu, Výběr 20, 1983, 297–298 (et J. Fröhlich).
87. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1983, Jihočeský sborník historický 53, 1984, 105 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
88. Archeologický výzkum Strakonicka v roce 1983, Výběr 21, 1984, 51–52.
89. Muzeum středního Pootaví ve Strakonících 1894–1984. In: J. Michálek – M. Špecián edd., Sborník k 90. výročí založení muzea, Strakonice 1984, 31–49 (et J. Fröhlich, P. Řežábová, J. Šilhanová).
90. Bibliografie jihočeské archeologické literatury 1817–1980. České Budějovice 1985 (et J. Fröhlich).
91. Hrobové nálezy charakteru plochých keltských pohřebišť (LT B-C1) z jižních Čech, Archeologické rozhledy 37, 1985, 273–296.
92. Blatná a okolí v pravěku. In: Sborník k 750. výročí Blatné (Sborník vlastivědných prací vydaných k 750. výročí první písemné zprávy o Blatné), Blatná 1985, 9–30.
93. Z dějin města. In: J. Bláha – J. Michálek – J. Vávra edd., 685 let města Volyně, Volyně 1985, 4–5.
94. Objekt z časně doby laténské u Paračova, o. Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2, 1985, 7–18.
95. Laténský sídlištní objekt z Katovic, o. Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2, 1985, 121–125.
96. Slovanské mohyly u Čermetic, o. Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2, 1985, 127–130.
97. Archeologické výzkumy muzeí Jihočeského kraje v roce 1984, Jihočeský sborník historický 54, 1985, 101–102 (et R. Krajíc, P. Zavřel).

98. Archeologický výzkum na Strakonicku v roce 1984, *Výběr* 22, 1985, 140–141.
99. Nález mincí tolarového údobí v Chelčicích, o. Strakonice, *Numismatický sborník* 17, 1986, 81–189 (et Z. Nemeškalová-Jiroudková, L. Nemeškal).
100. Pravěké a slovanské osídlení Borovanska. In: *Borovany 1186–1986. Vlastivědný sborník k osmistému výročí první zprávy o obci, Borovany 1986*, 36–46.
101. Záchranný výzkum ve Vodňanech, okres Strakonice (část 2 – pokračování výzkumu v roce 1981), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 3, 1986, 17–73.
102. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1985, *Jihočeský sborník historický* 55, 1986, 99–100 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
103. Střelskohoštická Lhota, obec Střelské Hoštice, okres Strakonice. Mezník města Horažďovic z 18. století, *Výběr* 23, 1986, 299–300.
104. Archeologické nemovité památky v okrese Prachatice. *Prachatice 1987* (et J. Fröhlich).
105. Několik mladohradištních až raně středověkých kostrových pohřebišť ze Strakonicka, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 4, 1987, 23–35.
106. Výzkum středověkého tvrziště Srdov u Štěkně, okr. Strakonice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 4, 1987, 141–151.
107. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1986, *Jihočeský sborník historický* 56, 1987, 102–103 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
108. Archeologické památky Prachaticka. *Prachatice 1988* (et J. Fröhlich).
109. Terénní průzkum a evidence rýžovišť zlata v okrese Prachatice. In: *Sborník Technického muzea v Brně – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Archeologia technica, Brno 1988*, 40–54 (et J. Fröhlich).
110. Halštatská mohyla u Křepic, okr. Strakonice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 5, 27–38.
111. Pozdně laténské sídliště u Laziště, okr. Písek, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 5, 1988, 67–76 (et J. Fröhlich).
112. Mladohradištní pohřebiště ve Strakonících, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 5, 1988, 95–108 (et J. Fröhlich).
113. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1987, *Jihočeský sborník historický* 57, 1988, 104–105 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
114. Archeologický průzkum území dolního toku Blanice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 1989, 7–41 (et J. Fröhlich).
115. Nové mladoeneolitické nálezy z jižních Čech, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 1989, 43–58.
116. Nové laténské nálezy ze Strakonicka, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 1989, 173–181.
117. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje v roce 1988, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, 107–108 (et R. Krajíc, P. Zavřel).
118. Zur vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung Südböhmens. In: *Vorträge des 8. Niederbayerischen Archäologentages, Deggendorf 1990*, 29–86.
119. Pozdnělaténský sídlištní objekt u Strakonice, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 7, 1990, 7–50.
120. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje a expozitury Archeologického ústavu ČSAV v Plzni v roce 1989, *Jihočeský sborník historický* 59, 1990, 109–111 (et P. Břicháček, R. Krajíc, P. Zavřel).
121. *Passau-Batavis-Boiodurum/Boiotro. Archäologischer Plan von Passau in römischer Zeit. Passau 1991* (et H. Bender, Th. Fischer, J.-P. Niemeier).
122. *Le tombe princière de Chlum – The Princely Tombs of Chlum – La tombe princière de Chlum. In: I Celti, Milano 1991*, 186–187.
123. Eine mediterrane Glasscherbe aus Südböhmen-ČSFR (Vorbericht), *Germania* 70, 1992, 123–126.
124. Ein mediterraner Glasfund aus der späthallstattzeitlichen Siedlung bei Strakonice in Südböhmen. In: *Ostbairische Grenzmarken – Passauer Jahrbuch* 34, 1992, 9–24 (et N. Venclová).
125. Neue jungäolithische (endneolithische) Funde aus Südböhmen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 1. Treffen 23. bis 25. April 1991 in Bernried bei Deggendorf, Deggendorf 1992*, 51–54.
126. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje a expozitury Archeologického ústavu ČSAV v Plzni v roce 1990, *Jihočeský sborník historický* 60–61, 1991–1992, 106–108 (et P. Břicháček).



127. Latènezeitliche Funde aus dem Stadtbereich von Passau. Mit Beiträgen von Th. Fischer und E. Riedmeier-Fischer. Passauer Universitätschriften zur Archäologie Band 1. Passau/Salzburg 1993.
128. Urgeschichtliche und mittelalterliche Goldgewinnung in Südböhmen. In: H. Steuer – U. Zimmermann Hrsg., Montanarchäologie in Europa. Berichte zum Internationalem Kolloquium „Frühe Erzgewinnung und Verhüttung in Europa“ in Freiburg in Breisgau vom 4. bis 7. Oktober 1990. Archäologie und Geschichte (Freiburger Forschungen zum ersten Jahrtausend in Südwestdeutschland) Bd. 4, Sigmaringen 1993, 401–408 (et J. Kudrnáč).
129. Eine Siedlung des 13. Jahrhunderts bei Vodňany, Kreis Strakonice (Südböhmen). In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 2. Treffen 24. bis 26. Juni 1992 in Tábor, Deggendorf – Tábor 1993, 113–120.
130. Halštatské a slovanské hradiště „Hradec“ u Němčic, okr. Strakonice (Předběžná zpráva), Archeologické rozhledy 45, 1993, 612–622, 677–678.
131. Nové žárové pohřebiště knovízské kultury z okolí Strakonice (část I), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 8, 1993, 21–34.
132. Jednotlivé mince z archeologických průzkumů jižních Čech, Numismatický sborník 19, 1993, 243–244 (et Z. Nemeškalová-Jiroudková).
133. Přehled archeologických výzkumů muzeí Jihočeského kraje a expozitury Archeologického ústavu ČSAV v Plzni v letech 1991–1992, Jihočeský sborník historický 62, 1993, 230–233 (et P. Břicháček).
134. Laténské sklo ze Strakonicka, Archeologické rozhledy 46, 1994, 558–583 (et N. Venclová).
135. K archeologickému výzkumu Prachaticka. In: Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 1, Prachatic 1994, 101–104.
136. Die erste Glasscherbe aus der Hallstattzeit in der ČR. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 3. Treffen 16. bis 19. Juni 1993 in Kelheim, Deggendorf – Kelheim 1994, 32–36.
137. Ein hallstattzeitlicher „Herrenhof“? in Němčice bei Strakonice/Südböhmen: Grabungsergebnisse. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 3. Treffen 16. bis 19. Juni 1993 in Kelheim, Deggendorf – Kelheim 1994, 67–72.
138. Keltové na Strakonicku. In: Keltové – podivuhodný lid, Jemnice u Strakonice 1994, 2–6.
139. Bedřich Dubský a strakonické muzeum, Výběr 31, 1994, 49.
140. Südböhmen während der Latènezeit – eine Übersicht. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 4. Treffen 15. bis 18. Juni 1994 in Mariánská Týnice, Espelkamp 1995, 18–24.
141. Siedlung (Gehöft), Gräber und Flußgoldgewinnung (?) der Latènezeit (LT B2/C1-C2) in Modlešovice bei Strakonice (Südböhmen). Neue Grabungen und Ergebnisse. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 4. Treffen 15. bis 18. Juni 1994, Espelkamp 1995, 95–106.
142. Landesnatur. Geschichte und Stand der lokalen archäologischen Forschung. Zusammenfassende Bemerkungen zur Vor- und Frühgeschichte im Landkreis Freyung-Grafenau. Katalog der Fundstellen und Funde – Landkreis Freyung-Grafenau. Literatur- und Quellenliste. In: M. Ortmeier Hg., Steine und Scherben. Neue archäologische Funde im Landkreis Freyung-Grafenau (Katalog Freilichtmuseum Finsterau), Landshut 1995, 12–15, 21–46.
143. Archeologické nemovitě památky v okrese Český Krumlov. České Budějovice – Český Krumlov 1996 (et P. Zavřel).
144. Archeologický průzkum území středního toku Blanice v letech 1986–1993, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 9, 1996, 7–40 (et M. Parkman).
145. Neue früh-, mittel- und jungbronzezeitliche Funde und Befunde bei Vodňany, Kr. Strakonice, im Jahre 1994. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 5. Treffen 21. bis 24. Juni 1995 in Sulzbach-Rosenberg, Espelkamp 1996, 40–48.
146. Systematický povrchový průzkum a výzkumy v dolním úseku Březového potoka v okrese Strakonice (předběžná informace). In: Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie 13, Plzeň 1996, 20, 28–29.
147. Description of Firing Techniques used in the Production of Celtic Graphite Ware. In: International Conference on the Application of the Mössbauer Effect, 14.–20. Sept. 1997. Rio de Janeiro 1997 (et F. von der Decken, N. Distler, R. Gebhard, G. Grosse, R. Krause, S. Rieckhoff, J. Riederer, F. E. Wagner, U. Wagner, G. Wieland).

148. Záchranný archeologický výzkum raně středověkých mohyl u Skočic, okr. Strakonice, v roce 1996, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 10, 1997, 7–23 (et M. Lutovský).
149. Vodňany a okolí v pravěku a na počátku dějin. In: *Vodňany a Vodňansko 4. Sborník historických prací k dějinám města Vodňan vydaný u příležitosti oslav Roku Vodňan (1996–1997)*, Vodňany 1997, 2–37.
150. Mittelalterliche Siedlung des 13. Jahrhunderts bei Vodňany, Kreis Strakonice (Südböhmen). In: R. Nekuda – J. Unger edd., *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno 1997, 133–139.
151. Bemerkungen zur vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung jenseits und diesseits des Böhmerwaldes in den Landkreisen Passau nördlich der Donau, Freyung-Grafenau und in den Kreisen Prachatice und Český Krumlov. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 6. Treffen 12.–15. Juni 1996 in Hluboká nad Vltavou, Espelkamp 1997*, 130–153.
152. Archäologische Befunde zur Goldgewinnung in Böhmen und Bayern. In: *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Band I – Textband. Památky archeologické – Supplementum 7*, Praha 1997, 65–69 (et J. Kudrnáč, K. P. Martinek, J. Waldhauser).
153. Die prähistorischen Goldobjekte und ihre Materialgruppen. 6.4. Klassifikation und Verbreitung der Objektgruppen. 6.4.4. Gold der Hallstatt- und Frühlatènezeit (Ha C –LT A). In: *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Band I – Textband. Památky archeologické – Supplementum 7*, Praha 1997, 199–204.
154. Goldgewinnung und Verarbeitung während der Hallstattzeit und der frühen Latènezeit in Böhmen. In: *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Band I – Textband. Památky archeologické – Supplementum 7*, Praha 1997, 204–208 (s J. Fránou – omylem uveden jako spoluautor J. Fröhlich).
155. Objektkatalog. 8.2. Goldgegenstände aus Böhmen. 8.2.1. Schmuck und sonstige Objekte (ohne Münzen), Č 1 – Č 156. In: *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Band II – Kataloge/Tafeln. Památky archeologické – Supplementum 7*, Praha 1997, 266–269.
156. Anhang. 11.1. Die Sondagegrabungen in Modlešovice. In: *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Band II – Kataloge/Tafeln. Památky archeologické – Supplementum 7*, Praha 1997, 424–437.
157. Das erste Grab der Stichbandkeramik in Südböhmen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 7. Treffen 11. bis 14. Juni 1997 Landau an der Isar, Rahden/Westf. 1998*, 38–43.
158. A La Tène period Hoard of Iron Objects from Bezdědovice, Southern Bohemia. In: *Comité pour la sidèrurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 61*, ed. R. Pleiner, *Archeologické rozhledy* 50, 1998, 664.
159. Raně středověké sídlištní objekty ze Strakonice. Ke slovanskému osídlení středního Pootaví, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 11, 1998, 52–68 (et M. Lutovský).
160. Bezdědovice, Modlešovice, Němčice, Passau, Radčice a Strakonice. In: J. Filip (J. Hrala ed.), *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Band III – Addenda*, Praha 1998, 36, 229, 244, 261, 284, 322.
161. K pravěku Horažďovicka. In: *Odkazy předků. Sborník vydaný ke 100. výročí založení Městského muzea v Horažďovicích*, Horažďovice 1998, 11–23.
162. Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Praha 1999 (et A. Beneš, P. Zavřel).
163. Keltský poklad z Bezdědovic na Blatensku. Blatná – Strakonice 1999.
164. Archeologické nálezy ze středních a severozápadních Čech ve sbírce *Naturhistorisches Museum ve Vídni. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 7. Most 1999*.
165. Zum Bestattungsbrauch der Hallstatt- und Frühlatènezeit in Südböhmen. Bemerkungen zum Stand der Forschung. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 8. Treffen 17. bis 20. Juni 1998 in Běšiny bei Klatovy, Rahden/Westf. 1999*, 54–67.
166. Sídliště ze starší až mladší doby římské u Přešťovic, okr. Strakonice (nepublikovaná dokumentace k výzkumům B. Dubského a J. Böhma v letech 1932–1934), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 12, 1999, 33–60.

167. Nové nálezy z Hradiště u Libětic, okr. Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 12, 1999, 61–67 (et M. Lutovský).
168. Mohylové pohřebiště ve Velké Dobré, okr. Kladno. Výzkum v letech 1890 až 1891, Archeologie ve středních Čechách 3, 1999, 113–153.
169. Goldwaschplätze, Grubenwerke und Golderzaufbereitungsanlagen Südböhmens und Probleme des Denkmalschutzes. In: R. Aurig Hg., Kulturlandschaft, Museum, Identität. Protokollband zur Tagung „Aufgaben und Möglichkeiten der musealen Präsentation von Kulturlandschaftsrelikten“ der Arbeitsgruppe „Angewandte Historische Geographie“ vom 7.–9. 3. 1996 in Plauen/Vgtl. Schriften der Rudolf-Kötzschke-Gesellschaft 4, Leipzig 1999, 66–74.
170. Hradec u Němčtic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. Díly 1–3. Strakonice – Praha 2000 (et M. Lutovský).
171. Zur Herkunft der Steine in den Konstruktionen der hallstattzeitlichen Hügelgräber Südböhmens. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 9. treffen 23. bis 26. Juni 1999 in Neukirchen b. Hl. Blut, Rahden/Westf. 2000, 68–79.
172. Nová neolitická sídliště (LnK a StK) a žárový hrob (StK) v Radčicích, okr. Strakonice, v jižních Čechách. In: I. Pavlů ed., In Memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13, Praha 2000, 266–302 (et I. Pavlů, Sl. Vencl, M. Zápotocká).
173. Knovízské nálezy na stavbě silnice u Radčic-Vodňan v roce 1994, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, 2000, 7–67 (et O. Chvojka).
174. Příspěvek k datování hradiště „Hradec“ u Lázu, okr. Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 13, 2000, 68–74.
175. Akce Muzea středního Pootaví ve Strakonici v letech 1994–1998. In: Výzkumy v Čechách 1998, Praha 2000, 240–269.
176. Několik nových neolitických až eneolitických nálezů ze Strakonicka. In: P. Čech – M. Dobeš edd., Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most 2000, 159–162.
177. Nové raně středověké nálezy ze Strakonicka, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 14, 2001, 231–242 (et M. Lutovský).
178. Archeologický dozor při obnově fary (čp. 1) v Blatné v roce 1996. In: Sborník k 400. výročí Blatné. Sborník vlastivědných prací vydaných k 400. výročí povýšení Blatné na město, Blatná 2001, 57–67.
179. Archeologie násilného zániku: pád Hradce u Němčtic. In: Z. Měřínský ed., Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana I. Konference Pohansko 1999. 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko, Brno 2001, 133–142 (et M. Lutovský).
180. Archeologie knížecího sídla. Halštatský dvorec a slovanské hradiště na Hradci u Němčtic. Praha 2002 (et M. Lutovský).
181. Sídliště z pozdní doby bronzové (HB) s kultovním areálem (?) ze Strakonice v jižních Čechách, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 15, 2002, 55–87.
182. Město Strakonice a nejbližší okolí v pravěku až raném středověku. In: Strakonice. Vlastivědný sborník 1. Kapitoly z historie, Strakonice 2002, 3–39, 235–241.
183. Depot středověkých mincí z Útěšova, okr. Strakonice, Časopis Národního muzea – řada historická 171, 2002, 1–29 (et J. Militký).
184. K archeologickému výzkumu Vodňan a Vodňanska. In: Vodňany a Vodňansko 5, Vodňany 2002, 3–13.
185. Památky Strakonicka ze země a ze vzduchu. Strakonice 2003.
186. Město Protivín a okolní obce na pohlednicích. Pohlednice ze sbírky Jaroslava Bouška. Protivín 2003.
187. Halštatské nálezy na stavbě nové silnice (1994–1996) Radčice-Vodňany, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 16, 2003, 61–115.
188. Die Hügelgräberkultur der Hallstatt- und frühen Latènezeit in Südböhmen. Bemerkungen zur Entwicklungskontinuität. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 12. Treffen 19. bis 22. Juni 2002 in Cheb, Rahden/Westf. 2003, 148–176.
189. Sídliště ze střední doby bronzové u Radčic-Vodňan, okres Strakonice (výzkumy na stavbě silnice v letech 1994–1996), Památky archeologické 94, 2003, 83–160 (et O. Chvojka).
190. Sídlní areály I–IV střední doby bronzové u Radčic-Vodňan. Výzkumy a povrchové sběry na stavbě silnice v letech 1994–2004. Popis situací, objektů a katalog nálezů. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 2. České Budějovice – Strakonice 2004 (et O. Chvojka).

191. Zur Siedlungsstruktur des mittleren Otavagebietes in Südböhmen während der jüngeren (Ha C – Ha D1) und späten Hallstatt- und der frühen Latènezeit (Ha D2-3/LT A). In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 13. Treffen 25. bis 28. Juni 2003 in Pfreimd, Rahden/Westf. 2004, 59–69.
192. Kamenný kruhový areál z mladší doby bronzové u Cehnic, okres Strakonice – výzkum v roce 2003 (Předběžná zpráva). In: Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22.–24. 9. 2004. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 1. České Budějovice 2004, 331–350.
193. Knovízské nálezy na stavbě silnice u Radčic-Vodňan v roce 1994 (2. část – dodatek), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 2004, 121–161 (et O. Chvojka).
194. Halštatské bronzové turbany z Nové Vsi u Miloňovic na Strakonicku (Příspěvek k archeologickému nálezu z roku 1882), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 2004, 175–184 (et J. Fröhlich).
195. Raně středověké osídlení v povodí Blanice na Vodňansku a Protivínsku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 2004, 207–229 (et J. Fröhlich, M. Lutovský).
196. Laténské nálezy na stavbě nové silnice – obchvatu (1994–2004) u Radčic-Vodňan, okres Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18, 2005, 45–86.
197. Geschichte, gegenwärtige Organisation und Stand der archäologischen Denkmalpflege in Südböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 14. Treffen 23. bis 26. Juni 2004 in Heřmaň bei Písek, Rahden/Westf. 2005, 19–29.
198. Nové nálezy bronzových předmětů z doby bronzové v jižních Čechách, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 18, 2005, 5–20 (et J. Fröhlich, O. Chvojka, J. Jiřík, M. Parkman).
199. Výzkum mohyly ze střední doby bronzové u Dobešic (okr. Písek). In: Archeologické výzkumy v Čechách 2004. Zprávy ČAS – Supplément 60, Praha 2005, 23 (et O. Chvojka).
200. Seznam pramenů předneolitického osídlení jižních Čech. In: S. Vencl ed., Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit, Praha 2006, 17–324 (et S. Vencl, J. Fröhlich).
201. Památník města Protivína. Pobočka Prácheňského muzea v Písku. Katalog archeologické sbírky. Zprávy ČAS – Supplément 61. Praha 2006 (et A. Beneš).
202. Knovízské nálezy z Radotína, okr. Praha-západ, ve sbírce Městského muzea v Blatné. In: S. Vencl – J. Sigl – R. Sedláček edd., Vita archaeologica. Sborník k počtě Vitu Vokolkovi, Hradec Králové – Pardubice 2006, 207–210.
203. Výzkum sídliště v Radčicích (okr. Strakonice). K současnému stavu poznání mohylové kultury střední doby bronzové v jižních Čechách. In: S. Stuchlík ed., XVIII. symposium o starší době bronzové v českých zemích a na Slovensku. Acta archaeologica Opaviensia 2, Opava 2006, 65–81 (et O. Chvojka).
204. Pseudokromlech na vrchu „Lipovice“ u Zadních Ptákovíc, okr. Strakonice, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 19, 2006, 349–371.
205. Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibenic v okrese Strakonice v letech 1994–2005 (Předběžná zpráva), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 19, 2006, 303–323.
206. Sto let od úmrtí geologa, paleontologa a archeologa Jana Nepomuka Woldřicha, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 19, 2006, 375–398.
207. Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibenic v okrese Strakonice v letech 1995–2005 (Předběžná zpráva). In: I. Říhová – J. Michálek – J. Šilhanová edd., Muzeum středního Pootaví ve Strakonici. Výroční zpráva za rok 2005, Strakonice 2006, 53–64.
208. Archeologický výzkum v poloze „Na šibenici“ u Vodňan (okres Strakonice). Příspěvek k archeologii opraváři v Čechách, Archeologické rozhledy 58, 2006, 790–809 (et P. Mašková).

*Zpracoval Ondřej Chvojka*

## NOVÉ PUBLIKACE

**Maria Lityńska-Zajac: Chwasty w uprawach roślinnych w pradziejach i wczesnym średniowieczu.** Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk *Kraków 2005*. ISBN 83-908823-9-6. 444 str.

Kniha M. Lityńskiej-Zajac o plevelných rostlinách v pravěku a raném středověku staví na bohaté tradici polského archeobotanického výzkumu, sahající do 30. let minulého století. Základem publikace je katalog nálezů rostlinných zbytků ze 198 archeologických výzkumů z území celého dnešního Polska. Nej hustší síť lokalit, navíc těch archeobotanicky nejbohatších, se soustředí při jižní hranici země mezi Wrocławí a Krakovem. To je z našeho pohledu příznivá situace, protože můžeme očekávat, že výsledky syntézy budou do značné míry aplikovatelné na poměry v přilehlých částech Čech, Moravy a české části Slezska. Časový rámec analýzy od nejstaršího neolitu po raný středověk nepřekvapí – před neolitem lze o plevelných rostlinách mluvit jen s velkým omezením a problematika vrcholného středověku je zase dosti specifická. Spojovací článek s obdobím předzemědělského pravěku tvoří rozsáhlá skupina apofytů, tj. těch rostlinných druhů, které se vyskytovaly v přirozených biotopech, nebo byly vázány na lovecká sídliště a jejich okolí. Po zavedení zemědělství se těmto druhům otevřely na obdělávaných plochách rozsáhlé možnosti k expanzi. Samotné ekologické hodnocení archeobotanických nálezů vychází z principu aktualismu: východiskem je současná fyto-sociologická klasifikace, zacházející se znalostí toho, jaké rostliny se společně vyskytují a na jakých stanovištích. Výsledný zájem se tak soustředí na historickou analýzu výskytu 259 divoce rostoucích druhů, které dnes rostou v polních kulturách – pochopitelně těch tradičních, bez užití herbicidů, geneticky modifikovaných plodin a průmyslových metod čištění a úpravy osiva. Pro hodnocení ekologické role rostlinných druhů v minulosti navíc můžeme použít jedno poměrně dobré kritérium, a sice společný pravidelný výskyt jejich pozůstatků v archeobotanických souborech. Většina polních plevelů se vyskytuje též na úhorech a na běžných ruderalních stanovištích v okolí sídlišť. Tím spíš nelze taková stanoviště vzájemně odlišit v archeobotanických souborech. Výjimku tvoří diaspory plevelů dochované spolu se sklizní v uzavřených obilných jamách, obilnicích a nádobách. V takovém případě se ale jedná o poměrně výjimečně dochované typy kontextů, a nakonec i zde musíme předpokládat jistou transformaci v podobě čištění úrody a techniky sklizně (zejména výšky sklizně nad povrchem půdy). Malá stanovištní vyhraněnost polních plevelů však není zásadní překážkou, zvláště v situacích, které předpokládáme v pravěku. Tehdy se jednotlivé typy managementu vzájemně postupovaly v prostoru i v čase: na jedné ploše se střídaly různé polní plodiny, různé byly techniky zpracování půdy, přítomna byla všelijaká stádia zarůstání dočasně opuštěných zemědělských ploch. Krajinná mozaika byla rozostřená a hranice mezi jednotlivými ploškami byly propustné. Všude se navíc pásala domácí zvířata, která účinně transportovala životaschopná semena a plody nejen plevelných rostlin po kulturní krajině.

Nebude na škodu, když na tomto místě v krátkosti představíme použitou klasifikaci plevelných společenstev. Toto dělení je totiž bez problémů aplikovatelné i na naše území, a navíc se tím vyjeví interpretační možnosti, které poskytuje archeobotanika v oblasti poznání minulých způsobů zemědělského managementu. U každého společenstva stručně uvedeme základní údaje o výskytu v polském archeobotanickém materiálu tak, jak to vyplývá z provedené detailní analýzy.

1. *Centaurealia cyani*. *Aperion spicae-venti*. Charakteristické druhy: *Aphanes arvensis*, *Bromus secalinus*, *Spergula arvensis*, *Stachys arvensis*, *Vicia angustifolia*, *Vicia hirsuta*. Plevel obilných polí, zejména ozimů na neutrálních nebo kyselých půdách. Vyskytují se od nejstaršího neolitu, relativně nejčastěji však v době římské a v raném středověku.

2. *Arnoserdion minimae*. Charakteristické druhy: *Polycnemum arvense*, *Scleranthus annuus*, *Rumex acetosella*. Plevel obilných polí na kyselých a písčitéch půdách. Vyskytují se během celého sledovaného období (zvláště *Rumex acetosella*), ale významně jejich kvantita narůstá v raném středověku.



3. *Aphanion arvensis*. Charakteristické druhy: *Aphanes arvensis*, *Papaver argemone*, *Veronica hederifolia*, *Vicia tetrasperma*, *Vicia villosa*. Vyskytují se v obilných polích na spíše neutrálních, písčito-jílovitých a jílovitých půdách. Od doby bronzové, avšak nikdy ne příliš často.

4. *Caucalidion*. Charakteristické druhy: *Avena fatua*, *Melandrium noctiflorum*, *Neslia paniculata*, *Silene gallica*, *Valerianella dentata*, *Bupleurum rotundifolium*, *Melampyrum arvense*, *Sherardia arvensis*, *Galium tricorutum*, *Galium spurium*, *Fumaria officinalis*, *Lamium amplexicaule*, *Camelina microcarpa*, *Consolida regalis*, *Silene vulgaris*, *Arenaria serpilifolia*, *Actinos arvensis*, *Caucalis platycarpus*, *Stachys annua*, *Aethusa cynapium*, *Conringia orientalis*, *Geranium dissectum*, *Cerinth minor*. Plevelé úrodných polí s obsahem karbonátů. Od neolitu, mnohem častěji až od doby bronzové. Nejběžnější společenstvo raného středověku. V polských archeobotanických souborech je nejčastější v jižní části země, kde se vyskytují vápnité substráty.

5. *Polygono-Chenopodieta*. Charakteristické druhy: *Amaranthus lividus*, *Chenopodium album*, *Echinochloa crus-galli*, *Polygonum lapathifolium*, *Setaria viridis*. Společenstvo plevelů okopanin na neutrálních půdách. Nejběžnější společenstvo neolitických souborů. Z období neolitu přitom archeobotanické nálezy okopanin zcela chybějí. Soubory plevelů jsou navíc přímo vázány na kontexty obsahující zbytky obilovin. Situaci tedy můžeme interpretovat jako důkaz určitého specifického způsobu obdělávání půdy. K podobnému závěru došla nedávno také A. Bogaardt (Neolithic Farming in Central Europe. London: Routledge 2004), která studovala neolitické archeobotanické soubory ze západní Evropy. Obě autorky shodně vyvozují, že neolitické zemědělství bylo extenzivní, provozovalo se na malých plochách a mělo podobu jakéhosi „zahradničení“. Tomu odpovídá jeho neorební charakter s použitím nástrojů typu rycích holí.

6. *Panico-Setarion*. Charakteristické druhy: *Anchusa arvensis*, *Digitaria ischaemum*, *Digitaria sanguinalis*, *Erysimum cheiranthoides*, *Polygonum hydropiper*, *Polygonum minus*, *Raphanus raphanistrum*, *Setaria pumila*, *Setaria viridis*, *Spergula arvensis*, *Stachys arvensis*. Společenstvo plevelů okopanin na chudých půdách. Vyskytuje se od nejstaršího neolitu (některé druhy), druhově se dosytuje a jeho význam narůstá až v raném středověku.

7. *Polygono-Chenopodion*. Charakteristické druhy: *Chenopodium ficifolium*, *Chenopodium polyspermum*, *Chenopodium suecicum*, *Euphorbia helioscopia*, *Euphorbia platyphyllos*, *Fumaria officinalis*, *Geranium dissectum*, *Lamium amplexicaule*, *Lamium purpureum*, *Scherardia arvensis*, *Solanum nigrum*, *Sonchus asper*, *Sonchus oleraceus*, *Veronica persica*. Plevelé živinově bohatých, neutrálních, nebo alkalických půd s obsahem uhlíkatu vápenatého. V druhově ochuzené podobě se vyskytuje od neolitu, počet druhů a počet záznamů narůstá postupně v průběhu celého zemědělského pravěku.

8. *Lolio-Linion*. *Spergulo-Lolietum remoti*. Charakteristické druhy: *Camelina alyssum*, *Cuscuta epilinum*, *Lolium remotum*, *Spergula arvensis*, *Galium spurium*. Společenstvo plevelů lněných polí. V archeobotanických souborech se dané druhy pravidelně vyskytují teprve od raného středověku.

Kromě rostlinných druhů charakteristických pro uvedená plevelná společenstva se v archeobotanických souborech běžně vyskytují druhy vlhkých luk (*Molinio-Arrhenetheretea*) a suchých trávníků (*Festuco-Brometea*). Tyto rostliny do plevelných společenstev běžně pronikají, takže netřeba předpokládat, že se nutně jedná o příměs rostlinného materiálu jiného původu (sena, podestýlky a pod.).

Flóra antropogenních stanovišť se neustále vyvíjí. Velkou její část můžeme nazvat flórou původních přirozených biotopů. Jedná se o výše zmíněné apofyty – druhy, které našly v člověkem ovlivněných biotopech dobré podmínky k životu a přesunuly tam těžiště svého výskytu. Plných 90 druhů, tj. 35 % z celkových 258 druhů, které se vyskytují v archeobotanických souborech analyzovaných v recenzované práci, můžeme považovat za druhy nepůvodní (tzv. archeofyty), které se s velkou pravděpodobností na dané území dostaly až v průběhu zemědělského pravěku. Daná klasifikace v jednom bodě pokulhává: Je totiž založena na tradičním a poněkud omezeném modelu vývoje interakce mezi člověkem a přírodním prostředím. Doba lovců a sběračů, tedy celý paleolit a mezolit, je v něm implicitně považována za dobu podivného bezčasí, kdy byl člověk pouhou „součástí přírody“, jakýsi druh inteligentnější opice. Interakce přírody a člověka ve střední Evropě jakoby měla začít náhle až s příchodem neolitu. Dnes a na tomto místě snad již netřeba důvody k pochybnostem o oprávněnosti

takového pohledu rozvádět. Autorka ale tento problém nijak nekomentuje. Má k tomu dobrý metodologický důvod v tom smyslu, že jí jde pouze o určitý časový výsek *a priori* vymezený počátkem neolitu. Ve světle takového záměrného zúžení časové perspektivy pak přece jen lze uvažovat o původu určitých „nepůvodních“ rostlin. Autorka práce nám k tomu poskytuje originální klasifikaci založenou na historicko-geografické analýze. Rozlišuje několik skupin archeofytů: *archeophyta adventia* jsou ty druhy rostlin, které se dostaly do střední Evropy v průběhu zemědělského pravěku z geograficky vzdálených oblastí, tedy archeofyty v úzkém slova smyslu. Podle místa původního rozšíření můžeme mezi nimi bez problémů rozlišit elementy mediteránní, irano-turánské, mediteránně-atlantické, mediteránně-irano-turánské, ponticko-panonské a konečně východoasijské. *Archeophyta resistentia* jsou poněkud problematickou skupinou druhů nejasného původu. Pravděpodobně se přirozeně vyskytovaly na území střední Evropy již ve starším holocénu, ale byly vzácné. V průběhu zemědělského pravěku našly v antropogenních biotopech vhodná náhradní stanoviště. Jako příklad jsou uvedeny druhy *Chenopodium hybridum* (v archeobotanických souborech je již od neolitu) a *Centaurea cyanus* (v knize je uveden jeden nález pocházející z neolitu, významně se chrpa modrák šíří až v době římské). *Archeophyta antropogena* jsou rostliny, které se podle mínění autorky údajně vyvinuly jako biologické druhy teprve pod vlivem činnosti člověka. V této kategorii jmenuje autorka celkem 12 druhů. Namátkou uvedme *Aethusa cynapium*, *Bromus secalinus*, *Cuscuta epilinum*, *Neslia paniculata*, *Vicia sativa*. Autorka tuto hypotetickou konstrukci dále neproblematizuje, a nám nezbyvá, než vyslovit zásadní pochybnost o správnosti této teorie. Zůstává totiž otázkou, jestli můžeme na základě mezerovitého fosilního záznamu s určitostí stanovit, že se nějaký druh v přírodě nevyskytoval a objevil se až jako výsledek speciace (tj. procesu vzniku biologického druhu) pod přímým tlakem lidské činnosti. Snadno představitelný je totiž výskyt těchto rostlin v přirozených společenstvech Předního východu, tedy v oblastech, které autorce podle všeho zůstávají botanicky neznámé.

Závěrem lze říci, že kniha M. Lityňské-Zajac je postavena na solidních základech rozsáhlého souboru archeobotanicky zpracovaných lokalit. Množství shromážděného materiálu a prezentace primárních dat jsou její největší pozitiva. Stav zpracování výsledků a interpretace ovšem zanechávají dojem nedostatečně využitých příležitostí. Interpretace se někdy drží až příliš při zemi (uvedené charakteristiky druhů se omezují pouze na povšechné znalosti o jejich biologii), nekriticky přejímá některá klišé (např. o neolitickém žárovém zemědělství) a nepouští se do zajímavých a dosud málo zodpovězených otázek, jako je třeba charakter ročního cyklu pěstování polních plodin nebo otázka hnojení v pravěku.

Petr Pokorný

**Egon Wamers: Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden.** Katalog der Ausstellung im Archäologischen Museum Frankfurt und im Dom-Museum Hildesheim in Zusammenarbeit mit dem Dänischen Nationalmuseum Kopenhagen. Hrsg. von Egon Wamers und Michael Brandt. Schnell und Steiner Regensburg 2005. ISBN 3-7954-1750-3. 191 str. s obr.

Publikace o použití a významu stříbra v širším okruhu karolinské říše na kontinentu a v soudobé severní Evropě vznikla jako doprovodný katalog výstavy konané r. 2005. Hlavním autorem textu je E. Wamers, kapitulu o pokladu stříbrných ozdob karolinské provenience z Duesminde na ostrově Lollandu, jehož objev r. 2002 se stal podnětem výstavy, napsal Henrik Schilling, některé oddíly dalších kapitol zpracovali Michael Brandt, Torsten Capelle a Egge Knol. Podrobné zkoumání a příprava vědecké publikace uvedeného pokladu probíhá ve spolupráci Národního muzea v Kodani a Archeologického muzea ve Frankfurtu n. M. jako součást projektu „Eliten und Herrschaft in Karolingerzeit und Wikingerzeit“. Výstava i publikace měly ukázat tehdejší mimořádný význam stříbra, jehož uplatnění sahalo od mincí přes šperky, součásti oděvu, dekor skvostných zbraní a různé výstroje až po insignie světských a duchovních hodnostářů a liturgické náčiní. Výrobky ze stříbra byly důležitou formou teaurace majetku, avšak z velkých pokladů v karolinské říši, jejichž inventáře a testamenty uvádějí psané prameny, se zachovalo jen málo. Tím cennější jsou archeologické nálezy z vikinského

Severu a z východnějších slovanských území (z českých nálezů byly na výstavě součástí výbavy bojovnického hrobu č. 55 ze Staré Kouřimi a mužského pohřbu z bohatého dvojhrobu v Kolíně).

V místech zmíněného pokladu v Duesminde na nejjižnějším dánském ostrově Lollandu se již o 40 let dříve nalezl jiný poklad stříbra z vikinského období, který sestával ze zlatého spletaného náramku a 23 stříbrných několikanásobně stočených náramků či spirálových kruhů, jejichž původ bývá hledán v oblasti Příuralí (Vjatka, Perm). Také nově objevený poklad byl obsahově dosti jednotný – tvořilo jej 45 zčásti fragmentárních kování opasků a řemíků a několik přezek vesměs z pozlaceného stříbra a s dekorem v karolinské ornamentice, přičemž s výjimkou dvou přezek se ve výzdobě uplatňuje též niello. Pouze 6 kování a přezek bylo severského původu. Při celkové váze 1,3 kg je to největší depot franského stříbra v Evropě, dříve známý počet takovýchto artefaktů v Dánsku vikinského období se tak více než zdvojnásobil. Je ovšem třeba poznamenat, že jiné raně středověké poklady stříbra v severní Evropě, které obsahují v nestejných proporcích mince, ozdoby a hřivny různého původu, jsou někdy mnohem objemnější. Jejich mimořádná koncentrace je na Gotlandu (více než 700), kde velké depoty z doby vikinské váží až 7–8 kg (*Stenberger 1947; 1958*); vůbec největší z Burge, uložený kolem r. 1145, váží 10,4 kg (*Berghaus et al. 1969, 7 sq.*).

V pokladu z Duesminde pochází zřejmě většina kování ze závěsných garnitur výzbroje a z jezdecké výstroje nobility. Podle předběžného hodnocení byla tato kování zhotovena ve franských dvorských a klášterních dílnách převážně asi v l. 820–870. Časové rozpětí všech součástí depotu je však značně širší – ca 790/800 až 950/980. Jak je obvyklé i u jiných karolinských stříbrných kování ze sev. Evropy, i zde je většina předmětů funkčně upravena na spony a závěsky. E. Wamers předpokládá, že se staly součástí tohoto souboru až když přestaly být užívány v nové funkci. Poklad, uložený nejspíše ve 2. půli 10. stol., byl asi shromažďován v jižní části Skandinávie po delší dobu. Jeho typová a materiálová homogenita, odlišující jej od různorodého složení pokladů z kořisti, usnadňovala druhotné zpracování a naznačuje, že šlo o depot šperkaře nebo obchodníka. Zajímavé jsou Wamersovy údaje o jeho hodnotě podle kupní síly asi 810 denárů, jimž celková váha stříbra odpovídala (10 mečů s pochvou = 55 krav = 3 koně = 5 otroků). Známým nálezem z Lollandu je též stříbrná pozlacená karolinská pyxis, nalezená ve Fejø spolu s 5 malými miskovitými poháry – stala se tam asi součástí kultovní picí soupravy. Takovéto i další importy zřejmě souvisejí s exponovanou polohou Lollandu na pomezí vikinské a slovanské oblasti a nedaleko hlavních spojů do záp. Evropy. Nedávný výzkum dvorce v Hollnaesu na západě Lollandu s přístřeškem pro 13 m dlouhou loď naznačuje, že se na obchodě podíleli i místní vlastníci větších usedlostí. Oblast při dnes vysušeném Rødby Fjordu, odkud vedle pokladu z Duesminde pocházejí bohaté hrobové nálezy a všech 6 lollandských runových kamenů (včetně druhého největšího v Dánsku), byla v době vikinské centrem ostrova.

Koncentrace nálezů s karolinskou složkou ve „starém Dánsku“, tedy včetně trvalejší či přechodně ovládaných jihoskandinávských krajů, dokládá, že zvláště odtud vycházela tažení do franské říše. Výrobky v karolinském stylu se tam ovšem nedostávaly jen jako kořist, ale i jako součást vynuceného tributu nebo žoldu nájemních bojovníků. V jižní Skandinávii pochází naprostá většina franského stříbra z depotů a nově vzácněji ze sídlišť, protože hrobová výbava bývá obvykle skromná.

Také ve franské říši se objevují poklady stříbra z 9. stol., které vedle obvyklých mincí obsahují i ozdoby v karolinském stylu. Jsou známy hlavně v širokém pásu od Východního Fríska po Bretaň a některé i tam, soudě podle skandinávské složky, uložili Seveřané, jiné místní obyvatelstvo, většinou právě asi za normanských vpádů. Mechanismus těchto vpádů, jejich rozsah, časový průběh, ohlas a důsledky líčí ve zvláštním oddílu T. Capelle. Připomíná, že na rozdíl od většiny jiných území expanze Seveřanů, kde docházelo i k jejich usazování a k soustavnějším pokojným kontaktům s místními obyvateli při obchodní výměně, zachovalo se v záp. Evropě jen velmi málo archeologických stop vikinského zásahu. Zde šlo totiž o zaměření hlavně na kořist z loupežných útoků a na vymáhání tributu. Přezimovací tábory Seveřanů, doložené mezi l. 843 a 896 mnoha historickými zmínkami, se patrně budovaly jen se stavbami lehčí konstrukce (i když podle analů bertinských byly na ostrov Noirmoutier při ústí Loiry přeneseny domy z pevniny).

Ostatní částí obsažného katalogu zasazují hlavní téma karolinského stříbra v severní Evropě do širších souvislostí. Je připomenut význam stříbra již v antice, kde jej dokládají mj. spony a ozdobná

kování na oděvu a zbraních hodnostářů, vynikající výrobky toreutiky známé z pokladů a bohatých hrobů nebo i raně křesťanské liturgické náčiní. Je zdůrazněn přelomový význam doby po r. 800, kdy v dynamickém vývoji hospodářském (budování cest, mostů, přístavů, kanálů, rozmach obchodu) a sociálním (správa královská a církevní, důslednější hmotné povinnosti všech vrstev) nastává stálý a rozsáhlý tok hodnot a zboží, který již nemohly zprostředkovávat jen přímé produkty. Stříbro ve formě obecně platných mincí se tak stává v mnohem větší míře než v merovejské době s jejím regionálním mincovnictvím měřítkem hmotných statků a služeb, ale i společenských závazků a právních sankcí.

O tom, že velké potřebné množství stříbra přicházelo na Západ již v 9. stol. – jak se ponejvíce předpokládá – ze středoasijských kalifátů, jsou v psaných pramenech jen nepřímé náznaky, kontinentálních nálezů arabských mincí je velmi málo. Ani o těžbě stříbra nejsou téměř historické zprávy, dosti rozsáhlé dolování a tavení stříbra v 9. a 10. stol. bylo však archeologicky prokázáno v Melle (Poitou) ve Francii, u Heidelbergu a v Harzu. Významný objem stříbra byl nepochybně získán z avarské kořisti; předpokládá se, že právě snaha zmocnit se pokladu avarských vládců byla podstatným důvodem tažení Karla Velikého v l. 795–796.

Kapitola Insignie moci je spjata s tématem významu a využití stříbra jen volněji, podává však dobrý přehled o raně středověkých vyobrazeních panovníků a symbolice vladařské koruny, trůnu, žezla, meče a ostruh. Známy nástavec s pískovcovým ukončením a tulejkou z bronzového a stříbrného pozlaceného plechu z hrobu 55 v Kouřimi interpretuje Wamers poněkud odlišně než původně M. Šolle – nikoli jako botku kopí či jakési korouhve, ale dlouhého žezla (*baculum*), jaké často na vyobrazeních třímají trůnící vládcové karolinské doby. S poukazem na podobně vybavené hroby bojovníků z 9. stol. v Sasku a Chorvatsku se Wamers domnívá, že kouřimský hrob patřil slovanskému vazalovi východofranské říše, odkud mu byl předán tento symbol moci. Podobně za dánského vazala považuje Wamers jednoho ze tří bojovníků, pohřbených v komorovém hrobě s člunem v Hedeby, rovněž z 9. století. Byl by to jistě muž uložený s nejbohatšími přídávky v oddělené západní části komory. V jeho výbavě byl meč se stříbrem tuzovanou rukojetí (považovaný za nejkrásnější karolinský), skleněný pohár, bronzová mísa, dva štíty, šipky, ostruhy a stříbrná, filigránem zdobená kování. Domnívám se však, že výskyt předmětů franské proveniencie vyznačujících vedoucí postavení (skvostný meč, hodnostářská hůl) odráží v podobných hrobech, spolu s dalšími importy téhož původu, spíše kulturní ovlivnění a snahu místní nobility připodobnit se poměrům ve vyspělem sousedství než vyhraněné mocenské vztahy. Nelze také pominout důvody, na jejichž základě M. Müller-Wille (1976, 77, 104, 143) připouští, že kování v karolinském stylu i skvostný meč z hrobu v Hedeby byly zhotoveny v domácím prostředí podle karolinských předloh. Podobně jen jako hypotézu bych chápal Wamersem převzatý názor (D. Ellmers), že v pohřbu velmože v Hedeby se ve vikinské formě odrazil franský dvorský ceremoniál, kdy dva družiníci musili zemřelého následovat jako podkoní a číšník. Hlavně vzhledem ke spojitosti hrobové komory a člunu hledali někteří badatelé (F. Knorr, E. Aner) původ trojice pohřbených ve Švédsku a uvažovali o tom, že hlavní pohřeb náležel příslušníku švédské dynastie, která podle Adama z Brém na konci 9. stol. přechodně ovládla Dánsko. Většinou se však takovéto ztotožnění považuje za sice možné, ale nanejvýš nejisté (Müller-Wille 1976, 141–143). Jiný bohatý mužský pohřeb s lodí pod mohylou v Ladby na ostrově Fynu ostatně ukazuje, že ani v Dánsku nebyl podobný ritus zcela neznámý.

V samotné karolinské říši, kde se zbraně do hrobů již neukládaly, se ovšem zachovalo jen málo mečů, nalezených např. na dně řek, jako vystavená spatha z Ulfberthovy dílny s rukojetí zdobenou tuzovaným šachovnicovým vzorem z mosazi a stříbra, objevená ve starém korytě Rýna u Mannheimu. Ikonografie, psané prameny (popis křtu Haralda Klaku r. 826 v Ingelheimu a darů, které dostal) i pohřební zvyklosti (Ludvík Němec pohřben r. 876 se zlatými ostruhami) skýtají obraz karolinských králů a velmožů jako jízdních bojovníků, v jejichž výbavě patřil i skvostné ostruhy k symbolům vlády. S nálezy takovýchto ostruh na území říše je tomu jako s meči – vystaveny byly 3 exempláře z koryta Rýna. Podobně jako nejkrásnější meč, také nejkrásnější udidla karolinské doby (jediný známý exemplář lity z mosazi) shledává Wamers ve výbavě nejbohatšího pohřbu v komorovém hrobu s člunem v Hedeby.

Několik částí publikace pojednává o využití stříbra pro účely církve – jmenovitě o insigniích hodnostářů (berly, klíče, enkolpia), liturgickém náčiní (kalichy, pyxidy, kadidelnice), kovových ozdobách sakrálních rouch a relikviářích. Většina těchto předmětů se od svého vzniku zachovala v církevních pokladnicích a dalších sbírkách. Vcelku se mohla jevit vynikající úloha stříbra v hospodářství a sociální sféře v 9.–11. stol. téměř jako výlučná (někdy byl užíván pojem raně středověký monometalismus). Nicméně ani zlato, významnější za stěhování národů a v době merovejské, nepozbylo nyní svého ocenění a významu, jemuž je právem věnován jeden z oddílů publikace. V návaznosti na tradiční symbolickou spojitost zlata s mocí a vládou vyniká v 9. stol. jeho uplatnění zvláště v prostředí královského dvora a též nejvyšší aristokracie (obsah testamentů). Zlato vyjadřuje společenskou výlučnost, ale zlatým písmem a zlacenými iluminacemi evangeliářů i posvátnost bible. Tento drahý kov nyní patří ke znakům vlády božského původu, sakrálního království raného středověku. Nepočtené zlaté ražby karolinských vládců, patřící k nápodobám římského impéria, se nepoužívaly v obchodním styku, ale byly po vzoru medailonů římských císařů udělovány jako čestné dary. Z drobných předmětů lze s prostředím císařského dvora spojovat zlatou litou průvlečku k řemínku ostruh s motivem dvou lvů, snad ze sarkofágu Ludvíka Němce (840–876). Mezi nemnoha dalšími zlatými předměty karolinské doby, připisovanými nejvyšší šlechtě, se uvádí i dekor pochvy nože z hrobu 23/48 ve Starém Městě u Uherského Hradiště. Právě exkluzivita zlata nepřímo zdůrazňuje význam rozsáhlého použití stříbra v hospodářském a společenském rozvoji této doby.

*Lubomír Košnar*

#### Literatura

- Berghaus, P. et al. 1969:* Gotlands största silverskatt funnen vid Burge i Lummelunda, Gotländskt Arkiv XLI, 7–60.
- Müller-Wille, M. 1976:* Das Bootkammergrab von Haithabu. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu. Bericht 8. Neumünster.
- Stenberger, M. 1947, 1958:* Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit. I. – Text. Stockholm (1958). II. – Fundbeschreibung und Tafeln. Lund (1947).



**M. V. Anikovič red.: Rannaja pora verchněgo paleolita Jevraziji: Oščjeje i lokal'noje.** Trudy Kostěnkovsko-Borščevskoj archeologičeskoj ekspedicii. Vyp. 4. Institut Istorii Material'noj Kul'tury Ross. Akad. Nauk Sankt-Petěrburg 2006. 345 str.

Sborník obsahuje materiály z mezinárodní konference k 125 výročí paleolitických objevů v Kostěnkách, konané 23.–26. 8. 2004. Tematicky jsou rozdělené do čtyř částí. Předmluvu napsal ředitel ústavu *S. A. Vasil'jev*, s. 5–6.

Obecné problémy, metodologie. *A. A. Veličko – E. M. Zelikson*: Periglacial'naja sreda kak resursnaja osnova suščestvovanija pozdněgo mamonta epochy verchněgo paleolita na vostočno-jevropskoj ravnině, 9–25. Periglaciální oblast dělí na tři zóny: severní s tundrovou a stepní flórou, střední, kde ve vyšších polohách převládala periglaciální stepní flóra a v nížinách i v údolích řek přežívaly dřeviny a křoviny, jižní s periglaciálními stepmi. Ve střední části se nachází většina paleolitických stanic; tam také žila stáda mamutů. *R. A. Housley – T. H. Van Andel – D. Sanderson*: A new research project to investigate the chronology connected with Neanderthal climate preferences and tolerances in the North-East Black sea region, 26–38. V rámci nového čtyřletého projektu Environmental Factors in the Chronology of Human Evolution Dispersal mají být zkoumány podmínky ve středopaleolitických (s jedinou výjimkou Kostěnků 14 Markina Gora, odkud jsou vysoká data pro počátky mladého paleolitu) otevřených lokalitách v povodí Severského Donce a v jeskyních sev. Kavkazu, na černomořském pobřeží a na Krymu. *G. P. Grigor'jev*: Rannaja pora verchněgo paleolita: metodika vydělenija, 39–50. Úvaha o tom, že v počátcích mladého paleolitu neexistují jednotlivé kultury, jsou pouze dva „druhy“ (raznovidnosti): aurignacký a szeleto-strelecký. *F. Djindjian*: The peopling of Europe at the end of the Last Ice Age (40 000 – 10 000 BP), 51–53. Rozlišuje pět fází: I. kohabitace či polymorfni diversifikace (40 000 – 34 000 BP), II. standardizace (34 000 – 28 000 BP), III. oddělování (28 000 – 16 000 BP), IV. reokupace (16 000 – 12 500 BP), V. restandardizace (12 500 – 10 000 BP).

Paleolit vých. Evropy. *V. T. Holliday – J. F. Hoffecker – M. V. Anikovič – A. A. Sinitsyn*: Geoarchaeological studies at Kostenki-Borshchevo, 57–80. Studie profilů lokalit K 12, K 14, K 16, K 1, K 11, B 5. Profily jsou v podstatě tvořeny třemi jednotkami: 1. podložní fluvialní sedimenty a koluvia s polohami jemných písků v bezprostředním podloží humózních poloh, 2. humózní polohy a jím odpovídající polohy s vrstvičkami vulkanického popela, 3. všechny nadložní sedimenty, vč. siltové polohy s gmelinskou půdou a sprašovitě hlíny s povrchovou

černozemí. *M. V. Anikovič – V. V. Popov – N. K. Anisjutkin – Dž. F. Choffeker – V. T. Chollidej – S. Forman – B. Karter – R. Løvlie – A. E. Dudin – I. E. Kuz'mina – N. I. Platonova – S. S. Makarov*: Novyje dannyje o chronostratigrafiji mnogoslójnoj stojanki Kostěнки I (stojanka Poljakova), 81–100. Komplexní studie všech pěti vrstev klasické lokality s radiokarbonovými daty a diskusí o problémech chronologie. *N. K. Anisjutkin*: Severnyj punkt Kostěnok 4 i kul'turno-chronologičeskaja interpretacija pamjatnika, 101–113. V jistě vzdálenosti od lok. K 4 ležící „severní bod“ je asi součástí její spodní vrstvy, o čemž svědčí industrie. Kruhovitý sídelní objekt se však od podlouhlých objektů spodní vrstvy K 4 liší. *S. N. Lisicyn*: Tretij kul'turnyj sloj stojanki Borščevo 5, svjazannyj s gorizontom vulkaničeskogo pepla, 114–124. V poloze vulkanického popela (jihoitalského původu) byly nalezeny zvířecí kosti, ojedinělé kamenné artefakty a bylo odkryto propálené místo. *S. L. Forman*: OSL dating and results, 125–130. Z různých vrstev lokalit K 1, 12 a 14 byly analyzovány vzorky dokládající, že sedimenty v podloží vulkanického popela jsou starší než 40 000 let BP, což je v souladu se stářím popela (Campanian Ignimbrite Y5) mezi 39 ka a 41 ka. *R. Løvlie*: Palaeomagnetic results from Kostenki archaeological sites 1 and 14: Preliminary report, 131–151. Nebyly zjištěny geomagnetické výkyvy. *A. R. Housley – T. F. G. Higham – M. V. Anikovič*: New AMS radiocarbon dates from Kostenki 12, 152–156. Nová data pro vrstvy 12, 14 a 18, vykazují však značné odchylky. *A. E. Matjuchin*: Mnogoslójnyje paleolitičeskije pamjatniki v ust'je Severskogo Donca, 157–182. Birjuč'ja Balka 1a a 2, ležící asi 450 km jihových. od Kostěnek, představují dvě významná naleziště středního i mladého paleolitu. Zejména v lok. 2 jsou ve spodních vrstvách přítomny čepele s příslušnými jádry i artefakty s tendencí plošného opracování, v nadložní mladopaleolitické vrstvě 3 pak kromě neretušovaných čepelek a škrabadel řada oboustranně opracovaných hrotů převážně trojúhelníkových s konkávní bází. *M. Otte – A. E. Matyukhin – D. Flas*: La chronologie de Biryuchya Balka (région de Rostov, Russie), 183–192. Lokalita 1a, vrstva 6 s listovitými hroty 35 900 ± 280 BP, lokalita 2 vrstva 3a 26 650 ± 230 BP, vrstva 3 26 300 ± 200 BP a 31 480 ± 200 BP, střední paleolit vrstvy 6 40 760 ± 970 BP a vrstvy 7 30 240 ± 360 B.P. *N. B. Achmetgalejeva*: Vozmožnosti kompleksnogo analiza utilitarnych kostjanyh izděl'ij paleolitičeskoj epochy, 193–202. Návrh klasifikace kostěných artefaktů z lok. Pena, Byki 1 a 7 na podkladu technologických, morfologických a funkčních znaků. *L. M. Tarasov*: O formirovaniji pozdněgo paleolita vostočnojevro-

pejského priledníkov'ja, 203–206. Autor opírá své vývody o vlastní výzkumy středopaleolitické stanice Betovo na Desně, kde se rovněž objevily trojboké bifaciální hroty, podobné streleckým. *I. V. Sapožnikov*: Chronologija, industrial'naja posledovatel'nost' i periodizacija pozdněgo paleolita juga Vostočnoj Evropy, 207–222. Sledovanou oblast dělí na stepní zónu a Krym, časově na starší (32–22 ka), střední (22–16,5 ka) a závěrečnou fázi (16,5–10,3 ka). Ve starší se objevují industrie szeletoidní, aurignacoidní a gravettoidní, v dalších „aurignacoidní epigravettien“ a „finální epigravettien“. Připojena je tabulka radiokarbonových dat s více než stovkou položek. *V. N. Stepančuk*: Někotoryje aspekty problemy zaselenija Ukrajiny v paleolitě, 223–242. Osídlení Ukrajiny započalo ve starém paleolitu (OIS 20/23) nejstarší vrstvou v Korolevu a valounovými artefakty na Krymu, v průběhu středního paleolitu se objevují pouze ojedinělé lokality, až v konečné fázi je hojnější osídlen Krym, mladý paleolit se objevuje v povodí řek a rovněž na Krymu.

Paleolit záp. Evropy. *F. Djindjian*: 150 years of researches on the beginning of Upper Palaeolithic in Western Europe, 245–262. Historie počínaje sporem G. de Mortilleta a H. Breuila o aurignacien, Peyronyho model périgordien (1920–1990), G. Laplace a jeho teorie syntétotypu vycházející z marxistického strukturalismu (1950–1980), evropský model (1970–2000) a kvantitativní strukturalismus, škola francouzských „technologiků“ (1995–20??): destrukce 150 let chrono-typologie a změna paradigmatu, aurignacien a časný mladý paleolit. V dodatcích vymezení pojmu „západní Evropa“, paleoklimatické fáze počínaje interpleniglaciálem, soupis významných lokalit. *A. Broglio – A. Tagliacozzo – M. de Strefani – F. Gurioli – A. Facciolo*: Aurignacian dwelling structures, hunting strategies and seasonality in the Fumane Cave (Lessini Mountains), 263–278. Dlouholetý výzkum jeskyně Fumane odkryl více poloh aurignacienu s doklady sídelních struktur. Rozborem fauny se podařilo zjistit, že jeskyně byla sezónně osídlena od konce jara do konce podzimu. Byly nalezeny ze stěn odloupené ploténky vápence se stopami barviva, v jednom případě znázorňující čtyřnohé zvíře. Řada dat dokazuje, že aurignacienské osídlení probíhalo mezi 34 a 32 ka. *P. Gambassini – A. Ronchitelli*: Uluzzian and Aurignacian cultures in Southern Italy at the beginning of Upper Palaeolithic: some reflections, 279–293. Oba komplexy se vyskytují ve třech jihoitalských jeskyních: Cala, Cavallo, Castelcivita v období mezi 33 ka a 29 ka. Aurignacien, jenž se šíří ze S, má nejstarší naleziště v jeskyni Paglicci s 34 ka. Typologicky je uluzzien charakterizovaný obloukovitými

noži, aurignacien vysokými škrabady a čepkami dufour. V obou jsou jednoduché kostěné nástroje. *L. V. Jakovleva*: Orin'jaskoje isskustvo – formy i funkci (Dordoň – Žironda – Ardeš – Žura-Suab), 296–312. Významné lokality parietálního i mobilního umění s množstvím radiokarbonových dat a několika kresebnými ukázkami zvířat a rytých symbolů.

Paleolit severní Asie. *L. V. Lbova*: Chronologija i paleoekologija načal'nogo etapa verchněgo paleolita zapadnogo Zabajkal'ja, 315–325. Do komplexu EUP počítá pět lokalit starších než 30 ka, v nichž byly studovány stratigrafie, palynologie, pedologie a paleontologie; byla získána řada radiokarbonových dat. *E. P. Rybin*: Rannaja pora verchněgo paleolita Sibiri: K probleme sootnošenija verchněpaleolitičeskij kamennoj tehnologiji i sredněpaleolitičeskijch tradicij, 326–345. V časných mladopaleolitických industriích se objevují archaické prvky v technologii (levalloiská jádra i upravené patky úštěpů) i typologii (zoubkované nástroje i drasadla).

kv

**Archäologie unter dem Straßenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern.** Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 39. Hrsg. v. H. Jöns – F. Lüth – H. Schäfer. *Schwerin 2005.* 520 str.

Vývoj archeologického poznávání měst mladšího středověku a raného novověku v severových. části Německa v posledních letech takřka nemá v celoevropském srovnání obdobu. Mimořádné jsou nejen počty a rozsahy odkrytých uskutečněných v celé řadě lokalit, ale i rychlost, s níž jsou poznatky terénních výzkumů kvalitně zveřejňovány. Každoročně vycházejí desítky obsáhlých studií, které poskytují dobrou představu o rejstříku shromažďovaných artefaktů a nálezových situací, z nichž jsou posuzovány jen ty podstatné. Tento jednoduchý recept stojí za neobyčejným úspěchem tamního archeologického bádání. Scházejí Harrisovy diagramy a seriální analýzy veškerých souborů keramiky, což ale publikacím nikterak neubírá na hodnotě. Právě naopak. Stratigrafické vztahy bývají náležitě vysvětleny a artefakty dostatečně reprezentativně předvedeny pomocí chronologicky dobře vymezených kolekcí běžné hrdiny nebo kameniny a výběru ostatních druhů nálezů, které umožňují interpretovat. Čtenář tedy nemusí listovat tabulkami s nic neříkajícími hřebíky či třeba nepřehlednými počty střepů. Archeologie užívající Harrisovy diagramy a seriace s pocitem, že tak žádné zjištění terénního odkryvu nepřijde nazmar, se naopak stává jasným outsiderem, neboť dosud nebyla schopna účinně se

vypořádat s hodnocením velkých výzkumů městských jader. Obdobný závěr vyplývá také z přehledu dosavadní publikační produkce české archeologie středověku, v níž pilíře bádání o městském prostředí představují monografie a studie o Děčíně – Mariánské louce, Mostu, Sekance u Davle či předměstí Sezimova Ústí. Jejich význam je nepopíratelný, přitom se v nich předložené interpretační soudy dobře obešly bez dat sofistikovaných počítačových programů, o nichž se často, ale také bohužel stále jen bezobsažně a proklamativně hovoří jako o spásě moderního archeologického poznávání. Patrně tomu tak nebude. Výmluvné je opotřebování volně vložených velkoformátových listů se znázorněnými Harrisovými diagramy, které někdy bývají součástí obsáhlých monografií, vydávaných např. v jihozáp. Německu či ve Švýcarsku. V mnoha výtisících uložených ve veřejných knihovnách tyto čisté neohmatané listy pevně a kompletně vězí v páskových objímkách na zadních deskách, což je ten nejpádňější důkaz, že je nikdo nepoužívá.

Referovaná kniha výtečně plní dvě úlohy: jako katalog stejnojmenné výstavy výpravnou formou prezentuje výsledky archeologických výzkumů nejen ostatním historickým oborům, ale i širší veřejnosti. Současně nabízí koncentrovaný přehled dosavadního bádání, využitelný rovněž samotnými archeology, jak v krátké době ukázala překvapivě velká frekvence citačních odkazů na její jednotlivé kapitoly. Důležitou součástí je závěrečný bibliografický soupis o 28 stranách. Zvolená koncepce katalogu výstavy v podstatě neguje jeho tradiční podobu. Namísto vyobrazení exponátů dominují textové pasáže. Danou formou se archeologie nestylizuje do oboru, jenž v prvé řadě získává zajímavé artefakty, ale představuje se jako etablovaná disciplína, která v konkrétní podobě a v širokých souvislostech dovoluje postihnout celou řadu aspektů každodennosti měst. Tok ohromného množství informací je rozčleněn do bezmála stovky medailonků, sepsaných 50 specialisty. Mezi autory jednotlivých příspěvků nejčastěji napočítáme Heiko Schäfera, jméno, které se stalo takřka synonymem soudobé archeologie měst mladšího středověku a raného novověku Meklenburska-Předního Pomořanska. Pochopitelně nechybějí ani jiní známí archeologové, k nimž patří Jörg Ansoerge, Felix Biermann či Ralf Mulsow. Velký význam při archeologickém poznávání měst severových. části Německa připadl posuzování rostlinných ekofaktů, jejichž studium nepostrádá promyšlenou koncepcí, kterou dlouhodobě utváří Julian Wiethold, jehož absenci si v seznamu příspěvů nelze představit. Datační možnosti archeologických situací výraznou měrou zmnožila dendro-

chronologie, kterou představuje Karl-Uwe Heußner, jenž stojí za rozvojem daného oboru v Německu. Šíře autorského kolektivu se pochopitelně sice odrazila v rozrůzněnosti jednotlivých pasáží, avšak nevelký rozsah přidělených textových partií – vždy jen několik tiskových stran – donutil přispěvatele zestručnit a zhutnit výklad, což výrazně přispělo k tomu, že rozdílů nikterak nekazí výsledný dojem.

Ve výčtu dobře poznávaných lokalit dominují hanzovní města, proto se v jednotlivých kapitolách objevuje mnoho příkladů z Demminu, Greifswaldu, Rostocku, Stralsundu, či Wiesmaru. Hojně zmiňovaná jsou i další centra – Neubrandenburg, Parchim či třeba Pasewalk. Význam obchodu, základního předpokladu hospodářského rozvoje středověkých měst severových. Německa, se zrcadlí také ve sledu pojednávaných tematických okruhů. Na úvodní kapitoly hned navazují pasáže, v nichž jsou města kladena do vazeb regionální, ale především mezinárodní směny. Teprve poté se seznamuje s poznatky o veřejných prostranstvích, profánní zástavbě, opevněních, zásobování s vodou, způsobech vypořádání se s odpadem, o nemalé skupině řemesel a předmětech každodenního využití. Celkový seznam doplňují oddíly věnované duchovním potřebám měšťanů či jejich vzdělanosti. Poněkud nelogicky jsou kapitoly o peněžním oběhu zařazeny až na samý konec.

Zpřístupněné výsledky archeologických objevů severových. Německa otevírají mj. mimořádné komparační příležitosti, rovněž bádání v českých zemích. Možnosti kontaktního studia skýtá již kontext kultury měšťanů raných lokačních měst, a to i na úrovni prostého vyhledávání konkrétních analogií. Pojítka shledáváme mezi předměty, které s trochou opatrnosti považujeme za luxusní a s nimiž se setkáváme v takřka neměnné podobě v různých koutech Evropy. Do této kategorie náleží emailovou malbou zdobené skleněné nádoby vyrobené v sev. Itálii, jedna z jejich nejhezčích ukázek byla objevena v Greifswaldu. V poslední době v severových. Německu výrazněji přibývaly nálezy umně vyřezávaných kostěných střenek nožů, ztvárněných jako figurky dam s psíky v náručí nebo figurky sokolníků. Oba druhy artefaktů registrujeme i v českých zemích. Z pražského Emauzského kláštera pochází ojedinělý, kůží potažený kameninový pohár z 2. pol. 14. stol., k němuž přiřadíme pouze dvě analogie: exemplář z Greifswaldu a z estonského Tartu. O širokých kontaktech německých měšťanů podávají přímé svědectví olověné plomby, poutní odznaky, ale i takové unikáty, jako z jantaru vyrobené typář z pol. 13. stol., který v Greifswaldu užívala urozená dáma, jejíž jméno poukazuje na britský původ.

Výzkumy měst severových. Německa rozhodně nemůže pominout ten, kdo se zabývá středověkými a raně novověkými řemesly (k základní orientaci v dané problematice také může posloužit nedávno vydaný monotematický sborník: Müller Hrsg. 2000). Z více lokalit známe relikty hrnčírén. Ohromná množství výrobních odpadů dokládají ve městech běžné dílny zpracovávající kostěné suroviny. Cenné poznatky o podobě kováren poskytly výzkumy v Greifswaldu či Stralsundu. Potravinářská řemesla reprezentují nálezy pekáren, krásnou ukázkou známe z Wismaru. Ve sklepech jednoho z tamních měšťanských domů byla odhalena jen málo poškozená pec větších rozměrů s cihelnou kopulí. Zařízení takového charakteru patrně nesloužilo jen pro potřeby členů jedné rodiny. Již několikrát byly dokumentovány technologické postupy zpracování barevných kovů: známe pozůstatky zařízení sloužících k odlévání grap, kotlů a zvonů.

Archeologické objevy vstoupily i do prostředí vzdělanců, výjimečná příležitost se naskytla v Rostocku. V areálu zdejší univerzity byly zkoumány části objektu označovaného jako *Porta Coeli*, budovy, jež sloužila ke vzdělávání čerstvě imatrikulovaných studentů. Ostatní stavební relikty se vesměs nepodařilo přidělit konkrétním, v psaných pramenech zmiňovaným objektům. Jednou z výjimek je odpadní jírnka, která přináležela k domu popisovanému jako *domus medicorum*. Z její výplně s nálezy z přelomu 16. a 17. stol. byla vyjmuta mj. kompletní lebka kočkodana. K pozoruhodným rostockým objevům se rovněž řadí bronzový pentakel, magická pomůcka zhruba velikosti dlaně, jež se ocitla v odpadní jírně domu situovaného v blízkosti univerzitního komplexu. Tajemný předmět terčovitého tvaru je pokryt sestavou vyrytých zařikávacích formulí vykazujících vliv kabalistického učení.

Mohli bychom dlouze vyjmenovávat další tematické okruhy, k jejichž obohacení archeologie měst v Meklenbursku a Předním Pomořansku přispěla výraznou měrou, což by jen utvrdilo představu o výlučnosti tamního bádání. Zdůrazněme, že obdobně koncipované publikace podstatným způsobem vytvářejí kredit archeologického počínání v očích širší odborné i neodborné veřejnosti, což by ostatně měl být jedním z cílů zhodnocování výzkumů, na něž byly vynaloženy nemalé částky. Na rozdíl od Německa, kde publikace tohoto druhu postupně skládají větší řadu (z nejnovějších jmenujme alespoň výtečný sborník o dolnosaském Einbecku: Heege Hrsg. 2002), jsme se u nás takto kvalitní prezentace dosud nedočkali.

Jan Kypta

## Literatura

- Heege, A. Hrsg. 2002: Einbeck im Mittelalter. Eine archäologisch-historische Spurensuche. Oldenburg.
- Müller, U. Hrsg. 2000: Handwerk – Stadt – Hanse. Ergebnisse der Archäologie zum mittelalterlichen Handwerk im südlichen Ostseeraum. Frankfurt am Main.

**Béatrice Cauuet: L'or des Celtes du Limousin.** Culture et Patrimoine en Limousin 2004. ISBN 2-911167-37-6. 123 str.

Publikace je věnována prehistorické těžbě zlata v Limousin. Výzkumy prokázaly, že většina dolů dříve připisovaných Římanům pocházela z doby laténské, některé již z doby bronzové. Těžba pak byla na několik století přerušena v době římské. Dříve publikované výsledky (např. Cauuet 1991; 1994; 1999; 2002) jsou zde rozšířeny o výsledky experimentální archeologie v oblasti těžební techniky a zpracování rudy a o poznatky získané exaktními metodami, které umožňují např. výpočty množství dřeva pro výdřevu chodeb nebo odhad potenciálu zlatonosných rud dané oblasti. Autorka se dále pokouší o rekonstrukci každodenního života horníků. Béatrice Cauuet patří k předním evropským archeologům specializujícím se na toto téma. Vedla řadu výzkumů nejen ve Francii, v letech 1999–2000 např. organizovala francouzskou část expedice zaměřenou na relikty antické těžby v Rumunsku v Roşia Montană (Cauuet – Ancel – Rico – Tamaş 2003, 467).

Úvodní část publikace se zabývá zmínkami antických autorů o těžbě zlata u Keltů, významem montánní archeologie, mezioborovým výzkumem, dále jsou nastíněny hlavní cíle bádání – význam dopadu těžby na ekonomii kmene Lemoviců i Galů obecně a vymezení časového horizontu pravěké těžby v pojednávané oblasti.

První část shrnuje vývoj těžebních aktivit, mapuje obnovení těžby ve středověku a novověku na základě písemných pramenů i archeologických výzkumů. Autorka též popisuje přírodní prostředí a topografii dolů. Vzhledem k obtížné identifikaci reliktní keltské těžby nebyly donedávna zlaté doly spolehlivě datované do tohoto období známy. V Limousin se v rámci archeologického výzkumu podařilo pomocí dendrochronologie a radiokarbonové metody připsat výraznou fázi těžby zlata v hlubinných dolech pozdní době laténské (LT C1-D2: 3.–1. stol. př. Kr.). Bylo identifikováno 250 dolů. Zdejší křemenné žíly obsahují čisté zlato i zlato



v sulfidech. Většina dolů má podobu podlouhlé otevřené dobovy, sledující směrně žílu. Jejich šířka činí obvykle 5–30 m, délka 10–100 m, hloubka od 2 do 15 m. Odvaly dosahují výšky 3–5 m; od stupně D1 se rozměry dobovek zvětšují: délka přes 100 m a hloubka 10–30 m. Tyto typy reliktů v krajině byly archeology často identifikovány jako fortifikace. Těžba probíhala v době bronzové, pozdní době halštatské v LT A a době laténské. Obnovována byla ve středověku a v 19. stol., skončila ve 20. století.

Druhá část (Od žíly k ingotu) se zabývá keltskými technikami těžby a zpracování zlata. Výzkumy potvrdily, že aktivity v pozdní době laténské postihly i nepatrné výskyty, což svědčí o rozvinutých empirických znalostech keltských horníků. Tvar dobovek odpovídal sklonu žíly – objevují se tedy dobovky svislé, ale i doklady komorování; na znovuotevřených přípovrchových dolech se v hlubších partiích ložisek používala sestupková těžba s vertikální výdřevou. Další kapitoly jsou věnovány charakteristice typů dobovek, náradí, technice výdřevy chodeb, osvětlení, odvětrávání a technice odvodňování chodeb. Poslední kapitola druhé části podrobně popisuje techniku úpravy a zpracování rudy.

V podpovrchových dobovkách byly nalezeny stopy po použití dvou metod rozpojování horniny – sázení ohněm a rozpojování železnými nástroji: perlíkem (*masset*), špičákem (*pic*) a želízem (*pointe-rolle*). Nálezy vlastních nástrojů byly ovšem výjimečné, stejně jako např. v římských dolech v Rumunsku. Obě uvedené techniky se libovolně kombinovaly v závislosti na tvrdosti horniny. Jako výdřeva byly používány dubové, bukové a březové trámy, fošny a kulatiny. Zatím se nenašla keramická ani železná svítilna starší než z doby římské, snad s jedinou výjimkou. K osvětlení mohly být užívány artefakty z organických, špatně uchovatelných materiálů. Ve dvou dolech v Limousin se podařilo nalézt doklady odvodňovacího zařízení, ale odvodňování musely být všechny hlubší dobovky v celém areálu. B. Cauuet předpokládá možnost použití Archimedova šroubu, známého z antických dolů ve Francii a na Iberském poloostrově. Zde bylo možno dokumentovat pouze část dřevěného žlabu, který mohl odvádět vodu od čerpacího stroje.

Úpravnické a hutnické procesy se odehrávaly přímo v těžebním areálu. Odkrytý zahloubený objekt čtvercového půdorysu se zbytky dřevěného uhlí datovaný do 4.–2. stol. př. Kr. byl interpretován jako pec se zahloubenou nístějí. Vysoký obsah olova a stopy zlata na vnitřní straně zlomků tyglíků a prubířský kámen nalezený v prostoru pražírny dovolují předpokládat, že i finální výroba ingotů byla realizována přímo v areálu dolů.

Ve třetí části se autorka pokouší o rekonstrukci života horníků a zkoumá vývoj osídlení v průběhu pravěku. Ze stupňů LT A/B1–B2 a LT C1 se v nejprozkoumanějším těžebním areálu našly stopy sídelních aktivit v bezprostřední blízkosti dolu. Kromě chat zde byly nalezeny např. zlomky keramických nádob, úlomky spon, přesleny a jednoduché náramky; vždy ve výplních jam. V sídelních vrstvách z pozdní doby laténské (LT D1–D2) se objevily gallořímské intruze, které nekorespondují s žádnou doloženou fází těžby. Doklady sídelních aktivit odhalené pod haldami u čelby stěnové poruby pocházely výhradně z doby železné. Ani typy nalezených artefaktů z gallořímského období nenasvědčují obnově těžby. Mezi situace z nejstarší fáze těžby patří ateliér na úpravu rudy s artefakty dokládajícími mletí rudy a hrnčířská pec. Výsledky v době publikace sice nebyly kompletní, ale ukazují, že zdejší obyvatelé získávali potravu z bezprostředního okolí. Forma málo rozvinutého zemědělství není v této fázi doby železné v prostředí vysoce nekvalitních půd překvapující. Doklady předení, tkaní, hrnčířství, šperkařství atd. naznačují, že přímo v areálu žíly spolu s horníky celé rodiny. Oproti tomu ze stupně LT D1–D2 jsou k dispozici jen nepočetné doklady málo variabilní keramiky a jediná stavební konstrukce. Tato fáze osídlení dokládá jak značné zvětšení rozsahu těžebních aktivit, tak značně rozvinutou techniku těžby (těžba v různých úrovních, systematická výdřeva, odvodňování šachet) a ukazuje na výrobní specializaci. Archeologické nálezy ukazují, že horníci již nežili v bezprostřední blízkosti dolů, ale ve vesnicích mimo těžební areály. Nepřítomnost kultivovaných rostlin spolu s dalšími indiciemi navozují dojem, že jediná nalezená stavební konstrukce neměla funkci obytnou, ale technickou. V druhé polovině 3. stol. bylo stálé hornické sídliště opuštěno a transformovalo se do soběstačných vesnic. Rozvoj technologií vedl ke zvýšené produkci. Výrobní specializace je patrná v těžebním areálu i v oblasti zásobování, jak dokládá nová prostorová organizace. Od roku 1990 probíhala v této oblasti systematická prospekce ve spolupráci s F. Diderjeanem. Šikmým leteckým snímkováním bylo odhaleno několik ohrazení v blízkosti těžebních komplexů. Následné sběry doložily osídlení ze stupně LT D1–D2. Výšinné sídliště umístěné na vrcholku kopce nebylo v době vzniku knihy prozkoumáno; pozice ve středu největší zlatonosné oblasti ale svědčí o jeho významu a navozuje myšlenku, že se mohlo jednat o oppidum, jehož funkcí byla kontrola těžební oblasti.

V předposledním oddíle prezentuje autorka výsledky archeometrických měření a experimentální archeologie. První dvě části obsahují výsledky stu-



dia organických nálezů, třetí je věnována výrobě zlata a modelování zaměřenému na zjištění kvantity vytěženého zlata. Kvalifikované odhady množství užitých a vytěžených surovin (dřeva a zlatonosných rud) a odborné analýzy doplnily nalezené soubory archeologických faktů. Kombinace metod autorce dovolila lépe zrekonstruovat podobu areálů a přírodního prostředí ve sledovaném období i proces zpracování zlata. Část věnovaná analýzám organického materiálu se věnuje typům výdřevy, způsobu zpracování dřeva, traseologii a nástrojům použitým při zpracování dřeva, prezentaci metody umožňující kvalifikovaný odhad objemu použitého dřeva v různých obdobích a jednotlivých fázích těžby a zpracování rudy. Další analýzy jsou zaměřeny na rekonstrukci přírodního prostředí a možnosti datování archeologických nálezů. Vlhké důlní prostředí bylo příznivé pro uchování velkých vzorků dřeva pro dendrochronologické datování. V okamžiku publikace byly k dispozici pouze výsledky analýz dubových artefaktů. K experimentálnímu ověřování postupu zpracování zlatonosných rud došlo v letech 1998, 2001 a 2003. Autorka popisuje postup úpravy a zpracování rudy; každá výrobní fáze procesu je ilustrována názornými fotografiemi. Při odhadu potenciálu ložisek vycházela B. Cauuet z moderních metod geologického inženýrství.

Nové metody umožnily komplexněji zhodnotit těžbu a výrobu zlata v době laténské v této oblasti a popsat vývoj technologií od prospekce a lokalizace rudných ložisek po inovace umožňující těžbu ve větších hloubkách. Lépe se podařilo zrekonstruovat i každodenní život horníků a jejich hospodářského zázemí. Těžební aktivity doložené archeologickými a historickými prameny jsou nejvýznamnější složkou ekonomiky zdejších obyvatel. Výsledky mohou být cenné pro poznání ekonomických struktur doby laténské nejen v Limousin, ale ve všech oblastech laténské kultury, které dosud nebyly podrobeny detailnímu průzkumu, nebo kde se archeologické památky uchovávají v menší míře. Nálezy v Limousin byly např. impulzem k reviznímu průzkumu, jehož předběžné výsledky umožnily rumunskému geologovi Čálinu Tamašovi ztotožnit dosud odlišně interpretované zemní práce v okolí Bibracte s laténskou či gallořímskou těžbou zlata.

Přes nesporný přínos výsledky stále umožňují jen velmi nedostatečnou rekonstrukci ekonomicko-sociálních struktur v zmiňovaném období. Na autorčiny otázky ze závěru – „kdo řídil těžbu, kontroloval výrobu a oběh kovových výrobků?“ – neumožňují dostupné archeologické metody uspokojivě odpovědět. Textová část publikace je doplněna řadou fotografií, plánů, geologických map, map znázorňujících

strukturu osídlení, izometrických zobrazení vývoje dolů a slovníčkem odborných termínů. Kniha není vybavena cizojazyčným resumé, což poněkud ztěžuje její dostupnost pro nefrankofonní čtenáře, a chybí v ní podrobnější prezentace některých analýz, což je zjevně dáno popularizačním charakterem. Nízký počet podobných publikací a kvalitní zpracování knihy ji však i přes některé nedostatky činí inspirační pro další badatele.

Martina Veselá

#### Literatura

- Cauuet, B. 1991: L'exploitation de l'or en Limousin, des Galois aux Gallo-Romains, Annales du midi, Toulouse 103, n. 194, 149–181.
- 1994: Les mines d'or des Lemovices, *Archeologia* 306, 16–25.
- 1999: L'exploitation de l'or chez les Celtes. *Bibliothèque de Travail* n. 1107, 48.
- 2002: Les mines d'or de Saint-Yrieix-la-Perche. *Le Limousin, véritable Eldorado, Revue Historia – Dossier thématique* n. 77, 40–45.
- Cauuet, B. – Ancel, B. – Rico, Ch. – Tamaș, C. 2003: Ancient Mining Networks. The French Archaeological Mission 1990–2001, in: P. Damian ed., *Alburnus Maior I*, Bucharest, 469–531.

**Dějiny staveb 2006. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtiněch konané ve dnech 31. 3. – 2. 4. 2006.** Vydává Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum. *Plzeň 2006*. 237 str.

Tentokrát v obsahu sborníku nenajdeme v předcházejících svazcích pravidelně zastoupené studie o venkovské architektuře. Jen málo statí se týká městské zástavby, o mnoho více není ani příspěvků o opevněných sídlech. Zato se však můžeme seznámit s cennými výsledky průzkumů několika středověkých sakrálních staveb.

Pozoruhodné poznatky učinili J. Varhaník a J. Kyncl při dílčím ohledání chrámu sv. Prokopa v areálu strakonického hradu. První jmenovaný upozorňuje na indicie románské fáze, která předcházela stávajícímu chóru, jehož přesné zařazení do 90. let 13. stol. umožnila dendrodata neobvyklé zpevňující konstrukce (roštového charakteru) zdíva chórové věže. L. Zeman a J. Klsák výrazně posunuli poznání románsko-gotického kostela sv. Jakuba v Ostrově tím, že identifikovali stopy po zaniklé chórové věži, prvku, který udával vzezření více venkovským svatostánkům 13. stol. na Chebsku a Karlovarsku. T. Karel se spolu s V. Knollem zabývají mj.

kostelem v Dřenicí u Chebu, jenž byl na základě přítomnosti masivního románského ústupkového portálu dosud považován za v jádře raně středověkou stavbu. Kritické posouzení vztahu portálu k obvodovému zdivu ale prokázalo jeho druhotné osazení při barokní výstavbě lodi. Jiné doklady starobylého původu objektu postrádáme, což znejasňuje úsudek o provenienci portálu, který mohl být primárně užít v jiné lokalitě. *J. Skopec* detailně sleduje vývoj kostela sv. Gotharda v Brozanech nad Ohří před jeho výraznou pozdně gotickou přestavbou. Odlišil konstrukce dvou románských etap a detailně analyzuje dispozici a kolekci kamenických prvků boční raně gotické kaple. *T. Karel* prezentuje zjištění učiněná při celkové opravě věže kostela Panny Marie v Seči, drobné víscé v okr. Plzeň-jih. Na základě dendrodat lze tvrdit, že dotčený díl stavby byl jednorázově vyřezán krátce po roce 1540. K vybavení dvou pater patřila střílnová okénka s dodnes dochovanými příčlemi pro zaklesnutí hákovnic. Interiér posledního patra obemýká původní, intaktně dochovaná hrázdná konstrukce, zvnějšku chráněná obezdívkou.

Cenným mezioborovým přesahem se vyznačuje sdělení *K. Samojské* o možnostech a mezích místopisného studia městského prostředí. Autorka nabyла velkých zkušeností (v mnoha ohledech má jí širší platnost) při časově i metodicky náročném zkoumání písemnosti úřední povahy, které využila při rekonstrukci dějin pražských novoměstských domů seskupených v bloku, jenž přiléhá k dnešnímu nám. Republiky. Bezesporu jeden z nejzajímavějších příspěvků předložili *M. Hanzlíková*, *J. Veselý* a *E. Volfová*: seznamují se závěry průzkumu provedeného v průběhu demolice domu čp. 31 v Amalíně, lokalitě, jež je součástí osídlení bezprostředního okolí hradu Křivokláta. Ve hmotě pozoruhodného roubeného domu, jehož výstavbu určují dendrodata k r. 1714/1715, se uplatňovala půdorysně nezvyklá polygonální místnost, jejíž stěny byly zhotoveny z mnohem staršího materiálu, dendrodaty vročeného do r. 1504/1505. Chronologická nesourodost i neorganické včlenění roubeného polygonu do dispozice domu jsou pádnými argumenty k úvahám o odlišném prvotním účelu původně sedmibokého útvaru. Asi nevyslovíme odůvodněnější interpretaci, než jakou nastolili autoři (navedl je na ni T. Durdík), kteří roubený polygon považují za přenesenou konstrukci vysunutě vížky posilující původně obranu pozdně středověkých ochozů hradu Křivokláta. Několik obdobných objektů ostatně spatřujeme na vyobrazení hradu z roku 1643. Vyslovenému předpokladu nasvědčuje nejen půdorysná podobnost, ale i charakter štěrbinových otvorů s prudkými, do exteriéru skloněnými parapety, které lze logicky považovat za střílny,

jež sloužily k postřelování okolí z velké výšky. Podivný roubený objekt se prostřednictvím věrohodné interpretace stává bizarní ukázkou druhotného užití fortifikačního prvku při výstavbě obytného domu.

*Jan Kypita*

**H. Dobrzańska – V. Megaw – P. Poleska eds.: Celts on the margin. Studies in European cultural interaction, 7<sup>th</sup> century BC – 1<sup>st</sup> century AD. Dedicated to Zenon Woźniak.** Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences *Kraków* 2005. ISBN 83-908823-8-8. 211 str.

Zenon Woźniak je české a evropské odborné veřejnosti dobře znám jako badatel, učitel, autor a vydavatel, jehož zájmovou oblastí je hlavně pomezí laténských kultur v Polsku a jeho sousedství. Jubilejní sborník k jeho počtě se tedy týká tohoto tématu v co nejširším kontextu a poskytuje současný pohled badatelů z celé řady zemí na problematiku východního okraje střední Evropy v době železné. Přístupy 22 autorů k danému předmětu studia se přirozeně liší; jakkoli převládají spíše tradiční paradigmaty a metody studia (z hlediska historie, dějin umění, interpretace v etnickém smyslu), řada badatelů se snaží mnohostranně využívat archeologické prameny samy o sobě a integrovat výsledky přírodovědných a technických studií.

Teoretické otázky řeší vlastně jen jediný příspěvek (B. Arnold), zabývající se různými typy migrací, zejména z hlediska *gender-specific mobility*: např. exogenní artefakty počátku laténského období mohou být odrazem sňatků na velkou vzdálenost. S touto již vícekrát vyslovenou tezí je ostatně v souladu také přítomnost ženy patrně středomořského původu v hrobě LT D2 z Pelczysky v Malopolsku, zveřejněný v tomto sborníku (M. Rudnicki, s antropologickou analýzou K. Piaseckého). Řada autorů pojednává archeologické prameny s důrazem na jejich etnickou, či ještě spíše přímo kmenovou interpretaci (M. Dizdar – H. Potrebica: Slavonie; M. Babeş: skupina Poienesti-Lukaševka; M. Olędzki: kmeny Anartů a Anartophractů na horní Tise a Sanu), a obecně převažuje historický přístup, hodnotící archeologické nálezy na základě písemných pramenů (M. Guštin: severoadriatická oblast; P. Popović: jihových. Srbsko; N. Theodossiev: severozáp. Thrákie; J. Bouzek: Pistiros a invaze Keltů). Další příspěvky vycházejí ze samotné archeologické analýzy materiálu a dobře ukazují potřebu jeho hlubokého poznání. Zároveň předvádějí možnosti archeologické interpretace, ať jde o rituální kontext deponování laténských zbraní v horských oblastech (zbraně z Detvy: P. Sankot),

nebo o vybraný východohalštatský keramický typ (rohaté misky stupně Ha C: K. Tankó). Poznání produkce a distribuce zbraní a šperků zhotovených v laténském stylu v Thrákii vedlo k závěru o místní výrobě těchto předmětů a k odmítnutí dřívějších historicky založených tezí o jejich středoevropském původu (J. Emilov). Studium halštatského a laténského umění dochází v současnosti k umírněným závěrům co se týče přejímání cizích vzorů; demonstruje to jak příklad antropomorfních figurek, zpočátku inspirovaných z jihu, které jsou v době laténské provedeny ve vlastním stylu (O.-H. Frey), tak odmítnutí přímých skytských vlivů na laténské umění (V. Megaw). Naopak laténské prvky se shledávají až v severozáp. Příčernomoří v uměleckém projevu skupiny Petriki-Porogi (M. Treister). Vzájemné kontakty mezi střední a jihových. Evropou a specifika východní střední Evropy zviditelňují součásti oděvu a hliněný kantharos z Moravy (M. Čizrnář) nebo některé, zřejmě lokálně vyráběné typy skleněných náramků a maskovitých korálů (M. Karwowski). Typická malopolská tynická skupina, o jejíž poznání se zasloužil podstatnou měrou právě jubilatek, je předvedena na příkladu osídlení regionu v okolí Krakova (P. Poleska). Příspěvek patří zároveň k těm, které přibližují laténskou sídelní strukturu, ať již byla studována na území Horního Slezska v období LT B-C2/D1 (M. Bednarek), nebo v jihozáp. Transylvánii v prostoru skupiny Padea-Panagjurski Kolonii (A. Rustoiu). Disciplínu zkoumání pravěkých výrobních technik zastupuje ve sborníku pouze jeden příspěvek, zabývající se technologickým výzkumem „šedé“ laténské keramiky z Polska a prokazující v tomto případě kombinaci robení v ruce a točení na kruhu (H. Dobrzańska – J. Piekarczyk). Čtenář uvidí také přehled bádání o laténském období, zvláště týká-li se tak významného území, jakým tehdy bylo sev. Chorvatsko (N. Majnarić Pandžić).

Sborník přináší velmi široký vhled do současné archeologie středových. a jihových. Evropy. Seznamuje se současným stavem bádání o době železné na tomto území, s jeho dnešními přístupy a metodami; velmi užitečné jsou hojně bibliografické informace. Nepřekvapuje převážně tradiční pojetí archeologie (jak je tomu ostatně i v mnoha jiných částech Evropy), které se však v poslední době výrazně mění a vyvíjí. Sborník se sice zabývá samým okrajem laténské kultury, jak to uvádí jeho název, ale bohatství nových dat a významné závěry z nich vyplývající přesvědčují, že zdaleka nejde o archeologii marginální. Vydání publikace v anglickém jazyce jistě zvýší zájem evropské archeologické veřejnosti o toto kulturně bohaté, či spíše multikulturní, evropské území.

*Natalie Venclová*

**Jiří Fröhlich: Zlato na Prácheňsku. Kapitoly z historie těžby a zpracování zlata.** Prácheňské nakladatelství IRES *Písek* 2006. 96 str.

Není snad na světě jiného kovu, který by byl tolikrát skloňován ve všech pádech, kvůli němuž by se vedlo tolik válek a který by byl předmětem takových celospolečenských psychóz („horeček“), jakým je zlato. Již od pozdní doby kamenné provází tento kov lidstvo, aby mu sloužil jako surovina pro výrobu mimořádných šperků, ozdob či atributů moci, stejně jako drahocenné měřítko hodnot a platidlo. V mnoha oblastech je pravěké osídlení dáváno do souvislosti právě s výskytem jeho ložisek. Jedním z nich je i historické Prácheňsko, kde je zlato a jeho exploatace skutečným historickým fenoménem. Jemu je věnována nejnovější monografie Jiřího Fröhliche, shrnující autorovy celoživotní zkušenosti s touto problematikou.

Úhledná knížka, která je věnována dr. Jaroslavu Kudrnáčovi, zakladateli tzv. montánní archeologie v Čechách, zaujme na první pohled svou atraktivní obálkou. Za pozornost stojí ovšem i její obsah a styl – kniha je psána pro širší poučenou veřejnost; její přečtení tak nevyžaduje (jako v mnoha jiných případech) slovník cizích slov. V úvodu Fröhlich přináší základní charakteristiku zlata a zmiňuje jeho význam od pravěku do historických epoch. Zajímavou pasáž představuje kapitola o geografických a místních jménech odvozených od tohoto drahého kovu.

Vlastní obsah publikace je rozdělen podle jednotlivých zlatorudných revírů do šesti základních kapitol. První z nich je věnována zlatonosné Otavě a pozůstatkům po rýžovištích na jejích březích. Autor zmiňuje také novodobé pokusy o průmyslovou těžbu zlata z říčních náplav, stejně jako dnešní rýžovnické soutěže, které ostatně sám spolupřádá. Pro čtenáře, kteří by si chtěli vyzkoušet rýžování, přináší Fröhlich jednoduchý návod.

Nejobsáhlejší kapitola je věnována Kašperskohorskému revíru, kde se nacházejí nejvýše položená rýžoviště i zlatodoly Prácheňska. Další části knihy popisují doklady po získávání zlata v okolí Písku, Vodňan, na Prachaticku a v oblasti Blatenska. Čtenář se tak může podrobněji seznámit s nejvýznamnějšími archeologickými doklady hlubinné těžby (např. zlatodoly u Horské Kvildy, Křemelné, v Havírkách u Písku, na Kometě u Všeteče aj.) i povrchového rýžování zlata v podobě rýžovnických sejpů a výjimečně i rýžovnických splavů (Modlešovice). Daleko vzácnější jsou zlatorudní mlýny a další úpravny zlata, jak je archeologicky doloženo např. u Kašperských Hor či při Otavě v okolí Písku a Vrcovic. Autor neopomněl ani nejznámější jihočeský nález surového zlata u Křepic, který v roce 1927 vyvolal

skutečnou zlatou horečku. Poměrně podrobná pasáž seznamuje čtenáře s expozicí těžby a zpracování zlata v Prácheňském muzeu v Písku. Pro odlehčení je pak v knize zařazeno i několik pověstí o rýžovnících či o permonících. Text je doplněn bohatou obrazovou dokumentací terénních památek i archeologických situací a nálezů, stejně jako dobovými fotografiemi těžařů, plány štol, rýžovišť atd.

J. Fröhlich přináší komplexní pohled na jihočeské zlato, jeho získávání a využití nejen z pohledu archeologa, ale též historika, etnografa i turisty a ochránce přírody. Svým záběrem tak kniha překračuje regionální význam a jistě si najde své čtenáře nejen v jižních Čechách.

Ondřej Chvojka

**Petr Holodňák: Labyrintem žateckého pravěku.** Studie Regionálního muzea v Žatci sv. 5. *Žatec* 2006. 487 str. s 264 čb. a 15 bar. obr.

Vyšla zajímavě pojatá kniha věnovaná archeologii jednoho vybraného regionu, ve kterém autor jako záněcený odborník více než čtvrt století (od r. 1980) pracuje. Hned úvodem je nutno říci, že se obrací přístupným stylem a výběrem příběhů i příkladů především k širšímu okruhu laických zájemců o archeologii vybrané oblasti. Na druhé straně však připojený soupis archeologických nálezů z města a jeho okolí představuje důležitý pramenný fond i z ryze odborného hlediska. Rozsáhlý kartografický, kresebný a fotografický doprovod přibližuje pozoruhodné množství nálezů, v několika případech unikátního rázu v rámci středoevropského prostředí.

Úvod je věnován historii archeologických objevů od prvních zpráv v 18. a 19. století. Odhalení některých pozoruhodných nálezů z katastru města v průběhu 20. stol. je podáno v několika příbězích, které zaujmou čtenáře způsobem podání postupu výzkumů a často neobvyklých okolností provázejících jednotlivé nálezy. Autor vzpomíná i na osobní účast místních sběratelů a muzejníků. Následuje „malý atlas nálezů na katastru Žatce“, který registruje celkem 22 menších územních celků. V jejich rámci je pak včetně okolností výzkumu, kulturního zařazení a datování stručně a přehledně předvedeno více než 200 souborů, lokalizovaných souřadnicemi na mapě 1 : 10 000. Není opomenuto ani dalších 44 nálezů s určením do katastru města Žatce, u kterých však chybí bližší specifikace místa nálezů. Připomenuty jsou prameny i místa uložení.

Čtvrtá kapitola „Pravěkým Žateckem krok za krokem“ má podtitul „Archeologický atlas pravěku 84 obcí v okruhu asi do deseti kilometrů od Žatce“ a zaujímá největší část knihy (246 str.). Výklad o ob-

jevech v jednotlivých lokalitách je pojat opět spíše epicky, se snahou zaujmout lokální patrioty zasvěceným komentářem o jejich významu. Tato kapitola má početnou převážně kresebnou dokumentaci, zařazenou v textu. Prezentuje autorovu velikou výzkumnou terénní aktivitu, i když v této části knihy jsou uváděny pouze písemné prameny.

Jelikož byl zvolen abecední seznam lokalit, nikoli chronologické řazení, doplnil autor velmi vhodně své dílo pátou kapitolou nazvanou „Encyklopedický přehled archeologických období a kultur na Žatecku“. Čtenář zde najde obecnou charakteristiku jednotlivých úseků pravěku s odkazy na příslušná žatecká naleziště, o kterých je psáno výše. Knihu uzavírá „Galerie těch, kteří se zasloužili o poznávání nejstarší minulosti Žatecka“ a vtipných „Dvacet archeologických Nej... žateckého pravěku“. Zde si čtenář zrekapituluje, jaký byl největší zlatý poklad, největší bronzový poklad, nejstarší použití železa, největší souvisle prozkoumaná plocha s nálezy, předměty importované z největší dálky, největší počet hrobů v jedné lokalitě nebo nejstarší doložený dopravní prostředek.

V poslední době se objevuje více tematicky podobně zaměřených děl, ale často jsou zvládnuty větším kolektivem. Kniha Petra Holodňáka ukazuje, jak je autor srostlý se svým pracovním regionem a všestranně poučený. Jeho vlastní archeologický přínos je markantní, ačkoli jej autor nijak nezdůrazňuje, spíše naopak.

Karla Motyková

**Libor Jan: Václav II. a struktury panovnické moci.** Matice moravská Brno 2006. ISBN 80-86488-27-6. 300 str.

Když v letech 1917 a 1919 tehdejší čtyřicátník Josef Šusta vydal svoje *Dvě knihy českých dějin*, věnované proměně české společnosti na přelomu 13. a 14. stol., získala naše historická věda i kultura jedinečné dílo, jehož podmanivá síla se nevytratila ani po dlouhé řadě desetiletí. Leckdo z nás, z dalších a dalších pokolení mediivistů, *Dvěma knihami* znova a znova listoval, aby se (občas s trochou vlastní beznaděje) skláněl před autorovou důvěrnou znalostí přelomové doby a před stěží dostižnou schopností výkladu. Obrovitý *Kus středověké historie našeho kraje* (jak zní jeden z podtitulů), ať už podle politické konstelace citován či necitován, ovlivňoval další a další historické koncepty. Každé historické dílo, brilantní nebo nebrilantní, však zůstává spojeno s dobou svého vzniku, nejen s jejími poznávacími možnostmi, ale také s jejími samozřejmě vžitými představami a názory.



Libor Jan ke *Dvěma knihám* přistoupil v neobyčejně soustředěném doslovu, jímž díky šťastnému editorskému nápadu opatřil reprint vydaný v Argu v roce 2002. Na 26 stranách se po svém a za sebe vyrovnává s dílem velkého historika a v náčrtu podává leccos z toho, co mnohem důkladněji rozebírá v knize z roku 2006. Citlivě vnímá nesporné hodnoty Šustova díla, jeho základní teze ale podrobuje revizi, při níž na úctu a respekt příliš nedbá. Zmíněný doslov jsme mohli chápat jako doklad schopnosti vstoupit do problematiky doby Václava II. a směřovat k nově koncipované syntéze. K dlouhodobě vytvářenému věcnému základu ovšem v první řadě patří Janova kniha *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy* (Brno 2000). A teprve ve zpětném pohledu úplněji porozumíme těm Janovým tezím, které tu a tam zazněly v dílčí podobě. Příkladem může být recenze knihy J. Kejře o vzniku městského zřízení v českých zemích (od T. Borovského a L. Jana), z níž vyčníval nepříliš artikulovaný důraz na význam viliků, jakož i úřadu podkomořího. Všechny tyto bibliografické položky se stávají stopami na cestě k syntéze. Jejich řada zatím vrcholí knihou *Václav II. a struktury panovnické moci*.

Obsah tvoří tři vlastně samostatné kapitoly: Panovnická doména (11–75), Stříbro a počátky nové mince (77–160), Panovník a šlechta ve vrcholné přemyslovské monarchii (161–253). Šetření, které L. Jan předkládá, vede ke značně autonomní konstrukci, odlišné (a autorem až vehementně odlišované) od toho pojetí, jež se u nás postupně stabilizovalo od 70. a 80. let 20. století. Hned na začátku se ovšem L. Jan potýká s tradicí ještě mnohem úctyhodnější, zakotvenou právě ve *Dvou knihách*. Odmítá totiž představu o rozdělení moci, které měl iniciovat a teoreticky koncipovat samotný král Václav II. a jež mělo spočívat v rozdvojení mezi *dominium generale* a *dominium speciale*. Pro tento dosud jednomyslně přijímaný koncept totiž nenachází v pramenech oporu. Nadto upozorňuje i na nemyslitelnou kolizi s charismatickým pojetím královské hodnosti. Výklad, který L. Jan předkládá, zachází s královskou doménou (zahrnující královská města, kláštery panovnického založení, vilikace všeho druhu, důlní revíry), považovanou za integrální součást nepochybnitelné královské moci *nad celou zemí*. Vžitě klíše o králově rezignaci na obecné panování (vynucené svárem monarchie s oligarchií) nahrazuje věcnější představa blízká poměrům známým z dalších zemí středověké Evropy.

V první z hlavních kapitol se dostane na ocenění vilikací a viliků, jejichž působnost L. Jan spojuje se správou vlastní královské domény. Diskusi obrácené tímto směrem připadá značný význam, míří totiž

ke konkrétním mechanismům uplatňování panovnické moci. L. Jan soudí, že „systém vilikací se na celém území Čech a Moravy vyvíjel nepochybně již od 12. století (ne-li dříve)“ (s. 36). Otázkou však zůstává, jak pokročit v odhalování *provazního významu* uvažovaného systému. Jeho bezpochyby proměnlivá podstata se totiž při nedostatku výmluvnějších písemných dokladů asi vymyká i historické sémantice, odhalující proměny sémantického pole dlouhodobě užívaných slov. Skutečný dosah tohoto přístupu by ale dokázala ověřit teprve odpovídající analýza.

Zájem o *funkce a fungování* panovnické moci (o „struktury“) ovládá i obsáhlejší kapitolu o stříbře a o mincovní reformě Václava II. Zde L. Jan předkládá výklad zahrnující mj. nástin správy mince a provozu mincovních dílen. Zabývá se rovněž povinnostmi mincmistrů, ale i jistými a méně jistými stopami, které zanechali *socii de Florentia*. Hledání těchto stop ostatně věnoval značné úsilí. Některými otázkami řešenými v této kapitole se už L. Jan zabýval v dílčích publikacích, jimiž se podílel i na pozoruhodné diskusi vedené spolu s Jiřím Doleželem a Tomášem Velímským.

Kapitolu o panovníkovi a šlechtě zahajuje oddíl o „hradech na vrcholcích hor“, které napomáhaly strukturálnímu přetváření společnosti. „Hlásaly totiž do světa kolem sebe: Jsem zde, já a můj pán. Zde je naše síla.“ Následující text se zabývá hodnocením středověké transformace, při jejímž výkladu sice jednoznačně a výslovně oceňuje význam 13. století (např. s. 166–167), nezachází ale s pevně danými a kontrastně vymezenými etapami. Upozorňuje na starší kořeny posuzovaných jevů a zdůrazňuje váhu dějinné kontinuity. V důsledcích se rozchází s výklady o úřednickém vše postupujícím státu 11.–12. stol. a o jeho následné „privatizaci“, o „státu nestátu“ atd. Tato třetí část knihy L. Jana ale nabírá až příliš svižné tempo, její výklad by vzhledem k třaskavosti posuzovaných otázek zasluhoval důkladnější a promyšlenější argumentaci. Snad každý z rychle otevíraných problémů čeká na samostatnou kapitolu (jedna z nich by třeba měla ověřit únosnost představy o „quasilenním zřízení“). Bezpochyby největší a vše další předurčující téma se ale týká poměru dějinné kontinuity a diskontinuity. Nespočívá snad v mechanickém přetlačování dvou krajních přístupů, ale v důrazu na to, co nás doučila antropologie: v každé transformující se sociální skutečnosti se zcela nutně a přirozeně prolíná diskontinuita s kontinuitou. Jednoduchá určení proto nikam nevedou. V tomto propletení zároveň není třeba pochybovat o dávné pravdě, kterou učebnicově rozvedl R. Koselleck: „kontinuita slov ještě sama o sobě nesvědčí o skutečné kontinuitě jevů“.



Kniha *Václav II. a struktury panovnické moci* se vyznačuje až úporným hledáním vlastního přístupu ke středověké skutečnosti. Nutně a samozřejmě se nevyhýbá diskusi, k jejímuž pokračování zároveň nabízí řadu přímých i nepřímých podnětů. Můžeme jen doufat, že i u nás rozvíjející se diskuse bude přinášet důkladnější argumentaci. Nová kniha Libora Jana je i dalším kusem cesty k monografii o Václavu II. a jeho době. Nejen pevný pohled, který nám autor uštěďruje ze záložky své nejnovější knihy, potvrzuje, že ke stanovenému cíli dospěje.

jk

**Jan Jelínek: Střecha nad hlavou. Kořeny nejstarší architektury a bydlení.** VUTIUM – Nakladatelství Vysokého učení technického v Brně, Brno 2006. ISBN: 80-214-2367-6. 464 s.

Výpravná, technicky náročná a po grafické stránce mimořádně zdařilá kniha vyšla dva roky po smrti svého autora – uznávaného antropologa a muzeologa, známého mj. založením brněnského Ústavu Anthropos. Na dokončení publikace a její přípravě do tisku mají zásluhu zejména dlouholetá autorova spolupracovnice Alena Mizerová jako redaktorka a Jiří A. Svoboda jako vědecký redaktor. Podle vlastních slov autora byl prvotním podnětem k napsání knihy zájem o pravěké a vůbec „primitivní architektonické formy“ ze strany studentů a učitelů architektury brněnské techniky. Systematicky zpracované dějiny této architektury tvoří kostru publikace. Na ní se nabalují četné archeologické a kulturně antropologické poznámky, které tvoří mimořádně čtivé, svérázně pojaté a inspirativní exkurzy k nejzávažnějším kapitolám světových dějin pravěku. Je jednoznačným kladem publikace, že se zcela programově vyhýbá notoricky známým tématům klasicky pojatých výkladů dějin architektury, zejména vyspělé staroegyptské a mezopotámské monumentální stavební tradici.

Mimořádně scestovalý autor zná z autopsie způsob života a bydlení mnoha současných „primitivních“ společností. Druhá část knihy je věnována právě jim. Také zde je nesporným kladem rezignace na vyčerpávající dílo encyklopedického ražení. Jedná se o subjektivní výběr těch kulturních okruhů a tradic, které autor osobně zná a rozumí jim. Obě části knihy – můžeme je nazvat archeologickou a kulturně antropologickou – jsou vzájemně organicky propojené. Šťastné propojení obou pohledů na věc spolu s nekomplikovaným jazykem dodává publikaci mimořádnou svěžest a věrohodnost. Autorovo poznání je široké, svérázné, živé, a takový je i jeho pohled na minulost. Z téhož důvodu působí věrohodně i Jelín-

kův častý psychologismus při výkladu pravěkých dějin a architektonických forem. K popisu mnoha závažných jevů v dějinách architektury a bydlení neváhá použít taková vysvětlení, jako je „potřeba změny“, „potřeba sebezprezentace“, nebo „potřeba rituálně zajištěného prostoru“. Snad jedině moderní obyvatelé Západu si mohou vážně představovat, že jsou ovlivňováni pouze materiálními (tzv. „reálnými“) potřebami a tlaky. Kdo měl možnost nahlédnout mezi současné „primitivy“, dobře ví, o čem je řeč. Za jakési krédo autora můžeme považovat odstavec na samém konci první kapitoly: *A tak povědomí o tom, jak a proč si člověk budoval přibytky pro sebe i pro nadpřirozený svět, ve který věřil, je jedním z předpokladů k pochopení některých našich dnešních potřeb, skutečných i vykonstruovaných* (s. 32). Hned vedle autor uvádí: *Někdy je pro nás až neuvěřitelné, kolik energie dokázali lidé investovat do neracionálních (pro nás dnes neracionálních, tehdy však zcela racionálních) staveb různých obydlí pro nadpřirozené bytosti, svatostánek, obětíšť a podobných staveb. Tu si s překvapením uvědomíme, že tato tendenci si donedávna uchovala i naše moderní společnost* (s. 32). K tomu bych rád dodal: Proč donedávna? Nepatří snad do stejné kategorie jevů monumentální sídla veřejných institucí, vlivných firem, sportovní stadiony apod.? Také tyto stavby a instituce mají v dnešní společnosti svůj nezastupitelný rituální význam, který není zmenšen dokonce ani faktem, že si ho ve svém jednostranně racionalistickém zaměření nejsme vědomi. O kolik víc energie muselo být do podobných činností investováno v situaci, kdy byl svět duchů zakoušen naléhavě a zcela bezprostředně!

Podle autora můžeme o počátcích architektury hovořit již v době před 30 tisíci lety, v mladém paleolitu. Proto je tomuto období věnována detailní pozornost. Za zvláště cenný považuji podrobný referát o gravettských lokalitách Ukrajiny a evropského Ruska i Sibiře, ve světové literatuře neprávem opomíjených (očividně kvůli jazykové bariéře). Inspirativní jsou na tomto místě autorovy četné poznámky k otázce vztahu mezi lovcetvím a mrchožroutstvím (*scavenging*) nejen v mladém paleolitu (nakupeniny mamutích kostí), ale už v paleolitu starém a středním. Ve světle archeologických nálezů (např. známých, možná až 350 000 let starých dřevěných oštěpů ze Schöningenu) se autor jednoznačně kloní k představě aktivního lovu, ovšem s tou poznámkou, že se člověk jistě nebránil ani nalezeným čerstvým mršinám smrtelně zraněných nebo dravci skolených zvířat.

Následuje kapitola o posledních lovcích a prvních zemědělcích. Vzhledem k malému počtu do-

chovaných zbytků architektury je mezolitickému období věnována jen letmá pozornost (západosibiřská lokalita Geologičeskoje III, známý Lepenski Vir v Železných vrstech a severoirský Mt. Sandel). Nejstaršímu neolitu je věnována samostatná kapitola, podrobný je popis situace v oblasti Sahary a pochopitelně na Blízkém východě. Nás ovšem bude nejvíce zajímat pohled do střední Evropy. Zde mj. najdeme zajímavou kritiku názoru o předovýchodním vlivu na středoevropský neolit, vedenou opět z pozice, kterou bych snad nazval pozicí zdravého rozumu, nikoliv však selského: ... *je jasné, že jihovýchodní Evropa (Thesálie, Bulharsko) byla kulturním vývojem Blízkého východu silně zasažena. Je však třeba ihned říci, že tato souvislost byla v minulosti a často je až dodnes přeceněna tradičními archeologickými pohledy, včetně migračních teorií. ... Prostý fakt, že dřevěná architektura evropského neolitu, sahající od Rumunska a Ukrajiny na východě až po Rýn a po Brusel na západě, je zcela odlišná od sídlišť s charakteristickými telly (na Blízkém a středním východě), znamená zcela nepochybně odlišnou ekologii, ekonomii, a tedy odlišný vývoj kulturních tradic* (s. 130). V této souvislosti, ale i v mnoha souvislostech dalších, se objevuje autorova představa *mozaikovitého kulturního vývoje*. Pokud jsem správně porozuměl, jde o polemiku s dříve oblíbenou archeologickou „vlivologií“. Podle autora jsou inovace často výsledkem přímého působení mnoha faktorů kulturních, psychologických a faktorů prostředí, které autonomně generují konkrétní adaptace, a to nezávisle na reálném přenosu idejí mezi populacemi. Přírodovědci je rozdíl mezi oběma jevy znám v podobě evolučně-biologických pojmů *homologická struktura* (např. noha suchozemského savce a ploutev velryby, která se z nohy přímo vyvinula) a *analogická struktura* (např. ona velrybí ploutev *versus* ploutev rybi, obě vzniklé na sobě nezávisle z jiných anatomických komponent, a přesto plnící stejnou funkci i v posledku stejně vypadající).

Závěrečná a zvláště obsáhlá kapitola první, archeologické části knihy je věnována kultovní a monumentální architektuře, zejména v západní a jižní Evropě – rondelům, dolmenům, menhirům, strukturám typu *henge* atd. K ní těžko co dodat. Je reprezentativním výběrem francouzských a ostrovních (anglických i irských) lokalit, opět s mimořádně bohatým ilustračním materiálem. Zajímavé jsou paralely vedoucí k saharským a kavkazským dolmenům nebo k jihosibiřským kurganům s pohřebními stélami. (Opět příklad *mozaikovitého vývoje*?)

Jak už bylo řečeno, druhá část knihy (resp. třetí kapitola – „Mizející svět“) má charakter nesoustavného, avšak o to více prožitého výkladu o životě

lovecko-sběračských a nomádských etnik žijících dodnes, nebo aspoň do nedávné doby, v některých částech světa. Všude najdeme výslovné nebo tiché poukazy k archeologicky zachyceným jevům. Těžko vybrat alespoň ty nejzávažnější. Vezměme např. detailní exkurz o životě a lovu divokých sobů (s. 278–280). Inspirující možné paralely k paleolitickým technikám lovu a zacházení s těmito zvířaty zde najdeme v každém odstavci. Ve třetí kapitole je shromážděno veliké množství vlastních autorových postřehů a opravdu unikátního obrazového materiálu ilustrujícího život Eskymáků a Aleutů, Sámů, sibiřských lovců a pastevců sobů, severoamerických Indiánů, domorodých Australanů, Křováků, Pygmejů nebo nomádů Sahary a Iránské oblasti. Vše opět s ohledem na způsoby bydlení a užitě architektonické formy, ovšem znovu v širokém autorově pojetí, živě a bez ostrého vymezení jevů či umělé, školské systematizace. Ostatně v celém díle nenajdeme jedinou definici. Pojmy se tu jaksi definují samy a přirozeně ze svých četných kontextů.

Petr Pokorný

**Jan Klápště: Proměna českých zemí ve středověku.** Nakladatelství Lidové noviny Praha 2005. ISBN 80-7106-175-1. 626 str.

Není divu, že nová kniha Jana Klápště nebudí horlivou recenzní aktivitu. Komplexnost, hloubka a originalita nebývají tím pravým podnětem k ostřejší kritice pera. Tlustý svazek se ale stane „povinnou“ položkou soupisů literatury prací o raném a vrcholném středověku. Shromažďuje jednak aktualizované verze textů, které jsme (my, archeologové) mohli číst již dříve roztroušeně na nejrůznějších místech, jednak texty nové, často prozrazující na autora „se stálou adresou“ nečekané (i fyzické!) výpravy do oblastí vzdálenějších, a i blízkých, leč řazení do obecnějších souvislostí dosud unikajících.

Celku se poněkud vymykají úvodní a závěrečná kapitola, každá o dvou podkapitolách. Úvodní má zřejmě vytvářet představu o obecných středoevropských souvislostech a někdejší pozici českých zemí v nich; snad hned první věta operující s „návratem do Evropy“ nesvědčí víc o prahnutí po zařazení než o sebevědomí spoluúčasti. Poslední kapitola, směřující k propojení výsledků výzkumu středověkých vsí a měst, připomíná fragment záměru: nevyšel-li, pak nejen v důsledku mapování poznávacích možností na předcházejících stranách, ale i „celostátního“ krachu ještě celkem nedávno očekávaného rozvoje tohoto tématu. I důkladné studium tří ústředních obsáhlých kapitol, tvořících jádro knihy, zůstane pro pozorného čtenáře projektem na řadu let.

Jednoznačně nejoriginálnější kapitola nese název „Proměny moci mocných“. Časově zahrnuje dobu od „Velkomoravských počátků“ („počátky“ se ovšem týkají spíš časového záběru knihy, resp. pramenů, než pojednávaného fenoménu) k budování tvrzí ve vrcholném středověku. Netřeba zdůrazňovat, že již tato koncepce se vzdaluje dosavadním dílčím přístupům. Nejen že by kapitola sama vystačila na zásadní knihu; zavádí nás od oblastí, jíž se Jan Klápště ve svých publikacích dosud věnoval spíš okrajově. Snad právě proto jí nyní knihu začíná; otázka hybatele dějů patří k těm, jež se otvírají až při sledování jejich projevů, bez jejího řešení však zůstaneme u pověstného „kamínku do mozaiky“, která nikdy nebude složena. Zcela převážně zde sledujeme nové, neřku-li novátorské, navzájem sice nespojité (jejich obsah a přínos je proto obtížné shrnout do celkové charakteristiky), kontextem však spojené „kapitoly“ z poznávání počátků (i konců) středověké nobility.

Ve třetí kapitole jakoby autor symbolicky uzavíral etapu bádání 60.-80. let o raně středověké vsi, k níž poslední léta máloco přinesla. Výklad o proměnách venkovského osídlení klade do saských a slezských souvislostí, které důkladně rozebírá nejen v archeologickém či historickém, ale i právním či technologicko-inovačním kontextu. Odkázán na archeologické prameny, resp. publikace a interpretace, poskytuje prostor i desítky let tradovaným představám. Občas se tak v knize vyrovnává s tématy, která odezněla před drahnou dobou a ve ztracenu je jim lépe. Čtenář pak obtížně rozpoznává, co bylo klišé už před třiceti lety, a co ještě ne (vnitřní kolonizace?, domácí předpoklady změn 13. stol.?). Jistoty dob autorova mládí dnes neplatí, nezdá se ale, že by mu to příliš vadilo: vždyt poznání v knize posouvá především tam, kde není závislý na archeologických výkladech a kde může využít své interpretace písemných pramenů opřené o bezvadnou orientaci v tématu. Něco z hmotného charakteru pramenů však v knize jakoby zůstalo: z mrtvých jmen se stávají plastické postavy, z bodů v mapě konkrétní polnosti. Čtenář si tak ani nevšimne, kterak archeologie přišla o iluze.

Kapitolu „Dlouhá cesta do města“ zahajují „Počátky výrobní specializace“, začínající hutněním železa u Želechovic u Uničova a v Olomučanech asi v 8. století, a končí „Život v jednom domě, v jednom městě“. Autorova cesta od hutníků pracujících v nám zcela neznámých, jistě však velice tuhých společensko-právních, či spíše majetkových vazbách až do ulic středověkého města by ale byla skutečně předlouhá. I dnes v industrializaci nezasazených krajích zůstává specializace v rámci nezemědělské výroby jen příležitostnou realizací, na níž obživa nezávisí

(a vzhledem k obvykle nízké kvalitě výrobků, hraničící s použitelností, ani záviset nemůže). Směnu (a poplatky z ní plynoucí) jako rozhodující faktor pro utváření městského zřízení v českých zemích přes řadu jemu známých dobových zpráv (na rozdíl od dokladů nezemědělské výroby ve městech 13. stol.), odmítal pěkně zčerstva v 50. letech už F. Graus. Argumenty tehdy nepotřeboval, přesto dobově podmíněná koncepce zůstává pro své vrstevníky kupodivu stále zajímavá. Jan Klápště aktuálně polemizuje s modelem (ze 60. let) služebné organizace „specialistů“ při raně středověkých hradech. S pozorností věnovanou topografickým aspektům postihuje na příkladu vybraných aglomerací i menších lokalit společenský vývoj, aby v závěru knihy vstoupil na důvěrně známou půdu nejstarších měst. Vést tlustou čáru, kdysi plynoucí z dobově podmíněného chápání památkové hodnoty, mezi pražskými relikty domů z kvádrů a domů z dřeva dnes už patrně není nutné; výběr konstrukce ovlivňovaly spíš možnosti stavebníka než funkce budovy a rozlohou si relikty dřevěných domů ze Starého i Nového Města s těmi kamennými nezdají.

Zdánlivě již uzavřené kapitoly o počátcích šlechty, středověké venkově, pracovních postupech, materiálech atd. nacházejí překvapivě naplnění ve „velkých“ dějinách, resp. v líčení cest formování společenských mechanismů a státní moci. Jistěže schází řada témat, a hlavně propojení jednotlivých složek. Čtenář by mohl usoudit, že Proměnou ve středověku neprošla církev, panovnické prostředí ad. Autorovým cílem ale podle všeho nebyl další pokus o vykreslení (vždy nutně fiktivního) celku v plné šíři teoretických témat, nýbrž kritické zhodnocení dostupných pramenů týkajících se předmětu zájmu. Jejich výpověď je tu bohatší, tu skromnější – a k něčemu také žádá. Právě v čerpání výpovědních možností pramenů autor zachází až na hranice, když se mu daří i na všeobecně známém materiálu odhalovat souvislosti po přečtení knihy náhle jasně, doposud však netušené. K soudům svých současníků je kritický o poznání méně než k pramenům, nepochybně v důvěře, že každý z nás pracuje tak odpovědně jako on sám.

Pečlivou výbavu odkazy a poznámkovým aparátem, jíž náleží místo pod čarou, bohužel redakce NLN, jak je v elitní řadě České dějiny zvykem, proměnila navzdory půltisícileté tradici knižtisku v nepřehlednou změť na konci knihy. Jinak záslužný rejstřík ignoruje poznámky, v nichž se ovšem skrývá mnoho podstatného, a ztrácí tím smysl. Po svém se redakce postarala i o bohatý obrazový doprovod, jehož nenápadné komentáře, mnohdy lépe než co jiného svědčící o reáliích v textu jinak těžko při-

blížitelných, odtrhla na poslední stránky knihy. K tradičním odvážným inovacím této řady (např. v popiskách důsledné mazání tečky, jinde obvykle ukončující větu) nyní přibýlo seznání zbytečnosti vysvětlivek původně doprovázejících převzaté obrázky (asi nejcitelněji na str. 172).

Na rozdíl od řady knih srovnatelného objemu se v literárně vytříbené publikaci Jana Klápště, umně balancujícího na hraně popularizace a specializace, nejedná o neslaný nemastný souhrn dosavadních poznatků a názorů vypolstrovaný bibliografickými soupisy. Na hony je vzdálená i množícím se spisům o průzkumných metodách, v nichž se autoři obracejí leda ke spoluautorům, za pramalého zájmu veřejnosti. Předmětem knihy J. Klápště je minulost, nikoli rafinované návody, jak o ní bádát, a proto také hned tak nezesťárne. Jde o živoucí badatelský příběh, zápas argumentů, řešících pro historiky často okrajové, pro život středověkého člověka ale klíčové jevy. Tak se historické fresky, v nichž dominují silné kontury a zanikají detaily, netvoří. A my máme díky tomu možnost užívat čtivý konvolut studií opíraných o konkrétní prameny – na pevném základě, v širokém horizontu a s vtipným nadhledem – a pojených monumentálním konceptem, kterému se tak hezky věří.

*mj*

**M. Lička – M. Lutovský: Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995.** Mit Beiträgen von J. Beneš, M. Dobisíková, V. Jankovská, V. Ložek, V. Matoušek, K. Sklenář, M. Slabina und P. Velemínský. *Fontes Archaeologici Pragenses*, Volumen 31. *Pragae* 2006. ISBN 80-7036-209-X. 112 str. s 67 obr. a 22 tab.

V práci jsou publikovány jednak výsledky předstihového archeologického výzkumu vyvolaného výstavbou dálnice D8 z Prahy do Drážďan na katastru obce Vepřek, jednak nálezy z několika záchranných akcí na katastru obce Nová Ves. Na výzkumech se podíleli především pracovníci Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze a je chvályhodné, že získané poznatky a nálezy se dočkaly brzké publikace. Za zmínku také stojí, že některé nálezy z výzkumu ve Vepřku mohla veřejnost shlédnout na výstavě v Městském muzeu Kralupech n. Vlt. již na podzim roku 1993 a bližší informace získat v knížce „Vepřek. Archeologický výzkum na Kralupsku“ (viz AR 46 1994, 341–342).

Široké spektrum nálezů učiněných od konce 18. stol. až do současnosti z katastru obou obcí (Vepřek a Nová Ves) zpracoval K. Sklenář (9–17).

Některé z nich, např. únětické kostrové pohřby dětí v zásobnicích „vepřeckého typu“ nebo šest odlévacích forem z pozdní doby bronzové (Ha B3), jsou v literatuře dosud často zmiňovány.

Na zpracování výzkumu ve Vepřku se podílelo několik autorů (M. Lička, M. Lutovský, V. Matoušek, M. Slabina: 18–79) ve spolupráci s J. Benešem (určení zvířecích kostí), M. Dobisíkovou a P. Velemínským (antropologický materiál z pohřebiště kultury únětické), V. Jankovskou (palynologie) a V. Ložkem (malakozoologie).

Záchranný výzkum (asi 150 m na JZ od obce Vepřek) byl proveden na ploše 130 x 40 m. Doloženo je osídlení z období LnK – stupeň IIIB (jámy, část dlouhého domu – délka zach. části 18,5 m, šířka 6 m, orientace S–J) a ze staršího období StK. Starší doba bronzová je v lokalitě zastoupena typickým pohřebištěm (35 hrobů s 52 kostrovými pohřby) z mladšího období únětické kultury s obvyklou úpravou hrobové jámy (kamenné konstrukce), orientací pohřbů (J–S, skrčená poloha na pravém boku) a výbavou (malé keramické tvary, br. jehlice, vlasové ozdoby, jantar). Převažovaly pohřby individuální, doloženo je jak současné uložení dvou jedinců, tak pohřbívání postupné. Jeden hrob (386) obsahoval pozůstatky 9 jedinců; prázdná kamenná skříňka (hrob 111) je považována za kenotaf. Za zmínku stojí pohřeb novorozeněte v zásobnici „vepřeckého typu“ (s reparačními otvory) překryté mísou (hrob 15A). Nádoba obsahovala také zlomek škeble a dvě ovčí kosti. Při proplavování obsahu nádoby se našlo téměř 1400 ulit malých šneků (zjištěny 2 druhy o velikosti do 3 mm); jejich přítomnost zůstává nevysvětlena. Prostorový vztah mezi dříve a dnes prozkoumanými únětickými hroby nelze stanovit. Z 52 kosterných pozůstatků se podařilo určit 8 mužů, 7 žen, 16 zůstalo neurčených, 21 patřilo nedospělým jedincům. Antropologický rozbor se kromě demografických dat zabývá sexuálním dimorfismem, zdravotním stavem, stopami po pracovním zatížení a anatomickými zvláštnostmi pohřbených. K jihových. části pohřebiště se přimyká plocha upravená ze žlutky (10 x 10 m, mocnost 10 až 20 cm), místy se stopami žáru. Tuto plochu, kterou pohřebiště respektuje, datuje větševská keramika.

V lokalitě bylo podle publikace z roku 1993 dále prozkoumáno na 150 jam knovízských a asi 10 jam štítarských – tento soubor není do zde referovaného svazku Fontes pojat. Nové poznatky přináší palynologický příspěvek V. Jankovské (74–75). Celkem bylo zpracováno 9 vzorků (2 únětické a 7 knovízských). Analyzovaný soubor lze považovat za autochtonní (tj. nepřemístěný sem větrem, splachy apod.). Rozdílly ve skladbě pylového spekt-



ra únětického a knovízského se neprojevíly. Nálezy pylu obilovin a polních plevelů svědčí o zemědělském obdělávání odlesněné krajiny. Tato pozorování potvrzuje i malakozoologický rozbor *V. Ložka* (75–79). Fauna měkkýšů svědčí o tom, že krajina v únětickém a knovízském období měla stepní ráz – byla bezlesá, suchá a teplá.

Druhá část publikace (80–107) je věnována nálezům ze záchranných výzkumů z několika poloh na katastru obce Nová Ves. V poloze 4 (výzkum v r. 1994) se podařilo prozkoumat jámu z mladšího stupně StK a část jámy s mazanicí, zvířecími kostmi (pes, tur), opálenými kameny, zlomky drtelid a s bohatým keramickým materiálem z mladšího období TRB (salzmündský stupeň). Překvapivé jsou dva zlomky válcovitých závaží (Abb. 59: 5, Taf. XX: 3, 4), které silně připomínají závaží únětická. Jáma sídlištního charakteru byla použita k uložení kostrového pohřbu ženy (skrčená poloha na pravém boku, hlavou k Z). Z polohy 5 (výzkum v r. 1995) jsou registrovány tři jámy sídlištního charakteru, které podle nevelkého množství keramického materiálu rámcově patří TRB. Jeden objekt je jordanovský (s většími částmi dvou nádob navozuje myšlenku, že mohlo jít o hrob) a další obsahoval kostrový pohřeb ženy (skrčená poloha na levém boku, orientace V–Z) s malým počtem drobných střepů, které umožňují jen rámcové datování („TRB, eventuell Kugelamp-horenkultur?“). Antropologický materiál z Nové Vsi zpracovala *M. Dobšíková* (104–106), zvířecí kosti určil *J. Beneš* (106–107). Spis je zakončen závěrem (108–109) a soupisem literatury (110–111).

Je nepochybné, že nový a dobře adjustovaný materiál odborná veřejnost přivítá.

Václav Moucha

**R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl edd.: Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice 2006.** ISBN: 80-85031-88-X. 405 str., 9 obr. příloh.

Je velmi záslužné, že v hlavních východočeských muzeích, Muzeu východních Čech v Hradci Králové a Východočeském muzeu v Pardubicích, vznikl nápad poctit nestora východočeské archeologie Víta Vokolka narozeninovým sborníkem. Myšlenka editorů se setkala s vřelým ohlasem, o čemž svědčí 34 článků od archeologů nejen z východních Čech: *J. Sláma*: Vít, 25–30. *R. Bláha*: Nové poznatky o raně středověkém opevnění Hradce Králové (Kavčí plácek, Rokitanského ulice), 31–48. *J. Bouzek*: Kde leží hranice mezi lužickými skupinami východních a severozápadních Čech a kde hranice s knovízskou kulturou?, 49–54. *M. Čížmář* – *D. Par-*

*ma*: K předlaténskému osídlení Starého Hradiska, 55–68. *A. Danielisová*: Povrchová prospekce na oppidu České Lhotice, 69–80. *J. Frolík*: Doplnky k nálezům z cihelny v Rosicích u Chrástí (okr. Chrudim), 81–94. *P. Hejhal*: Několik poznámek k raně středověkým birituálním mohylníkům východočeské mohylové oblasti, 95–106. *P. Charvát*: Poznámky k některým nápisům ze slavníkovské Libice, 107–112. *O. Chvojka*: Lité bronzové náramky horizontu Riegesee, Příspěvek k počátku doby popelnicových polí v jižních Čechách, 113–122. *J. Kalferst*: Neolitická plastika kance ze Sovětic, okr. Hradec Králové, 123–127. *D. Koutecký*: Bylanské pohřebiště a sídliště v Dobroměřicích, o. Louny, 129–143. *M. Kuchařík* – *P. Kubálek*: Žárový hrob z pozdní doby římské z Prahy-Troji, 145–151. *M. Lička*: Stopy osídlení ze starší doby hradištní v Kosoři, okr. Praha-západ, 153–167. Exkurz: *L. Prokeš* – *M. Hložek*: Analýza zbytků zuhelnatělé organické hmoty na starohradištních artefaktech z Kosoře, 167–170. *J. Michálek*: Knovízské nálezy z Radotína (okr. Praha-západ) ve sbírce Městského muzea v Blatné, 171–174. *J. Miličty*: Nálezy z pozdní doby halštatské až časně doby laténské z polykulturního sídlištního areálu v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou), 175–190. *E. Miroššayová*: Príspevok k problematike výskytu keramiky s perforovanými okrajmi v severnom Potísi, 191–202. *L. Mihok*: Rozbor dvoch kusov trosiek z Michaloviec, 203–206. *J. Musil*: Stárkov – Zámecký kopec. Příspěvek k poznání provizorních fortifikací v severovýchodních Čechách, 207–224. *M. Novák*: K poznání periferie osídlení kultury popelnicových polí v severovýchodních Čechách, 225–229. *I. Pavlů*: Přínos výzkumu v Holohlavech pro poznání nejstarší lineární keramiky v Čechách, 231–237. *A. Rybová*: Zničený hrob bojovníka z 2. stol. n. l. v Mělicích u Přelouče, 239–241. *P. Sankot*: New conservation of a La Tène cremation grave from Úhřetice, Chrudim district, 243–254. *R. Sedláček*: Neolitické a halštatské sídliště v Chrudimí, v poloze „U Májova“, 255–268. *Z. Sedláček*: Dvě neznámé lokality na Poděbradsku, 269–282. *J. Sigl*: Příspěvek k problematice plošných archeologických odkryvů, 283–307. *K. Sklenář*: Počátky výzkumu lužického žárového pohřebiště u Kunetic, 309–319. *P. Šída* – *J. Prostředník*: Mezolit pod Hlavatou skálou v Českém ráji (k. ú. Hrubá Skála), okr. Semily, 321–341. *M. Vávra*: Velimské otazníky, 343–357. *S. Vencl*: Hrubotvaré složky inventářů kultur mladého paleolitu až mezolitu v Čechách, 359–363. *N. Venclová*: Skleněný náramek z Platěnic, 365–370. *D. Vích*: Halštatské sídliště v poloze „Lipová“, k. ú. Vysoké Mýto, okr. Ústí nad Orlicí, 371–374. *M. Zápotocká*: Hroby s keramikou lineární



a vypíchanou z Rakovnícka, 375–379. *M. Zápotocký*: Antropomorfní plastika řivnáčské kultury, 381–405.

Zajímavý, zejména pro mladší generaci archeologů, je autobiografický text z pera jubilanta s názvem: VV (s. 7–14), který čtenáře seznamuje s počátky profesionální archeologie ve zmiňovaném regionu, a tak symbolicky uvádí následující články a studie. Ze statí jistě zaujme pojednání *J. Bouzka*, v němž autor reaguje na nedávné zpracování archeologického materiálu V. Vokolkem z Pražska. Ve svém příspěvku na rozdíl od oslavence připisuje nálezy ze žárových hrobů z Modřan a vybrané nádoby z Pankráce knovízské kultuře. Studie *M. Čižnáře* a *D. Parmy* spolu s výstupem *E. Miroššayové* hodnotí specifické nádoby s perforovaným okrajem, kterým se rovněž před nedávnem věnoval V. Vokolek. Přínosná a metodicky transparentní je také zpráva o povrchové prospekci na oppidu v Českých Lhoticích od *A. Danielisové*, domnívám se však, že čtenáře může překvapit absence analýzy získaného materiálu. Za důležité považuji sdělení *J. Frolíka* o nálezech z cihelně v Rosicích u Chrásti, a to nejen pro regionální bádání, ale zvláště pro výzkum popelnicových polí. Potěšující pro bádání o době římské je článek o žárovém hrobě z Prahy-Troji od *M. Kuchařika* a *P. Kubálka*, který rozšiřuje nepříliš hojně hrobové nálezy z pozdní doby římské a počátku stěhování národů z našeho území. Škoda jen, že autoři nereflakovali nejnovější výsledky výzkumů *M. Kalábka* z Olomoucka, kde by jistě našli další analogie ke keramické nádobě. Publikace žárového hrobu z Mělic *A. Rybovou* je podstatná pro poznání doby římské na Přeloučsku, odkud doposud známe pouze několik lokalit z uvedeného období. Poněkud stranou od článků hodnotící především archeologický materiál stojí studie *J. Sigla*. Autor ve svém textu sděluje dlouholeté terénní zkušenosti zejména z plošných archeologických odkryvů. Význam pojednání spočívá především v sepsání praktických rad, které lze využít při tomto druhu odkryvů. Pro diskusi o interpretaci hradiska nedaleko Skalky u Velimi patří k vítaným studii *M. Vávry*. Práce shrnuje výsledky dlouhodobých výzkumů a předkládá jasně formulované závěry a hypotézy.

K samozřejmostem narozeninového sborníku patří také podrobně vypracovaná bibliografie jubilanta. Originálním a nekonvenčním způsobem byl pojat přebal knihy navržený *P. Medunou*, který vybočuje z uniformní řady obálek odborných publikací.

Lze tedy říci, že sborník *Vita archaeologica* náleží mezi povedená díla. Zároveň splňuje přání *V. Vokolka* a obsahuje texty mladých autorů, které jim byly s netrpělivostí očekávány.

*Jan Jílek*

**Romuald Schild ed.: The Killing Fields of Zwolen. A Middle Paleolithic Kill-Butchery-Site in Central Poland.** Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences *Warsaw 2005* (2006). 248 str.

V r. 1983 objevil R. Schild na základě hlášení nálezu mamutích stoliček v písečnicích v údolí Zwolenky, malého levobřežního přítoku Visly asi 120 km jv. od Varšavy, mamutí kosti a bifas v sekundární poloze. Paleontologické pozůstatky z té oblasti byly známy již dříve, nedostalo se jim však přiměřené pozornosti. Záchranný výzkum v letech 1983–1990 doložil výjimečné naleziště *micoquienu* (*Keilmessergruppe*) na Severoevropské rovině, kde výskyt množství kostí velkých savců svědčí pro organizované lovy stádní zvěře, zřejmě naháněné do úzkého údolí přítoku Visly. Kniha představuje výsledky komplexního zpracování objevu kolektivem 17 specialistů (12 polských, 3 z jiných evropských zemí a 2 amerických): *J. E. Mojski* podal přehled kvartéru oblasti, *H. Maruszczak* se věnoval komplikované stratigrafii kvartérních sedimentů v ploché krajině lokality Zwolen (jde o 4 až 5 m mocné písčité a šterkovité sedimenty s četnými hiáty a erozními událostmi). *R. Schild* se v rozsáhlé kapitole zabýval litostratografií a detailní chronologií sedimentů. Absolutní chronologie se opírá o TL data a o nesnadno dešifrovatelné stratigrafické vztahy sedimentů k jednotlivým fázím vývoje řeky Zwolenky. Interpretaci umožňuje řada pečlivě dokumentovaných řezů velmi komplikovaných a častěji horizontálně než vertikálně stratifikovaných událostí; srozumitelnost stratigrafické situace ztěžovaly četné erozní fáze, mrazové klíny a relativně nepatrná sedimentace. *A. Bluszcz* zveřejnil 34 TL dat pro sedimenty (většina dat, která souvisejí s obdobím osídlení, náleží intervalu 60 až 100 tisíc let, a to s těžkým patrně kolem 70 000 let), a *C. R. McKinney* dvě U/Th data pro koňské zuby. *A. Gautier* důkladně a systematicky popsal pozůstatky savců, stanovil jejich kvalitativní i kvantitativní složení (ve všech kulturních kontextech dominují kosti koní). S přihlédnutím ke zjevným rozdílům zachování jednotlivých kostních pozůstatků konstatuje, že statistika nadhodnocuje zastoupení velkých savců (zvláště mamutů a nosorožců), neboť i drobné zlomky jejich zubů lze druhotně určit. Soubor obsahuje (1) zbytky po úlovcích (62 % koní, 14 % mamutů, 10 % nosorožců, 11 % stepních bizonů, 2 % sobů; jen jako okrajová příměs se vyskytly kosti ptáků, bobrů, arktických lišek, snad i srnců a losů); (2) intruze z doby úlovků; (3) intruze přinešené vodou a konečně i (4) příměsi pozdní. *Gautier* soudí, že nálezy v říčních sedimentech souvisejí (a) s koncentrací zvěře během zimy v údolích

jakožto v chráněných místech s bohatší pastvou, (b) se zvýšenou mortalitou následkem ekologického stresu, (c) s infekcí, působenou na jaře bodavým hmyzem, (d) s jarním táním ledu, masivním transportem thanatocenóz a jejich relativně rychlým překrytím sedimenty. Nejen přítomnost kamenných nástrojů, ale i extrémní frekvence koňských kostí ukazuje, že hlavní příčinu kumulace pozůstatků fauny tvořil specializovaný lov (nikoli ekologický stres nebo kořist predátorů, jejichž stopy se vyznačují odlišným složením). Jde tak o další doklad selektivního lovu ve středním paleolitu. Stáří ulovených koní odpovídá sezónní (zimní) specializaci lovců na stáda s hřřbaty. Ostatní druhy byly loveny spíše příležitostně. Složení fauny svědčí pro převážně stepní biotop, ač nálezy pocházejí ze tří souvrství, tedy z opakované, dlouhodobé přítomnosti neandertálců. A. M. Burke potvrdila časně zimní a zimní užívání lokality rozbořem skloviny koňských zubů. Přírodovědnou část monografie uzavírají hodnocení nehojných nálezů mikrofauny (A. Nadachowski) a měkkýšů (E. Stworzewicz).

Kvalitu archeologických dat pojednala Z. Sulgostowska: konstatovala, že část lokality byla zničena před výzkumem, jenž se omezil na odkryv jedné plochy (ca 350 m<sup>2</sup>) a sondáže, které zhruba vymezily rozsah lokality na délku ca 150 m na svahu nad nivou Zwolenky. Provedení výzkumu odpovídalo záchranné akci (málo sedimentů se prosívalo, část nálezů byla objevena až v druhotné pozici). Středopaleolitická štípaná industrie pochází ze tří hlavních souvrství, některé kusy však ležely i mezi nimi a v nadloží (nehledě k výskytu nečetné mezolitické industrie v povrchových píscích v odkryvu I). Většina štípané industrie se nacházela geologicky *in situ*, ale obvykle horizontálně přemístěna, jak při vzácnosti skládanek naznačují odděleně ležící úlomky velkých kostí. Mladší erozní rýhy zřejmě přemísťovaly i starší pozůstatky. Planigrafické interpretace nálezů jsou zmíněnými postdepozičními procesy značně limitovány, třebaže místy bylo pravděpodobně původní uspořádání pozůstatků uchováno. Patina postihla jen 60 % industrie, a navíc se barevně liší u tzv. čokoládových a eratických silicítů. Výskyt patiny nemá žádný vztah k typu úložního sedimentu a hloubce uložení. Naproti tomu se stupeň koroze kostí výrazně liší (ve šterku nebo hrubém písku se kosti zachovaly lépe, kdežto z jemných sedimentů např. středního souvrství se kly i dlouhé kosti často nepodařilo vyjmout). Nejrozsáhlejší kapitola monografie se zabývá štípanou industrií: A. J. Tomaszewski po úvodním kritickém zhodnocení klasifikačních systémů popsal a klasifikoval soubor 331 ks, pocházející z 9 sond (většina, 283 kusů ovšem po-

chází z odkryvu I). Vzhledem k dalšímu podrozdělení souboru do tří hlavních strat jde většinou o nepočetné kolekce, a to tím spíše, že více než třetina artefaktů se nalezla v již přemístěných sedimentech. Zastoupení nástrojů a retušovaných artefaktů je vysoké (12 bifasů a 70 retušovaných kusů), přičemž dalších ca 50 úštěpů a 34 odštěpků nese stopy opotřebení po příležitostném pracovním uplatnění. Výpověď o technologii omezují nálezy jen nečetných reziduí jader i absence skládanek. Malá variabilita nástrojů odpovídá specializovanému charakteru lokality a pravděpodobně také jejich přinešení. Rozbor suroviny provedla H. Królik, která konstatovala 84% převahu tzv. čokoládového silicitu, asi 10 % eratického, 3 % neurčeného pro patinaci, 2 % turonského silicitu a 1 % krystalického hornin (2 křemenec a 1 žula), ojedinělou přítomnost krakovského silicitu. H. J. Jensen zpracoval nepočetné pracovní stopy na nástrojích, jejichž povrch většinou utrpěl transportem v sedimentech. Mnohé neretušované úštěpy s dobře uchovaným povrchem však žádné stopy použití nevykazovaly. A. Lasota-Moskalewska, A. Gręzak a J. Piątkowska-Malecka vytřídily a popsaly 24 úlomků kostí koní, bisonů, nosorožců, sobů aj. s nepochybnými nebo velmi pravděpodobnými antropogenními zásahy (řezáním, sekáním, štípáním, retušováním, ohlazením), které pocházejí dílem z prací na dělení úlovku, dílem vznikly při výrobě nástrojů (hrotité úlomky kostí s kloubem jako držadlem, hřebeny nebo škrabky ze žeber, paroh jako kladivo). B. Bratlund věnoval pozornost víceméně paralelním zářezům na mandibule mladého nosorožce, které interpretuje jako stopy po odřezávání svalstva, což po komparaci s dalšími evropskými nálezy vede k úvahám, které nevylučují tehdejší aktivní lov megafauny.

V závěrečné syntéze Romuald Schild shrnul v evropském měřítku problematiku taxonomie, technologie, vývoje chápání středopaleolitické variability, zdůraznil objektivní limity úsilí o precizní vymezení technokomplexů, které představují zejména vágní chronologie, široký časoprostorový výskyt typů nástrojů (resp. absence kulturně specifických prvků) a všeobecné potíže se stanovením homogenity souborů. Lokality Zwolené neinterpretuje jen jako vzácný nález pozůstatků po středopaleolitickém lovu, ale jako komplexní výpověď o chování neandertálců: svěží kůra hlíz čokoládového silicitu, použitého na výrobu většiny nástrojů, svědčí o získávání kopáním v Polanech Kolonie II, ve vzdálenosti asi 35 km. Pro zimní lovy se neandertálci museli předzásobit, tedy plánovat. Skladba zvířecích kostí (přes 60 % koní – 38 jedinců, jen 6 bizonů, 4 mamuti a 4 nosorožci, 3 sobi) svědčí o úspěšném specializo-

vaném lovu (počet úlovků byl nepochybně mnohem vyšší, A. Gautier odhaduje množství uchovaných kostí na pouhé 1 %). Přehled evropských lokalit podobného charakteru (str. 235) svědčí pro aktivní lov megafauny. R. Schild odmítá názor, že neandertálcí byli oproti moderním lidem méněcenní. Biologicky i kulturně se úspěšně adaptovali na relativně příznivé klima starší a střední části fáze OIS 3, kdy se přístup ke zdrojům otevřel zejména v oblastech dřívě neosidlitelných. Neandertálskou populaci redukovalo spíše zhoršování klimatu během fáze 4 než kulturní akcelerace a diferenciacie spojovaná s expanzí lidí moderního typu. Referovaná monografie zasluhuje pozornost a uznání nejen za zpřístupnění vzácného druhu naleziště, ale i pro jeho interpretační využití, pro bohatství myšlenek, jež přináší, a pro další otázky, které vyvolává.

*Sl. Vencl*

**Pavel Vařeka a kolektiv: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I – Archaeology of Deserted Medieval Villages in the Rokycany-Region (West Bohemia) I.** Katedra archeologie Fakulty filozofické ZČU v Plzni, *Plzeň 2006*. 152 str. + 1 CD.

Bez pochybností můžeme konstatovat, že poznatky, jež vyplynuly z povrchových průzkumů zaniklých vesnic v lesním prostředí v 70. a 80. letech minulého stol., patří k nejzávažnějším úspěchům archeologie středověku českých zemí. Povaha výsledků tehdejšího bádání byla podmíněna v první řadě kvalitní geodetickou dokumentací a důrazem na poznávání vymezených regionů s dostatkem lokalit pro vzájemné srovnávání. Mírou zachyceného detailu vynikají situační plány zaniklých sídel Černokostecka a Táborska, jejichž zhotovování bylo provázáno dnes obtížně představitelnými časovými nároky. O to více překvapuje, že na cílené poznávání zaniklých vsí s povrchově patrnými relikty nebylo navázáno v době, kdy nové a běžně dostupné geodetické přístroje nepoměrně usnadňují terénní práci i sestavování výsledných plánků. Je-li dnes stále více zřejmé, že podstatná část témat archeologického bádání by měla být co nejvíce provázána s potřebami památkové péče, pak je tím méně pochopitelné, proč se dosud nestalo soustavné dokumentování nejvýznamnějších lokalit v lesním prostředí jednou z priorit ústředních institucí. Rozhodně nelze spoléhat na vymezené zóny zapsaných kulturních památek, ty ve skutečnosti poskytují lokalitám jen nejistou ochranu před těžkou mechanizací lesního hospodaření; nemluvě o skutečnosti, že uvedený status byl přisouzen jen velmi malému

počtu lokalit. Jedině pořízení kvalitní geodetické dokumentace zajistí, aby mimořádná výpovědní hodnota terénních reliktních zaniklých vsí – a mnoha jiných kategorií památek – byla využitelná i v budoucnu.

Selhávají-li dnes instituce přímo odpovědné za péči o archeologický památkový fond, tím více lze uvítat dlouhodobý projekt plzeňské katedry „Opomíjená archeologie“, jehož významnou součástí je právě snaha v rozsáhlé míře dokumentovat lokality porostlé lesem. Vzácně se tak slučuje koncepce studijního záměru, která má v univerzitním srovnání mnoho úspěšných obdob v zahraničí, s tolik potřebnou památkářskou aktivitou. Jednou z prvních a zároveň velmi slibnou prezentací projektu je předkládaný sborník, jenž by měl uvádět početnější řadu. Lze tušit, že brzké vydávání dalších svazků je zřejmě zajištěno charakterem dílčích výstupů – termíny podmíněných studentských prací. Směřování zájmu na Rokycansko jistě nebylo náhodně zvolené: příslibem hodnotných výsledků jsou nejen rozsáhlé lesní komplexy s poměrně velkým množstvím zaniklých vsí, ale v první řadě i lákavá možnost využití neobvyklých znalostí P. Rožmberského, jenž zde zná snad každý kout. V souvislosti s dotčeným regionem je nutné zmínit také J. Anderleho a V. Švábka, kteří svou průzkumnickou pozornost v 80. letech soustředili mj. na zdejší sídla drobné šlechty. Všichni tři na výjimečný studijní potenciál Rokycanska již dříve několikrát upozornili.

Na úvodních stránkách *P. Vařeka* představuje cíle projektu a metody terénního výzkumu. *R. Novák* rekapituluje způsoby zaměřování povrchových reliktních a možnosti grafického pojednání plánové dokumentace. *P. Rožmberský*, autor nejrozsáhlejšího příspěvku, poprvé publikuje dlouhodobě doplňovaný a úctyhodný soupis zaniklých vsí okr. Rokycany, jenž obnáší 145 položek. Jednotlivé lokality jsou charakterizovány výčtem důležitých zmínek v psaných pramenech, většinou také topografickými údaji a základním výčtem nálezů artefaktů.

Ukázkou dosavadních výsledků projektu jsou tři studentské práce, jejichž náplní se stalo zhodnocení průzkumů konkrétních lokalit. Nezpochybitelným kladem příkladových studií, spojených shodnou strukturou výkladu, jsou kvalitní situační plány vycházející z detailního geodetického zaměření. Poměrně skromné terénní relikty v bezprostředním okolí hradu Řebřík, jimiž se zabývá *P. Hnízdilová*, umožnily určit polohu poddanských usedlostí a zřejmě také vrchnostenského dvora, blížeji postihnout sídelní strukturu však není možné. Lokalitu Cetkov prezentuje *R. Veselá*, která dokumentovala spolu s relikty vlastního sídla i poměrně rozlehlé soustavy

objektů v blízkosti vesnického jádra. Mezi nimi můžeme rozpoznávat úvozy, terasy polí, areál patrně tzv. svahové těžby kamene a milíře. Základní morfologii vsi lze postihnout poměrně dobře: terénní relikty (povětšinou jámy či terasy) podkovovitě obemývají prostor někdejší nevelké návsi. Tím jsou ale bohužel naše interpretační možnosti vyčerpány, jelikož nejsme schopni hodnověrně rozčlenit nepravidelně rozmístěné objekty na jednotlivé usedlosti. Autorka sice navrhuje (mj. za pomoci shlukové analýzy) několik schémat sídelní struktury, ta však mají jen váhu libovolných variací. Více štěstí měla A. Aubrechtová, jejíž zájem byl upřen k lokalitě Lhotka. Poměrně dobře dochované relikty zástavby vsi dovolují určit rozsah podlouhlé návsi ohraničené dvěma řadami usedlostí a klasifikovat několik rozměrnějších konvexních útvarů jako pozůstatky obytných domů. Avšak i v tomto případě není uvážované vydělení usedlostí prsto nemalé dávky nejistoty. Soustavu žlabů, které zčásti vymezují obvod zástavby, můžeme považovat za ochranu vsi před přivalovou vodou.

Aktivně zapojit studenty do dlouhodobého projektu lze již nyní považovat za navýsost smysluplný pedagogický záměr plzeňské katedry archeologie. Hodnota prvních tří publikovaných příkladových studií se odvíjí především od důrazu, jaký je kladen na pořizování kvalitní geodetické dokumentace. Okrajovou se proto stává poznámka vztahující se k málo koncentrovanému výkladu, který je zatížen mnohdy nadbytečným zapojením tzv. exaktních analýz (např. jen těžko lze hledat význam predikce plužiny, která je vemapována na základě sklonu terénu). Důležitou otázkou ale zůstává, jak dalece se podaří (resp. kdo se zhostí úkolu) načrtnout na podkladě dílčích výstupů studentských prací hlavní rysy a specifika pozdně středověkého osídlení Rokycanska. Jednoznačně lze ocenit, že pevnou součástí projektu se staly geofyzikální průzkumy a odběry palynologických vzorků, o jejichž širokém výpovědním potenciálu nás poučuje badání třeba ve Skandinávii a sev. Německu. K diskusi vybízí rozhodnutí uskutečnit plošně omezené objevy některých sídel, které mohou přinést důležitá zjištění. Pečlivě vážen by měl být kompromis mezi zásadou poničit co nejméně a snahou dobrat se ucelenějších nálezových situací. Proto doufáme, že brzy budeme listovat dalšími avizovanými svazky.

Jan Kypka

**Zdeněk Vašíček: Archeologie, historie, minulost.** Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum Praha 2006. ISBN 80-246-1161-9. 157 str.

Před více než čtyřiceti lety poukázal D. Clarke v jednom svém pozoruhodném textu na již delší dobu zřejmou věc, že totiž archeologie, resp. určitá část archeologického myšlení a metodologie, se výrazným způsobem proměnila, zkrátka, že vyrostla z „věku nevinosti“, a že tedy stojí kdesi na začátku další vývojové etapy. Neváhal však upozornit, že nové možnosti, přístupy a témata, jimž se archeologie tehdy otevírala, vyžadují neustálou obezřetnost. Vždyť snaha archeologického bádání jakkoli vykročit směrem k poznávání minulé sociální reality, houževnatě se ukrývající za hmotnými prameny, přinesla „nauce o starých věcech“ daleko více starostí než kýžený úspěch či nezávislost. Rozpaky z Clarkeova díla sdílíme dodnes, podobně jako z naplnění Binfordova požadavku po „more sophisticated methodology“ archeologie. To vše ale vybízí k nesdačné diskusi.

Za jeden z příspěvků a současně úvodů do ní lze bezpochyby označit knihu Z. Vašíčka, kterou vydalo nakladatelství Univerzity Karlovy jako studijní text pro posluchače oboru. Autora publikace a jeho archeologické zájmy netřeba představovat, hovoří za něj dodnes aktuální a v mnohém nedooceněné knihy či studijní příručky, jež se staly základem k nově vydané knize. V době svého vzniku překračovaly ve středovýchodní Evropě 70. a 80. let běžné obzory naší archeologické historiografie a metodologie, zvláště když čtenáře obeznamovaly se změnami v archeologickém myšlení v širokém mezinárodním, kulturně historickém i mezioborovém kontextu. Svým způsobem u nás předběhly dobu a je otázkou, zda mohly najít adekvátní počet adresátů, což platí i o tematicky příbuzné anglicky psané a rovněž vynikající práci K. Sklenáře z 80. let. Tehdy i dnes Vašíček představil archeologii jako vědu se slavnou i méně přitažlivou minulostí, s měnícími se poznávacími východisky, strukturou informačního obsahu archeologických pramenů a s jeho rozšiřujícím se pojetím, s interpretačními potížemi a s problémovými, či jen předsudky ovlivněnými vztahy s ostatními společenskými disciplínami, zejména však s historií. To vše ve stručném, výstižném a myšlenkově provokativním přehledu nabízí Vašíčkova nová kniha. Nikoli snad bez ní, ale především bez příslušného autorova díla význam a smysl proměn v archeologické metodologii 2. pol. 20. stol., zacílené především na zdokonalování „výslechu svědků“, nepochopíme. Proto záměr Univerzity Karlovy nabídnout studentům archeologie i tuto mnohdy nelehkou cestu poznávání oboru zaslouží ocenění.

V první kapitole, zaměřené na vývoj principů archeologického teoretického myšlení od samotných počátků zájmu o minulost až po „horkou“ součas-

nost, autor osvětluje základní mezníky, vlivy, orientace a inspirace. Vznikem moderní archeologie, založené na důsledném empirickém zkoumání a v důsledku toho překračující dosah spekulativních úvah novověkých učenců nad památníky starodávné minulosti, byla výstavbou kulturně chronologické kostry pravěku kodifikována a upřesňována představa o hloubi prehistorického času, jenž výrazně prodlužoval národní dějiny. Profesionalizující se archeologie však obtížně a marně hledala cestu, jak se přiblížit v podání dějin „klasické“ historiografii, takže ve snaze o vyrovnání se jí vkládala do archeologických pramenů představy formované sociálněvědními teoriemi, které dnes již jednoznačně nesdílíme. Podle Vašíčka tedy první neuralgický bod vzájemného stýkání a potýkání. Druhý bod, vzájemné sblížení, začíná pohybem v meziválečné historiografické metodologii a v koncentraci na nová témata, stírající dosud ostré hranice mezi výpovědí písemných a hmotných pramenů. Archeologie kráčí po boku hospodářských a sociálních dějin a spolu s nimi přichází do kontaktu s kulturní antropologií, ačkoli recepce jejich poznatků probíhají na různých

úrovních i z různých důvodů. Nabílední je interdisciplinarita jako hlavní, i když komplikovaný nástroj pokroku poznání.

V druhé kapitole střídá Vašíček „diachronní“ pohled na archeologii pohled „synchronní“, jímž zkoumá terminologii a spektrum archeologických pramenů, zejména však strukturu archeologických informací a její vztah k poznatkům, které recipujeme na základě přímých pozorování „živé“ kultury či obecných modelů kulturních univerzálií. Ty implikují jazyk, jemuž se dle autora vystavujeme a přizpůsobujeme, abychom se, jak si čtenář dovodí sám, v oblasti interpretace „nemateriálních prvků kultury“ (W. Tylor) věrně blížili historické skutečnosti. To, jaké jsou základní kontury dějinného obrazu či syntézy, k níž archeologové a historikové dospívají, v čem jsou odlišnosti či shody v podání, výrazových prostředcích, jazyku a vztazích k jiným žánrům literárních textů nebo jen pouhých rozprav, pohádek, mýtů atd., rozebírá autor v třetí, závěrečné kapitole, českému čtenáři známé z jiné Vašíčkovy knihy.

*Ondřej Wolf*